

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İLETİŞİM
Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi

ORTAÇAĞ AVRUPASI

Akademik Kitap Kulübü

İletişim Yayınları

ORTAÇAĞ AVRUPASI

İletişim Yayıncılık A.Ş.
Adına Sahibi ve Genel Yönetmen
Murat Belge

Yayın Yönetmeni
Mete Tunçay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ahmet Ziya Bayman

Teknik Sekreter
Berrin S zer

Harita P kaj
İbrahim  zyıldırım

CompuGraphic Dizgi
H sn  Abbas - İsmail Abbas -
Hamit Balaban - Zuhul Yolgun

Düzelti
Şadi Arabacı - Fatih M.  ztan -
İsmail Şallı - Kubil y Yıldırım

Siyah/Beyaz Filmler
Murat Hardal - Cemal T r n

Montaj
Ümit Ayar - Vahit Mahmatlı -
Turgay Tekatar

Baskı
Apalar A.Ş./Merter

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han
Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 516 22 60-61-62

  İletişim Yayıncılık A.Ş.
Equinox-Phaidon (Oxford)

Bu cildin İngilizce  zg n
adı

Atlas of Medieval
Europe

İngilizce aslının yayın
yönetmeni:

Graham Speake

Sanat yönetmeni:

Andrew Lawson

Harita yönetmenleri:

Liz Orrock, Zo  Goodwin,

Nicholas Harris

Resim araştırmacı:

Diana Morris

Tasarım:

Adrian Hodgkins

Üretim:

Clive Sparling

Diziti:

Sennifer - Drake -

Brockman

Haritaların Listesi:

- 12-13 Bugünkü Avrupa'nın siyasal ve fizik coğrafyası
- 18 350 yılında Avrupa / 800 yılında Avrupa
- 19 1150'de Avrupa / 1500'de Avrupa
- 22 Avrupa'nın iklimi
- 27 Avrupa'nın doğal üstünlükleri
- 28 4. ve 5. yüzyıllardaki Barbar hareketleri
- 36-37 Justinianus'un İmparatorluğu
- 41 Merovenj Galya'sı
- 43 Ostrogot ve Lombard dönemlerinde İtalya
- 48 8. yüzyılda İngiltere ve İrlanda
- 50-51 İslâmiyet'in yayılması
- 52 Karolenj Avrupa'sı
- 62 Viking genişlemesi
- 67 Makedonyalı İmparatorlar döneminde Doğu İmparatorluğu'nun canlanması
- 69 11. yüzyılda İslâm dünyasında dağılma
- 70-71 Vizigot ve Emevi dönemlerinde İspanya
- 75 İlk Capetler döneminde Fransa'daki feodal prenslikler
- 78 Po Vadisi'nin zenginliği
- 80 10. yüzyılda Germen Krallığı
- 88 12. ve 13. yüzyıllardaki dinsel kuruluşlar
- 90 Haçlı devletleri
- 94 Salık Franklar ve Staufenler zamanında Germen İmparatorluğu
- 96 Güney İtalya'daki Norman devletleri
- 98 Plantagenet İmparatorluğu
- 104-105 Hac yolları
- 109 Papalık Devleti'nin gelişimi
- 111 Moğol İmparatorluğu
- 112 Memlûklar döneminde Mısır
- 114 1300'de İspanya
- 118 Aziz Louis zamanında Fransa
- 128 Kuzey suları
- 133 14. yüzyılda ticaret
- 165 Gotik mimarinin ve üniversitelerin dağılımı
- 184 Yunanistan ve Balkanlar
- 185 Osmanlı İmparatorluğu
- 187 Aragon tacına bağlı topraklar
- 188 Bohemya
- 190-191 Polonya ve Litvanya
- 192-193 Macaristan
- 195 Rusya
- 196 İngiliz-Fransız Savaşı
- 199 İngiltere ve Galler
- 201 İskoçya
- 202 İrlanda
- 203 Orta Çağ'ın sonunda Alman İmparatorluğu
- 205 Petrarca'nın seyahatleri
- 208 Burgonya düklerinin yönetimindeki alçak ülkeler
- 209 İsviçre
- 212 15. yüzyılda İtalya
- 223 Portekiz
- 224 15. yüzyıl keşifleri

İÇİNDEKİLER

6	Zamandizim Tablosu
8	Sunuş
9	Önsöz
11	Ortaçağ Fikri
16	Ortaçağın Temaları

Ayırım Bir: Eski Çağ Dünyası'nın Parçalanması

26	Roma Dünyası ve Düşmanları
36	İmanın Dışavurumu
53	Kuzeyin Kendini Kabul Ettirmesi

Ayırım İki: Yeni Bir Temele Doğru

66	Yeni Güçlerin Şekillenmesi
87	Hristiyanlık Hareket Halinde
108	Yeni Bir Düzenin Kurulması
120	Kentlerin Büyümesi

Ayırım Üç: Uygarlığın Ürünleri

131	KENT TOPLUMU
141	Kent Yönetimi
142	Ticaret
144	Endüstri
146	Gündelik Hayat
148	Yolculuk
150	Eğitim
152	Bilim ve Tıp
157	KIR TOPLUMU
158	Toplumsal Yapı
160	Kara ve Su Avcılığı
163	GÜZEL SANATLAR
164	Mimarlık
170	Taş Heykelticiliği
172	Tahta İşlemeciliği
174	Vitraylardaki Öyküler
178	Müzik
179	Edebiyat
180	Elyazmalarının Resimlenmesi

Ayırım Dört: Kıt'anın Pekişmesi

182	Ayrı Kimlikler
206	Batı Avrupa'nın Ekseni
222	Sonsöz: Avrupa Dünyayı Keşfediyor
226	Küçük Sözlük
227	Resimlerin Listesi
229	İngilizce Kaynakça
231	Yeradları Dizini
236	Genel Dizin

Özel Bölümler

56	Karolenj Rönesansı
78	Alp Geçitleri
82	Ortaçağ Avrupası
100	Mirabilia Urbis Romae
102	Compostela'ya Hacca Gidiş
106	Şatolar
204	Petrarca: İlk Hümanist
218	Matbaanın İcadı
220	Orta Çağ Haritacılığı

ZAMANDİZİM TABLOSU

300

400

500

600

700

800

SANATLAR

Roma, Kudüs, İstanbul'da hristiyan bazilikaları inşa ediliyor.

532-37 Ayasofya İstanbul'da hristiyan bazilikaları inşa ediliyor.
550 Cıvan Ravenna mozayikleri

650 cıvanı, Sutton Hoo hazinesi.
698 cıvan Lindisfarne İncilleri.

715-804 Alcuin

Skellig Michael, İrlanda
870 cıvan Codex Aureus

Diocletianus ve Maximianus 300'ler cıvanı.

Ayasofya İst.
532-37

İmparator Charlemagne taç giyiyor, 800

Oseberg'den Viking tekneleri 9. yy.

HİRİSTİYAN KİLİSESİ

313 Hristiyanlara hoşgörü tanıyan Milano fermanı

430 Augustinus'un Hippo Regius'da ölümü.
451 Kadıköy Ruhani Meclisi.

526 Aziz Benedictus'un ölümü.
580 Kutaya yollanan İrlanda dinsel misyonları.
590-604 Papa I.Gregorius.

817 Aniane'li Benedictus Manastırlarda reform yapıyor.
860 Kiri ve Methodius Moravya'ya gönderiliyorlar.

ROMA İMPARATORLUĞU

395 İmparatorluğun bölünmesi

438 Codex Theodisianus

533 Afrika'nın Roma İmparatorluğu tarafından geri alınması.
534 Codex Justinianus

610-41 İmparator Heracilius.

716-717 İstanbul'un Müslümanlar tarafından kuşatılması.

867-86 I. Vasil Makedonya hanedanının ilk imparatoru.

İSLAM

622 Hz. Muhammed Medine'ye gidiyor, Hicret.
636 Müslümanlar Roma Ordusunu Yarmuk'ta bozguna uğratiyorlar.
661-80 Muaviye Şam'da ilk Emevi halifesi oluyor.

762 Bağdat'ın Abbasilerin başkenti olarak kurulması.

İSPANYA

409 Vandaller, Alanlar ve Suevler İspanya'ya giriyorlar.

509 Vizigotlar Vouille'de bozguna uğradıktan sonra İspanya'ya geri dönüyorlar.
589 Reccared'in Katolikliği kabul etmesi.

711 Müslümanlar İspanya'yı istila ediyorlar.

860 cıvanı İspanya'ya cıddi Viking saldırıları.

FRANSA

486 Clovis Syagrius'u bozguna uğratiyor.

507 cıvanı Clovis'in Katolikliği kabul etmesi.

687 Austrasia'lı Pepin Neustriyalıları Tervry'de bozguna uğratiyor.

732 Charles Martel (Çekiç Karı) Poitiers de İspanya Müslümanlarını yeniyor.
751 III. Pepin Frankların kralı oluyor.

888 Paris konu Odo kral oluyor.

İTALYA

476 Odavacar İtalya Kralı

536 Belisarius Roma'yı yeniden fethediyor.
568 İtalya'nın Lombardlar tarafından istilası.

688 II. Kostans Sıraköza'da öldürülüyor.

774 Charlemagne İtalya kralı oluyor.

ALMANYA

406 Germenler Ren nehrini geçiyorlar

509 Konstanz piskoposluğunun kurulması.

754 Aziz Boniface'nin ölümü.
772-804 Sakson savaşları.

800 Charlemagne İmparator olarak taç giyiyor.
843 İmparatorluğu paylaşan Verdun antlaşması.

DOĞU AVRUPA

341 Ufilla Gotları hristiyanlaşmaya başlıyor.
376 Gotlar Tuna'yı geçiyorlar.

Slavlar Balkanlara sızınmaya başlıyorlar.

864 Bulgarların hristiyan olmaları.

BRİTANYA VE İRLANDA

563 Aziz Columbalona'da.
597 İngiltere'ye Roma dinsel misyonu gönderilmesi.

664 Whitbey Piskoposluk ruhani meclisi.

Mercia üstünlüğü
731 Bede Kilise Tarihi'ni tamamlıyor.
793 İngiltere'ye ilk Viking akınları.

836 Danimarkalılar Dublin'e yerleşiyorlar.
899 Alfred'in ölümü Wessex hanedanından İngiltere kraları.

İSKANDİNAVYA

860 Danimarkalılar İzlanda'ya yerleşiyorlar.

985 civarı <i>Becunulf</i>	1063 civarı San Marco, Venedik.	1120-30 Moissae Manastır kilisesi. <i>Chanson de Roland</i> 1194-1220 Chartres katedrali.	1225 civarı Aquinas'lı Thomas. 1240 civarı <i>Roman de la Rose</i> 1265-1321 Dante 1266-1337 Giotto	1304-74 Petrarca 1345-1400 Chancer 1377-1446 Brunelleschi 1386-1466 Donatello 1390 civarı-1441 van Eyck	1400 civarı 74 Oufay 1452-1519 Leonardo da Vinci. 1471-1528 Dürer
Londra Kulesi, 1080 civarı	Chartres Katedralinden heykeller 1134-50			Siena Belediye Sarayı 1297-1376	Donatello'nun Davut'u 1430
911 Cluny manastırının kurulması.	1046 Sutri Ruhani Meclisi Roma kilisesinde reformun başlaması.	1115 Clairvaux Manastırının kurulması. 1179 III. Lateran Ruhani Meclisi.	1209 Fransız kanlı tarikatının onaylanması. 1215 Paris Üniversitesi'nin ilköğrenim alması.	1309-77 Papalığın Avignon'a taşınması 1378 Kilise içindeki büyük çatışma başlangıcı	1415-17 Konstanz Ruhani Meclisi.
963-69 Nicephorus Phocas imparator.	1018 Bulgarların nihai yenilgisi 1071 Malazgirt savaşı	1176 I. Manuel'in Müslümanlar'a Selçuklular tarafından boğuna uğratılması.	1204 4. Haçlı Seferi; İstanbul'un zaptı. 1261 imparatorluğun ihyaası.		1453 İstanbul'un fethi.
909 Kuzey Afrika'da Fatimid Halifeliğinin kurulması.	1055 Selçuklular Bağdat'ı alırlar. 1071 Malazgirt'ten sonra Selçuklular Anadolu'yu fethediyorlar. 1095 I. Haçlı Seferi	1171 Selahattin Eyyubi'nin Mısır'ı Fatimilerden alması. 1187 Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü yeniden fethi.	1218-21 5. Haçlı Seferi 1250-1517 Mısır'da Memluk egemenliği. 1291 Kutsal Topraklarda ki son Latin devletlerinin Memluklar tarafından fethi.	1326 Osmanlıların Bursa'yı fethi. 1389 Osmanlıların Kosovo'da Sırpları bozguna uğratmaları.	1402 Aksak Timur'un ölümü. 1453 İstanbul'un fethi.
929 İspanya'da Emevi halifeliği.	1031 Kordoba halifeliğinin sonu. 1085 Hristiyanların Toledo'yu ele geçirmeleri.	1137 Barselona kontunu Aragon kralı olması. 1147 Lizbon'un Müslümanlardan alınması.	1235-48 Katoliklerin Kordoba ve Sevilla'yı ele geçirmeleri.	1369 Kastilya'da Trastámara hanedanı.	1479 Aragon kralı V. Ferdinand ile Kastilya kraliçesi Isabella'nın evlenmeleri. 1492 "Yeni Dünya"nın keşfi 1498 Vasco da Gama Hind'e ulaşır.
911 Rollon Normandiya'ya yerleşiyor. 987 Hugues Franklar kralı olan ilk Capet hanedanı üyesi.	1020 civarı Tanrı Barışının ihdası.		1204 II. Philippe'nin Fransa'da Plantagenet hanedanına ait toprakların çoğunu ele geçirmesi. 1210-29 Albigeois savaşları 1226-70 IX. Louis 1284 İngiltere ve Fransa kraları arasında savaş.	1337 VI. Philippe de Valois ile III. Edward arasındaki savaşın başlaması.	1431 Jeanne d'Arc'ın yakılması. 1477 Sonuncu Valois Burgonya dükü Cesur Charles'in ölümü.
962 I. Otto imparator olarak taç giyiyor.	1030 Normanlar Aversa'ya yerleşiyorlar.	1130-54 II. Roger Sicilya kralı.	1212-50 II. Friederick imparator ve Sicilya kralı. 1252 Floransa'da ilk Pulu'nlerin basılması.	1347 Veba Kırım kanalıyla Cenevra'ya ulaşıyor. 1385 Gian Galeazzo Visconti topraklarını birleştiriyor.	1434 Casimo de' Medici Floransa'ya dönüyor. 1454 Lodi Barış antlaşması.
955 I. Otto Macarları Lech savaşında yenilgiye uğrattıyor.	1075 Yetki belgeleri (investiture) tartışmasının başlaması.	1122 Worms Antlaşması. 1159-77 imparatorluk Papalık kavgası.	1273 Rudolf von Habsburg'un Romalılar kralı seçilmesi. 1291 İlk İsviçre birliği.	1338 Rense Beyannamesi 1348 Prag'da Üniversite kurulması.	1419-36 Hus savaşları.
966 Polonya'nın kurulması. 989 Kiev büyük Prensi Vladimir'in Hristiyanlığı kabul etmesi.	1000 III. Otto Galeazzo'da baş diyoçlukluk kuruyor. 1001 Macar krallığı kuruluyor.		1241 Moğolların Hristiyanları Legnica'da bozguna uğratmaları.	1320 Polonya kralığının yeniden birleştirilmesi. 1386 Polonya'nın Litvanya ile birlikte hüküm sürmesi.	1478 III. Ivan'ın Novgorod'u alması.
973 Bir İngiliz kralının kaydedilmiş ilk taç giyişi.	1017 Canute İngiltere kralı oluyor. 1066 Normanlar İngiltere'yi işgal ediyorlar.	1154 II. Henry İngiltere'nin ilk Angevin hanedanından kralı.	1215 Magna Carta 1284 İngiliz kralının Galleriye egemen olması. 1296 İskoçya ile savaş	1381 Köylüler isyanı.	1483 Henry Tudor'un kral yapılması.
995-1000 civarı I. Olaf Norveç kralı.		1104 Lund başpiskoposluğunun kurulması. 1152 Nidaros başpiskoposluğu. 1164 Uppsala başpiskoposluğu.		1397 Kalmar Birliğiyle Norveç, İsveç ve Danimarka'nın birleşmeleri.	

SUNUŞ

Sizlere sunduğumuz İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi bilgiyi basmakalıp vermeyen, canlı, tartışan, eleştiren ve düşünmeye yönelten bir niteliğe sahip. İslâm Dünyası, Eski Mısır, Yahudi Dünyası, Çin, Eski Yunan, Roma ve Ortaçağ Avrupası ciltlerinden oluşan bu ansiklopedinin bugüne kadar yayımlanmış olanlardan farklı özellikleri taşıdığı kanısındayız.

Her biri kendi alanında önde gelen uzmanlarca yazılmış olan bu yapıtlar, sadece yığma bilgi aktarmakla kalmıyorlar; belli sorunsallar çevresinde örgütlendikleri için, okuyucunun geçmişini öğrenirken bugünü daha iyi anlamasına, geleceği de yöntemli olarak düşünebilmesine yardım ediyorlar. Üstelik birçokları çağdaş sorunlarla eklemlenmekte. Özellikle İslâm ve Yahudi dünyası ve Çin ciltleri bugüne kadar geliyor. Milad'la biten Eski Mısır ve Eski Yunan ya da Ortaçağ'a geçişle sona eren Roma yahut, adı üstünde, Yeniçağ öncesinde kalan Ortaçağ Avrupası ciltleri bile bu kalıtların 20. yüzyıla aktarılma sürecini de gösteriyor.

İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi ciltlerinin her birinde onlarca harita, yüzlerce resim ve çizim bulunmakta. Bu ciltlere bakmak da okumak kadar güzel. Çünkü bunlar, öncelikle kültür ve sanat tarihleri. Hepsi ele aldığı uygarlıkların tarihsel coğrafyasıyla başlıyor, bu alandaki arkeolojik ve başka çalışmaları özetliyor, genel tarihini anlatırken ekonomik ve toplumsal tarihini de önemle vurguluyor. Ayrıca, her birinde özel konuların işlendiği çerçeveler var.

Bütün dünyada kaliteli ürünleriyle tanınan Oxford'daki Equinox-Phaidon Yayınevi'nin, sizlere görüntü malzemeleri ve metinleriyle aynen Türkçesini sunduğumuz bu yapıtları çok yeni. Hepsi 1980'li yıllarda çıktı.

Ciltlerin yazarları, günümüz bilginliğinin kendi alanlarında ortaya koyduğu en son bulgu ve yargıları anlatıyorlar. Kaynakçalar incelenince, bunların hazırlanmasında yararlanılan yapıtların geniş kapsamı görülecektir. Okuyucularımız Türkiye'de şimdiye değin bu kadar üstün bir düzeyde tarih yayını yapılmadığını teslim edeceklerdir.

Mete Tunçay'ın denetiminde titiz çevirilerle dilimize kazandırılan İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi yayınevimiz için haklı bir övünç kaynağıdır. □

İLETİŞİM YAYINLARI

ÖNSÖZ

Tarih bir zamanlar geçmişin tamamen sözel araçlarla hatırlanmasına hasredilmiş bir edebî daldı. Ama kelimeler geçmişin bazı veçhelerinin sunumundaki vazgeçilmezliklerini korumakla iseler de, fotoğrafın icadı geçmişe ait resimlere karşı doymaz bir iştah yaratmış olan farklı cinsten bir tarihsel kaydı mümkün kılmıştır. Avrupa tarihinin hiçbir dönemi, çok fazlasıyla kötülen Orta Çağ kadar fotojenik değildir. Versailles'in ihtişamı fotoğrafı çekilince azalmaktadır, oysa cephelelerine hasızlık edilmiş olsa bile, katedraller, yüzyıllarca önce insan gözlerinden çok, Tanrı için yapılmış olan vitray ve heykellerin arka plânlarından hiç aklı gelmeyen ayrıntıları bulmak üzere galerilerine sızan, her yere burunlarını sokmaya hazır fotoğrafçılara hüsnü kabul göstermektedirler. Fotoğraf Orta Çağ işçiliğinin harika ayrıntısını, yalnızca büyük ölçekli çalışmalarda değil, aynı zamanda resimli yazma kitaplar gibi eskiden sadece bir avuç uzman tarafından bilinen küçük nesnelerde de açığa çıkartmıştır. Bu büyük küçüklü nesneler Avrupa ölçeğinde o kadar cömertçe dağıtılmışlardır ki, bunlar aracılığıyla Orta Çağ düşüncesini bilmek bir hale getiremeyen kit'ınan ancak birkaç köşesi vardır ve bu nesnelerin sonsuz çeşitliliği ile üstün nitelikli hiçbir zaman beklentilerin altına düşmemektedir. Tarihin esas olarak bir kelimeler nesnesi olduğu zamanlarda, tarihçiler, yalnızca savaşçıların egemen oldukları, değer verilerek üzerinde düşünülen yegâne şeyin din olduğu bir Orta Çağ yazmışlardır. Şimdi geçmiş görsel hale getirilebilmiş olduğundan, Orta Çağ bize tamamen farklı bir elbiseyle gözükmemektedir.

Tarihçinin coğrafya ve haritacılığa karşı olan tutumunu da, her zaman herhangi bir dısal belirleyiciden çok daha fazla, onun nesne hakkındaki kişisel görüşünü yansıtmaktadır. Fransa'daki eğitim sistemi tarih ile coğrafya arasında sıkı bir işbirliğini teşvik ederken, İngiliz sistemi bunları birbirlerine alternatif disiplinler haline getirerek, doğal olarak onları yabancılaştırmıştır. Tarihteki mekânsal ilişkilerin önemi konusunda bilinçli olan hocalar, coğrafyacıların atlaslarına sürekli olarak atıfta bulunmayı gerekli bulmaktadırlar, çünkü ellerindeki tarih kitaplarında yalnızca en ilkelinden haritalar yer almaktadır. Amacı tarihi haritalar ve resimlerle donatmak olan bir kitap, birçok öğrencinin meşru ihtiyaçlarının tanınması anlamına gelmektedir. Ancak, Orta Çağ haritalandırmak, dikkate alınması gereken bazı özel sorunlar çıkartmaktadır.

Sınırları olan bir toprak parçası olarak Roma İmparatorluğunun haritasını çıkartmak, anlaşılabilir bir projedir. "Orta Çağ" teriminin ise böylesine bir toprak bağlantısı yoktur. Bazı tarihçiler bu ifade, upkı "Barok" terimi gibi, içeriği ancak birkaç uzman tarafından anlaşılabilen soyut bir sanat terimi haline gelmiştir. Sıradan tarihçilerin çoğu, dönemi tarihlerle tanımlamaktadırlar, fakat böylesine geniş sınırlar alınca, bunun farklı coğrafi uzantıları meydana gelmektedir. Son kırk yıl içinde Avrupa'da Orta Çağ incelemelerinin hızla yayılması, Avrupa'nın şu andaki bölümlerlerinin uzak bir geçmişe gönderilmesi eğilimini doğurmuştur. Çağdaş AET'nin ilk halinin Karolenj dönemi çerçevesi, İspanya olmaksızın ve Elbe'nin iyice berberindeki bir Doğu sınırıyla birlikte, Polonya ve Macaristan'daki doğu uçları pek umur-

sanmamasına karşın, icabında Latin (Roma) Kilisesinin coğrafyasına yerini bırakabilir.

Bunların neler yaptıkları konusunda olduğu kadar, dilleri ve coğrafyaları hakkında da, Batı'da bugün bile öyle büyük bir bilgisizlik vardır ki, Polonya'lılarla Macarların Orta Çağ kayıtlarında az anılmaları herhangi bir şaşkınlığa yol açmamaktadır.

Kilise iktidarının Avrupa ölçeğinde genişlemesi, harita çalışmalarını gerektirmektedir, fakat Kilise bir İmparatorluğun coğrafi sorunlarıyla karşı karşıya değildir ve Pekin gibi Asya'nın en uzağındaki Hristiyan ileri karakollarının haritalarının çıkartılması, zahiren meşru görsel bir araçla gerçekten hatalı bir izlenim edinilmesine yol açabilir. Doğu'daki Hristiyan dindaşlarının işlerine ayrılmaz bir şekilde bulaşmış olan bir Kilise, bizim akademik disiplinlerimiz öyle olduğunu savunsalar bile (Bizans diye adlandırılan) Doğu İmparatorluğu ayrı bir uygarlık olarak haritalandırılmaz. Ve acaba Hristiyanlığın tüm günü sınırı boyunca ona temas eden İslâmîyet hakkında ne söylenebilir? Bu başka bir alana konu oluyor diye, ayrı olarak ele alınabilir mi? Orta Çağ hakkında yazarken bu durumu hesaba katmamak olur mu? Orta Çağ uzmanlarının kendilerinin Orta Çağ dünyasının çok çeşitli doğasını ele alma konusunda yeterli kadar donanımlı olmadıkları bir gerçektir, fakat bu dönemin sorunları çağdaş dünyanın alışık olmadığı cinsten değildir.

Orta Çağ'a ilişkin harita yapmanın dikkat edilmesi gereken bir başka yanı daha bulunmaktadır. İnsanlar haritacılığa, gereken beceriler konusunda cahil olduklarından değil de, ülkelerin ve sınırların onlar için bir anlam taşımaması yüzünden kayıtsız kalmışlardır. Sadakatleri bireylere, senyörelere ve efendilere karşıdır; devletlere veya uluslara karşı değil. Tek bir kentin haritasının yapılması bile özel adacıkların kimliklerinin belirlenmesini gerektirmektedir. Çünkü Avrupa topraklarının büyük bölümü için mülkiyet durumunun sınırlarının çizilmesi, her toprak parçasının üzerinde farklı insanlara ait ayrı ve örtüşen hakların varlığı nedeniyle olanaksızdır. İyice ayrıntılara inebilen çağdaş haritacılık, eğer bütün bu haklara karşı adil olmaya çalışırsa, anlamaya yardımcı olmaktan çok, görüntünün karışmasına yol açar.

Haritacıların (Liz Orrock, Zoë Goodwin ve Nicholas Harris) ve görsel malzeme sorumlularının (Andrew Lawson ve Diana Morris) beceri ve kendilerini işe adanmaları sayesinde, okuyucu metni, yazının istediği gibi değerlendirilebilecek hale gelmiştir. Metnin tutarlı olmasını temenni ediyor olmakla birlikte, bu metnin uzun ve karmaşık bir tarih döneminin özeti olmasını değil de, asıl bağlam olan atlasın görsel bölümüne temel sağlamasını niyetini taşımaktayım. Başlıklar harita biçiminin gerektirdiği şekilde seçilmiş veya bu biçimden yararlanmak üzere düşünülmüştür, böylece biraraya getirildiklerinde dönemin genel bir görüntüsünü sağlayabilirler.

Benim için artık bu kitabın hazırlanmasına yardımda bulunanlara, özellikle de değer biçmenin mümkün olmadığı yorumları ve cömert tavsiyeleri için Christopher Brooke'a, destek ve cesaretlendirmesi için Dr. Richard Southern'e ve bu çalışmanın fikir babası olan Dr. Graham Speake'e teşekkür etmekten başka bir iş kalmamıştır.

ORTA ÇAĞ FİKRİ

14. yüzyıl İtalya'sında Roma İmparatoru olduklarını iddia eden Germen kralları bulunmaktaydı. Bunlar Roma İmparatorluğu'nun Eski Çağdan onların zamanına kadar devam ettiği kavrayışına yaslanmaktaydılar, fakat bu kavrayış bazıları için abes hale gelmişti. Petrarca (1304-1374) ve ondan sonraki bilginler Roma tarihile ciddi bir şekilde ilgilenmeye başladıklarında, Roma onlara sanki kadehinin bir noktadan sonra gerileme sürecine girdiği kesin izlenimini vermiştir. Araştırmaları onlara, en azından antikite'nin kayıp ruhunu keşfetme düşüncesini ilham etmiştir. Bu araştırma faaliyetini izleyen Yeniden Doğuş veya Rönesans, Eski Roma'nın siyasal gerçeklerini canlandırma konusunda özel olarak herhangi bir şey yapmamıştır. Rönesans kamu işlerinin yönetimi alanında en iyi olasılıkla, ancak yüzeysel etkileri olan kültürel bir olgu olarak kalmıştır, fakat bu canlanma içinde çalışan ve onu kültürel geleceği içinde izleyen tarihçiler, eski kültürel dünya ile onun çağdaş canlanması arasında bir Orta Çağın olmuş olduğu fikrini kabul etmişlerdir. Orta Çağ kavramının kendisi, tarihi ciddi bir biçimde dönemlere ayırmak niyetine kesinlikle sahip olmayan bilginde bir önyargıdan pek az daha hallice bir düşünceye dayandırılmıştır. Böylece bu dönem başka kıstaslarla tanımlamaya yönelik bütün girişimler başarısızlığa uğramak zorunda kalmaktadır; 14. yüzyıl düzenlemesini doğrulamaya uğraşan tarihçiler kolayca bir tuzağa düşmektedirler.

Orta Çağdan ilk söz edildiği zamanlarda, bu dönem, Rönesans'ın üstün Latince uzmanları tarafından bir barbarlık çağı olarak görülüp aşağılanmıştır. Latin araştırmalarının Batı kültürüne egemen olduğu bir dönemde, Orta Çağ barbarlığı hakkındaki bu genel kabul, veri halinde bir bilgelik haline gelmiştir. Orta Çağ hakkında yoğun incelemeler, ancak 19. yüzyılda başlamıştır. Klasisizmin prestijini azaltan, kültürel değerlerin göreliliğine dair olan inanç ise, daha da yakın tarihlerde belirmiştir. Bu noktadan sonra, artık Orta Çağı yeni bir temel üzerine oturtabilmek mümkün hale gelmiştir, ama bu arada terimin kendisi o kadar iyi yerleşmiştir ki, bunun şaşılmaz kanıtılamaya yönelik girişimleri, kullanımları devre dışı bırakma konusunda başarılı olamamışlardır. Böylece, terim kolaylık sağlayıcı sayılarak muhafaza edilmiş ve eşit derecede saçma adlar taşıyan Eski Çağ ve Yeni Çağ yoldaşlarıyla birlikte, tarihin üç parçalı bölünmesinin yalnızca etiketlerinden biri olarak kendine bir yer kazanmıştır.

Bize Orta Çağ kavramını miras bırakmış olan Rönesans, Giorgio Vasari *En Önde Gelen İtalyan Mimarı, Ressam ve Heykeltıraşlarının Hayatları* (1550) adlı kitabında sanatçıların nasıl, kayıp resim, heykel ve mimari sanatlarını yeniden keşfettiklerini göstermeye çalışırken, konunun tanımlanmasına, hâlâ bedeli ödenemedien kalan bir katkıda bulunmuştur. Orta Çağ sanatları yüzyıllar boyunca kaba ve ilkel olarak küçümsenip dışlanmışlardır; perspektif yasaları veya insan güzelliği konusundaki klâsik kavramlar hakkında hiçbir şey bilmeyen sanatçılar ilgiye layık olamamışlardır. Orta Çağ mimarisine, kuzeyli barbar kökenini işaret etmek üzere, "Gotik" etiketi takılmıştır. Bu terim o zamandan bu yana daha dar bir anlam kazanmıştır, fakat örneğin 12. yüzyıl Fransız mimarlarının çalışmaları için özellikle uygunsuz bir terim olarak ortaya çıkmaktadır. Gotik sanata, 19. yüzyılda heyecanlı taraftarlarının sayesinde itibarı iade edildiğinde, teknik başarıları, onun dinsel ve toplumsal anlamına getirilen yanlış bir vurguyla saptırılmıştır. Bir kez daha, çağdaş lezzetlerdeki değişime, Gotik sanatın mimari alanında gerçekten özgün olan birkaç yaratılan biri olarak önemine hak vermede esas belirleyici olmuş-

tur. Resim alanında da figür çizimi, perspektif ve yükseklerden seçilen konulara önem veren akademik geleneğin çökmesi, ilk kez Orta Çağ sanatının klâsik önyargılar olmaksızın yargılanabilmesini mümkün kılmıştır. Bir sonuç olarak Rönesans, uzun süre kendi terimleriyle bir sanatsal "yeniden doğuş" dönemi olarak kabul edilemezdi. Onun kendi hakkındaki bilinci, onu Orta Çağda bir benzeri olmayan bir sanatsal hareket haline getirmiştir, fakat onun farklı "öslüb"ü, sadece, Orta Çağ sanatının içinde artık tanıyabildiğimiz, tekbiçimli ve değersiz olmanın çok uzağında kalan, birçok değişikliklerin sonucusudur. Orta Çağ sanatına karşı Rönesans önyargısı, o günler için mazur görülebilir olmakla birlikte, çağdaş duyarlıkları yогurma konusunda bütün gücünü kaybetmiştir.

Rönesans tabanına sağlam bir şekilde basan Reformasyon, kendi etkileyici ve saldırgan bilgin grubunu yaratmıştır. Bu bilginler, Kilise tarihinin de eski, orta ve Kilise'nin ilk mükemmelliğinin ihya edilmesiyle, çağdaş olmak üzere üçe bölünebileceğine inanmışlardır. Orta dönem, tarihlerinin bazen belirsiz olmalarına rağmen, İmparatorluktan çok Papalık çağı, Papa yanlısı Kilise mensuplarının insanların zihinlerini boş inançlara dayalı bir tabiiyet içinde tuttukları bir Romanizm dönemi olarak tanımlanabilir. Katolikler bu döneme ilişkin olarak Protestanlarla aynı hüznü bakişia sahip değillerdir, fakat bunların Orta Çağ düzenini savunma ve meşrulaştırma konusundaki niyetlerinde, Kilise tarihinin bu dönemlemesine olan güveni sarsacak herhangi bir yan bulunmamaktadır. 20. yüzyılda Evrenselci [Ekümenik] Kilise Hareketi ve ikinci Vatikan Ruhani Meclisi (1962-65) aralarındaki dinsel polemikler genelde yumuşatmışlar ve sonunda Orta Çağ Kilisesi'nin tarihini sekte çatışmalardan kurtarmışlardır. Fakat çağdaş Orta Çağ araştırmacılarının, eski Latince bilginleri, uzman ve din bilginlerinin önyargılarından kurtulmayı istiyor olmalarına rağmen, Orta Çağ araştırmaları konusundaki bu iyice yerleşik kültürel tavırların mirası çok derinlere nüfuz etmiştir. Batı Orta Çağ toplumu hakkındaki bilgilerin çoğu Kilise mensupları tarafından yazılmış Latince metinlerden gelmektedir, böylece tarihçiler bu yazarların veya onların Latin kültürlerinin derecesinin güvenilirliğini belirleme sorununu bir kenara bırakmamaktadırlar.

Çağdaş uzmanlar modası geçmiş iddialardan kurtulma konusunda istahlı olabilirler, fakat Orta Çağ fikrinin tüm temelinin, insanların kendi çağlarıyla hemen yakınlarındaki geçmiş arasında bir kopuşu ilk hissettikleri 16. yüzyıldan geldiğini inkâr etmek mümkün değildir. Batı Avrupa tarihinin on veya daha fazla yüzyılda yaşanmış olanların hepsinin birarada, aşağılama veya burun bükmeyle, acınası bir insanî gerileme dönemi olarak ele alınmasından beri, açıktır ki onlarla ortak inançların varlığına varamamışlardır. Bütün bunların hepsinin tek bir dönemin parçaları sayılması, 16. yüzyılın ön yargılarıyla işe başlamak demektir. Orta Çağın bin yılı, bilimin tanıdığı herhangi bir bin yıl kadar çeşitli, dinamik ve yaratıcıydı.

Tarihçiler ve Orta Çağ

Tarihçilerin Orta Çağa ilgi duymaya başlamalarından önce, en azından antikacılar Orta Çağa ait geçmişin kutsal emanetlerini muhafaza etmeye başlamışlardır: Elyazmalar, *catulalar* ve Reformasyondan sonra dinsel eşyalar; eski soy zincirlerine ilişkin kanıtlar; soylu ailelerin şanı için eski binalar. Bu antikacılar yalnızca koleksiyoncular olmakla kalmayıp, aynı zamanda geçmişin inceleyen kimseler de olmaktadır. Bunların ortaklaşa emekleri birçok ya-

rarlı malzemenin (bazıları o zamandan bu zamana kaybolmuşlardır) kamuya maledilmesi veya "Tarihleri belirleme sanatı" vezahut da Charles du Cange'in "Orta Çağ Latince sözlüğü" ve eski İngilizce araştırmalarının başlangıçları gibi vazgeçilmez elkitablarının hazırlanması sonucunu doğurmuştur. Bu bilim adamlarının seçkin katkıları, tarihçilerinkinden daha önce ve onlarınkinden farklı bir ilham içinde başlamıştır. Tarihçilerin katkılarıyla birlikte Orta Çağ incelemeleri artık çifte kökenlerinin işaretleriyle damgalanmışlardır. Tarihçiler Orta Çağ olan ilgilerini kaybetmeler bile arşivciler, arkeologlar, arına uzmanları, eski para araştırmacıları, eski yazı uzmanları ve diğerleri Orta Çağ karşı olan sadakatlerini azaltmayacaklardır. Orta Çağ eşyaları, bu dönem "uygun" olarak düşünülsün veya düşünülmesin, dikkat beklemektedirler.

Antikacıların çalışmaları ilhamlarını, dinsel reformcuların tahripkâr işgüzarlıklarından birşeyler kurtarabilme arzusundan almaktadır. İngiltere'de manastırların ilgisi, onlar tarafından birçok yüzyıl boyunca biriktirilmiş olan hazinelerin tahribine veya etrafa dağılmasına yol açmıştır. Sadece bu manastırlar, değerli sayılan birkaç yüzyıllık eşyaları muhafaza etme arzusunu göstermişlerdi. Eski hazinelerin saklandıkları bu yerler birkaç yıl içinde, kendilerini ve inançlarını rahiplerinkinden çok daha yükseklere görenlerin tahripkâr bakışları altında yağmalanmışlardır. O zaman, bu küstahlık vandalizm değil, Aydınlanma sanılmıştır. Fakat, bir kuşak sonrasında bu davranış kalıbı da yok olmuştur. Artık geriye bakmaya, yağmadan pişmanlık duymaya ve bazı şeyleri kurtarmaya hazır bir avuç insan bulunabilmektedir; bunlar "Eski inançlılar" gibi olmanın uzağındadırlar ve geçerli entellektüel modalardan düşünmeden onaylaması yüzünden, insanî edinimlerden neler kaybedilebileceği konusunda hafif dumanlı bir duygu taşımaktadırlar.

Katolik ülkelerde, karışıklıkların yol açtığı tahribat daha az olmuştur. Trento Ruhani Meclisi (1545-61) Katolik geleneğe olan imanın büyük bölümünü ihya etmiştir. Manastırcılık da kendine güvenini yeniden kazanmıştır. Özellikle Fransa'da, kendilerine Mauristler adı verilen bilginler Din Savaşları'ndan (1562-98) kurtulabilen eski manastır kütüphanelerinin kaynaklarını Orta Çağ araştırmalarının temelini atmak üzere kullanmışlardır. Jean Mabillon (1632-1707) Benediktin tarikatına ait eski belgelerin nasıl okunacağını öğrenmiş ve Orta Çağ kayıtlarının hakikiliklerinin sınamasının kurallarını açıklamıştır. Metinler yayımlanmış ve tarikatının, tarihi hakkında yazmıştır. Cizvitler de, ciddi metin incelemeleri yoluyla azizlerin hayat hikâyelerinin gerçekliklerini araştırmaya başlamışlardır. Batı Avrupa boyunca, bilginler, tarihçilerin Orta Çağ hakkında yazmayı denemeye girişmelerinden önce, Orta Çağ ilişkini anlatı ve belgeleri yayınlamaya başlamışlardır. Büyük Edward Gibbon (1737-94) Önemli bir Orta Çağ tarihini ilk yazan kim-

Bugünkü Avrupa'nın siyasal ve fizik coğrafyası.

Kıt'a'nın tümü üzerinde insan yerleşimi ilk kez, Roma İmparatorluğunun çöküşüyle Avrupa'nın dünyanın geri kalanını keşfetmesi arasında kalan dönemde tamamlanmıştır. Bunun yapılabilmesi için, İmparatorluğun ötesindeki Kuzey halkları Akdeniz dünyasının kaynaklarını kullanmışlardır. Bu sayede Avrupa'nın kültürel olarak uygarlık ile barbarlık arasındaki bölünmüşlüğü

silinmiştir. Avrupa artık sadece bir coğrafya değil, tarihin olmanın fazla birşey olarak, kültürel yaşamlara da sahip olan bir terim haline gelmiştir. Fakat bu kültür, yeni cins fizik bir destekle ayakta tutulmaktadır. Antik uygarlıklar adeta fizik bir birim olan Akdeniz havzasında yuvalanmışlardır. Orta Çağ kültürüyle birlikte, Avrupa kıtasının fizik çevresinin bizzat kendi de ilk kez anlam kazanmıştır.

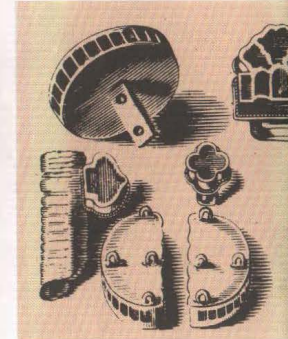
Byard Manastırı, Yorkshire, İngiltere: yapımına 1177'den sonra başlanmış ve 13. yüzyılda tamamlanmıştır. Böylesine harabelerin çekici niteliği daha John Milton'da aşıkardı ve romantik hayal gücü üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Tarihsel olarak, manastırların olgunluklarında nasıl durduklarını hayal etmek gereklidir. Faal çalışma ve ibadet merkezi olarak, harabelerinininkiyle aynı cinsten duygusal tepkileri harekete geçirmiş olmalarıdır. Bina 36 keşişle 100 laik rahibi barındırarak şekilde düşünülmüş görülmektedir.

se olmuştur ve tipik olarak, bu eser Roma İmparatorluğu'nun gerilemesine dairdir. Gibbon tekniğini, Eski Çağ tarihini inceleyerek öğrenmiş ve eseri, Orta Çağ karşı doğru görülemeyecek bir tenezzül tutumuyula damgalanmıştır. Aydınlanma çağıının bir özelliği olan dinin erdemleri hakkındaki incelemeye dayalı kuşkuculuğu, onu ve çağdaşlarını Orta Çağ duyarlklarının derinliğine nüfuz etmekten alakoymuştur.

Felsefenin kesinlikleri Fransız Devrimi'nin yansımalarıyla birlikte ortadan silinmiş ve izleyen kuşaktaki tarihçiler öncelikle kendi Orta Çağ incelemelerini ciddiye almaya başlamışlardır. Modern insanın, cehalet yüzyılları boyunca biriktirilmiş olan hataları düzeltmeye yönelik rasyonel düşüncesinin açık bir şekilde iflâsı ve insanî sorunlar konusunda evrensel kabule kavuşabilecek, tamamen akılcı çözümler getirme konusundaki yetersizlik, tarihçileri insan zihninin rasyonel olmayan derinliklerinin daha aşıkâr olarak gözüktüğü dönemleri incelemek üzere geriye dönmeye yöneltmiştir. Din, belirli bir süre sonra, entelektüel önermelerin mantıklı olmayan bir dokusu olarak görülmekten kurtulmuş ve insanların en derin duygusal deneylerinin ifadesi olarak ele alınmıştır. Avrupa düzenini, özel olarak da kilise ve Krallığı Aydınlanma-öncesinin gerçeklik terimleriyle canlandırmak bazılarına çabaya değer olarak görülmüştür; dolayısıyla bizzat Avrupa dünyasının geçmişi ve kökenleri araştırılmayı gerektirmiştir. Napoléon'un bir ulusal yeniden doğuşu tahrir ettiği Almanya'da, Fransız modalarının Alman hükümdar saraylarını yozlaştırmışından önceki uzak Germen geçmişi yeniden keşfetme konusunda anlaşılabilir bir arzu, tarihçileri Orta Çağlara doğru yöneltmiştir. Aynı zamanda, Ren boyunca koca bir imparatorluğu devirmiş olan eski zamanların kahramanları evlerine geri dönmektedirler. Orta Çağ Germenleri Hristiyan İmparatorluğu

nun yüklerini omuzlamaktan utanç duymamışlardır; 19. yüzyıl Almanları kendi uygarlaştırıcı rollerinden olduğu kadar, Orta Çağ'daki geçmişlerinden de gurur duymaktadırlar. Almanya'da büyük bir heyecanla başlayan Orta Çağ incelemeleri, Germen istilâcılarının İmparatorluğu koyduğu engelleri yıktıkları tüm Batı ülkelerinde kısa sürede popüler hale gelmişlerdir. Bu "barbarlar," Roma'nın yozlaşma ve çöküntüsüyle mücadele eden, Avrupa'nın maddî donanımını yenileyen, çağdaş Avrupa uluslarının temelini atan erdemli insanlar olarak resmedilmişlerdir. Artık Orta Çağın başlangıcı, herşeyini bu kahramanlar tarafından yapılan yararlı temizliklere borçlu olarak ortaya çıkmaktadır; Roma'nın yağmalanmasına acımanın gereği yoktur; İmparatorluğun kanlı doymazlığı böylece cezalandırılmış olmaktadır. Saldırgan ve seçkinci Latin kültürü, böylece, Gibbon'ın çağdaşları tarafından ondan görülen erdemini kaybetmiş olmaktadır. Germen halkların gerçek doğasını anlayabilmek için Orta Çağ incelemek gereklidir.

Fransız Devrimi dönemi ve aynı zamanda Romantik Çağ, çiçeklerini özellikle Orta Çağda açmış olan eski ulusal diller ve edebiyatlar konusunda da yeni bir ilgiyi ilham etmişlerdir. Edebi eserler doğrulukları kendiliğinden belli tarihsel haberler bakımından eksiktir, fakat buna karşılık, görünüşte Kilise önyargılarını sergilemekszin, geçmiş kültürlerle ilişkin görünümler vermektedirler. Kahramanlık şiir ve destanlarını okuyarak güdülenen Avrupalılar yalnızca Orta Çağ barbarlığı hakkında farklı bir izlenim oluşturmakla kalmamışlar, aynı zamanda Avrupa'nın yerel halk dillerinden yapılan yeni bir kitlesel eğitim programı da plânlamışlardır; günümüzde gerçekleştirilen bu program eğitim üzerinde yüzyıllarca süren klasik geleneğin egemenliğine son vermiştir. Klasik edebiyatın yeni bir ulusal edebiyat ve Avrupa devletlerinin tarih-

leri konulmuştur. Birçok modern devlet Orta Çağ kökenlerinden ötürü, siyasal olarak "canlanmışlar" ve şimdiki zamana ilişkin ulusalcı kaygılar, eğitimsel amaçlara yönelik olmak üzere ulusal ilhamın kaynaklarını açıklamak için Orta Çağ incelemelerini güçlendirmişlerdir.

Bu tavrın taraftarlarının heyecanları, geçmişe yönelik, yıllarca süren zahmetli araştırmaları ayakta tutmuşlardır - Orta Çağ kayıtlarının yorumlanmasında, vekayinameler ile *Charte*'lerin yeni yayımlarının yapılmasında, sözlük ile atlaslar gibi sayılamayacak kadar çok, ama gerekli başvuru kaynaklarının hazırlanmasında çıkan sorunlarla uğraşmışlardır. Bugün bile Orta Çağ araştırmacıları, işe dört yüzyıl önce başlamış olan klâsik dönem araştırmacılarını aşamamışlardır. Fakat daha şimdiden, Orta Çağa ait geçmişin değerlendirilmesi konusunda ilerlemeler kaydedildikçe, Germenler ile Romalılar arasındaki akademik karışıklık, abartılı ve hataya sürükleyici olarak görülmektedir. Orta Çağ, farklı ırk ve kültürlerden insanlar arasında uzun bir muharebe değildir. Ne Romalılar o kadar yozlaşmış, ne de Germenler efsanenin anlattığı kadar örnek insanlardır.

Ancak Orta Çağın, Orta Çağ edebiyatı, sanat ve mimarisinin incelenmesi, bunların etrafında Romantik Çağda dokunmuş olan kozadan kolaylıkla kurtulamamaktadır. bu dönemdeki incelemeler ilkel, ezotik olandan, heyecan veren ve duygulandırandan tad almaya, hâlâ öyle olduğunu kabul ettiğimiz bir kültürel dünyanın yaratılmasına yardım etmişlerdir. Voltaire ve Gibbon gibi zaman içinde bize yakın olan yazarlar, Orta Çağın bir esrar, hayal ve yücelik ülkesi olması düşüncemizin gerisindeki bizim Romantik hayal gücü hakkındaki tad duygumuzu kendi damak lezzetlerine uygun bulmazlardı. Walter Scott, Richard Wagner, Emmanuel Vollet-le-Duc, Grimm Kardeşler, John Ruskin veya William Morris'in Orta Çağı, bütün hatalarıyla birlikte bizi kaçınlmaz olarak onları Orta Çağla ilişkin ilhamlarının gerisine götürmektedir. Böylesine önderleri izleyenler ve Orta Çağa ait taze terimlere sahip olmak isteyenler Romantik yorumlardan kurtulabilirler, fakat iyi anlaşılmayan bir dünyayı yeniden keşfetme arzularıyla hâlâ Romantizmin bizzat kendine borçlu kalmaya devam edeceklerdir. Orta Çağ insan zihninin kendine ait tüm potansiyeli keşfedilebileceği özel bir yer olarak yalnızca çağdaş insanın hayalinde "varolmaktadır", çünkü Orta Çağda insanların çoğunun zihinleri birkaç kişinin ideallerine, eğitim yoluyla zorla bağlanmamışlardır. Birçok insan etkilili konulara, hiçbir eğitim görmeden gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, dağınık insan hayalinin kendini herhangi bir yoldan kanıtlayabilmesi için daha çok fırsat bulunmaktaydı.

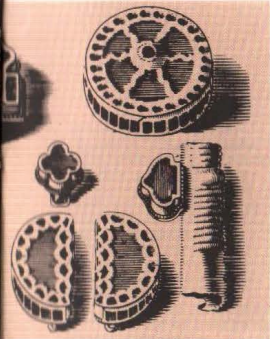
Bu anlamda Orta Çağ zaman ve mekân içinde sınırlı değildir, çünkü tarihsel hayalin bir ürünüdür. Belki Batı Avrupa geçmişinin bir evresinin bazı kendine özgü konularının esinlediği bu kavram, Japonya gibi tamamen farklı kültürlere de aktarılmıştır. Çağdaş romantik etkinin sarsalamaları bizi bilinmeyeneye yönelmekte ve onun dağınık ilhamı Orta Çağın "gerçek" doğasının yorumlanmasındaki büyük çeşitlenmeleri de açıklayabilmektedir. Eski dünyanın çağdaş duyarlıklar üzerindeki etkisi, geleneksel olarak edebiyat -Homeros, Vergilius veya Kutsal Kitap- aracılığıyla olmaktadır. Orta Çağın çekiciliği ise çok daha az tutarlıdır. Orta Çağ ziyaretçileri için, tıpkı bir masal adası -nün cazibesine sahiptir, herkes burada kendi fantezisine uygun birşeyler bulabilir ve gördüğü herşey hakkında farklı izlenimlerle geri dönerler. Bazıları için imam çağı, diğerleri için zenaatkârlık ve feodal baskı dönemi daha başkaları için, eğer bilinebilirse di-

ğer ilkel toplumların sıraları geldiğinde onların da "kalkışları"na yararlı olabilecek Avrupa'nın Yeni Çağlar'daki önceliğinin sırlarını içeren, her nasılsa yaşam gücü kazanmış ilkel bir toplum olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa'nın 1000 yıldan geriye uzanan tarihine gitmek, daima masallara uygun bir buluş umu-duyul, bir hazine odasını karıştırmak anlamına gelmektedir. Gizli sırlar ve harika gizemler fikri, Orta Çağdan beklenenlerin ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

Burada kabul edilen Orta Çağ döneminin tanımı, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle 1490'larda dünyanın geri kalan kısımlarının denizyollarından keşfi; İmparatorluğun "barbarlar" tarafından istilasıyla Amerika ve Asya'nın "Avrupalılar" tarafından istilası arasındaki dönemde meydana gelen olayların karışımını ele almaktadır. Bu Avrupa istilâcılara, artık herkes bin yıl önceki atalarından daha "uygar" veya daha az "barbar" olarak bakmamaktadır fakat bunlar gerçekleştirdikleri işler ve ülkeleri açısından açıkça çok farklıydılar. Daha o zamandan büyük tali-h değişmelerine maruz kalmışlar ve onlardan yararlanmışlardır.

Antik-Orta-Modern Çağ üçlüsünün gerekli kıldığı, Batı Avrupa'nın odak olduğu fikri, bugünkü dünya standartlarına göre Yunanlıların ve Müslümanların bu dönemdeki imparatorluklarının dünya ölçeğinde güçler olmalarına karşılık, Avrupa devletlerinin böylesine bir durumlarının bulunmamasından ötürü dik-kate değer olmalarına rağmen, İstanbul'a dayalı bir Roma İmparatorluğu imgesini lekelemekte İslâm'ını-kiyi ise karartmaktadır. Orta Çağ terimi, İstanbul ve Bağdat'ta doğrulanabilir bir terime benzememektedir; bunların tarihleri Batılı kategorilerin içine sokulur so-kulmaz bozulmaya uğramaktadırlar. Ancak daha da kötüsü, bunları dışarıda bırakmaktır. Bunların Orta Çağ Avrupasıyla birlikte varlıklarının hesabına katıl-ması, yanıltıcı basitleştirmelere direnme konusunda yardımcı olmak, fakat tarihçiler için zorluklar çık-masına yol açmaktadır. Gelmiş geçmiş bütün tarih-çilerin ancak birkaçı -eğer hiçbiri değilse- söz konu-su olan üç kültürün karşılıklı karmaşık etkileşimle-rini önyargısız yazılabilecek kadar bu üç kültüre aşı-na olabilmişlerdir, gözle görünür gelecekte de durum farklı olmayacaktır. Doğu Avrupa dillerinin ilave yü-rük ve İslâmîyet ile Doğu'nun farklı geleneklerinin ka-le alınmalarından önce bile, Batı'nın bütün cema-atlarına âdil davranılmasını sağlayacak bir bilimsel donanım yeterince zorlanmıştı. Orta Çağ temel ola-rakkendi geçmişiyi başı derte olan ve bunu çözmek isteyen Batı Avrupa'nın kendi tarihine bir aşama di-ye kattığı bir dönem olarak, ona ait bir kültürel kav-ram olarak kabul edilmelidir. Ancak, bu karmaşık za-manlarda yaşayan insanlar için, hasım etkililer tara-fından yalnız başına bırakılan Batı Avrupa ayrılcık-lı bir bölge meydana getirmemiştir. Tersine, saldı-rılardan aşırı etkilenen bir durumda olmuş ve hem İs-tanbul Romalıların İmparatorluğu'na, hem de gü-nyedeki İslâm uygarlığına karşı aşağıda bulunan ko-numunu kabullenmiştir. Batı Avrupa'nın kendi din-sel uygulamasının saflığı üzerinde ısrar etmesi bun-dan kaynaklanmaktadır, çünkü burada her türlü saldı-rıdan sıyrılmaktadı. Şimdi, sanki bu dönemin tanımlanabilir bir tutarlılığı varmış gibi Orta Çağın incelen-mesinden söz edilmesi, yalnızca dünyanın geri kala-nı için bozucu etkiler yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda içinde çok önemli olayların ve dramatik de-ğişmelerin meydana geldiği o 1000 yıllık süreye de-haşıklık olmaktadır. Orta Çağ tekdüze bir dönem olarak bakılmamalıdır. Her yüzyıl kendi bireyselliği-nin tanınması için haykırmaktadır.

Childeric 481'de Tournai'de öldü. Kabri 1653'te açıldı ve mezarda bulunanlar Chifflet tarafından çabucak yayınlandı (1665). Bu mezar Orta Çağ kalıntılarının en seyrilik olanlarından biri olup, kesin bir şekilde tarihlendirilebildiğinden ötürü de önemlidir. Takıların çoğu 1831'de Paris'teki *Cabinet des Médailles*'den alınmıştır. Bu nedenle Chifflet'in resimleri hâlâ değerlerini korumaktadır. Takılar bal peteği şeklindeki yuvalara yerleştirilmiş Süleyman (İâ) taşlarıyla tezeyn edilmişlerdir.

ORTA ÇAĞIN TEMALARI

İman ve yerel iktidarın önceliği

Rönesans ve Reformasyonun Orta Çağa ilişkin yararılarına, tarihçiler artık saygı göstermemektedirler, fakat Kilise ve İmparatorluğun işleriyle ilgilenmeleri, vurgunun doğru yere konulmasına yol açmıştır. Çağdaş deney, yönetimin bütün cemaatlerin hayatlarında ne kadar önemli olabileceğini kanıtlamaktadır. Roma İmparatorluğu hakkında bugünkü kanıtlarımız, onun yönetiminin yayıldığı bütün alanlarda benzer yaşam koşulları yaratabileceğini ve bu yönetime karşı ancak zaman zaman ortaya çıkan yerel direnmelerin olabileceğini göstermektedirler. Bunun anlamı, İmparatorluğun tüm halkın aynı avantajlardan yararlandığı olmayıp, yönetimin bunların yaşamından beklediklerini etkileyip, çerçevelediğidir. İmparatorluğun çökmesi, herşeyden önce bu "yönetim" in etkin olmaktan çıkması anlamına gelmektedir; böylece bütün toplumlar yönetilmeleri açısından, devlet adına hareket eden memurların yerine, doğrudan tanıdıkları bireylere bağımlı hale gelmişlerdir. Artık vassalleri ve bağımlıları tarafından kişisel olarak tanınan baronlar, Avrupa'nın çeşitli devletlerinin kamu yararı için taleplerde bulunmaya ve adına Yeni Çağ denilen dönemde feodal, yani özel iktidarlara karşı çıkmaya başlayacakları zamana kadar, insanların çoğu için daha önemli olarak kalmışlardır. Özel baronların sundukları güvenlik, en iyi olasılıkla bir baronun ününün ulaşabildiği yere kadar uzanmaktadı ve sistem, uzaktaki yağmacıları talanlarından alakoymakta besbelli yetersiz olarak belirmektedir. Evrensel yönetim bir kez düzensiz barbarları hizaya getiremez hale gelince, olaylar üzerindeki herhangi bir denetim umudu, kamusal ödevleri yerel düzeye indirgeyen büyük toprak sahiplerine yönelik hale gelmiştir. Orta Çağ kendini, egemen iktidarların sivil topluma hizmet etmek veya sınırları dışman komşulara karşı korumak üzere sorumluluklarını kullanma haklarının tanınmadığı bir dönem olarak tanımlamaktadır. Bu aynı zamanda, hiçbir baronun elinin, iddiaları kadar uzaklara varamadığı andan itibaren, kaba insanların hükümet takibi korkusu olmaksızın azabildikleri anlamına gelmektedir. Ancak başka kısıtlamalar bulunmaktadır; bu dönem boyunca güçlüler insanlar da güçlerinin haklı olduğunu ileri sürmelerinden rahatsız olmuşlardır. "Hak" ın ne olduğunu açıklayacak otorite, bugün de bazı yerlerde varılmaya devam ettiği üzere, devletten ayrılmıştır. O zamanlar bu, Kilise'nin ayrıcalığı olmuştur. Orta Çağda kabul edilen yegâne "egemen", Tanrı'ydı.

Tektanrıcılık Roma İmparatorluğu'nda 4. yüzyılda yerleşik hale gelmiştir. Evrensel imparatorlar bunun sonuçlarına, barbar hükümdarların aynı şeyi yapmayı uygun görmelerinden çok daha önce boyun eğmişlerdi. Bu barbar krallar, imparatora nazaran açıkça çok daha sınırlı bir iktidara sahip olmalarına rağmen, tektanrıcılığın kısıtlamalarını kabul etme konusunda daha büyük bir isteksizlik göstermişlerdi. Tektanrıcılığı kabul edene kadar "barbar" kalmaya devam etmişler, "uygar" dünyanın değerlerini yadsıyarak, Orta Çağ toplumunun kıyısında yaşamışlardır. Tanrının adaletsizliğine egemen olacağına iman edilmesi, insanların, hakka eski gücünü iade edecek güçte hiçbir devletin olmadığı bir dönemde, kabalık ve şiddetle dayanma gücü vermektedir. Fakat insanı bir düzeye, insanlar zorunlu olarak güvenlerini ailelerine,

komşularına ve patronlarına yöneltmekte ve kaçınılmaz hayal kırıklıklarıyla ihanetlerin deneyinden geçmektedirler. Dinleri onların, kahramanlık yoluyla tanrıların statüsüne ulaşmayı amaçlamalarına izin vermemektedir. Bütün sınırlılıklarına rağmen, insanlıklarıyla hiçbir zaman olmadıkları kadar uyum sağlamış durumda kalmışlardır. Yedi büyük günahı tanımladıklarında, en kötüsünün övünmek olduğunu düşünmektedirler, bu kavram gururlu insanlığından utanç duymayan çağdaş insan için şaşırtıcı olmaktadır. [Bizim için, tipik olarak, cinsellik en büyük sorun olmaktadır, çünkü ne kadar günahkâr olduğumuzu kanıtlamaktadır; Hristiyan Orta Çağ bu konuda çok daha az karmaşık olarak görünmektedir.]

Tanrıya veya Görünmeyen'e iman edilmesi, her yerde ve her zaman Hristiyan Kilisesi'nin istediği kadar ortodoks olmamıştır, fakat Kilise dinsel konuların çözümlemesinde ancak yerel düzeyde istisnai olarak karşı çıkan rahat bir otorite sağlamıştır. Ve insanların çoğunun bazı Kilise görevlilerinin ne denli kötü olduklarını görmelerine rağmen Kilise'nin öğretilerinden kuşku duyduklarına inanmak için herhangi bir belirti yoktur; bu insanların kuşkuculuk konusunda besbelli, hiçbir rasyonel ve entelektüel kanıtları yoktur.

Kilise'nin doktrinleri genel terimlerle kabul edilebilir nitelikteydi, çünkü bunlar hoşla gidi ve rahatlatıcıydılar ve çünkü haksızlıkların intikamı bu dünyada alınmazsa bile, öte dünyada ızdırıp çektilerlecek mutlaka cezalandırılacaklarını doğrulamaktaydılar. Tanrısız hukuka bağlılık ve Kilise'nin yönetiminin kabulü, şimdi ve gelecek için tanrısız lütf umudu vermekteydi. Şimdiki hayatın sefaleti, cennete gitmenin zorunlu bedeliydi. İnsanî zayıflık ve hata, insanların daha fazla anlamalarını engellemekteydi, fakat kendilerine vahyedilmesi sayesinde, Tanrının egemen olduğunu ve halkını kurtardığını bilmekteydiler. Artık Ondan güven içinde, azizleri ve onların mucizeleri aracılığıyla, işlerine müdahale etmesini isteyebilerlerdi. Dünyanın Onun evreninin merkezi olduğuna inanılmaktaydı. Kilise onun mümin cemaatıydı. Her-

14. yüzyılın sonlarına ait bir talih tekerleği, Floransa kaynaklı. Talih, tekerleği döndürerek bir kralı yüceye çıkartırken, o anda tahtta olan kral elinde küresi ve ânası olduğu halde, aşağıya inmekle olan sefaletin arkasından bakmaktadır. Burada ahlâkçıların insan refahı ve sefaleti konusunda saptamalar yapmalarına yarayan resim, aslında insanı olan herşeyin geçiciliğine dair bir Orta Çağ klişesidir.

hangi bir kimsenin hayatı kısa ve belirsiz olsa bile, Tanrının sevecen şefkatinin ebediyete kadar devam edeceğinden kuşku duyulmamaktaydı. Böylesine bir öğreti Kilise için çalışanları güçlendirmişti; bu aynı zamanda dünyevi iktidar ve şan elde etmeye yönelik ihtirasları da zayıflatmıştı, bunlar çabucak söneceklerdi. Kilise törenlerinde Tanrı tarafından korunan krallar ve imparatorlar artık özel bir kadere sahip olmuşlar ve Tanrının mutlak iktidarını reddetme konusundaki nedenleri giderek azalmıştı. Tanrının şanı, zorunlu olarak onlarınkini gölgelemişti. Aralarındaki rekabetler onların dünyevi sınırlarını çok kaba bir şekilde gözler önüne sermişti. Bazı bireylerin, özellikle de hükümdarların kendilerine güvenleri, dünyada büyük bir harekete yol açabilirdi, fakat bunlar kısa sürüyordu. Bu dönem boyunca, karakteristik bir çizgi olarak, dünyevi şanın boş birşey olduğuna dair inancı yokedebilecek herhangi bir kalıp, kuşaklar boyunca bilinçli bir şekilde izlenememiştir. Diğer yandan deney, insanı çabaların sürekli olmadıklarını, oğulların babalarının kahramanlıklarına ulaşamadıklarını göstermiştir. Charlemagne, imparatorluğun çökmesine neden olan Sofu Louis ve İskoçya'nın kurtarıcısı Robert Bruce da, talihsiz II. David tarafından izlenmişlerdir. Orta Çağ vekayı yazarları insan toplumlarının tarihinin belirsiz olduğunu, ödüllendirilen bir çaba değil de, bir talih konusu olduğunu kolaylıkla gösterebilmişlerdir. İnsanların bireysel kaderleri ancak mezardan sonra çözülebilirdi.

İhtirasın sınırları

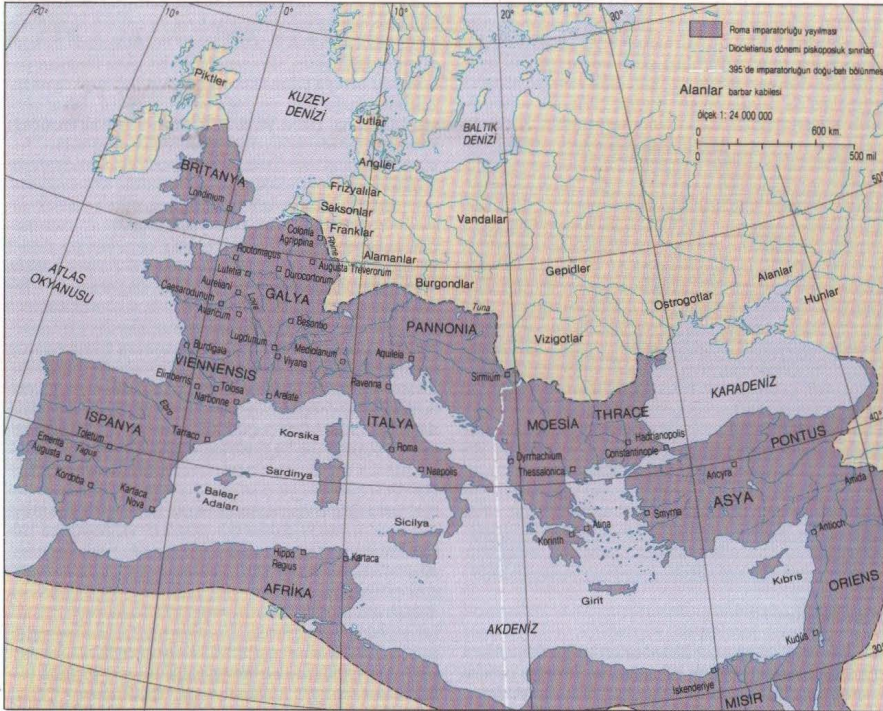
Büyük adamların yüceliklerinden aşağı düştükleri yolun seyri, muhtemelen Kilise ya da Devlette bulundukları konumdan daha yükseğe tırmanmayı denemiş olanları fazlasıyla memnun etmiş olmalıdır. İsimsiz ve hesaba katılmayan, kuşaklar boyunca kendi cemaatleri içinde çalışanlar, Orta Çağın gerçek insanları olmuşlardır. Bireysel hayatın kısıtlılığı ve insanı kaderin narinliği, bu bozuk dünyada insana düşen payın, sağ kalabilmek amacıyla gerekenlerin elde edilmesi için -tarımda- çalışmak olduğuna dair inancı hiçbir zaman zayıflatamamıştır. İnsan ellerini nalıcı olması için yaptığı yegâne işler, Tanrıya

adananlardır. Tanrı üzerine odaklanmış idealizmyle insan, hayattan olduğu halıyla ve hayale kapılmaksızın zevk almaya yetenekliydi. Bu durumda ruhsal düzlemde coşkun, davranışta kaba olan insanın paradoks ortaya çıkmaktadır. Yaşam hiç kuşkusuz insanların çoğu için ve çoğu zaman güçlü, fakat zengin bile nasıl daha yüksek bir rahatlığa kavuşacağı konusunda bir beklentiye sahip olmadıysa, hemen ortaya çıkan fırsatlarla uygun bir şekilde yaşamaktan, ruh halindeki veya durumdaki ani değişimlere cevap vererek, bir Stoacı gururuyla tutarlık peşinde koşmaksızın, bayram yapma şansını kaçırmadan kalabalık içinde neşeli olarak veya kavgaya, şiddet ve intikam gibi vahşi zevkleri tatmin ederek yaşam sürmekten başka çare yoktu. Orta Çağ insanları bir başkasına olan gereksinimlerini, insanı sıcaklığa ve topluma olan inançlarını kabul etmişlerdi ve mükemmelliğe ulaşmak için münezevi yaşama fikrine sahip değillerdi. Keşişler istisnaı yaratıktı ve merak konuları olarak ziyaretlerine gidilmeye değerdi. Hayatları boyunca hep aynı yerde bildik insanlarla birarada yaşayıp, çalışan çoğu kimsenin yaşantısı gün boyunca yaptığı işe bağımlı hale gelmişti. Haftanın yedi günlük bir devre olarak benimsenmesi putatılan dönemde ortaya çıkmışsa da, Hristiyan akaidi bütün Orta Çağ Avrupasında Pazar günü çalışmamayı kabul ettirmişti. Kilise öte yandan, yıl boyunca birçok kutsal gün süresince çalışmamaı riayet edilmesini istemiştir. Kuşaklar boyunca insanların kendilerini çalışmaya hasretmeleri, nüfus arttıkça çevrenin değişmesi biçiminde etki yapmaya başlamıştı. İnsanlar yiyecek için işlenen toprakların alanını genişletmişlerdir. İnsanlar imalat ve komşularıyla ticaret yapmak için kentlerde birikmişlerdir. Bunun sonucu olarak ticarî faaliyetler Avrupa'ya, çok uzaklardaki Çin ve Hind ile temasa sokmuştur. Ancak bu başarılarla rağmen, toplumsal-ekonomik düzeninin üzerinde Roma İmparatorluğununla kıyaslanabilecek her hangi bir siyasal birlik yokselememiştir, çünkü Hristiyan dönemde siyasal iktidar yüce anlama yönelik taleplerini kaybetmiştir. Dönemin gerçek kazanımı olarak Avrupa çevre düzeninin değişmesi, o dönemde yaşananlar, çağdaş yazarları etkilediği ölçüde heyecanlandırmamıştır. Kendi bölgelerinde zorlu bir çalışma içinde olanlar, ufuk ötesinde neler olup bittiğine ancak şöyle gözücüyle bakabilmişlerdir. Ve eğitimli insanların kültürlü insanların her yerde doğal olarak gittikleri özel uğraşlarla ilgilenmişlerdir. Bizzat yazının insanın gündelik faaliyetinde, hattâ siyaset alanında esaslı bir role sahip olmadığı bir çağda, yazmasını bilenler yeteneklerini hergünkü faaliyetlerin tasvirine tahsis etme niyetinde olmamışlardır. Madem ki Tanrı tek egemendir, o halde yazı ona hizmet etmelidir.

Orta Çağda yazının sınırlı kullanımı ne İmparatorluğun, ne de Kilise'nin mirasıdır. İmparatorluğun içinde Kilise mütevası düzeyin altında olan insanlar üzerindeki etkisini, çok yaygın olan dillerin kullanımına izin vererek, doğal olarak genişletmiştir. Kilise'nin en eski yazıtları basitleştirilmiş Mısır Yunanca-sıyla kaleme alınmışlardır. İbadet ve dinsel törenlere ilişkin ilk kurallar sadece Yunanca ve Latince değil, Süryanice ve Kiptice de yazılmışlardır. İmparatorlukta okuma yazma evrensel değilse bile, kesinlikle saygı gören bir durumdur. İmparatorluk aygıtının işleyişi, eğitilmişliğe önem veren bütün hizmetkar ve destekçilerine bağımlı olmuştur. Böylesine bir bilinç Roma İmparatorluk yönetiminin Batı'da çökmesinden sonra devam edememiştir. Bu andan itibaren yönetim, okuma yazma bilen soyluların ve yurttaşların bulunabilmelerine, yazılı yönetim araçlarına, okul ve kitaplık-

Bir takvimin resimlerinden. Ağustos ayı. 15. yüzyıl ortasına ait bir Fransız *Saates* Kitabı'ndan alınmıştır. Resim, elindeki bir harman değeniyle bir köylüyü göstermektedir. Genel kurallara uyum sağlayan unsurlara rağmen, bu resimde yüzün çizilmesi, hasır şapkanın, çizmelerin, çorapların, iç çamaşırlarının ve ceketin serbestçe dengelenmelerinde belli bir gerçekçilik bulunmaktadır ve bütün bunlar bir kırsal bolluk izlenimi vermektedirler.

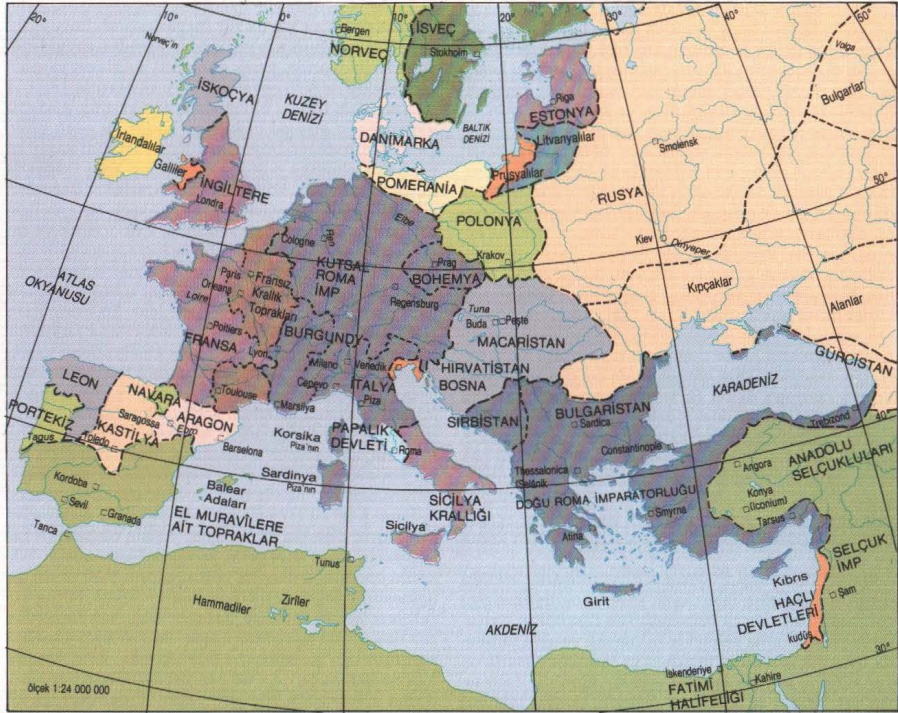

Solda: 350 yılında Avrupa
Bu sahifelerdeki dört harita bu atlasın konusunu, gözü hareketle geçirecek tarzda özetlemek üzere çizilmiştir. Karşıtlıklar hiçbir zaman haritanın gösterdiği kadar keskin, yansıtılan gelişme de bu kadar kesin olmamıştır. Ancak gene de, sadece tiyatroyun yapabileceği bir şekilde, evrensel tarih hakkında dramatik bir farkına varış getirmektedirler. İnsan uygarlığının yüzyılları hatta binyılları, Hristiyan Çağının başlamasından itibaren bütün Akdeniz'i, daha kuzeyde de Galya ve Britanya'yı kapsama alacak tek bir yönümlü yerli yerine oturtmuşlardır. Kuzey ve Orta Avrupa bu yönümlü eline düsmekten kurtulmuştur. Birinci harita imparatorluğun 4. yüzyıldan itibaren hiç hoşlanmadığı barbar halklardan kaynaklanan darbe ve işgalleri direnemediğini göstermektedir. Bu tarihten sonra uygarlığın biçimleri muhafaza edilebilirdiye de, bu konudaki öncelik uzun süre Romalıların elinde kalmamıştır. Sadece Hristiyanlar geçmişle kültürel bağlantılarını ve Filistin ile Roma gibi Akdeniz ülkeleriyle de duygusal bağlantılarını belirli bir ölçüde sürdürebilmişlerdir. Haritanın bizzat kendi de, kırılmış camıyla ve yabancı maddelerle lekelenmiş haliyle acınası bir resim göstererek, bütün belirtilerin parçalanmanın ve gerilemenin kıyasında olduğunu dair olduğunu ortaya koymaktadır.

Aşağıda solda: 800 yılında Avrupa
İkinci harita, arada geçen dönem içinde, Avrupa ve Roma uygarlığının potansiyel olarak canlı unsurlarının güçlerini Batı Avrupa'nın sınırlı bir parçasıyla yoğunlaştırdıklarını ve bunun içinde Akdeniz'in küçük bir yere sahip olduğunu hemen akla getirmektedir. Harita, Akdeniz bütünlüğü amacıyla, Roma'nın ve İstanbul'un denizden çekilmiş olmaları ve denizin her yerindeki, ama asıl Doğu İmparatorluğunu bile kıpırdatmamalarına olanak veren Akdeniz'in kuzey kıyılarındaki varlıklarıyla, Müslümanlar tarafından devam ettirildiği düşüncesini tahrik etmektedir. Fakat İslamiyet gücünü Akdeniz dünyasının uygarlığından değil de, bir çöl halkları dünyasından almaktadır. Yunan dünyası çeviri yoluyla öğrenilmektedir. Yaşlı Akdeniz kültürünü sahiplenmenin bir yararı yoktur. Artık İslamiyet tarafından gözetlenen Avrupa'nın Hristiyan halkları, Doğu ve Batı İmparatorluklarında imanlarını dört elle sarılsalar ve Roma mirasının gerçek mirasçıları olduklarına inanarak kendilerini mesrurlatmaktadırlar. Charlemagne zamanında Batı'nın Doğu'dan daha fazla bir hissettiğine dair bir beklenti yoktur. Çerçekten de, Charlemagne'dan sonraki yüzyılda Doğu İmparatorluğu nasıl bir toparlanma gücüne sahip olduğunu kanıtlarken, Batı'da bir süre önce çıkan İmparatorluk ölüsünün devamı olmamıştır.

Sağda: 1150'de Avrupa
Şimdilerde Batı Hristiyanlığı
güneyde, İspanya'da ve Doğu'da
İslamiyete saldırarak gücünü
göstermiş olmasına rağmen,
artık Akdeniz'e egemen olma
arzusunu besleyemeyebilir. Batı
Avrupa'nın Germanya üzerinden
Doğu Avrupa içlerine ilerlemesi,
daha münidir bir şekilde
Hristiyanlığın şimdi Kuzey
Avrupa topraklarında nasıl emin
bir şekilde genişlediğini
göstermektedir. Hristiyanlık
Kuzey Fransa'daki kültürel
merkezlerinden hareketle uzak
Kuzeye kadar genişlemiştir.
Ancak bu birleşik bir siyasal güç
meydana getirememektedir.
Karolenj-Roma
İmparatorluğunun Doğu'da kalan
geni kısmı, Batı'daki imparatorluk
devletinin çekirdeği haline
gelmiştir, fakat hayatı yeti artık
Roma'dan aldığı mirasa değil de,
yeni Germen üyelerine
dayanmaktadır. Haritada
gösterilmesi çok kolay olmayan
Batı'nın manevi enerjileri, ıslah
edilmiş bir Hristiyanlık ülkesi
ile yeniden güç kazanmışlardır,
bu durum Batılıların aradıkları
denizden çekilmelerine rağmen
Haçlı Seferlerinin başlamasına
yol açmıştır. 10. yüzyıldaki
canlanmanın haritalarda
gösterilmediği Doğu
İmparatorluğu, Batı'daki
dışağlarından yardım isteyecek
kadar zayıf düşmüştür. Bu harita
Batı'nın yeni enerjilerinin
Doğu'da belirleyici eylemlerde
bulunma yeteneğinden oldukları
ve Batı'nın Akdeniz'de yeniden
birlik kurabileceği izlenimini
uyandırıyor. Bunun bir hayal
olduğu ortaya çıkmıştır.

Aşağıda sağda: 1500'de Avrupa
Sonuncu harita, 12. yüzyıl ortasın-
daki iymser olanakların hayal ki-
rıklığına mahkûm olduğunu gös-
termektedir. Batı tarafından önce-
leri yardım edilen Doğu İmparator-
luğu daha sonra ıslah edilmiş, ni-
hayet terk edilmiş, bir Hristiyan
devleti olmaktan da çıkmıştır. Bir
süre Batı Hristiyanları tarafından
korunan Kutsal Topraklar, geri
dönmemek üzere İslamiyetin yö-
rüngesine girmişlerdir. Batı'dan ha-
reketle geçen birçok Haçlı Seferi Os-
manlı İmparatorluğu'nun yerleş-
mesini engelleyememiş ve bu
İmparatorluk sonunda, İslam tari-
hinde ilk kez Doğu Akdeniz havza-
sının tümünü birleştirmiştir. Kato-
likler enerjilerini sadece kuzeye
doğru genişletmekle, egemenlikle-
rini Litvanya ve Rusya'nın Orto-
doks halkları üzerine yayarak sür-
dürebilmektedirler. Avrupa şimdi geç-
mişte hiç olmadığı kadar, Doğu ve
Batı olarak bölünmüştür. Batı'nın
Avrupa denizlerine ve onu uzak
açık denizlere ulaştıran Atlantik
yollarına çıkışı vardır. Batı'da siya-
sal birlik hâlâ tamamlanamamış-
tır, fakat siyasal çeşitlilik Avrupa'n-
nın canlanışının kopullarından biri
haline gelmektedir. En batıdaki üç
büyük krallık, İspanya, Fransa ve
İngiltere konumlarını güçlendir-
meye başlamıştır ve tam da dünya
ölçeğinde imparatorluklar edin-
mişlerdir. Almanlar ve İtalyanlar
önemli birer dinsel, sanatsal ve dü-
şünsel ilham kaynağı olmakla be-
raber, refah, kültür ve eğitimlerinin
etkisini kanıtlaya olandığına sahip
değillerdir. Bir zamanlar Roma
İmparatorluğu'nun sağladığı birli-
ğe karşılık, şimdi Amerika ve Doğu
ile karşılaşmanın arefesinde, Av-
rupa kültürünün Babil Kulesi söz
konusudur.

ların varlığına dayanmaktan çıkmıştır. Bunlar 13 ve 14. yüzyıllardan önce, yeniden kamu hayatının ortak veya önde gelen konularından biri haline gelmeyeceklerdir. Hristiyan Kilisesi mensupları ve bazı keşişler okuma yazmanın önemi konusunda bir duyguyu muhafaza etmişlerdir, çünkü bir kere Hristiyan dinini Kilise Babalarının az veya çok bilgince yorumları aracılığıyla kutsal yazılardan öğrenmektedirler; ikinci olarak, Kilise mensupları kendilerini gerek artan bir şekilde, Latince'den başka dilleri konuşan bir dünyanın içinde adacıklar halinde bulmaya başlayınca, okullarda Kilise mensuplarına Latince öğretme konusunda özel gayretler gösterilmiştir. Yazılı metinlere başvurma'nın giderek azalması, birkaç temel metnin kopyalarının yer aldığı *codice*'lerin (kitapların) kullanımını teşvik etmiş, bu da Eski Çağda yaygın olarak metinlerin yazıldıkları parşömen ruloların terki-ne yol açmıştır. Kilise mensupları ve kitabî kültürle-ri için okuma yazma vazgeçilmez bir durum olarak ortaya çıkmıştı, fakat Hristiyanların çoğunluğunu meydana getiren Lâikler giderek artan bir şekilde, gönül rahatlığıyla Kilise mensuplarına yerlerini bırakır-larken, Kilise kitaplarının değerinin kendilerini pek fazla ilgilendirmediklerini kabul etmişlerdir. Özellikle soylu evlerinde, başlangıçta, Roma İmparatorluğu'nda olduğunun tersine, yönetim ya da kültür açısın-dan yazılı edebiyatın değerinin anlaşılması söz konu-su değildi.

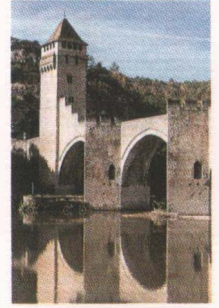
Roma edebiyatının eğitiminin yumuşatıcı etkileri unutulmamalıdır, fakat karşı kefedeki okuryazarlığın çökmesinin yalnızca İmparatorluk ilhamının parçalanması anlamına gelmekle kalmayan ve aynı zaman-da uygarlık için bir talihsizliğin kanıtlanmasından da yer aldığını hesaba katmak gerekir. Eğitilmiş insanların sayılarının az olmasına rağmen, bunlar bilgileri sayesinde, insan topluluğunun zaman içinde devamlılığı ve kültürün bir kuşaktan diğerine aktarılmasın-da kitapların yeri konusunda bir duyguya sahip olmuşlardı; böylece tek bir insanın ulaştığı bilgiler, yazı yoluyla herkesin ulaşabileceği hale gelmekteydi. Bu anlayıştan, bilginin evrenselliğine dair bir kavram, geçmişten ne öğrenilebileceğine dair bir kanı ve Akdeniz havzası uygarlığının zaman içinde geliştirdik-lerinin değerlendirilmesi konusunda bir tavır türemiştir. German halkları ne kuşaklar arasında ne de diğer halklarla iletişim için yazıyı kullanmışlardır. Onların kültürlerini kuşaklar boyu aktaracak başka araçları vardı. Bu durum halkların kültürel mirasla-rını muhtemelen daha canlı ve kişisel hale getirmiş, fakat ufkunu ve evini de daraltmıştı. Batı kültürü böylece parçaları ayrılmış, Latinceyi de formel eğitim al-mışlara bırakmıştı. Yerel kültürlerde üretilen dış-dışı kültürlerin yayılma alanı zorunlu olarak yerel kalmış-tır, çünkü yerel diller bölgelere göre büyük bir çeşitlilik göstermişlerdir. Bu olumsuzlukların bazılarını or-tadan kaldıran matbaanın icadı, daha kötülerine ha-yat vermiştir. Matbaa, Batı'nın "ulusal" dillere göre, Roma İmparatorluğu'nda bilinmeyen bir şekilde böl-melere ayrılması sürdürmüştür. Bir kez çeviri faa-liyeti ve yerel dilde bilgince özgün yazıların ortaya çık-malarının tekdüze kültürleri mümkün kılmasıyla, eğitim alanında Latince vazgeçilebilir hale gelmiştir. Ancak Roma okuryazarlığının çöküntüye uğramasın-ı Batı için derin sonuçları olmuştur. Bu duruma karşıt olarak Çin'de, sıkıntılı varlığına rağmen, dil-sel ve edebî birlik yaşamaya devam etmiştir.

Latince ve yerel dillerde tutulmuş kayıtlar, o dö-ne-min sıradan insanların başlıca faaliyetleri hakkın-da pek konuşkan değillerdir, insan meşguliyetlerinin çoğu edebî cephede yerlerini alamamışlardır, ama o zaman üretilenlerin sadece küçük bir oranı günümü-

ze kadar gelebilmiş ve insan faaliyetlerinin kapsamı konusunda bize küçük bir rüzgâr estirebilmişlerdir. Orta Çağ yaşamının koşulları, en azından saygıdeğer kiliselerin dışında, gerek görkemli binaların yapımı-na, gerekse değerli eşyaların korunmalarına karşı ol-muştur. Eski Dünya hakkındaki görüşümüz, Akdeniz uygarlığının siyasal hayata ne kadar da bağlı oldu-ğunu düşündüren büyük kentlerin, kendini kabul et-tiren apaçıklığına çok şey borçludur. Eski Dünyada insan toplumları, kölelerin bile yararlanabilecekleri avantajlar olarak, yurttaşlarına yüksek bir entellektüel kültür düzeyi sağlayabilmek için, toprak ve de-nizden yeteri kadar artık ürün sağlayabilecek bir mü-cadele örgütlenmesi biçiminde teşkilatlanmışlardır. Orta Çağ kentleri tamamen farklı bir izlenim ver-mektedirler. İhtişam, rolünü kaybetmiştir. Kölelerin azad edilmelerinin gerektiği fikrine giderek daha yakın ha-le gelen Hristiyan toplumu köle emeğinden vazgeç-meye başlamıştır. Bu durum zaman içinde, örneğin Orta Çağ inşaat alanlarında olduğu gibi, özgür insan-lardan meydana gelen bir işgücünü yaratmıştır. Böy-lesine bir toplum ancak az sayıda soylu barındırabi-ler ve hiçbir "memur"a bakamaz. İnsanların çoğu kır-sal kesimde çalışmakta ve yaşamaktadır; yaşamaya devam ediyor olmakla birlikte, kent antikitedeninden tamamen farklı bir role sahiptir. Kentler tarafından yeğleniyor olsa da, kent hayatı yaşam olanakları ba-kımından uzun süre genel kabul erişememiştir. Dik-katini öte dünya üzerine yoğunlaştırmış bir dinin ge-yişmesinin değişime ile ilgisi yoktur. Kilise, Roma ku-rumları olarak kentlere, kendine bağlı barbarlardan çok daha fazla ilgi göstermiştir. Barbarların yönetim sorumluluğu kendilerine düştüğünde, kent yaşamı için ne zamanları, ne de kentsel faaliyetleri canlan-dırma konusunda bilgileri vardır. İmparatorluğa ait her yerde, buyutları çok güçlümüş eski Roma kentle-ri, en azından Kilise otoritelerinin makamları olarak ortaya çıkmışlardır. 12. yüzyılın başından itibaren ek-onomik, endüstriyel ve ticarî faaliyetlerin canlanma-sı kentsel enerjinin belli bir yeniden doğuşuna neden olmuştur, fakat Orta Çağ kentleri hiçbir zaman uygarlık merkezleri olarak antik kentlerin yerini tutama-mışlar ve İtalya hariç, Avrupa kıyı kentlere siyasal ola-rak bağımlı hale gelmemiştir. Kırsal kentlere yalnızca ekonomik ihtiyaçları nedeniyle ilgi göstermiştir. Bu açıdan da modern endüstriyel kentler, aşikâr bir şe-kilde, antik geleneğin değil, Orta Çağ geleneğinin ka-lıplarıdır.

Bir karşıtlık olarak, kırsal Orta Çağ döneminde kendi-ni tamamen oluşturmıştır. Roma İmparatorluğu eğer yalnızca Hunlar gibi Çin'e saldıran Moğollar'a ben-zeyen göçebe talancılarla karşı karşıya kalsaydı, so-nuç İmparatorluk tipi bir rejimin ayakta kalması ola-bilirdi. Göçebe saldırganlar Roma İmparatorluğuna en az sürekli zarar veren unsurlardır. Uzun dö-nemde İmparatorluğun karakterini değiştiren, barbar çift-çilerin Roma içine ısrarlı bir şekilde sızmaları olmuştur. Bazı barbarlar belli bir süre, büyük toprak sahipler-i olarak Roma toprak soylularının konumuna gel-mişlerdir. Fakat, geçerli olan Roma tarımsal sistemi or-tadan kalkarak, Avrupa'nın birçok bölgesinde yerini köylülerin küçük köylerin çevresindeki toprakları iş-leyerek, işbirliği yaptıkları bir toprak mülkiyeti yapı-sına bırakmıştır. Batı Avrupa'da birçok insan yüzyıl-lar boyunca böylesine kırsal cemaatlerin içinde doğ-muşlar, buralarda büyümüşler ve içlerinden birkaçı da kent veya kilise gibi, başka yerlerdeki kariyerler için buralardan yola çıkmışlardır. Bu grupların toprak üzerinde meydana getirdikleri ısrarlı basınç, da-ha fazla ormanın temizlenerek tarıma açılmasına ve bataklıkların, kurutulup tarla haline getirilmesine

14. yüzyıla ait Pont de Valentré (Valentré Köprüsü) Cahors'dan geçen Lot nehrinin üzerindeki Bordeaux-Lyon yolunun ağırlığını taşımaktadır. Bu köprü yedi sivri uçlu kemerliye, mahmuzları ve gözü arkakulaklı olan müzamaş ayaklarıyla ve üç tane kare kulesiyle, hayatın henüz durulmadığı dönemlerde, açtıkları yerlerin tahkim edilme ihtiyacını tipik bir şekilde göstermektedir.

Frankların mücevher kutusu, 700'ler civarında Northumbria'da balina kemiğinden yapılmıştır ve boyutları 10.5x5x1, 23x18.5 sm'dir. Rönk ve Latince yazıların yer aldığı on cephe Magi'ye tapınmayı göstermek ve bu sahne demirci Wayland'm mitolojik bir sahnesiyle birlikte verilmektedir. Hristiyan 'hikâyetleriyle' putatıp arkeologların birleştirilmesi, yeni dinin barbar Avrupa'da nasıl özümlemediğini göstermektedir. Yazıya ve anlatım ayrıntısına rağmen, bu tabloyu yorumlamak kolay değildir.

yol açmıştır. Bunların ortaklaşa çabalarıyla, Avrupa'nın iyi ve daha az iyi toprakları pullukla tanışmışlardır. Akdeniz kültürü Kuzey toplumunun önderlerini cezbetmeye devam etmekte ve onları kıskanılan takılarla donatmaktadır. Ancak, Orta Çağın başlangıcından itibaren Kuzey halklarının yeni gücü İmparatorluğu çokertmekle ve o olmaksızın kendilerine ait bir düzen yaratmakta ki becerilerini kanıtlamaktaydı. Eşyanın tabiatı gereği, bu kırsal başarı hemen hemen hiç farkedilememiş veya en azından kimse ne anlama geldiğini anlayamamıştır.

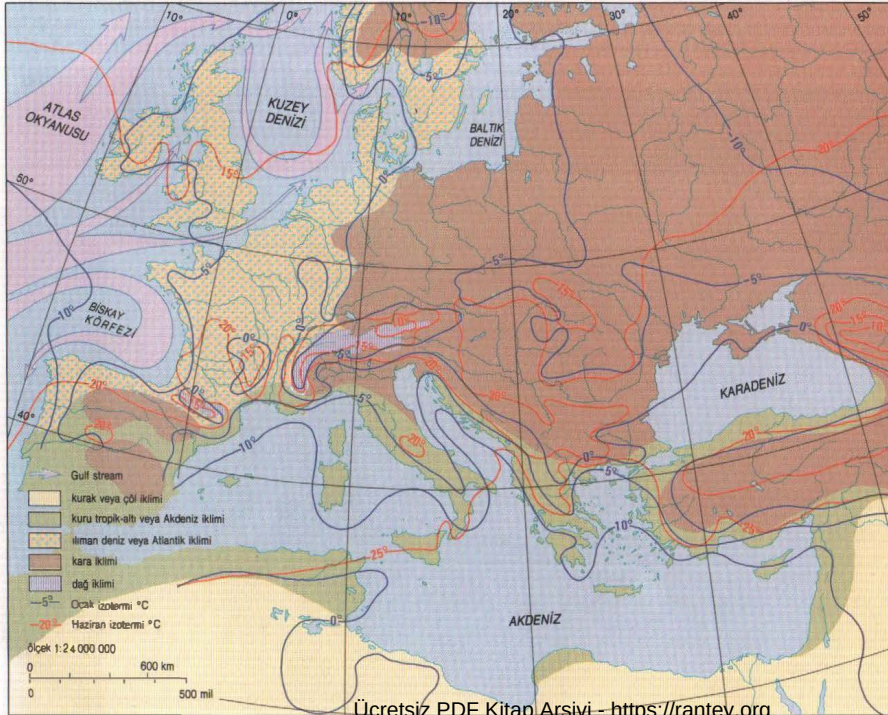
Kilise Roma ile Putataparlığın arasında

Antik Akdeniz uygarlığının bütün başarıları içinde birçok açıdan sıkı kurallara dayanan, hattâ zahidçe olan bir tanesi bulunmaktaydı. Başlangıçtaki kent-devletleri işlenecek geniş zengin topraklara sahip olmayan küçük birimlerdi. Tahlil hasadı çoğu zaman fakir ve düzensizdi. İhtiyaç duyulan şarabı elde etmek için dikkat ve uygun koşullar gerekmektedir. Fakir topraklarda, ışık ve yakacak için olduğu kadar, gıda için de temel kaynak olan zeytin bile bakım istemekteydi. Güneş ve ılıman mevsimler, esas olarak evlerin dışında bir kamusal yaşamın varlığı için sürekli koşulları sağlamaktaydılar. Tarlalar boş zaman ve sohbet için zaman bıraktıklarında, böylesine basit arzular açık havada tatmin edilmekteydi. Bizat Romalılar bu yaşam tarzını Kuzey eyaletlerine taşımaya kalktıklarında zorluklarla karşılaştılar ve Britanya'nın fethinden sonra, uygarlıklarını bir diğer Kuzey toplumlarına götürme konusunda fazla bir gayret sarfetmediler. Barbarlar onun üstünlüklerinden yararlanabilmek için, İmparatorluğa zorla girmek durumunda kalmışlardır. Bunlar, Romalılar tarafından çok değer verilen uygarlık erdemlerine kavuşabilmek için önceleri çaba sarfetmemişlerdir. Kuzey Avrupa'nın ağır, humuslu topraklarında çalışma daha güç, daha talepçi ve daha fazla zaman gerektiren bir iştir. Çok daha az boş zaman vardır ve ancak az sayıda insan ayrıcalıktan yararlanabilmektedir. Şüphesiz zaman içinde Kuzey Avrupa toprakları daha iyi işlenir hale geldikçe ve uygarlığın sınırları eski İmparatorluğunkilerden iyice ötelere gittikçe, Kuzey halkları Akdeniz dünyasına ait değerlere karşı daha olumlu

tepki göstermeye başlamışlardır. Bu durum Hristiyanlığın ve onun Akdeniz kökenli törenlerinin -hayat suyuyla vafitiz, yağla oğma ve ekmek ile şarabın İsa'nın yaşamıyla bağlantısı-, kuraklığı tanımayan ve olağan olarak bira içen Kuzey Avrupa kırsal halkı tarafından kabulünde simgesel olarak görülebilir. Roma İmparatorluğu'nda barbar istilâlarından önce Hristiyanlık, kent sınırlarının dışına ancak nüfuz etmeye başlamıştı. Kırsal "putatapar" kalmaya devam ediyordırlar. İzleyen birkaç yüzyıl boyunca, yeni din Kuzeyin bütün cemaatlerine yayıldı. Buralarda o kadar sağlam bir şekilde köksaldı ki, Batı Hristiyanlığı esas olarak kentsel, incelmış ve tartışmacı geleneğini kaybetti. Fakat bir yönde kaybedilen bir başka yönde kazanılmıştı. Avrupa Hristiyanları tarafından inşa edilmiştir, oysa bunlar İmparatorluk içinde Kilise'den daha eski ve kendine daha fazla güvenen bir devlet tarafından ancak tanınmışlardır.

Bununla birlikte, Kilise süreci içinde çok değişmiştir. 4. yüzyılın sonlarında Roma İmparatorluğu Hristiyan Kilisesi'ni elinin altına almak ve onu bir devlet bakanlığı haline dönüştürmek istemişti. Bu düzenleme, onlara ve faaliyetlerine sağladığı yararlar açısından o dönemde Kilise mensupları tarafından iyi karşılanmıştı. Barbarlar İmparatorluk içine geldiklerinde, bazı Kilise mensupları onlara hüsnü kabul göstermişlerdir. İlk barbarların çoğu "Aryanizm"i kabullenmişler ve Katolik cemaatlerin korunmasının sorumluluğunu üstlenmiş olan Katolik piskoposlar olağan olarak yönetici senatör sınıfının saflarından çıkmaktaydı. Bunlar başından itibaren eski Roma değerlerinin sürmesi için çaba sarfetmişlerdir. Barbar önderlerinin din değiştirmeleri onların nüfuzları sayesinde gerçekleşmişti. Hristiyanlık üzerindeki Roma damgası, Papa Gregorius'un İngiltere'ye yolladığı dinsel misyon tarafından güçlendirilmiştir (597), bu misyonun ektiği tohumların yeşermesiyle 8. yüzyılda özellikle İngiliz misyonerlerinin Germany içlerindeki çabaları ve Karolenj İmparatorluğu'ndaki etkileriyle, Batı Kilisesi'nin yönetimi Papalık egemenliğine yönelmiştir. Hristiyanlık barbarlara galebe çaldıktan sonra, bizzat İmparatorluk zamanında bile olmadığı kadar ısrırgan bir şekilde "Romalı" hale gelmiştir. 4. yüz-

Solda: Avrupa'nın iklimi
Yukarıda: Yıllık ortalama yağış
Aşağıda: Mevsimlik ısılar ve iklim bölgeleri

Çağdaş araştırmalar, nedenler üzerinde anlaşma sağlanamamış olmakla birlikte, bugün Avrupa'da geçerli olan iklim koşullarının da zaman içinde değişikliklere uğradıklarını açıkça çıkartmışlardır. 17. yüzyılda gerçekten çok sert iklim koşullarının egemen olmasının aşikârlığı, tarihçilerin iklim koşullarının muhtemelen Orta Çağın sonlarından itibaren uzun bir dönem içinde değiştiği konusunda ikna olmalarını sağlamıştır. Şimdilerde tarihsel coğrafyacılar daha önceleri birkaç yüzyıllık bir dönem süresince Avrupa'nın, özellikle Kuzey Avrupa'da olmak üzere, tarım için daha elverişli koşullardan yararlandığına inanmaktadırlar. Bu devrenin başlangıcı, İzlanda ve Grönland'da iskan etmeye çalışan İskandinav yayılması dönemiyle rahatlıkla ilişkilendirilebilir. Bunun tersine, 14. yüzyıldan itibaren hasım koşulların saldırısı bu kolonilerin refahının gerilemesine etki etmiştir. Bu cinsten dalgalanmaların artık kabul edilmiş olmalarına rağmen, bunlar birçok kendine özgü tarihsel olayı açıklamakta kullanılamamaktadırlar. Avrupa'nın iklimi ile insan yerleşimlerinin dokusu ve hayvan ile bitki dağılımı arasında açık bir ilişki vardır. Bu iklimsel değişimler konusunda bilgi sahibi olmayan çağdaş insanların, onun etkilerini deneyile tanımlar ve davranışlarını ona uydurmuşlardır.

Bu değişken koşulların tamamen dışında olarak kaydedilmesi gereken nokta; Avrupa'nın, dünyanın kuzey ve güney yarımkürelerinde benzeri enlemlerde yer alan diğer bölgelerinin tersine, iskan için istisnai bir iklimsel kolaylıktan yararlandığıdır. Bunun anlamı, Avrupa'da yaşayan insanların, olağan olarak birbirlerinden farklı bölgelerin bazı özelliklerini bir araya toplayan bir iklimden yararlandıklarıdır: mevsimlerin kesin olarak birbirlerinden ayrıldıkları bölgelerde aynı zamanda Gulf Stream tarafından sağlanan ılıman koşulların da bulunması. Bu sayede Kuzey Avrupa nehirleri kışın olağan olarak donmamakta ve kuzey toprakları tahıl ve özümlü yetiştirmelerine olanak verecek bir ısıya sahip olabilmektedirler. Avrupa bir tek değil de, üç iklim bölgesinden meydana gelmiştir - Akdeniz, Atlantik ve Kara iklim bölgeleri. Akdeniz bölgesi iskan için en çekici olanlarından biridir; bu bölgenin tarımsal açıdan en büyük dezavantajı zaman zaman kuraklıkları sınırlanmış olmasıdır. Kıtanın kuzey bölgelerinin yağışlı iskanından çok önceleri, burası birçok uygarlığın beşiği olmuştur. Bunların örneği, daha sonra Kuzeyi harekete geçiren başlıca güdü olacaktı. Böylece bu üç bölgenin karşılıklı etkileri ayrıca avantajlar sağlamaktadı, ancak bu etkiler geç tarihlerde gerçekleştirilebilmişlerdir. Avrupa'yı üç taraftan çevreleyen denizlerin ılımanlaştırıcı etkilerinden anlamı, Avrupa'nın Asya ile bitiştiği toprak geridinin geçilmesiyle birlikte, Avrupa'nın, Rusya'da

olduğu gibi dört mevsimli devreyi bozan, yaz ile kış arasındaki ağır ısı farklarının deneyine sahip olmadığıdır. Tıpkı yağış ve kuraklık aşırılıklarında olduğu gibi, soğuk ve sıcakın aşırılıklarından da vareste olan Avrupalılar, özellikle doğanın verdiği zararları karşı ancak birkaç kaynağa sahip oldukları Orta Çağ'da, bu ideal ve ilhamın bölgenin iskanı konusunda büyük adımlar atmışlardır. Nüfusun çok yoğun olması, günlük ve bataklıklarda yaşamamasına olanaklı kılmuştur, oysa bu durum Doğu'da başkadır. En verimli topraklar için rekabet varsa da, yeni topraklara yerleşenlerin çoğu, daha az çekici topraklarda yeterli özen gösterilirse her zaman yer olmasına rağmen, yeniden toprak işleyebilmekten müldürdür. İklim, bu çabaların hiçbirini peşinen mahkûm etmemekte ve yüz yıllar boyunca hem işlenen arazinin, hem de nüfusun artışı bunu kanıtlamaktadır.

yılda Roma birçok eğitimli putatapar aileye sahipti ve artık Batı imparatorlarının başkenti değildi. Hristiyanlık ise, Batı Akdeniz'de olduğundan daha çok, Doğu'da hüküydü. Hristiyan Kilisesi'nin mensupları barbar halklar arasında seçilmeye başlayınca, bunlar "Roma"ya olan sadakatlerini açıkça ifadeye başladılar. Latin dilinden olan eğitimleri ve belli bir ölçüde Latin kültürüne nüfuz etmiş olmaları, onlar ile laik soyaşları arasında belli bir mesafe koymaktadır. Kilise reformlarının sonucunda, Kilise mensuplarının bekar kalma zorunluluğu ortaya çıkınca, bütün din adamları laik yaşamadan kutsal tarikatlara geçmek zorunda kalmışlardır. Bunlar kendi saflarından çıkan önderlerin yönetiminde, ayrıcalıklı bekar tarikatları oluşturmuşlardır. Uluslararası okumuş insanlar topluluğu özel haklar talep etmekte, ortaklaşa olarak büyük bir refaha nail olmakta ve hiç de şaşırıcı olmayan bir şekilde haset ve kinleri tahrik etmektedir. Bütün bunlara rağmen Kilise, Constantinus öncesi ve sonrasındaki ilk Kilise'nin sahip olmadığı dikkat çekici bir rol oynamıştı ve bu rol bazı bakımlardan onun imam konusundaki öğretileriyle tutarsızlığa düşmektedir.

Hristiyan Kilisesi'nin Batı'daki bu rolü, bir bakış açısından Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden bağımsız olarak görülebilir; fakat Doğu İmparatorluğu'nda meydana gelenlere bakarak, laik aristokrasinin kültürlü ve eğitilmiş olmaya devam etmesi halinde Kilise'nin böylesine ayrıcalıklı bir statüye sahip olması hoş görülemeyeceğinin akla daha yakın olduğu anlaşılacaktır. Batı'nın barbar önderleri, kilise mensuplarının desteğini kazanmak istedikleri için Kilise'ye bu kadar çok tavizde bulunmuşlardır; kendilerini ise Kilise'nin işlerini güvenle yürütmeyecek kadar ruhen kilise mensuplarına yabancı görmekte idiler. Bunun sonucu olarak, Batı Avrupa o zamandan beri tam anlamıyla sağlamadığı bir deneyime uğramıştır; yani eski Roma'da bilinmeyen, İstanbul'da da ancak şöyle böyle hoşgörülen, *potestas* (erk, iktidar) ile *auctoritas* (yetke otorite) arasındaki ayrıma. Hem Tanrı'nın, hem de Sezar'ın taleplerini bilen Hristiyan Kilisesi, uygulamada ikisiyle birlikte yaşamayı güç bulmuş ve çoğu zaman sorunu çeşitli yollardan basitleştirme eğilimine girmiştir. Batı Kilisesi'nin özel ayrıcalıkları, onun bir noktaya kadar bağımsız olarak davranabilmesine olanak sağlamıştır. Barbar siyasal güçler, çoğunlukları itibarıyla hiçbir İmparatorluk geleneğine sahip değildiler ve bu nedenle de, içlerine eğitilmiş insanların sızmasına maruz kalmamışlar, yalnızca Kilise'nin manevî tekelinden dolayı olarak etkilenebilirler. Zaman içinde Hristiyan hükümdarlar, kilise mensuplarının en azından hoşgörüle karşıladıkları yollar benimsemişlerdir. Bu arada, Doğu İmparatoru tüm Hristiyanlık için eski yönetim haklarının doğası konusunda ısrarlı olmuş ve Kilise'nin kültür, eğitim ve ilke konularında yegâne bilgi sahibi unsur olduğunu kabul etmemiştir, ona göre Batı'daki istenmeyen barbar krallıklarının inkarı mümkün olmayan olgusu, yalnızca kiliseler tarafından mazur gösterilip meşrulaştırılabilmektedir. Bu meşrulaştırmaların araştırılması, Eski Ahit'teki İsrail krallarına yapılan atıflarla başlamıştır; bunlar Orta Çağın sonundaki okullarda siyasal teorinin canlanmasıyla doğru olan etki edeceklidir. Orta Çağ, laik güçlerin bu nesi kurumuş harâbelerden vazeçecek kadar kendisine güvenir hale gelmesiyle sona ermiştir.

LAİK VE Yerel değerler

Bu dönem boyunca, Hristiyan yazarlarının geçmişin bazı veçhelerini dikkatlerimizden saklama eğilimin-

de oldukları ve bunların çok sayıda oldukları aşikardır. Rahiplerin bekar kalmalarına dair kurala, Orta Çağ toplumunda çok riayet ediliyor olmakla birlikte, hiçbir zaman çoğunluk tarafından benimsenmediği de oldukça açıktır. Ağırıklı olarak eğitimsiz, din-dışı insanlardan meydana gelen bir toplumun değerleri bizim çağdaş laik toplumumuz tarafından kolaylıkla anlaşılabilir. Bizim laik toplumumuz evrensel, zorunlu eğitimin insanları biçimlendirme gücüne dayanmaktadır -bu, Hristiyan eğitiminin laik karşılığı olmaktadır. Orta Çağ araştıran tarihçiler, daha yüksek bir açıklık arzusuyla, yaşamaya devam eden halk edebiyatında övünülerek ileri sürülen değerler fazlasıyla inanmışlardır: Bu değerler kahramanlık ve soy-luluk değerleridir. Orta Çağ yazarlarının savaş ve aşk, ödev ve sadakat, akrabalık ve şeref ile meşguliyetleri, hem eski, hem de doğal olarak düşünülen toplumsal bir hiyerarşinin varoluşunu iddia etmeleri bu cins hikâyelerde kilise mensuplarının süz unsuru benzeyen hayli önemsiz rolleri; bütün bunlar, halkın en önde gelen değerlerine ilgi duymayan soyların oldukça küçük ve cazip çemberinin öyküsünün anlatıldığını akla getirmektedir. Bu toplumları sınıflar halinde bölmek, esas olarak yerel karakterleri hakkında yanıltıcı olduğunu düşünecek kadar, onlar hakkında yeterli bilgiye sahibiz. Bunlar uluslararası bir ideal beslemesi olabilirler, fakat gurur duydukları şey, adları, senyörlükleridir. Başka senyör ailelerinden eş seçiliyorsa da, aynı zamanda birbirleriyle savaşmaktadırlar. Diğer sınıflara karşı "sınıf" çıkarına sahip değillerdir. Hemen yanbaşılarındaki komşularından mertebe itibarıyla farklılaşıyorlarsa da, diğer açılardan onlarla aynı topluluğa ait olmaktadırlar, aynı yerel dili konuşmakta, aynı topağı silâhla birlikte savunmaktadırlar. Baronların temel iddiaları başat olarak askeri idiyse de, toplumsal bağlantılarına dair çizgiler modern ordularla bulunmamaktadır; yani insanların mertebelerine göre ayrılmaları ve *esprit de corps* zihniyetinin yüceltilmesi.

Roma İmparatorluğunun büyük senatör aileleri İmparatorluğun tümüne yayılan mülklere sahiptiler, bunları 5. yüzyılda hareketlerini kısıtlayan yerel barbar korumasının gerçeklerini kabul ettikten sonra kaybettiler. Bu tarihten sonra evrensel olarak, yerel olanın taşkıni karşısına sular altında kaldı. Karolenj soyluluğu bir yönetici grup olarak İmparatorluk içinde oldukça seyrek bir şekilde dağılmıştı, fakat bu soyluluk çabucak, yönetimi altındaki yerel birimler içinde özümленerek, feodal prenslikleri meydana getirmişti. Norman baronlar İngiltere ve İrlanda'da eski sadakatleri yenileriyle tamamen ikâme etmişlerdir. Yerel ve kişisel bağlantılar, bir uluslararası düzen kurulabilmesi yönündeki tüm girişimlere karşı uzun dönemde sarsılmaz bir şekilde egemen olmuşlardır. Bu durumun, formel eğitimi olmayan halklar arasında meydana gelmesi bir zorunluktur, çağdaş zamanlarda eğitim toplumsal ilerlemelerin tercih edilen yolu haline gelince, Orta Çağlardaki biçimsel okullaşmanın yokuşu, fazlasıyla zararlı olarak görülmüştür. Fakat o zamanlar yalnızca çömezlik biçiminde varolan ve kilise mensuplarına tahsis edilmiş olan biçimsel eğitim, rahiplerin dışında kimse için arzu edilen bir statü halinde değildir. Toplumun refahı bundan daha aşkâr bir şekilde, her cemaatin köy, malikâne veya kente birarada yaşama iradesine dayanmıştır. Her yerel toplum kendi çıkarlarına hizmet etmekte ve kendi becerilerine mahreç aramaktadır. Dışarıdan gelecek bir kurtuluş umudu veya yüreklenidme yoktur. Her birey, grubun daha büyük bir iktidara sahip olduğunu ve daha fazla bir ağırlıktasındığı kabul etmiştir. Tek başına bir ses, haklı olan peygamberinki değil, sap-

Av sahneli Devonshire halısından iki ayrıntı. Bu halı 1420-30'larda Arras veya Tournai'de dokunmuştur. Konfor ve evlerin renklenmesi için halı edinen soylu aileler, av gibi en fazla tercih ettikleri vakit geçirme sahnelerini resmedenleri yeğlemişlerdir. Köpekler, yaban domuzları, kuşlar ve çiçeklerin yer aldığı bir fon dekoruna karşılık, moda göre giyinmiş avcı ve soylu bayan, gösterişin nasılı olup da pratik yargılardan daha öncelikli olduğunu göstermektedir. Giyimde seçkinlik arayışı, 15 yüzyıl başlarından itibaren, tıpkı Arras halı piyasasının da olduğu gibi, uluslararası hale gelmiştir.

kın bir zafer vaatçisidir. Modern zamanlarda bunun tersi doğrudur ve Orta Çağdaki sapkınlar ile eksantriklere karşı varolan çağdaş sempati, onların değer ölçülerinin anlaşılmasını daha da güçleştirmektedir. İnsanların çalışma hayatlarının ortaklaşa koşullar içinde geçmesi, işbirliğine yönelik çabanın değerini kanıtlamıştır. Bu toplumsal tavırn kökeni, kültürel değerlerin ancak ağızdan kulağa aktarılabilirdiği barbarlık koşullarına kadar geri götürülmelidir. Ancak, barbar kabile toplumu bireysel unsurlardan da tamamen yoksun olamazdı. Barbar toplumun ülkülerinin destanlardaki en eski yansımaları, büyük kahramanların kişisel cesaretiyle öne çıktıklarını göstermektedir. Bunlar, uluslarının simgeleri olan halk kahramanları idilerse, bunların ilhamının etkileri kişisel bir damga bırakmış olmalıdır. Barbarlar yalnızca kendilerine ait tek bir ad taşırlarken, medenî Romalıları adlarıyla hangi klan veya ailenin üyesi olduklarını ilân ediyorlardı. Eğer başlangıçta sadece kişisel adları yettiyse, herhalde toplumsal birimleri de küçüktü. Toplumsal grup genişledikçe, sabit soyadları konusundaki modern sisteme doğru bir gelişme meydana geldi; bu soyadları baba adı, gelinen bölge veya yapılan işten türeyen, Orta Çağ koşullarına uygun basit lâkaplardı. Modern Avrupa'nın bu ataları bize aynı zamanda erkekler için pantolon ve kadınlar için eteklik ile çağdaş giyeceklerimizin temelini de miras bırakmışlardır; Roma kıyafetleri Akdeniz bölgesinde bile ortadan silinmişti. Engeç 15. yüzyıldan itibaren temel biçimler, uluslararası modanın yayılması ve sanatçı modacıların düşünce ve aşırınlıkları karşısında korumasız kalmaya başlamışlardır bile. Evde dokunanları bölgelere göre farklı olsa da, daha alt düzeyde köylü elbiseleri bile bir değişme göstermişlerdir.

Her yerleşik bölgenin zenginleşmesi, eski yerel örgütlenmelerin artık kısıtlayıcı bir hale geldikleri yeni bir cinsten siyasal ve ekonomik bir düzene hayat vermişlerdir. İster büyük, ister küçük olsunlar bölgesine Orta Çağ cemaatleri, laik veya dinsel etkin bir evrensel imparatorluğun canlandırılmasına yönelik

her türden çabayı engellemişlerdir. Ve çağdaş Avrupalılar Orta Çağ geçmişlerini bir yana bırakarak veya eski Roma İmparatorluğunun tâbi olduğu evrensel yurttaşlık kavramını yeniden ihdas ederek yaşamaya hiçbir zaman yatkın olmamışlardır. Bu uzun ömürlü cemaatlerin farklı tarihleri, bunlara mensup halkların hangi çeşitli araçlarla, hangi farklı tarihlerden itibaren ve hangi farklı sürelerde siyasal tutarlığa ulaştıklarını göstermektedir. Hiçbir formül bütün durumları açıklayamaz. Her genel kuralın istisnaları vardır. Ancak, her grup ortak olarak, halk dili ve bu dilin yazıda kullanımıyla bir çeşit birlik ifade etmiştir. Halk dilinin kullanımı, Orta Çağın sonlarına doğru her yerde vaaz, okul açma ve erdem eserlerinin yazımı ve yayılması yoluyla, kitlesel bir dinsel halk eğitimi programına girişen vaizler gibi, eğitimli kilise mensuplarının teşviklerine çok şey borçludur. İnsanın sahip olduğu bilimler konusunda derinlemesine incelemelere egemen olabilmek için Latince öğrenen kilise mensupları, bu bilgilerin en değerlilerini başkalarına aktarmayı bilebilmişlerdir. Belli ölçüde teşvik edilen eğitimsizler, kendilerini eğitmeye ve en azından halk dilinden kitapları okumaya başlamışlardır. En kararlı çömezlerin Latinceye hâkim olmak istemelerine karşılık, birçok yerel dilde (hepsinde değil) daha alt bir düzeyde bilgi edinmek mümkün hale gelmiş ve böylece yüzyıllar boyunca hem Latinceye, hem de Kiliseye tanınmış olan önceliğin sonunda uğrayacağı çöküntünün yolu hazırlanmıştır. Bu bağlamda Orta Çağ yalnızca eğitimde Kilise egemenliğini belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda kilise mensuplarının halk dil ve kültürünü teşvik etmelerini de vurgulamaktadır. Bu açıdan Orta Çağ, Batı'nın birçok bölgesinde eski dillerin silinerek yerlerini bizzat İmparatorluk Latinesinden türeme halk dillerine bıraktıkları Roma İmparatorluğu döneminden kökten bir şekilde farklılaşmaktadır. Demek ki Orta Çağ kendine ait bir dili dayatmamış, tüm Avrupa halklarının kendi dillerini nasıl kullanacaklarını öğrendikleri bir düzen getirmekle yetinmiştir.

AYRIM BİR

ESKİ ÇAĞ
DÜNYASI'NIN
PARÇALANMASI

ROMA DÜNYASI VE DÜŞMANLARI

Roma İmparatorluğu'nun özü

4. yüzyıldaki Roma İmparatorluğu Akdeniz havzasına siyasal birlik vermekteydi. İmparatorluk, güneyden Atlas dağları ve çöl ile sınırlanmaktaydı. Doğu'da da aynı şekilde, İran İmparatorluğu'nun etkin gücüyle birlikte, çöl Roma yönetiminin ulaşabileceği noktayı tanımlamaktadır. Kuzey yönünde ise sınır, böylesine değişmez yaşam koşulları tarafından kolaylıkla belirlenememektedir, fakat Augustus döneminde (M.Ö. 23-M.S. 14) itibaren uçlar Kuzey Denizi'nden Karadeniz'e kadar Ren ve Tuna hatları boyunca sıralanmışlardır. Bu İmparatorluğa 2. yüzyıl başlarında yalnızca Britanya, Moritanya, Arabistan ve Daçya eyaletleri eklenmiştir. İmparatorluğu genişletme hırsı, bizzat Augustus'un saltanatı döneminde önemli ölçüde yatışmıştır; bunun nedeni de çok açık bir gerekçe dayanmaktadır: İç denizin bütün sahillerini tek bir yönetim altında bir araya getirmiş olan bir Akdeniz uygarlığını, kendi güvenliği için düşündüğü sınırların ötesinde yayılma güdüsü yoktu. Roma bu sınırların ötesindeki fetih veya iskân olanaklarına karşı bir ilgi duymamaktaydı, çünkü Britanya örneğinin de kanıtıydı üzere, Kuzey'de yuları kırıldıkça, doğanın Akdeniz yaşam tarzının yayılmasına izin verdiği sınırların ötesine geçilmekteydi.

Bir keredede askerî araçlarla ulaşılan siyasal birlik, son kez kurulduktan sonra, sürekli olabildiğini kanıtlanmıştır, çünkü Akdeniz'i yüzyıllar boyunca rahatsız etmiş olan siyasal rekabet ve husumetlere son vermiştir. Roma yönetimiyle birlikte, Roma uygarlığının cilası yayılmıştır, fakat İmparatorluk Roma'nın kendi uygarlığından daha eskilerine sahip birçok halklardan meydana gelmekteydi ve Roma barışı iki veya üç yüzyıllık sürede, kendininkinden daha eski kültürleri yıkmakta çok da ileri gidememişti. İmparatorluk sistemi İmparatorluğun her yerinde topraklara sahip olan ve kendilerini sistemin başlıca yararlanıcıları olarak gören senator sınıfının büyük toprak mülkî ailelerini çok etkilemiştir. Bunlar kültürel ülkü ve modellerini doğrudan Roma'dan ve onun kültürel zirvesi olan Augustus Çağında almaktadırlar. Ancak bunların bile gözünde, Latin dili ve Roma hukuku, özellikle Doğu Akdeniz'de Yunanca'nın entelektüel ve ticaret dili olarak prestijini kabullenmek zorundaydı. İmparatorluk içinde diğer yer diller, genelde resmi olmayan amaçlara yönelik olmak üzere kullanılmaktadırlar. İmparatorluğun avantajları inkâr edilemez; fakat siyasal birlik, farklılıkların kökünü kurutmaya kalkışmamış, yalnızca onların üstüne bütününü idare edecek bir mekanizma getirmiştir.

Sarsıntılarla da olsa askerî yollarla büyüme devam etmiş bir imparatorluk, askerliğinin sınıri devriyeliği ve iç karışıklıkları bastırmadan ibaret hale geldiği, esas itibarıyla tutucu bir rol oynamak için hiç uygun değildi. Ordudaki ve onun rolüne karşı olan tavırlardaki değişikliklere sivil uyarlannmalar da eşlik etmemiydi. İmparatorluğun kurulmasında ülkülerin rolü olduysa da, barışçı bir dünya düzeni birkez yerleştikten sonra ülkücülük siyasal yönden başka konulara dönmüştü. Yayılması durmuş olan imparatorluk hareketlilik içinde donamazdı. Edward Gibbon'a göre Antioñuslar Hanedanı'nın (96-180) imparatorluk yönetimi, eşi bulunmayan bir sistem oluşturmıştı, çünkü imparatorlar kendilerini insanlığın hizmetine adanmışlardı; eğer bu durum siyasal mümkemmelğin

zirvesiye, arkasından ancak gerileme ve çöküş gelebilir. Fakat bu hem anakronik, hem de gerçek dışı bir kıstas koymak olacaktır. İmparatorluk, bütün insan topluluklarının zorunlu olarak yaptıkları üzere, içinden değişmeye devam etmişti. Eğer imparatorluk pek fazla şey vaad etmeyen ve pek arzulanır olmayan topraklardaki fetihlerine devam etseydi, sorunları bundan az olacak değildi. Ne de düşmanlarının onun zayıflıklarından yararlanarak avantaja sağlayacakları endişesiyle içteki değişmeleri durdurmaya kalkışabilir. Roma'nın dış düşmanları uzakta ve küçümsenebilir görüyorlardı. Bunun anlamı, askerî, sivil ve imparatorluk otoritelerinin sorumluluklarını, uyrukların beklemeye hakları olduğundan daha az bilinci ve daha az akıllı bir şekilde omuzladıklarını inkâr etmek değildir. Diğer yandan, yeni bir duruma uyum sağlamaktan doğal zorluklar konusunda, bunu yapacak olanların, eğitim ve ülküleri onları ileri bakmaktan çok geriye yönelten kişiler oldukları da gözönünde tutulmalıdır. İmparatorluğun karşısındaki zorluklar, ne denli erdemli ve bilge olurlarsa olsunlar, büyük adamlar tarafından çözülemezdi. Roma uygarlığı kritik bir evreye girmiş bulunmaktaydı. Bir anlamda İmparatorluk tek bir amacı, Akdeniz'in birçok uygarlığını verimli bir temasa getirmeye gerçekleştirmişti. Bu durum kaçınılmaz olarak bir başkasına harekete geçirmiş ve sınırların ötesindeki toplumların da bu yararlardan pay almalarını sağlayacak bir durumun oluşması istenmiştir. Zamanın göstereceği üzere, İmparatorluğun kendisi bu sürecin gerçekleşmesi için gerekli, hattâ bu süreçle bağdaşabilir değildi.

Barbar sızmaları, imparatorluk içindeki hareketleri ve kısa ömürlü krallıkları

Roma barışının avantajlarından paylarını alma konusunda en fazla acelesi olan halklar kuzey sınırları boyunca yaşamaktaydılar. Bunların ilk sınır ihlali 166 yılında meydana gelmiş, fakat kararlı bir direnmeyle karşılaşmışlardır. 3. yüzyıl ortalarında çok daha ciddi ve uzun süreli bir Germen istilası kuzey sınırı boyunca ortaya çıkmış ve Roma ordusu buna karşı koyamamıştır. Barbarlar imparatorluk topraklarını ele geçirmişlerdir: Belçika (259), Galya (268-78), İtalya (260-70), Trakya, Yunanistan ve Küçük Asya (258-69). Hemen aynı tarihlerde İranlılar İmparator Valerianus'ı bozguna uğratarak esir almışlardır (260). İmparatorluk yolun sonuna gelmiş benzemektedir. Ancak, bunları aşarak hayatını sürdürmekle kalmamış; İmparator Diocletianus döneminde (284-304) yönetimini kökten bir şekilde yeniden örgütlemiş ve İmparator Constantinus döneminde de (313-36) Constantinopolis'te yeni bir başkent kurmuş ve Hristiyan Kilisesi'yle yeni bir anlaşma zemini oluşturmuştur. İmparatorluk 4. yüzyılda bazı açılardan artık çok güçlü koşullara erişmiş görülmektedir.

İmparatorluğun ciddi ekonomik zorluklarının apak ortada olmalarından etkilenerek, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde bu noktaya yönelen 20. yüzyıl tarihçileri, vergi ödemelerini zorlamak için alınan sert tedbirlerin, yükümlü tuttukları yerel ileri gelenleri merkeze karşı yabancılaştırdıklarına inanma eğilimindedirler. İmparatorluğun çöküşünün nedenlerini açıklamaya yönelik titiz bir araştırma yapıldığından, zayıflık noktaları ortaya çıkmaktadır. İmparatorluk 4. yüzyılda, daha önceki yüzyıllardan daha mükemmel değildir, fakat kendini toparlama konusun-

Avrupa'nın doğal üstünlükleri Akdeniz havzası Roma İmparatorluğunun biçimlenmesinde binlerce yıl önceden itibaren birçok halk tarafından iskân edilmiş ve kaynakları kullanılmıştır. Alplerin kuzeyindeki toprakların iskân olanakları aynı derecede değersizdir. Bezenmeleri ve kaynakları için henüz avcılığa bağımlı olan ve eğitilmişleri ile ilgili hale gelemezmiş halkan, başlangıçta kendi ormanlarını medenileştirmekten çok, Roma İmparatorluğunun içine yerleşmeye yeğlemişlerdir. Orman alanının kapladığı sahayı harita üzerinde kesin olarak göstermek mümkün değildir, ancak böyle olmasına karşılık, ormanın önemi ve Orta Çağ boyunca sürekli olarak orman yararlanıldığı konusunda hiçbir kuşku yoktur. Orta Çağ kentleri, hattâ Venedik bile, taştan daha çok tahtadan inşa edilmişlerdir. Çağdaş standartlar açısından Orta Çağ yerleşim yerleri birbirlerinden, sayelerinde yaşamaları sürdürdükleri doğal kaynaklarla ayrılmış, küçük ve ayrı cemaatlerdir. Bu insanların köy, kent ve kiliselerini kurdıkları yerler, savunma, su arzı ve tarım olanakları açısından dikkate seçilmişlerdir. Eğer uygun olmasın karşısı, yerleşim yeri değiştirilmekteydi. Meşkin yerler yalnızca düşmanlara karşı değil, aynı zamanda doğal afetlere ve felâketlere karşı da pek fazla korunaklı değillerdir. Doğayı sömürme konusundaki kaynaklar sınırlıdır, bu yüzden eğer cabalarından semere vermesini istiyorlarsa, her yerin doğal avantajlarını hemen bulmak zorundadırlar. Bu insanlar, engel olmaksın çok sığınak haline gelmeye başlayan dağlara olağan olarak eğitim göstermemişlerdir. Eğer böyle olaysa, giderek her yere yayılmazlardı. Çeşitli denizlere akan birçok nehir, birçok değişik topluma refah olanakları sunmuşlardır. Avrupa'nın her kısımlarında yerleşik tarıma uygun olduğunu kanıtlanmış, Macarlar bile onu eski göçebe hayatlarının yerine kabul etmişlerdir. Kırtanın nüfusu, her yerinde nüfus edilebilecek bir miktarda ulaştığından, eteplerden gelen göçebe hayat da Avrupa kültürünün doğu sınırlarında durdurulmuştur.

kuzey topraklarında hareketlerini, bu hareketlerin hem sık, hem de önemli olduklarını düşündürmeye yetecek kadar işaret olmasına rağmen, kesin bir biçimde tasvir etmek olanaksızdır. Ancak, imparator Aurelianus'un kendilerine 271'de Dacia'yı terkettiği Gotlar 3. yüzyılın ortalarında imparatorluğun içine girmelerinden sonra, Tuna nehrinin kuzeyinde daha düzenli bir şekilde yerleşmiş ve yüzyıllık bir süre boyunca kayda değer bir olay olmaksızın, imparatorluğun komşuları olarak yaşamışa benzemektedirler; sınırlar boyundaki diğer halklar gibi bu Vizigotlar da [batı Gotları] Roma ordusunda imparatorluğun 332'de Romalılar ile Gotlar arasında yapılan bir antlaşma ile ilişkiler 35 yıl süreyle düzene sokulmuştur; bu süre içinde bir Got olan Ulfila, halkını (Aryan) Hristiyanlığa geçirmeye başlamış, onlara hem yazı, hem de ana dillerinde bir kutsal kitap sağlamıştır. Doğu'daki imparatorların o dönemde aryanizme destek verme-

leri devam ettirdiğinden, bu din değiştirmede can sıkıcı bir yan yoktur. Bu mezhebin 381'den sonra Batı'da mahkûm edilmesi, muhtemelen Ortodoksluğun Aryanizme karşı bir zaferi anlamına gelmektedir, bu zafer Aryanların ününe sürekli zarar vermeye başlamış ve onları, muhtemelen oldukça haksız bir şekilde, kaba bir dinin mensupları olarak saymıştır (İskenderiyeli bir rahip olan Arius teslis [kutsal üçleme] içinde, Baba olarak Tanrı ile oğul olarak Tanrı arasında ki ilişki hakkında ortaya sorular atmıştır. Bu uyumsuzluk İznik Ruhani Meclisinin (325) resmi inancı formüle etmesine yol açmış ve Athanasius gibi, dönemin en büyük din bilginlerinin zihinlerini harekete geçirmiştir. Arius öğretisinin doğruları ve yanlışları ne olurlarsa olsunlar, yansımaları önemsiz olmanın uzağında kalmışlardır).

Hunların devletlerini tahrip ettikleri tarih olan 375'e kadar haklarında hemen hiçbir şey bilinmeyen öte-

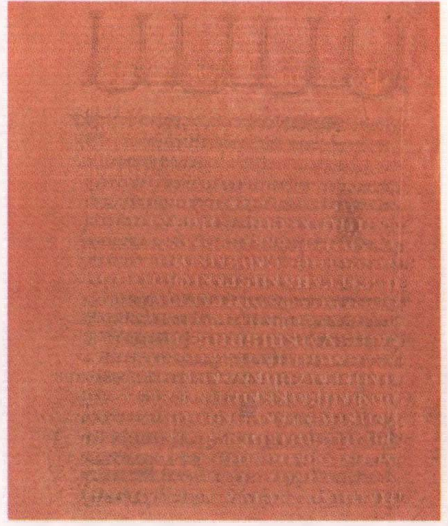
Uppsala Üniversitesi
kütüphanesindeki *Codex
Argenteus*'tan bir sahife. Ulfila
tarafından çevrilen biçimiyle
İncil'in bu Gotik el yazması,
İtalya'da 500 yılları civarında
erguvan üzerine sim ve altın
yazıyla yazılmıştır. Bu el yazması,
metnin 336 öğün yapıldığını
187 tanesini muhafaza etmekte
olup, Got dilinin yaşamaya
devam ettiğini kanıtlayan en
özül yegâne parçadır.

4. ve 5. yüzyıllarda Barbar
hareketleri
İstenilmeyen birçok halkın Roma
imparatorluğuna ödenemeyen bir
gökilde zorla girmelerinin,
tahrip edilemesi için birkaç
onyılın geçmesi gerekmiştir. Bu
olayları aynı zamanda meydana
gelmiş gibi sunan haritalar,
gerçek olguların anlaşılmasını
engellemektedir. Değişiklikleri yıl
yıl gösteren bir harita dizisi bile,
pür silah göçmenlerin düzenli
hareketlerinden çok, ardi arkası
kesilmeksizin birbirlerini izleyen
fetihçi ordulara aksa girecektir.
Kültürlerinin yazılı
olmamasından ötürü
farklılıklarının ayrıntılarını
vermenin güç olması rağmen,
barbarlar Romalıların daha az
homojendirler ve bunu çok canlı
bir şekilde hissetmişlerdir. Bu
barbarlardan bazıları, örneğin
Vandallar, yerleşmek üzere bir
vatan bulabilmek için çok
uzaklara gitmişlerdir. Ancak
bunlar sadece askerlerin değil,
aynı zamanda ailelerden de
meydana gelecektir. Kırsal
kesimdeki işverenleri tarafından
barınırın bu insanların yerel
halktan kızlarla evlenmişlerdir.
En kuzeydeki göçmenler,
Almanlar, Franklar ve Anglo-
Saksonlar imparatorluğun içine
en az dânilan olduklarından,
ilerilemelerini engellemek üzere
bir askeri sınır hattının varlığını
rağmen, esas olarak daha çok
yerleşik unsurlardan meydana
gelmişlerdir. Barbar hareketlerini
gösteren haritalar, esrarlı
sızmaları hakkında okuyucuyu
uyarınay amaçlayan izlenimci
haritalar olarak kabul
edilmelidir. Bu haritalar,
hareketleri askeri strateji
uzmanları gibi kesinlikle
vermezler.

ki Gotlar (Ostrogotlar [doğu Gotları]) Aşağı Don bölge-
sinde kendilerine yerleşik bir hayat kurmuşa benze-
mekteydiler. Bu olaydan sonra panik içindeki Ostro-
got kılıç artıkları Batı'ya doğru akarak, burada Hun-
lar hakkındaki korkularını Vizigotlara aktarmışlardır.
Kaçak Ostrogotlar burada iki gruba ayrılmışlardır: Ku-
zeye doğru hareket eden daha küçüğü Hunlara tâbi
olarak yaşamaya başlamıştır; daha büyük olan ise
İmparatorluk içinde sığınma hakkı aramış ve Trak-
ya'ya yerleştirilmiştir (376). Ancak, bu grup kendile-
rine reva görülen muameleye karşı şiddetli tepki gös-
tererek kadar da güçlü olmuştur; yurttaşlık hakları
tanınmayınca, çabucak İmparatorluğun müthiş düş-
manları haline gelerek, 378'de İmparator Valens'i Ad-
rianopolis (Edirne)'de bozguna uğratarak öldürmüşler-
dir. Bu olaydan hemen sonra başkent Constantinopo-
lis'i kuşatmaya girişmişlerdir, kentin İmparator The-
odosius tarafından kurtarılıp, Tuna sınırının yeniden
oluşturulmasına rağmen, Vizigot ordusu Balkanlar
da dolaşmaya devam etmiştir. Bu, Vizigot sorununun
başlangıcıdır ve yönetim, olayı çözmeye konusunda, on-
lara Moesia (382) veya Epirus'un (397) verilmesiyle so-
nuçlanacak iskân antlaşmalarından daha iyi bir çä-
re bulamamış, o da işe yararamamıştır.

Vizigotların şefi Alarik bir İmparatorluk mevkii olan
magister militum (askerlerin efendisi) görevini İlyri-
cum bölgesi için elde etmiştir, çünkü Doğu İmpa-
toru onu kendi alanının dışına çıkartarak Batı'ya kay-
dırmak istemiştir. 401'de Alarik halkını İtalya'ya yö-
nelmiştir. Bunlar 11 yıl süreyle yarımadayı talan et-
mişler, hattâ Alarik'in kayınbiraderi Athaulf'un yö-
netiminde batıya doğru ilerlemeye geçmeden önce
de, Roma'yı yağmalamışlardır (410), Galya'da kendile-
rine İmparator tarafından görev verilmesi umudu-
nu kaybedince Narbonne, Toulouse ve Bordeaux'yu
ele geçirmişler (413) ve Athaulf rehine olarak tuttuğu
İmparatorun kızkardeşiyle evlenmiştir. Bordeaux'da
bir Vizigot yönetiminin kurulmuş olmasına rağmen,
Athaulf'un halkı kaynaşmasına devam etmiş ve
İmparatorun oradaki Vandallere saldırı önerisinde
bulunması üzerine, İspanya'ya yönelmişlerdir. Bun-
dan sonra Vizigotlar hedefi belli olmayan hareketle-
rinden vazgeçmişlerdir. 416'da İmparatorlukla yapı-
lan bir pazarlıktan sonra varılan anlaşma uyarınca,
Galya'ya geri çağırılmışlar ve resmi onayla barbar kral-
lıklarını Bordeaux ile Toulouse arasındaki bölgede
kurmuşlar Narbonne'u da İmparatorluğa iade etmiş-
lerdir; bu sayede Roma yönetimi İspanya ile Proven-
ce arasında bir koridor elde etmiştir. Vizigot yöneti-
mi Galya'da hemen hemen yüzyıllık bir süre yaşamış
sürdürmüş ve 5. yüzyılın sonlarında kendi hesabına
İspanya'da yayılmış ve Frankların Galya'da onların
üzerinde kazandıkları zaferden sonra da buraya sığın-
mışlardır. İspanya'da Vizigot Krallığı 711'e kadar de-
vam etmiştir. Vizigotlar, Batı İmparatorluğun karış-
tırılan ilk barbarlar ve iktidarları en uzun sürenle-
ridir.

Vizigotların Galya'ya geldikleri tarihlerde, Batı
İmparatorluğu diğer Germenlerin Ren sınırı ile Gal-
ya'dan İspanya'ya kadar topraklar boyunca tahripkâr
hareketlerinin deneyini yaşamıştı bile. Bu durumda,
Britanya'daki Roma ordusu yeni bir imparator ilân et-
mek üzere Galya'ya geçmiştir. III. Constantinus adı-
nı taşıyan bu yeni imparator burada çabucak birçok
sorumluluğun altına girmek zorunda kalmıştır. Bu
noktadan sonra, Manş'ın iki kıyısı arasında ilişkilere
nin sürmesine rağmen Britanya'daki Roma yönetimi
havada kalmıştır. 395'te İmparatorluk Theodosius'un
iki genç oğlu arasında bölünmüş ve gerçek iktidar
bunların askeri önderlerinin ellerine geçmiştir. Uygı-

lamada, siyasetçiler ve generaller ister yetersizlikle-
rinden ister ihanet ya da şanssızlıklarından ötürü,
olaylara veya barbarlara egemen olamamışlardır; fa-
kat Roma imparatorluğunun çöküşüne ilişkin olarak,
bunu kaynaklanan izleyen olayların tasvirini hiçbir şeyi
açıklamamaktadır. Vizigotlar bu süreçte hiçbir baş-
ka barbar grubunun oynamadığı kadar büyük bir rol
oynamışlardır, fakat İmparatorluğu yok etmeyi, İmpa-
ratora meydan okumayı, ya da devleti devirmeyi hiç-
bir zaman düşünmemişlerdir. Ancak bunların örnek
olayı, bu grubun aşağı yukarı 40 yıl kadar bir süre bo-
yunca imparatorluğu çokertmeksiz karıştırmak ko-
nusundaki olağanüstü becerisini, belli bir yerde uzun
zaman oturma konusundaki isteksizliğini, onu asıl
düşmanı olan Hunlardan koruyan İmparatorluk için-
de yağmayla geçinme becerisini göstermesi açısından
öğreticidir. Vizigotların önderleri, İmparatorların ken-
dilerine yalnızca askeri önderler olarak veya ne ken-
dilerinin, ne de halklarının uydurları kişileri anlaşma-
ları yoluyla tanımlarından başka bir şey istememiş-
lerdir. Yönetim kendi hesabına onlarla iş yapmaktan
mümkün olduğunca kaçınmaya çalışmıştır: İmpara-
tor Honorius'un Roma'nın güvenliği konusunda pa-
zarlığı reddetmesi onları öfkeliendirerek, 410 yılında
kenti intikam için yağmalamalarına yol açmıştır. Bir
bakıma Roma yönetimi, muhtemelen Alarik'in ölü-
münden sonra Vizigot çetesinin kendiliğinden baş-
ka yere gideceğini öngörmüş veya sadece ummuş ol-
malı. Böylesine bir uygulamanın önceli olmadığından,
onlara İmparatorluk içinde bir barbar krallığı
kurdurmak da mümkün olamamıştır. Nitekim, za-
man içinde bu iş gerçekleştiğinde, konularını de-
ğiştirmişler ve Roma'nın askeri bağlaşıkları olmuşlar-
dı. İlk kralı I. Teodorik (418-51 arasında hüküm sür-
müştür) Vizigotların büyük düşmanları Hunların hü-
kümdarı Attila'ya karşı, Romalıların yanında savaşır-
ken ölmüştür.

Vizigotlar kendi gruplarının çıkarı söz konusu ol-
madıkça, siyasal olarak davranmaya ilgi gösterme-
mişlerdir, fakat bu grubu gerçekten birarada tutan şey-
nin ne olduğunu söylemek güçtür. İmparatorluk için-
de 40 yıl süreyle oradan oraya dolaşan sürgündeki bir
ordunun zamanla yeni üyeler kabul etmiş olması ge-
rekir. Kendi Vizigot kadınlarıyla yetinmiş olmaları

Magdeburg yakınlarındaki Hornhausen'de bulunan, 700 yılları civarında bir savaşçıya ait mezar taşı. Barbar ve putatapar kökenine rağmen, ölü bir savaşçıyı bir mezar heykeliyle anma fikri Akdeniz'den gelmektedir ve zenaatkârın hem savaşçıyı, hem de atı tasvir etmedeki becerisinin benzeri barbar sanatında yer almamaktadır.

olması değildir. Kültürel olarak Aryan Hristiyanlığını muhafaza edebileceği kadar bir mesafeyi, kendisi ile Romalı halkın arasına koymuş olabilir, fakat bu gücün ana yapıştırıcısını liderlik sağlamış ve Vizigot karakteri esas olarak kraliyet ailesi ile soylu önderler tarafından taşınmış olmalıdır. Gotlar böylece, 376'dan sonraki yüz yılda bir bütün olarak belli bir siyasal birliğe kavuşmuşlardır ve İmparatorluk içindeki güçlerini sağlayan ve 418'den sonraki kaderlerini biçimlendiren bu olmuştur. Kabile kökenli safıklarını korumakta ne denli ısrarlı oldukları bilinmemektedir, fakat nereden geldiklerine bakmaksızın kendilerine asker ve takipçi kabul etmiş olmaları muhtemeldir.

Tuna boyundaki barışçıl ikâmet yıllarına rağmen, Vizigotlar İmparatorluğun içine birkez girer girmez, hiç de tarım onları askerlikten daha çok çekiyormuş gibi davranmamışlardır. Ancak, kuzey sınır bölgesindeki Germenler Romalılar tarafından hem asker, hem de çiftçi olarak tanınmaktadırlar ve faaliyetleri için de bunlardan hangisinin daha büyük yer tuttuğu, birçok yerel koşula bağlıdır. 406'da büyük bir karma Ger-

men topluluğu Ren'i Koblenz yakınlarından aştıktan sonra, bunlardan bazıları çabucak Galya'yı aşmış İspanya'ya ulaşmış; farklı iktisatları olan diğerleri yağmadan çok tarım amaçlarıyla sınır içine yerleşmişlerdir. Bu çeşitli Germen gruplarının sınırda 4. yüzyılın sonlarında artan basınçları, 390'larda Tuna ötesinde Pannonya'ya yerleşmiş olan Hunlardan korkmalarıyla açıklanabilir, fakat bu konuda herhangi bir kanıt yoktur. Bu aşamada İmparatorluk Hunlardan fazla korkmamış, İmparatorluk içinde yerleşmeye eğilim göstermeyen ve akınları olağan olarak denetim altında tutulabilecek bu insanlarla, Germenlere karşı işbirliği yapılabileceğini düşünmüştür. Diğer yandan, sınırın ötesindeki Germenler Hun saldırılarına karşı daha az korunaklıdır ve İspanya'ya kadar gittikleri halde Hunlarla aralarındaki mesafeyi hiçbir zaman yeterli görmeyen bazılarının varlığına rağmen, İmparatorluğun güvenliğini yeğlemektirler.

406'da sınırı geçen halklardan en başarılıları Vandaller ve Burgondlar olmuş, her ikisi de yüz yıldan fazla süren barbar krallıkları kurmuşlardır. Vandal-

ler Güney Galya'da bir Roma saldırısına maruz kalarak İspanya'ya kaçmışlar (409), buradaki iç çatışmalar onların fetihlerini kolaylaştırmıştır. Ülkeyi kendileri ve bağlaşıkları Süevler ile Alanlar arasında paylaştırmışlardır, fakat önce kendi hesaplarına hareket eden, sonra da Roma'nın bağlaşıkları olan Vizigotların İspanya'ya gelişleri durumu hızla değiştirmiştir. Vandaller ezilmiş, sadece kuzey-batıda tutunabilmişlerdir. Daha sonra bu noktadan da güneye çekilmek (419) ve denize açılarak Afrika'nın fethine yönelmek zorunda kalmışlardır, beraberlerinde kılıç artığı Alanlar da vardır ve ilk gruptan sadece Süevler batıda kalmışlardır. Süevler Braga'yı üs tutan kendi krallıklarını kurmuşlardır. Bu krallığın 585'e kadar yaşamış olmasına rağmen, 464'de Vizigotların onların yayılmalarını durdurup, uzak batıya gerisin geriye yollamalarından sonraki tarihleri oldukça karanlıktır. Afrika'da kurulan Vandal Krallığı çok daha fazla etkileyicidir ve Genserik buradan İtalya'yı tehdit etmektedir. İmparator III. Valentinianus 442'deki konumu kabul ederek barışı satın almıştır, fakat Genserik ölüm tarihi olan 477'ye kadar Roma ile Kuzey Afrika'daki Romalı Hristiyanları baskı altında tutmuş, ülkenin malikâne sahipleri ile piskoposlarının mülklerine ordusu yarınra elkoymuştur. Ren sınırından en uzakta bulunan Roma eyaleti, barbarlardan biri tarafından en acımasızca yönetileni haline gelmeye başlamıştır.

Bunun tersine, Burgondlar 406'da sınırı geçtikten sonra mütevazı bir tavır içinde olmuşlardır. Burgondlar da Vandaller gibi uzun bir süre kuzey sınırı boyunca yaşamışlar, fakat onların tersine Roma etkisini çok daha fazla kabullenmişlerdir. 406'dan sonra, Vandallerle birleşmekten, İmparatorluk içinde romalıların hizmetine girmişlerdir; önce kısa ömürlü düzmece imparator Jovinus'un, sonra da İmparator Honorius'un saltanat dönemlerinde, Honorius'la yaptıkları ittifak antlaşması uyarınca (413), Galya'nın Ren civarı toprakları onlara verilmiştir. Bu krallık Roma generali Aetius'un 436'da Hunlara bahane ederek onu tahrir etmesine ve Aşağı Ren bölgesindeki ihtiraslarına son vermesine kadar sürmüştür. Burgondlar kendilerini görece daha az maceraperest olarak göstermişler ve tehlikeliye benzedikleri durumlarda da kolayca boyun eğmişlerdir. Ancak Aetius onların askerlik yeteneklerine değer vermiş ve onları doğuda Alamanlar karşı kullanmıştır. 443'de ise buradan Cenevre bölgesine aktarılmışlardır. Birkaç yıl süreyle hem Hunlara karşı (451), hem de İspanya Süevlerine karşı Vizigotların 456'da giriştiği harekatta Romalıların yardımcı birlikleri olarak kullanılmışlardır. Ancak, İspanya'dan dönerlerken nihayet Galya'da inisiyatif ele geçirerek Lyon I ve Vienne İmparatorluk eyaletlerine, kendi hesaplarına elkoymakları görülmüştür. İmparator Majorianus'un onlara karşı düzenlediği kısa sefer (457) çok fazla etkili olamamış ve İmparatorun geri dönmelerinden sonra Lyon kentini kendine zaptetmişlerdir. Lyon ve Cenevre'deki üslerinden hareketle, kendilerine yetecek büyüklükte bir krallık oluşturmuşlar, fakat bu oluşum sırasında Galyalı-Romalı aristokrasinin gönüllü desteğini de elde etmişlerdir. Böylelikle, imparatorun yokluğunda yerel halkın korunma umutlarına cevap veren, Roma'nın geleneksel dostları olarak sayılmışlardır. Krallarının Aryan olmasına rağmen, krallığın katolik piskoposlarıyla, özellikle de Vienne piskoposu Avitus ile Franklar kralı Clovis'in katolik olmasına kadar (507) iyi ilişkiler içinde olmuşlardır; bu tarihten sonra daha kabul şayan bir koruyucu bulan kilise adamları hiç hicap duymaksızın o tarafa yönelmiştir. Romalı ve Burgondların hemen hemen eşit statüde oldukları bu

krallık, Romalı, katolik nüfusun desteklediği sürece yaşamış ve Clovis'in oğulları döneminde, 534'de bütünü ortadan kaldırılmıştır.

Hem Vandal, hem de Burgond krallıkları 534'de sona ermişlerdir. Bunların her ikisi de, ister iyi, ister kötü muamele görmüş olsunlar, dinleri ve kültürlerinden ötürü barbarlara düşman ve kendi askeri güçlerine değile bile, üstün uygarlıklarına güven duyan yerli halkların üzerinde, ancak kısa ömürlü krallıklardan başka birşey kurabilme konusunda yeteneksiz olmuşlardır. Vandaller ve Burgondlar, kendi farklı tarzlarında, istilacı Germenlere hangi uç seçeneklerin açık olduğunu göstermişlerdir: Ya düşmanlık ve kendi kendini büyütme, veya Roma'nın oyunlarına gelme. Germenlerin uygarlığı yeniden üretebilecek kaynakları yoktu. Onlar için başlıca ilerleme umudu askerlik yoluyla idi. Kendi Germen düşmanlarına karşı, Romalıları karşı olduğundan daha büyük bir ıstahla savaşmaktaydılar. Ne barbar olarak ne de Aryan olarak, kendi aralarında İmparatorluk halkıyla olduğundan daha fazla bir ortak nokta bulamamaktaydılar. Her grup kendi sınırı için gayret sarfediyordu. Böylesine bir halkla karşılaşmak, barbarların varlığını can sıkıcı, maliyetli ve tahripkâr olmasına rağmen, Romalıları uzun vade için korkutmamaktaydı.

Roma'nın kuzey Avrupa'da erimesi ve yerini başkalarının alması

İmparatorluk halklarının barbar müdahalesine rağmen eski kültürlerini muhafaza etmesi, en çok din ve dil konularında aşikârdır; sadece Britanya örneğinde, bir eyaletin bütünü, Germen dil ailesine mensup bir halkın eline geçmiştir. Bunun tersine, 406'dan sonra Ren'i aşan büyük Germen baskını, Germen dili sınırını batıya doğru en fazla 100 km. kadar ileri götürebilmiş ve daha derinlere nüfuz eden Germenler, dilsel olarak yerel halk tarafından özümlemişlerdir. 406'dan sonra ana amaçları, İmparatorluk içinde, fakat herhangi bir Roma koruması altında olmaksızın geniş ölçekte yerleşmek, Germenliklerini muhafaza etmek ve kendi önderlerine tabi olarak yaşamak olan Germenlerin içindeki ana grup Alamanlardır ve bu ad karma bir halklar grubu olduğunu belirlemektedir (aynı kelime Fransızca'nın [oradan da Türkçe'nin] Germenleri ifade etmek için kullandığı genel kelime haline gelmiştir). Bunlar kendilerine Swablar adını vermekteydiler ve dil sınırının tedricen oraya kaymasının da gösterdiği üzere, güney-batı yönündeki baskınları yüzyıllarca sürmüştür. Bunlar tam anlamıyla barışçı çiftçiler veya koloniciler değillerdi, iki tarafta keskin kılıçlar taşıyan korkutucu bir süvari kuvvetleri vardı. Fakat ilerleme amaçlarının ancak küçük bir bölümü kaydedilebilmiştir. Aetius onlara karşı uysal Burgondları kullanmış, ama onun ölümünden (454'teki) sonra Swablar Ren'in öte yakasında Palatina ve Alzas'daki konumlarını güçlendirmişlerdir. Kuzeye doğru genişlemek için Kolonya'daki Frank hükümdarları ve Merovenj kralı Clovis'le karşı karşıya gelmişlerdir. Merovenjler Alaman kralını bozguna uğratmışlar ve topraklarını kuzey-batı parçasını kendi korumaları altına almışlardır. Artık Swabların yerleşmelerinin başlıca yönü daha önce Franche-Comté içerilerini yağmaladıkları güneye doğru geliyecektir. 500'den sonra Swablar Ren'in güneyine yerleşmişler ve aynı zamanda İtalya'daki Teodorik'in razı olmasıyla Raetia içlerinde ilerlemişler, Alaman halkı tekrar dağların koruyuculuğuna sığınmak zorunda kalmıştır. Bunlar 6. yüzyıl boyunca durumlarını o denli sağlamlaştırmışlardır ki, 610'da Frank direnmesini ki-

rarak Orta İsviçre'yi işgal edebilecek hale gelmişlerdir. Ancak, bu tarihten sonra Hristiyanlığa geçme konusunda baskılara maruz kalmaya başlamışlardır. 590'lar civarında kurulan Constance piskoposluğu, Columbanus okulundan olan İrlandalı misyonerlerin başı çektiği bir hareket için üç görevi görmüştür. Almanlar bu noktada Anglo-Saksonlara benzemektedirler, çünkü uzun süre Romalılarla herhangi bir ciddi uzlaşma yapmaksızın Roma toprakları içindeki yerleşmelerini sürdürebilmişlerdir.

Daha kuzeyde, Aşağı Ren bölgesinde de Franklar Romalı halkı kovmuşlardır, fakat önce Tournai'de, sonra da Soissons'da üslenen Frankların gücünün kökleşmesi, bunların Katolik-Hristiyanlığı ilk kabul eden pagan barbarlar olmaları; olgusunun kanıtlandığı üzere, bu Frankların hükümdarlarının Romalıların varlığını hesaba kattıkları anlamına gelmektedir. Ancak, başka açılardan, Childeric ve Clovis'in Frankları, 456'dan sonra bu rolü üstlenmiş olan Burgundları taklid ederek, Kuzey Galya-Romalı halkın silahlı gücü haline gelmişlerdir. Bu ordular, yerlerine geçtikleri "Romalı" güçler gibi, fiili olarak İmparatorluk otoritesinden geriye ne kalmışsa onu temsil etmişler ve Roma ordularının 3. yüzyıldan itibaren ağırlıklı bir şekilde barbarlardan meydana geldiği akıldaki tutulursa, iki halk arasındaki zıtlığı, benzerlikleri karartmasının altını çizmiştir. Bu arada, Stilichon gibi bir Roma generalinin Vandal olmasına karşılık ordusu etnik açıdan karmaydı. Yönetmekte olduğu halk ve güç kendinkini değildir, ancak İmparatorun emrinde kendi askeri birliklerine iş sağlamış olan barbar önderleri, kuşkusuz bizzat imparatorun yapamayacağı bir şekilde, güçlerinin sadakatine güvenebilirlerdi. Germanlerden meydana gelen bir Roma ordusuyla, imparatorun onayına sahip bir barbar ordusu arasındaki fark, bu nedenle son derece önemlidir. Ve 5. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Roma orduları Batı'da bile tutarlılıklarını muhafaza edebilmişlerdi.

Hunların çöküşü ve İmparatorluğun talihinin parlaması

İmparatorluk ile barbarlar arasındaki bu sürekli ilişkinin devamlı unsurlarından biri, önce 375'de Gotlar üzerine basınç yapmış olan Hunların konumuydu. Hunlar İmparatorluğu içinden tehdit etmemekle birlikte, süvarilerinin sayesinde, sürpriz ilkbahar akınlarıyla sınırların ötesinden gerek Gotlara gerek Romalılara saldırılabilmekteydiler. Bunlar step göçebe halkı olarak ilk kez Batlamyus'un (Ptolemaios) *Cöğrafya*'sında (M.S. 172 civarı), Karadeniz'in kuzey-batı kıyıları yakınlarında, Dniester nehri boyunca yaşayan insanlar olarak zikredilmişlerdir. Fakat Got Krallığının üzerine çöküp onu 375'de yok edene kadar Romalıların tarafından iyice tanınmamışlardır. Hunlar bir sonraki kuşak süresince Güney Rusya'dan Tuna'nın kuzeyindeki topraklara yayılmışlar ve İmparatorluk içinde yerleşmeye ilgi göstermediklerinden ötürü, İmparatorlar onları, çoktan sınırların içine girmiş olan çok daha can sıkıcı Vizigotlara karşı kullanmaktan mutlu olduk duymuşlardır. Birkaç Hun Trakya'da yerleşmiş olmalıydı ve Romalı general Rufinus onları özel muhafız olarak istihdam etmiştir. Stilichon 406'da Hunları İtalya'daki Gotlara karşı kullanmıştır. Bu Hunlar, Kral Uldin zamanında Macar Tuna'sına kadar batıya ve Muntenya'ya kadar doğuya doğru genişlemiş bir krallıktan kopan unsurlardır. Hunlar aynı dönemlerde Balkanları talan ederek Roma'nın zayıflıktan yararlanma yeteneğine sahiptiler. Harekete geçecekleri zamanı her zaman en iyi şekilde seçmekte ve casusluk hizmetleri aşikâr bir üs-

tünlük göstermektedir.

Krallıklarının, izleyen yirmi yıldaki iç tarihi karanlıktır, fakat özellikle 425'den sonra zaman zaman diğer Hunların batıda, Aetius başta olmak üzere Roma önderlerine hizmet vermelerine rağmen, Tuna ölelerinde Moesia içlerindeki talan hareketleri, devam etmiştir. Aetius onların arasında rehine kalmış ve onların dillerini ve hizmet sağlamak için onlarla nasıl anlaşması gerektiğini öğrenmesine rağmen, düşmanlarının iddia ettikleri gibi, hiç de onların "dostu" olmamıştır. Bu aralar Hunlar etkin bir önderlikten mahrum kalmışlardır; Romalıların Panonya'da onlara karşı yürüttükleri başarılı savaş, bu izlenimi vermektedir.

Hunlar Attila'da en etkin önderlerini bulmuşlardır, fakat onun da iktidarı en fazla on yıl sürebilmiştir. İmparatorluğun Genserik'in Sicilya'ya saldırısıyla (442) uğraştığı sırada, Hunlar Balkanlara girmişler ve Trakya üzerinde basınç yaratmışlardır. Muhtemelen haraç vaadleriyle uzlaştırmışlardır, fakat İmparatorluk yönetimi bunu yapabilecek duruma geldiğini fark eder etmez, anlaşmayı bozmuştur. Bu arada, erkek kardeşini öldürerek halkının tek hükümdarı haline gelmiş olan Attila ancak 447'de haracın geciken kısmını talep etmiş ve İmparatorlukla savaşa tutuşmuştur, bu durumda İmparator Attila'ya yalvarmaya başlamıştır. Attila haracın dışında, Tuna'nın güneyinde, Panonya'dan Sviştov'a kadar geniş bir bölgenin boşaltılmasını istemiş, bu da İmparatorluğu savunmasız bırakmıştır. Attila buradan hareketle, güçlerini Galya'ya yönelmiş, ancak bu topraklarda 451'de Aetius ile karma bir barbar ordusu tarafından bozguna uğratılmıştır.

Ertesi yıl Attila daha ileri gidebilmek için Aquileia'yı zaptetmek zorunda olduğundan İtalya'ya saldırmıştır, ancak Po'yu geçip Emilia'yı çığnedikten sonra, güneye inmek yerine Milano ve Pavia'ya saldırarak üzere geri dönmüştür. Askerleri Kuzey İtalya'da o kadar ölümcül bir salgın hastalığa maruz kalmışlardır ki, hemen bir ay içinde geri çekilmişlerdir. Attila başarısızlığa uğramıştır. Ertesi yıl onun ölümüyle de krallığı çökmüştür. Tahtın intikali konusundaki geleneksel tartışma, boyunduruk altındaki Germanlerin üç çeyrek yüzyıllık Hun denetiminden kurtulmalarına olanak vermiştir. Ostrogotlar özerkliklerini yeniden kazanmışlardır ve önderleri Valamer İmparatorlukla bir anlaşma sağlamaktan, amacına daha uygun düşecek birşey düşümemektedir. Bu anlaşma onun Panonya'daki Balaton gölü bölgesine yerleşmesine izin vermiştir. Böylesine bir düzenleme, denetim altına alınamayan barbarlarla yarım yüzyıldan beri süren anlaşma çabalarından sonra, İmparatorluğun prestijinde çok büyük bir kayıp olmadığını düşündürmektedir.

Bir anlamda, İmparatorluk yönetiminin iyimserlik ve sabrı doğrulanmış olmaktadır, çünkü barbarların sunacakları gerçek bir alternatif siyasal çözümleri yoktu; İmparatorluğun asalakları olmalarına rağmen gene de özümleleneceklerdi. İmparator III. Valentinus yumuşamaya hiç niyeti olmayan ve Afrika'yı elinde tutan Genserik'le onur kırıcı bir barış antlaşması yapmıştır (442), fakat oğlu Hunerik'i rehine olarak alıp, onu kendi kızıyla evlendirdiğinden ötürü, Hunerik'i gelecek kuşakta Vandallerin Romalılaştırılması eyleminin aracı haline getirmeyi ummaktadı. Bu noktada birçok benzer örnek bulunmaktaydı. Sınırların ötesindeki barbarlarla anlaşmak, eski anlamdaki sınırın yokolmuş olması nedeniyle olanaksız hale gelmiştir; fakat Romalıların bir anlamda kendileriyle belirsizliğin arasına, Burgondlar veya onlarda kendi paylarını Almanlarındaki türünden baskılarla bağetmeye çalışan

1979'da Norfolk, İngiltere'de bulunan Thetford Hazinesinden bir parça; bu hasınne muhtemelen 4. yüzyılın sonlarında bir tüccar tarafından gömülen altın ve gümüş eşyaların şaşırtıcı bir koleksiyonundan meydana gelmektedir. Altın eşyalar Faunus'daki bir tapınağa aittir ve Kit'ada imal edilmişlerdir. Koleksiyonun en güzel parçası 5 cm. boyolan bu tokadır. Menteşeye bağlı kısmı at başlarıyla süslenmiştir ve döriğin parça, elinde üzüm salkımı tutan bir satiri göstermektedir. Bunların gömülmüş olmaları, zamanın karışık koşullarıyla açıklanabilir.

Franklar gibi, dost barbarları koymuşlardır. Hun İmparatorluğunun beklenmeyen çöküşünden sonra, gerçekte Germanleri istilâ etmeye hevesli başka bir halk kalmamıştır ve böyle bir durum olunca İmparatorlar geri dönebilirlerdi. Roma karşı saldırısının çok gecikmiş olmasına rağmen, Justinianus 100 yıllık Vandal egemenliğinden sonra 533'te Afrika'yı, sadık bir köpeğin efendisine geri dönmesi gibi İmparatorluğa tekrar bağlarken, Roma sabrının doğruluğunu kanıtlamıştır.

Alplerin kuzeyinde İmparatorluk yönetiminin sona ermesi

Roma yönetimi İspanya'nın, Galya'nın veya Britanya'nın tamamını hiçbir zaman geri alamamıştır ve bunun nedenlerini şimdi incelemek gerekmektedir. İmparatorlar, barbarların siyasi becerilerini küçümsemelerine rağmen, değişen koşulların kalıcı olarak Roma topraklarına zarar verebileceğini hesaplayamamışlardır. Barbarlar da kendi cephelelerinden, İmparatorluk yönetiminin zayıflığının kanıtlandığı bir durumla o kadar iç içe hale gelmişler ve kendi mütereddit yöneticileri o kadar güven kazanmışlardır ki, daha az saygılı davranmaktan çekinmez olmuşlardır. Batı'daki Romalı halk da, yönetimin acil çözüm getiremediği bir durum karşısında uysal bir tavır benimsemeye başlamıştır. Barbarlarla toprak sahipleri (İmparatorluğun yönetici sınıfı) arasında bazı karşılıklı uyum sağlama biçimleri, yönetimin zararına olmakla birlikte ortadaki çıkarların başlıcalarına hizmet etmiştir. Uzlaşmanın en arzu edilmeyen alternatifi askeri diktatörlüktü.

5. yüzyılın ortalarına kadar Roma generallerine ait olan İmparatorluğun yapısının savunulması sorumluluğu, yeterli olarak yerine getirilmiştir. İmparatorluk yönetimini devirmek, satraplıklar oluşturmak veya iç savaş çıkartmak yönünde ısrarlı girişimler olmamıştır. Fakat generallerin omuzlarındaki yükler çok ağırdı ve yönetim de ne minnettar, ne de yardımcı olmaktaydı. Batı İmparatorluğun bizzat faal ve etkin olmaya ihtiyacı vardı. İmparatorluğun önce kardeşler (395), sonra da yeğenler arasında Doğu ve Batı olarak bölünmesine rağmen, İmparator ailesi belli bir süre kendi dar anlamı içinde İmparatorluğun birliği ilkesini muhafaza etmiştir. III. Valentinianus'un 455'de ve Doğu'da Marcianus'un 457'deki ölümleriyle bu aile bağlılığı kopmuştur. Doğu'da yeni İmparator

Leo Alan generali Aspar tarafından tahta çıkartılmıştır. Batıda ise Avitus tahta, Vizigot kralı II. Teodorik'in sayesinde ulaşabilmiş, fakat kısa bir süre sonra, İtalya askeri komutanı Ricimer tarafından bu şana ve da etmeye zorlanmıştır; cesur halefi Majorianus ise Ricimer tarafından fazla başarılı görülmüş ve onun tarafından katletirilmiştir (461). Majorianus'tan sonraki Batı İmparatorlarının yönetim üzerinde hiçbir etkileri kalmamış, bunlar ya Doğu'dan gönderilmişler, ya da daha olağan bir uygulama olarak, generaller tarafından atanmışlardır. Majorianus'tan sonra hiçbir İmparatorun Galya, Britanya ve İspanya üzerinde etkisi kalmamıştır.

Galya'da desteği kalmayan Batı İmparatorluğu İtalya'ya sıkışıp kalmıştır. Majorianus'un öldüğü sıralarda Roma'nın Lyon bölgesi yumuşak başlı Burgondları kendine koruyucu olarak seçmiştir. Daha kuzeyde, Aetius'un (454'de katledilmiştir) otoritesi Syagrius'a geçmiş, o da 25 yıl süreyle özerk olarak hükümlan olmuştur. "Krallığı" savaş sonucu Clovis tarafından ilhak edilmiştir. Clovis katolik olunca, Lyon bölgesinin Romalı halkı onu Burgondlara sevine tercih etmiştir. Artık kendi çıkarlarını düşünmeyi ve İmparatora hiç başvurmaksızın nasıl uzlaşma yapılabileceğini öğrenmişlerdir. Süreç içindeki kayıp ve haksızlıklardan mağdur olan bireyler, barbar hükümdarlarla anlaşma sağlamayı becerebilmiş olanlara nazaran muhtemelen küçük bir azınlık meydana getirmektedirler. Galya'dakiler, Britanya'daki Romalıların en iyi topraklarını İngiliz istilâcı ve çiftçilerine terk etme biçiminde ortaya çıkan kötü kadere maruz kalmamışlardır. İngiliz iskânının ilerlemesi Britanya Romalılarının Mons Badonicus'da kazandıkları zaferle durdurulmuş, fakat istilâcılar ne püsürtülebilmiş, ne de özümlelenebilmişlerdir ve bir süre sonra İngilizler, Romalıların geriye kalanlarını üzerinde basınç yapmaya başlamışlardır. Böylesine istenmeyen durumlar Galya'da meydana gelmemiştir. Fakat Roma uygarlığı İmparatorluk tarafından siyasi, yönetsel, ya da askeri araçlarla kurtarılamamıştır. Bu uygarlık, toprak sahipleri tarafından villalar ve kiliseler aracılığıyla kurtarılmıştır. İmparatorluğun bir önemi kalmamıştır. Toulouse'daki Vizigot kralı, Atilla'nın bozguna uğradığı sıralar payını almış ve Avitus'un imparatorluğunu desteklemiştir. Majorianus'un ölümünden sonra krallık II. Teodorik (436-66) ve Eurik (466-83) kardeşlerin yönetiminde buraları muhafaza için gayret sarfetmiştir. Eurik topraklarını Loire'a (470), Rhône'u aşarak Provence içlerine (477) ve Pireneleri aşarak kendine bağımlı hale getirdiği İspanya içlerine kadar genişletmiştir. Vizigotların Clovis tarafından Galya'dan atılmalarını ve bundan sonra da İspanya'daki inzivalarını açıklayan tek şey onların Aryan olmalarıdır. Fakat Galya'nın bizzat kendi de İmparatorluktan kopmaya başlamış ve halef devletler Batı'da Romanizmin dirilme şanslarını yok etmişlerdir. İtalya'da hariç.

İtalya'nın kaderi

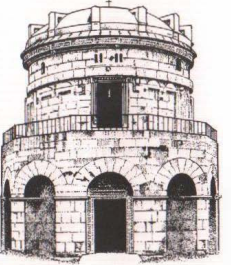
İtalya da barbar istilâlarının en ağırının deneyiminden 401'de Alarik döneminde geçmiştir, fakat Vizigotların Galya'ya gitmek üzere ülkeyi terketmelerinden sonra da, sadece Hunların 452'deki kısa süreli istilâlarına maruz kalmış ve bu tarihten sonra da artık Roma hayat tarzını sürdürmenin koşullarını oluşturmuştur. İtalya'nın refahı, en çok, Kuzey Afrika'da hareket halinde olan Genserik'in savaşçı tutumu tarafından, yaklaşık 440'tan sonra tehdit altında tutulmuştur. İmparatorluk tahatın intikali konusunda 461'den sonra ortaya çıkan güçlükler, İtalya'daki Ro-

ma ordusunda görevli barbar generallerine yeni sorumluluklar vermiştir. Ricimer (Süev), Gondebaud (Burgond) ve Oreste (Panonyalı), İstanbul tarafından tanınmayan kukla imparatorlar atayarak, yükümlülüklerini yerine getirmemişler veya düzmece iktidarlara oluşturmuşlardır. İstanbul Batı'ya Anthemius (467-72) adlı yeni bir imparator gönderdiğinde, bu imparatorun hassa muhafızı, İtalya ordusu tarafından 476'da kral seçilecek olan Odovakar olmuştur. Odovakar 476'da İstanbul tarafından onaylanmamış olan ve Doğu İmparatoru Zenon tarafından sonradan sadece patricius olarak tanınan, Batı'nın sözümona İmparatorunu tahttan indirmiştir. Bu olaydan sonra 50 yıldan uzun bir süre boyunca İtalya, bir askerî diktatörlüğün sağlayabileceği sabit bir yönetimin yararlarını görmüştür ve bu dönem içinde Odovakar'ın (ile ride halefi olacak) Ostrogot Teodorik'e karşı otoritesini kabul ettirme çabasından kaynaklanan 3,5 yıl sürelili (489-92) sadece bir tek karışıklık meydana gelmiştir. Teodorik ve Odovakar bir ailelerarası kan davasına girmişlerdir ve bu da rekabetlerine kişisel bir güdü kazandırmıştır, fakat Teodorik'in İtalya'yı istila etmesinin ana nedeni, İmparator Zenon'un ne pahasına olursa olsun Doğu İmparatorluğunu Ostrogotlardan kurtarmak ve aynı anda da Odovakar'ı ele geçirme zevkini tatma arzusu olmuştur. Zenon'un kendi de bir 'barbar'dı; Zenon, amacı İstanbul'da hüküm sürmekte olan Alan generali Aspar'la hesaplaşması için getirilmiş bir İsauryalıydı. Teodorik İstanbul'da kendinden öncekilere daha kötü bir muamele görmemiştir, fakat Doğu İmparatorluğu kendi topraklarındaki istenilmeyen tüm barbar gruplarına verebileceği herşeyi vermiştir ve artık onları Batı'ya yollamaktan başka bir çaresi yoktur. Teodorik'in ölümünden sonra Doğu İmparatorluğu kendini, İtalya'yı düzene sokma konusunda ciddi bir şekilde ele alacak kadar güçlü hissetmiştir.

Teodorik'in ünü, saltanatı (493-526) sırasındaki başarıları, daha iyi belgelere (danışman ve yöneticilerinin arasında hem bilgin, hem de yazar olarak ünlü olan Cassiodorus ve Boethius da bulunmaktadırlar) ve Germen destanlarındaki yerine dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak Odovakar gölgede kalmaktadır. Özü itibariyle bunların her ikisinin de yönetim tarzı aynıydı. Teodorik'in Ostrogotlardan meydana gelen ordusu, tıpkı Odovakar'ın gibi karma ve barbar çetelerinin bir bütünüdür. Her ikisi de kraldı, ama birer ulusun kralları değildi. Krallıkları kendi askerleri için geçerliydi; İmparatora nazaran onlar sadece birer generaldi: Magistri militum. Odovakar birlikleri için alışılmış hospitalitas (konuksevlik) temeline dayalı olarak toprak elde etmiştir. İtalya'daki toprak sahipleri topraklarının üçte birini barbarlara tahsis etmekte ve orduyu beslemek üzere, gelirlerinin üçte birini devlete ödemektedirler. Romalılar ve barbar "konuklar" yasal olarak ortaklıklar (consortes), fakat barbarların çiftçi mi, yoksa sadece üründen yararlanırlar mı oldukları konusu çok açık değildir. Bunların toprakları esas olarak Po vadisinde Ravenna çevresinde, Toskana'da Picenum ve Samnium'da bulunmaktadırlar, ayrıca Kampanya ve Dalmasya'da birkaç garnizon bulundurulmaktadırlar. Bu sistem Teodorik tarafından kendi Germenleri için kullanılmış ve doğal olarak, bütün Germen dünyasından insanları ordusuna çekmiştir. Teodorik, 30 yıldan fazla süren hükümdarlığı sırasında başarılı bir Germen önderi olma konusunda öncelikle bir üne ulaşmıştır. Teodorik Germenlerini, ikili yönetimi yoluyla Romalı uyruklarından ayrı tutmayı amaçlamıştır. Halkının dini olan Aryanizme sadık kalarak, Romalı halkın onun Roma

uygarlığına tam bir saygı beslediğine inanmasını engellemiştir. Romalı memurlar, özellikle Cassiodorus, ona ve kendi çıkarlarına güzel konuşma sanatı aracılığıyla, ellerinden geldiğince hizmet etmişlerdir. Yapımcı olarak da Teodorik, kendine Romalı seleflerini örnek almıştır. Rejimi halk tarafından hiçbir zaman sevilmemiş olmakla birlikte, onun ölümünden sonra yıkılmaya büyük bir direnç göstermiştir. Romalı ve Germen halkları birbirlerinden ayrı tutma konusundaki temel niyeti, böyle yapay bir sistem olmaksızın, Germenlerin Romalı kalabalığı ve üstün kültürü tarafından kaçınılmaz olarak özümleleneceği ve kadınlaraştırılacağı endişesini açığa çıkartmaktadırlar. Bu durum, çocukken rehine olarak İstanbul'a gönderilen ve burada Roma uygarlığını takdir etmeyi öğrenen ama doğuştan getirdiği Germenliği kaybetmek istemeyen Teodorik'in kişisel endişelerini yansıtır olabilir. Odovakar 477'de Vizigotların Arles'i işgal etmelerine izin vermiş ve 488'de Noricum'u terkeden mültecileri kabul etmiştir; bu nedenle de İtalya'nın savunması için uzak ileri karakollar bulundurmaktan vazgeçmiştir. Ancak, kendininkine benzeyen Dalmasya ordusunun komutanı olan Marcellius'un ölümünden, onun Zenon ile bağlantılı olan güçlerini bölmek üzere yararlanmıştır. Artık Teodorik'in İmparatorluğu Dalmasya, İlyricum, Panonya ve Raetia'yı içine alacak kadar genişlemiş, İtalya dışında topraklara sahip olmuştur, üstelik asıl üssü olan İtalya'da doğrudan bir otorite olmaktan çok, meşru yönetimi koruyan askerî bir idareyi elinde tutmaktadırlar.

Vizigotlar Clovis tarafından bozguna uğratılınca, Teodorik Provence'nin yönetimini, Clovis'in kızkardeşiyle evlenmiş olmasına rağmen, Vizigot torununun tehdit edilen krallığı adına devralmıştır. Teodorik Germenlerin çoğu gibi deniz gücüne pek fazla bir ilgi göstermemiştir. Doğu Sicilya haric adaları, kralları Thrasamund'un (496-523) Teodorik'in kızkardeşiyle evlendiği Vandallere bırakmıştır ve bu siyaseti kayınbiraderi tarafından sürdürülmüştür. Teodorik'in dönemin büyük barbar hükümdarlarıyla ittifakı ve İtalya'daki kişisel merkezî konumu, ona Batı'daki Germenler açısından, hemen hemen İmparatorluk denilebilecek bir kuruluş meydana getirme olanaklarını sağlamaktadır. Fakat aynı zamanda Germenlerin meydana gelen silahlı güçlerinin heterojen karakteri, onun birçok barbar kralında bulunan ulusalçı tavrı benimsemesini engellemiş olabilir. Emrindeki Ostrogotlar, onlara İmparatorluk içinde bir krallık oluşturulmasından önceki yüzyıl içinde talih değişmelerinden çok çekmişlerdir. Teodorik'in İtalya'daki güçleri Frankların, Vizigotların ve Vandallerin savaş ve diplomasiadaki gızalci başarılarıyla kanıtlanan tutarlılıklarına sahip değillerdir. Teodorik barbarlar arasında, sadece sonraları Charlemagne'nin sahip olabileceği kişisel bir prestije ulaşmıştır, fakat kendi halkı bu san içinde bir yere sahip değildir. Herşeyin ötesinde, Teodorik'in imgesini bir Romalı olarak ortaya koyması, Germenlerin İmparatorluk içindeki kökten zayıflıklarını açığa çıkartmaktadırlar: Siyasal olarak Romalılar taklid etmekte daha iyisini yapamazlardı. İmparatorluk içinde o kadar az sayıda ve düşük nitelikli olmuşlardı ki, ne özerk cemaatler kurabilişler, ne de kendi yönetim tiplerini dayatabilmişlerdir. Germen krallıkları Germenlere uygun olabiliirdi, fakat Romalılar bundan daha fazla birşeyler istiyorlardı ve ona sahip olmayı güvenceleyebilecek kadar da hâlâ güçlüydüler. Açık ki, Roma İmparatorluğu uzun süre, eskiden olduğu durumu koruyamamıştır, fakat tarihin unutkanlığına da terk edilmiş değildir. En azından İtalya'da Siyasal örgütlenmenin ölçüsünü o belirle-

Yukarıda: 400 yılları civarına ait probianus 'diptika'sı (ikiye katlanan tablet). Diptika'nın bu ikinci parçasında Probianus Roma sivil memurlarının tünük ve geniş Yunan pelerinin giymiş Roma Valisi natibi olarak, oturmuş durumda gösterilmektedir. Atama belgesini elinde tutmakta ve bunu kendi madenî kalemiyle imzalamaktadır. Refakatinde iki kâtip bulunmakta ve aşağıda duran iki memur tarafından kullanılmaktadır. Arka plânda İmparator Arcadius ve Honorius'un portrelerinin bulunduğu bir tablet yer almaktadır. Roma İmparatorluğunun işlemeye devam ettiği burada açıkça çıkmaktadır. Aşağıda: Teodorik'in Ravenna'daki kabri, 526 civarı. Yekpare kireç taşından meydana gelen kubbe, büyük hükümdarı geleneksel Germen tarzına göre örtmektedir. Binanın geri kalan kısımları, işçilerin muhtemelen Suriye'den gelmiş olmalarına rağmen, Roma tarzındadır. Başlangıçta, üst katta yer alan bir galeri anıtkabir şimdi olduğundan daha etkileyici kılıyor olmalıydı, fakat sanat tarihçileri bu halyle neye benzeyeceği konusunda çok tartışmışlardır.

Yukarıda: Aziz Simeon Kilisesi, 470 civarı. Bu o dönemde Suriye'de, o zamana kadar inşa edilmiş kiliselerin en muazzamı olanı idi. Plan olarak haç biçiminde olan bu kilisenin dört kolunun her biri bazilika biçimindedir. Merkezi bölüm başlangıçta ahşap bir kubbe ile kaplıydı ve bu kubbe Aziz Simeon'un (Direkçi, ömrünü direk üzerinde geçirdiği için Yunanca *stula*'dan *Stylites*) hayatının son yıllarını geçirdiği sütunun üzerine dikilmişti. Burası onun kültürünü anmak ve müminlerini barındırmak için yapılmış bir kilisedir. Aşağıda: Aziz Simeon'un 6. yüzyıla ait bir altın kabartması. Aziz sütunun üzerinde, ona danışmak isteyenlerin kullandıkları merdivenle birlikte gösterilmiştir. Büyük yılan, onu aldatan şeytanın büründüğü biçimdir.

mektedir ve İstanbul'da hâlâ etkin bir şekilde işlediğine dair tüm işaretleri vermektedir.

Doğu İmparatorluğundaki dayanıklılık ve değişme

5. yüzyıl boyunca Doğu İmparatorluğu tarihi Batı'nıkiyle karşılaştırıldığında olaysız benzemektedir, fakat bu yüzyılın sona ermesiyle birlikte karışıklıkların çok büyük ve hattâ zaman zaman Batı'nıkilere benzer olduğu görülecektir. İmparatorların, ülkeye giren lâf dinlemez barbarları Batıya gitmeye ikna etmelerinde kinizm bulunmamaktadır. Vizigotlar Doğu'da bulundukları 26 yıllık süre içinde İmparatorların başına, 18 yıllık serserilikten sonra yerleştikleri Batı'da yaptıklarından çok daha fazla belâ çıkartmışlardır. Batı'nın nüfus yoğunluğu daha düşüktür ve Doğu'dakine nazaran yara alabilecek kent sayısı daha azdır. Fakat Batı'nın en yoğun iskânına sahne olan Kuzey Afrika'nın Vandalier tarafından istilası Doğu'da derin endişelere yol açmıştır. 460'ların sonunda İmparator I. Leon tarafından çok pahalıya malolan bir sefer düzenlenerek buranın kurtarılması amaçlanmıştır, fakat hareketin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Afrika'yı geri alması projesi hiç unutulmamıştır. Doğu, Attila 451/2'de Batı'ya yönelinceye kadar Hun saldırılarının şokunu da taşımak zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Hun tâbiyetinden kurtulan Ostrogotlar kasırları İmparatorluğa karşı kullanmakta gecikmemişlerdir. Bunların önderi olan Teodorik İstanbul'da rehine olarak ikâmet etmiş olmakla birlikte, kültürünü sıkı bir pazarlık yapmak için kullanmıştır. I. Leon'un ve Zenon'un bir müttefiki bir hasını olan Ostrogotlar, sonuncu İmparatorun Teodorik'in kişisel düşmanı ve Zenon'un İtalya'daki bağımsız generali Odovakar'ı onlara karşı çıkartma şansını yakalamasına kadar, onları çok yormuşlardır. İmparatorlar bizzat kendi başkentlerinde tehdit altındadırlar, çünkü İstanbul Batı'daki Roma'nın tersine yönetim sinir merkezini meydana getirmektedir. Doğu İmparatorları, tıpkı Batı'da Ricimer'in İmparatorları tahta çıkartması gibi, kendi saraylarında, I. Arcadius'un velisi Rufinus'dan Aspar'a kadar generallerinin gölgesinde altındaydılar. Ancak Doğu İmparatorları kendilerini kanıtlayacak yolları da bulabilmişlerdir. Kendi kendinin efendisii haline gelip koruyuculuğunu öldüren I. Leon, daha sonra kızılı evlendirdiği ve Zenon gibi Yunanlı bir ad alan İsaüralı şefin şahsında ken-

dine bir müttefik bulmuştur; Zenon 474'de onu İmparatorluk makamında izlemiştir. Bir yabancı olan Zenon halk tarafından sevilmemiş ve çabucak tahttan indirilmiştir, fakat iki yıl içinde, ölünceye kadar hüküm sürmek üzere yeniden tahta çıkartılmıştır (479-91). Doğu İmparatorluğu bir bin yıl daha yaşamıştır, çünkü çok çeşitli kökenlerden yetenekli imparatorları cezbetmeyi ve elinde tutmayı becerebilmiştir. Doğu sınırındaki sorunlar, İmparatorluğu doğal olarak İran gücüne karşı daha düzenli seferler yapmaya sevkederken, Ren-Tuna sınırında böylesine bir çaba görülmemiştir; tabii ki Doğu Anadolu'daki çıkarlar siyasal hesapların içinde yer almaktadırlar. 4. yüzyılda Doğu Anadolu'daki Hristiyanlara sağlanan İmparatorluk desteği, orada Hristiyanlığı korumakla birlikte, İmparatorluğun uzak kuzeydoğu köşesinde askeri bir güç yaratmak için yeterli olmamıştır.

İmparatorluk içinde Yunanlı-Romalı unsurlar, yerlerini daha az uygar asker ve İmparatorlara vermişlerdir, fakat başka açılardan İmparatorluğun "uygarlaştırıcı" gücü hiçbir heyecan kaybına uğramamıştır. Doğu'nun Batı'dan ayrılması Doğu'da Latince'den çok Yunancayı teşvik etmiştir, ama Roma hukuk kültürü hâlâ gücünü muhafaza etmektedir. Constantinus'tan beri İmparatorluk kararlarının tahkimi konusunda yapılan ilk büyük derleme, 438 yılında Latince olarak *Codex Theodosianus* adıyla yayınlanmıştır. Ancak, o çağın başlıca entellektüel ilgi alanını dinbilim meydana getirmektedir ve İmparatorlar hem derin bilgi sahiplerini, hem de halkı heyecanlandıran sorunları görmelikten gelememişler ve gelmeye de çalışmamışlardır. İstanbul'da hem İmparator, hem Patrik, 381 İstanbul Ruhani Meclisi'nin kararıyla tanınan, Doğu'daki Yeni Roma Kilisesi'nde başrolü ellerinde tutmak istemektedirler. Fakat Batı'da Roma'nın eşsiz bir prestiji vardı ve İstanbul buna ulaşamamaktaydı; ayrıca İstanbul Patriği, Antakya ve İskenderiye patriklerinin daha eskilik iddialarıyla olduğu kadar, papaların ve halkın iktisatlarıyla ve ince dinbilimsel spekülasyonlarla da uğraşmak zorunda kalmaktaydı. İsa'nın iki ayrı doğası olduğu konusundaki Antakya okulu öğretisi, Nestorius patrik olunca (428) İstanbul'da da yayılmıştır. Bu öğretiyi hemen İskenderiye Patriği Kirilos'un meydan okumasına maruz kalmış ve İskenderiye'li Nestorius'un Efes Ruhani Meclisi'nde (431) sapkın olarak mahkûm edilmesini ve kendi Patrikliği'nin de önceliğinin ölümünden sonraya kadar (444) tanınmasını sağlamıştır. Romalı Papa I. Leonun desteğiyle İstanbul Kilisesi, bu tarihten sonra "tekbedenciler"e karşı tepki göstermeye başlamış ve Kadıköy Ruhani Meclisinde (451) İsa'nın iki tane mükemmel, bölünmez, fakat ayrı doğası olduğu doktrini ilân etmiştir. Bu dinbilimsel zafer İmparatorluğun birçok Doğu eyaletini İstanbul'dan uzaklaştırmış, aynı zamanda Papalık desteğini güçlendirmiş ve ileriki bir beyan ile İstanbul'un Roma ile eşdeğer olduğu ilân edilmiştir. Bu durumda, Roma'nın elinde şeref önceliğinden başka bir şey kalmamıştır. Böylece Doğu İmparatorluğu 5. yüzyılda hem başarılı canlanışına ve hem de ağırlıklı olarak bir Yunan devleti haline dönüşmeye hazırlanmaktadır. Doğu'da Yunanlılar ve yabancılar Romalı adına saygı göstermeye devam etmişlerdir. Sadece Batı'nın saldırı-
ganlığı İmparatorlukta değişimleri, doğasının çözümlenmesi haline dönüştürebilirdi. Roma devleti bir doğal güçmüş gibi yaşamaya devam etmiştir. Dünya üzerinde onunla kıyaslanabilecek başka bir siyasal oluşum yoktur ve onun toprakları içine sokulmuş olan barbarlar, *Roma Eternanın* (Ebedî Roma) siyasal bünyesi üzerinde geçici lekelerden ibarettir.

İMANIN DIŞAVURUMU

5. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar İmparatorluk

476'dan sonra artık hiçbir Batı Roma İmparatoru atanmamış, böylece İmparatorluğun bütününe ege-menliği İstanbul'daki hükümdara ait olmuştur. Ancak, 50 yıldan fazla bir süre boyunca hiçbir Doğu İmparatoru, hiçbir durumda Batı'ya ilişkin sorumluluklar yüklenmemiştir. Tabii buna bakarak, İstanbul'da, Batı'da imparatorluğun sona erdiği kararının verildiği sonucuna ulaşmamak gerekir. Aynı şekilde ve Franklar hariç, özellikle, İktidardaki barbarların çoğu Aryan sapkınlar olduğu için Batı'daki katoliklerde, Papa, Doğu'daki dindaslarının kendilerini barbarların eline terketmelerine izin vermek niyetinde değillerdi. İtalya kralı Ostrogot Teodorik (493-526), Doğu İmparatorluğunu umursamazlık edemekte ve ya İmparatorun otoritesini yadsıyamamaktadır; çünkü uygulamada bağımsız olmasına rağmen, Romalı Katolik uyrukları onun hükümlarlığına pek de saklayamadıkları bir küçümseme ile katlanmaktadırlar. Teodorik'in Aryanları Clovis'e karşı desteklemek üzere Galya'ya müdahale etmesi, Doğu İmparatorunu Frankların kralını tanımak ve onu şereflandırmek konusunda cesaretlendirmiştir. İmparator Anastasius'un halefi Justinus (518-27), yönetiminin, Aryanizm de dahil, 5. yüzyılda İmparatorluğu zayıf düşüren sapkınlıkları yok edecek kadar sağlam olduğunu hissetmiş; Teodorik 526'da öldüden önce, gelecek konusunda endişe duymaya başlamıştır. Justinus'un yerine tahta çıkan Justinianus (527-65) bu girişimi Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'ya yaptığı askeri müdahalelerle sürdürmeyi becerebilmiştir. Kuzey Afrika 533 yılında birkaç ay içinde Vandallerden geri alınmıştır. Bir yüzüylük korkundan sonra, Roma'da ve Akdeniz'deki Vandal gücünden kurtulmuş olmaktadır. Justinianus'un generali Belisarius Afrika'dan hareketle adaları Sicilya, Sardinya ve Korsika'ya almaya girişmiştir. Napoli'den İtalya'ya çıkmış ve 536'da Roma'ya girmiştir. Teodorik öleli on yıl geçmişti ve hiçbir Ostrogot, onun kurnaz politikacılıkta yerini dolduramadığı gibi, doğrudan müdahalelerin meydana getirdiği yeni durumla başedememekteydi. Böyle bir durumda olmalarına rağmen, Gotlar Vandallerin tersine, hemen çıkmemişlerdi. Onlar da İmparator gibi, Frankları yardıma çağırmış; hattâ İranlıları Justinianus'a karşı tahrik etmişlerdir. İmparatorun giriştiği bu hareket, kendisinin general Belisarius'a karşı duyduğu güvenisizlikten ve onun yerine Narses'i geçirmesi sırasında meydana gelen karışıklıklardan ötürü yara almıştır. 17 yüzyıl süreyle İtalya bir savaş meydana olmuştur. Justinianus ancak 554'de ülkeye egemen olabilmiş ve Ravenna'ya atadığı bir naib aracılığıyla yönetimi örgütleyebilmiştir. Bu arada, Justinianus'un birlikleri Kuzey Afrika'ya yönelik bir Vizigot istilasını püskürtmüşler (544) ve oradaki Aryan Vizigotların içinde bulundukları güçlüklerden yararlanmanın ödülü olarak, güney-doğu İspanya'yı geri almışlardır.

Justinianus'un Batı'daki yeniden fetihleri Akdeniz üzerindeki İmparatorluk denetimini ihya etmiş ve bu imparatorluğa özgü, hayranlık uyandırıcı toparlanma güçlerini göstermiştir. Ancak, gerçek doğru bakılınca bu aşırı büyük ülküler ihtiyatsızca ve israfla yürütülmüşe benzemektedirler. Batı olaylarına derinlemesine dalınması, I. Hüsrev döneminde (531-79 arası İmparator) İran canlanmasına layık olduğu dikkatin

gösterilmesini engellemiş, İran'la çatışmaktan çok, onu satın almak yeğlenmiştir. Öte yandan Justinianus doğu sınırında kale kurmak üzere çok para sarfetmiştir. İmparatorluk Avrupa tarafından Slavların (534, 547, 549, 551), Bulgarların (534, 538) ve Hunların (539-40, 559) istilalarına maruz kalmıştır. Bizat İstanbul tehdit edilmiştir. İlyricum'dan Yunanistan'dan gelen ve Ege'yi aşarak Küçük Asya'ya yönelen barbar akınları Justinianus'un başkentini ve Doğu İmparatorluğu'nun tümünün güvenliğini Batı'daki ihtirasını tatmin amacıyla tehlikeye attığı ileri sürülerek sıkı bir şekilde eleştirilmesine yol açmıştır. Ancak, bu saldırıların sonucunda imparatorluğa hiçbir parçası sürekli olarak kaybedilmemiş ve uzun vadeli Roma İmparatorluğu kavramına sadık olan Justinianus, inadinın ödüllendiğini görmekten ötürü kendini çok memnun hissetmiştir. Ona ve en ünlü bakanı olan Kapadokyalı İoannes'e karşı yöneltilen mâlî iflâsa sürüklenme iddiaları, kayıtlarda doğrulanmamakta ve o çağın kötü niyetli tarihçisi Procopius'un tanıklığına dayanmaktadır. Justinianus'un en azından İmparatorluğun ticarî çıkarları konusundaki dikkati, onun askeri zaferin maliyetini hesaplamaya yetecek kadar ekonomi duygusuna sahip olduğunu düşündürmektedir. İran savaşları, ticareti, özellikle de Çin ipeği ti-

Justinianus'un İmparatorluğu Justinianus'un, İmparatorluğun varlığını Batı'da yeniden kabul ettirerek neyi sağladığını görebilmek için bu haritanın s.28 dekiyle karşılaştırılması gerekmektedir. Doğu ve Batı İmparatorlarının Batı'daki sorunluklarına omuz silkmelerine yol açmamıştır. İmparatorluğun ve uygarlığın birliği veni olarak kabul edilmiştir, barbarların ilyasal hataları, yeniden fetih dönemi geldiğinde, bunlara herhangi bir taviz verilmesinin gereksiz olması sonucunu doğurmuştur. Justinianus'un yönetim kalıpları eski İmparatorluklularla bir süreklilik arz etmektedir. Eyaletlerin büyük kentleri, gelecek için büyük kilise merkezleri olma potansiyeline sahip yerler olarak kalmaktadırlar. Harita, İmparatorluğun Kiliseye ilişkin sorunlarına veya çatışmalı dinsele kanaanlerin güçlenme veya yayılmalara ilişkin olarak, ancak şöyle böyle bir fikir verebilmektedir. Bu harita, bu olayların İmparator için, barbarlara karşı yürütülen seferlere nazaran, nasıl daha büyük bir sükut kaynağı olduğunu vurgulamasına yardım edebilir. Doğudaki özellikle de Küçük Asya'daki Hristiyan nüfusun ağırlığı nedeniyle, buraları daha büyük bir dikkat hak etmektedirler. Küçük Asya İran ihtiraslarının kurbanı olabildi ve bu nedenle Justinianus barışı satın almayı tercih etmiştir, fakat önündeki diğer somut seçeneğin ne olduğunu görmeyen güç olmasına rağmen, bu seçiminden ötürü eleştirilmiştir.

caretini kesintiye uğratmıştır, bunun üzerine alternatif bir yol açabilmek için Etyopya ile pazarlığa oturulmuştur (532). 20 yıl sonra Justinianus, Çin'den bir miktar ipek böceği yumurtası sağlamış ve İmparatorluk içinde ipek imalatını başlatmıştır. Bu kısa süre içinde en önemli ve verimli endüstrilerde biri haline gelmiştir. İmparatorluğun refahının savaş veya yönetim maliyetleri yüzünden tehlikeye sokulduğunu kanıtlamak mümkün değildir. Justinianus'un Roma yasalarının derlenmesi konusundaki (529-34) katkıları ve "dünyanın en güzel kilisesi" Kutsal Bilgelik'i (İstanbul'da 537'de inşası tamamlanan Aya Sofya) yaptırması sayesinde artan kişisel ünü, hakkında tezvirat yapanların sert eleştirilerinin her zaman üzerinde kalabilmıştır.

Justinianus'un 565'te ölmesinden sonra, daha az yetenekli seleflerinin kapasitelerini ciddi şekilde zorlayan yeni sorunların belirmelerine rağmen, onun başarıları hemen unufak olmamıştır. II. Justinus (565-78) Avarlara herhangi bir haraç ödemeyi reddetmiş ve amcası Justinianus'un Noricum'a yerleştiği Lombardlarla bağlantı kopartmıştır. Avarlar İmparatorluğa saldırırlarken, Lombardlar Gepidlere yönelmiş ve sonra da İtalya'yı istila etmişlerdir (568). İstilanın ilk şoku, 572 yılında Po vadisinin büyük bölümünü ele geçirmelerine olanak vermiştir, fakat devletlerinin geleceği 575 ile 584 arasında birçok küçük iktidarı paylaşması ve küçük parçalar halinde fetihlere devam etmelerinden meydana gelen önderlik boşluğu nedeniyle tehlikeye girmiştir. İmparatorlar bu yeni tehdidi görmezlikten gelmemişlerdir; birkez

daha Frankları kendilerine yardım etmek üzere İtalya'ya çağırmışlardır. Kuyılar ve Po'nun güneyinde kalan iç kısımların büyük bölümü savunulmuştur. Lombardları yerlerinden sökmek mümkün olamamış ve bunlar yavaş yavaş toprak kazanmaya başlamışlardır. Ancak, İmparatorluk 11. yüzyıla kadar İtalya'daki topraklarının tümünü kaybetmeyecektir, demek ki İmparatorluk otoritesinin Justinianus tarafından yeniden ihdası yarımadanın tarihinden geçici bir olay değildir. Bu durum Lombardların İtalya'yı, Teodorik'in yaptığı gibi, kendi hükümlerinin altında birleştirmelerini engellemiştir; bunun böyle olması ülkenin geleceği açısından derin sonuçlar meydana getirecektir.

Doğu'da savaşın kaderi İranlıların zaferlerine yol açmaktadır, fakat İmparatorluk savaşı sürdürme ve İranlıların iç çatışmalarından yararlanma yeteneğine hâlâ sahip olduğunu, II. Phokas'ın saltanatına (602-10) kadar olan dönem içinde göstermiştir. Bu imparator döneminde II. Hüsrev Doğu Roma ordusunu 604'te bozguna uğratmış ve Küçük Asya'yı, başkent karşısındaki Kadıköy'e (Khalkedon) kadar kat etmiştir (609); II. Hüsrev ayrıca Suriye, Kudüs ve Mısır'da da fetihler yapmıştır. Ancak İranlıların geri dönüp, başkent üzerindeki tehditlerini kaldırmalarından sonra (619-20), yeni İmparator Heraklios (610-41) harekete geçebilmiştir. 6 yıl süreyle (622-28), Heraklios İranlıları Küçük Asya ve Doğu Anadolu'da gerileyen esinlenmiş adam gibidir. Heraklios Karadeniz'i İran'a doğrudan saldırmak üzere aşarken, Hüsrev de başkente karşı ortaklaşa bir saldırı düzenlemek için Avarlara

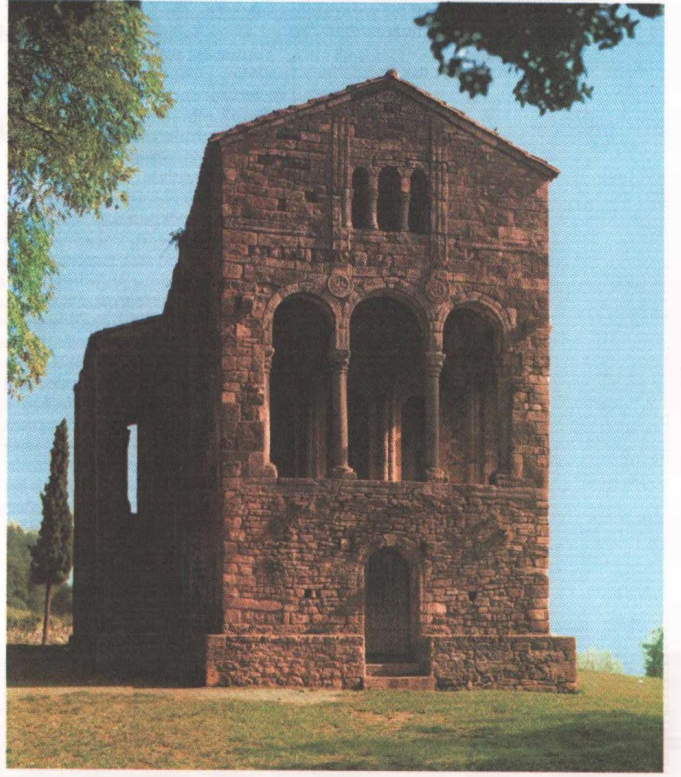

başvurmuştur, 626'da Ninova'da bozguna uğrayan Hüsrev ne kendini, ne de İmparatorluğunu kurtarabilmiştir. Heraklios, önceki 20 yıl içinde kaybettiği bütün topraklarını geri almıştır. Ancak, ölüm tarihi olan 641'den itibaren İmparatorluğu, en korkunç ve en sürekli düşmanlarıyla karşı karşıya kalacaktır, çünkü Müslümanlar 634'de Suriye'ye gelmişlerdir (bkz. s. 49). Bu tarihlerde Heraklios yükselen dalgayla başa çıkamamıştır. Yüzyılın ortalarından itibaren Müslümanlar denize açılmışlar ve Kıbrıs (649) ile Rodos'u zaptetmişlerdir. Bizzat İstanbul üç kere kuşatılmıştır (669, 674-80, 716-17). Yunan ana topraklarının korunmasına ve savaşın bir ara Müslüman tarafına taşınmasına rağmen, Kuzey Afrika'nın kaybı (697) İmparatorluğun tehlikeli bir durumda olduğunu teyid etmiştir. Küçük Asya'daki savaş sona erdiğinde, başkent bizzat kendisi, yeni bir hanedanın ilk imparatoru olan III. Leon (717-41) tarafından zorlukla kurtarılabildi. İmparatorluğun en değerli, yoğun nüfuslu ve en uzun süreden beri medenileşmiş parçalarının, örneğin Suriye ve Mısır'ın (buralardaki üç büyük Hristiyan merkezi İskenderiye, Kudüs ve Antakya Müslümanların eline geçmiştir) kaybı yalnızca İmparatorluğun kaynaklarını tüketmekle kalmamış, aynı zamanda onun daha da Yunanlı bir vurgu kazanmasına yol açmıştır. Heraklios döneminde Yunanca, resmi belgelerin dili olarak Latince'nin yerine geçmiştir. İmparatorluk daha bazı askerî güçlerini toparlayacak, ama artık asla Roma'nın evrensel misyon anlayışına sahip olmayacaktır.

Siyaset ve imanın gelişmesi

Hristiyanlık duygularının güçlü olduğu alanlarda Hristiyan İmparatorluğu'nun seyirlik çöküntüsü, tarihçilerin, yerel halkla İstanbul arasındaki dinbilimsel farklılıkların bu halkların Müslümanlara nefret edilen düşmanlar olarak değil de, iyi kabul gösterilecek kurtarıcılar diye bakmalarına yol açtığından şüphelenmelerine neden olmuştur. Kesin olan nokta, 5. yüzyılın ortalarında Roma Kilisesi tarafından tanınlanmış olan Ortodoksluk, İmparatorların desteğine rağmen Mısır, Suriye ve Ermenistan'da geçerli olan (bkz. s. 35) tekbedencilige üst gelememektedir. Birçok imparator, İmparatorluğun tümüne kabul ettirilebilecek bir formül bulma hak ve görevi kendilerine verilmiş gibi davranmışlar, ama ancak hem Roma, hem de İskenderiye'nin kabul edebileceği bir formül bulmanın olanaksızlığını görebilmişlerdir. İmparatorların yayınladıkları doktrinler kendiliklerinden saygı sağlayıcı değillerdir. Patrikler, hattâ Papalar bile kabaa muamelelere maruz kalabilirlerdi, fakat bunların kiliselerine baskı yapılamazdı ve din adamlarının baskı altına alınması beklenenin tersini vermektiydi. Her mezhebe mensup tüm Hristiyanlara karşı İslâmî hoşgörü, Müslümanların rejimini Hristiyan müminler açısından Ortodoks İmparatorlarınkine nazaran daha kabul edilebilir kılmahtaydı. Batı Kilisesi 5. yüzyıldan itibaren İmparatorluktan daha büyük bir direnç göstermiştir. Doğru'da ise aynı durum 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İmparatorluk fiilen İstanbul Patrikliğinin alanı kadar küçülünce, diğer Hristiyan Kiliseleri Müslüman hükümdarların yönetimi altında kendi dinsel geleneklerini yarasız beresiz muhafaza etmişlerdir.

Batı'daki Katolik dinsel bağlılığın gücü, siyasal otoritenin Aryanların eline geçtiği zaman İtalya, Galya, İspanya ve Kuzey Afrika'nın Katolik halklarının rüzgâra uymak zorunda kalmış olsalar da, sapkınlarla uyusmamaları olgusuyla kendini göstermiştir. Franklar Kralı Clovis'in Katolikliği kabul etmesiyle bunla-

rın sabrı ödüllendirilmiştir. Aryan Burgond Krallığının bağımlı hale getirilmesini, Vizigot kralı II. Alarik'in bozguna uğratılması izlemiştir (507). Oğlu Amalrik'in elinde yalnızca Galya ve İspanya'nın güney kıyıları kalmıştır ve yeni kral, büyükbabası Teodorik'in koruması altındadır. Teodorik'in ölümü Ortodoks Justinianus'un İtalya'ya dönüş olanağını sağlamış ve Amalrik onun Franklarla ittifakını önleme gayreti içindeken İspanya'nın Merovenjler tarafından istilasına çanak tutmuştur; Clovis bu istilaya bahane olarak, Amalrik'in karısı olan kendi kızına kötü muamele edildiğini ileri sürmüştür. Vizigotlar Güney Galya'daki topraklarını kaybetmemişlerdir, ama krallıklarının asıl üssünü İspanya'ya taşımak zorunda kalmışlardır. Tahtın intikali için kendi aralarında giriştikleri kavgalar, Justinianus'un birliklerine İspanya'da Roma egemenliğini yeniden kurma fırsatını sağlamıştır.

Vizigot Krallığı ancak Hristiyanlığı yeni kabul eden Süevler krallığıyla bütünleştiren Leuvigild'in saltanatı döneminde (567-86) yeniden tanınabilir bir biçim almaya başlamıştır. Bu kral başkentini de, İmparatorluğun elinde olan Cartagena Diyakozluğuna bağlı bir taşra şehri olan Toledo'ya taşımıştır. Uyuşmaların çoğu kararlı Katolikler olarak kalmaya devam etmişlerdir, fakat o Aryanizme o kadar inatla sarılmıştır ki, oğlu Hermenigild Katolik olunca bunu tanımayı reddetmiştir; ona göre Aryanizm Gotları ayrı bir toplum olarak bıranada tutan dindir. Ancak, Leuvigild'in 586'da ölmesinden sonra, halefi Reccared Kiliseyle barış yapabilmiş ve halkın çoğunu da peşinden götürmüştür. Daha sonraki tepkiler etkisiz kalmışlardır.

Yukarda: Santa Maria de Naranco, Oviedo, İspanya. Bağlantıda Asturias kralı I. Ramiro tarafından, Oviedo'nun kuzeyindeki Monte Naranco'nun eteğine inşa ettirilmiş olan saray, onun tarafından 848'de kilise olarak Bakire Meryem'e adanmıştır. Bütün katlar kemerlidir ve yapımı o zamanda büyük hayranlık uyandırmıştır. Bu binanın ölçülerini, Oviedo'da bir önceki hükümdar tarafından yaptırılan Camara Santa ilham etmiştir. Ancak oldukça çok sayıda olan farklı görmek mümkündür ve bu bina o dönemdeki Asturias kültürünün ulaştığı yüksek düzeyi ortaya koymaktadır. Binanın dikey eksenindeki vurgu ve bağlica unsurlarının mükemmel dengesi, klasik etkinin varlığını kanıtlamaktadır. İçerideki ve dışarıdaki besleme detayları da Doğu, İslâm, İrlanda ve Kuzey Avrupa'dan türemiş unsurları kullanılmıştır. Plândaki uyum, tüm farklılıkları olağüstü sağlamış ve incelikteki bir binada mezcetmektedir. Öst kat balkonlarının korkulukları kaybolmuşlardır, fakat binanın seyredenlerine hem içeriden, hem de dışardan zevk verme niyetini taşımaya, dikkatleri hak etmektedir.

Sevillalı Isidorus, 800'lere ait bir Paris elyazmasından. Bu, Isidorus'un bilinen en eski temsili resmidir, burada *Contra Iudaeos* adlı kitabını kuzkardeşi Florentina'ya sunmaktadır. Elyazması kuzey-doğu Fransa'da, Charlemagne'in çok sayıda İspanyol bilginiyi sarayına getirdiği ve 7. yüzyıl İspanyol kültürünün Frank İmparatorluğunda bilinir haline geldiği zamanda kopya edilmiştir.

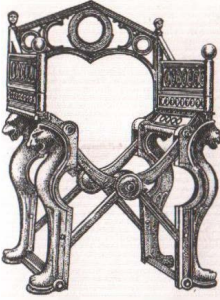
Vizigot hükümdarlarıyla (bunlar bir krallık hanedanı kuramamışlardır) Kilise arasındaki ittifak, kralın kutsal yağla oğulması biçimindeki dinsel bir törenle sembolleştirilmiştir. Vizigotlar Aryanların en inatçıları ve belirgin olmayan bir şekilde de, en uzun süre sürdürenleri olmuşlardır, fakat sonunda onlar da Katolikliğe dönmeye ve özümlemeye, kendi sapkınlıkları içinde soyutlanmadan daha iyi olduğunu kabul etmişlerdir. Böyle olmasına rağmen, ancak 7. yüzyılın ortasında, Gotların ve Romalıların kendi yasalarına tabi olarak yaşama haklarını kaldıran Chindaswinth'in oğlu kral Recceswinth (649-72), herkesi kapsayamayan bir hukuk derlemesi, *Liber Iudiciorum*'u (Yargılar Kitabı, 654) yayınlayabilmiştir. Katolikler, örneğin Kilise atamalarındaki egemenliklerine rağmen, Got koruyucuları ile birlikte yaşamaktan memnuna benzememektedirler. İspanya Katolik Kilisesi 6. yüzyıl boyunca dışarıdan yardım beklemeksizin, kendi çıkarlarının peşinde koşmayı öğrenmiştir. Roma ile iyi ilişkiler, iletişim zorluklarından ötürü engellenmemektedir, fakat Kilise sık sık Ruhani Meclis toplama becerisine sahip olacak kadar iyi örgütlenmiştir ve 8. yüzyıldaki Karolenj uyanışından önce, Batı Hristiyanlığına en kapsamlı kanun derlemelerini sağlama konusunda İspanyol dinsel yasa derlemelerinin çok büyük katkıları olmuştur. Reccaud'in Katolikliğe geçtiği sıralar, Kilise de Krallık yönetiminde öncelikli yerini alma konusunda iyice hazırlıklıdır. Kralın amcası olan Sevilla piskoposu Leandrus (öl. 600), Papa I. Gregorius'un dostudur ve geçiş dönemini gözetim altında tutmuştur. Leandrus'un daha da ünlü kardeşi, Sevillalı Isidorus barbar döneminde İspanyol birliğinin en üst noktasını temsil etmektedir. İspanya Kilisesini yönetme görevi Toledo Metropoliti tarafından üstlenilmiştir (610). Başlangıçta Cartagena Diyakozluğu (eyalet) bağlı ve Toledo başkent olduğunda Yu-

nanlıların elinde bir piskoposluk olan Toledo, sonradan bu noktaya gelmiştir. İstanbul hükümetinin kutsalları, kısa bir süre sonra, Gotların İmparatorluk garnizonlarını ülkeden sürmeye ve önce general, sonra da kral olan (623-31) Swinthila'nın yönetimindeki Baskları bastırmaya yönelmiştir. Swinthila'nın oğlunu tahta çıkartmaya uğraşması muhalefete yol açmıştır. Tek bir Vizigot kraliyet hanedanı yoktu ve Pekaz kral onar yıl hüküm sürmekteydi, ama krallık birlikte tutulmaktaydı; bazı uyuşmazlıklara rağmen (672) Septimanya (Güney Galya'daki Vizigot toprakları) bile elde tutulmuştu. Doğuda, İtalya'da ve Galya'da genelde çok çalkantılı olan 7. yüzyıl, İspanya Hristiyanları için, çok kalabalık olmamakla birlikte, tekrar tekrar Yahudilere yapılan baskılarla kararsa bile, dikkat çekici bir başarıya tanıklık etmektedir.

Frank üstünlüğünün artması

Clovis'in, ilk kez, Tours piskoposu Grégoire (573-94/5) tarafından yazılan Frankların Tarihi adlı kitabında sözü edilen, Katolik Hristiyanlığa geçmesi, 507 yılı civarında ve Grégoire de Tours'un varsaydığından daha sonra olmuş olmalıdır. Bu olayın tarihsel önemi büyüktür ve çağdaşlarını, tarihçilerden çok daha güçlü olarak etkilemiştir. Geriye doğru bakıldığında başarı için vazgeçilmez bir adım olarak ortaya çıkmakla beraber, Clovis İmparatorluğun dinini kabul etmeye hazır ilk barbar olmuştur. Aryan rakiplerinin tersine, Clovis kariyerine tüm bir halkın önderi olarak değil de, Tournai çevresine yerleşmiş Frankların küçük bir hükümdarı olarak başlamıştır; diğer karanlık Frank Kralları Tournai, Toksandra ve Orta Ren bölgesindeki öteki Frank gruplarını yönetmişlerdir. Clovisin halkı olan Salia Frankları ilk önce 358 yılında Brabant bölgesine yerleşme izni almışlar, sonra buradan hareketle güneydeki daha iyi topraklara sızmışlardır. Clovis'in babası Childeric Tournai civarındaki yerel Frank krallarından daha büyük birşey olamamıştır, bu durumda Clovis yeryüzünde kendi yolunu kendi çizmek durumunda kalmıştır. Romalı Syragius'u bozguna uğratması (486) üzerine Sissois'da üslenen bir krallık kurmuştur; 500'de Burgondları (onlardan Katolik bir kadınla evlenmiştir) ve 507'de de Vizigotları bozmuştur. 506'da Tolbiac'da Alamanları yenmiş, ama ancak hayatının sonlarında Kolonya'daki Ripuair Franklarının krallığını ele geçirecek veya Cambrai'deki Ragnachar gibi diğer Salia krallarıyla ittifak yapacak gücü bulabilmiştir. Herhalde 507'de meydana gelmiş olan Katolikliğe geçiş, ona tüm Katolik din adamlarının heyecanlı desteğini ve İstanbul tarafından tanınmayı sağlamıştır. Bu halkını zorunlu olarak etkilememişse de, en azından Galya'nın Katolik piskoposları tarafından sınırsız bir methü senâ sağlamış ve bu sayede Galyalı-Romalı aristokrasiyi arkasına alabilmiştir.

Clovis'in 511'de ölümünden sonra Frank krallığı paylaşılmıyorsa da, her biri ayrı bir toprak parçasının sorumluluğunu taşıyan dört oğlu tarafından yönetilmiştir ve bu çocuklar arasında işbirliği yapmak veya herhangi bir Frank ülküsüne hizmet etmek gibi bir arzusu olanı yoktur. Herbirinin diğerlerine karşı gösterdiği şiddet ve fırsatçılık, açıklar ki zaman zaman ve kısa dönemler için ailenin tüm topraklarının birinin veya ötekının elinde toplanmasına yol açmıştır, fakat bu dönemde meydana gelen daha önemli gelişme, eski Frank topraklarında Austrasia ile bizzat Clovis tarafından ele geçirilen yenisiye, yani başkentli Paris olan Neustria'da birbirlerinden ayrı krallıklar ortaya çıkmasıdır. 511'de Clovis'in oğulları, onun egemen olduğu toprakları böldüklerinde, pay-

622'de de, Sigebert'in aşağı yukarı 50 yıl önce hüküm sürdüğü topraklar olmasından ötürü kendi payları olarak gördükleri Akitanya ve Provence ondan alabilecek kadar güçlü olmuşlardır. Bu tarihten sonra Austrasialılar ulusal bir toprak parçası tanımlamayla meşgul olmamışlar, fakat kendi kimliklerine dair açık bir fikir kazanmışlardır. Topraklarının bir bölümünü Merovenjlerin kapmasını engellemiş olmakla birlikte, bu ihtisalar krallıkların hükümdarları arasında, özellikle de Austrasia kraliçesi Brunehaut (öl. 613) ve Neustriyalı dışı kurt Fredegonde (öl. 597) dönemlerinde bitmez tükenmez şiddetli savaflara yol açmıştır.

Austrasia'nın konumu, 590'dan sonra ayrı bir Burgonya krallığının ortada kalmamış olmasına rağmen, büyük ve güçlü ailelerin sayesinde 7. yüzyıldan itibaren kendi farklı kimliğini kazanmaya başlayan Burgonya'nın karşısı olarak ele alınmalıdır. Burgonya'da tek bir aile saray nazırlığı görevi yoluyla bir cins kral naibliği oluşturmaya gayret etmiştir; fakat Warcher'in saray nazırlığını, kendine karşı bir muhafefet doğmasına yol açacak kadar güçlendirmesinden sonra, 626'daki ölümünde krallığın güçlüğü II. Chlotachar'dan bu makamın boş bırakılmasını istemişlerdir, kralla doğrudan temas kurmayı yeğlemektedirler. 7. yüzyıl Galya'sındaki siyasal yarıma artık Neustria ve Austrasia krallıkları arasında sınırlanmıştır.

Merovenj koruması altında yerel çıkarların yeni bir gruplaşması coğrafi tutarlılığı sağlamıştır. Güçlüler arasında yalnızca Frank askeri önderleri değil, aynı zamanda, piskoposluklar ve yerel yönetimlerdeki üstünlüklerini korumuş olan eski Galyalı-Romalı aristokrasinin ardılları da yer almaktadırlar. Merovenjlerin dış maceralarının sona ermesi, kralların takipçilerini ödüllendirme olanaklarını Roma maliyesinden müdevver topraklar hariç daraltmıştır. Şimdi zenginleşmiş olan Galya'nın büyük toprak sahipleri malikanelerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Sonuncu önemli Merovenj kralı I. Dagobert (628-38), örneğin Thuringia veya Baviera gibi doğudaki prenslikler destekleyerek Austrasialı ve Burgonyalı güçlülerin konularını zayıflatmayı denemiştir. Dagobert'in kendi Meustria'sındaki güçlüler, özellikle de kralığa aday olanları naibliği mecbur ettiklerinde, diğer krallıklardakilerden daha kolay evcilleştirilebilen insanlar değillerdi. Hem Austrasia'da hem de Neustria'da, Saray Nazırları yönetimi ellerine almışlardır. Ebroin yıllarca Austrasia'yı Neustria'dan denetlemiştir. Ancak onun katledilmesinden sonra, Austrasia saray nazırı Neustria saray nazırını Tertry'de bozguna uğratmış (687) ve üstelik iki krallığın rekabet halinde olmalarına ve bağları kopartmış olmalarına rağmen kendi hanedanının üstünlüğünün kabul ettirmişdir.

Galya önderliğinin Austrasia cenahına geçmesi, Frank gücünün temelini, Paris'in Neustria başkent olduğu Sen havzasından, Meuse ile Moselle nehirleri arasında yer alan ve başkent Metz olan bölgeye kaymasına yol açmıştır. Austrasia'dan hareketle Karolenj ailesi Roma ve ötelelerine varıncaya kadar tüm Merovenj fetihlerini yönetecekti, fakat Karolenjlerin birinci amaçları yeni üstlerinin hemen kuzeyinde ve doğusunda yer alan toprakları iskan etmek ve halkını Hristiyanlaştırmak olmuştur. Franklar barbarlar arasında, gerçekten çok farklı ve zıt iki niteliği birleştirebilmelerinden ötürü dikkat çekmişlerdir. Bunlardan ilki, dinde olduğu gibi Roma etkilerini kabule hazır olmalarıdır. İkincisi ise, Germen anavatanlarını terkmemiş olmaları ve hiçbir Got'un vatanına sadık kalmadığı ölçüde buraya sadakatle bağlı olarak gözükmeleridir.

Clovis çağında, Teodorik güney sahillerini Vizigotlar adına kurtarabilmek Provence'ı da kendisine alabilmek için Galya'ya müdahale etmiştir. Onun ölümünden sonra, Clovis'in iki oğlu İtalya işlerine karışmışlar ve Provence'ı aralarında bölüşmüşlerdir. Ancak, iki kardeş daha vardır ve yarım yüzyıl kadar sonra Charlemagne, yarımada için fırsatlar Frank krallarını böyle maceralara atılmalarına izin verdiğinde yapılan ardarda birçok Frankistil girişimine karşın, İtalya kralı olmuştur. 6. yüzyılın ortasında Theodebert Venezia ve Liguria'da bazı toprakları işgal etmiştir. Ondan sonraki dönemde Baviera'daki Frank etkisi İtalya'ya doğudan ek bir giriş yolu sağlamıştır. Bu tarihten sonra bütün bu topraklar, siyasal olayların sonucundan birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bu olayların başında, Lombardların 568'de davetsiz konuklar olarak, Noricum'dan İtalya'ya girmeleri gelmektedir. Burgondlar güneye hemen nüfuz edememişler ve Sakson müttelikleriyle birlikte birçok yıl boyunca Burgonya'ya şiddetli saldırılar düzenlemişlerdir. Burgonya'nın etkili direnci Lombard ilerlemesini durdurmuştur. Bu durum Papa ve İmparatoru, Frankları İtalya'da Lombardlara karşı kullanmanın avantajları konusunda ikna olacak kadar etkilemiştir. Lombardlar İmparatorluğun diğer barbar "istilâcılar"ının tersine, herhangi bir yerleşme izni alamamışlardır ve aşağı yukarı iki yüzyıl boyunca özellikle Papa kendini, istilâ döneminde bir kısmı hâlâ putatıp, diğerleri de Aryan olan bu vahşi halkın tehdidi altında hissetmiştir. Papa Büyük Gregorius (590-604), Kral Antharis'in Katolik ve Frank karısı ve aynı zamanda 7. yüzyılda Lombardlar arasında kral belirleyici olan Theodelinda'nın, Kiliseye ilişkin olanları bile dahil, hiçbir konuda otoritesine boyun eğmediğini görmüştür; bu kraliçenin Katolikliği, aslında, onun Kuzey İtalya piskoposluğunda siyasal konumunu güçlendirmeye yaramıştır. Lombardlar Kuzey İtalya'daki Aquileia patriğinin otoritesini Papaya karşı 698'e kadar desteklemişlerdir. Bu dönemde Papalığın en büyük siyasal umudu İtalya'da imparatorluk gücünün sürmesi olmuştur; ancak 8. yüzyılın başlarından itibaren imparatorluğun İstanbul'da maruz kaldığı güçlüklerle, bir de tasvirîcilik çatışmasının eklenmesi, Papalığı artık bu destekten mahrum bırakmıştır. O vakte gelindiğinde, Papalar çoktan kendilerini Kuzey Avrupa'daki Katoliklerin yardımlarına ihtiyaçları olduğu konusunda ikna etmişlerdi.

İtalya'da Lombard iktidarının büyümesi

6. yüzyılın sonlarında, Galya Merovenj iktidarına tabi kılınmış iken, İtalya fiilen üç ayrı gücün egemenliği altındaydı: İmparatorluk, Lombardlar ve Papalık. 1300 yıl süreye İtalya tek bir efendi tarafından yönetilmedi bilemeyecekti ve bu durumun başlıca nedeni Lombardların diğer barbar halklarla rekabet etmeyi ve Alplerin güneyinde tek bir birleşik krallık kurmayı becerememiş olmalarıdır. Lombardlar İtalya'yı istilâ ettikleri dönemde henüz çok medeniyet dışıydılar. İstilâcı gücün bizzat kendi de çok farklı cins halklardan meydana gelmekteydi. Bu gücün önderi olan Alboin, eskiden babasıyla birlikte İtalya'daki İmparatorluk ordusunda hizmet etmişti; İstanbul'dan gönderilen katkılarn kesintiyi uğramasıyla, İtalya'nın cazibesine kapılmayı uygun görmüştü. Alboin'e Milano'da 569'da kral olarak tak giydirilmiş, fakat komşu kent Pavia'yı 573'ten önce alabilme becerisini gösterememiştir. Ancak Alboin'in aynı yıl katledilmesinden önce, Lombardlar İtalya'daki siyasal nüfuzlarını Spoleto kadar uzaklara yaymışlardır. Bizzat Alboin Friuli dükalığına bir akrabasını tayin etmiş ve bu, Lom-

Merovenj Galya'sı
Burada, aşağı yukarı iki yüzyıl boyunca, yeni Clovis'in ölümüyle, Charles Martel'in yükselişi arasındaki dönemde Merovenj hanedanının uğradığı değişimler özetlenmiştir. Clovis'in öncellerinin elindeki Frank toprakları, onun tarafından Syagrius'un Romalı krallığı ve Loire'nin güneyindeki Vizigot krallığının topraklarıyla birleştirilmiş; oğulları tarafından, Burgonya krallığı, Provence'ı ve Germany'a'daki fetihleri kapsayacak biçimde genişletmiştir. Merovenj ailesinin bu toprakları, Neustria, Austrasia ve Burgonya'nın meydana getirecekleri üç yeni krallığın ortaya çıkmasına ve Akitanya dükalığının fiili olarak özerk hale etmesine kadar, çeşitli yollardan, birbirini izlercesine paylaşılmıştır. Bu arada, Frankların inançlı katoliklikleri doğudaki ve kuzeydeki misyoner faaliyetlerden sorumlu olduğu kadar, 7. yüzyıldan beri Fransa'da, hem de Benediktin ilhamının ateşine tanık olacak olan manastır kuruluşlarının ülkeye yayılmasından da sorumludur. Merovenjler Mang'i aşarak İngilizlere temasa geçirmişlerdir. Merovenjler Mang'i aşarak savaş lordlarından daha fazla bir güç olduklarını kanıtlamışlardır. Şiddet ve paylaşımaların dışında, belli bir siyasal tutarlık tedricen bildirilerek, Frankların izleyen dönemde Avrupa'da cınayacakları, bağrole hazırlamıştır.

bardların yönetime yaklaşım tarzlarının belirleyici bir göstergesi olmuştur. 575'ten sonra Lombardlar kral tarafından yönetilmekten tamamen vazgeçmişlerdir. Birçok dük (geleneksel olarak 36) iktidarı ve vahşetlerini yarımada'nın tümüne yayma sorumluluğunu paylaşmışlardır. Lombardların kentlere ve imparatorluk yönetiminin sağlam noktalarına uğramayarak geri kalanını yağmalamaya gitmelerine rağmen, yerli halkın çoğu zâlimlerden kurtulabilmek için onların gelmelerinden önce kaçmışlardır. Böylece Lombardlar kendilerini daha önceki Ostrogotlardan çok farklı bir yere koymuş olmaktadır.

Birinci olarak güçleri yağmacı, fakat geçici olarak görünmektedir. İmparator Mauritus Lombardları yok etmek üzere Frankları yardıma çağırmıştır. Kurul halindeki bir önderlik gerektiğini anlamaya başlamış olan Lombardları kurtaran, müttelifler arasındaki anlaşmazlık olmuştur. Alboin'in torunu yeni kral Antiharis Frankları yenmiş ve egemenlik alanını Po'nun kuzeyine kadar genişletmiştir. Hatta krallığının sınırlarını Reggio di Calabria'ya kadar ileri götürmüş ve bu noktadan sonra, Katolik karısının yardımıyla, Teodorik'in Roma tarzındaki yönetimini taklit etmeye başlamıştır. 590'da öldüğünde, krallığı şaşırtıcı bir biçimde onunla birlikte çöküntüye uğramıştır. Fakat bu krallık toprak bakımından tamamlanmış durumda değildir ve Lombard dükleri, özellikle Apenin'lerdeki Spoleto ve Kampanya'daki Benevento başta olmak üzere, kendi çıkarlarının peşinden koşmaya devam etmektedirler. Bunalmır birkez aşılırdan sonra, yerel komutanlıklara atanmış dük sayısının çok olması, Lombardların yerlerinden sökülebilmelerini daha da güç hale getirmiştir. Doğu'da tamamen İranlılarla meşgul olma durumunda olan imparatorluk yönetimi ise, İtalya'da ancak bir savunma cephesi sürdürebilecek durumdadır.

Theodelinda'nın ikinci kocası olan Torino dükü Agilulf saldırıya geçerek ve 603'te Montova, Padua, Cremona, Parma ve Piacenza'yı Yunanlılardan alabilmiştir. Başarıları, kuzeydeki dükleri disiplin altına almasını ve Roma'dakinin çok Aquileia patriğinin yargı yetkisini tanımakla olan Kuzey İtalya piskoposlarının desteğini sağlamasına kolaylaştırmıştır. Lombardlar yavaş yavaş Aryanizmden uzaklaşmaya başlamışlardır. Lombardlar bu kralın saltanatı döneminde (590-615) Monza'da kendi ulusal hac yerlerine kavuşmuşlar (595) ve İrlandalı misyoner Columbanus son yerleşme yerini Bobbio'da kurmuştur (612 civarı). Agilulf'un ölümünden sonra krallık oğlu ile kızının iki kocasına kalmış ve bunlar hem doğuda (Oderzo), hem de Liguria kıyılarının sonunda ele geçirilip bir baş-

ka dükü verildiği batıda Yunanlıların elindeki topraklardan yeni fetihler yapmışlardır. Theodelinda'nın yeğeni olan Aribert (653'ten beri) açık bir katoliktir; Aryanizm gerilemektedir.

Demek ki 7. yüzyılın ortalarında Lombardlar İtalya'nın içlerine nüfuz etmişlerdir ve istilâlarından itibaren geçen bir yüzyıl, onların yeni bir durumu kendi avantajları haline dönüştürme yeteneklerini kanıtlamıştır. Vahşet ve yırtıcılıkları, üstlendikleri sorumlulukların sayesinde yumuşamış ve kral Rotharis bir dizi yasa koyucunun ilki olmuştur (iradesi 643'te yayınlanmıştır). Lombardlar İspanya'daki çağdaşları gibi Roma standartlarına göre bile gayrimedeni sayılmaktan çıkmışlar ve Lombard Krallarının katolik olmalarıyla da, özümlemelerinin en büyük engeli ortadan kalkmıştır. Krallık tahtının intikali konusundaki kavgalar, İmparator II. Konstans'a İtalya'ya bizzat müdahale etmesi için (663) açık bir fırsat hazırlamıştır. İmparator ölümünden önce Benevento dükü'nün büyük bölümünü fethetmiş, ancak Lombard dükü Romuald olayı Yunanlıların aleyhine çevirmiş ve Brindisi ile Tarento'yla birlikte Apulia ile Calabria'dan geri kalanları ele geçirmiştir.

Fakat Lombardlar güneydeki imparatorluk yönetimini yerinden sökmeyi ve Lombard prensliklerini bölünmüş bir durumda tutan, Ravenna'yı Roma'ya bağlayan merkezî İtalya boyunca uzanan toprak şeridini elde etmeyi becerememişlerdir. İmparator doğudaki dertleriyle uğraştığı halde, İtalya'daki denetimini yitireceğinden endişe duymamakta ve 7 yüzyıl boyunca Papalığı genelde korkutmayı becerebilmektedir; ancak tasvirîcilik çatışması muhtemelen doktrinal nedenlerden ötürü, Papalığı muhalefete itmiştir. Bu sıralarda imparatorluğun halkın gözünden düşmesinden yararlanan Lombardların 751'de Ravenna'yı zaptetmeleri Papalığın Frankları yardıma çağırmasını çabuklaştırmıştır.

Büyük Gregorius ve Katolik Kilisesindeki manastır dönüşümü

7. yüzyıl İtalya'sında Lombard ve imparatorluk çıkarlarının birbirlerini dengelemeleri, dönemin zayıf papalarını ya Bizans memurları, ya da Lombard papazları muamelesine maruz kalarak aşağılanmaya katlanmaktan kurtarmıştır. Bu arada Lombardlar kültürel olarak Katolik halka uyum sağlarlarken, giderek daha iyi donanımlı hale gelen Katolik Kilisesi de yarımada'nın dışında önemli sorumlulukları olduğunu anımsattı. Bu konudaki anahtar kişi I. Gregorius'tur (Büyük ünvanlı papa, 590-604). Gregorius Kilise-

Lombardlar kralı Agilulf'un tolgası (590-615). Bu bir 7. yüzyıl tolgasının alınlık levhasıdır. Kral çok barbar gözükmesine rağmen, Romalı görünümündeki savaşçılarla çevelenmiştir; onların her iki yanında kanatlı Zafer figürleri duruyor; bunlar kabaca yapılmış olmakla birlikte, Antik hayal gücünü sürdürmektedirler. İlk Lombard kral ve savaşçısı bile İtalya'daki Roma geleneğinden kaçınmamıştır.

Ostrogot ve Lombard dönemlerinde İtalya İtalya barbar boyunduruğuna doğrudan sonucun Batı Roma eyaletleri ve imparatorluk Justinianus döneminde burada çabucak yeniden varlık kazanmıştır. Böylece Roma yönetimiyle birlikte en uzun tarihe sahip olan İtalya, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Batı dünyasının en Romalı ve medeni parçası olarak kalmıştır. Barbar askerî klan seferinin egemenliği İtalyan coğrafyasında yalnızca yüzyeseli işaretler bırakmıştır. Ancak, Lombardlarla birlikte daha kökten bir safha başlamıştır, çünkü bunların hükümranlığı her yerde değilse bile, en azından onlara Yarımada'nın denetimini sağlayan Ravenna ile Roma arasında direnci olmuştur. Bu durum İtalya Lombard krallığını, Spoleto ve Benevento Lombard dükahılarından etkin bir şekilde ayrı tutmuştur. Daha güneyde, Doğu imparatorluğu Lombard sızmasını derinlere nüfuz etmesini olanak vermemiştir.

Böylece Lombardlar İtalya'nın belirli bölgeler halinde bölünmesini tahrik etmişlerdir. Roma Kilisesinin tüm İtalya üzerinde sahip olduğu otorite belli bir birlik kavramı sağlamaktadı, fakat uygulamada bu da Katolikliğin temsili konusunda kuzey, Aquileia patriğinin veya Milano başpiskoposunun çağrılarında kulak kabartmaya meylederken, Ravenna ile güneyin de imparatorluğun denetiminde olmasından ötürü perdenmektedir. Bu nedenlerden ötürü, İtalya ilk barbar tahripkârlığından kurtulmuş olmakla birlikte, Lombard egemenliği döneminde yaşadığı deneyler muhtemelen diğer eyaletlerinkinden daha acılı olmuştur, çünkü onlar daha hafif dinler barbarlara düşmüşlerdir.

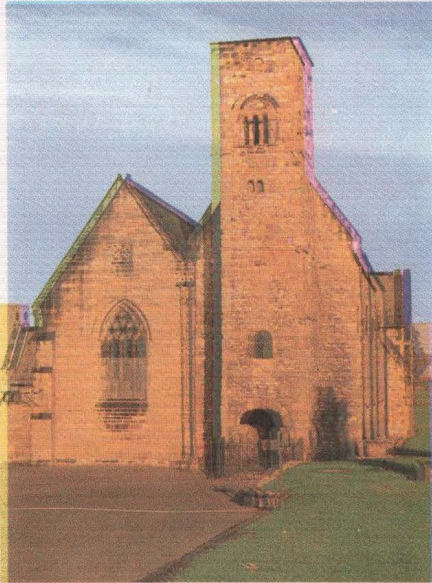

Yukarıda. Büyük Gregorius ve yazı rahlesi. Gregorius burada bir 10. yüzyıl fildişi kitap kapaklarının üzerinde, sağ omuzu üzerine tünemiş, simgesi olan güvercin ile birlikte resmedilmiştir.

Solda. Teodorik'in saltanat dönemine (493-526) ait olan bir Ariuscu vaftiz evinin kubbe mozayikliği. 5. yüzyıl ortalarındaki çok daha parlak Ortodoks vaftiz evleri modeline göre yapılmış olan Aryan binasının mütevazı ölçüleri bezeme unsurunun bastırıldığını göstermektedir. Sanatçı kopya çekmekten kaçınmayı denemiş bezenemektir, fakat haçı taht mînderinin üzerine yerleştirme niyeti iyi düşünülmemiştir. Ürdün nehri burada tamamen kişileştirilmiştir, fakat Vaftizci Yahya İsa'nın sağından soluna geçirilmiştir. Bezeme kendi başına hiçbir doktrinal farklılığı akla getirmemektedir.

Sağda. Northumbria'da Monkwearmouth'daki Manastır, 674'de Benedict Biscop tarafından kurulmuştur. St. Peter Kilisesinin batı cephesi asil binadan ayakta kalanın tamamını meydana getirmektedir. Kulenin yukarıdaki uzantısı geç Sakson devri ilavesidir.

nin 4 Latin doktorundan sonuncusudur; bunların arasında sadece o Papa olabilmıştır. İmanı ve bilgisi, onu Augustinus'tan sonra Orta Çağın en etkili Hristiyan öğretmenlerinden biri haline getirmiştir. Fakat kendi yaşadığı çağda, Roma'daki konumu onu barbarların meydana getirdiği koşullara göre Roma ülküsünün doğasını dönüştürme işini yüklenmek zorunda bırakmıştır.

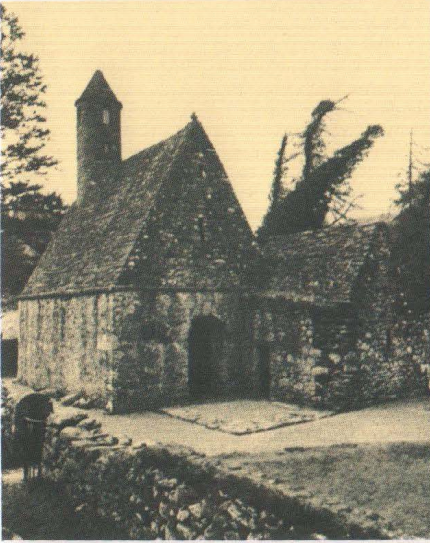
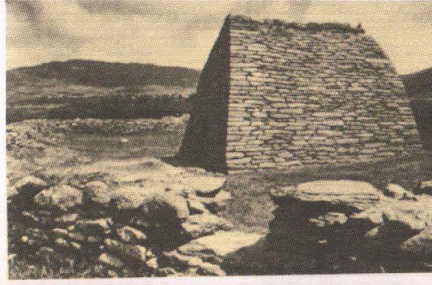
İstanbul'daki İmparatora karşı saygılı tavrına rağmen, Gregorius Batı'daki Roma Kilisesi için, İspanya ve Galya'da olduğu kadar, 597'de bir misyonun ulaştığı İngiltere'de de özerkliğini ilân etmenin gerekliliğine inanmıştır. İngiltere'ye giden misyonun başarısının, kıtadaki putatapar Germenlere gidip geri dönen bir başka misyonunki tarafından izlenmesi, Papa'ya 8. yüzyılın başlarında kayıtsız şartsız Roma'ya bağlı kuzeyli Katolik uyruklar sağlamıştır; yeni Hristiyanlar için bu bağın herhangi bir siyasal özü yoktur; bu bağ tamamen dinsel bir teslimiyettir.

Gregorius İngiltere'ye yolladığı misyonu Romalı keşişlerden oluşturmıştır, oysa önceleri, barbarların Hristiyanlaştırılmaları âdet üzere, eski Roma eyaletlerinde var olmaya devam eden piskoposların görevi olmaktadır. Misyoner keşişler piskopos haline gelecek, piskoposluğu ve Batı Kilisesi'nin karakterini 7. ve 8. yüzyıllar boyunca değiştirmişlerdir. Gregorius'un İngiltere'ye giden keşişleri, 6. yüzyılın ortasından itibaren barbarların Hristiyanlaştırılması sorununu üstlenen grupların yalnızca en iyi bilinenidir. Keşişler eyalet başkenti Braga'dan hareketle Galiçya içlerine girmişler ve Süevleri Katolikleştirmişlerdir (550-61); hemen aynı tarihlerde Columba, İona'da bir cemaat oluşturmuş (563) ve bir süre sonra Piktler ve Northumbrialılar burada iman sahibi olmuşlardır. 590'da Colombanus İrlanda'dan Burgonya'ya gelmiş ve çömezleriyle birlikte Alamanya ile Bavyera'nın Hristiyanlaştırılması faaliyetlerinin sürdürüldüğü manastırlar kurmuştur. 7. yüzyıl süresince İspanya, Britanya Adaları, Galya ve Germanya'da cömert kral hükümleri tarafından çok sayıda manastır kurulmuştur. Buralardaki keşişler yeni misyoner kuşaklarını meydana getirdikleri gibi, saray görevlisi ve piskopos da olmuşlardır. İngiltere'de manastır Hristiyanlığı, piskoposlukları ve Reformasyon'a kadar süreç bir dönem içinde, kültürel hayatı tekeline almıştır; Galya'da ise enerjileriyle Kiliseyi 5. yüzyılda kurtarmış olan yerleşik aristokrasiden çıkan piskoposları, manen gölgelemişlerdir.

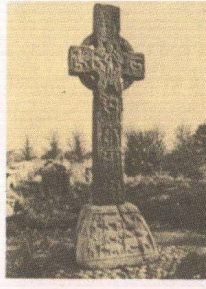
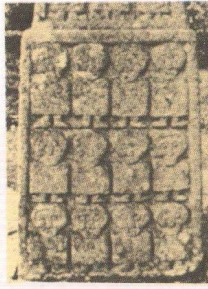
Kıt'a manastırcılığı 6. yüzyılın ikinci yarısına kadar, dünyadan elini eteğini çekerek kendilerini özel olarak Tanrıya adanmış bir hayat yaşamak isteyen birkaç kişiyle sınırlı kalmıştır. Manastırlar ruhani hayatın özel üstatlarının yakınlarında olmak üzere, Batı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkmışlardır. Kurucusunun ölümünden sonra da devam eden bir manastır hayatının, hattâ kurucu kendi cemaati için böyle bir devam olasılığını öngörmüş olsa bile, olup olmadığını bilebilmek zordur. Piskoposlar da kendi cephelerinden, bu cins cemaatleri kurularak gözetim altında tutmak istemişlerdir, ancak bu kurallardan pekazı günümüze kalabilmiştir. Diğer yandan, tahmin edildiğine göre 600'lerde Galya'nın tümünde yalnızca 200 tane manastır bulunmaktadır. Batı manastır kuralları içinde en ünlüsü olan, Nursialı Benedictus'un (öl. 526) Monte Cassino'daki manastırı için düzenlemiş olduğu kurallar, I. Gregorius'un bunlardan *Dialoglar*'ında söz etmesinden önce, kendi bölgesinin dışında geniş ölçüde tanınmışlardır. Bu kuralların bilgisi 7. yüzyıl boyunca Galya ölçeğinde yayılmış, hattâ Columbanus, Luxeuil Ma-

İrlanda'daki ilk Hristiyan yapılarının çoğu daha sonraki dönemlere intikal edemeyecek kadar kaba ve basit olmuşlardır. İlk yapılarda taş esas olarak, güneyde ve batıda kullanılmıştır. bu binaların tarihlerini saptamak her zaman çok kolay değildir. Shellig Michael (sağ altta) İrlanda'nın 35 km. güneybatısında bir ada olup, Viking öncesi döneme ait en iyi korunmuş manastır siti ne sahiptir. Güneye bakan uçurumun üstünde altı tane arı kovani biçiminde hücre ve iki tane kilise, bir münzevi keşişler cemaati için yapılmıştır. Arı kovani biçimi (en sağda) yağmuru dışarda tutmak için, taştan yapılan dikkatli bir inşaatla gerçekleştirilmiştir. Bu tek-

nik 7. yüzyılda Dingle yarımadasındaki Gallarus vaazevindeki tekne-bicimli diğer formların inşasında kullanılmıştır (sağda). Güney İrlanda'da bulunan iki yapı 9. yüzyıldan itibaren daha dayanıklı, dinsel binaların tercih edildiğini göstermektedir. İona cemaati Viking saldırısı karşısında Kells'e sığınmış ve 9. yüzyıl başlarında, St. Columba'nın evi olarak bilinen bu kiliseyi inşa etmiştir (en altta). Ancak, bu binanın 6. yüzyıl aziziyle hiçbir kişisel bağlantısı yoktur; tıpkı bir başka 6. yüzyıl azizi olan St. Kevin'in Glendalough'taki St. Kevin Kilisesi'yle bir ilişkisinin olmadığı gibi (aşağıda).

İrlanda'da 800 yılları öncesine ait haçlardan 50 kadarı halen ayakta. Bu iki örnek, yerel granit olanaklarının alçak kabartma yapımını belirlediği Barrow Vadisine aittirler. 5 m. yüksekliğindeki Moone Haçı (sağda), çoğu taşbebeğe benzyen ve halk sanatıyla kendine göre bağlantı kurmak isteyen unsurları kullanarak birçok dinsel konuyu resmetmektedir. Casteldermot Haçı (en sağda) biraz daha sonraki bir tarihe aittir ve İsa'nın ızdıraplarına dair olan bölümü daha ayrıntılı olarak işlenmiştir, fakat tepede yer alan şekiller, Moone Haçının havarilerini hatırlatmaktadır.

nasırtını kurduğu sıralarda, kendi kurallarını oluşturmak için bunlardan yararlanmıştır. Daha sonra bu kurallar Autun Manastır başrahibi Leger (663-79 piskopos) tarafından hareketle savunulmuş ve onun tarafından, kendi diyakozluğundaki tüm manastırlara konulmuştur. Fakat bu kurallara uygun olarak, manastırların tekbiçime sokulmaları konusunda, Akitanya dükü Louis (sonra imparator) hesabına 9. yüzyılda Anianeli Benedictus'un ıslahatından önce herhangi bir çaba görülmemiştir. Bu tarihten sonra Benedictin kuralları, çiçek açan, sonra da gerilemeye başladıkları için disipline sokulmaları gereken cemaatlerin ıslah edilmeleri için kullanılmıştır.

Keşişlerin Kilise'nin doğasını değiştirmekteki etkinlikleri, özellikle 7. yüzyılda belli bir manastır kuralına veya azizin ilhamına değil de, keşişlerin dinsel inanç ve uygulamayı, Hristiyanlığın sınırlarının her iki tarafında da halkının putatapar olduğu kırsal kesime yayma yeteneklerine bağımlı olmuştur. Katolik Hristiyanlık barbar istilasının öncesinde de, sonrasında da, piskoposların yerleştiği kentlerin dini olmuştur. Clovis ve önde gelen gelen Franklar Hristiyanlığı piskoposların ellerinden kabul etmişlerdir. Ancak, 6. yüzyılın sona ermesiyle kentler, çoğunluğu itibarıyla kentlerde oturmayan barbarları Romalılaştırma yeteneklerini tüketmişlerdir. Barbarların önderleri, toprak sahipleri veya hattâ sınır topraklarını iskan edenler kendilerine din getirecek olan köy papazlarına ihtiyaç duymuşlardır. Galya bu konuyla ilgilenmeye başladıkça, en hızlı atılım, doğudaki Frank kıpırdanmalarını sakinleştirmek ihtiyacının âcilen belirdiği ve Güney Galya'nın Sağlam Roma geleneklerinin yeni bir amaca yönlenebileceği Burgonya'da meydana gelmiştir. Arles ve Marsilya'dan kaynaklanan manastırcılık, özellikle Arles piskoposu Caesarius'un (469-542) kurallarının öğrenilmesiyle, güneye yayılmıştır. Burgonya ve Akitanya'nın güçlüleri manastırların yardımıyla Hristiyanlaştırma faaliyetini harekete geçirebilmişlerdir. 7. yüzyılda Lyon başta gelen Hristiyan kentlerinden biridir ve İngiliz rahip ve piskoposu Wilfrid burada üç yararlı yıl geçirmiştir (654/5-57/8).

Fakat genellikle kabul edildiğine göre, Galya'nın manastır uyanışının başlıca ilhamı, Columbanus'un 590'lar civarında, 50 yaşlarındaiken Burgonya'ya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. 20 yıl kadar sonra, yaşlı kraliçe Brunehaut'la uyusamadığı için ülke dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Ancak çömezleri, örneğin St. Gall, eserini devam ettirmişler ve onun Burgonya'da kurduğu en ünlü manastır olan Luxeuil, ölümünden sonra gelişmiştir. Columbanus 615'te öleceği Bobbio'da bir manastır kurarak, faaliyetlerini Lombardlara da yaymıştır. Bu hareket yalnızca İrlandalı göçmen keşişlere değil, aynı zamanda, Luxeuil keşişlerindenken Besançon piskoposu olan (627-58) ve orada bir manastır kuran Donatus veya Akitanya'dan Regensburg'a piskopos olarak gönderilen ve burada şehid edilmesi üzerine, defin yerinin 8. yüzyılın ortasından itibaren güçlü bir manastırın yerleşim yeri haline geldiği Emmeran gibi, ülkenin yerlilerine de dayanmıştır. Keşişler Hristiyanlığı lâik güçlerin etki alanlarının ötesindeki kırsal alanlara yayma görevini üstlenmişlerdir. İrlandalıların Güney Galya'daki çabalarının bir paraleli kuzey-doğuda, Luxeuil Manastırından Théroutanne piskoposluğuna yükselen Omer (öl. 667) tarafından gösterilmiştir. 8. yüzyılın başlarından itibaren misyonerlik alanlarını kendi adalarından Frizya ve Thuringia'ya kadar genişletmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, buralarda öncelikle diyakozluk örgütlenmesine başlanılmıştır, çünkü misyoner çabalarının

üşleri manastırlardı.

Manastır hareketinin ilhamının özgün doğasının il-
cil konusunda vaaz vermekle bir ilgisi yoktur; kuru-
mun karakterinin bizzat Galya'da maruz kaldığı de-
ğişmeler İrlandalı keşişlerin katkısının ürünü olmu-
şa benzemektedir. İrlanda Kilisesinin kendisi de 5.
yüzyılda piskopos Patrick'in öğretisini yaymakla işe
başlamıştır, fakat İrlanda'da hiçbir zaman Roma yö-
netimi ve kentler olmamıştır. 6. yüzyıldan itibaren
manastırlar İrlanda ruhanî hayatının odak noktaları
haline gelmişlerdir, çünkü bunlar hem kırsal haya-
ta, hem de İrlanda toplumunun kabile örgütlenme-
sine uyum sağlamışlardır. İlk İrlanda manastırlarının
kuruluş tarihlerini saptamak çok kolay bir iş de-
ğildir, fakat birkaç cemaatin Columbanus'un doğmasın-
dan önce ortaya çıkmış olmaları muhtemeldir. Co-
lumbanus İrlanda'yı terk ederek sürekli bir "hacik"i
hayatına önderlik etmeyi veya münzevilikinin bir par-
çası olarak, orada burada dolaşmayı amaçlamıştır. İr-
landa manastırcılık hareketi başlangıçtaki piskopo-
suk kuruluşunu tamamen gölgede bırakmıştır. İrlandalı-
ların münzevi nitelikleri ve ruhanî disiplinleri, on-
ların Kit'ali ev sahiplerini etkilemiş, fakat Galya Hı-
ristiyanlığı İrlanda'dan kaynaklanan yeniliklerin tü-
münü kabullememiştir. İrlandalılar, Clovis'in Paris'te
St. Geneviève evi gibi bazı büyük manastırlara ta-

nının krallık lütfu sisteminin içine katılmışlardır. 7.
yüzyılın yeni manastırları aziz kütleriyle bağlantılı
yerlerde kurulmuşlardır, fakat bunların kurucuları za-
man içinde bizzat ünlü azizler haline gelmişlerdir: Örneğin
Jumièges Manastırının kurucusu St. Philibert
gibi (öl. 685), Manastırlarda Hristiyan Kutsal Emanet-
lerinin muhafaza edilmeleri, bu Kutsal Emanet mu-
hafaza yerlerine halkın daha büyük bir imanla sarıl-
ması konusunda insanlar cesaretlendirilmiş, dolay-
ısıyla manastırlar zengin, güçlü ve ünlü olmuşlardır.
Kral Dagobert Paris yakınlarındaki St. Denis'de Gal-
ya havarisi için bir manastır kurdurtmuş veya varo-
lanı canlandırmıştır, bunu yaparken amacı Neustri-
a'nın Roma geçmişiyle bağlantı kurmak ve kendi için
bir gömülme yeri oluşturmaktır. 672'de Fleury'de ku-
rulan manastır, 705 yılından önce terk edilen Cassi-
no Manastırındaki ünlü St. Benedictus'un cesedini
gizlice kendine almıştır. Böylece Kutsal Emanet edin-
mek mutlaka zorunlu hale gelmiştir. Fakat kralların
koruyuculuğu ve azizlerin kendileriyle öğretilerinin
halk arasında tutulması, keşişlere Hristiyanlığın so-
runlarının çözümünde yeni bir yer sağlamıştır. Keşiş-
ler aynı zamanda, büyük toprak sahipleri gibi, toprakların
tarıma açılmasının ilerletilmesinden sorum-
ludular. 7. yüzyıl toplumunda bunların etkilerinin
artması, birbirlerinden tamamen farklı iki olgu ile öl-

Bede'nin *Kilise Tarihi*'nden bir
sahife; bu eser
Monkwearmouth'da 747'den
önce yazılmıştır. Tarih'in bu
önemli elyazması oldukça doğru
bir metin sunmaktadır, herhalde
yazarın kendi nüshasından
alınmıştır ve bu elyazmasının
ince süslemeleri, onun
onaylanmış olduğunu
düşünmemize yol açmaktadır. 2.
kitabın başına ait olan bu sahife,
İngiliz misyonu başlarken ve
orada çok saygı gören 1.
Gregorius'u göstermektedir.

8. yüzyılda İngiltere ve İrlanda İngilizlerin ve İrlandalıların Hristiyanlığı kabul etmeleri, bu tarihten her iki ülkede de yeterli bir denge ile okuyarak düzeyine ulaşıldığını işaret etmektedir; bu sayede, Vikinglerin yol açacakları karışıklıklar öncesinde yerleşim yerlerinin haritasını çıkarmak mümkün olmuştur. İngiltere siyasi olarak Mercia kralarının hükümrانlığını kabul etmiştir, fakat daha eski yerliler hâlâ belirlenmek mümkündür ve bunlara karşı olan duyurular hâlâ yürürlüktedir. Kilise yönetimi açısından, piskoposluk merkezleri ile manastırların bulundukları yerler Hristiyanlığın güçlü olduğu yerlerin neresi olduğunu açıkça işaret etmektedir. Northumbria'nın büyük günleri sayıldır, fakat harita onun Kuzey Deniz'inden gelecek tehlike konusunda ne kadar endişesiz olduğunu göstermektedir. İngilizlerin girdiği kadar ulaşıklarının dışında, Galiler de kendi manastırlarını inşa etmişler ve İrlandalılar gibi yerel özelliklerin karşısına siyasi bir zorlama çıkartmamışlardır. Roma tipi bir piskoposluk örgütlenmesinin Kelt Hristiyanlığının içinde yer alması yetki alanı sınırlarının çizilmesini engellemiştir ve siyasi bölünmelerle sonusunu almış, kensinmelerinin mümkün olmadığına görmek çok şaşırtıcı olmaktadır. Piskoposlukların başlangıcı Patiriclik geleneği, manastırları İrlanda'da çok büyük sayıya ulaşmış ve kutsal bir yerleşimdir. Bu kuruluşların etkileri, İrlanda'yı ve Kıt'aya doğru yayılmıştır, fakat bunların manevî bağlantılarını haritalamak kolay bir iş değildir.

çülebilir: Onlara ne kadar fazla bağışta bulunulduğuna gösteren *carta*'lar (senet) ve o dönemdeki halk arasındaki dinsel inançları görmemize izin veren Aziz *Hayatlar*'ı.

İngiltere'de Galyalı misyonerler de bulunmaktaydı: Doğu Anglia'da Burgonya'dan gelen Felix ve Batı Saksonları arasında Frank Agilbert. Fakat İngiltere'deki Roma ve İrlanda Kiliselerinin etkileri birleşerek Northumbria'da, özellikle resimlendirilimi elyazmaları ile Jarroldu Bede'nin (672/3-735) birçok eserinden iyice bilinen bir Hristiyan kültürü ürettiğiştir. Bede, Karanlık Çağların en önde gelen bilgin-keşişi olarak, manastırların 700'lerde neler yapabileceğini göstermektedir. *İngiliz Halkının Kilise Tarihi* adlı eserinde özellikle İngiliz rahip ve rahibe manastırlarından söz etmektedir, fakat arızı olarak, kral kanı taşıyan birçok kimse için keşişlik statüsünün nasıl bir cazibe unsuru meydana getirdiğini de ortaya koymaktadır. Caedmon'un öyküsünde (varak 658-80) Whitby Manastırının, yerel dilde yazan ve böylelikle Kıt'a Katolik Kilisesi tarafından hayal bile edilemeyecek yollarla Tanrıya hizmet eden bir şairi nasıl beslediğini göstermektedir. O dönemde İrlanda, İspanya, Galya ve Roma'dan edinilebilen, kültürülerin edebiyatına nüfuz edebilmiş bir bilgin olarak Bede, bilgilerini manastırdaki öğrencilerine aktarmakla yetinmemiştir. İncilin yerli dillere yapılan çevirilerine el atmış ve İngilizlerin Hristiyanlığı kabullerinin halk kültürü üzerindeki etkilerini Galya'dakilerden ne kadar farklı olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda, Hristiyan İngiltere'de birisi *Beowulf* şiirini yazmak zahmetine katlanmış ve Hristiyanlığın putataparlık üzerine genel- de çektiği perdenin bir kenarını açmıştır. Hristiyanlık, İngiltere'deki merkezlerini, Galya'dakiler gibi ayakta kalan Roma kentlerine yerleştirmek yerine, günün siyasi koşullarına uygun olarak oluşturmıştır. Bu gerçek cemaatin göre davranmak yeteneği, barbar toplumundakierken manastırlık hareketinin erdemlerine işaret etmektedir.

Akdeniz'deki yeni güç: İslamiyet

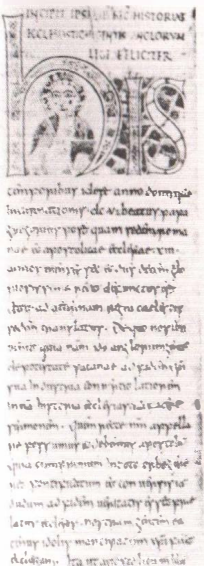
Batı dünyasında keşişler İsa'nın askerleriydiler. Doğuda bir başka türden mümin askerler, İslamiyet sayesinde birlik olan Arap Yarımadasının Arapları, 7. yüzyılda Roma ve İran İmparatorluklarını istila ettiklerinde ortaya çıkmıştır. Peygamber Hz. Muhammed, 10 yıl içinde (622-32) Tanrıya tâbi yeni bir dinsel toplum yaratmayı başarmıştır. Peygamber öğretmeni olduğu kadar savaşçıydı da; yeni dinsel kardeşlikleri nedeniyle iç savaşların bir yana bırakan Araplar başka yerlerde ise savaşmaktan büsbütün vazgeçmemişlerdi. 629'da, Hz. Muhammed'in ölümünden önce Suriye'ye akın yapmışlar, ama oradan püskürtülmüşlerdir. İlk Halife Ebu Bekir döneminde, ticaret nedeniyle iye tancıkları bir bölge olan verimli Hilâ'le dönmüşlerdir. İranlılar ve Romalıları kısa bir süre önce burada çarpışmışlardı, fakat geçici olmasına rağmen İranlıların kazandıkları başarı, Arapları İmparatorluğun zayıflığı konusunda uyarmıştır, çünkü kentlerdeki Roma iktidarı kırsal alanda hiçbir zaman etkin olamamıştır. Romalıların, artık saldırıdan önce tamamen birleşmiş olan istilâcılar püskürtme konusundaki gayretleri, 636'da Heraklios'un gösterdiği çabalarla en üst noktasına ulaşmıştır. Heraklios'un güçleri 636'da Yarmuk'da yok edilerek bozguna uğratılmış, bu savaşta Arap ordusu çözü çubukç aşarak Irak'tan gelen bir birlik sayesinde güçlenmiştir. Romalıları bu cins bir savaş için hiç de hazırlıklı değildir. Roma'nın çöl sınırı Arapların ana yolu haline gelmiştir. Çöl, bedevinin nasıl aşılabacağını bildiği bom-

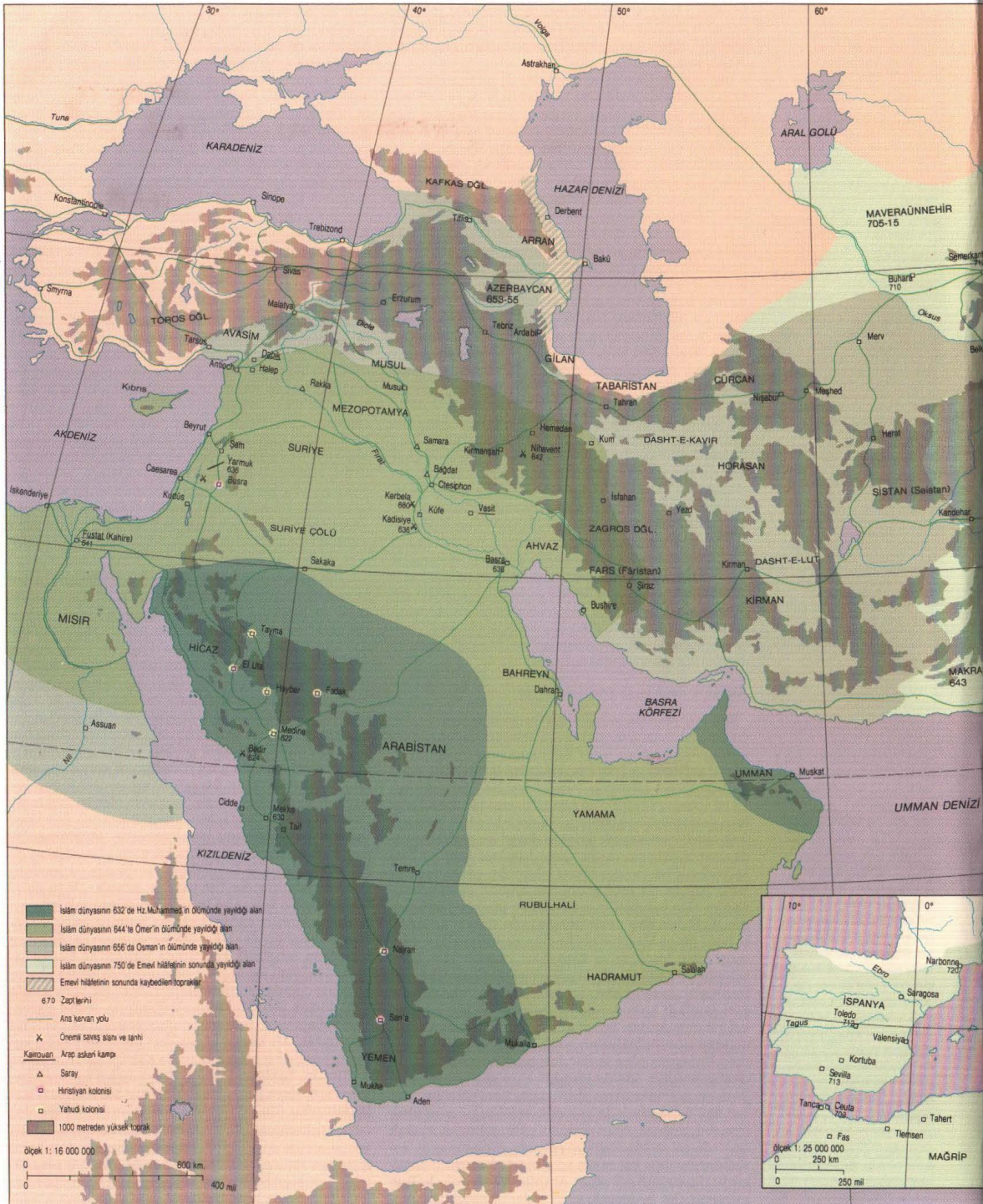
boş bir ülkedydi.

Müslümanların Toros dağlarına kadar olan kuzey kesimler de dahil Suriye'yi ele geçirmeleri İmparatorun Küçük Asya'daki üssü ile Afrika eyaletleri arasındaki bir köşeyi zorlamaya başlamıştır. Mısır istila edilmekten kurtulmamış (641) ve İmparatorluğun ikinci büyük kenti İskenderiye, Roma'nın denizdeki konumunun güçlülüğüne rağmen savaşmadın Arapları eline geçmiştir. Hem Suriye, hem de Mısır'ın fethi İslamiyeti âniden dünyanın en zengin ve uzun süredir beri uygarlaşmış kesimlerinden bir bölümünün sahibi haline getirmiştir; aslında bu Medine'deki Halife'nin amaçlarının değil de, generallerinin ateşli ihtiraslarının ve hem savaşta, hem de diplomasi-deki becerilerinin ürünüdür. Araplar İmparatorluk yönetiminin dinsel siyasetinden hiç de memnun olmayan yerel halka uygun koşullar sunmuşlardır. Müslümanlar, örfi vergilerin ödenmesi halinde, ortodokstan daha çok tekdencili olan bu yerli halklara, kitaplı dinlere mensup insanlar olarak hoşgörü göstermeyi, kendi dinsel önderlerinin yönetimi altında özerklikten yararlanmayı garanti etmişlerdir. Fethi döneminde Roma İmparatorluğu'nun en zengin eyaletleri rejim değişikliğinden memnun olmuşa benemektedirler. Halife I. Ömer (634-44) bu umulmadık kadar geniş imparatorluğun yönetimi ve generallerini gözetim altında tutabilmek için ilkelere koymuştur. Ordu, yerel halktan uzak tutulmak üzere, saf ve karışmamış bir şekilde korunmak üzere kamplarda üslen-dirilmiştir. Askerlerin Arap Yarımadası'nın dışına toprak edinmelerine izin verilmemiştir; fethedilen topraklarda askerî hizmet yükümlülük ve tekeki bunlara aittir.

Daha Suriye'deki Roma gücünün çökmesinden önce bile, Arap güçleri yarımada dışına çıkarak, Irak'taki İranlılar Kadisiye'de bozguna uğratmışlardır (636). Yeni İran hükümdarı III. Yazdiger, doğuda, 651'de öldürüleceği daha uzaktırsa çekilmesine rağmen, umutsuz bir direnme göstermiştir. İranlılar Irak'tan Kuzistan'a, oradan da bizat İran'a sürülmüşlerdir. İran'dan sonra İslâm orduları doğuda daha uzaklara, Horasan'a kadar ilerlemişlerdir. İran'ın zor olmasına rağmen yok edilmesi, Arapların Roma'ya yaptıklarının da ötesine geçmiş ve bir İmparatorluğun Kurani esaslara göre yönetilmesi sorununa yeni güçlükler eklemiştir. Ömer'in Arapların sağlığını koruma konusundaki kuralı, Suriye'de olduğu gibi Irak'ta Kufe ve Basra'da, Mısır'daki Fusta'da da askerî üslerin kurulmasını gerektirmiştir. Müslümanlar İran'ın dini olan Zerdüştlüğe hoşgörü gösterdikleri gibi, Yahudilerin de ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin vermişlerdir. Öte yandan Araplar Doğu halkları arasında, Suriye ve Irak'da kendilerinininkilerle aynı dil ve kültüre sahip insanlar bulmuşlardır. Arapların Ktesiphon'daki [Kutülamare], masallardakilerle benzeyen zenginlik karşısında gözleri ne kadar kamaştıysa, yeni savaşçılar, boyunduruk altına alınan halkları o kadar etkilemişlerdir. Belli bir süre içinde yeni durum yeni bir kültürel toplumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. İmparatorluğun sınırlar 643'te Hind sınırındaki Makran'a kadar ileri götürülmüştür, kuzeye yönelik bir sefer sırasında Kabil'e saldırılmış ve 8. yüzyılın başlarında Amu Derya nehri aşarak hareket Siri Derya'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Maveraünnehr çöl yönündeki son İslâm eyaletiydi.

Hz. Muhammed döneminde Mekke'de egemen olan ve uzun süre onun öğretisine karşı olan Kureyş kabilesinden Halife Osman döneminde (644-56) yeni din güçlükleri belirlemeye başlamıştır. Osman'ın hilâfeti döneminde Kureyşlilerin eski aristokratik iddi-

yayılmasından daha fazla
birşeydir. Bu İmparatorluk 40
yıldan fazla bir süre,
Charlemagne'in karakterinin
gücü sayesinde bu ülkeleri
birarada tutabilmiştir.
Ölümünden sonra, hem
şövalyelik, hem de edebiyat
tarafından ilham edilen, ona
yönelik bir saygı Frank soyluluğu

amaçlanmış olan parçalanması, ancak çok geç tarihlerde gerçekleşebilmiş ve meydana geldiğinde de daha çok yüzeysel bir görünüm kazanmıştır. Başlıca başarıları İtalya'nın, Alplerin kuzeyindeki devletlerle bağlanması, Hristiyanların Pirenelerin güney-doğusuna ayak basmaları, Hristiyanlığın Kuzey

[illegible]

ve bilginler kültürel geleneğin işlenmesi konusunda yeni bir anlam kazanmışlardır. Benedikten tarikatı bu dönemde, tarihinin en etkin safhasına girmiştir.

KUZEYİN KENDİNİ KABUL ETTİRMESİ

Avrupa'da yeni bir imparatorluk

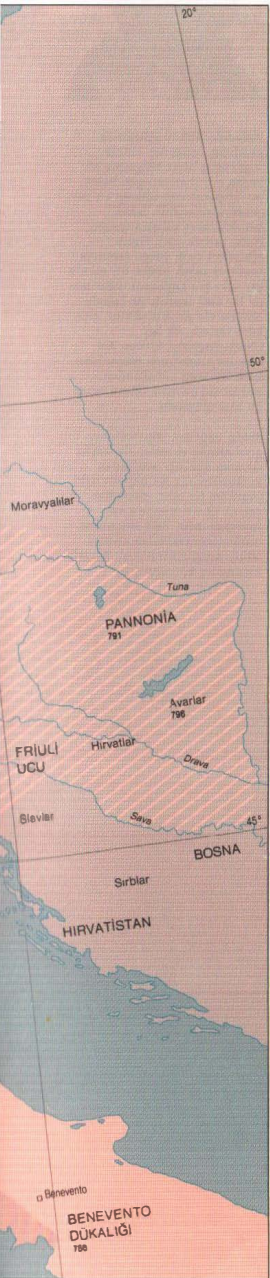
8. ve 9. yüzyıllar, Avrupa için Orta Çağ süresince Akdeniz bölgelerinin cazibesinin kuzeylilerin hesaplarında en alt düzeye indiği dönemi meydana getirmektedirler. İslamiyetin göz kamaştırıcı ilerlemesi Kuzey Afrika'yı silip süpürmüştü, 711'de de İspanya'ya ulaşmıştı. Müslümanlar Pireneleri aşmışlardı; Charles Martel'in onları 732'de Poitiers'de yenerek daha kuzeye ulaşmalarını engellemiş olmasından çok sonraları da, Fransa'nın güneyinde karışıklık çıkartmaya devam etmektedirler. Akdeniz'in diğer ucunda, İstanbul'un kendisi tehdit edilmektedir. İmparatorluğu ayakta tutabilme işiyle meşgul olan Doğu imparatorları, Balkanlardaki olaylarla ilgilenebilmek için ancak zaman bulabilmektedirler. Ancak putatapar Slavların Doğu ile Batı Hristiyanlarının arasında bir köşe kapmış olmaları, bir yüzyıldan fazla bir kopukluk yaratan (730-843) tasvirkırıcılık konusundaki imparatorluk siyasetinden daha az zarar vermiştir. İmparator İlyricum ile Güney İtalya'yı Roma Kilisesine tâbi olmaktan çıkartmış ve onları İstanbul patriğinin kanatları altına koymuştur (731). Roma da ise Papa, İmparatorun yerini almaya ehil bir koruyucu bulabilmek için bakişlarını Alplerin ötesine yöneltmek zorunda kalmıştır. Tasvirkırıcılık çatışmasının sona ermesinden önce, Güney İtalya kendini Kuzey Afrika'dan gelecek yenibir Müslüman dalgasının avı olarak hissetmekte ve bu da, Papayı, Frank desteğine sarılmak konusunda daha da umutsuz bir konuma getirmektedir. Bu koşullarda, Roma veya Romalıların ilham kaynağı olarak kabul etmiş olan Avrupalılar, Hristiyanlığın yükünün ve siyasette girişimin kendi omuzlarında kaldığını anlamışlardır.

Bu dönemde Avrupa tarihinin en çarpıcı özelliği, Karolenj ailesinin kurmay; başardığı egemenlik; önce Austrasia krallık sarayının nâzırları olan bu aile mensupları, buradan Franklar krallığına geçmişler ve sonunda da Roma İmparatorları olmuşlardır. Ancak, açık bir şekilde görülen ve kuşaktan kuşağa sürdürülen hiçbir tutarlı amaç yoktur ve hanedan sona erinceye kadar daha ileri görüşlü hükümdarlar bile kalıtsal bayağılıklarını zapt edemedişlerdir. Öte yandan, Karolenjlerin öne çıkabilmeleri, ne bir şans, ne de bir kurnazlık ürünüdür. Kendilerini eylem yapacakları bir konum içinde bulmuşlardır, çünkü böyle davranabilecek yegâne güçlü insanlar onlardı. Avrupa kıtasında ne kadar enerji kalmışsa, onların Ren'in iki tarafında uzanan ve genelde Almanca konuşan, ama eski Roma İmparatorluğuna ait bazı bölgeleri de içeren Austrasia'daki topraklarında yoğunlaşmıştı. Karolenj ailesi daha gerçekten başarılı Merovenj hükümdarlarının sonuncusu olan I. Dagobert (629-38)'in döneminde burada güçlü hale gelmiş ve birbirlerini izleyen kuşaklar boyunca ale üyeleri, saray nâzırları veya başlangıçta krallığa bağlı azınlıkları yönetmek üzere atanan birer görevli olan dükler olarak hüküm sürmüşlerdir. Ancak, II. Childeric'in ölümünden sonra (675), artık hiçbir Merovenj gerçek bir iktidar icra edememiştir. Heristalli Pepin 687'den sonra bütün Frank krallıklarının hükümdarı olmuş fakat bu işi yalnızca saray nâzırı (ve kralın hocası) ünvanı altında yürütmüştür, çünkü Merovenj kralları, nedeni iktidarsız olurlarsa onsular, bir yana bırakılabilemezdi. Ne-

ustrialılar Austrasialı egemenliğinden rahatsızlık duymuşlardır ve Frank İmparatorluğu'nun dış toprakları olan Alemanya ve Baviera'da krallık hanedanı, saray nâzırlarının iktidarlarına karşı önemli bir denetim ögesi olarak görülmüştür.

Bu durumda Karolenj ailesi ya iktidarlarını gemlemek, ya da Clovis hanedanına karşı geleneksel saygıyı muhafaza etmek zorunda kalmıştır ve bu koşullar altında, Frank İmparatorluğu'nun kendi üsleri hariç, Ren ötesindeki gerilemesini önlemek için çok az şey yapmışlardır. Fakat Austrasia'daki geniş topraklarını kendilerine sadık benderler oluşturmak ve hizmet edecek adamlar bulmak için kullanırlarken, dostlarını piskoposluklarla ödüllendirmişler ve hâlâ putatapar olan Frizyalılar ve Saksonların topraklarındaki ilerlemelerini pekiştirmek üzere manastır vakıflarını desteklemişlerdir. Bu çabaları sırasında İrlandalı manastır misyonerleri ile giderek artan sayıda İngiliz rahibi onlara yardımcı olmuşlardır. İngiliz halkının 7. yüzyılda Hristiyan olması, kaçınılmaz olarak Austrasia'dan geçme durumunda olan yeni Hristiyanların, Roma'ya doğru yeni ve düzenli bir akışını canlandırmıştır. Kuzey Afrikalı Müslümanların [Yazarın Saraken dediği Araplar-Ç.N.] Galya'daki talanları, Galya'dan Roma'ya Provence yoluyla ulaşan eski ana yolları böylesine kilitlemiştir ki, artık ana yollar Alpler'den geçmekteydiler. Kuzey halklarının Hristiyanlaşmaları ve kuzeyli yolcuların Alplerden geçmeleri Ren bölgesinin toparlanmasını teşvik etmiştir. Artık Austrasialı zengin ve güçlü hükümdarlara yeni bir ödev düşmekteydi; bunların savaşına karşı ve özellikle de putatapalarla yapılan savaşlara karşı duydukları tutku, onları çökmekte olan Frank talihi ni ihya edebilecek yegâne Frank grubu haline getirmektedir.

Charles Martel ("Çekiç" Charles) 732'de Poitiers yakınındaki Kuzey Afrika Müslümanlarının karşı zafer kazanmasından ötürü Avrupa çapında bir ün sağlamış olan ilk Karolenjdır. Charles Martel Papa III. Gregorius'un 739'da Roma çevresindeki Lombard düşmanlarına karşı yardımı çağırıyor hükümdardır. Charles konumunu, sıfırdan başlarken kurmak zorunda kalmıştır, çünkü Heristalli Pepin'in gayrimişru oğludur ve saray nâzırlığı görevini elde etmek için üvey annesi ve Neustriyalılarla savaşmıştır. Bununla yetinmeyen Charles Martel, kendisinin başa geçiş sırasında kaybedilmiş olan kuzey topraklarında etkinliğini yeniden kazanmak için Frizyalıların ve Saksonların savaşmak üzere daha ötelere gitmiştir. Burgonya'daki Autun kadar uzaklara ulaşan Kuzey Afrika Müslümanlarının akınlarının durdurulabilmesi için Akitanya dükü Odo onun yardımını istemiş ve Odo'nun 735'te ölmesinden sonra Charles'ın ünü ve iktidarı ona bu toprakların egemen(süzere)liğini kazandırmıştır. Perişan durumdaki Burgonya ve Provence, Kuzey Afrikalıların tamamen dışarıya atılmaması olmalarına rağmen, 730'lar da ona kapıları açmışlardır - Müslümanlar 759'a kadar onun oğlu tarafından kesin olarak buralardan uzaklaştırılmaya çalışıldır. Charles I. Dagobert'den beri, yerel boyutları aşan bir devlet sahip olan ilk hükümdardır; Frank krallıklarının tümünü kendi yönetimi altında birleştirmekle kalmamış, aynı zamanda kendini Ren'in ötelere kanıt-

lamış ve ülkesi dışında, o zamana değin hiçbir benzeri olmayan bir ün kazanmıştır. Rahipleri, -Kilise topraklarını kendi askerlerine devrediğini gözardı ederek- ona Hristiyanlığın güçlü bir koruyucusu olarak bakmışlardır. Ailesi daha 710'da St. Martin de Tours *Capa'sını* (pelerin) ve onunla da, Kuzey Afrika Müslümanlarına karşı kazandığı zaferin özel bir biçimde kutlanageleceği bu Kilise'nin koruyuculuğunu ele geçirmişti. Charles Martel aynı zamanda, en büyük Frank manastırı olan St. Denis'nin hâmilliğinde de Merovenjlerin yerine geçmeye başlamıştır. Merovenj hanedanından Neustriah IV. Thuderic 737'de ölünce, Charles onun yerine geçme zahmetine katlanmamıştır. Merovenj hanedanı artık vazgeçilebilir nitelikte görülmektedir.

Ancak, onun ölümünden sonra oğulları Carloman ve III. Pepin Akitanya, Bavyera ve Alemanya'da ayaklanmalarla karşı karşıya kalmışlar ve bu durumda bir başka Merovenji, III. Childeric'i 743'te tahta çıkartmanın daha temkinli bir davranış olacağını düşünmüşlerdir. Carloman'ın manastır hayatına çekilmesinden sonra III. Pepin'in Childeric'in tahttan indirilerek kendinin çıkması konusunda Papalık iznini elde etmesine (751) daha hayli yıl vardır. Halk tarafından seçildikten sonra Germany piskoposu Bonifacius tarafından yağla oğularak kral olarak kutsanmıştır. Bununla, Karolenj yükselişinin birinci safhası tamamlanmıştır.

Bu noktadan sonra, Karolenj iktidarı hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Papa II. Stephan Pepin'i ziyaret etmiş ve İtalya'ya müdahale etmesi için yalvarmıştır (754). Franklarla ebedî bir ittifak karşılığında Papa, tıpkı Samuel'in ilk İsrail krallarını kutsadığı gibi, kralı ve iki oğlunu St. Denis'de yağla oğarak kutsamış ve Karolenj sülâlesinin Tanrı tarafından Frankların kralı olarak seçildiğini teyid etmiştir. Aynı yaz Pepin Alpleri aşmış ve Genel Valilik (Eksarhlık) ile Pentapolis gibi imparatorluk eyaletlerinin "İmparatorluğa" iadesi konusunda Lombardları zorlamıştır; buraları alan Pepin Papaya vermiştir. İki yıl sonra Lombardlar kralını sözünü tutması için zorlamak üzere geri dönem durumunda kalmış, fakat Papayı memnun etmek üzere Orta İtalya'daki Papalık topraklarının genişletilmesiyle ilgilenmemiştir. Bunun yerine Akitanya'nın fethine yönelmiş, Narbonne'u 759'da almış, bizzat kendini Gotların koruyucusu ilân etmiş ve kuzeyden tekrar Akitanya'ya dönmüştür. İsrarlı seferlerin birbirlerini izlemeleri sonucu Pepin 768'de ölmüştür. Loire'dan batıda Atlantığa ve güneyde de Akdeniz'e kadar olan toprakların hükümdarı haline gelmiştir.

Pepin'in ölümünde büyük imparatorluğu iki oğlu arasında paylaşılmıştır ve kardeşler arasındaki kötü ilişkiler eğer küçük olanı 771'de ölerek Charlemagne'i, Büyük Karl'ı tek hükümdar olarak bırakmasaydı, Frankların geleceğine zarar verebilirdi. Charlemagne'in 45 yıldan fazla süren saltanatı onu Orta Çağ hükümdarlarının en ünlüsü haline getirmiştir. 60'tan fazla askeri sefer düzenlemiş ve bunların yarısına bizzat komuta etmiştir ki, bunlar onun enerjisi, ortaya çıkarttığı sorunların miktarı hakkında fikir verici niteliktedirler. Akitanya'nın bütünü babası tarafından iyi kötü fethedilmiş olduğundan, Charlemagne'in başlıca meşguliyeti Frankların 200 yıldan fazla bir süreden beri savaşıkları Saksonlara yönelik olmuştur. Charlemagne bu savaşlara bir sonuç getirmiş, fakat bu büyük çabalar vahşi katliamlar ve siyaset değişiklikleri pahasına olmuştur; vahşi yöntemleri, Saksonların Hristiyan imanına tâbi kılınmasını sağlayamamıştır. Charlemagne ancak 803'te genel barış ilân edebilmiştir.

Yukarıda, 860-70 yıllarında yapılmış, sonradan altınla kaplanmış Metz bölgesine ait bronz bir Charlemagne büstü. Bu, imparatorun bilinen en eski çehre yontusudur, fakat benzetilmeye çalışılmamıştır. Fakat gerçek olan Frank elbiseleri ve 9. yüzyıl tarzında kesilmiş sakal, kralın bir elinde bir küre (ve kuşkusuz diğerinde de bir asa) taşıdığı gerçeğiyle birlikte ele alınmalıdır: elde küre taşıma, ilk kez Charlemagne'in torunu Kel Charles zamanında rastlanılan kralî bir tavır olduğundan, yontudaki çehreye ilham veren bu kral olmalıdır.

Solda, 936'da I. Otto'nun taç giymesinde ve sonra da bütün Germen kralları tarafından kullanılan Aix-la-Chapelle'deki (Aachen) bu taht, geleneksel olarak Charlemagne'a ait sayılmaktadır. Taht salonuna, müminler tarafından ziyaret edilip saygı gösterilecek Kutsal Emanetler konulmuştur.

Charlemagne saltanatının ilk yıllarında sadece Saksonlar üzerinde yoğunlaşmamış, 773'de Papanın bir çağrısını kabul ederek İtalya'ya gitmiştir, bunun sonucu olarak Lombard krallığı ilhak edilmiştir. Otoritesi Spoleto dükü (776) ve hattâ güneydeki Benevento prensliği (786) tarafından kabul edilmiştir. Müslüman Sicilya'sının fethi için bir plân düşünülmüştür. İtalya'daki Frank varlığı artık imparatorluk ile bir anlaşma zemini yaratmıştır. Charles, Papa III. Leon'un elinden imparatorluk tacını giydiğinde (800) artık Batının efendisi olarak görülebilirdi. İki oğlu Pepin ve Louis de, sırayla Lombardlar ve Akitanyalılar kralı olarak yağla oğularak kutsanmışlardır (780). Aşağı yukarı 200 yıllık adeta bağımsızlıktan sonra, Bavyera yerli dükünden mahrum bırakılmış ve Frank krallığına ilhak edilince de ilçelere bölünmüştür. İtalya ve Bavyera'nın bedeli olarak, Karolenj yönetimi Türkütüç Avarlarla savaşmayı kabul etmiş, bunlar 796'da Tisza nehri yakınlarındaki karargâhları yıkıp ve ganimetlerine de galipler tarafından elkonulduğunda, nihai olarak ezilmişlerdir. Doğu Avrupa'yı talan eden bu halkın kırılması sonucu Charlemagne komşu Slavların koruyucusu haline gelmiş ve sınırı gözetim altında tutmak üzere güneydeki Friuli'den Danimarka sınırındaki Nordanbingia'ya kadar bir dizi *margraf*-lık (uç kontluğu) kurmuştur.

Charlemagne'in muhteris fetihleri Frank iktidarını çok fazla genişletmemiş ve meydana getirdiği sınırlar, bu nedenle onun ölümünden sonra artık geriletilmemiştir. Ancak Charlemagne askeri gücün Frank imparatorluğunu ayakta tutmaya yetmeyeceğini anlamıştır. Tıpkı Geleneksel düklere göre vazgeçildikten sonra kontlara emanet edilen yeni otorite gibi yönetmel araçları, imparatorun siyasal yenileşme ihtiyacını duyduğunu işaret etmektedir. Rahiplere bağlılığı tıpkı toprakların oğulları arasında paylaşılması gibi, ailenin bir gelenegidir. Bunlardan daha dikkat çekici olanı, Charlemagne'in bir eğitsel ve kültürel uya-

Charles'ın bizzat kendisi için 842 ile 869 yılları arasında Luthard tarafından altın yıldızdan büyük harflerle yazılan bir elyazmasındaki Kel Charles minyatürü. Kral renkli taşlarla kakmalı bir tahtta oturmuş olarak gösterilmektedir. Bu, Karolenj İmparatorluğunun onu batırarak olan sürekli bunalımlarla yüz yüze gelmeye başladığında, hükümdarın prestijini canlandırmaya yönelik, çağın tipik bir eserdir.

nışa karşı duyduğu ilgidir; bu ilgisi İmparatorluk tacinı giymesinde önce de vardı ve siyasal amaçlar doğrultusunda yapılan bir hesaptan daha çok kişisel karakterinin bir yansıması olabilir. Emirnameleri *capitulaires*: (buyruğundaki görevlilere, olağanüstü ceşitlilikteki konularda verdiği titiz ayrıntılı yönergeler)yalnıkt ıslahat fermanları olmamışlardır. Batı İmparatorluğu sonunda, İmparatorluk yönetiminin siyasal sorumluluklarının üstesinden gelmeye iktidarı olan bir barbar kralı bulmuştur. Burada toplanmış karma karışık Hristiyan halkların, üç veya dört yüz yıllık farklı bir deneyimden sonra yeniden canlandırılan bir imparatorluğun içinde birarada tutulup tutulamayacaklarını ise bekleyip görmek gerekmiştir.

İmparatorluk içindeki bölünmeler

Charlemagne'nin hayatta kalan tek oğlu Louis, Akıtanya'daki yönetim yılları ona yeterli hazırlık sağladığından, İmparatorluğu korumaya niyetlenmiştir. Niyetleri görevin karşısındaki köklü zorlukların üstesinden gelme konusunda, özellikle de kendi oğulları (ilk karısından olanlar) Charlemagne'inkiler gibi dışarıdaki düşmanlara karşı sürekli seferlere çıkmayıp, yalnızca yönetimlerine verilen topraklara ve bilhassa Louis'nin ikinci karısından Charles adlı bir oğlu olmasından (823) sonra, geleceğe dair projeleriyle ilgilennmelerinden ötürü, yeterli olmamıştır. Karolenj ailesindeki bölünmeler ve ülkenin aile üyeleri arasında birbirini ardına paylaşılmış, İmparatorluğun bizzat kendini siyasal bir hayal haline getirmiştir. Tarih kitaplarının kaybolmuş İmparatorluğunun modeline göre, Hristiyan uyrukların imparatoruna, bir İmparatorluk programı hakkında akıl vererek etkin olmayanı kendini adanmış olan rahipler bağımsız zihniyete sahip bir hükümdara ihtiyaç duymaktadırlar; özellikle hanedanın rakip prensleri arasındaki uyumu muhafaza ederek bu konudaki bozuklukları kendileri iyileştirmektedirler. Prenslerin hataları ve paylarına düşen toprak parçalarının heterojen karakteri bir ya-

na bırakılırsa, 9. yüzyılda yönetimin gerçek ihtiyaçları zorunlu olarak çok yerel düzeyde ortaya çıkmaktadırlar. Karolenjlerin düşman komşuları püskürtmeleri İmparatorluk içindeki tarımın ıslahı için uygun koşullar yaratmıştır, fakat endüstri, ticaret ve kent hayatı geri kalmaya devam etmektedirler. İmparatorluk ekonomisini güdüleyecek bir ödül uzun süre ortaya çıkmamıştır. İmparatorluğun kendiliğinden gelişen tarımsal refahı ve özellikle de muhteşem kiliseleri karayolundan değil de, Frankların ne güven duydukları, ne de deneyli oldukları su yolundan gelen talancıları cezbetmeye başlamıştır. İmparatorluğun I. Louis'nin hayattaki üç oğlu arasında 843'de bölünmesi, ne aralarındaki kavgalara, ne de Franktopraklarının birliği duygusuna son vermiştir. Bu olay bütün hükümdarları, askeri bir destek oluşturma ve topraklarında kral sülâlesi dışındaki büyük ailelerle ittifaklar kurma konusunda teşvik etmiştir ki, bu da birliği yeniden kurma konusundaki bütün olanakları yok etmiştir.

En büyük kardeş Lothaire'in İmparatorluğun Roma, Pavia, Aachen (Aix-la-Chapelle) gibi bütün kilit yerlerini olduğu kadar, ailenin Austrasia'daki topraklarının çoğunu da içeren "Orta Krallığı", onun 855'de ölümünden sonra üç oğlu arasında paylaşılmıştır. 10 yıl sonra Germen Louis krallığını üç oğlu arasında bölmüştür. 882'de, "Germania" amaçlı bir eylemden çok, Şişman Charles hayatta kalan tek vâris olduğundan, şans eseri yeniden birleşmiştir. Batıda Kel Charles, 852'de oğlu Charles'ın kral olarak kabulünü sağladığı Austrasia'daki haklarının tanınması konusunda zorluklarla karşılaşmaktadı. Diğer iki oğlu, krallığı daha da fazla bölmek için manastır başrahibi yapmışlardır. Neustria ise Kekeme Louis'nin payına düşmüştür. Bir kez daha şans eseri olarak II. Louis babasının bütün topraklarını tevarüs etmiş, fakat 879'da ölmüştür. Paris'in Normanlara karşı savunulması kontlardan biri olan Odo'yu ön plâna çıkartmış, o da bu sayede 888'de kral olarak tanınmayı sağlayabilmiştir. Odo Batı Francia'nın en muktedir baronu olmuş ve arduıları da kuşaklar boyunca Fransa krallığını ellerinde tutmuşlardır. Fakat Odo'nun 898'de ölmesinden sonra II. Louis'nin oğlu Basit Charles kral olmuştur. Ancak Karolenj egemenliği kırılmıştır ve artık bundan sonra hiçbir Fransa kralı İmparatorluğun bütünü üzerinde hak iddia edememiştir Karolenj İmparatorluğu fiilen çökmüş bulunmaktadır. Eski Batı ve Orta bölüm toprakları, daha uzun olan tarihsel gelenekleri içinde kendi kurumlarını geliştirmişlerdir. Hristiyan İmparatorluk kavramının artık yalnızca Doğu'da değeri vardır, çünkü bu olmaksızın Germania hükümdarları doğudaki düşmanlarının yavaş yavaş kurbanı olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Charlemagne tarafından hareket geçirilen kültürel uyanış onun ölümünden sonra da sürmüş ve 9. yüzyılın ortalarında en üst noktasına ulaşmıştır. Bu hareketin başarılarının tamamı İmparatorluğun çökmesinden sonra da yok olmamışlar, örneğin Reims'deki gibi bazı büyük okullar kuşaklar boyu sürdürülmüş ve daha sonraki Skolastik hareketi zenginleştirilmişlerdir. Charlemagne sarayına Hristiyanlık âleminin her yanından bilginler getirmiş ve bunların deneylerini birleştirmelerini sağlamıştır, böylece sonraki kuşaklar, eskiden mümkün olandan daha geniş bir temel üzerinde çalışabilişlerdiler. Karolenj İmparatorluğuna hizmet etmiş olan Frank olmayan uluslar içinde, İngilizler tarafından oynanan rol en önemli olanıdır ve İngilizlerin Hristiyanlığa geçmelerinden sonraki yüzyıl içinde kaydettikleri hızlı gelişme üzerine dikkatleri çekmektedir.

Karolenj Rönesansı

"Rönesans" terimi tarihsel alana, 15. yüzyıl İtalya'sında kültürün yeniden canlanışını ifade etmek için gelmiş ve bu yapılarık Rönesansın, Orta Çağ Avrupa'sının Modern Avrupa'ya dönüşümünde ortaya çıkan kültürel bir hareket olduğuna inanılmıştır. Yıllar boyunca "Rönesans" teriminin bu dönem için vurgulu bir şekilde kullanımı, dönemi ifade için bir uzlaşma sağlarken, aynı zamanda Orta Çağ tarihçileri, artık gücünü kaybetmiş olan terimi 12. yüzyılın düşünsel değişimleri ve Karolenjlerin antikiteye karşı olan canlı ilgilerini ifade etmek için de kullanmışlardır. Batı'nın Frankların denetimi altında olması, bunların İtalya'daki varlıkları ve Doğu İmparatorluğuyla olan ilişkilerindeki güvenleri, onları Roma mirasını kendi hesaplarına toplamak üzere bir açık içine sokmuştur. Bunun anlamı, mimarının İmparator ve çevresinin bizzat Roma'dan daha parlak bir izlenim bıraktıkları Ravenna'dan Aix-la-Chapelle'e taşınmasıdır. Gene bunun anlamı, herşeyin ötesinde, kilise mensuplarının (ve uzun dönemde çömezlerinin) antikitenin kültürünü hemen edinecekleri kitapları kopuya etmektir. Bu rahipler, "bilim" ve din dışı edebiyatı olduğu kadar, Augustinus gibi Kilise babalarının da incelemişlerdir. Eski metinleri kopya ederken yazı tarzlarını ıslah etmişler ve gerçeklik için yarışırken eski resimlerin sadık taklitlerini yapmışlardır. Böylece kopya edilen metinler Latin edebiyatının birçok yüzyıl boyunca devamını sağlamışlardır; o kadar ki, bazı yazarlar ancak, 9. yüzyıldan geriye gidemeyen yazmalarından tanımlanabilmektedirler. Bu kitabî Rönesansın inşaat ve duvar resmi alanlarında gerçek bir eşinin daha olmasına rağmen, bunlar gene de Viking-

lerin çok erken gelen tahripleri ve sonraki yeniden inşalar gözönüne alındıklarında, kuşkuyla olarak gözükmemektedir. Karolenj hükümdarları İmparatorluğun her tarafında manastır ve idari reformlarla özlü yenileştirmeler getirme konusundaki tutkularını göstermişlerdir, fakat hareketin sürdürülme açısından en kolay kısmı, kuşkusuz edebiyat ve eğitim alanındaki reformlar olmuştur. Kilise mensuplarının da bu konuda ısrarlı olmaları için kendi güdülleri vardır ve bu konuda İtalya, İspanya ve İngiltere'den tutarlı bir düşünsel destek gelmiştir. Karolenj Rönesansı Roma İmparatorluğunu ihya etmeyi planlamışsa, kısa dönemde de şey başarmıştır. Önemi, tehdit altındaki Latin edebî geçmişi büyük ölçüde kurtarmış olmasındadır.

Sağda. Efes Ruhani Meclisinin kararı. Charlemagne'nin sarayında geliştirilmiş açık bir yazı olan, Karolenj küçük harfleriyi yazılmıştır.

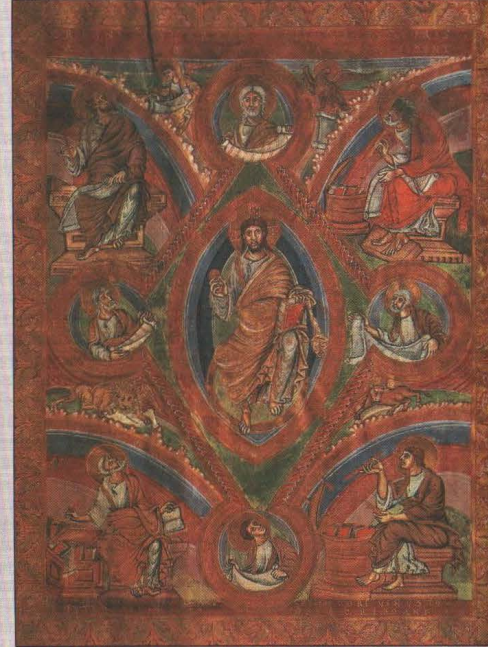
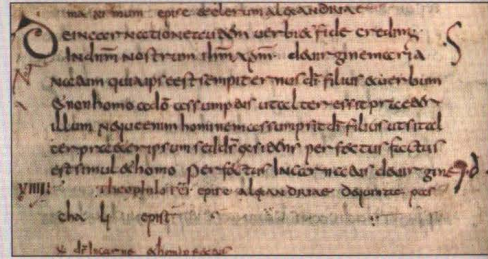
Aşağıda sağda. Dört İncilin Codex Aureus'u. Bu muhteşem elyazması 870'ler civarında Corbie'de yapılmış ve kısa bir süre sonra Karolenj İmparatoru Arnulf tarafından Regensburg'taki St. Emmeran Manastırına verilmiştir. İhtişam içindeki İsa, Son Yargılamadan zaferle çıkmış olarak; hem defterlere, hem de rulolara yazan İncilin dört yazaryla birlikte görülmektedir.

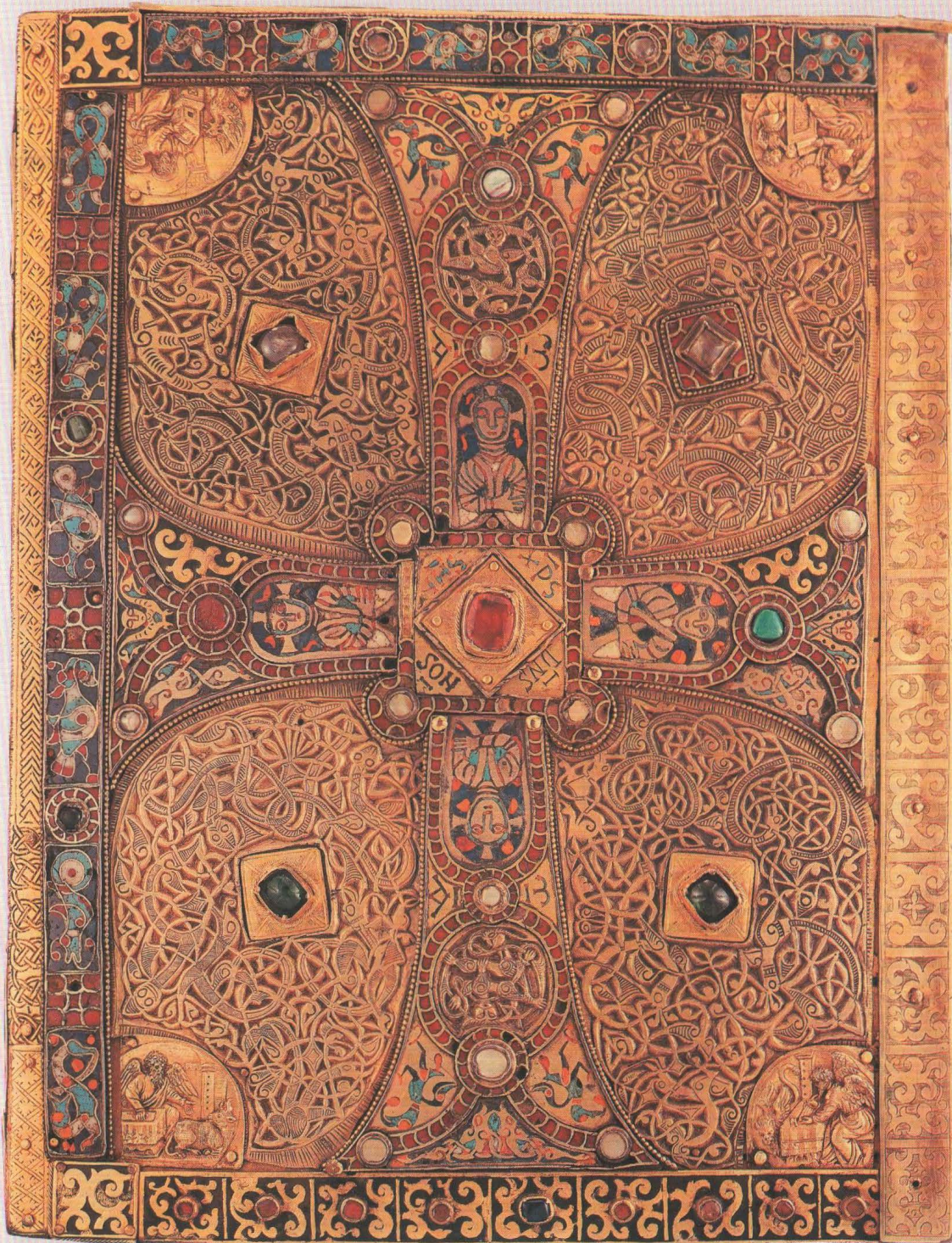
Sağda. Charlemagne dönemine ait büyük bir metal işçiliği hazinesi olan Lindau İncili'nin arka kapağı. Bütün olarak düşünülmüş olmakla birlikte, meydana getirilmesi sırasında çok çeşitli tekniklerin kullanımını gerektirmiştir. mineli haç ve İsa'nın büstleri, kakma, kurşunlu mine vitray. Haç birbirlerine tutturulmuş 4 tane altın gümüş hayvan figürleri panosu üzerine tatbik edilmiştir. 8. yüzyıl İngiliz ve İrlanda bezemeleriyle olan bağ çarpıcıdır. Hayvan figürlerinin yer aldığı madalyonlar, bunların İskandinavlara ait Oseberg teknesinde ilk ortaya çıkmalarından daha erkene benzemektedirler. 9. yüzyıl sonlarına ait olan İnciller, önceleri bu muhteşem kapaklarına bağlanmış değillerdi.

Yukarıda. 9. yüzyıla ait bir mine haç. Lateran'daki Capella Sanctorum'dan gelen bu haç şimdi Vatikan'dadır. İsa'nın hayatının ilk dönemlerinden sahnelerle bezemistir ve altın bir telkârinin içine yerleştirilmiştir.

Sağda. 822'de Weser nehri üzerinde Corvey'de kurulmuş olan önemli bir Sakson manastırı. Batı cephesi Pikardiya'daki St. Riquien Manastırının (800 civarı) modeline göre inşa edilmiş ve Batı mimarisinde, bir kilise için yapılan ilk görkemli cephe duvarını meydana getirmiştir. Cephe duvarının ortasının 1146 civarında yükseltilmiş olmasına rağmen, Karolenj bina yapımındaki yeni tarz hakkında, ayakta kalan en iyi izlenimi vermektedir.

İngiltere'deki barbar krallıkları

Bu tarihlerde Kuzey Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan diğer büyük devlet İngiltere'dir. Bundan sonra, bütün Orta Çağ boyunca güçlü bir etki icra edecektir. Oluşum yıllarına ait tarihin önemli bir bölümü karanlık ve karışıktır, fakat iki dönem nisbeten daha iyi tasvir edilmiş olarak belirmektedir: İngiliz halkının, 7. yüzyılda Bede'in anlattığı üzere Hristiyanlığı kabulü ve 10. yüzyılda Wessex kralları döneminde birleşik bir krallığın kurulması. Bu iki dönem, İngilizleri dört yüzyıl öncesinden Britanya'ya getiren geçmiş bir olgunun tekrarı olan Danimarka istilası ve iskanı tarafından birbirlerinden ayrılmışlardır.

Kent kralı Ethelbert'in bir Merovenj prensesi olan Bertha ile evlenmesinin 597'de Roma misyoner heyetinin gelişine yol açması, İngiltere'dekiler ile Kıt'adakililer arasında 1,5 yüzyıllık bir sessizlikten sonra, siyasi ilişkilerin yeniden kurulduğunu kanıtlamaktadır. Karanlık Çağ boyunca ülkedeki koşullar hakkında yalnızca bir tek İngiliz çağdaş yazarı, geniş Gildas (500 civarı-570 civarı) bir miktar bilgi vermektedir ve onun İngiltere'nin yıkılması ve Fethi adlı yapıtından kesin, tarihlendirilebilir olaylar çıkarmak kolay değildir yine de, İngiliz kayıtları 597'den sonra tekrar tutulmaya başlandığında, Roma yönetimine son olarak değinilmesinden beri geçen iki yüzyıl içinde ne kadar çok şeyin değiştiği açık hale gelmiştir.

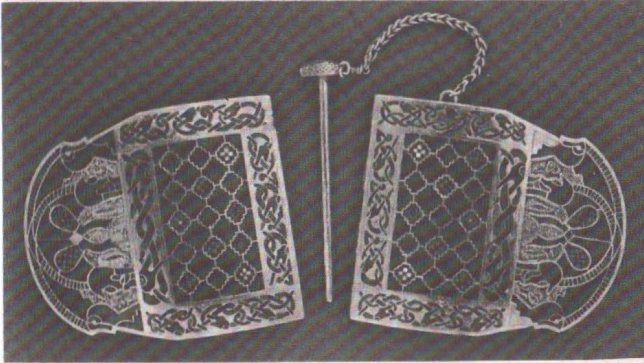
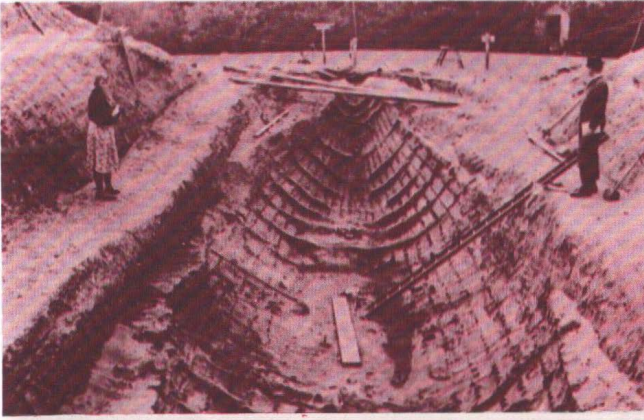
5. yüzyılın ilk yarısında Romalı-Britanyalı halklar, Roma *legion*'larının Kıt'ada dönmek üzere çekilip kendilerini terketmelerineyle, Roma İmparatorluğunun en iyi korunan sınırı olan Hadrianus seddinin kuzeyinden gelen istilalarla özellikle başetmek durumunda kalmışlardır. Britanyalıları muhtemelen Kıt'ada da uygulandığı gibi, Germen yardımcı askerler kullanmışlardır. Bunlardan bazıları aileleriyle birlikte 4. yüzyıl kadar eski tarihlerde bile, ayrı yerleşim adacıklarına yerleşmiş olmalıydılar, fakat bunlar ve ardılları kırsal toplum tarafından özümlelenememişlerdir. Germenlerin en azından 5. yüzyıl ortalarında Romalı-Britanyalı yöneticilerden özerk olarak toprağa yerleşmek istediklerini biliyoruz; bunların adanın daha fazla Romalılaşmış doğu parçasını sahiplenmelerine engel olunamamıştır. Bazı Britanyalı yerleşim adacıkları burada yaşamaya devam etmiştir; bazı Britanyalıları da fathiler tarafından köleleştirilmişlerdir. Fakat Germenler dil veya din olarak Romalılaşmamışlar, böylece Roma Britanya'sı, Batı İmparatorluğu'na yeni gelenlerin, Roma Uygarlığı'nın kalıntılarıyla ulaşmak zorunda kalmadıkları yegâne barbar yerleşim bölgesi olmuştur. Batıdaki Romalı-Britanyalıları Keltçe konuşmakla, fakat Latince yazmaya devam etmektedirler. Piskoposların, Galya'dakilerin tersine, Doğu İngiltere'de kentlerini terketmelerine ve buradaki Aryan değil düpedüz putatapar olan Germenleri Hristiyanlaştırmaya teşebbüs etmemelerine rağmen, Hristiyan kalmaya devam etmişlerdir. 5 yüzyılın sonlarında Britanyalıları Germen ilerlemesini bir süre batı yönünde durdurabilmiş, fakat eski tarihlerdeki bu yardımcılarını adadan kesin olarak atacak kadar, hiçbir zaman toparlanamamışlardır. 6. yüzyılın ortalarında birçok ayrı Germen krallığı ortaya çıkmıştır ve bunlar, alanları o tarihten itibaren daralmaya devam eden Britanyalıları sıkıştırmışlardır.

Bu Germenler Avrupa'nın kuzey kıyılarından geldiler ve Bede' in onları kültürel açıdan Angılar, Saksonlar, Jütler olarak ayırmadından daha da çeşitlidirler. Kent bölgesi ile Wight adasındaki araştırmalarda Frank unsurlarla birlikte bir de Jüt unsuru belirlenmiştir. "Anglar" İngiltere'de, ayrı gruplar olarak Doğu Anglia, Orta Anglia ve Northumbria'ya yerleş-

mişlerdir. "Saksonlar" batı, güney, orta ve doğu dalarına ayrılmışlardır. Bu gruplardan bazılarının 9. yüzyıl kadar geç tarihlere değin ayrı krallıklar halinde varlıklarını sürdürmeleri, buralarda 600'lerde iyi-ce yer tutmuş bazı iç-birlikli grupların varolduklarını kanıtlamaktadır. Fakat bu krallıkları kısmen, Germenlerin Britanya'ya birçok nehir yolunu kullanarak ve ayrı gruplar halinde nüfuz etmelerinin bir ürünüdür. Ancak, tarihsel olarak en iyi bilineni olan sonuncu Wessex Krallığı, kuzeydeki Southampton Water'dan 580'lerde Wiltshire'e ilerleyen Saksonlara, Thames Vadisine yerleşip Bath, Cirencester ve Gloucester'i Britanyalılardan 600'lerde fethedip, Hampshire ve Wiltshire Saksonlarını 680'lerde özümleyen bir başka grup sakson'un birleşmesi sonucu gelişmeye başlamıştır. Wessex'de güçlü bir krallığın oluşması bir yüzyıldan daha uzun zaman almış ve Kıt'adan gelen homojen bir grubun istilasının değil, bizzat İngiltere'nin tarihsel koşulları olarak ortaya çıkmıştır ve iş kesinlikle 5. yüzyılda olmamıştır. Başka krallıkların da uzun dönemde benzeri bir şekilde gelişmiş olmaları muhtemeldir, fakat konu hakkında çok az bilgiye sahibiz.

Küçük krallıklar çoğu zaman birbirleriyle olduğu kadar, batıdaki Britanyalılarla da çatışma halindedirler. 7. yüzyılda sırayla egemen olmuş en güçlü üç İngiliz krallığı; Northumbria, Mercia ve Wessex'in İngiliz askerî gücünü ve kolonileştirme tutkusunu kıydan kıyıya yaygınlaştırmalarına kadar, Britanyalıları karşı durmak bilmez saldırılar söz konusu olmamıştır. Bu durum batının yabancı halklarını kaçınlmaz olarak adanın uçlarına sürmüştür. Northumbria'nın dikkatlerinin daha çok kuzeye yönelik olmasından ötürü, iki güney krallığını yalnız bırakma eğilimine girmesine rağmen, üç büyük krallık arasındaki hegemonya rekabeti hiç de azalmamıştır. 7. yüzyıl kadar erken bir tarihte, Orta Krallık olan Mercia İngilizlerin tümüne egemen olmaya niyetlenmiştir; Devon ve Cornwall'e doğru daha da genişleme olanağıyla birlikte Güney İngiltere'de yayılan Wessex Krallığı bile, 8. yüzyılda Ethelbald ve Offa tarafından uygulanan Mercia üstün-yetkisine direnmemiştir. Sadece Wessex kralı Egbert kısa bir süre İngiltere'yi Humber'a kadar fethedebilmiştir. Öncelik konusundaki tartışmalar siyasi anlam taşımaya devam etmiş ve tek bir hükümdar tarafından İngilizlerin tümü üzerinde sürdürülen otoritenin *Bretwalda* konumu (Britanya hükümdarlığı), krallığın tersine, aileye aktarılmayan kişisel bir öncelik olmuştur, fakat ırsileşmesi için de mücadele edilmekteydi. Roma Britanya'sının İngilizler tarafından korunan yegâne patetik anısı olan *Bretwalda*'nın otoritesi, gelenek gereği, ilk kez 6. yüzyılın sonlarına doğru İngiliz kralları tarafından kullanılmıştır ve bu aşamada ortak niteliklerini ifade etmek üzere "İngiliz" gibi bir kelime bulamamış olmaları anlamlıdır.

7. yüzyılın ilk yarısında İngiliz halkının Hristiyanlığı kabul etmesi, olayların tarihçisi Bede'in ölçülerine göre, İngiliz halkının yaratılmasındaki ilk safha olmuştur. Ancak o dönemde yaşayanlar açısından, birbirlerine karşı yaptıkları silahlı mücadeleler, manastırların ileri sürdüklerinden çok daha fazla dikkat çekmektedirler. Gene aynı şekilde, İngiliz kralları arasındaki savaş, görünüşte Hristiyan misyonerlerini rahatsız etmemiştir. Halklarıyla birlikte boyun eğdirilmesi gereken kral sayısının çokluğu, birçok çalışma üssü sağlamak gibi bir üstünlük taşımalarına rağmen, Hristiyanlaştırma faaliyetinin Galya ve İspanya'dakinde daha karmaşık olmasına yol açmıştır. Başlıca krallıklar nisbeten daha kısa süreler içinde Hristiyanlaştırılmışlardır: Kent ilk Roma misyoner hey-

Yukarıda içinde bulunduğumuz yüzyılda Orta Çağ'a ilişkin en çarpıcı keşif 1939'da Suffolk'daki Sutton Hoo'da yapılmıştır. 26 m. uzunluğunda, kükreli, bordalı, büyük bir tekninin kalıntıları, tahta kısımları çürüdüğünden perçinler ve boyalar sayesinde kuma çizilmiştir. Bir ceset bulunamamıştır, fakat deniz aşırı yağma ürünleri ile 650/660'lar civarında gömüldüklerini düşündüren bir para koleksiyonuyla birlikte, putatapar bir güçlü adamın mezarından çıkarılan çarpıcı bir egypta koleksiyonu bulunmuştur. Bu koleksiyon bir Doğu Anglia kralına aite benemektedir, fakat kimliğine dair herhangi bir kesinleme bugüne kadar açığa çıkarılamamıştır.

Ayrıca Sutton Hoo kaynaklı, altın kakra bir çift toka, yuvalara uygun biçimde kesilmiş ince lâl taşlarıyla süslenmiştir. İğnenin tepesinde bir hayvan başı bulunmaktadı. Yuvarlanmış kısımlar, arkalarından birbirlerinin içine geçen iki yabani domuz başı biçiminde şekillendirilmiştir. Muhtemelen İngiliz iğniliğinin ürünü olan bu parça 7. yüzyıl zanaatkarlarının gösterdikleri hürerin en ince örneklerinden biridir.

ti tarafından (597'den itibaren), Northumbria iki aşamada, önce Romalı piskopos Paulinus (626) ve sonra da Iona manastırından rahipler (635'ten itibaren) tarafından. Aynı tarihlerde bir piskopos Doğu Anglia'ya yerleşmiş ve Thames Vadisindeki Saksonlar, 630'larda Dorchester'da bir piskoposa sahip olmuşlardır; bu arada bir başka piskopos da 664'den önce Winchester'a yerleşmiştir ki, burası artık Wessex piskoposunun sürekli merkezidir. Northumbria tarihçi Bede'e göre, Hristiyanlığa en fazla düşman olan kral Mercialı Penda'dır (632-55 civarı arasında kral), fakat daha ölümden önce oğlu vaftiz edilmiş ve onun yönetimindeki Orta Anglar bağimli kralığı Northumbria'dan gelen Hristiyanlara açılmıştır. Bu sıralarda gelen Hristiyan misyonu, daha önceleri Doğu Saksonları arasında kurulmuş olan kiliseyi canlandırmak üzere, buraya kendi içinden bir kol yollamıştır. Whitby sinodundan sonra (664), yeni Canterbury başpiskoposu Tarsulus Theodore (669-690) İngiliz Kilisesinin yönetimini örgütlemiştir. Artık Whit-horn, Abercorn, Lindisfarne, Hexham, Pípon, York, Lichfield, Leicester, Dunwich, Kuzey Elmhalm, Winchester, Worcester, Hereford ve Londra'da piskoposlukları vardır. Bunlardan bazıları kısa ömürlü olmuşlardır; hepsi belirli "kabilelere" hizmet vermek üzere kurulmuşlardır ve Galya ile İspanya'daki piskoposluk yapısından tamamen farklıdır. Aynı tarihlerde Güney Saksonları hâlâ putatapar olarak kalmaya devam etmektedirler. Ancak 681 ile 685 arasında Wilfrid onlar için Selsey'de bir piskoposluk bölgesi kurabilmiştir. Buna rağmen Augustinus'un misyonundan itiba-

ren yüzyıl içinde, bütün İngiliz krallıkları Hristiyanlığı kabul etmiş duruma gelmişlerdir. Putataparlığın kökü kazınamamışsa da, ısrarlı Hristiyan baskısına karşı direnmeye çoktandır yetenekli gözükmemektedir.

7. ve 8. yüzyıllar İngiltere'sinde, İrlanda, Roma ve Frank örneklerinin izinde, manastır sayısı da artmıştır. Tıpkı çağdaş Merovenj hükümdarları gibi, İngiliz kralları da manastırlar kurmuşlardır. Bazı ünlü manastırlar kadınlar tarafından kurulmuştur, örneğin Whitby başrahibe Hild tarafından veya Ely Manastırı Prenses Ethelthryth tarafından kurulmuşlardır. Başkaları ise mütevazı bir şekilde işe başlamışlardır, örneğin Crowland bataklık içinde kurulmuş veya Lindisfarne Iona Manastırından gelen misyonerlerin Bamburgh'taki kral kalesinin karşısına yaptıkları bir hücreden büyümüştür. Bede'in eserleri, başrahip Benedict Biscop'ın Northumbria'daki Jarrow ve Monkwearmouth'da kurduklarının, özellikle de Biscop'ın Roma yolculukları sırasında edindiği kitaplardan meydana gelen muhteşem kütüphaneler, iyi kullanıldıklarının kanıtlarıdır. Bizzat Bede, hayatının sonlarına doğru (735), toprak üzerindeki kamusal yükümlülüklerden kurtulabilme kastıyla muvazaa manastırlarının kurulduğunu aktarmaktadır. 747'de toplanan bir Kilise Ruhani Meclisi, disiplini sıkılaştırmak için piskoposların manastırları daha yakından gözetim altında tutmalarını emretmiştir. Fakat manastırlar toplum dokusunun bir parçası haline gelmişlerdir; bunlar zengin ve etkilidirler. Galya'da olduğu gibi, İngiltere'de de Tanrı'nın şanı uğruna edinilmiş zenginliklerin altın, gümüş ve mücevherlerle donatılmış sandıklar ve ziynet eşyalarıyla göz kamaştırıcı kiliselerde birikmesi bu mekânları talancılara karşı korumasız bırakmıştır.

Kıt'ayla bağlar 8. yüzyıl İngiltere'si için çok önemli olmuştur. Mümin ve eğitimli olanlar, putatapar yayılgılar içindeki deniz aşırı Germen biraderlerinin ruhlarının selâmeti için endişe duymuşlar ve kendilerini, Roma'daki Papa'nın başkanlığındaki evrensel Kilise'nin bir parçası olarak hissetmişlerdir. Karolenj İmparatorluğu Frizya ve Thuringia misyonlarını destekleyen İngilizlere çok şey borçludur. Bonifacius'un yeni Frank krallık hanedanı ile Papalık arasında ittifak sağlanmasındaki katkısı hiç de abartılmış değildir. York Okulunun bilgisi, Alcuin'in eseri aracılığıyla (735-804) Karolenj kültürel uyanışının ana yoluna katılmıştır. İngiltere, Batı'da Karolenj İmparatorluğu tarafından özümlememiş yegâne Hristiyan ülkedir, fakat kültürel olarak aynı dünyanın bir parçasıdır.

8. yüzyıla gelindiğinde İngilizler üzerinde Mercia hanedanının egemenliği, sürekli olmasa bile, en azından kural olarak kabul edilmiş durumdadır. Hattâ Mercialı Offa (758-96 arası kral) 774'de kendine *Rex Anglorum* (İngilizlerin kralı) ünvanını vermiştir. Charlemagne'a karşı eşit bir konumdaymışlar gibi davranmışlardır. Her iki hükümdar da kendi halklarının ticari çıkarlarını korumuşlar ve iki ülke arasındaki ticarette çok kazanıp az kaybetmeye bakmışlardır. 755'den sonra Güney İngiltere'de basılan gümüş peniler 755 yılında Frank sikkelerinde yapılan düzeltim izinden gitmişlerdir; tıpkı İngilizlerin 7. yüzyılın sonlarından itibaren Merovenj sikkelerini önce kullandıkları, sonra da taklit ettikleri gibi. İngiltere siyasal bağımsızlığı muhafaza etmiştir, fakat Kuzey Avrupa'nın kültürel ve dinsel cephelelerinde de olduğu gibi, ekonomik hayatının da bölünmez bir parçasını meydana getirmiştir. 7. ve 8. yüzyıllar boyunca İngilizler, kendi siyasal birliklerinin Franklarınkinden daha narın olmasına rağmen, Avrupa işlerinde önemli insanlar

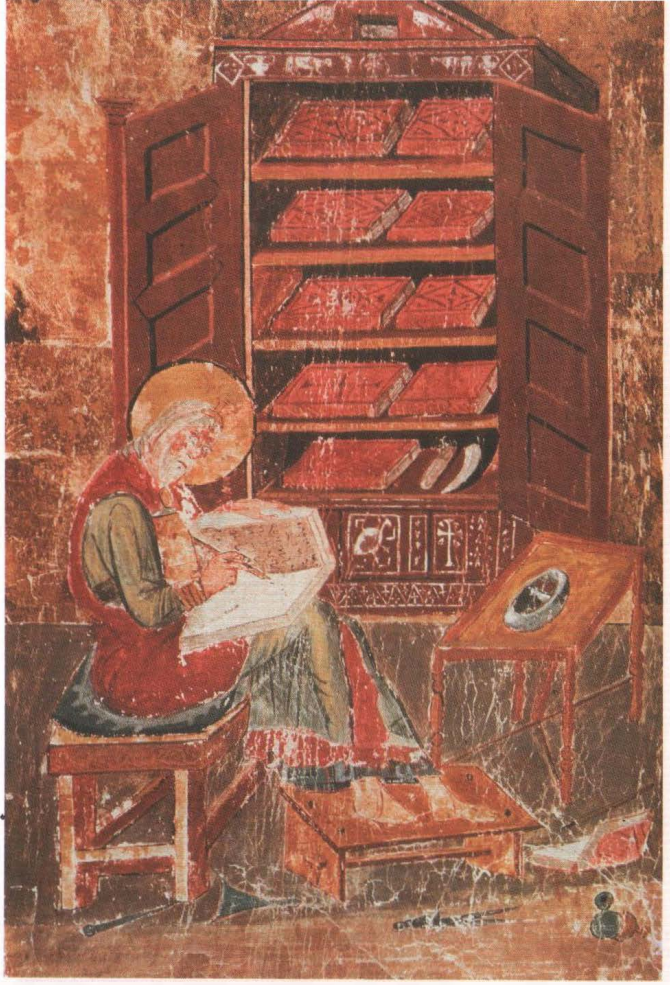
olarak belirlenmişlerdir. Mercia hakkındaki bilgi kaynakları daha iyi olsaydı, dönemin tümü boyunca İngiltere'nin birliği yönünde ciddi bir ilerlemenin gerçekleşmekte bulunduğunu ortaya koyabilirlerdi, fakat siyasal bölünmenin, her iki ülkenin de Kuzeyliler (Normanlar) tarafından istilâ edildikleri 9. yüzyıl Galya'sındaki kadar derin olma olasılığı yüksektir. Bu Norman istilâlarının yarattığı paradoks, Galya'da siyasal parçalanma sürecini hızlandırırken, İngiltere'de ülkenin tümünün belirleyici ve kalıcı bir önderlik altında toplanmasına hizmet etmiş olmalıdır.

İngiltere, Karolenj İmparatorluğu ve Kuzeyden gelen saldırı

İngiltere'ye ilk akınlar, muhtemelen Normanlar tarafından 793'te Lindisfarne Manastırı ile Northumbria'daki diğer yerlere yapılmıştır. Danimarkalılar Wessex'de Beorhtic (786-802) ile Egebert (802-39)'ın saltanat dönemlerinde görülmüşler ve hem karada, hem de denizde yapılan savaşlar sonucunda bozguna uğratılmışlardır. Fakat ülkeden atılamamışlardır. Danimarkalılar 855'te İngiltere'de ilk kez Sheppey Adasında kışlamışlar; fakat İngiliz kralları telâşa düşmemişler ve İngiliz krallıklarına karşı kitlesel bir saldırı için deneyim ve kaynaklarını birleştiren Danimarkalıları başa çıkarmak için hiçbir hazırlık yapmamışlardır. 865'te Danimarkalılar kesin bir saldırı için hazır hale gelmişlerdi. Doğu Anglia'ya büyük bir birlik gelmiş ve buradaki halkı kabaca korkuttuktan sonra, kuzeye dönerek York'u ele geçirmişler ve orada bir krallık kurmuşlardır. Northumbria krallığı bu yeni devlete bağımlı hale gelmiştir. Danimarkalılar 869'da Doğu Anglia kralı Edmund'u öldürmüşler ve 874'de Mercia kralını sürmüşlerdir. İngiliz krallıklarından yalnızca Wessex, kendini istilâciya karşı koruyabilmiştir.

Danimarkalıların istilâsıyla durum orada bile umutsuz bir hal almış ve ancak, Danimarkalı önderleri kendisiyle uzlaşmak zorunda bırakan (871-99 arası kral "Büyük" Alfred) ortalağa egemen olmuştur. Bundan sonra Danimarkalı önderler ve takipçilerinin Danelaw olarak bilinen bir bölgeyi iskân etmelerine izin verilmiş ve bunun koşulu olarak da, kendilerinden içlerine İngiliz sızmasını mümkün kılan, Hristiyan dinini kabul ederek vaftiz olmaları istenmiştir. Fakat yeni gelenlerin yavaş giden özümlenme süreci, Alfred'in oğlu (899-924 arası kral "Yaşlı" Edward) ve torunu Athelstan (924-39 arası kral) tarafından Danelaw'ın yeniden fethiyle hızlanmıştır. Danimarkalı yerleşmesi, İngiliz dilinin gelişmesindeki derin etkisine bakılacak olursa, kitlesel olmuş olmalıdır. Danimarkalılar 10. yüzyılda İngiliz krallığı tarafından özümlemlerle, bu yalnızca o dönemin olağanüstü koşullarında mazeretini bulan yönetim faaliyetlerinin öncelli olmayan bir şekilde genişlemesinin sayesinde olmuştur.

İngiliz krallığı 10. yüzyılda, kralın birliklerini savaş sırasında yönetme becerisine, başarıya bağımlı kalmıştır ve bu da krallık *thegn*'lerinin (askeri soylular) dikkatlice seçilmelerini gerektirmiştir; özel olarak donatılan bu *thegn*'ler ödüllerinin bir parçası olarak toplumsal merteye kazanmaktadırlar. Öte yandan kralar, düşmanla başa çıkabilmek için ulusal bir strateji geliştirmenin gerekliliğini de öğrenmiştir. Bizzat Alfred, *burh* adı verilen savunma noktaları inşa ettirmiş ve bunların bize kadar ulaşan bir listesi, inşa amaçlarının askeri olduğunu kanıtlamaktadır. *Burh*, köprü ve yol yapımı için gereken emeğin, elde tutulan toprağa göre örgütlenmesi, savaşa götürülmeyen mütevazı halkın üzerine yeni yükler bindirmiştir. 10. yüz-

yılda, herhalde vergi yükü, akınlar yeniden başladığında kralın Danimarkalıları satın alarak istilâyı durdurmak üzere büyük miktarlar ödemeyi düşünmesi-ne yeterli olacak kadar düzenli hale gelmiştir. Sonraki bu saldırılar İngiltere'nin yeniden talan edilmeye değer olarak görüldüğünü kanıtlamaktadırlar. Fakat bu keredinde Danimarkalıları, sayılarının artmış bulunmasına ve kral korumasından yararlanarak daha zenginleşmiş olmalarına rağmen, manastırları talan etmekle ilgilenmemektedirler. 1013'te elköydukları, doğrudan doğruya krallığın kendisidir. Bu tarihten sonra İngiliz krallığı Alplerin kuzeyindeki en güçlü tek devlet haline gelmiştir.

Sikkelerin ülkenin tümüne yayılmış darphane kentlerinde kesilmelerine rağmen, kral ulusal para basımını denetim altında tutmaktadır. Ülkenin yönetimi genel olarak, eski kabileler veya krallıklar tabanı üzerinde değil de, önce Wessex'de uygulanan, sonra da buraları Wessex kralları tarafından Danimarkalılardan alındığında sistematik olarak ülkenin geri kalan taraflarına aktarılan bir usulle, daha küçük bölümler üzerinde temellenmektedir. En geniş birimler olan *shire*'ler bir önemli kentin veya müstahkem mevkinin etrafında oluşan ve adını oradan alan toprak parçalarıdır. *Shire*'ler *hundred*'lar (yüzlükler) halinde alt

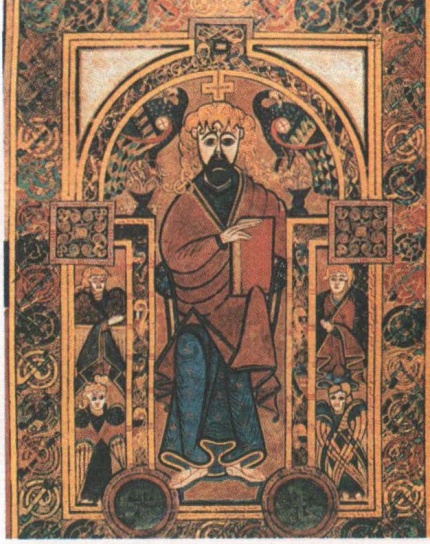
Yukarıda. Bu "Ezra" portresi, onu Papaya göndermeye niyetlenmiş olan başrahıp Geofrid'in (690-716) emri üzerine Monkswearmouth Manastırında imal edilmiş bir elyazması olan *Codex Amiatinus*'un içinde yer almaktadır. Bu elyazması başrahıbin Roma'dan dönerken beraberinde getirdiği, Cassiodorus tarafından hazırlanmış olan Kitab-ı Mukaddesi model olarak almıştır. Muhtemelen bu elyazması, Yasayı yenileyen kâtip Ezra olarak yeniden resmedilen, yazar Cassiodorus'un bir portresini içermektedir. Bu nüshada, tipki Cassiodorus'un ki gibi, Kitab-ı Mukaddes'in dokuz cildi raflarda gösterilmektedir. 8. yüzyıl sanatçısı klasik modelini yeniden yorumlamıştır, fakat ilham kaynağı aşıkardır.

Sağda. Aberdeenshire'deki Rhynie'den, muhtemelen 7. yüzyıla ait bir Pikt taşı. Balık ve "fil" sembelleri evlenme anlaşmasını veya topak iskânını temsil ediyor olmalıdır.

Yukarıda. Üzerinde "Offa Rex" ibaresi yer alan ve İslam dinarlarının taklidi olan bu altın para, Küfi harflerle yazılmış olup, Offa'nın sikkelere ilgisini ve 8. yüzyılda İngiliz ticaretinin ne kadar uzaklara ulaştığını gösteren şaşırtıcı bir buluntudur.

Yukarıda sağda. *Kells Kitabı* diye adlandırılan elyazmasından bir sahife. İsa burada sakallı olarak, bir kemerin altındaki bir taht üzerinde kumaşla kaplı bir minderin üzerinde oturmuş durumda gösterilmiştir. Kemerin iki yanında bir çift tavus kuşu ve alta da dört melek durmaktadır. 11. yüzyıl başlarından beri Kells'te bulunmakla birlikte, İrlanda elyazmalarının bu en süslüsü 800'lerde İona'da imal edildiği benzenmektedir. Elyazmasındaki tüm portreler tek bir sanatçı tarafından yapılmıştır, süslemelerde kullanılan üç tane den bir hiçbir zaman tamamlanamamıştır.

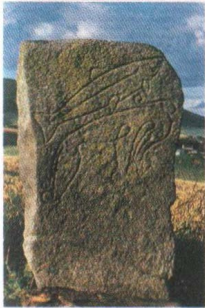

bölgelere ayrılmışlardır ve bunlar yargısal, mali ve muhtemelen askeri amaçlar taşımaktadırlar. Krallar, önceleri çeşitli İngiliz krallıklarının kilerden alınan fakat 10. yüzyılda değişen koşullara gitgide daha çok uyum sağlayan kanun derlemelerini yerel dilde yayımlamışlardır. Bunlara göre, insanlar adli işlerde kendilerine kefil olmak üzere lordlar edinmek veya 10 komşuluk ortak güvenlik gruplarına katılmak zorundaydılar. İşleri yönetme konusunda kraliğin gücü, ülkenin toprak sahibi lordların eline düşmesine veya yerel yönetimler halinde parçalanmasına izin vermemiştir. Krallar, ayakta kalan Kelt prensliklerine (Devon ve Cornwall, Wessex'in parçaları haline gelmişlerdir) kendilerini üst lord olarak tanıtmaya başlamış; ancak kuzeyde egemen olma konusunda yetersiz kalmışlardır. Bu monarşi, 10. yüzyılda her zaman harika olmayan kralların birbirlerini izlemeyle o kadar iyi kök salmıştır ki, 11. yüzyıldaki hane-dan çatışmalarına rağmen yaşamaya devam etmiş ve çok güçlü olan Norman monarşisinin tabanını meydana getirmiştir. Hiç kuşkusuz ilk istilâ döneminde itibaren ülkenin yavaş, fazla dikkat çekici olmayan bir şekilde kolonizatör kuşakları tarafından iskânı, Domesday Book döneminde (1086) yerleşimi o dönem için ekonomik ve uygulanabilir sınırlarına kadar genişletmiş, kırsal kitleyi bu güçlü monarşi için hazır hale getirmiştir, fakat 9. yüzyıldaki Danimarka istilâları olmasaydı, ülkenin birliği bu kadar hızlı kurulamazdı ve bu iş Mercia'dan değil de, güneyden itibaren olurdu. Bu arada 9. yüzyılda Kuzeylilerin Manş Denizi'ndeki Karolenj topraklarındaki faaliyetlerini dikkatle izleyen Wessex kralları, Danimarkalı akınları tekrar canlandığında, Normandiya'nın siyasal niyetlerinden endişe duymaya başlamışlardır. İngiltere'nin güneyinde Manş Denizi'nin bir sınır olarak görev yapması konusunda hayal kurulumaktadırlar ve Manş sularına serbest giriş, krallık siyasetinin yüzyıllarca süren önemli unsurlarından biri olmuştur. Bede'in kuzeyde yazılan *Kilise Tarihi*'nin Hristiyanlaşma dönemine ilişkin olması gibi, Wessex'de başlanılan *Anglo-Sakson Vekaynamesi*'de 10. yüzyıl monarşisinin güce dönemine ilişkindir. Her iki kaynak

da, kurumsal başarı elde etmenin nedenli güç olduğunu ortaya koyarken, İngiliz halklarının temeldeki birliğinin altını çizmektedirler. Manastır yazarlarının herbiri kendine göre, ülkenin çeşitli halklarının hem dinsel, hem de laik düzeyde tek bir ulus halinde yaşamaya hazırlanma çabalarına katkıda bulunmuşlardır.

Danimarkalılar 9. ile 11. yüzyıllar arasında İngiliz tarihinde öncelikli bir rol oynamışlardır. Kıtadaki varlıklarının etkisi ise, esas olarak olumsuz olmuştur. Karolenj egemenliğinin Kuzey Denizi kıyılarına kadar genişlemesi, imparatorluğu Danimarkalıların ilgi alanı içine sokmuş ve daha Charlemagne'in ölmesinden önce bile yapılan akınlar Charlemagne yönetimini çözümler sorunlarla başbaşa bırakmıştır. Frank askeri gücünün ve birliklerinin değeri, canlanması imparatorluğa, denizden gelen düşmanlarla başa çıkabilmesi gereken donanımı sağlamamıştır. Böylelikle, yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca Danimarkalılar, imparatorluğun zayıf, dışta kalmış topraklarından değil de, en güçlü olduğu yerlerden, Kuzey Denizine akan nehirlerle, Loire Vadisinden semirmişlerdir. Bunları Frank imparatorluk geleneğinin en sağlam olduğu, manastırların en yoğun olarak yerleştikleri ve iki yüzyıllık krallık himayesi sayesinde en fazla zenginleşen yerlerdir. Charlemagne'in ölümünden sonra imparatorluk ailesinin içinde meydana gelen siyasal karışıklıklar yeni düşmanlara karşı direnmenin örgütlenmesini engellemişlerdir. Enerjik yapıları Kel Charles bile 861-62'de düşman çetelerinden birini, bir başkasıyla savaşması için, satın almak zorunda kalmıştır. İstilâcıların su üzerindeki becerileri, beklenmedik saldırıları ve küçük çeteler halinde kural tanımayan hareketleri, onları Franklar açısından, yerel düzey hariç, başa çıkılması güç düşmanlar haline getirmektedir. İmparatorluğun yönetiminin en zayıf olduğu yer burasıdır. İstilâcılara karşı etkin mücadeleyi ancak yerel hükümdarlar sürdürebilmekte, bunun da bedeli imparatorluğun parçalanması olmaktadır. Sanki olaylar alay ediyormuşçasına, Karolenj kralı Basit Charles'in Rollo komutasındaki karma bir savaşçı grubunu Chartres'da bozguna uğratması, 911'de Normandiya dükalığının doğmasına yol açmıştır. Bu tarihte Rollo başı yapmaya razı olunca, Hristiyan olmuş ve Sen Vadisindeki diğer başbelalarını karşı Frankları korumaya başlamıştır. Paris 885-86'da meydana gelenine benzeyen bir saldırıdan kurtulmuş, fakat Normandiye kuzey prensliklerinin en büyüğü haline gelmiş ve krallık iktidarını en fazla hırpalayıcı olmuştur.

Bu kuzey halklarının batıya yerleşmeleri, artık talar, akın ve elkoymaları yeterli kadar ganimet getirmede ve ya artmış istihlalları tatmin etmenin uzadığında kaldığında, saldırılarının son safhasını meydana getirmiştir. Fakat bu yerleşmeler uzun ömürlü veya başarılı olamamışlardır. 911'den önce birçok erken "koloni" kurulmuştur. Aşağı Weser havzasında kurulmuş olan bir tanesi 30 yıldan az sürmüştü (826-52); Frizya'da Walcheren civarındaki bir diğeri 40 yılı biraz aşmış (841-85); 919'da Nantes'a yerleşen bir koloni ise 937'de yok edilmiştir. Normandiya'nın başlangıçtaki tarihi de, önce hızlı bir yayılma, arkasından da bağımsızlığına neredeyse son verecek bunalımların tarihidir. Sadece İngiltere'de, Danelaw'da, Danimarkalıların ülkenin tümünün tarihi üzerinde değişiklik yapabilmelerine olanak verecek yoğunlukta bir yerleşme olmuştur, fakat orada bile bu durum Danimarkalıların bağımsız bir siyasal birim halinde yaşamalarının ötürü değildi. Normandiya ise bunalımların üstesinden gelerek, Frank krallığı içindeki baş-

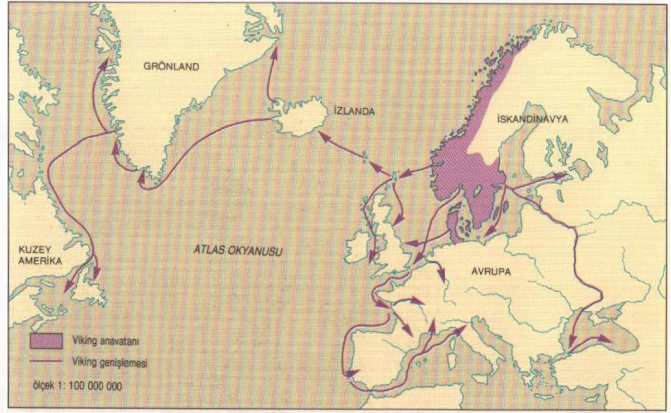

lıca "feodal" prensliklerden biri haline gelmiştir. "Viking" kuçaklaması

Danimarkalıların 9. yüzyıldaki faaliyetleri hiçbir şekilde kendi kralları tarafından ilham edilmemiştir. Karolenj krallığına ve eşit derecede cazip İngiltere'ye inen korsanlar, muhtemelen biraraya gelmiş özgür insanlar olmaktan çok, saygın yerel baronların yönetimindeki maceracı çeteleri gibi davranmışlardır. Bunları güdüleyen ganimettir, ancak ileri tarihlerde, talan ettikleri ülkelerde kışlayarak akınlarını daha ötelere götürmüşlerdir. Bu deneyler onların aklına yerleşme eğilimini sokmuşsa da, ancak düşmanlarının onların ilerlemelerini başarılı savaşlar vererek durdurmaya başladıklarında böyle davranmaya güdülenmişlerdir. Danimarkalıların üstünlükleri; cesaretleri, güçleri ve harika gemileridir. Öte yandan, İngiltere'de büyük sayılarda yerleşmiş olmaları, bu korsanların çiftçi de olabileceklarini veya kendi ülkelelerinden çiftçi getirebileceklerini kanıtlamaktadır; böylece İskandinavya'da duyulan daha fazla toprak arzusu ve belki de buna bağlı olarak belli bir nüfus basıncı insanları dışarıya sürüklemiştir.

En azından Norveç'ten yola çıkan göçmenlerin Atlantik'te yol alarak, 8. yüzyılın başlarında Britanya'nın kuzeyindeki adalara ulaştıkları kesin gibidir. Bir yüzyıl sonra, iskân hareketi Faeroe adalarına ulaşmıştır. 9. yüzyılın ortalarında Batı Norveç halkı Orkney adasının örgütlü bir baronluğa sahiptir ve buradan yola çıkan bazı göçmenler kuzeyde İzlanda'ya (860) ve güneyde de Hebridler üzerinden Man adası ve İrlanda'ya yönelmişlerdir. İrlanda'daki Norveç yerleşmesi Dublin (836) ve Limerick'de olmuştur. Ancak İrlanda'da Norveçliler işgallerine direndiği başka bir zengin toprak bulmuşlardır. Fethi amaçladıkları kısa bir dönem, kıyıdaکی anahtar kentleri ele geçirmek için yerleşmeye başladıkları bir başkası tarafından izlenmiştir. Norveçliler bu kentlerden hareketle dış ticareti denetim altında tutmak istemişlerdir. Norveçlilerin ana vatanlarında sözü edilebilecek ne kent, ne de ticaretin olmamasına karşılık, bunlar göçmen olarak yeni koşullarına uyum sağlamışlar ve İrlanda'nın Orta Çağ limanlarının kurucuları olmuşlardır. Hatta bu limanlardan hareketle uzaklara akınlar düzenlemişlerdir. Korsan olarak da, 844'de Lizbon ve Sevilla önderinde göçmüşler ve 860'larda İspanya'ya karşı başka saldırılarda bulunmuşlardır.

9. yüzyılın ikinci yarısında İrlanda'daki Norveç yerleşmesi sadece Norveç'in kendi siyasal gerçekliğini önümüzde olarak ortaya çıkarmıştır. İskandinavya'nın Kuzey Denizi ile Manş Denizi'ne Danimarka akınlarının başlamasından sonra değişen koşullarının sonucu olarak İskandinavya dünyası da, ekonomik anlamda, kenti ve ticareti olmayan kapalı bir ortam olmaktan çıkmıştır. Akınlar İskandinavya'ya çok ganimet getirmişler ve bunların içinde Schleswig'deki Heideby veya Stockholm'un batısındaki Birka gibi antrepo limanlarda takas edilebilecek köleler de yer almaktadırlar. Mälaren gölü etrafında birleşmiş bir halk olan İsveçliler de, o dönemde, faaliyetlerini Baltık üzerinden Kurland ve Finlandiya körfezinden geçerek Ladoga Gölüne doğru yaymaktadırlar. 9. yüzyıl boyunca bu içe doğru nüfuz etme Rus su yollarına kadar vararak, Vargenler (İskandinavların tümünü ifade etmek için kullanılan bir terim) Azak Denizi'ne (839) ve hatta İstanbul'a kadar (860) ulaştırmıştır. Bu savaşçı-tüccarlar, geçtikleri yolu boyunca büyük kentlerin yönetimlerini görünüşte ele geçirmişler ve bu sayede kuzeydeki Novgorod ile güneydeki Kiev arasında yer alan yerleşim yerlerini tek bir siyasal ticarî örgütlenme içinde biraraya getirmişlerdir.

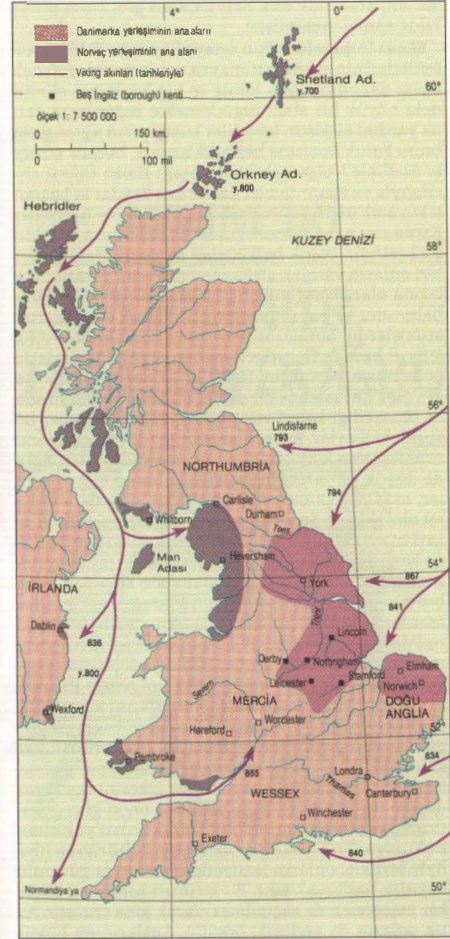
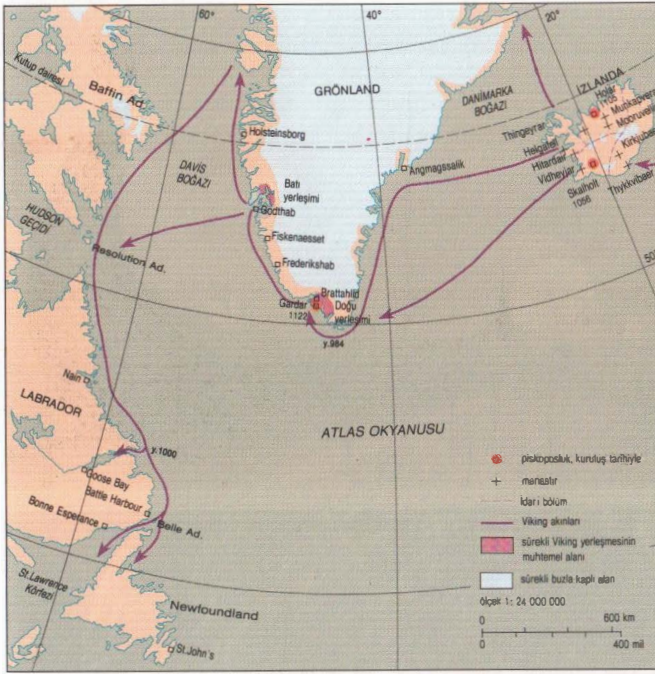

Böylelikle Baltık artık ekonomik bir çıkmaz sokak olmaktan kurtularak, Avrupa'nın "Viking" kucağına düştüğü bir dönemde ticareti Avrupa'nın bir ucundan öbürüne aktarıp gelmiştir. Slav topraklarındaki Vargenler tarafından birbirlerine bağlanan kuzey ve güney deniz yolları, 7. yüzyıl Arap fetihlerinin uzun zamandan beri mahrum bıraktığı İslâm dünyasının kaynaklarıyla, Batıya temasa geçirmiştir.

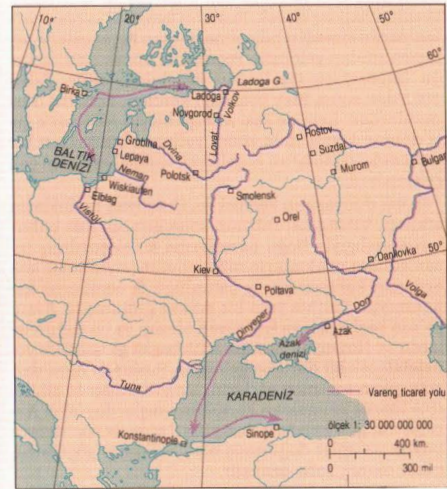
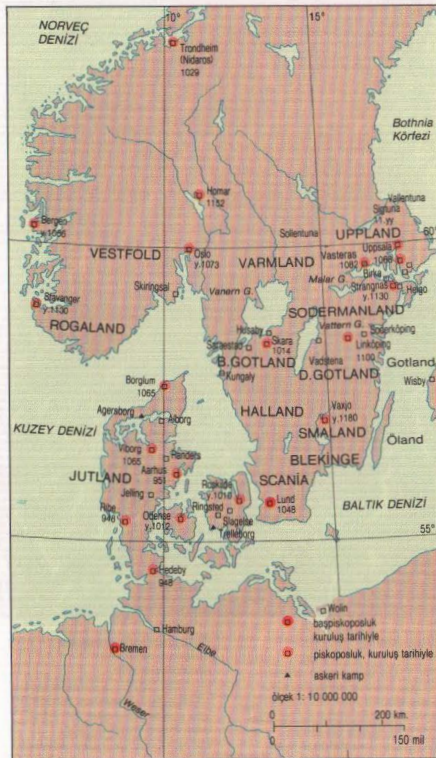
"Ruslar" 860'da İstanbul'da, Karolenj dünyasındaki kuzeyli benzerleri kadar endişe uyandırmışlardır, fakat Doğu İmparatorluğu, aralarında başka halkların bulunması nedeniyle toprak bakımından bitişik olmadığı bu korsanlarla baş çıkmakta daha başarılı olmuştur. Fakat korsanlar istedikleri herşeyi elde edememişlerse de, 907'de Kiev prensi Oleg büyük bir filoyla İstanbul önderinde gözükmüş, ticarî tavizler elde etmişler ve yapılan antlaşmayla Doğu İmparatorluğu ile sıkı ticarî ilişkiler kurmuşlardır. Bu ticarete Doğu İmparatorluğu pazarına kuzey ormanlarını kürk ve balını arzıtmektedirler; fakat esas alışveriş konuları ansandır; yani büyük Viking ağının bir yerlerinden sağlanan köleler ile imparatorluk seferlerinin değerli yardımcıları olan denizci ve askerler. 941'de husumetin yeniden ortaya çıkması muhtemelen Rusların zararına olmuştur, çünkü ara dönemde imparatorluk askerî gücünü yenilemiştir. 968'de imparator Nikephoros, kendisi Suriye'de seferdeyken, Rusları Bulgarları hizaya getirmek üzere davet etmekle hiç tereddüt etmemiştir, fakat Rusların önderi Sviatoslav bu tarihlerde Hazarları da (ki Yunanlılar bunları Rusları zaptetmek için kullanmışlardı) yok etmiş olduğundan, etkisini Balkanlara yaymaya ve böylece en ciddi düşmanı olan Aşağı Dinyeper'deki Peçenekleri bertaraf etmeyi hesaplamıştır. İmparator Tzimiskes (I. Ioannes, 969-76) Rusların yakın komşuları olmalarına izin verme niyetinde değildi ve onları, geri dönerek Peçeneklerle karşılaşmak zorunda bırakmış (971). Ancak, disiplinli yardımcıları olarak Ruslar vazgeçilmez niteliktedirler ve II. Vasil 988'deki umutsuzluk anında onları yardıma çağırmıştır; artık bundan sonra, düzenli olarak Kuzeylilerden devşirilen Vargen askerleri, İmparatorluk birliklerinin en önde gelenlerinden biri sayılmaya başlamıştır. Kievli Rus prensi Vladimir, ittifak yapmanın ödülü olarak Vasil'in kızıyla evlenmiş, bunun koşulu olarak da hem kendi, hem halkı için Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bir yüzyıldan biraz daha fazla bir süre içinde imparatorluk Rusları kendi kültür alanı içine almış ve onlardan, değerli hizmetler sağlamıştır, fa-

Viking genişlemesi Kuzeylilerin (Normanlar) girişimi, haritalar açısından resmedilecek ideal bir konu olarak gözükmekte, fakat fiili olarak, farklı haritalar gerektirmektedir. Onlar tarafından farklı zamanlarda ziyaret edilen bütün yerleri göstermek için bir geniş ölçekli birçok haritaya, aynı şekilde geldikleri ve yerleştikleri yerleri göstermek için de birçok haritaya ihtiyaç vardır. İngiltere'de yapılan yoğun yer adları araştırmaları, Norveçli ve Danimarkalıların ülkenin çeşitli yerlerinde belli yerleşim yerlerini ortaya çıkartmışlardır. Normanlar veya Vikingler hakkında genel terimlerle konuşmak, oysunkin önemli bölümlerini, kütüphaneleri, sunmak olacaktır. Sheiland veya İrlanda'ya yerleşmek üzere Norveç'ten yola çıkanlar, açtıkları 911'den sonra Normandiya'ya yerleşen Rollo ve yandaşları gibi, ne ganimet, ne de iyi işlenmiş tarlaların peşindeydiler. Birçok göçmene cesaret veren İskandinavya'nın 9. yüzyıldaki koşulları, aynı zamanda birçok kımsenin de ana vatanlarında yerleşik bir hayat geliştirebilmelerine olanak vermiştir. Bütün bu İskandinavya asıllı insanlar, korsanlar, göçmenler, Doğu Hind Adaları veya 18. yüzyıl İngiltere'sinde doğmuş taşa soylarınınkinden daha fazla ortak çizgiye sahip edildikleri Viking dünyası tasvir edilirse, sadece ana vatandaşlar değil, aynı zamanda dıştaki fırsatlar da hatırlanmalıdır.

Vikingler hareketleri sırasında denizdeki becerilerine çok şey borçlu olmuşlardır. Bu beceri tarihsel dönemde kazanılmıştır. Arkeologların onların bu konudaki ilerlemelerini, teknelerinin biçimine bakarak çizimlemekte oldukları. Başlangıçta başkalarından çok şey öğrenmişlerdir. Fiyordlarda dolaşabilecek körekli tekneler geliştirmişlerdir. Bunlara yelken ilâve etmişler ve açık denizlerde dolaşmayı öğrenmişlerdir. Yapılan yolculuklardan değerli yük ve ganimetler veya iskân ticaret yahut da talan için uygun topraklara dair haberlerle donatılmışlardır. Teknelerini emin bir şekilde kullanmalarının sayesinde, Avrupa'nın başlıca

nehirlerini kullanarak karanın çok içlerine kadar girebilmişlerdir. Bu onlara Rouen, Nantes, Limerick, Novgorod ve Kiev gibi nehir limanlarına egemen olma olanağını sağlamıştır. Ata binmeyi de çabucak öğrenmeleri sadece bir bölgeye yerleşmeden önce işlerine yarayış olabilir. Ancak bunlar, onların fırsatçılıklarını ve maceraperest karakterlerini açığa çıkartmaktadır. Herşeye çüret etmişlerdir. Birkez evlerini terkettikten sonra canlarından başka kaybedecek birşeyleri yoktu. Haritalar onların başlıca faaliyet alanlarını göstermektedir. Uygun olmayan alanlardaki içkılarının kuzey noktası, talandan çok koyun yetiştiriciliğine yatkındır. İzlanda'da, 12. yüzyıl sonlarından önce yazılı hale gelmiş olmamakla birlikte, kuşkusuz bu halklar hakkında bize en önemli görüntüleri veren canlı bir edebiyat geliştirilmiştir. Bu edebiyat onları cesur, muhteris ve şiddetli; kavgaya ve savaşa düşünük olarak göstermektedir. Böylece, basit koyun yetiştiricileri zihniyet olarak, manastır ve keşkinmelerinde deşhet içinde tasvir edilen talancı cetelerinden zorunlu olarak çok uzaktaki değillerdir.

kat İmparatorluk asla Batı halkları gibi ciddi bir şekle sarsılanmamıştır.

Bizzat İmparatorluğun ortaya koyduğu direniş, Rus önderlerinin engel tanımayan saldırganlık yeteneklerini denetim altına almış ve hiç kuşkusuz ellerindeki büyük bir alanı örgütlemekte yoğunlaşmalarına yardım etmiştir. İsveçliler kuzey nehrine girip, bunu Baltık Denizeine bağladıklarında, burada güneyle özellikle Volga nehrinden aşağı Hazar Ülkesi aracılığıyla ve Hazar Denizi üzerinden Bağdat'la bağlantı kurmak üzere ve aynı zamanda Dinyeper üzerinden Karadeniz'e inebilmek için ticari ilişkilerin varolduğu kesindir. Baltık halklarının su üzerindeki becerileri onların varolan sistemden çabucak yararlanmalarına olanak sağlamıştır. Müslümanlar köle, kürk, balmumu ve bal ihtiyaçları için kuzey ormanlarına sızmışlardır; buralarda hem ormanlardaki Slav nüfus içinde, hem de Hazarlar arasında ticari amaçlarla depolar oluşturulmuştur. Hazarlar 700'ler civarında aşağı Volga havzasında bir devlet kurarak bir yüzyıl sonra Museviliği kabul etmişlerdir. Fakat Dinyeper boyundaki Slavlar, Kuzeyliler geldiğinde siyasal olarak muhtemelen kötü örgütlenmiş durumdaydılar. Burada düşük bir tarımsal faaliyet bulunmakta ve kentler, esas olarak müstahkem ticaret yerlerinden ibaret olmaktadır. Kuzeyliler geldiklerinde, ya onların askerî hizmetlerine ihtiyacı olanların isteği üzerine, ya da kendilerini zorla kabul ettirmeleriyle önderliği ele geçirmiş olmalılar. Daha 860'da bile Kiev'den İstanbul'a yapılan saldırının önderleri de Kuzeyliler (Normanlar)di. Birkaç yıl içinde kentin yönetimi Novgorod'dan gelen ve Volkov-Lovat-Dinyeper nehir sistemi üzerindeki bütün kentleri biraraya toplayan Oleg'e geçmiştir. Kuzeyliler böylece, İskandinavya dışındaki en uzun ömürlü siyasal topluluklarını kurmuşlardır. Oleg'in ardılları olan Rurikoviçler Rusya'ya yüz yıllarca hükmetmişlerdir. Daha 10. yüzyıl ortalarında, kalabalık yerel nüfus tarafından özümlelenmiş olmalarıyla adları Slavlaşmıştır. Bulgar ülkesini isgallerinden ve Hristiyanlığı kabullerinden önce, güneydeki ticari rakipleri Hazarlara saldırarak onları yok etmiş bulunuyorlardı. Fakat ancak Yunan kültürünün ithaliyle birlikte, onların faaliyetleri hakkında güvenilir kayıtlar başlamaktadır. Bu tarihten sonra, en çetkâr maceraları da kaçınılmaz olarak sona ermiştir. Artık onların da yerleşik, örgütlü, Rusların en büyük kenti olan Kiev'de (1073'den itibaren) bir metropoliye sahip halklar olarak, Rusların İstanbul'la olan bağlantılarını sürekli tehdit etmekte olan Peçeneklerle uğraşma sıraları gelmiştir. Peçenekler ancak 1091'de Doğu İmparatoru tarafından ezilebilmişlerdir. Fakat 1055'den sonra Kiev prensliği kentleri, hem dış düşmanlardan, hem de Batı Avrupalıların Akdeniz'e geri dönme konusunda kendi yollarını buldukları bir dönemde, refahlarını engelleyen iç rekabetlerden çok çekmişlerdir.

Baltık dünyasının kendisi de, Hristiyan kralıkların etkileri, Viking harekâtının sona ermesi, Rus nehirleri aracılığıyla Doğu pazarlarına köleleştirilmiş insan gönderen akınların nihayetlenmesiyle sükûnete ermiştir. Rakipsiz kuzey üstünlüğü dönemi artık kapanmıştır. Tarihte yeni bir evreye geçilmiştir. Avrupa'nın barbarları ya Hristiyan olmuş, ya da dağılmışlardır ve Hristiyan Avrupa artık başka girişimlere yönelebilecek bir duruma gelmiştir. Ruslar da Asya'dan yola çıkan sonuncu göçlerin, Moğollarınkinin etkilerine maruz kalmaktan kurtulmamışlardır, fakat Avrupa'nın geri kalanı için, 6 yüzyıl süreyle son derece büyük sorunlar doğurmuş olan halkların göçü artık nihai olarak sona ermiştir.

Üstte. Aleksg, Tjängvide, Gotland'dan bu 9. yüzyıl resimli taşı Valhalla'yı tasvir ediyor olmalı. Odin'in sekiz bacaklı atına binmiş olan bu ölü savaşçı, öteki dünyada kendine bir içki boynuzu sunan bir kadın tarafından karşılanmaktadır.

Altta ise içinde savaşçılar bulunan bir tekne gösterilmektedir. Bu üstte, 800'ler civarında inşa edilmiş ve iki kadının cenazeleri için kullanılmış olan bu tekne Oslo fiyordunun yanında bulunmuştur ve kuzey yelkenli

teknelerinin bilinen en eskisidir. Ölülerle birlikte gömülen değerli mücevherler talan edilecek yalnızca sıradan mezar eşyaları bırakılmıştır. Tekne 15 çifte kürekle çekilmekteydi; pruva ve pupada yüksek bir işçiliğe sahip çıkıntılar vardır.

AYRIM İKİ

YENİ BİR
TEMELE DOĞRU

YENİ GÜÇLERİN ŞEKİLLENMESİ

Doğu İmparatorluğunun yeniden dirilişi

Batı'da Karolenj İmparatorluğu'nun çöküşünü -9. yüzyılın ortalarında- izleyen dönem, Karolenj ailesinin çok yetenekli üyeleri tarafından yaratılan umutların çok keskin ve hızlı bir şekilde sukuta uğramasından ötürü özellikle bunalımlı bir dönem olarak, bu dönemin gözlemcileri için çoğunlukla çarpıcıdır. Öte yandan, Avrupa'nın toparlanması fiili olarak hiçbir İmparatorluk rejiminin değil, kendi ekonomilerinin ve toplumlarının birbirini ardına gelen talanlara karşı savunabilecek kadar güçlendirip, pekiştirmiş olan yerel otoritelerin yetenekleri tarafından başarılmıştır. Bu bakış açısından bu dönem çok olumlu başarılar dönemi olarak görülmelidir. 11. yüzyılın başından itibaren Avrupa, artık istilacı dalgaları veya iç çatışmalardan ötürü alt-üst olmayan dengeli bir halklar topluluğu olarak tanımlanmaya başlamıştır. Kuzeyliler din değiştirmeleriyle birlikte Hristiyanlık tarafından özümlemişlerdir; çevredeki Macarlar daha büyük bir güçle uzaklaştırılmışlar ve Macaristan'ın boş topraklarında tarım yapmak üzere göçebe hayatlarını terketmeye karar vermişlerdir. Batı'daki Kuzey Afrika Müslümanları bile geri çekilmişlerdir, Provenç'daki korsanlık yuvaları yok edilmiş; İspanya ve Sicilya'daki İslâm egemenliğinin günleri sayılı hale gelmiştir.

Hristiyan güçler bu durumdan doğrudan sorumlu değillerdir, fakat zamanı geldiğinde ondan yararlanabilmek için kendilerini hazırlamışlardır. Avrupalılar artık yabancı fâtihterlin inşasına terk edilmemiş durumda değillerdir. Batıda, Charlemagne'in en azından yolunu göstermiş olmasına ve efsanede de gelecek için ilham sağlamasına rağmen, kendi topraklarını bir İmparator olmaksızın savunmanın araçlarını bulmuşlardır.

Ancak Doğu'da İmparatorluk, savunucu rolünden henüz kurtulabilmiş ve bu aşamada en şanlı dönemine girmiştir. İmparator III. Leon (717-41) ve halefi V. Konstantinos (741-75) tarafından müslümanların en inatçı saldırılarından kurtarılmış, V. Konstantinos ayrıca Bulgarlara yönelerek onları barış istemek zorunda bırakmıştır. (774). Fakat bunların mensup oldukları İsaurialılar hanedanı da Kilise'deki tasviratçılığa karşı çıkan tasviratçılık çatışmasından (726) sorumludur; bu çatışma İmparatorluk içinde halkın ve manastırların husumetine yol açarken, Papalık da aralarında güçlüklerin belirmesine neden olmuştur; böylece bu dönemde Franklar İtalya'daki İmparatorluk iktidarını "gayrimüşur olarak ele geçirmişlerdir." Zaman içinde başlangıç konumunun çok uzağına düşen fakat saygınlık kazanan tasviratçılığın, 842'de Batı İmparatorluğu'nda iade-i itibara uğramıştır. İmparator I. Vasil (867-86) ile Doğu İmparatorluğu, hükümlarlıkların hemen hemen 2 yüzyıl sürecek olan (867-1058) başarılı Makedonya hanedanının eline geçmiştir. Hanedanın Batıdaki en büyük başarısı, nihai olarak II. Vasil (976-1025 arası imparator) tarafından tamamlanan, 7. yüzyıl kadar eskilerden beri Balkanlar üzerinde emelleri olan Bulgarları egemenlik altına almak olmuştur. Bulgarlar 811'den itibaren Tuna havzasındaki ilk yerleşim alanlarından harekete geçmiş-

ler ve yapılan savaşta imparator I. Nikephoros'u öldürdükleri İstanbul'a kadar İmparatorluk Trakya'sında ilerlemişlerdir. Kurdukları İmparatorluk 9. yüzyıl da Makedonya'da yayılmış ve burada birçok Slav ıruşa sahip olmuştur. Bulgarlar tedricen kendi dillerini terkederek, Slavca konuşur hale gelmişlerdir. Bu sıralar Yunan Kilisesi Patrik Photios'un yönetiminde (858-67, 877-86), İmparatorluğun sınırlarının ötesindeki Balkan putataparlarını Hristiyanlaştırmak için misyonerler göndermenin kendine düşüğünü kabul etmiş ve Hristiyanlık Slavlar arasında yayılmıştır; bu durumda Bulgarlar, eğer kendileri de aynı dini kabul etmezlerse, onların üzerindeki egemenliklerini kaybedeceklerinden korkmuşlardır. Yunan İmparatorunun deniz gücünün etkileyici bir gösteri yapmasından sonra, Bulgarlar, Hristiyanlığı Batı'dan alma umutlarını değiştirmişlerdir. Böylece Bulgarlar (864'de) Doğu Kilisesi tarafından Hristiyanlaştırılmış, fakat bu olay Bulgarların İmparatorun ve Patriğin otoritelerine uysal bir şekilde tâbi olmaları sonucunu doğurmuştur. Bulgar hükümdarı Boris, 870'de Roma'da yaptığı pazarlıklardan endişelenen İstanbul'dan, halkı için arzulanı, yarı-özerk bir Kilise eyaleti olmayı sağlamıştır ve Bulgarlar ülkelerindeki Yunan kültürünün artan etkisine rağmen, kendi çıkarlarını korumayı bilmişlerdir. Boris'in küçük kardeşi Simeon (893-927 arası hükümdar) 894'de İmparatorluğa saldıranın yaptığı için haklı olduğunu hissetmiştir. Yunanlılar yardım etmeleri için Macarlara başvurmuşlar, bu da Bulgarların Peçenekleri çağırmalarına yol açmıştır; Peçenekler Macarları Tuna Ovası'nın batısına sürerek güney Slavlarını Moravya'dakilerden ayırmışlardır. Simeon bundan sonra Yunanlıları bozguna uğratmış ve yıllık haraç karşılığında barış yapmıştır (896). Daha sonra İmparator olarak yalnızca bir çocuğun bulunduğu İstanbul'daki bunalımdan yararlanan Simeon İmparatorluğu kendi eline geçirmeye teebbüz etmiş (913) ve en azından Patriğin elinden Bulgaristan "Basileios"u (kral) olarak taç giyme ve çocuk imparatorun manevi babası olma sözünü elde etmiştir. Ancak İstanbul'daki egemen güç haline gelmeye yönelik tasarılarından engellenmiş ve ne Balkanlardaki toprak edinimleri, ne de bağımsız bir Patriklik kurması, Bizansın onun niyetlerine karşı çıkmak-taki kararlılığını zayıflatamamıştır. Ölümünden sonra, ardılları Bulgar devletini birarada tutamamışlardır; Kilise içinde bile Bogomil sapkınlığına yolaçan uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu arada Yunanlılar, özellikle doğuda, cesaretlerine yeniden kavuşmuşlardır. İmparator Nikephoros Bulgarlar baş belası haline gelince, bunlarla başa çıkabilecek için Rusları çağır-mış (968), ardılı İoannes Tzimiskes ise Rusları Bulgarlardan daha tehlikeli bulmuştur. Bulgarları kovarken Bulgaristan'ı ilhak etmiş ve patrikliklerini ortadan kaldırmıştır. İoannes'in 978'deki ölümü hiç de şaşırtıcı olmayan bir tepki doğurmuş ve Makedonya'da yeni bir "Bulgar" İmparatorluğu Patrikligi yeniden canlandıran ve siyasal ve dinsel bağıntıları Ohri'de kuran Çar Samuel'in yönetiminde biçimlenmeye başlamıştır. Önce II. Vasil, Samuel'i egemenliğini İmparatorluk topraklarına yaydığına bozguna uğratmakta

Makedonyalı İmparatorlar döneminde Doğu İmparatorluğunun canlanması Yunanlıların, İslâm saldırılarının ilk yüzünden itibaren, Roma İmparatorluğunun kendilerine düşen parçasını koruma sıraları gelmiştir, fakat 867'de Makedonyalı hanedanının tahta çıkmasından önce ciddi bir karşı saldırı düzenleyecek konumda olamamışlardır. Bu hanedanın tahta çıkışı izleyen 150 yıllık süre içinde Bizans veya İstanbul İmparatorluğu en iyi günlerini yaşamıştır. Müslümanlar Suriye'ye geri sürülmüş ve Bizans otoritesi Doğu Anadolu'ya kadar uzanmıştır. Balkanlardaki ve daha ötedeiki Bulgar ve Slavların Hristiyanlaştırılmaları konusunda sarfedilen çabalar çok daha kalıcı olmuştur. Ortodoks Hristiyanlığın kabulü, eskiden İmparatorluk yönetiminin Makedonya etkisine geçmesine yol açan halkın birleştirilmesi aracı olarak ortaya çıkmıştır. Topraklar "femalar" veya asker edine bölgeleri haline bölünmüşlerdir. Bulgar topraklarının nihai olarak fethedilmeleriyle, II. Vasil (Basileios) İmparatorluk sınıırı bir kez daha Tuna'da oluşturmıştır. Bizanslıların akiminde kendi taraflarına döndüğüne dair inançları, son hükümlerinin orduda tasarruf yapmalarına ve sivil yöneticilere ağırlık vermelerine yol açmıştır. Bu tavır sonucu Selçuklu Türklerinin Küçük Asya'ya gelmeleriyle, Bizans ordusunun 1071'de Malazgirt'te yok edilerek bozguna uğratılması olmuştur. İmparatorluk bu darbeden sonra, bir daha tam anlamıyla hiç toparlanamamıştır.

Ortada sağda. Makedonyalı büyük İmparator II. Vasil burada zirhli ve arkasında bozguna uğramış Bulgarlar olduğu halde gösterilmektedir. Diğer hepsine egemen olan yaşlı hükümdara ulu bir görüntü verilmiştir. İmparator İsa tarafından korunmakta ve aynine ilişkin gereçleri meklediren almaktadır. Bir cesim İmparator (1017-1025) için yazılmış bir dua kitabından alınmıştır.

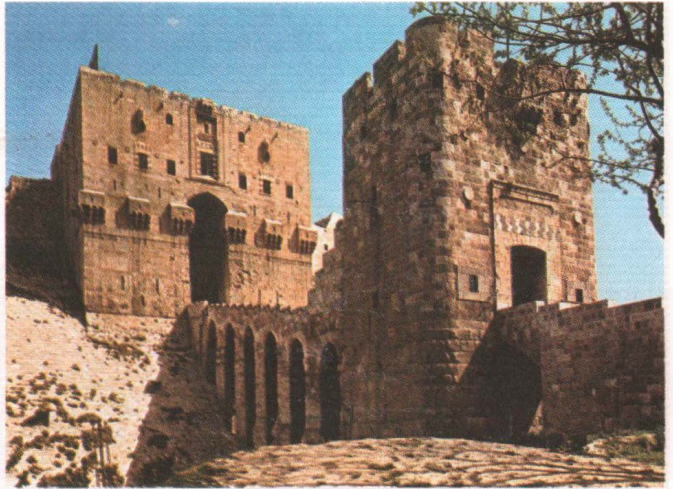
Aşağıda sağda. 1066'da bir Küçük Asya manastırında yazılmış olan bu bel resimli elyazması, burada üç yüzyıl önce Bizans toplumunu karıştırmış olan tasviratçılığın ilişkili sahneleri göstermektedir. Rahipler ve laikler, nedenleri tamamen bilinmemekte birlikte, İmparatorlar tarafından acımasız sürdürülen dinsel tasvirleri karşı yapılan saldırılara genelde karşıdır. Hristiyanlık üzerinde İslamiyetin etkisi, pek bir dayanağı olmayan ileri sürülmüştür. Kilise üzerindeki manastır etkisi daha gerçeğe yakındır. Burada gösterilen rahip Studialı Theodore'un önceliği, piskoposları İsa tasvirlerine yapılan saldırılarınca sorumluluklarını göstermekte ve nışahı yazan Kayserili Theodore'un kendi heyecanlarını da yansıtmaktadır.

te eski canlılığına yeniden kavuşmuştur.

Dalmaçya kentleriyle iç bölgelerin Sırp prenslikleri İmparatorluğun askeri ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlar ve Dalmaçya "thema"sı, İmparatorluğun askeri kaynaklarının örgütlenmesini tamamlamak üzere kurulmuştur. Thema'lar, ilk olarak Roma İmparatoru Heraclius tarafından Diocletianus'un getirdiği eyalet sistemini ikâme etmek üzere düşünülen ve en üst sivil ve askeri otoriteyi uygulayan bir *strategus*'ün (devlet generali) yönetimindeki askeri birliklerin, yerleştirildiği geniş askeri bölgelerdi. Sistem, Küçük Asya'dan İmparatorluğun diğer bölümlerine yayılmış; kendilerine verilen topraklar karşılığında bunları işleyen ve askeri sorumluluklar yüklenen Slavların da dahil olduğu göçmenler, kolonileştirme amacıyla çeşitli yörelere gönderilmişlerdir. İnsan kaynağı oluşturarak ve toprak ekonomisini canlandırarak, İmparatorluk ülkenin sağlamlaşmasını beslemiş ve 7. yüzyılda Arapların 6. yüzyıldan itibaren de Slav sızmasını yolaçtığı kayıpları telâfi ettirmiştir. Balkan thema'ları Trakya (Bulgarlara karşı) ve Hellas [Yunanistan]'da Makedonya ve Peloponez'i de kapsayacak şekilde genişlemişlerdir; Batı'daki Yunan etkisi 9. yüzyılda İyon Adaları, Selânik, Dyrrachium (Durazzo) ve Epir'de nihai olarak Dalmaçya'ya ulaşmadan önce, thema'ların kurulmasında görülmektedir.

İmparatorluğun batıdaki egemenliği geri alması, yönetimin hesaplamalarında İslâmîyetle başa çıkma sorunundan sonra, ikinci sırada gelmek durumundaydı, çünkü Müslümanların İstanbul'a doğrudan saldırıları 717'den sonra tekrarlanmamıştı da, onların her yıl Küçük Asya'yı talan etmeye gelmelerine 740'da III. Leon'un onlara karşı Acroinon'da elde ettiği zafere kadar son verilmemiştir. Ardılı V. Konstantinos (741-75 arası imparator) 746'da Kuzey Suriye'ye akın yapmış ve Theodosiopolis (Erzurum) ile Melitene (Malatya) kalelerini ele geçirmiştir; buraları genç Harun -Reşid'in, babası Abbasi Halifesi el-Mehdi'nin ordusunun başında Küçük Asya'nın içlerine girdiği 781'e kadar, yeni sınırları meydana getirmiştir. Harun ancak haraç karşılığında barışa yanaşmıştır. Bizanslılar bu aşılardan kurtulmaya çabaladıkları için artık halife olan Harun, her ikisi de Torosların ötesindeki Kapadokya'da yeralan Heraclea ve Tyana'yı yeniden zaptederek onları cezalandırmıştır (806). Fakat Bağdat'taki Abbasi Halifeliği doğal olarak, Bizans sınırında, kendinden önce Şam'daki Emevi Halifeliği'nden çok daha az sıkıntı çekmiştir ve 9. yüzyılın ortalarındaki seferler, birliklerin talim yapmalarına ve bir miktar telâfi edici ganimeti sağlayan yıllık sınır çatışmaları haline gelmiştir. Yine de Yunanlılar Kuzey Afrika Müslümanlarının Sicilya'yı fethetmelerine engel olamamışlardır kısa bir süre elde tutmak üzere Girit'in yeniden zaptı (843) ve Diemyatın yağmalanması (853) için donanmalarını kullanmışlardır. Bununla birlikte Yunanlılar, doğru sınırın Samosata'dan (Samsat) Amida'ya (Diyarbakır) kadar olan bir hat üzerinde saldırıya geçmiştir (856) ve böylece yeniden alevlenen savaş, Yunanlıların şimdi bir karşı saldırıyı ciddi olarak yürütmeye hazır olduklarını göstermiştir. I. Vasil Melitene'yi (Malatya) yeniden alamamış, fakat sınırlarda, hem Yunanlıların yavaş yavaş Müslümanları geriletmesine olanak veren hem de Ermenistan'da yarı-özerk bir tampon devletin ortaya çıkışını sağlayan saldırılar başlatmıştır.

Bulgar çarı Simeon dikkati çekecek işler yaparken, İmparatorluk Müslümanlara karşı pek birşey yapamamış ve onların denizde güçlenerek Sicilya'nın fetihini tamamlamalarına (902) ve Ege bölgesinde Demetrias (902) ve Selânik'i (904) talan etmelerine göz yum-

mak zorunda kalmıştır. Simeon'un dizginlenmesiyle, yeni Bizans İmparatoru Romanos Lekapenos donanmayı güçlendirmiş ve Malatya'yı tekrar ele geçirecek (931/4) Doğu savaşlarını yeniden başlatmıştır. Bu durum Kuzey Suriye'de ilerleyen ve Halep'te Yunanlılarla çarpışan Hamdanî hükümdarlarının karşı saldırılarına yolaçmıştır. Yine de, 943 seferiyle Martynopolis, Amida, Dara, Nisibis (Nusaybin) ve Edessa (Urfa) tekrar İmparatorluk sınırları içine katılmışlardır. Sınır sürekli seferlerle devamlı yer değiştirmiş ve yeniden fetih ancak Nikephoros Phokas ve Ioannes Tzimiskes dönemlerinde büyük çapta başarılmıştır. Girit 961'de geri alınmış ve Nikephoros Kuzey Suriye'de Halep'e kadar ilerlemiştir (962). Sınır Torosların gerilerine doğru zorlayan askeri başarıları ile ona Kıbrıs'ı geri getiren deniz zaferi (963), uzun bir kuşatmadan sonra Antakya'nın göz kamaştırıcı zaptı ile Hamdanîlerin başkenti Halep'in boyun eğmesini hızlandırmıştır. II. Vasil aynı zamanda Ermeni Krallığının bir bölümünü kuruması altına almış, diğerini de ilhak etmiştir. Yeni Doğu sınır bölgesinin tamamı, Antakya ve Mezopotamya'da düklerin Edessa, Vaspurkan, İberya ve Theodosiopolis'de Katepanların ve Teluch, Melitene ve Taron thema'larının *strategus*'larının yönetimi altındaki bölgelere ayrılmıştır. Böylece Doğu İmparatorluğu, II. Vasil 1025'de öldüğünde, Orta Çağ boyunca ulaşabileceği en üst noktaya ulaşmış; her yönden ortaya çıkan saldırılara karşı büyük bir asker ve deniz gücü olarak dikkat çekici ve öngörülemeden bir toparlanma göstermiştir.

İslâm ülkelerinde siyasal çöküntü

Doğu'daki Bizans başarıları İslâmî güçlerin artık yenilmez olmadıkları son göstergesidir. İslâmîyet Orta Çağ'da ulaşacağı en son sınırlara, Batı haric, ulaşmış değildir, fakat 750 yılında Abbasi Halifeliğinin işbaşına gelmesi, yeni dinin egemen olduğu toprakların yönetimi sorununu başarılı bir şekilde çözememiştir. İspanyollar ta başından beri Abbasi Halifeliğini reddederek Emevî hanedanından bir hükümdarı yönetimini yeğlemişler ve yüzyıl bitmeden önce Fas ve Magrib ise kendi bağımsız hükümdarlarına sahip olmuşlardır. İslâm başkentinin Şam'dan, 762'de kurulmuş olan Bağdat'a nakli, Abbasi hükümdarlarının ih-

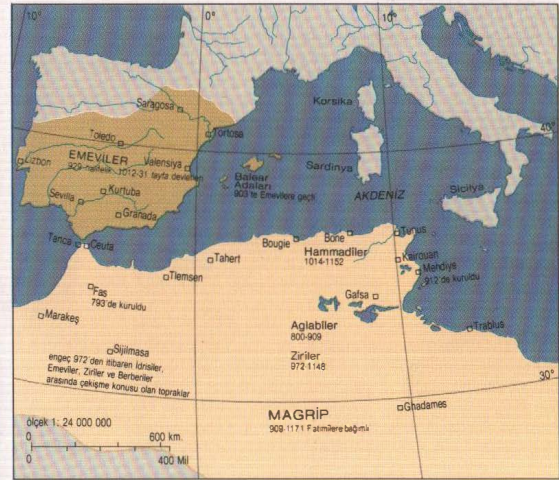
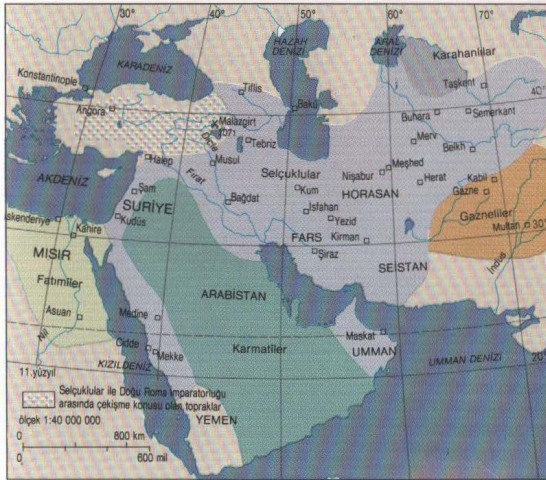
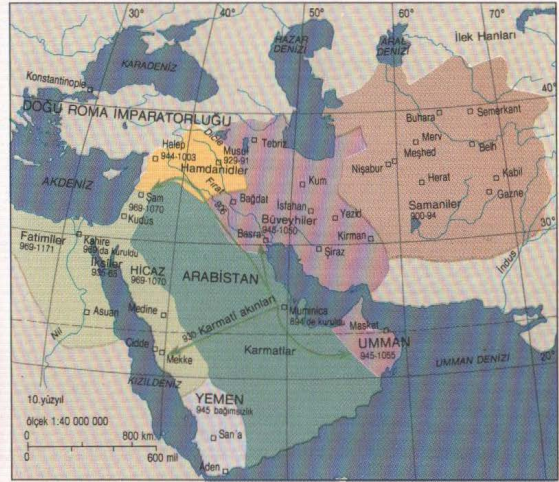
Halep'in eski kalesi Nureddin tarafından onartılmış ve cümle kapısıyla giriş köprüsü 13. yüzyıl başlarında Eyyubi hükümdarları tarafından inşa ettirilmiştir. Cümle kapısı Doğu'dakilerin en ince inşa edilmiş olanıdır. Özellikle 1400 yıllarındaki Timur saldırısından sonra olmak üzere, çok kereler tamir görmüştür.

11. yüzyılda İslâm dünyasında dağlına
Siyasal çatışmalar sonucu
işbaşına gelen Emevî hanedanı,
otoritesini bizzat Mekke'de kabul
ettirmekte güçlükle
karşılıştırmış. Bu hanedanın
yerine geçen Abbasisler daha ilk
başta İspanya'daki Emevî
devletiyle bir iç savaşına
hesaba katmak zorunda kalmışlardır.
İslâmîyet içindeki siyasal
bölünmeler dinsel yansımalar
doğurmamış da, Sünnîler ile,
Şiîlerin de dahil olduğu çeşitli
mezhepler arasında farklılaşarak
başka sorunlar yaratmışlardır.
Kuzey Afrika'da Kayruan'daki Şiî
yöneticilerin ayrı bir Halifelik
kurmaları (909), İslâm birliğine
karşı ilk ciddi meydan okuma
olmuştur. Bu halifelik 969'da
Kahire'ye aktarıldığında, Sünnî
İslâm'a ve onun ana vatanına
karşı muhteşem bir düman
haline gelmiştir. Östelik bu
dönemde Bağdat Halifesinin
bizzat kendisi de, bir Şiî hanedanı
olan Büveyhîlerin koruması
altındadır. Abbasi halifelerinin
İslâmîyetin biçimsel birliğini
korumak konusundaki
beceriksizlikleri, İslâm kendine
öğü dinsel devlet fikrini
çöküşünü temsil etmektedir. Din
filen ayrı bir alan haline
gelmiştir. İktidar artık askeri
özelliklere geçmiştir ve bunlar
kendî halklarına ve kabilelerine,
özellikle de Türklerle
daşınmaktadır.

tişam ve kültürel üstünlüklerine rağmen, uygulamada daha doğudaki İslâm topraklarına egemen olunması konusunda hiçbir kolaylık getirmemiştir. İslâm bilginlerinin düşünsel uyanışları muhtemelen 9. yüzyıldan itibaren, Arap kökenli olmayan bilgi hazinesinin özümlemesi sayesinde meydana gelmiştir; özellikle el-Memun döneminde (813-33 halife) bu uyanış, Halifelğin siyasal etkinliğinin zayıflamasına yaranıştır. Harun Ür-Reşid ölürken İmparatorluğunu iki oğlu arasında bölmüş ve genç olanı, El-Memun, ağbeyinin halifelik konumunu gaspemiş ve kendi prensliği olan Horasan'ı da muzaffer generali Tahir'e vermiştir (820). Tahir ve ardılları kâğıt üzerinde halifenin bağımlıları olmakla birlikte, bağımsız olarak davranmışlardır. Aslında İslâmın doğudaki parçalanış sürecini başlatmışlardır. Bağdat'ta El-Memun'un ardılı kardeşi El-Mutasim (833-42), kendi ordularına karşı korunmak üzere Türklerden meydana gelen bir hassa birliği oluşturmuştur. Horasan'daki Tahiri hükümdarların yerine de 872'de Sicistan kökenli olan Seferiler hanedanı geçmiş ve bunlar İran'a egemen

olduktan sonra, bizzat Bağdat'ı tehdit etmeye başlamışlardır; ancak onlar da, bir İran soylusundan türeyen Samanilerin darbeleri karşısında çökmüşlerdir. Samaniler İran kökenli olduklarından, Arapça yazını olduğu kadar, kendi yerli edebiyatlarını da teşvik etmişlerdir; genç filozof-bilgin İbn Sina (980-1037) onların Buhara'daki kütüphanelerinden yararlanmıştı.

Bu hanedanların, İslâmîyetin bölünmesinin, Müslümanların zorunlu olarak Abbasi kültürünün ürünlerinden mahrum kalmalarını gerektirmeyeceğini kanıtlamışlardır, fakat halifelğin yıldızının sönməsi, onların herhangi başka bir meşru yönetim biçiminden yararlanma olanaklarını ortadan kaldırmıştır. 10. yüzyılın başlarında iki yeni halifelğin ortaya çıkmasıyla, İslâmîyet gözle görülür bir şekilde parçalanmıştır. Bunlardan birincisi, 909'da Ağılabi hanedanının yerine geçen Şii imam El-Mehdi tarafından Kuzey Afrika'daki Keyruan'da kurulan Fatimî "Halifelği"dir. El-Mehdi'nin egemenliği kısa-sürede Kuzey Afrika'ya yayılmış ve Mısır'ın 969'da kurucu hanedanın elinden alınmasından sonra, Fatimî İmparatorluğu'nun bağ-

kenti yeni Kahire kentine taşınmıştır.

Sapkin Fatimiler iki yüzyıl boyunca en güçlü İslâm devletinin yöneticileri olmuşlardır. Bunlar Ağılabî se-
leflerinden güçlü bir donanmayı miras olarak almış-
lardır; fakat Mısır'daki iktidarlarının tabanı, burada
868'de kurulmuş olan yüzyıllık bağımsız bir devlet-
tir. Bu devletin kurucusu, Halife tarafından Mısır'a
gönderilmiş fakat sonradan uzun süreden beri ileri
sürülen vergi taleplerine karşı bir direnişin önderi ha-
line gelmiş olan Ahmet İbn-Tulun adlı bir Türktür. Mı-
sır birkez daha bağımsız bir devlet olmuştur. Ahmed'in
iktidarı ordusuna dayanmış ve otoritesini Suriye'ye
kadar yaymıştır (877). Suriye kısa bir süre için Ab-

basî egemenliğine geri dönmüş (905-35) ve sonra ye-
niden bir başka Türk'ün, Suriye ile olan bağları can-
landıran Kızıldeniz üzerinden kutsal Mekke ve Me-
dine kentlerini işgal eden Muhammed İbn-Tuğcu'nun
eline geçmiştir. İbn-Tuğcu'nun kısa ömürlü hanedanı
İhşidiler, Mısır'ı faaliyetleri için hayranlık verici bir
üs olarak gören Fatimiler tarafından devrilmişlerdir.
Mısır ekonomik hayatının iyileşmesi, en başından be-
ri Fatimilere yeni rejimin güven ve ihtisamını kanıt-
lamak üzere ayakta kalan eserlerin imarına yönelik
bir programı başlatma olanağını sağlamıştır.

Ancak Fatimiler de, Abbasîler gibi, Türkleri ve zen-
cileri asker olarak getirterek böyle paralı oluşturu-

Vizigot ve Emevî dönemlerinde İspanya.

İspanya Kilisesi etkin bir şekilde ilk kez bu dönemde örgütlü olmuş, ku-
zey bölgeleinin ayrıca nitelikleri
bu dönemde ortaya çıkmış ve ülke
nin güneyi (Endülüs, Andalucia)
Muslumanlar tarafından İslâmın
bahçelerinden biri olarak gelişiril-
miştir. Hristiyanların kuzeyde, Pi-
renelerin ötesiyle olan bağlantıla-
rıyla birlikte yeniden canlanma-
nın bölgeye yeni bir önem ve Anık
dünyada Akdeniz'den gelen etkilere
daha fazla açık olan Orta Çağ
İspanya'sına yeni bir karakter getir-
miştir.

The map illustrates the Roussillon region and the Balearic Islands. The Roussillon region is shown in the north, with the Mediterranean Sea to the east. Key cities include Carcassonne, Narbonne, Perpignan, and Besalu. The Balearic Islands are shown in the south, with Palma de Maior on the main island. The map includes a legend for historical boundaries, religious sites, and administrative divisions. A scale bar at the bottom indicates distances in kilometers and miles.

Benli Hud

- İslâm ilelmesinin önen 800 övün
- Tayfa krallığının sınırı 1031 övün
- Hristiyan krallığının ölmür 1033 övün
- kontluk sınırı
- Tarık'ın bağılcı seleri, lanhiyle
- El-Mansur' un bağılcı seleri, lanhiyle
- yol

Benli Hud

- İslâm övününde Hristiyan ve Mozarab
- Nüfusun çoğunluğu Arap (Mayal)
- Nüfusun çoğunluğu Berber ve ihicla edeni (Mavrala)
- teşkilatörsöslük
- piskepöslük
- Kilise Ruhuani Meclisi toplandı yeri
- Önemli Yahudi cemaati
- kale
- Önemli manastır
- Hristiyanların tekrar sahiplenme tarihi
- Önemli savaş alanı ve tarihi

ölçek 1: 4 500 000

0 120 km 100 mil

İspanyol yarımadasında rakip imânlar

A black and white photograph of the interior of the Alhambra in Granada, Spain. The image captures a section of a wall and ceiling, showcasing the renowned Moorish architectural style. The most prominent feature is the complex, repeating geometric patterns of the muqarnas (stalactite vaulting) that form the ceiling and upper walls. These patterns consist of interlocking stars and polygons, creating a sense of depth and movement. Below the vaulting, there are several arched niches and doorways. The central doorway is particularly large and is flanked by smaller, similarly decorated openings. The walls are also adorned with intricate carvings and inscriptions, though the text is not clearly legible in this image. The overall effect is one of extraordinary craftsmanship and artistic harmony.

71

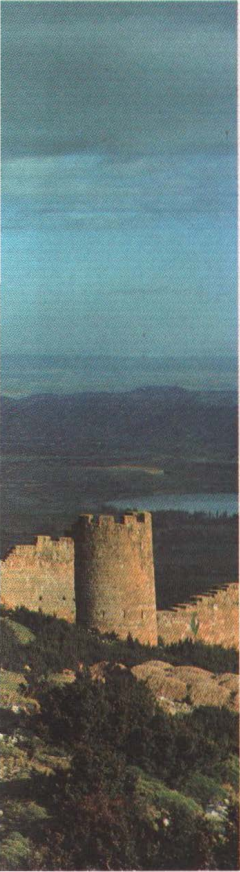

Karolenj İmparatorluğu'nun gerileme sürecine girmesinden sonra bu devletler kendi başlarının çaresine bakmışlardır. Bunlar fakir ve soyutlanmış devletlerdi. Ancak, 10. yüzyılın başlarında Asturias kralı başkentini güneydeki Leon'a aktarmış ve o sıralar kurulan Kastilya kontluğu kısa bir süre sonra bağımsızlığını elde etmiştir. Yeni topraklar, göçmen peşinde olan krallar tarafından sunulan cömert koşullarla cezbedilen özgür insanlarla iskân edilmişlerdir. Leon krallığı Müslümanlara karşı bir Haçlı-devleti biçiminde örgütlenmemiştir. Büyük Halifelğin çevresinde korkulu bir hayat sürdürmüş ve kendi içindeki uyuşmazlıklar, Müslümanların onun işlerine müdahale etmeleri için sayısız fırsatlar sağlamıştır. Müslümanlar kuzey-doğuda yaptıkları gibi, III. Abdurrahman döneminde, Pamplona'daki Hristiyan kralın topraklarını da yağmalamışlardır, fakat Pireneler berisine bu kararlı ilerlemelerinin üzerindeki etkileri geçici olmuştur. Najera'yı ve La Rioja'nın geniş bir bölümünü zapteden ve kaleler inşa eden Yeni Krallık, Karolenjlere ve hükümdarlara karşı olan Tudela'daki Müslüman eski bağımlılığından sıyrılarak Yarımadanın en büyük Hristiyan devleti haline gelmeye hazırlanmaktadır. 10. yüzyıl sonları İspanya'daki en etkili Müslüman olan el-Mansur ile varolan iyi ilişkiler, krallığı onun husumetinden esirgemiştir. Büyük Sancho döneminde krallık Aragon, Sobrarbe ile Riba-

gorza'yı da sınırlarının içine katmış ve etkisi, Kastilya (1029) ve Leon'un (1034) ilhakından önce, Barselona ve Gaskonya'ya kadar yayılmıştır. Büyük Sancho 1035'de öldüğünde, 711'den beri görülen en dikkate değer Hristiyan hükümdardı. Ölümünden sonra oğulları ülkeyi, kaçınılmaz olarak kısa süre içinde üçe inecek olan dört krallık haline bölmüşlerdi: Kastilya, Aragon ve "Navarra". Daha sonra da bu üç krallık, "Navarra" diğer ikisi arasında paylaşılmaya (1076) ikiye inmiştir. Fakat Navarra 1134'de ihya edilmiş ve bu ad da ilk kez o zaman kullanılmaya başlamıştır.

Bu tarihlere İspanya Halifeliği de birçok ardıl devlet arasında bölünmüştür (*taife* veya parti). Bunların güçsüzlükleri, özellikle Kastilya ve Aragon'un Hristiyan krallarına güneye müdahale etme ve askerî "yardım"larını satarak Müslümanların masalsi zenginliklerinden yararlanma fırsatları sağlamıştır. Hristiyan İspanya'sının yeni zenginliği, doğal olarak, yalnızca Gaskonya ile olan bağlantısı aracılığıyla değil; aynı zamanda, Akitanyalı Sofu Guillaume tarafından kurulan (911) ve büyük bir dinsel yenilenme hareketinin anası olan büyük Cluny Manastırının bulunduğu Burgonya kadar uzaklarda bile Hristiyan dünyasının geri kalan kısmının dikkatlerini çekmektedir. Müslümanların ellerindeki toprakları fethetmek konusundaki Sicilya'da ortaya çıkmış bulunan ateşli istek, Fransız paralı askerlerinin sonradan İspan-

Loarre (kayalık arazi anlamına gelmektedir)'daki doğal kale, 10. yüzyılda Pirene Hristiyanlarıyla Huesca'daki Müslüman hükümdarları arasında sınır olmuştur. Daha sonra, 1070'de nihai olarak Hristiyanların eline geçmiştir. Kral Sancho Ramirez burasını en yeğlediği ikâmetgâh haline getirmiş ve krallık kapellasını burada kurmuştur. Hristiyanların Huesca'yı zaptetmeleriyle artık herhangi bir stratejik öneme sahip olmaktan çıkmıştır.

yal ordusuna alınmalarına yolaçmış, bunlar Leon krallığını Toledo'ya doğru genişletmek üzere (1085) kullanılmışlardır. Yaşamını sürdürebileceğinden endişelenen Sevilla (İşbiliye) Badajoz ve Gırnata'nın Müslüman hükümdarları, militan bir İslami harekatin Almoravilerin Merakeş'te üslenen bir devlet kurdukları (1062) Fas'tan yardım istemişlerdir. Fasilhar Kastilyalıları 1086'da yenmişler, fakat Toledo'yu geri alamamışlar ve önderleri Yusuf İbn-Taşşin müttetikleri İspanya Müslümanlarına sırtını dönerek kendi saldırıgan İslami devletini güneyde kurmuştur. Sonradan bu devlet, bütün *taife* devletlerini, Yusuf'un oğlu ve ardılı Ali'nin (1106-43 halife) egemenliği altında yeniden birleştirmişti. Kuzey Afrika Müslümanları'nın İspanya Müslümanlarına sağladıkları destek, Fransızların Hristiyanlara sağladıkları destekle karşılaşmış, İspanya rakip imanların savaş alanı haline gelmiştir.

Hristiyanların İspanyol Müslümanlarıyla ilişkilerinin uzun öntarihi ve askeri savaş hattının dalgalanmaları, İspanyolların dindaşlarının bu çatışmaya katmaya çalıştıkları zehirin giderilmesine yolaçmıştır. 12. yüzyıl İspanyası, aslında Hristiyan bilginliğinin her ikisi de Arapça yapıtların çevirmenlerini himaye etmiş olan Toledo başpiskoposu Raymondo (1125-51) ve Cluny başrahibi Saygıdeğer Pierre gibi adamlarca çok takdir edilen üstün Müslüman bilgisine yetişebilme olanağını sağlamıştır. İki dili de konuşan bir çok İspanyol vardır ve Yahudiler de aracılık etmişlerdir. Siyasal bölünmenin Müslüman cephesinde düşünsel mayalanma, hem büyük Müslüman filozofu İbn-Rüşd'ü (Averroes olarak bilinir, 1126-98), hem de Yahudi filozofu Moşe bin Maymun'u (Mimonides 1135-1204 üretmiştir.

Bu dönemin kültürel başarıları muhtemelen siyasal önderliğin, hem Hristiyan, hem de Müslüman cephesinde, halklarını askeri düzeyde yoğunlaşmış bir eylem için birarada tutmaktaki beceriksizliğine çok şey borçludur. Kastilya krallığı VII. Alfonso'nun ölümünden sonra (1157) Leon ile Kastilya arasında bölünmüş ve daha o tarihte yeni bir krallığın, Portekiz'in ortaya çıkmasına göz yummak zorunda kalmıştır. Kuzey-batıda Navarra, Barselona kontluğu ile birleşen Aragon'dan ayrılmıştır (1134). İlk kez 1100'lerde bu ad altında ifade edilmeye başlanılan Katalanlar, hanedanı iki yüzyıl süreyle, Charlemagne'in İspanyol Sınır'nda parlanmış olan bir hükümdara sahip olmuşlardır ve bu noktada Aragonlunun boyunduruğuna girmiş olmakla birlikte, kendi öz çıkarlarını kuzeyde Provence ve güneyde de 1148'de Tortosa'ya kadar, Akdeniz kıyıları boyunca genişletmişlerdir. Katolonya da, 875'de ayrıldığı komşusu Gothia gibi Fransız krallığına bağlı kalabilirdi. Ancak 11. yüzyılda Güney Galya'da etkin bir Fransız otoritesi uzun zamandan beri yok olmuş durumdaydı ve Galya'nın kendisinin birçok "kral" arasında bölünme olasılığı eyalet yöneticilerinin iktidar kullanımlarının gerçekliği karşısında, pek de fazla uzaklaştırılmış değildi.

Karolenj topraklarında yeni devletler

Charlemagne İmparatorluğu'nun üç oğlu arasında bölünmesini kararlaştırmıştı; böylece kuzeydeki topraklar Burgonya'yla birlikte en büyükleri olan Charles'a; İtalya ve Bavyera Pepin'e ve Alplerin batısında kalan Fransa'nın büyük bölümü ile Loire'nin güneyi de en küçükleri Louis'ye verilecekti. İmparatorluk 843'te Louis'nin oğulları arasında gerçekten paylaşıldığına sonuç tamamen farklıydı. "Fransa" ve "Almanya" İmparator Lothaire'e verilen bir "Orta Krallık" tarafından ayrılışmış olarak ortaya çıkmışlar ve bu orta krallık imparatorluğun bütün büyük kent-

lerini kapsamıştır. Artık kurulmuş olan Fransa'nın doğu sınırı, Krallığın Orta Çağ boyunca sürecektir olan biçimsel sınırı olarak ortaya çıkmıştır. Fransa'nın Karolenj hükümdarları hanedanlarının iktidarı ve tarihini unutmamışlardır, fakat 888'de acil bir durumda Karolenjlerin kendileri, eski bir kont olan Odo tarafından tahttan uzaklaştırılmışlardır. Paris'in Danimarkalılara karşı savunulması sırasında (885-86) askeri ününü kazanan Odo kral olmuştur. (888-98 arası hüküm sürmüştür). Onun ölümünden sonra Karolenjlerden Basit Charles Fransa tacını ele geçirmiş, fakat ölümünden (929) 7 yıl önce kaybetmiştir. Oğlu Denizaşırı (Outremer) Louis'nin tahta geçirilmişse de (936) yeniden canlanan Karolenj soyu, tahtı tekrar yitirme korkusu içinde yaşamış ve mensuplarının inatçılıklarına rağmen kendilerini sürekli olarak kurumsallaştırmakta başarısız olmuşlardır.

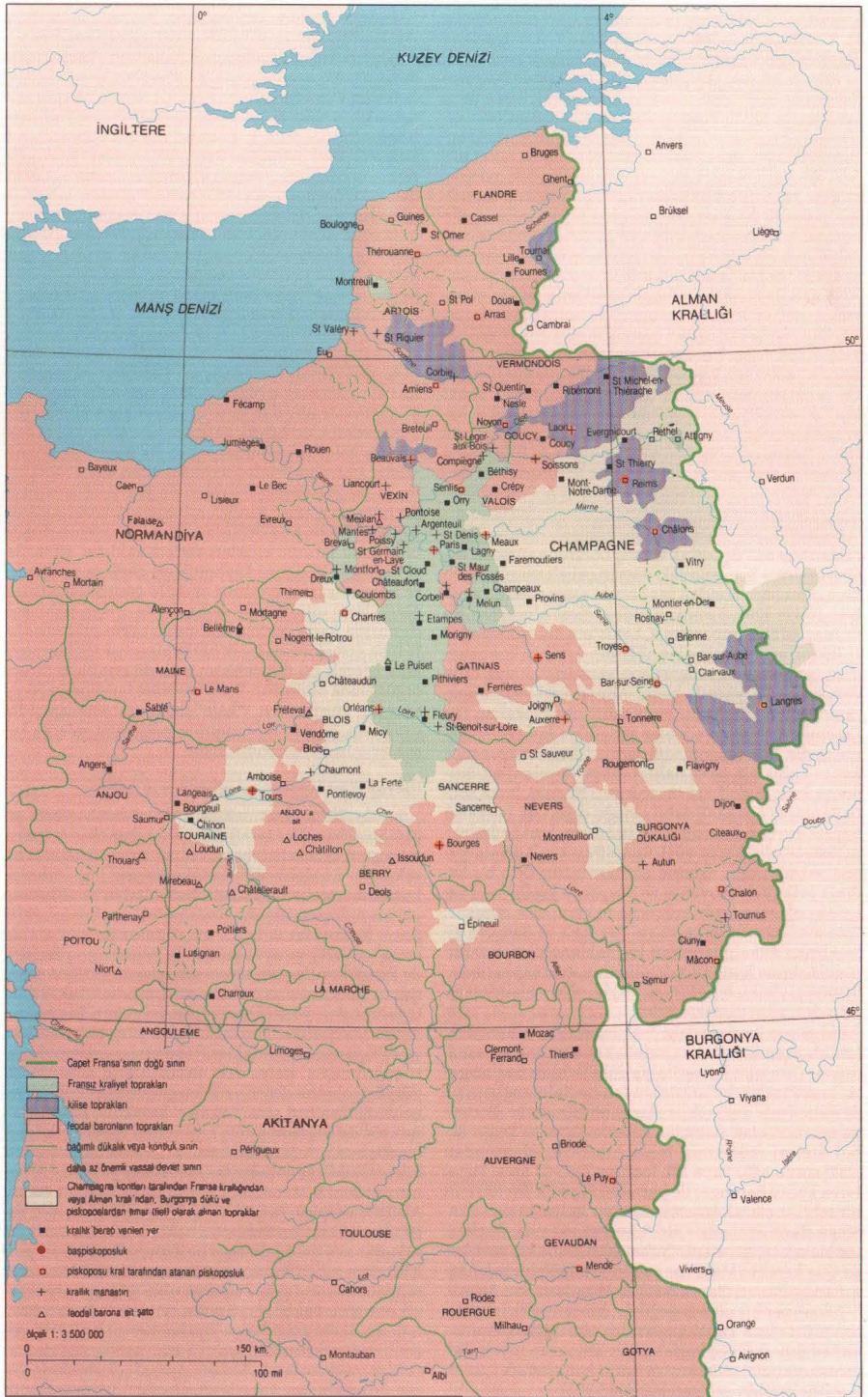
Capet sülalesinden olan Frank dükünün, yani kuzeydeki askeri komutanın iktidarı, neredeyse krallıkına eşitti. Genç kral V. Louis 987'de öldüğünde, krallığın önde gelenleri (Almanya'dan) "yabancı" bir Karolenj kral almaktansa, Capet dükünün kral yapmayı yeğlemişlerdir. Capet hanedanı Fransa'ya krallığın sona erdiği 1792'ye kadar hükümlan olmuştur. Hugues Capet Fransız prensleri arasında kendini en fazla kabul ettirmiş olanıydı; büyük topraklara, kilise himayelerine, aile bağlantılarına -kolay kolay yetişilemeyecek bir takipçiler grubuna- sahipti. Ona taç giydirmiş olan Reims başpiskoposu gibi büyük kilise adamlarıyla, vassalı Normandiya dükü gibi kimselerce destekleniyordu. Burgonya dükahığı onun küçük kardeşi Henri için ele geçirilmiş ve burası aile içinde muhafaza edilmiştir; fakat eski Burgonya Krallığına bağlı diğer topraklar Capet egemenliğini kabul etmemişlerdir.

Capet Krallığının izleyen iki yüzyıl boyunca yarardığı bu güç, doğrudan ailenin mülkiyetinde olan topraklarla, Kuzey Fransa'nın başlıca kontlarının sadakatlerine bağımlı olmuştur. Bunların arasında en önemlisi II. Richard döneminden (996-1025) beri kendilerini dük ilân etmiş olan Norman hükümdarlarıdır. 911'de Rollo'n'a verilen ve Rouen'da üslenen, başlangıçta mütezavi bir kontluk olan Normandiya, 933'de Bayeux ve Mont St. Michel kadar uzaktaki toprakları da kapsayacak şekilde batıya doğru genişlemiştir. Normanların tamamı Hristiyanlığı veya empoze edilmiş bir Kilise yargısını 10. yüzyılın sonundan önce kabul etmiş değildir, fakat kaydettiği gelişmelerle II. Richard'dan başlayarak dükler, savaşçıları ve dükahığın kimseleri nezdinde Karolenjlerininkine benzeyen ve gıpta edilen bir iktidar sahibi olmuşlardır. Dükahığın canlılığı, daha sonra İtalya'ya yönelen hacılar ve sürgünler tarafından doğrulanmaktadır. Burada ün ve servet edinmişlerdir; bunlar dil olarak Fransız, fakat karakter olarak Normandlar. Daha o tarihlerden itibaren Normandiya, İngiliz işlerine de derin bir ilgi duymaktaydı, fakat II. Richard'ın torunu Piç Guillaume'un İngiltere kralı olmasından çok önceleri, Normandiya düklerinin senyörleri olan Fransa kralları, dükahığın işlerinde görünüşte olmaksın başka bir rol artı oynamaz hale gelmişlerdir.

Normandiya'ya benzeyen başka bir prenslik de Flandre'dir. Ancak burada, Normandiya'nın tersine, Kuzeylilerin egemenliği ele geçirmelerine Karolenj kontlarının cabalarıyla başarılı bir biçimde direnmiştir. Bu kontlar yargı yetkilerini eski Bruges pagus'u (il) ile Yser nehrinin ağzından hareketle ve Courtrai, Boulogne, Tournai şehirleri ve Gand ile Waas kontluklarını kapsayarak genişletmeye başlamışlardır. Arnoul (918-65 arası kont) son Karolenj kralları

İlk Capetler döneminde Fransa'daki feodal prenslikler Ülke haritaları, baronların ve vassallerin kişisel bağımlılıklarını işaret etme konusunda zorunlu olarak âciz kalmaktadırlar. Baronlukların meydana getirdiği mozaığı, vassallerin sürekliliğini ve piskoposluk merkezleri veya manastırlar gibi yerlerin devamlılığını göstermek zorunda olan bu harita gibileri bile, ancak durumun karmaşıklığını işaret edebilirler. Bu harita tarihsel değişim yeteneğine sahip Blois veya Champagne gibi baronluklar ile, uzun vadeli stratejik anlamları olan kalelerin yerlerini göstermektedir.

Haritanın sınırları, 987'den sonraki iki yüzyıllık süre içinde Fransa'nın Capet sülalesinden krallarının ulaştıkları alan belirlemektedir. Bu süre içinde doğudaki Karolunj toprakları Germen krallığının parçası haline gelmişlerdir. Batıda, daha sonraki tarihlerde Plantagenet hanedanı tarafından bir araya toplanan topraklar da, Capet denetiminin tamamen dışında kalmışlardır. Güneydeki bölgelere gönderilen arazi kral emnameleri, bu dönemde Galya'nın en fazla Romalılaşmış bölgelerinin birkez daha yazılı hukukun kalmatlarını da kapsayan kendi miraslarına uygun olarak yagadıkları ve kuzeyin feodal deneyinin dışında kaldıkları gerçeğini gizleyemezler. Feodal Fransa, kralların otoritelerini değilse bile, varlıklarını hesaba katma durumunda olan senyörlük rejimiyle kendini belli etmektedir. Krallık toprakları başlangıçta, örneğin Normandiya gibi bazı feodal devletlerde olduğu üzere, baronların teşvik edecek kadar geniş olamamışlardır. Fakat Fransa ölküsü çekiciliğini bu topraklarda korumuş ve yerel dilden yeni bir edebiyatın ilham kaynağı olmuştur. Bu duygular, Capet kralları krallık içinde yeni bir siyasal gerçeklik yaratmaya kalkıştıklarında, büyük önem kazanmışlardır.

tır. Rudolf başlangıçta, II. Lothaire'e ait olan topraklar üzerinde, buraları İtalya, Fransa ve Almanya kraları arasında bölünmeden ve ilkin Kel Charles (öl. 877) sonra da Şişman Charles tarafından tekrar birleştirilmeden önce, kendini Lorraine kralı olarak ilân etmeyi ummuştur (888). Boso ve Şişman Charles'ın ölümlerinin (877 ve 878) ortaya çıkardığı fırsattan Rudolf kendini kral ilân etmek üzere yararlanmıştır, fakat birkaç ay içinde Alsace ve Lorraine üzerindeki taleplerinden vazgeçerek, doğu İsviçre ile Jura ötesi topraklarda teselli bulmak zorunda kalmıştır. Oğlu II. Rudolf bu krallığı, önce Aargu ve Zurich bölgelerini alarak kuzeydoğuya doğru genişletmiştir. 922'den sonra İtalya'ya çekilen II. Rudolf, Provence'lı Hughues'in güney Provence krallığını kendisine teslim etmesine karşılık buradaki hakkını devretmeye razı olmuştur. Burgundy krallığının hemen hemen bir yüzyıl boyunca çok değişik gelişmeler yaşamış topraklar üzerindeki etkinliği, Fransa'daki son Karolenjlerden ve ilk Capet soyunununkinden daha zayıf kalmıştır. Fakat krallık, olduğu gibi, bölünmeden, ama Conrad'ın kayınbiraderi Almanya kralı II. Otto'nun koruması altında Rudolf'un oğlu Conrad'a ve sonra da II. Rudolf'a (993-1032 arasında kral) geçmiştir. Son olarak III. Rudolf'un yeğeninin kocası, Alman kralı II. Corrad krallığı kendisinininkine katmıştır (1037).

Burgonya krallığının eli geçirilmesi, Karolenj topraklarında 843'de patlak vermiş bölünme sürecini tersine çevirme konusundaki Alman çabalarının son safhası olmuştur. Sondan bir önceki aşama ise, I. Otto'nun İtalya kralı ünvanını elde etmesi olmuştur. Bu durum, 875'de İmparator II. Louis'nin ölümünden beri tekrarlanma gelmiş olan ülkenin krallığı konusundaki tartışmalara nihayet son vermiştir. İtalya bundan sonra 19. yüzyıla kadar Alman kral veya İmparatorlarından başka bir krala sahip olmayacaktır. Taç üzerinde hak talep edenler genellikle kuzeyden gelmektedir: I. Berenger (888), Arnulf (896) ve Provence kontu Louis'nin (900) dahil olduğu Karolenjler; Burgonyakralı Rudolf, Provence kontu Hugues, İvrea kontu Berenger'nin (900) dahil olduğu diğerleri; bunların hepsi Otto'dan öncedir. Otto İtalya'da, kral Lothaire'in (946-50) dul karısı ve II. Rudolf'un kızı Adelaide'in ona yaptığı çağrı üzerine gözükmüştür; Otto bu kadınınla evlenince Provence ve Burgonya krallarının yapabileceği taleplerde bulunma hakkını elde etmiştir. Otto aynı zamanda İtalya'ya, Savabya ve Baviera gibi Alman dükliklerinden kaynaklanabilecek saldırıları önleme konumunda olmanın avantajını da getirmiştir, çünkü buraları, sırasıyla, oğlu ve kardeşi tarafından yönetilmektedirler.

İtalya'nın kuzeyindeki hükümlanlık, o ana dek, krallık egemenliğini Yarımada'nın tümüne yayamamış ve Otto'nun kuzey İtalya'daki iktidarı başlangıçta, kısa süreli sefelelerinininkinden ne daha sağlam, ne de daha fazla arzu edilir olarak görülmüştür. Roma'ya egemen olan *patricius* Alberic, Otto'yu kente kabul etmeyi reddetmiş, fakat Alberic'in ölümünden (957) sonra oğlu Papa XII. İoannes (955-64 arası Papa) İvrea kontu Berenger ile partisini Papalık devleti için bir tehlike olarak görerek, Otto'yu İtalya'ya geri dönmeye davet etmiştir. Otto Roma'ya varınca, İmparator olarak taç giymiştir (Şubat 962). Gene bu tarihlerde Otto kendini Macarlar üzerinde büyük bir zafer kazanan komutan olarak (955) da kanıtlamıştır. Ancak, XII. İoannes bir efendi değil de, bir müttetik istemiştir ve Otto'nun Papalığa yardım etmekten memnun olmadığını çok geç keşfetmiştir. Otto'nun niyeti İtalya'nın efendisi olmak ve bunu kanıtlamak için altı yılını burada geçirecektir (966-972)

İlk önce Karolenjleri İtalya'ya getirmiş olan Papalar, İstanbul'un imparatorluk desteğinin çekilmesinden sonra Yarımada'daki yerel iktidarlara karşı kuzeyden koruma aramışlardır. Charlemagne'nin ölümünden sonra Karolenj ailesinin içinde meydana gelen çatışmalar, onları bundan mahrum etmiştir. Yalnızca İmparator II. Louis, 9. yüzyılın başlarından itibaren İtalya'da faal olan Müslümanlarla çarpışarak imparatorluk ödevlerini yerine getirmiştir. Hattâ ölümünden (871) önce, Yunan kentli Bari'yi Müslümanlardan geri almıştır. II. Louis yalnızca İtalya krallığının kaynaklarına sahip olmuştur, fakat ardılları kendilerine kral veya İmparator ünvanı vermekle birlikte, onun göreve bağlılığını ve becerisini hiç de gösterememişlerdir. 926'da İtalya kralı olan Provence kontu Hugues, hükümlanlık alanını Roma'ya kadar genişletmeyi amaçlamıştır. Kente ulaştıktan sonra, 932'de burada I. Alberic'in dul karısı Marozia'yla evlenmiş, fakat gene de kentten kovulmuştur. Ravenna ve Pentapolis'i ele geçirmekle birlikte (938), İtalya'da karşılaştığı güçlükler 899'dan beri sürdürdüğü akınlarıyla Yarımada'nın en büyük belası haline gelmiş olan Macarlara kolaylık yaratmaktan başka bir sonuç vermemiştir. İtalya'ya Friuli üzerinden giren Macarlar Apulia kadar güneydeki bölgeleri üç kez, Lombardiya'ya ise defalarca talan etmişler, hattâ merkezi İtalya'da kışlamışlardır (937-38). Macarlar direnmenin düşüğü olduğunu tahmin ettikleri yerlere saldırıp, süvarilerinin üstünlüklerini kaybettikleri dağlara ve kentlere uğramayarak, ganimet ve köle götürmektedirler. Macarların umulmadık zamanlarda ortaya çıkan saldırılarına karşı yegâne korunma, savunma noktaları inşa etmek ve dağılık halkı biraraya toplamaya ikna ederek, bu müstahkem yerlerin etrafında tarımı örgütlemek olmuştur. Yerel baronlar tarafından 50 yıl süreyle sürdürülen "kale"-inşası (*incastellamento*) programı, İtalyan toplumunun gelişimini gelecek kuşaklar için biçimlendirmiştir.

İtalyan Yarımadası'nın güneyinde kaos

9. yüzyılda Sicilya'nın Kuzey Afrika'dan hareket eden Müslümanlar tarafından fethi, İstanbul imparatorlarının elinde Kalabriya ve İtalya'nın topuğunu bırakmıştır ki, daha sonra Makedonyalı imparatorlar buradan hareketle, yönetimlerini İtalya'nın tümüne yaymayı düşlemişlerdir. Siraküza'nın kaybından (878) önce, Bizanslılar II. Louis'nin ölümünde Bari'yi elde etmişler (876) ve aynı zamanda Benevento prensini de kendi korumaları altına almışlardır (873). Ancak, Güney İtalya'nın sorunları artık İmparatorluk iktidarı tarafından yönetilemez hale gelmiştir. Bizans generali Nikephoros Phokas kısa bir süre sonra Bulgar ve Kilikya sınırlarındaki acil ihtiyaçlar nedeniyle geri çağırılmıştır. İtalya'daki Bizanslıların konumu 9. yüzyıl sonlarına doğru yeniden güçlenmiştir, fakat gene de Sicilya'nın sonuncu ileri karakolu Taormina'nın söz'de Müslümanlar tarafından işgalini önleyememişlerdir. Ada, Müslümanların yönetimindeyken bile, zorluklarla dolu bir tarihsel deney yaşamıştır, bunun nedeni kısmen, Sicilya'nın dahil olduğu Kuzey Afrika'da sapkın Fatimî Halifeliğinin yükselişidir. Fatimîlerin üssünün Kahire'ye nakliyle, Sicilya özerk ve soyutlanmış hale gelmiş ve bu durum, kısa süren şanlı bir dönemden sonra, önce Bizans, sonra da Norman müdahalelerine çanak tutacak olan iç çatışmaları teşvik etmiştir. Fakat 10. yüzyılın ortalarına kadar, Fatimîlerin deniz gücü İtalya kıyı kentlerini her türlü güvencikten yoksun kılmıştır. Müslümanlar 837'de Napoli'ye müdahale ederlerken, siyasal gelişmelerin yattığı ortamdan yararlanmışlardır; hattâ Venedik

Monte Cassino Manastırına ait olan Formis'deki San Angelo Kilisesi, Cassino'daki çalışmaları yok olmuş olan başrahlıp Desiderius tarafından (1059-87) yeniden inşa ettirilmiştir. Cassino'daki kayıptan sonra, bu anıt artık onun kiliselerini güzelleştirmek konusundaki görkemli amacının en iyi işareti haline gelmiş ve Campagna'da 11. yüzyıldan bu yana ayakta kalan en güzel resim parçası olmuştur. Ressam Yunanlı olmalıdır. Son Yemek sahnesi, antik bir tarz olan, sofranın yanında uzanma biçimini göstermektedir.

özzerkliliğinin ilk yıllarında Venezia sularında bile ortaya çıkmışlardır. 846'da Roma surlarının dışını talan etmişler ve 30 yıl sonra VIII. İoannes onlara haraç ödemiştir. 934/5 gibi geç bir tarihte Cenova'yı yağmalamışlar ve 888'de Provence'de Fraxinetum (La Garde-Frénét)'da kurdukları üs, 975 yılından önce yok edilememiştir.

Güney Orta İtalya konusunda Lombard krallığıyla Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkilere ilk kez 570/1 'de ortaya çıkan Benevento büyük dükaliği egemen olmuştur. Bu dükalık, Bizans topraklarına yayılarak birliğini korumuş ve diğer güney Lombard dükaliği Spoleto'nun tersine, son Lombard krallarının sıkıştırmalarından kaçınabilmiştir. Charlemagne döneminde İmparatorluk himayesini kabullenmiş ve kendini bir prenslik olarak ilân etmiştir (774). Bu prenslik 9. yüzyılın ortasında Benevento ve Salerno olarak ikiye ayrılmıştır (849). Elli yıl sonra Salerno Capua'nın denetimini kaybetmiş, burası ayrı bir prenslik haline gelmiştir. Benevento himayesini hiçbir zaman kabul etmemiş olan Gaeta, Napoli ve Amalfi, birer denizci cumhuriyetidiler ve Karolenjlerin güneydeki vaadlerini yerine getirmemeleri nedeniyle, Venedig'in de yaptığı gibi, İstanbul'daki İmparatora güvenmeyi daha doğru bir siyasal tavır olarak görmüşlerdi.

800'den beri İmparatorlarla Papaların taç giydirdikleri Roma'da, Yarımada'nın içinde bulunduğu kaos, başka yerlerde de olduğu gibi, yerel güçleri önemli kılımtır. Karolenj İmparatorluk misyonunun çökmesiyle birlikte Papalar da evrensel simgeler olma rollerini kaybetmişlerdi. Bu durum 872'den daha öteye gitmeyen büyük bir papa yaşam öyküleri dizisinde de yansıtılmaktadır. İzleyen iki yüzyıl içinde, Roma resmi tarihi papaların yalnızca adlarını kaydetmekten başka birşey yapmamıştır. VIII. İoannes (872-82 arası Papa) Müslümanlarla siyasal olarak başa çıkma sorumluluklarını yüklenen o dönemdeki son papadır. İzleyen yüzyıl içinde sadece bir tek Papa 9 yıl dan fazla hüküm sürmüştür. Bu dönemde 30 tane papa gelmiştir ki, bunun anlamı, ortalama papalık süresinin etkin bir yönetim için çok kısa olduğudur. Bir

çok papa Roma'dan sürülmüş ve kent, XII. İoannes'in de dahil olduğu üç papa çıkartmış olan Theophylact adlı aristokrat aile tarafından yönetilmiştir. Karolenj-sonrası bir dünyada, Papalık, özellikle Karolenjlerin Papalık üzerindeki hükümlerinin başlıca sonucu Sanctus Petrus'a ait toprakları elde etmeleri olduğu için ortak kaderden kolay kolay kaçınmazdı. Böylece Papalık, en azından hukuken, kuzeyde Lombardlar güneyde de tasvirikrıcı İmparatorluk tarafından elkonulan Kilise topraklarını geri almıştır, fakat Kilise'nin bu durumu, kralın ülkesi kadar yönetilmeye muhtaçtı. Müslümanlara karşı başarıyla çarpışmış olan maceracı I. Alberic (öl.925) ve oğlu II. Alberic, papaların bizzat yapamadıkları hükümleri sağladılar. 962'de, I. Otto İtalya'da hüküm sürmeye giriştiğinde, bir imparatorun yapacağı çok şey bulunuyordu.

963'de, yeni Doğu İmparatoru Nikephoros Phokas'ın Güney İtalya'daki imparatorluk otoritesini yeniden kurma planlarını açığa vurduğunda, Batı İmparatorunun gücüne İtalya'da çok daha fazla ihtiyaç vardı. Bu nedenle Otto, Benevento dükü Pandulf'un desteğini almış ve Bari kentine saldırmıştır. Fakat Otto İtalya'daki konumunun aynı zamanda İstanbul'daki hükümdar tarafından da tanınmasını istemiş ve bu konuda pazarlığa oturmuştur. Sonuçta oğlu II. Otto ile yeni İmparator İoannes Tzimiskes'in yeğeni Theophanu'nun evlenmeleri kararlaştırılmıştır (972). Otto bu sonucunu başarından memnun, Almanya'ya dönmüş ve ölmüştür (973).

Sakson İmparatorluğu

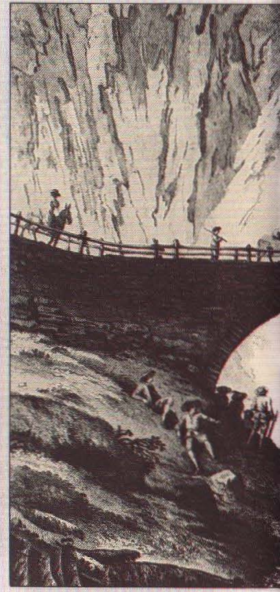
Germen Krallığı, tıpkı Orta Krallık ve Fransa gibi, ilk kralı Germen Louis tarafından, daha ölümlünden (876) önce üçe bölünmüştü (865). Fakat krallık güney-batı, güney-doğu ve kuzey toprakları olarak bölünmüş halinde uzun zaman kalamamıştır. Şişman Charles'in 887'de tahttan indirilmesinden sonra, Bavarya dükü Arnulf krallığı tekrar birleştirmiştir. Krallık 870'den itibaren, Louis tarafından Orta Krallıktan alınan Lorraine'i de kapsamaktadır. Arnulf 898'de, arkasında hükümdar olmak üzere bir çocuk bırakarak ölünce

Alp Geçitleri

Augustus-sonrası dönemin Romalıları Alpleri aşmışlar ve Roma yolları dağları aşarak İmparatorluğa, tüm kuzey eyaletlerine ordu gönderme olanağını sağlamışlardır. Ancak bizzat İmparatorluğun kendisi dağlar boyunca sayısız geçidin araştırılması ve geliştirilmesini engellemiştir. Bu durumda Alp geçitleri Eski Dünya'da değil de Orta Çağ'da önemli hale gelmişlerdir. Gregorius'un yolladığı misyonerler sayesinde, İngilizler doğrudan bir yolun mümkün olmasından itibaren Roma Kilisesiyle ilk ilişki kuran barbar toplumlardan biri olmuşlardır. 8. yüzyıldan itibaren İngiliz misyonerlerinin Germany'a içlerinde ilerlemeleri, İtalya içlerine uzanan iyi yollar konusundaki isteği daha da yaygın hale getirmiştir. Bizzat Papalık kuzeyde ne denli bir destek bulabileceğini idrak etmeye başlamıştır. Diplomatik ve siyasal bağların kurulması Frankları Papalık müttefikleri olarak İtalya'ya getirmiş ve Roma İmparatorluğu kavramını yeniden canlandırmıştır. Kuzey barbarlarının gücüne dayanan Orta Çağ İmparatorluğu, izleyen yüzyıllarda İtalya ve Ro-

ma işlerine bulaşmıştır. Alpler sık aşılmış ve çoğu zaman bunların arasında önemli askeri birlikler de yer almışlardır. Dağlık bölgelerin halkları ve yöneticileri, üzerlerine binen sorumluluk ve baskılardan kaçınmamışlardır. Hem resmî, hemde özel yolculara hizmet vermek için, yollar ve geçitler çeşitli kaynaklar kullanmışlardır. Kolaylıklar, rehberler, konuk evleri ve hattâ boş zaman geçirme; ve bu kolaylıklar hem tüccarların hizmetine çağrıda bulunmuş, hem de tüccarların değerli mallarını satmak üzere buralara gelmelerine yolaçmıştır. Engel hiçbir zaman aşılmaz nitelikte değilse de, Karolenj İmparatorluğu tarafından başlatılan tamamen yeni siyasal, ekonomik ve dinsel dokunun birkez hız kazanmasıyla, İtalya'yı kuzeye bağlayan Alp geçitlerinin gelişiminin çok zor olduğundan kuşku duymamak gerekir.

Bu dönemin başlangıcında, Germen krallığı da henüz doğuya doğru fazla bir ilerleme kaydedemezken, batıya doğru olan geçitler en önemlileri olmaya devam etmekte ve çoğunluk itibarıyla Burgonya krallı-

Yukarıda. Yolculuk tasvirlerine Orta Çağ yazarlarında rastlanmasında rağmen, Şeytanın köprüsünde olduğu gibi yolun riaslantılarını ve bölgenin doğal yapısının vahşiliği hakkında bir izlenim uyandırmaya yönelik çizimler 18. yüzyıldan önce yapılmamıştır. Durumu aktarmaya çalışan sanatçıların kendi yollarında kendilerini yeteri kadar gövnlükte hissetmeleri ve konularından yeteri kadar ilham almış olmaları gerekmektedir. Dramı vurgulayan çizimler bile, yolcuların deneyinden geçtikleri gerçek zorlukları tasvir edememektedir.

Solda. Po Vadisinin zenginliği, Avusturya'dan Dauphin'e ya olan bir yay boyunca yer alan insanları Alp geçitlerini aşmaya yöneltmektedir. Belirleyici geçitler merkezi kesimde yer alanlardır, bunlar 14. yüzyıla kadar İtalya'nın bütün Alman kraları için çok büyük öneme sahip olmuşturlar. Milano'nun bir mknatıs etkisi yaptığı, Bâle ve Brege'n'den yola çıkan yolcular zor ve karmaşık yolları izlemek zorundadırlar ve hangi geçidi tercih edecekleri, mevsim ve havaya bağlı olduğu kadar, işlerinin aciliğine ve konvoylarının ölçeğine de bağlı olmaktadır.

ğının topraklarına ulaşmaktaydılar. 10. yüzyılın büyük kısmında bu geçitler, Alpler boyunca saldırı yapmak üzere La Garde-Frein'deki üslerini kullanan Kuzey Afrika Müslümanları tarafından tehlikeli hale getirilmişlerdir, fakat buradan atılmalarından sonra (972), tüccar ve hacılar daha serbestçe hareket edebilmişlerdir. Ancak 13. yüzyıla kadar Ren vadisini Bâle üzerinden Milano'ya bağlayan doğrudan bir yol olmamıştır, bu durumda güneye giden yol yolcuları doğuya götürmektedir. Chur'dan sonra bunlar Chiavenna'ya doğru ilerleyip, oradan Como gölü tarafıya veya Ticino'daki Bellinzona üzerinden Milano'ya ulaşmak konusunda karar vermek durumundadırlar. Chiavenna'ya giden yol fazla tırmanma gerektiren Julier geçidinden (2287 m.) ya da daha kısa, ama kar yağışından ötürü kötü bir üne sahip olan Septimer geçidinden (2311 m.) geçmektedir.

Fakat, İtalya'ya ulaşan bu yolların hiçbirisi 13. yüzyılın başında açılan St.Gothard geçidiyle rekabet edememişlerdir, çünkü bu geçit Bâle ile Milano arasında doğrudan bağlantı kurmuştur. Bu yolun daha erken tarihlerde kullanılmasına Andermatt ile Göschenen arasındaki Schöllenen boğazı engel olmuştur. Ancak yalçın kayaların arasından yola benzer birşey açılıp, Reuss üzerinde bir de köprü yapılmışa -Şeytan Köprüsü- kuzeyden St. Gotthard yoluyla gelen yolcular Urserenthal'i terkedip, başka önemli bir tepeyi aşmak-sızın Göschenen'e ulaşmaya başlamışlardır. Artık yol kolaylaşmaktadır.

Doğuya doğru en tercih edilen geçit, aşıkâr bir şekilde Brenner'dir (1370 m.), fakat buranın önemi asıl, Avusturya'nın ve Orta Avrupa'nın gelişmelerinin Venedik ticaretini Güney Almanya'ya doğrudan ulaşma konusunda cesaretlendirmesiyle artmıştır. Batıda en basit yol Mont Cenis'den (2100 m.) geçip, İtalya'yı Fransa'nın göbeğine bağlayanıdır. Ancak, daha ünlüsü büyük St. Bernard geçididir (2472 m.) ve geçit üzerindeki konaklama yerinde Avrupa'nın her yerinden gelen yolcular kalmaktadır.

(Çocuk Louis, 899-911 arası kral), krallık hayalî bir varlık haline gelmiş, gerçek güç Bavyera, Savabya, Frankonya, Saksonya ve Lorraine düklerinin arasında kalmıştır.

Bavyera bir yana, bu dükliklerin hiçbirisi uzun bir geçmişe sahip değildir, 911'de düklerden hiçbirisi kral ailesinden değildir. Fakat Bavyera dükü Arnulf bir ak-rabasını, Frankonya dükü olarak kabul ettirmek için uğraşmış ve Conrad adlı bu dük 911'de Germanya kralı seçilmiştir (911-18 arası hüküm sürmüştür). Bavyera'nın gene Arnulf adlı yeni dükü Conrad'ın ardılı Saksonyalı Henri'ye karşı bile, dükliğinin üstünlüğünü muhafaza etmeye çalışmış, ancak Saksonların krallığı güçlendirmeleri düklerin amaçlarına üstün gelmiştir. Karolenj İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bütün krallıklar içinde Alman Krallığı, İmparatorluk ta-cına en fazla lâyık ve bunu taşımaya ehil krallık olarak gözükmüştür. Bu anlamda Sakson kralları, özellikle krallığı oğullar arasında bölme eğilimine kararlı bir şekilde direnmeleri nedeniyle en büyük güveni kazanmışlardır. Böylece monarşi, olağan soylu veraset kurallarının üstüne çıkarılmıştır. Buna karşılık, kralın kardeşleri ile oğulları, krallığın anlamlı bölümleri olarak korunmuş olan fakat krallık gözetimi altında tutulan dükalık yönetimlerine atanmışlardır. Dükalıklar ne hukuken, ne örfen, ve ne de önde gelen ailelerin tutarlığı açılarından türdeş (homojen) değillerdir. Öte yandan dükler, basit coğrafi olgulardan ötürü farklı yönlerde sürüklenmişler veya Savabya ile Bavyera arasında İtalya konusunda olduğu gibi, rekabete itilmişlerdir. Sadece, Germen halkları içinde Hristiyanlığa en son geçmiş olan Saksonların önce krallığı, sonra da imparatorluğa yükselen dükü Otto sülalesini 11. yüzyıla kadar devam ettirecek bir gurur yaratmıştır. Bununla birlikte Saksonlar, Frank seleflerinin tersine, krallarının uyankılığı sayesinde İmparatorluğun tümüne yayılma durumunda değillerdir, ne de yeni bir imparatorluk aristokrasisi kurabilmişlerdir; çünkü onlar ve kralları, doğu sınırlarında Slavlara karşı yerel ve uzatmalı bir savaşla ilgilenmekteydiler.

Hem I. Henri, hem de oğlu I. Otto, Macarlarla başetme konusundaki kararlılık ve başarılarından ötürü, sonunda ulaşılacak bir ün elde etmişlerdir. I. Henri çağdaşı İngiliz kralı Yaşlı Edward'ı taklid ederek Quadenburg ve Merseburg gibi kale kentler inşa ederek, mütevazı bir başlangıç yapmıştır. Ayrıca Macar düşmanlarını, hazırlıklarını tamamlamasını sağlayan dokuz yıllık bir ateşkesle aldatmıştır. Savaş tekrar başlayınca Henri müzaffer olmuş (933) ve oğlu I. Otto 937'de geri dönen Macarları püskürtmüştür. Bunların Macaristan'daki üslerinden başlayan patlamalarının şoku Bavyera'da duyulmaktadır; Otto'nun kardeşi dük Henri zamanında Germenler ilk kez Macar topraklarına kadar onların peşine düşmüşlerdir. Macarların Güney Germanya'ya düzenledikleri karşı saldırı buradaki siyasal karışıklıklarla kaçışacak biçimde iyi zamanlanmıştı, fakat Otto onları 955'de Lech savaşında dillere destan bir bozguna uğratmış-tır. Macarların önderleri yakalanmış ve idam edilmişlerdir.

Slavlarla başa çıkmak ise bu kadar kolay olmamış-tır. Bunlar Elbe nehrinin ötesindeki toprakları işleyen, fakat hâlâ putatapar kalan yerleşik halklardı. Bu çok geniş cephedeki savaş bütün 10. yüzyıl boyunca ve sonrasında sürüp gitti. Sakson kralları Ostphali-a'da geniş toprakları olan bir aileye mensupturlar ve Alman etkisini doğuya yaymaya kararlıdır. Sakson baskısı Elbe'yi aşarak Holstein'a ve buradan da, kuzeyde Schleswig üzerinden Danimarkalılar üzerine ve-

ya gene Elbe üzerinden çeşitli Slav kabilelerine - Abodritler, Lyutizler ve Lausatialılar- yönelmiştir. Daha güneyde Slavlar, Sırplar ve Çekler Frankonya ve Bavyera ile sirtüşmektedirler. I. Henri döneminde, önemli bir Slav merkezi olan Brandenburg zaptedilmiş ve daha güneyde Meissen bir üs olarak kurulmuştur, fakat I. Otto saltanatının başlarından itibaren Aşağı Elbe ve Elbe-Saale bölgelerinde iki uç beyliği kurarak Slav topraklarını kolonileştirmek ve Hristiyanlaştırmak için kararı bir çaba sarfetmiştir. 947'de Otto bu bölgeleri, 6 tane piskoposluk kuracak kadar güvenli olarak görmüştür; bunlardan üçü Hamburg başpiskoposuna bağlı olmak üzere Holstein'ın kuzeyinde, üçü de Mainz'e bağlı olmak üzere Oldenburg, Havelburg ve Brandenburg'da kurulmuşlardır. Otto ancak Lech zaferinden sonra, Otto'nun ilk karısının çeyizi içinde yeralan, en sevdiği ikâmet yerlerinden biri olan Ostphalia'daki Magdeburg'da üslenen bir Kilise eyaleti kurmayı planlamıştır. Bu bölge, daha o tarihte bir savaşçı azız olarak ününün doruk noktasında olduğu St. Maurice'e ithaf edilmiş bir manastıra (937'de kurulmuştur) sahipti. I. Otto tarafından oluşturulan ve ancak 13 yıl sonra Papalık desteğiyle, Hal-

Solda. İsa Magdeburg'u alıyor, 950-1000 tarihlerine ait bir Otto dönemi fildişi oyması. Bir mihrab süslemesinden gelen bu plaka, muhtemelen Milano veya Reichenau'da yapılmıştır ve zamanının tipik bir örneğidir. Eserin fon bölümünün aralıklı çalıştırılması gösterimin yapıldığını vurgulamaktadır. Sağlam bir biçimde stilize edilmiş şekiller ve kumaların bastığı, Karolenj Rönesansı'ndan farklı, çok özel bir klasişliğin telkin etmektedir.

berstadt bölgesi piskoposunun ve Mainz'deki metropolit arzularına karşı yürürlüğe sokulan bu proje, doğudaki tüm Slavların Hristiyanlaştırılmalarını sağlayacak yeni bir eyalet yaratmayı amaçlamıştır. Magdeburg kardinal rahipleri diyakos ve alt-diyakosları ile muhteşem bir kuruluş kazanacak; burası Otto'nun Aix-la-Chapelle (Aachen) veya İstanbul'a rakip, doğudaki "Yeni Roma"sı olacaktır. Bununla birlikte, proje gerçekleştirildiğinde, daha da doğudaki "Polonya"nın hükümdarı Mieszko, şimdiden Otto ile dostane ilişkiler içine girmişti. Bunun sonucunu olarak burada yeni ve ayrı bir siyasal topluluk ortaya çıkmıştır; böylece Germen etkisinin doğudaki yayılma sınırı öngörülebilir hale gelmiştir. Daha güneyde, Bohemya hükümdarı I. Wenceslas da Hristiyan olmuştur. Hristiyanlaştırılmaları hâlâ olanaksız olan Macarlardan önce I. Otto, 955'deki zaferi sonrasında Avusturya ve Karintiya'da uç eyaletleri kurarak Germenleri Macar saldırılarından korumuştur, böylece Otto, daha doğuya doğru ilerleme konusundaki ihtirası ne olursa olsun, sonuçta Germen İmparatorluğu'nun doğu sınırlarını çizmiştir.

Otto da tipki Charlemagne gibi, İmparatorluk tacını giymeden çok önce, zamanın en önemli ve imparator olmaya en layık hükümdarı haline gelmiştir. Otto büyük Kurtuba hükümdarı III. Abdurrahman'a elçi yollamış ve ondan gelen elçileri kabul etmiştir. Kendini uyruklarına göstermek üzere, İmparatorluğunun içinde Calabria kadar uzaklara yolculuklar yapmıştır. Fakat İmparatorluğunun Charlemagne'inkinden bile etkin yönetimi, piskoposların omuzlarına yüklenmiştir, çünkü Otto hanedanı hükümdarları, Charlemagne'in İmparatorluğunu yönetmek için kullanıma alanağın bulduğu Frank tipi bir aristokrasiden mahrumlardı. Dolayısıyla Otto İmparatorluğu, Tanrı tarafından özellikle seçilmiş olan bir kimse olarak kralın rolünü vurgulamaya, sonradan görme Sakson hanedanını düklere nazaran üstün kılabilmek için çağdaşlarının gözlerini kamaştırmaya çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan İstanbul ile ittifak kraliyet biçim ve törenlerin repertuarını genişletmiştir. Ruhban kesimi fırsatın yararlanmış ve bu aşamada monarşi karşısındaki değeri yerel prenslerin saldırgan savaşçı tavırları karşısında Kilise örgütünün gölgede kaldığı Fransa'daki konumunun tersine, yüksek olmuştur.

I. Otto bilinçli bir şekilde kendine Charlemagne'i örnek almış, fakat Batı İmparatorluğun birliğini ihya etmek amacıyla Fransa krallığı topraklarından herhangi bir yeri fethetmeyi düşünmemiştir. Charlemagne'in tersine, Otto'nun egmen olduğu topraklarda, İtalya'nın fethine kadar Romans dili konuşan bir halk olmuştur ve bu hanedan taşıdığı Romalı üvanının gereklerini ancak yavaş bir şekilde farkedebilmiştir. I. Otto Güney İtalya'daki imparatorluk topraklarını elde etmeye uğraşmış (967-70) ve oğlu II. Otto buradaki Kuzey Afrikalı Müslümanlarla savaşmıştır (982). Ancak, yönetimi ilk kez bir *renovatio imperii romani* (Roma İmparatorluğunun canlandırılması) olarak kavrayan III. Otto olmuş ve bu hükümdar ilhamını hem Yunanlı annesinden, hem de sonradan Papa yaptığı (II. Sylvester, 999-1003), Gerbert adlı bilgin lalasından almıştır. Otto düşlediklerini gerçekleştiremeyecek kadar genç bir yaşta ölmüştür, fakat idealizminin bir bakıma derin pratik sonuçları olmuştur. Bohemyalı bir prens olan Moytiech, Hristiyan olunca Adalbert adını almış ve sonradan Prag'ın ikinci piskoposu olmuştur (982). Macar hükümdarı Stephan'ı vaftiz etmiş ve sonuçta Prusya'da şehitlik mertebesine ulaşmıştır (997). Kendisini Roma'da tanımış olan III. Otto onun kültü-

ne bağlı hale gelmiş ve 1000 yılında Gniezno'daki mezarına hacı olarak gitmiştir. Otto burada Kolberg, Krakov ve Wroclaw'da üç tane seçici piskoposu olan yeni bir başpiskoposluk kurmuştur. Bu durum, dedesinin Magdeburg için beslediği umutları yeri etmiştir ve özellikle 983 Slav ayaklanmasından beri meydana gelen değişimleri yansıtmaktadır. III. Otto durumu tersine çevirmeye çalışmak yerine, yeni belirmek olan Polonya devletinin bağımsızlığına izin vermemi ve böylece diğer putatapar Slavları Hristiyan güçleri arasında sıkıştırmayı yeğlemiştir. Ayrıca, bu süreç içinde kendi imparatorluğunu da yönetebilecekleri: İmparatorluğuna bağımlı krallıklar olacaktı. Aynı tarihlerde III. Otto'nun papa'sı Macar hükümdarına hem bir taç, hem de bir metropolit vermiştir. İşte bu Polonya ve Macaristan devletleri, Papalık kutsamasıyla Germen yayılmasının sınırlarını belirlemişlerdir.

Macarlar önce, 895'de Tuna dirseği çevresindeki büyük ovalara yayılmışlar ve Lech'de bozguna uğramadan önce yerleşik hayata geçme ve komşularıyla barış içinde yaşamaya eğilim göstermemişlerdir. Ekonomik açıdan, çoğunluk itibarıyla göçbeydiler. 12. yüzyılda hâlâ çobanlık yaşamını sürdürmekte, yazın çadırlarda yaşamakta ve kışın da ilkel saz kulübe- re sığınmaktaydılar. 10. yüzyılda müreffeh komşularına karşı, özellikle onların direnme olanaklarının zayıflığı düşünülürse talana girişmenin kâr ve macerasını tercih etmiş olmaları pek şaşırtıcı değildir. Kendileri de evlerinde oturmaktan vazgeçerek ova boyunca yayılmışlardı, fakat yeni devletlerin merkezleri Tuna boylarında ve Panonya'dadır.

Hristiyanlık Macarların arasına dört yönden sızmıştır. İstanbul'da Macar önderlerinden ikisi 950'ler civarında vaftiz edilmişlerdir; Batı yönünden gelen Bavyera atılımı, Hristiyanlık nedenleriyle Passau piskoposu Pilgrim tarafından desteklenmiştir; Kuzeybatından Bohemyalı misyonerler, 10. yüzyılın sonunda da İtalya'dan başka misyonerler gelmişlerdir. Stephan adıyla vaftiz edilen ve Bavyera dükü (sonradan İmparator) Henri'nin kızkardeşiyle evlenen Macar prensi Papa tarafından taçlandırılmıştır. Kral Stephan döneminde (1000-38) monarşi ve Kilise Karolenj modeline göre örgütlenmiştir. Macar krallığının Ester-gon'daki dinsel merkezi, muhtemelen daha önceleri Sloven Hristiyanlara sığınak olmuştur. Krallığın laik merkezi Szek esfehérvár, Kudüs'e doğru yeni bir hac yolu üzerinde krallık tören merkezi olmuştur. Macar piskoposlukları özellikle Tuna boyunca ve eski Roma eyaleti olan Panonya'da yoğunlaşmışlardır. Tuna ile Tisza nehi arasında büyük ova ise yeni siyasal yapı tarafından çok daha yavaş bir şekilde özümle-nilmiştir. Fakat 11. yüzyılın sonunda krallık Drava ve Sava nehirlerini aşarak Hırvatistan'a ve doğuda da Transilvanya'ya girmiştir.

Bununla birlikte, Macarların Hristiyanlaşmaları, ta başından beri Tuna'yı bir Hristiyan ana yolu haline getirmiş ve 1020'de, "Bulgaristan"ın fethini tamam-layan Yunanlılar, kuzey sınırlarını yeniden Belgrad'a taşımışlardır. Bundan sonra, hacıların Ren bölgesin-den İstanbul'a kadar Hristiyan topraklarında yolculuk yapmaları ilk kez mümkün hale gelmiştir. Artık hacılar Kudüs'teki Kutsal Yerleri ziyaret etmek üzere kalabalıklık halinde yollara düşmekteydiler. 1009'da Fatimi Halifesinin emriyle tahrip edilen Kutsal Kabir (Merkad-i İsa) Kilisesi, 1038'de masrafları Bizans İmparatoru tarafından karşılanarak onarılmıştır. Macarların Hristiyanlaşmaları bir anlamda Hristiyan-lığı pekiştirmiştir; bir başka anlamda ise, Hristiyan-ları daha önce hiç olmamış bir şekilde hareket haline geçirmiştir.

Orta Çağ Kilisesi

12. yüzyıla gelinceye kadar Batı Kilisesi için bir merkezî yönetim oluşturma olanağı hiç ortaya çıkmamıştır. Bu noktada, Kilise hukukunu açık hale getirmek ve güçlendirmek ihtiyacı, Roma piskoposuna Kilise işlerinde yeni bir otorite sağlamıştır. Aynı tarihlerde, manastırların teker teker gözlenerek, manastır yönetimi alanında daha büyük bir aynılık ile daha sıkı bir denetim sağlanabilmesi amacı, Cluny ve Cîteaux'da olduğu gibi çeşitli rahip (keşiş) örgütlenmelerinin ortaya çıkmalarına yolaçmıştır. Bu islahat, merkezileşme yönündeki hareketi güçlendirmiştir. Bu dönemden itibaren Papalık hukuk, doktrin, eğitim, örgüt birliği ve gerçekte de Kilise içinde ruhani fırsatlar yaratmak için çalışmıştır. Papalık böylece bütün manastır kuruluşlarıyla birlikte etki kazanmış ve Fransiskanlar gibi çeşitli yeni tarikatların koruyucu ve harekete geçiricisi olmuştur. Kilise, Ruhanî Meclisleri toplamış, sapkınlıkları tanımlamış, Haçlı Seferi çağrılarını yapmış, piskoposları atamış ve disiplini sokmuştur. Papalık tüm Latin Kilisesine standart getirmeyi amaçlamıştır. Eğitim ve disiplin yoluyla sarfedilen çabalar, üç yüzyıllık bir süre içinde benzeri olmayan bir iman ve uygulama aynılığı sağlamışlardır.

Ancak birçok eksiklikler vardır ve Papalığın sorumlu tutulduğu sistem, her zaman da iyi niyetli olmayan birçok sözlü şikâyetle yolaçmıştır. Bu memnuniyetsizliklerin bir kısmı getirilen sistemden kaynaklanmaktadır; fakat çoğu da, islahat hareketinin düşünülmesinden çok önceki gelişmiş olan, Batı kiliselerine aynı koşulları kabul ettirmenin olanaksızlığının sonucu olarak ortaya çıkan eleştiriler olmaktadır. Yeni çağın ülkeleri öte yandan, eğitilmiş insanları ve memurları diğerlerinden daha geniş ölçekte cezbetmişlerdir. Yeni din barbarlar nezdinde alan kazandıkça, yerel ibadet yerlerinin kurulması arzusu, dinsel iman merkezi olarak büyük manastır merkezlerinin önemini azaltmaya başlamıştır. Böylece her meskün yer, halkın dinsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere mukim bir papaz edinmiş ve kırsal kiliseler yerel kaynaklar ve cömertliklerin doğrultusunda davranmışlardır. Bu donanım yalnızca çok değişken olmakla kalmamıştır; bazıları çok geç ortaya çıkmışlardır. Bu kırsal kiliseleri gözetim altında tutma girişimleri büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Bazı piskoposlar bunları asla kendi diyakozluk alanları içinde saymamışlardır. Tekdüzeliliğin avukatlığını yapan Papalık, kiliseleri kendi özel korumasından çıkartıp, piskoposlara terketmeye razı olmamıştır. Piskoposluktan daha kolay yönetilebilecek, daha küçük idari birimler kurarak, başdiyakon gibi yardımcıları atayarak etkin bir piskoposluk yönetimi kurmaya çalışmış olan piskoposlar, bütün çabalarının yalnızca günahkarlar tarafından değil, aynı zamanda keşişler, kilise mensupları, koruyucular ve laik rahipler -bunların hepsi kısaca anılatılamayacak talep ve haklarla ortaya çıkmaktadırlar- tarafından engellendiğini görmüşlerdir. Roma'nın iktidarı hiç bir zaman yeni düzeni kabul ettirebilecek kadar büyük olmamıştır. Kökten çözümler getirmekten çok, dinsel tutkunun yeni hareketlerini cesaretlendirmeyi tercih etmiş, bunların ortodoksuluklarını benimsemiş, eski hareketlerin yozlaşma veya ge-

Yukarıda. Aziz Dominicus Recanatide vaza verilirken. 1508'de Aziz Dominicus Kilisesi için Lorenzo Lotto tarafından, aziz burada üç yüzyıl önce verdiği vaazları anmak üzere yapılan bir mihrap resminin alınmıştır. Dominicus Kilisesinin dibinde, 1508'deki biçimiyle resmedilmiş meydana, tahta kürsüsünden vaza verirken gösterilmiştir.

Solda. VI. Urbanus (1378-89), Vatikan'da Papanın kabirinden gelen anahtarları Aziz Petrus'dan alırken. Urbanus'un ölümünden sonra yapılan bu kabartma Papa ile Azizi aynı düzeye koymakta ve Papanın anahtarları bizzat Petrus'dan aldığını vurgulamaktadır.

Sağda. Jean Fouquet tarafından yapılan Aziz (1460 civarı), ilk büyük Fransız din bilgini Poitiers Saint Hilare'in tasviri St. Hilare burada 4. yüzyılda bir piskoposlar meclisine başkanlık ederken gösterilmiştir.

En sağda. Orta Çağın sonlarında birçok laik kimsenin yoğun kişisel imanları, hem kurumsal, hem de özel düzlemlerde, yansınabilir. Ödeme altı birçok dua kitabı günümüze kamıştır. Mümin bir kadının dinsel hayatından sahneler resmeden, 15. yüzyılda Güney Almanya'da yapılmış bu tasvirler alışılmışın dışındadır. Burada kadın saflik simgesi olan zambak önünde diz çökmüş olarak ve kokuk kabul ederken görülmektedir.

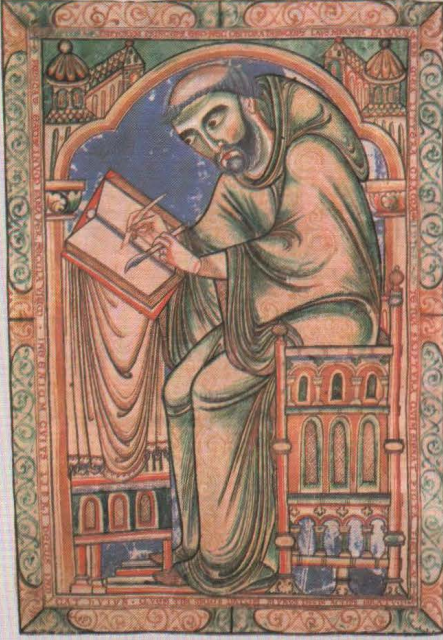
rileme sürecine girmelerini geciktirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Roma yönetimi tarafından yüzeysel olarak birleştirilmiş olmasına rağmen, Orta Çağ Kilisesi uygulamada, bağrında her türden "suistimal"i barındıran aşırı karmaşık bir iş olmuştur. Kilisenin tarihi yukarıdan olduğundan çok daha iyi, aşağıdan itibaren yazılabilir.

Basit bir köy kilisesinde mukim duacı yalnızca bir papaz naibinden ibaret olup, asıl görevi piskoposun, Roma Meclisinin, kralın veya büyük soyluların yanına olduğu için köy kilisesine gidemeyen yasal görevlinin yerine, halka dinsel hizmet vermektedir. Kilise ondebirlerinin (aşâr-tithe) bir kısmı uzakdaki bir manastırın hakkı olabilir. Kilisenin koruyucusu zorunlu olarak o yerleşim yerinde yaşamıyor olabilir. Ruhani bölgenin piskoposu, hem kamusal, hem de "laik" işlerle de meşgul olduğundan bir yardımcı veya başdiyakon tarafından temsil edilmektedir. Bu durumda en yerel düzeyde bile, Kilise yönetimi basit olmanın uzağındakalmaktadır. Orta Çağ yüzyıllarının dinsel heyecanı, Papalığın neden harikalar yaratamadığını, sapkınların neden uzun süre ayakta kalabildiklerini, hattâ Yahudiler gibi Hristiyan olmayan halkların resmen kabul edilmemesine rağmen, takibata uğramalarını açıklayan bir sürü karmaşayı üst üste yığmıştır. Batı Hristiyanlığını yalnızca Kilise hiyerarşisinden türetmemektedir ve Kilise örgütünü Hristiyan halk kitlesiyle özdeşleştirmek tarihsel açıdan hatalıdır. Tarihçiler geçmişte kilise mensupları ile eğitimli kişilerin eleştirilerini kesin gerçeklermiş gibi kabul etmeye hazır olmuşlardır. Ancak, hatalarına rağmen Kilise, Orta Çağın sonu Hristiyanlarını, Hristiyan dünyasının her yerinde ve hayatın her adımında, ruhani hayatın gelişmesi için fırsat ve teşviklerle donatmıştır. Protestan Reformasyonu inançsız ve kayıtsız bir kuşağa değil de, dinini ciddi bir şekilde ele almasını tamamen bilen bir kuşağa çağrıda bulunmuştur.

Sağda: Canterbury İsa Kilisesi su sistemini gösteren bu 12. yüzyıl diyagramı o kadar resme yakın ayrıntıyla çizilmiştir ki, Katedral ve Manastırın bugünkü durumlarından hareketle, Becket zamanındaki görüntülerini hayalde canlandırmak güç bir iş

olmaktan çıkmıştır. Her binanın ne olduğu yazıyla belirtilmiştir ve diyagram istenilen tarafa çevrilebilir. fakat beşbelli ki en yukarıya güney olmak üzere okunacak biçimde çizilmiştir.

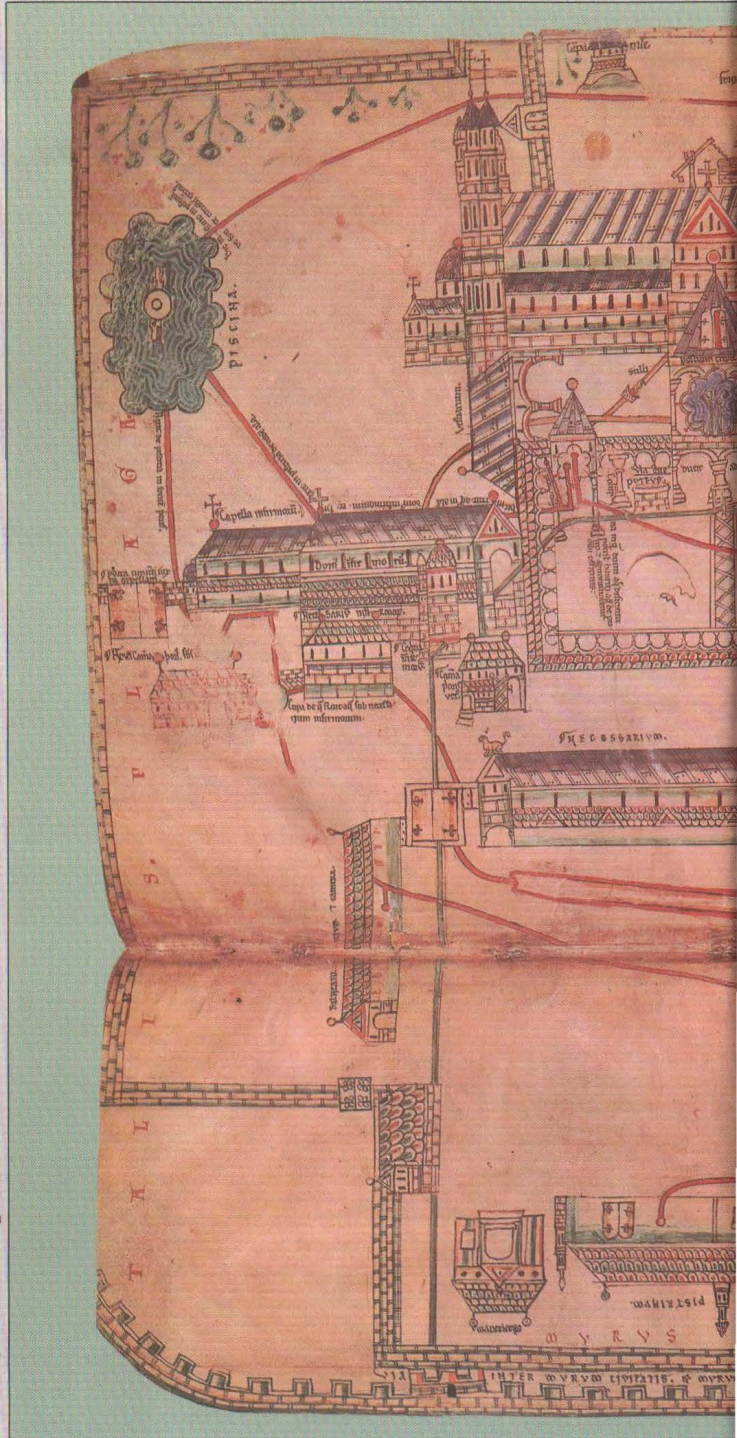

Yukarıda, 1147'de yapılan Utrecht dua kitabının bu ikinci kopyasının sonunda, nüsha yazarı yalnızca ithiharla kendi methiyesini yapmakla kalmamıştır, nüsha yazarını tam sahife olarak, tıpkı Kitab-ı Mukadderde yer alan İncil yazarlarından biriymiş gibi gösteren bu öz-portre, 12. yüzyıl sanatı içinde tektir. Bu portre çağdaş anlamda benzerlik yakalama niyetine sahip olmayıp, resmetme terimleri içinde, gerçeğe içine sıkıştırılmış kitlesel figürlerle sanatçının görkemli bir olumlamasını ortaya çıkartmaktadır. Bu dönemde Romanesk akım İngiltere'de en yüksek noktasına ulaşmıştır.

Yukarıda sağda. Bir Citeaux Manastırı elyazmasından, sanatçıya özgü olan bir baş harf. Bu harf rahipleri, beceriksizliklerini eğlenceli bir şekilde göstererek, bedeni çalışmaları esnasında tasvir etmektedir. Bu tasvir manastır rahiplerinin bedeni çalışmaya karşı dikkatlerini yansıtmıyor olmalıdır, fakat taşlama o kadar yumuşatılmıştır ki, sanki Citeauxluların azla kanaat hesaplarna göz yumarak, onların yaşam biçimlerinden yanaymış gibi görülebilmektedir.

En sağda. Crowlandlı münzevi keşiş Aziz Guthlac'ın hayatı (667-714) burada daireler halinde gösterilmiştir. 1200 dolaylarında, muhtemelen vitraylara kalıp olmak üzere kartonlar için çizilen bu resimler mürekkeple çalışılmıştır. Hat stili, fetih öncesi İngiltere'nin hat sanatındaki becerisinin inatla devam ettiğini göstermektedir. Burada gösterilen resimler, onun hayatından üç belirleyici anı canlandırmaktadırlar. Manastır düzenine kabul edilmesi, meleklerin ağzından ruhun aldıklarında ölmesi ve manastıra bağlı yapanlar belgelerini sunarlarken, ruhuna şeytandan sahip olduğu birisinin, sağda küçük bir çizim halinde, kutsal emanetler bölümünde tedavi edilmesi.

HIRİSTİYANLIK HAREKET HALİNDE

Hristiyan Avrupa'da yeni bir şevk

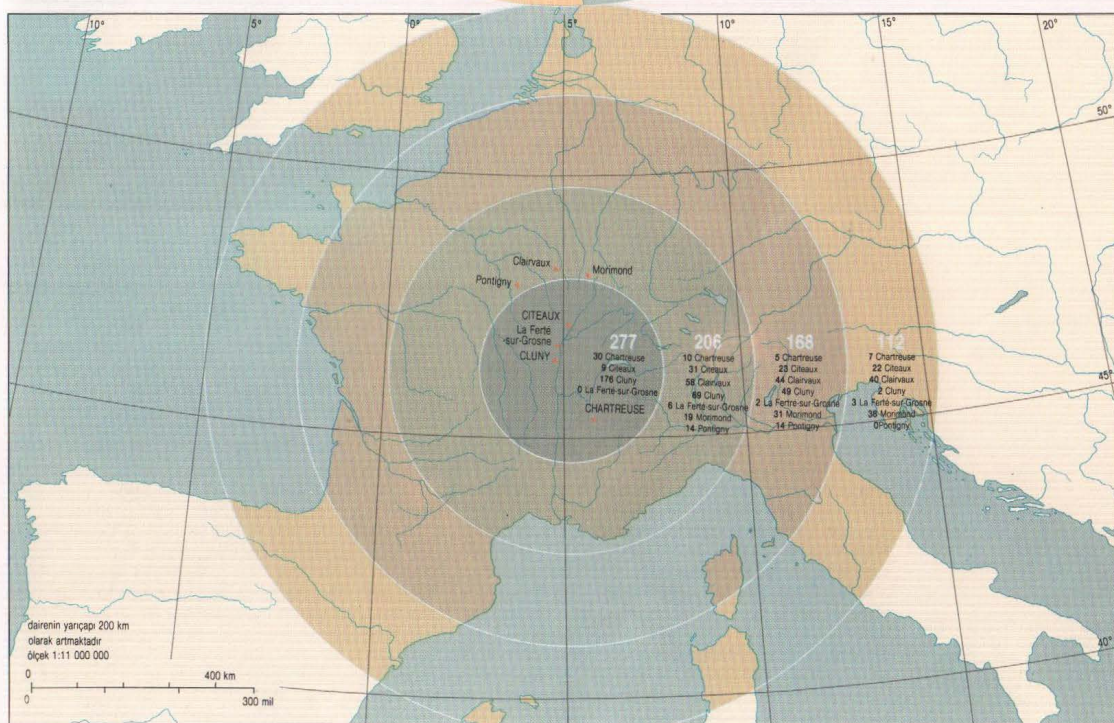
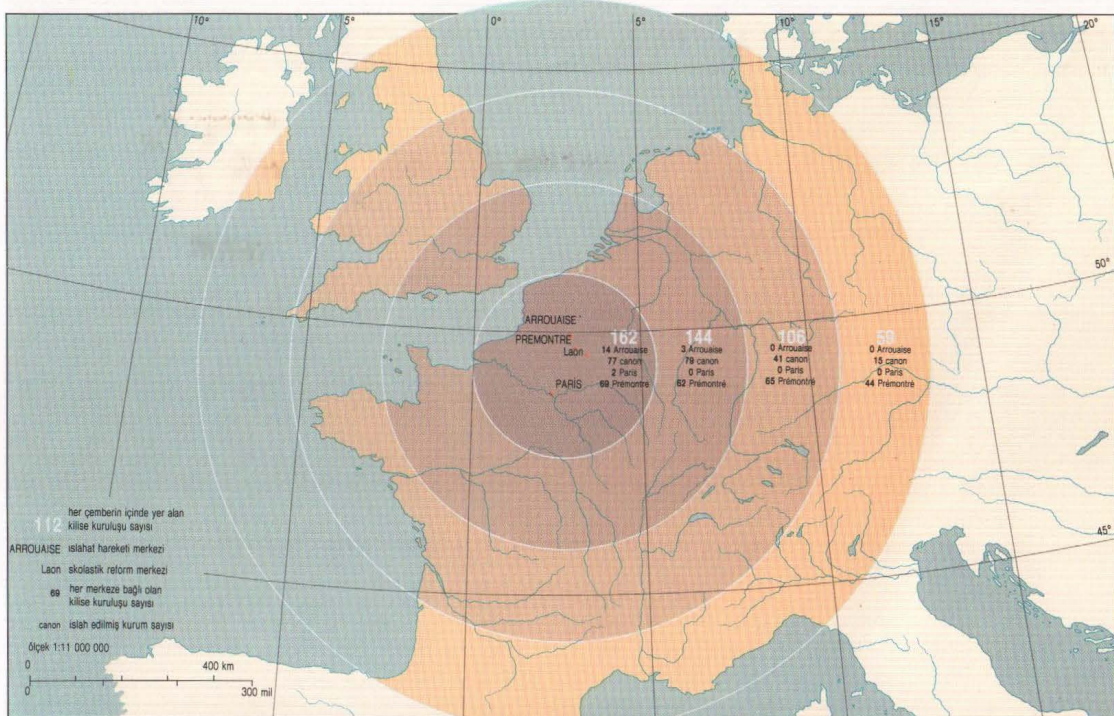
Avrupa'nın Hristiyan cemaatleri 11. yüzyıldan, din bir dinsel görev duygusu ve güçlü bir askeri durumla çıkmışlardır. Bu nitelikler, izleyen yüzyıllar boyunca, Batı etkisini ilk kez anavatanının uzaklarına yaymak üzere açılıma uğramışlardır. Orta Çağın yaratıcı güçleri, Haçlı Seferlerine okulların düşünsel yeniden doğuşlarına ve mimarideki Gotik ilhama tanıklık eden dönemde kendilerini en iyi bir biçimde göstermişlerdir. Bu dönem, aynı zamanda, kendini en çarpıcı bir biçimde kentlerin canlanmasında gösteren bir nüfus artışı dönemidir. Bu batılı enerjilerin yeniden doğuşunu resmetmek, açıklamaktan daha kolaydır ve edinilmiş başarılar konusundaki heyecan, söz konusu noktaların karmaşıklığını göremememiz neden olabilir. Örneğin, örgütlü ve düşünsel dinin Kathar sapkınlığı gibi Ortodoks olmayan memnuniyetsizlikleri dize getirmedeki başarısı, bizi çok açıkça, Kilisenin sorunu kendine göre çözümleme biçimini ortak oluverme eğilimine sokmaktadır. Eğer memnuniyetsizliklerin doğasına kendi açımızdan nüfuz edebilirsek, büyük "iman çağı"nda gerçekten yaşanmış olan hayatın niteliğini daha az yanılsama ile kavrayabiliriz. Benzeri şekilde, her cinsten halkın Tanrı adına doğuya gitme ilhamıyla beslenen büyük hareketlerini anlama yönündeki gayretlerimize tarihçilerin icadı olan "Haçlı Seferleri" terimi ve bunları tanımlanabilir askeri amaçları olan askeri seferler olarak değerlendirme eğilimleri pek fazla yardımcı olmamaktadırlar. Bugün din ve savaş, olağan olarak karşıt kabul edilen terimler olduklarından, askerlerin o dönemde gösterdikleri şevk kolaylıkla iki-yüzlü veya barbarca görülebilmektedir. Hayatı kategorilere ayırma konusundaki modern girişimin tümü, 12. yüzyılda antik felsefeyi anlamak için sarf edilen gayretlerden türemiştir, fakat bu derslerin öğrenilmesi yüzyıllar almıştır. Geçmiş anlayabilmek için vazgeçilmez olarak gördüğümüz konuların bölümleri, insanların geçmişte birarada tuttuklarını bölmeye kalktığımızda birer engel haline gelebilirler. Tamamen savunma amaçlarına yönelik profesyonel ordularıyla uygar sivil toplum hakkındaki bugünkü kanımız, Orta Çağ yaşamının deneyim ve beklentisine ters düşmektedir. Deniz aşırı topraklara yapılan göçler ve buraları kolonileştirmeleri konusundaki yakın geçmişteki deneylerin bile bize, oluşmuş olanaklar olarak görünen ve genellikle kronikçiler tarafından gözlemlenmemiş bulunan Orta Çağda yüzyıllar boyunca köylü gruplarının Avrupa topraklarını tarıma açma biçimleri hakkında öğreteceği çok az şey vardır.

Bu dönemde Batı'daki olayların karmaşıklığı, öykünün asıl yükünü taşıyacak ana bir siyasal varlığı belirleyebilenin olanaksızlığı ile pekiştirilmektedir. Karolenj İmparatorluğu, barbar düşmanlarıyla mücadele süreci içinde parçalanmış ve böylece Avrupa tarihini onun Romalı öncelinin terimleriyle ifade etmek konusundaki son şans da ortadan kalkmıştır. Yeni Avrupa açık bir biçimde çok-başlıydı. Kabul etmek gerekir ki, Alman kralları İmparatorluk ünvanını elde etmiş olmakla belli bir öncelik kazanmışlardır, fakat bu kralları hepsi Fransa ve İngiltere gibi farklı krallık tarzlarını, gelişmesini önlemekte veya Güney İtalya'da yeni bir krallığın ortaya çıkmasını engellemekte başarısız olmuşlardır. Hristiyanlık krallıklar halinde bölünmüş olduğundan, sadece dinsel düzeyde birleş-

miştir, fakat iman konusundaki şevk yine de çok farklı biçimler almıştır. Kuzey ve Doğu Avrupa halklarının barbar krallıkları aracılığıyla Hristiyanlaştırılmalarıyla barbar krallıkları için çok rizikolu kılan sivil yaşamın düzensizlikler dönemi de sona ermiştir. Bu durum onlara toplumsal alanda, özellikle dinsel hayatın "suistimaller"i önleyecek biçimde düzeltilmesinde taze atılımlar yapma olanağını vermiştir. Bunların hepsi düzensiz dönemlerin hemen sonunda ortaya çıkmış gelişmeler değildi, fakat tüm reform planları Hristiyanlığın genel bir uyanışı için zaman geldiğini kabul etmekteydiler. Birçok kilise mensubu yalnızca Roma Kilisesinin ününü ihya etmeye değil, aynı zamanda onu tüm Hristiyanlığın ıslahatında öncü haline getirecek bir program içinde yeralmış olan manastır canlanması için çeşitli kalıplar önerme konusunda büyük bir öz-güven göstermişlerdir. Yüzyılı aşan bir süre boyunca yalnızca Roma papalığının, o da en fazla şöyle veya böyle dinsel önemi bulunan konularla sınırlı kalan güçsüz bir denetime sahip olduğu doludizgin bir deneyim yaşanmıştır. Yine de bu denetim 12. yüzyılın sonuna kadar, kurumsal olmaktan çok, teorikti. Bu yıllarda meydana gelen olaylar arasında bulunabilecek tutarlık, yeraltındaki bir güç kaynağı ile putataparlığın ani tehlikeleri birkez daha yokedildikten sonra patlak veren idealizmden türemiş gibidir. Bu idealizm sınırlı veya dar görüşlü iyileşmelerden tatmin olarak yatışmanın uzağındadır. Bu idealizm amaç açısından evrensel olup, Hristiyanlığın ihyasını ve ana düşmanlara -Müşümanlara karşı sürekli bir saldırıyı amaçlamaktadır. İçerdeki yenilenmeye yönelik ve dışarıya karşı meydan okumanın izinden gideceği plânları bir program yoktu. Latin Hristiyan dünyasının tümü heyecanlı harekete geçmiştir ve öfke içinde kaynamaktadırlar.

Bütünün ancak birkaç vechesini burada taslak halinde vermek mümkündür. Dinsel düzeyde en önemli gelişme, manastır hayatının benzersiz bir şekilde yayılması ve Benediktin tarikatının Batının dinsel ilhamı üzerindeki uzun yıllar kurumsallaşmış tekelinin çökmesi olmuştur. Hristiyanlık şimdiye değin hiçbir zaman, dinsel yaşam kuralları konusunda bu kadar çok farklı programa sahip olmamış ve batının hertarafında kurulan dinsel cemaatlerin sayısı hiçbir zaman bu kadar çok olmamıştır. Daha fazla ve daha saf bir din konusunda bir şevkin olduğu bize bundan daha kesin olarak kanıtlanamaz. Kilise otoritelerinin, sıradan kilise mensupları için bekâr kalma kuralları birkez daha güçlendirmeye başlamalarından dolayı, herşeye karşın nüfusun genel olarak arttığına inanmak için uygun bir zemin bulunduğu bir dönemde, binlerce kendini adanmış evlenmemiş kadın ve erkek Hristiyanlığa egemen olmuşlardır. Bekâr yaşam sürdürülen bu dinsel cemaatlar karşı duyulan heyecan, topluma çilekçe bir ton vermiş ve özellikle de o dönemin hizmet ve şövalyelik ideallerini etkilemiştir, fakat bu yeni oluşumun vurgusu manevi savaşın Hristiyanlığın kanlı canlı düşmanlarına karşı değil de, bireyin kendi içinde yapılması üzerindedir. Yeni Cistercien (Citeauxlular) tarikatının en büyük sözcüsü olan Clairvauxlu St. Bernard, Kudüs'ü kendi manastırına bağlayacak ve orada "gerçek" Kudüs'ü yaratacak olan bir hac köprüsü peşindedir çünkü, iddiasına göre manevi Kudüs ülküsü manastır yaşamında tamamen gerçek-

Solda. Rhineland kaynaklı olan bu tuvalet basiti figür, Çarmla Gerilmiş İsa'ya yeni bir imanı ifade etmektedir. Böylece 12. yüzyılın dinsel etkileri, hem daha kutsallaşmakta, hem de daha insani hale gelmektedirler.

Sağda, 1290'lar civarında Aziz Francesco kurallarının Assisi'deki Yukarı Kilise'de Aziz Francesco devresinin üstatları tarafından onaylanması (teyidi), 12. yüzyılda manastır kurallarının çok fazla artması, Fransiskanerleriyle birlikte en üst noktasına ulaşmış ve bu kurallar 1216 tarihli, artık daha fazla yenileşme yolunu tıkayan Lateran kararnamesinden önce Papa tarafından onaylanan sonuncu yeni kuraldır. Fransiskanerlerin halk arasındaki itibarı 13. yüzyıl İtalyan ressamlarının dikkatlerini onlara yöneltmelerine neden olmuş ve Papa tarafından desteklenmelerinin resmi onların daha önceki ıslahat çabalarının da ortodoks kabul edildiği anlamına gelmiştir.

12. ve 13. yüzyıllardaki dinsel kuruluşlar
Kilisenin ıslahı konusundaki büyük hareket, çiçeklerini 12. yüzyılda açmıştır. Bu hareketin, daha sonra tarihçiler tarafından çok araştırılan ilham kaynakları, ülkücülerin dikkat ve destek sağlamalarına yol açan fırsatlarıdır, muhtemelen daha az önemlidirler. Ancak gene de hareketin içinde üç özel akım saptanabilir ve haritada gösterilebilir. Clermont ve Vézelay'de yapılan Haçlı Seferi çağrısı (1145) gerçek doğası itibarıyla insanlara çok geniş bir alanda haçlı olma ilhamını vermiş benzermektedir. Öte yandan, manastır reformları, yeni bir cemaat varolmaya başlamadan önce, belli bir alanda yeterli kadar destek kazanma ihtiyacını duymuşlardır. Cluny, Cîteaux ve Chartreuse manastırlarından kaynaklanan hareketler, Doğu Fransa'daki bir toprak seridinden çıkmalarından ötürü, bu bölgenin ıslahat hareketinin yerleşmesindeki önemini vurgulamaktadır. Kuzey Fransa'daki katedral okullarıyla, St. Victor'daki gibi dinsel yasa araştırma merkezlerinden kaynaklanan felsefe, hukuk ve gramer alanındaki yeni öğrenimin etkileri daha yaygın olmuş benzermektedir. Bologna'daki hukuk okuluyla birlikte, buraları Kiliseyi ileri götüren düşüncelerin yaydıkları merkez olmuştur. Öte yandan otoritelerin onaylamadıkları ve sapkınlıkla suçladıkları dinsel heyecanlar, diğer bölgelerin de aynı şekilde düşünse ve ruhani yeniliklere açık olduklarını göstermektedir.

leştirilmiş olacaktır. Böylesine bir tavrın, Kutsal Topraklara yönelik Batı desteğini engellemiş olduğuna inanmaktansa, muhtemelen Tanrı tarafından Doğu'ya çağrılmayanların başka manevi çağrılar alabildiklerini görmek daha doğrudur. Hristiyan idealizmi herkese birşeyler sunabilecek kadar fazla bölünmemiştir, çünkü toprağı işleyenler dahi dinsel hayatın içine çekilmişler ve papazlardan emir almaya eğilim duymuşlardır. Cistercien tarikatı 1153'de Bernard'ın ölümünden sonra o kadar genişlemiştir ki, bu süreci durdurma yönünde çabalar sarfedilmiş, fakat genişleme süreci devam etmiş ve tarikatın Doğu Avrupa'daki en büyük yayılması 13. yüzyılda meydana gelmiştir. Bu tarihlere daha batıdaki tarikatlar Dominikenler ve Fransiskaner dinsel reform ülküsünü sapkınlık ve fakirliğin kol gezdiği elverişsiz bölgelere taşımışlardır. Doğrudan manastır cemaatinin manevi gelişmesiyle ilgilenen eski manastır tavrının tersine, bunlar hoca ve yönetici olarak, dini, kendiliklerinden aramayanların yanıbaşlarına götürmüşlerdir. 11. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın başlarına kadar, dinsel reform dalgasında herhangi bir düşüş olmamıştır. Tüm reformlar uzun ömürlü olmuş veya benimsenmiş veya gerçekten ortodoks değildir, fakat değişime şevki, yeni kurallara (yani davranış modellerine) iman ve Hristiyanların bu projelerin üstesinden gelme yeteneği, bize sınırsız olarak gözükmemektedir. Yalnızca yeni tarikatların kurulmaması konusundaki Papalık kararname ve yeni projelerin halen varolan bazı kuralları benimsemeleri gerektiği yolunda direktme bütün bu hareketlerin denetim altına alınmasında gerçekten başarılı olmuşlardır.

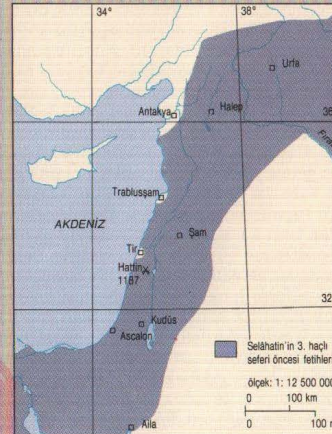
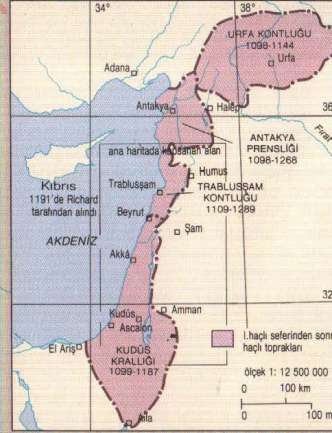
Bu reform hareketlerinin herbiri araştırıldığında, mükemmellik konusunda varolan modeller ile zaman içinde ve suistimallerle yozlaşmış mükemmel eski dönemlerin basit imanına karşı bir tatminsizlik duygusu açığa çıkmaktadır. Fakat bu, gerçek ilham kaynaklarının ne oldukları hakkında çok az şeyi açıklamaktadır. Hem ortodoks-olmayan laik vaiz Pierre de

Vaux, hem de Assisili San Francesco için söylendiğine göre, bunlar dinsel ilhamlarını şövalyelik değerlerini önde tutan halk hikâyelerinden almışlardır. Bu döneme gelinceye kadar laiklere vaaz verip çağrıda bulunmak, muhtemelen düzensiz aralıklarla olmaktadır. Haçlı Seferi çağrısında bulunmak vaizlerin halkın tepkisini geniş ölçüde harekete geçirme konusundaki gücünü ilk kez göstermiştir. Bazı büyük kentlerde olduğu gibi, başka yerlerde vaizler halkın ahlaksız kilise mensuplarına veya kuşkuyla sapkınlara karşı olan şikâyetlerini başarılı bir şekilde tahrik etmişlerdir, fakat dinsel reform konusundaki heyecanın tümü kilise mensuplarının bu tür vaazlarına bağlanamaz. Öte yandan kilise otoriteleri aklı başında açıklamalarla sapkınlıkların üstesinden gelme ihtiyacının farkına vardıkları ileri bir safhaya gelinceye kadar, laiklere yönelik bir vaaz programı üzerinde, kafa yormamıştır. İlk aşamalarda halkı vaaz yoluyla çoğu kez ahlaksız kilise mensuplarını ve Hristiyan yasalarını çiğneyenleri hedeflemiş olarak harekete geçirmek üzere kullanılan iktidar, genellikle heterodoks etkilere yolaçmıştır. Hiç de şaşırtıcı olmayan bu şekilde resmî Hristiyan hiyerarşisi vaiz ve laiklerin din ve ahlaki kendi bildikleri gibi güçlendirme çabalarını onaylamamıştır. Dinsel şevk konusundaki bu aşıkâr durum, söz konusu şevkin en beklenmedik çevrelerde ortaya çıktığını göstermektedir.

Bize daha anlaşılabilir olarak gözükün şey herhalde bu hareket binlerce genç adamın (ve belki de bazı genç kadınların) kendilerini eğitime verme konusundaki arzularıyla ortaya konulan, büyük hocalardan ders alma konusundaki yeni heyecandır. 12. yüzyıl başlarında Parisli hocaların en unlusu olan Abelard'ın kendi de Paris, Laon ve başka yerlerdeki okullara devam eden bir öğrenci olmuştur. Mezunları için kariyer olanakları da sağlayan disiplinli eğitim ve araştırma 12. yüzyıldaki bu faaliyetler içinden çıkarak gelişmiştir, fakat üniversiteler, öğrenimin canlanması'nın ürünleri olup, bunun bizzat harekete geçiricileri

AKDENİZ

SURİYE ÇÖLÜ

Haçlı devletleri
Kudüs Krallığı, Kutsal Topraklar'da kurulan bir Latin dominyonu olarak, en geniş sınırlarına sahip olduğu zaman 80 km. derinliğinde ve 300 km. uzunluğunda bir sahil şeridi biçiminde ortaya çıkmıştır. Yerel halk yabancı işgaline uyum sağlamıştır. Bu bölge nadiren ve çok kısa dönemler için siyasal bağımsızlığa sahip olabilmıştır. Bölgenin kaderi olağan olarak, güneyde Mısır, kuzeyde de Fırat veya Anadolu'dan gelen halklar tarafından tayin edilmiştir. Kudüs kralları ve diğer Haçlı devletlerinin hükümdarları (çerçevesi haritaların yukarıda olana bkz.) Batı'yla doğrudan bağlantılarını sürdürebilme konusundaki, en yakın Latin limanının Bari olduğu İtalyan gemicilerine bağımlı olmuşlardır. Kıbrıs III. Haçlı Seferi sırasında I. Richard tarafından değerli bir us olarak zapt edilmiştir (1191), fakat bu ancak Kudüs'ün tamamen düşmesinden sonra olmuştur (1187). Bu tarihten sonra artık Latin Krallığının kaderi kendi kaynaklarına olduğu kadar, düşmanlarının zayıflıklarına ve bölünmelerine tabi olmuştur. Selahaddin, 12. yüzyılda Haçlılara karşı yapılacak cihadda İslam güçlerini birleştirme becerisine sahip yegâne Müslüman olduğunu kanıtlamıştır. Kazanımları çabuk ve dramatik olmuştur (çerçevesi haritalardan alt kısmına bkz.), fakat 1193'teki ölümünden önce düşmanlarını yok etmeye yönelmediğinden Kudüs krallığı bir yüzyıl daha yaşayabilmiştir, kavga düşmanları onu yoketme fırsatını kullanmadıkları sürece varlığını sürdürmüştür. Bölgesine koşullar altında kralar ve vassalları harikalar yaratmışa benzemektedirler. Kutsal Topraklar'daki Latinlerin geleceğini, Kudüs'te oturan bir doğulu "papa"nın risklerini kuran kralar, I. Baudouin'dan (1100-18 arası kral) itibaren 30 yıl içinde en büyük sınırlarına ulaşan bir ülke meydana getirmişlerdir. Bölgenin ticaret yollarına egemen olarak ve kendilerini müstahkem kalelerde koruma altına alarak, kralar siyaseten başlıca unsurlarına sahip olmuşlardır. En büyük zayıflıkları emin olabilecekleri askeri güçlerin kütüğüdür. Bu eksikliği gidermek üzere, kendini hastalardan tedavilemeye adanmış olan Hospitaliers Tarikatı, hastaları güç kullanarak savunma sorumluluğunu üstlenmişler ve yoldaki hacıları korumak için kurulmuş. Templers Tarikatı da kaleler ve askeri ödevler edinmişlerdir. Krallığın tarihine, nihai başarısızlığını eleştirmek için değil de, sorunlarına nasıl uyum sağladığını ve bunları nasıl biraraya getirdiğini anlamak için bakılmaktadır. Kutsal Topraklardaki Latin egemenliği konusundaki idealist kalıp, uzun dönemde hiçbir pratik başarıya sahip olamamıştır.

ölçek 1:2 000 000
0 60 km
0 40 mil

ölçek 1: 12 500 000
0 100 km
0 100 mil

Yukarıda, Piskopos Bloisli Henry (1171-1192) için yapılmış olan Winchester Kutsal Kitabı, 12. yüzyıl İngiliz resimli Kutsal Kitaplarının günümüze kalan üç örneğinden biridir. Birçok değişik sanatçı bu eser üzerinde çalışmışlardır. İlk ilâhının başlangıçta Sıcrayan Resimler ustası tarafından çizilen ve yaldızlanan baş harfi, Tekvin bölümünün baş harflerini yapan usta tarafından tamamlanmıştır. Burada İsa şeytanları kovarken ve Cehennem işkenceleri gösterilmektedir.

değillerdir; nitekim üniversitelerin orta Çağ'daki işlevleri, araştırmacılığın yeni mecralarının öncülüğü yerine, biriktirilmiş doktrin savunuculuğunu ve muhafızlığını yapmak olmuştur.

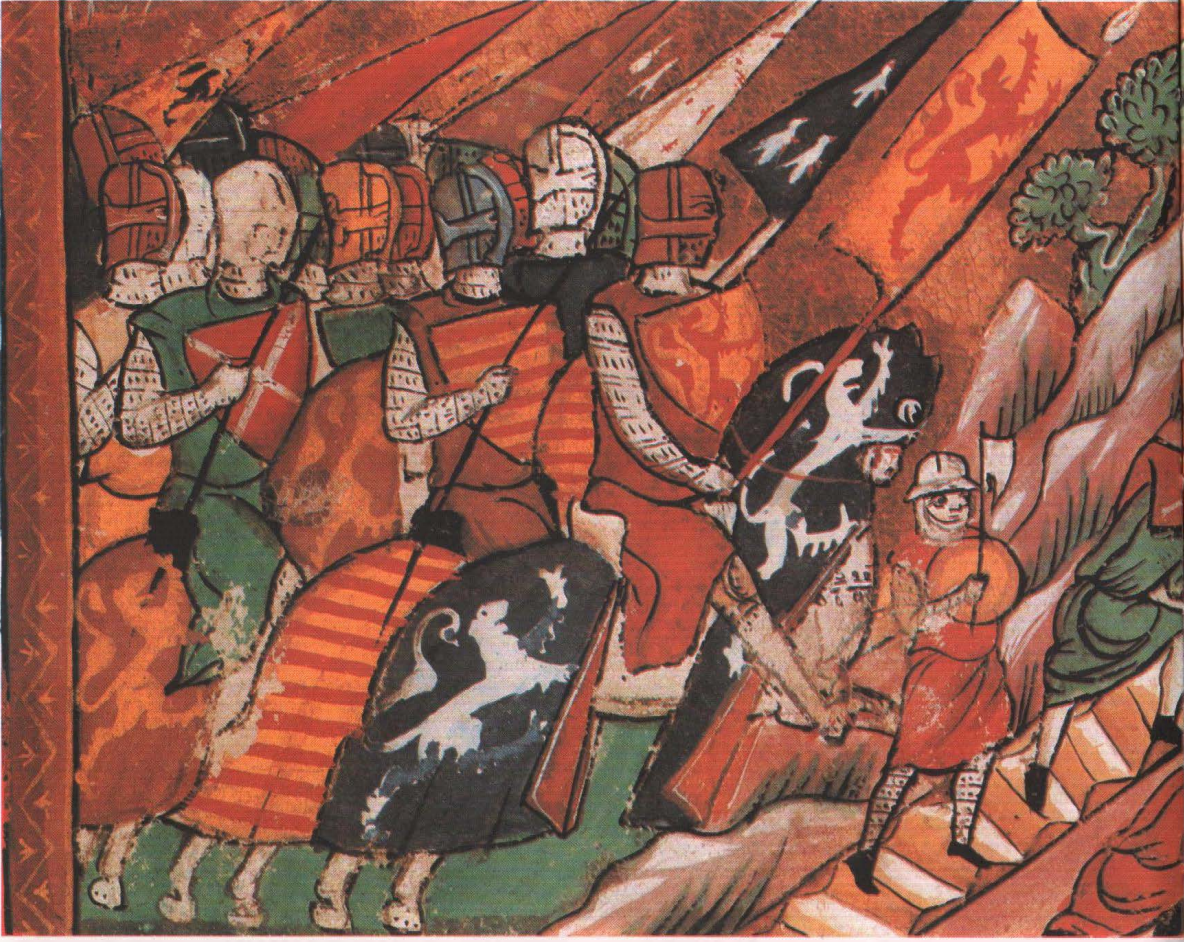
Hukuk alanında, 11. yüzyılsonlarında Roma hukuku ve Kilise hukuku alanlarındaki araştırmaları teşvik etmiş olan yasal çözümler gerektiren pratik sorunlara işaret etmek zor değildi. Fakat bu gibi tartışmalar, dinbilim mantık alanındaki gelişmelere çok şey borçlu olsa bile, mantık ve dinbilim incelemelerinde atılan büyük adımlar bakımından pek de ilgili değildi. Manastırların daha fazla manevî mükemmellik arayışı sonucu temellerinden sarsıldıkları bir dönemde, kitabî bilgilerin manastır cemaatlerindeki geleneksel rolü üzerindeki anlaşma zayıflamış ve herhalde bu nedenden ötürü Kuzey Fransa'daki piskopos okulları, manastır uyanışına kapılmamış ve öğrenmeye susamış öğrencileri kendilerine çekmeye başlamışlardır. Öğrenime karşı böylesine bir ilginin nerede ve nasıl harekete geçtiğini bilemiyoruz. Kelimelerin daha kesin anlamlarda kullanılması ve açık ayrımlar yapma konusunda düşünsel bir yeteneği gerektiren yeni düşüncel disiplinlerin piskoposların kendi yönetimleri için adam yetiştirmelerinde pratik yansımaları ve yararları olabildiğini göstermek zor değildir, fakat burada da, söz konusu çalışmaların kendi içlerinde, pratik kaygıların orijinal olarak önemli olduğunu belirtecek hiçbir şey bulunmamaktadır.

Kutsal Topraklar'da "Haçlılar" yani manevî ödülleri karşılığında askeri becerilerini Kilisenin emrine uygun olarak eyleme geçirerek savaşan laikler tarafından yapılan seferler bile daha dünyevî olarak görülebilir. Papalar, Kudüs'ü imansızlardan kurtarmaya hazırlananlara, günahları karşılığı çekecekleri cezaların affedileceğini vaatetmişlerdir. Fakat 1095, 1145 ve 1189'da Papalığın girişimiyle başlatılan büyük seferleri, tarihsel olarak bu dönemde hem Müslüman, hem de putatapar kâfirlerle karşı, ardarda gelen Hristiyan saldırınlığının daha geniş bağlamına oturtmak gerekmektedir. O dönemde İtalya'daki Müslüman yönetimlere karşı olan Norman saldırıları, tıpkı gene aynı tarihlerde İspanya'daki Hristiyan kralıklar tarafından, çatırdayan Kurtuba Halifeliğine karşı girişilen saldırılar gibi, bu anlamda bir cins ön-Haçlı seferidir. Öte yandan, Haçlı hareketini ülkücü, hattâ Don Kişotça vechesinden farklılaştırılmalıdır. Hem İspanya'da, hem de İtalya'da seferler bunlara kendi açarından bir şeyler edinmek güdüsüyle katılmış savaşçılarla sürdürülmüş siyasal avantaj hesaplarına biçimlenmişlerdir. Kutsal Topraklar'da bir tür siyasal kurnazlık geliştirmek zorunda kalan Haçlılar, siyasal gerçekçiliğe sahip olmadıklarından, olanaksız bir konumda kalmışlardır. Görünüşte İstanbul'daki Komnenos hanedanının ilk hükümdarı I. Aleksios'un Batı'dan askeri yardım talebini kabul eden, fakat Papa tarafından Kudüs'ün imansızlardan geri alınması yolunda heyecanlı bir programa dönüştürülen Birinci Haçlı Seferi 1095'te II. Urbanus'un çağrısıyla başlamıştır. Haçlı ordusu doğuya doğru ilerlemesi esnasında dört tane Latin prensliği meydana getirecek Bizans İmparatorunu çok endişelendirmiştir. Bu Haçlı devletlerinin zor konumları -gerçek dostlarından yüzlerce mil ötede, Doğu Akdenizli komşuları ile siyasal olmaktan çok dinsel ülküler tarafından ilham edilen, fakat yerel gerçeklerin dayatıklarının üstesinden gelebilmek için sık sık da kendi aralarında çatışmalar, burada kolaylıkla mecrasından çıkan ve aşıkâr şekilde ülküsel şevkten yoksun Batı'ya karşı devam eden bağlatıların bu çatışmaları beslemesi- hesaba katılmalıdır. Bu devletleri asla, onların doğuracağı fırsat-

ları kollayan ve bekleyen İtalya Normanları gibi insanlar tasarlamamış korumamışlardır. Haçlı devletleri, her türlü kuşkudan uzak Kutsal Toprakta, şevkle dolu bir ordunun gücü tarafından yaratılmış ve yalnızca orduların zaman zaman meydana gelen müdahaleleri ile ve iyi bağlantılı hükümdarların batıdan buralara getirebilecekleri güçlerle muhafaza edilmişlerdir. Bölgedeki İslâm güçlerinin zaman içinde biraraya gelmeleri bu hayalci tasarımları paramparça etmiştir.

Haçlı ülküsünün dünya gerçeklerine hiç uygun olmaması olgusu, ona özel bir çekicilik kazandırmıştır ve bu unsuru ele almayan herhangi bir çözümleme olamaz. Bununla birlikte, söylenecek daha çok şey vardır. Çünkü I. Aleksios İstanbul'un askerî ününü ihya ettikten sonra, yapaçağı savaşlar bakımından Batı'nın askerî gücünün kendisi için pek vazgeçilmez hale geldiğini kabul etmek zorunda kalmış; onun yardım çağrısını ileten Papa ise, hiçbir zaman bu kadar çok şövalyenin ve diğerlerinin, evlerini terkederek Kudüs'ü fethetmek üzere bütün Avrupa'yı kat'eden bu inanılmaz yolculuğu yapabileceklerini hayal bile etmemiştir. Kutsal Topraklar'daki dört Haçlı devleti, Batılı insanların kafasında Orta Doğu'da toprak edinme amaçlarının doğmasına yolaçmıştır; üstelik 1143'de Zengi tarafından alınan Urfa kontluğu'nun kurtarılabilmesi için III. Eugenius'un yaptığı çağrının veya Selâhaddin'in 1187'de aldığı Kudüs'ün yeniden zaptını sağlayabilmek üzere III. Urbanus'un daha da paniğe kapılmış bir tarzda yaptığı çağrının gösterdiği üzere, bu devletler kendilerini korumaya niyetliydiler. 13. yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleri konusunda yerleşik bir formül bile vardı: Papalık çağrısı, askerî hizmet kabul edenlere ruhanî ödülleri ve Haçlı yeminini edenlere hukukî yararlar vaatetmektedir. Ülkücü askerler 15. yüzyıla varıncaya kadar bu seferlerde, kaybedilen Haçlı devletleri topraklarını Müslümanlardan hiçbir zaman geri alamamışlardır da, bazı geçici askeri başarılar elde edebilmişlerdir; buradaki sonuncu Hristiyan ileri karakolu olan Akkâ 1291'de yok edilmiştir. Batılı askerlerin İsa'nın yaşamış olduğu toprakları Hristiyanların elinde tutma konusundaki idealizmi, hayal kırıklıklarına ve Haçlı uygulamalarının kurala bağlanmasına rağmen yaşamıştır. Bu idealizm bizzat Papalığın kâfirlerle karşı savaşı, Kilisenin tüm etkin karşılarına, sapkın, mezhepsel ve siyasal karşılarına yönelik bir savaş biçiminde kötü ün kazanan bir şekilde yorumlanmasına karşın ayakta kalmıştır. Papalığın bu yorumu, Haçlı ülkücülüğü kavramının yerine, Haçlı seferi çağrısının bir Papalık ordusu kurulması ve bu orduya katılanların ücretlerini parayla değil, ruhanî vaatlerle ödenmesi için icat edilmiş bir yol olduğu fikrinin geçirilmesi tehlikesini içeriyordu.

Ele alınan dönem boyunca Haçlı seferlerinin cazibesi, karmaşık, esrarlı ve dağınık bir olgu olmuştur. Aleksios Komnenos herhalde, kendi komutanlarının yönetimi altında, disiplinli bir şekilde İmparatorluk yardımcı güçleri olarak hareket edecek birliklerin yardımını beklemiş olmalıdır, fakat Haçlı orduları her seferinde muazzam sayıda olduklarından, yanlarında kaçınılmaz olarak Doğu'daki siyaset hakkında hiçbir şey bilmeyen ve her halükârda Doğu İmparatorundan emir almak istemeyen insanları da getirmişlerdir. Bunların önderleri daha ölçülüseler de, zorunlu olarak kendilerini sadece İmparatorun müttefikleri olarak görmeye daha istekli değillerdi. Haçlıların İslâma karşı kendi cephelerini açabileceklerini kanıtlayan, Kutsal Topraklar'da Latin devletleri kurulması olgusu, fiilen Anadolu'daki Bizans denetimini ih-

ya etmeye yardımcı olacak askeri üstünlük tipine uymuyordu. Yunanlı ve Latin Hristiyanların ve Latin devletlerinin birbirleriyle olan düşmanlıkları, bölge Müslümanlarına siyasal manevra fırsatları vermiş ve uzaktaki Hristiyanların Orta Doğu'nun bölünmüş İslâm dünyasına sızmaları İslâm askeri gücünün gerçek bir canlanışına yolaçmış ve bu canlanma Bağdat'taki Halifeden değil de, Nureddin ve Selâhaddin gibi büyük İslâm savaşçılarından kaynaklanmıştır. Haçlıların neden oldukları İslâm askeri gücünün yenilmesi, böylelikle Mısır'ın Sünnilik için yeniden ele geçirilmesinde başarıya ulaşmıştır. Latinlerin asıl topraklardan atılmaları ve etkin Batı yardımından mahrum kalan İstanbul'un başka İslâm savaşçılarına, Osmanlılara teslim olması artık yalnızca bir zaman sorunu haline gelmiştir. Askeri ölçülerden bakılınca, Haçlı Seferleri ne görkemli, ne de etkin olmuşlardı.

Manevi ölçülerle yargılandığında ise, kuşkusuz kaç tane Haçlının görünüşte Haçlara bürünmekten yarar sağladığını söyleyebilmek olanaksızdır ve Haçlara bürünenlerin manevi kazançlarının bedelini ciddi olarak hesaplamış veya kararları üzerinde uzun uzun düşünmüş olmaları gerçekten mümkündür. İlk üç büyük Haçlı Seferi olağanüstü heyecanlı ruh halleri

inde harekete geçmişlerdir; bu seferlerde çıkar peşinde koşmayan benzer birkaç soylu, kararsızları harekete geçirmiş ve diğerlerini de utandırarak onların da kendileri kadar soylu bir şekilde davranmalarına yolaçmışlardır. Haçlı Seferlerine katılan herkes bilinmeyene karşı meydan okumuş olmaktaydı. Hiçkimse için, hattâ Haçlı devletleri kuranlar için bu devletler şekillendiğinde bile, bu seferler yola çıkılırken dünyevi bir devlet kurmak amacıyla atılan bir macera değildi. Haçlı olan hiçbir büyük prens, geride kalacakların sırtına kendi yokluğunda binecek muazam sorumluluklar nedeniyle, hiçbir takipçisini kendisi gibi yapması için zorlayamamış, hattâ cesaretlendirememiştir. Gidenler için, Haçlı olma kararı, kişisel ve özgürce olmuştur.

Papalık talepleri ve İmparatorluk ülküsü

Dinsel hareketler genelde dinsel ülkücüler tarafından biraz gölgede bırakılmış olan 12. yüzyılın Hristiyan hükümdarları tarafından başlatılmış fakat himaye edilmişler. Ancak Avrupa krallıklarındaki bazı gelişmeler dikkat çekicidir. Alman kralları, Avrupa'nın tartışmasız en güçlü krallarıydı; bunlar bakışlarını ilham almak için Roma'ya, ittifak için de Bizans'a çevirmişlerdi, fakat şimdiki zamanın gerçek-

Guillaume de Tyre'in 13. yüzyıl sonlarındaki vekayinamesinden Antakya kuşatması. Birinci Haçlı Seferinin safhalarından birini güçlü bir şekilde tasvir eden bu resim, Kutsal Topraklar'da, Hristiyanların buradan kovulmalarının arefesinde yapılmış olup, askeri hareketleri resimlerde göstermeye yönelik ilk girişimlerden biridir ve 13. yüzyılda Suriye'deki savaşlar hakkında tam bir bilgi içinde yapılmıştır. Ancak, zırhlara ve armalara ilişkin çizimler, Birinci Haçlı Seferine ilişkin gerçekleri yansıtmamaktadırlar.

leriyle baş edebilecek ustalığa da sahiptiler. Bununla birlikte, Batı tarihinin akışı 12. yüzyılda dinsel idealizmin kurumsal bir düzeye yükseltilmesinin sonucu olarak yolundan sapmıştır. İmparator III. Henry dinsel ödevlerini yerine getirmeye ve Almanya ile İtalya'da kendi yönetimi altında bulunan bölgelerdeki piskoposları Hristiyanlığın saflaştırılmasının emenleri haline getirmeye uğraşması eyleminde, doğal olarak Roma'nın tam bir rol oynamasını istemiştir. Fakat Papalık İtalya'nın yerel soylu ailelerine bağımlıydı ve evrensel bir rol oynamaya hazırlıklı değildi. Bu durumda, 1046'dan sonra birbirlerini izleyen Alman ve İtalyan piskoposları Roma'ya yerleşmişler ve Roma Kilisesini kendi başına saygı gören bir ıslahatçı örgüt haline getirmeye başlamışlardır.

Roma Kilisesinin önderliğini ihya etme konusunda birçok farklı ilham birarada çalışmışlardır. İmparatorluğun canlanması, Roma fikri üzerinde ısrar etmiştir. Kentin kendinde Alman önderliğinden kaynaklanan bu canlanmayla mücadele etme ve dikkatleri İmparatorluktan evrensel kente aktarma konusunda, anlaşılabilir bir arzu bulunmaktaydı. Kuzey İtalya'nın ve başka yerlerin ıslahatçı piskoposları, Roma'nın yeniden gün ışığına çıkmasını alkışla karşılamış-

lar ve bu kentin piskoposunun Hristiyan düzenini güçlendirmesini beklemişlerdir. Birçok manastır da yerel soylulara ve piskoposlara karşı bağımsızlığının korunabilmesi için bakışlarını Roma'ya yöneltmişlerdir. Cluny gibi büyük bir manastır tarikatı, kendinin manastırcılık lehine olan çabalarıyla paralellik gösteren, dinsel örgüt disiplininin amacını bir bütün olarak geliştirecek bir hareket olarak beliren bu harekete karşı, doğal bir yakınlık duymuştur. Artık Roma'ya doğru Batı Avrupa'nın birçok ileri fikirli din adamları içinden yeni davanın inancılı hizmetkarlarından gelen yakınlaşma akımı ortaya çıkmıştır, bunlar kararlı bir şekilde damla damla Roma'ya akınmaktadır. Onların yardımıyla Papalık 11. yüzyılın ikinci yarısında çok farklı bir örgüt haline gelmiştir.

Böylesine bir ıslahattan geçen Papalık sonuçta kaçınılmaz olarak Alman krallarının vasalığının kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. III. Henry'nin ölümünden (1056) sonra, daha az ülkücü olan oğlu IV. Henry kendini Papa VII. Gregorius (1073-85) ile bir çatışma içinde bulmuştur; bu çatışmada İmparatorluğun piskoposları çatışan taraflardan birini tercih etme gibi tatsız bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Tartışmaya konu olan şeyler hem karmaşık hem de anlaşılması güç nitelikteydi ve tarafları ikna etmek üzere polemik savlar ileri sürmekle meşgul olanlar, sadece başlangıç tartışmalarını karartmaktan ve uzlaşma aramak yerine zaten iyi anlaşılabilen ilkelertle sertleştirmekten başka birşey yapmamışlardır. Papanın ve kral-ımparatorun kendilerine özgü sorunları, ruhanî ve dünyevî iktidarların doğasına ilişkin tartışmanın altında kalmış ve bu durum, kavganın bazı farklı yansımalarla birlikte, Hristiyanlığın geri kalan yörelerine de yayılmasına neden olmuştur. Kavganın bir bölümü, 1122'de Papa ile İmparator arasındaki barışma ile yatışmış fakat gerçek bir barış yapılması, Alman krallarının İtalya'da yalnızca saymaca bir rol oynamaları koşuluna bağlı kalmıştır. 1159'da kardinaller Papa IV. Hadrianus'un ardılını seçme konusunda bölününce, Papa ile İmparator arasında, ancak 1177'de yatışabilecek yeni uzun bir tartışma başlamıştır. Dolayısıyla, bir yüzyıldan fazla bir süre içinde, her zaman çatışma içinde olmasalar dahi, Roma İmparatorluğu ve Roma Papalığı birbirleriyle çoğu zaman kötü ilişkiler içinde olmuşlar, bu da eski Karolenj Hristiyanlık kavramını yoketmeye yetmiştir. Her iki taraf da ödün vermezliğini meşrulaştıracak kanıtlar geliştirmiş; her iki taraf da yönetim âdetleri, kuşaklar, taraftarlar ve kendilerini bağımsız kurumlar geliştirmek zorunda bırakan sorunlarıyla başa çıkmak konusunda gelenekler edinmişlerdir. Papalığın talepleri sonucu Kilise üzerindeki iddialarından yoksun kalan Alman krallarının Roma İmparatorluğu, Hristiyanlık üzerindeki manevî taleplerini ve daha da özel olarak, İtalyan piskoposlarının sadakatini kaybetmiştir. Öte yandan Papalık ruhanî ülkülerini genel terimlerle ifade etmek zorunda kalarak, Hristiyan âlemin büyük bölümünde Evrensel Kilisenin başı olarak kabul edildiğini görmüştür. Roma ülküsü olan evrensellik manevî düzeye büyük bir cazibe gücüne sahip olduğu görüldükçe, evrensel devlet olarak eski Roma İmparatorluğu kavramı itibar kaybetmiştir.

Alman krallarının papalarla olan ilişkileri Hristiyanlığın yalnızca bir bölümünü ilgilendiriyor gibi gelebilir, fakat bu ilişkilerin önemi küçümsememelidir. Bu ilişkiler yalnızca, kavram olarak İmparatorluğun değerinin azalmasına yol açmakla ve daha henüz erken bir tarihte Papalığın Hristiyanlığın tüm manevî gücünün önderliği için iyi düşünülmüş bir programı devreye sokmasına yol açmakla kalmamış, aynı za-

Salık Franklar ve Staufenler zamanında Germe
İmparatorluğu
Germe Krallığı İtalya Krallığı ile
951'de ve Burgonya Krallığı ile
1037'de birleştirilmiştir. Ancak
1152'de Staufen soyundan I.
Friedrich'in imparator olmasıyla,
bu hükümdarın kişisel ilgileri,
onun İmparatorluğa yetki

belgeleri çatışmasından sonra
yeni bir atılım verebilme
konusundaki fırsatları
değerlendirmesine yol
açabilmiştir. İmparatorun en
aşikâr düşmanları
Lombardiya'daki kent
yönetimleridir; İmparator
bunlara karşı pek güvenilir bir
destek sağlamamakta ve fiyiliyatta

bu durumun anlamı,
İmparatorun iktidarının
Almanya'daki kaynaklarına
bağımlı olduğu olmaktadır.
Almanya'da ailesi hangi özel
çıkarlarını etkili olabileceğini
aşikâr bir şekilde
göstermektedirler. Ailenin rakibi
Welfler daha az güçlüdür. Bu
dönemde soylu ailelerin ve

prensiplerin iktidarı
biçimlenmeye başlamıştır.
Alman prenslerinin varolan
ayrıcıkları II. Friedrich
tarafından teyid edilmiştir.
Daha İmparatorun seçime gelen
bir kukla hale gelmesinden önce,
İmparatorluk yalnızca biçimsel
bir birlik olma durumuna
ulaşmıştır. Böylece 1163'te,

Charlemagne yasalarının
derlenmesiyle (Papa karşıtı I.
Friedrich tarafından)
İmparatorluğun biraradymış
gibi olan görüntüsü,
parlaklığının altından gerçek
yapısını gözler önüne sermeye
başlamıştır.

VII. Gregorius'un hayatından sahneler, Freising piskoposu Otto'nun, *Dünya Kroniği* adlı eserinden, yazarın yeğeni I. Friedrich'e armağan ettiği özgün elyazmasının resimlerinden, 12. yüzyılda kopya edilmiştir. Yazar, eski iktisatın tahrir ederim endişesiyle, Papa VII. Gregorius ile İmparator IV. Henry arasındaki tartışmayı mümkün olduğu kadar kısa geçmiştir, fakat buradaki dört sahne, Papa'nın konumuna belli bir yakınlık duyularak sunulmuştur ve yazarın kendi düşüncelerini ifade ediyor olmalıdır. Öte yandan bu sahneler, tarihin bu dönemde, resimlerle nasıl canlı bir şekilde tasvir edilmeye başlandığını ilk örnekleri olmaktadır.

manda Hristiyan toplumda iktidarın doğası hakkında şiddetli, önceli olmayan bir tartışmayı da başlatmış ve Hristiyan hukukunun temelleri konusunda yaygın araştırmaları da güdülendirmiştir. Papalık birçok kadın ve erkeğin eski imparatorluk idealinden kopmalarını teşvik etmiş ve Orta Çağ Avrupa'sının artık evrensel iktisatları olan tek bir hükümdarın baskısı altına giremeyeceğini güvencelemiştir. Bu mücadele esnasında, Hristiyan Avrupa tabanı olarak Roma İmparatorluğunu diriltmeye yönelik Karolenj düşüşünün artık yok olduğu ortaya çıkmıştı.

Yalnızca tek bir Orta Çağ hükümdarı, I. Friedrich uyguladığı açık şiddetle papaları iktidarının genişliği konusunda ikna edebilmiştir. Fakat, Friedrich İtalya'daki papalara meydan okumak için gereken kaynakları Almanya'da değil de, kendine ait Sicilya krallığının bulmuştur. Buradaki konumunu ise, büyükbabası I. Friedrich'in kurnaç ayarlamalarına borçluydu. Papa III. Alexander tarafından İmparator olarak bozguna uğratılan Friedrich, oğlu IV. Henry'yi Sicilya krallığının vârisi Constance ile evlendirerek, bu krallığın ek kaynaklarını İmparatorluğunkilere katmayı ummuştur. Sicilya, İmparatorluk-Papalık mücadelesi sırasında çok tamah edilen bir ödül haline gelmiştir. Sicilya'da Norman başarısı

Bu olaylardan bir yüzyıldan az bir süre önce, Sicilya Constance'in büyükbabası Kont Roger tarafından, karşılıklı kıskançlıklarıyla ona ilk kez 1060'ta buraya ayak basma olanağı veren çeşitli İslâm devletçiklerinden güçlülükle fethedilmişti. Roger yaklaşık 30 yıl boyunca adayı ele geçirmekle meşgul olurken, kardeşi Robert de, Apulia dükü olan konumunu Güney İtalya'da bir egemenliğe dönüştürme gayretine girmiştir. Bu iki kardeş ve akrabaları, 11. yüzyılın başından itibaren Normandiya'dan dışarı taşan Norman maceracılar kitlelerinin sadece küçük bir parçasıydı. İlk Norman göçmenlerin İtalya'ya dinsel imanlarıyla bağlantılı olarak geldikleri söylenmektedir, fakat

bunlar asker olarak hizmet vermeye devam etmişlerdir. Kavgaçı yerli hükümdarlara hizmetlerini satarak, Güney İtalya'da tedricen güçlü bir konuma geçmişlerdir. Lombardiya halkı hem kendi hükümdarının yönetiminden, hem de Bizans İmparatorunun Bari'deki itibarı otoritesinden bıkmıştı. 11. yüzyılın ilk yarısında İtalya'ya ziyaret eden Alman kralları, atalarının birgün güneye yayılma ve Bizans baskısını ortadan kaldırıp aynı zamanda Müslümanlara yönelme arzularını ısrarla devam ettirmişlerdir. Lombardlar bu ziyaretleri, kendi amaçları doğrultusunda kullanabildikleri ölçüde kullanmışlar ve Norman müttefikleri de krallar tarafından tanınmış ve onaylanmışlardır. Fakat IV. Henry'nin henüz ergin olmadığı dönemde (1056-65) Normanlar âniden kendi kendilerinin efendileri olarak belirmişler ve Germen papaları onların iktidarını azaltabilme konusunda hiçbir şey yapamamışlardır. Papa II. Nicholas onlarla bir uzlaşma sağlamak istemiş ve Richard d'Aversa'yı Capua prensi ve Robert Guiscard'ı da Apulia dükü olarak tanımış, bunun karşılığında Normanlardan kendisini destekleyeceklerine dair söz almıştır (1059). Norman desteği, yıllar boyunca papaları gerektiğinde düşmanlarından kurtarmış, fakat uygulamada Papalığın onları tanıması Norman önderlerinin yoldaşlarını esgüdümlemelerine ve Lombard prensliklerine egemen olmalarına yardım etmiştir. Alman krallarıyla mücadele halinde olan papalar güneyde bir de Normanlarla uğraşamamış ve onların genişlemelerine karşı çıkacak olanakları bulamamışlardır. Belli bir ölçüde Capua'yı Apulia'ya dengeleyebilmişler, fakat Robert'in Apulia gibi Salerno prensliğini de eline geçirmesinden sonra (1077) güç dengesi alt üst olmuştur. Papalar kısıtlı olanaklarıyla yapabileceklerinin azamısını yapmışlar ve güçlü Norman devletlerinin su yüzüne çıkmasına hiçbir zaman razı olmamışlardır. Ardarda gelen papalar, istemeseler dahi Roger'nin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Krallık tüm garipliklere rağmen birarada tutulmuş ve geniş topraklarının birbirlerinden farklı gelenekleri, karmakarışık halkları ve dinleriyle birlikte ancak aşırı laik bir damga taşıyan yönetimin varlığı sayesinde tutarlık kazanabilmişlerdir. Sicilya krallığı, I. Roger'nin olağanüstü bir yaratıcıdır, fakat aynı zamanda Güney İtalya coğrafyasına yeni bir anlam vermiş ve dolayısıyla önemli bir potansiyele sahip olmuştur.

Sicilya'daki Norman krallığı, Papa ve Alman kralı (ve Bizans İmparatoru da) çözülmesi gereken kendi daha öncelikli sorunları varken kurulmuştur, fakat bu krallık kurulumu aşamasındayken bile, işin içinde bulunan diğer herkes üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Normanların ortaya koydukları nokta, Güney İtalya ve Sicilya'nın Hristiyanlık için hayatı bir öneme sahip hale geldiği, veya daha doğrusu, Normanların bu toprakları bu hale getirebilecekleridir: artık buraları Latin etkisinin çevresinde değildir. Böylece Norman hükümdarlar Latin kiliselerini ve topraklarının örgütlenmesini ihya etmişler, yeni manastırlar kurmuşlar ve eski Yunan manastırlarını da korumaları altına almışlardır. Dinlerinden ötürü takibata uğramamakla birlikte Sicilya Müslümanları Hristiyan egemenliği altında yaşamaya başlayan ilk İslâm halkı olmuştur. Normanlar ilerlemelerini burada durdurmak istemediklerini de göstermişlerdir. Yunanlılarla olan çatışmalarını, Adriyatığı aşarak Balkanlara kadar taşımışlar ve "gâsıp" Aleksios Komnenos'a karşı İstanbul tahtı üzerinde hak iddia edecek başka birini ileri

sürmeye cüret etmişlerdir. Aynı şekilde, Sicilya'nın karşısındaki Kuzey Afrika'da yaşayan Müslümanlara meydan okuması maceracıdır, cüretkarlığın ve fırsatların izin verecekleri kadar uzağa gitmeye hazırlıklı olup, herhangi bir "doğal sınır"la tatmin olmamaktadır. Normanların kendileri, özel olarak birleştirilmiş ve kendi hükümdarları tarafından disiplin altına alınacak bir ordu değillerdi. Yine de böyle bir güç bile gelen herkesi kabul etmekte, sürekli dostlar ve destekçiler tutmamaktadır. Yunanlılar, Müslümanlar, Lombardlar ve gerektiğinde papalarla da savaşmışlardır. Bütün bu savaşlarda bir strateji farketmek veya bir

iç mantıktan söz etmek güçtür. Norman başarısı çok çarpıcı olmuşa benzetilmektedir ve o tarihlerde Normanların ilk tarihçileri Monte Cassinolu keşiş Amatus bu durumu *Normanların Tarihi*'nde Tanrının emri olarak tasvir etmektedir.

Ayrıntılı bir çözümleme yapıldığında Norman başarısı, kahramana tapınanların inanmak isteyeceğinden daha riskli ve sorumlu olarak görülebilir. Aynı şekilde genel terimlerle, Normanlar, belalı ama güvensiz denizlerde kendi çıkarlarını acımasız bir şekilde kovalamakla bu bölgede büyük bir değişiklik meydana getirmeyi başarmışlardır. Önderlerinin dayanakları bir eğitimleri veya gelenekleri yoktu, yine de

Sağda. İsa Sicilya kralı II. Roger'e taç giydirtiyor, Palermo, Santa Maria dell'Amiraglio Kilisesinden mozaik bir süsleme. Bu kilise başlangıçta, 1143'te Bizans Amiralı Atakyalı Giorgio'ca Yunanlılar için yaptırılmış ve kentte kral Roger hesabına çalışan Yunanlı sanatçılar tarafından süslenmiştir. Roger'in ünvanı "Rogerius Rex" Yunan harfleriyle yazılmış ve Roma İmparatorlarının uzun kaftan ve atkısı içinde, bir Bizans *basileus*'u gibi gösterilmiştir ve mücevherlerle süsü taci ona doğrudan İsa sunmaktadır.

Solda. Güney İtalya'daki Norman devletleri Normanların Güney İtalya'ya gelmelerinden önce, burada birçok yerel iktidar ve yargı yetkisi konusunda rakip talepler bulunmaktaydı. Çeşitli Norman fetihlerinin Sicilya kralı Roger tarafından tek bir krallık haline getirilmesi bir yüzyıl kadar zaman almıştır. Bu kralın ölümünden sonra, bağımsız krallık Roger'in damadı VI. Henry tarafından İmparatorluk adına elde edilmeye değin 40 yıl kadar sürmüştür. Fakat krallık Sicilya ve Napoli olarak ikiye ayrıldıktan (1282) sonra bile asla küçük parçalar halinde bölünmemiştir. Normanların eseri onlardan sonra da yaşamıştır. Napoli ve Amalfi gibi en çok yarı bağımsız kent cumhuriyetleri daha sonraki komünal hareket içinde hiçbir yer almamışlardır. Eski Capua ve Salerno prenslikleri yönetsel olarak, Norman kralının kendi memurlarıyla ikame edilmişlerdir. Birçok küçük piskoposluklar ve tıbbi baskoposluklar krala dert çıkartmamışlardır; çoğu eski tarihlerde ve kentlerin içinde veya yakınlarında kurulmuş çok sayıda manastır, yeni rejimin istikrarını takdire karşılıklıdır. Yakın tarihlerde ortaya çıkan bir feodal soyluluk çoğu zaman krallık yönetimine direnmiş, fakat Orta Çağın sonlarına kadar bunların siyasal faaliyetleri için fırsatları olmuştur, ancak yönetimde, Palermo'da süslenen krallık memurlarından daha az bir paya sahip olabilmişlerdir. 12. yüzyılda Palermo Hristiyanlığın en büyük ve faal kentlerinden biri olup, II. Roger'in iktidarına saygı duyan Müslümanlarla düzenli ilişki içindeydi.

Yukarıda sağda, Bayeux halısı, aslında 50 metre yüksekliğinde ve 70 metreden fazla uzunlukta olan ve İngiltere'nin Norman fethine götüren olayların anlatısını içeren bir dokümandır. Muhtemelen İngiliz kadın tığ işlemecilerinin eseri olup, 1082'den önce Bayeux Katedrali için yapılmıştır; bu Katedralin piskoposu Odo, kral I. Guillaume'un (William) üvey kardeşidir ve halıda ön planda görülmektedir.

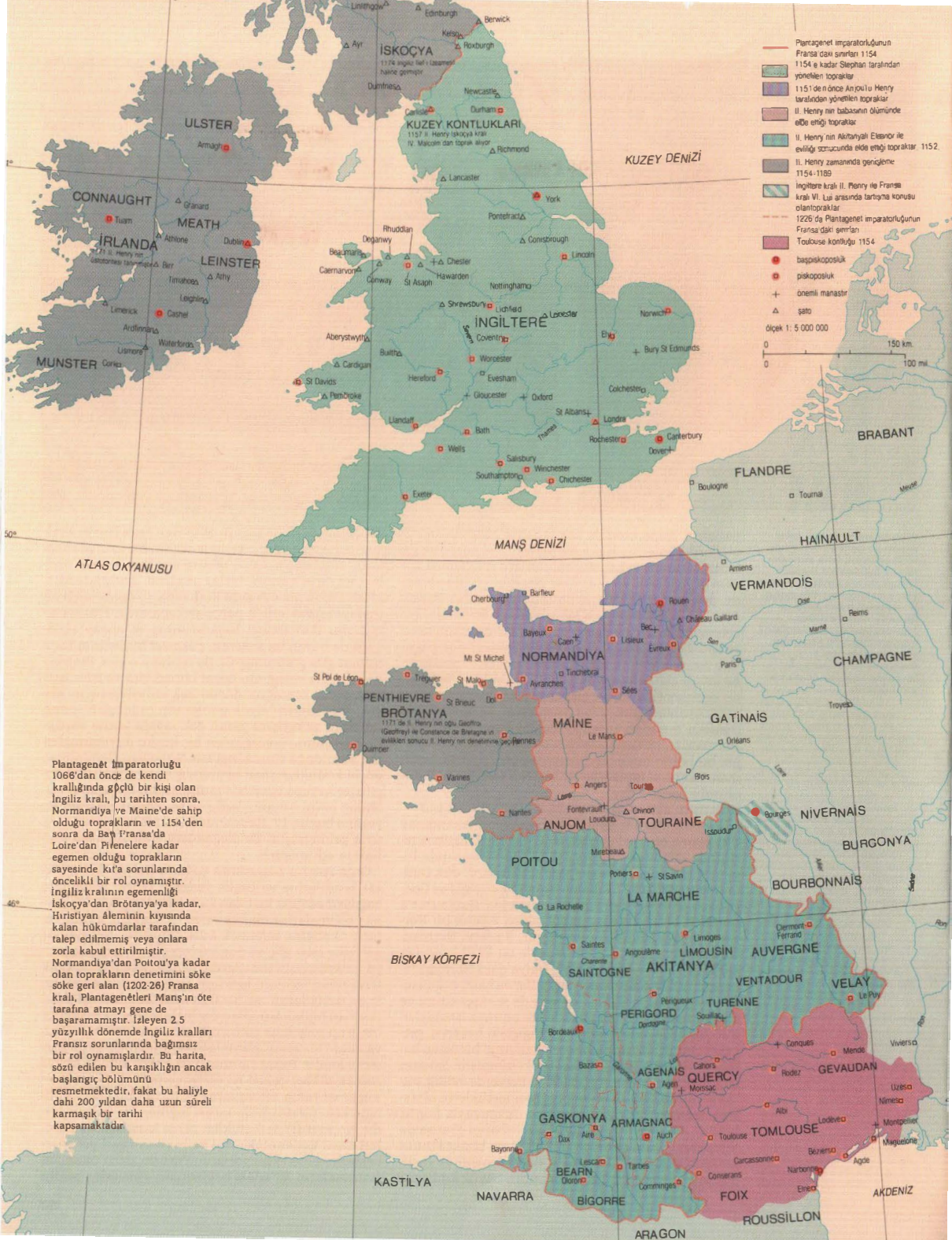
papaları, imparatorları ve prensleri bozguna uğratmışlardı. Önlerine çıkan herşeyi silip süpüren ve gelecek hakkında kehanette bulunmaya elverişli bir durum ortaya çıkaran doğal bir güç gibi görülmelerinde, pek şaşılacak bir yan bulunmamaktadır. Müslümanlara karşı giriştikleri savaşlar Haçlı Seferlerini öncelemetedir; Yunanlılara Batı askeri gücünün nele kâdir olabileceğini önceden hissettirmişler; papalara ise, müttefik ve vassallerine rağmen herhalükârda kendi arzularına göre papalık kabulünü zorla elde edebileceklerini ve papanın Batı İmparatorunu aşağılayabileceğini, ama burnunun dibindeki Normanları buradan süremeyeceğini kanıtlamışlardır. Normanlar, ne denli şaşırtıcı olsalar da, Hristiyanlığın bir bölümünde bir diğerinde bütününü kullanılmak üzere yaratılabilecek bir tür güç kaynağının olumlu kanıtlarıdır.

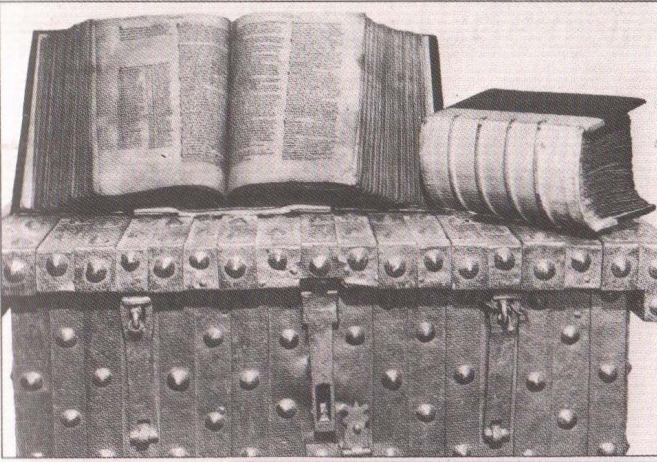
Hristiyan âleminin en güçlü devletlerinden biri

Normandiya'nın etkin bağımsızlığı ve İskandinav dünyasına onursal üyeliği, ona 11. yüzyıl İngiltere tarihinde etkili bir rol vermiştir. 1042-66 arasında İngiltere kralı olan Günah-Çıkartıcı Edward, dük Guillaume'u (William) mirasçısı olarak belirlemiş ve Godwinson ailesinin direnmesi sonucunda, Guillaume'a önerilen barışçı yoldan tahta çıkma eylemi bir Norman istilâsı haline dönüşmüştür. Bu fethin Normandiya düküne 150 yıllık bir süreyle bir krallık toprağı sağlamıştır. Bu açıdan, olay, İtalya'daki Norman fetihlerinden farklıdır, fakat tarihçiler ve hattâ o dönemde yaşayanlar, her iki girişimde de savaşçı atılım ve siyasal inceliğin ortak unsurlarını bulmak istemişlerdir. Güneyde olduğu gibi başlangıçtaki başarıyı, gerçekçi olarak oluşturulabilecek herhangi bir üstün hareketle, etkinin genişletmesi isteğı izlemiştir. Savaşın uygun olmayacağını gördüğü her yerde evlilik, miras ve ittifaklar kullanılmıştır. Bazı tersliklerin olmasına rağmen kesintisiz bir ivme duygusuyla İngiliz krallığı 12. yüzyılın sonlarından itibaren Fransa'da topraklar edinmiştir ki, bunların alanı bizzat Fransa kralının sahip olduklarından daha geniş ve İngiltere kralı Hristiyan âleminin bütün büyük kralları-

la bağlantıları kurmuştur. 1066'dan önce İngiliz kralı, Hristiyanlığın kıyısında seçkin bir rol oynamışlardı. 1066'dan sonra bunların ardılları, kıtasal öneme sahip hükümdarlar haline gelmişlerdir. 1190'lardan önce Fransa kralı onların egemenliği altındaki topraklardan parçalar koparak, Fransız sınırlarını ileri itmeyi başaramamış ve ancak 1203-1204'de bütün bu sistemin çökmesi birdenbire kaçınılmaz gibi görünmüştür. Bu tarihten sonra, Fransa'daki İngiliz varlığının doğal olmadığını ve ister istemez geçici olacağını düşünmek kolaylaşmıştır. Ancak, İngilizlerin büyük günlerinin çağdaşları -onun talihinin vekayisini yazan çok sayıda kimse vardır- bu durumun süreceğinden hiç kuşku duymamışlardır. Varolduğu sürece İngiltere Hristiyan âleminin en güçlü krallıklarından biri olmuş ve iyi günlerinde İngilizler Avrupa işlerinde muhtemelen en tutkulu rollerden birini oynamışlardır. Papa olmayı başarabilen yegâne İngiliz, IV. Hadrianus (1154-59) buraya rastlanıyormuştu. Bu olağanüstü yönetim nasıl muhafaza edilmiştir?

Geçmişte bu başarıların çoğunu Normanların bizzat kendilerine ve başka yerlerde iyi bir yönetimle bağdaşmadığına inanılan kurumlardan güçlü bir devlet yaratmalarına olanak veren "feodalizm"lerinin esrarlı niteliğine atfetmek âdet olmuştur. Normanlar gerçekte bazı güç ve öngörü nitelikleriyle bu başarıya katkıda bulunmuşlardır ve İngiltere'nin dükalık tarafından fethinin kendine özgü koşulları nedeniyle de devletlerini tek bir hareketle kurabilmişlerdir: Norman toprak baronları özellikle türdeş ve disiplinli bir grup meydana getirmişlerdir ki, bu, örneğin İtalya'daki "Norman" baronlarıyla tam bir karşıtlık göstermektedir. Fakat Normandiya kendi evinde hiçbir zaman dikkat çekici iyi bir yönetim örneği verememiştir ve yakın zamanlarda tarihçiler bu güçlü krallığın kökenlerini feth-öncesi İngiltere'de bulmuşlardır. Normanlar, fethettikleri yerde karşılaştıkları şeyleri nasıl idare ettiklerini ve bunları nasıl geliştireceklerini elbette biliyorlardı. Yine de, daha önemli Normanların kıta'daki bağlantıları yüzünden bütün

Yukarıda, Domesday Book I, (açık duran), Tees-Ribble hattının güneyinde bulunan bütün bağımlı köylü işletmelerini ve malikaneleri, Doğu Anglia'daki üç kontlukta hariç, kaydetmektedir, bunlar ise kapalı duran Domesday Book II'de kaydedilmiş ve başka kâtipler tarafından yazılmışlardır. Bu kayıtlar 1086'da verilen bir emirle benzeri olmayan bir şekilde yapılan bir sayımın sonuçlarıdır. Bu kitaplar 17. yüzyıla kadar bu elbise sandığında saklanmışlardır, bu tarihte sandığa üç tane kilat konularak bir hazine sandığına dönüştürülmüş ve VI. Henry'nin krallık alâmetlerini saklamak üzere kullanılmıştır.

Sağda Orford kalesi, Suffolk, İngiltere, II. Henry tarafından açılan yeni bir kuy kesiminde, 1165-73 tarihleri arasında inşa edilen bu kale, krala 1400 sterling pound'a malolan 8 veya 9 tane binadan, ayakta kalanını göstermektedir -en masraflı tahkimatları bu tarihlerde yapılmıştır. İnşaat için kereste Scarborough'dan ve taş da Caen'dan getirilmiştir. Binanın planı da alışılmışın dışındadır - üç tane kulesi olan sekizgen bir burç ve binanın önünde bir çıkıntı, ön duvan korumak üzere yanlara dikkörtgen kuleler yapılmıştır.

zamanlarını bizzat İngiltere'deki işlere ayırmaları engellendiğinden, fethettikleri ülkede uygun bir yönetim sistemi oluşturmaları açısından, İngiliz seferleri-ninkinden daha âcil bir güdüye sahip olmalarıdır: Normanların ihtirası İngiliz kurumlarını kıt'adaki kraliyet sorumluluklarının meydan okuyuşuna karşılık verebilecek bir biçimde daha hızlı gelişmeye zorlamıştır. Eski İngiliz sisteminin gücü onun yerel kurumlarına bağlıdır. Norman Monarşisi Krallık denetiminin çapını genişleterek, bizzat kendi önderliği altında tutarlı bir siyasal toplum yaratmanın yolunu bulmuş; yerel topluluklar, feodal baronlar ve krallık yönetimi birarada dokunmuştur. 12. yüzyılın başka hiçbir kralı, I. Henry (1100-35 arası kral) veya ondan da fazla olarak II. Henry (1154-89 arası kral) gibi İngiltere krallığının topraklarındaki tüm halkın gerçek efendisi olma yönünde yaptıklarının yakınına bile gelememiştir. İngiliz ve Frank toplumlarından gelen unsurların birleşmeleri, krallık iktidarının bu benzersiz gelişmesini yaratmıştır.

İngiltere'nin gerçek gücü gözününe alındığında, Fransız hükümdarlar olmaksızın bu gelişmenin olabileceği kavranılamaz. Fransız toplumunun gerçek güçleri yerel kurumlara değil de, bazı Fransız prenslerinin askerî güçlerin şefkat ve sadakatleri üzerindeki egemenliklerini güçlendirme yeteneklerine bağlı olmaktadır. Ancak bu gibi hükümdarların başarıları, ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilmelerine bağımlı olmuştur. Bunların en büyüğü olan İngiltere kralı II. Henry'nin damarlarında, kendisine büyük ey-

lemler esinleyen hem Norman, hem de Anjou kanı dolamaktaydı; nitekim 1152'de kraliçe Aliénor ile evlenerek iktidarının kapsamına birdenbire geniş Akitanya dükahğını da eklemesi, onun temeldeki fırsatçılığını kanıtlamaktadır. Buradaki yönetiminin doğası, ayrıntı düzeyinde İngiltere'deki yönetiminin olduğu kadar iyi bilinmemektedir, fakat bu yönetim seferi, Aliénor'un ilk kocası VII. Louis'ninkinden hiç kuşkusuz daha başarılı ve sürekli olmuştur. II. Henry kısa sürede İngiliz krallığının kıt'asal kaynaklarını geliştirme becerisini göstermiş ve Akitanya ya da en azından Gaskonya İngiliz krallığına, Normandiya'nın o ana dek tanık olduğundan daha bağımlı hale gelmişlerdir. Siyasal bağlar, şu veya bu şekilde, üç yüzyıl süreyle muhafaza edilmişlerdir. II. Henry'nin zamanında, kuşkusuz, kralın kıt'adaki şahsına ait topraklar ondan daha fazla ihtimam görmüşlerdir, fakat İngiltere de hiçbir zaman onun ilgisinden mahrum kalmamıştır. İngiltere'deki düzenli yönetim, burayı krala bağlı diğer yerlerden daha az sorunlu hale getirmiş olmakla birlikte, gerektiğinde İngiltere'nin sorunlarıyla da ilgilenmiştir. Krala gösterilen bağlılık burasını kralın en önemli ihtiyat kaynağı haline getirmişti. İngiliz parasının Avrupa'ya aktığını kanıtlamak güçtür, fakat kralın hizmetindeki İngilizlerin gerektiğinde Henry'nin işlerine yardım ettiklerini, bunların "İmparatorluğun" tümünün yönetiminde ve kiliselerinde hizmet verdiklerini ve İrlanda ve İskoçya'yla ilişkileri güçlendirmekten oldukça farklı olarak sınırların ötesinde İspanya, Sicilya, Roma ve Almanya'ya elçi olarak gittiklerini görmek kolaydır. O çağın İngiliz vekayı yazarlarının başka yerdeki çağdaşlarına nazaran daha geniş bir ufka sahip olmalarında olağanüstü bir yan yoktur.

Okumuşların tarihsel kayıtları, krallık hizmetleri için meslekten kâtiplere duyulan ihtiyaç gibi, İngiliz monarşisinin âlimlere ve dolayısıyla Hristiyan dünyasının dinsel cemaatleriyle kaçınılmaz bağlantılarına işaret etmektedir. Özellikle 12. yüzyılda, Kuzey Fransa'da yeni okulların ve incelemelerin gelişmesi, çok sayıda İngilizi kendine çekmiş ve bunları, İngiltere gibi metotlu, kendini adanmış ve hattâ halktan yana memurlara sürekli olarak gereksinim duyan bir ülkeye hizmet etmek üzere hazırlamıştır. İngiliz piskoposları kuşkusuz eğitilmiş din adamlarından meydana gelen danışmanlarını muhafaza etmişlerdir; belki de böyle yapmalarının nedeni İngiltere'deki birçok piskoposun özel işlerini yürütebilme konusunda, kötü donanımlı manastır kurullarından gelme yardımcıları sahip olmalarıdır. Bu tür piskoposluk bölgelerinde piskoposun yardımcıları, zorunlu olarak kendi [manastır] kurullarından bağımsız olmuşlardır. Lâik baronlar da okullarda eğitilmiş insanların hizmetlerini takdir etmeye başlamışlardır. Eğitim görmek, ille mensuplarının tekelinde değildir. Herkesten önce kral, onların hizmetlerine muhtaçtır. II. Henry'nin başnazırı Thomas Becket Bologna'da okul eğitimi almıştır ve Canterbury başdiyakozu olarak, baspiskoposun yasal çıkarlarını kendi piskoposluk bölgesinde yönetmekten sorumludur. II. Henry'ye sağladığı hizmetler ise bir vekili harcınıklardan açıkça daha fazladır. İki krallık görevlisi, biçimsel eğitimlerini nereden almış olurlarsa olsunlar, kuşkusuz öğrendiklerini kralın maliye nezareti ile mahkemesinin gerçekte nasıl çalıştığını öğrenme yegâne dokümanını çıkarmak için uygulamaya yetecek ölçüde beceri kazanmışlardır. Richard Fitznigel'in *Maliye Nazırının Diyalogları* ve eskiden kral vekili Ranulf Glanvill'e atfedilen, *İngiltere Krallığının Yasaları ve Orfleri Hakkında İnceleme*, bu eserler, İngiltere'de öğrenim alanındaki gelişmelerin

çabucakpratik amaçlara uyarlanabileceklerini kanıtlamaktadır. Din adamları, sınıfı krallık yönetiminde önemli bir rol oynamıştır, fakat bunu yaparken bu yönetimin temelden laik işlevini değiştirememiştir. Onların, tek başına kralınkinden daha yüksek bir amaçla hizmet etme iddialarıyla alay etmek, haksızlık olur. Bu adamlar Kilise kurallarına sadık kalmışlar, fakat genel olarak kralın da Tanrının amaçları doğrultusunda bir rolünün olduğunu düşünmüşler ve buna uygun olarak krallık çıkarlarını ilerletmekte tereddüt etmemişlerdir. Eğer davranışları bize bazen daha çok laikmiş gibi gözüküyorsa, laik meslekdaşları da aynı derecede мүminece davranmış olabilirler. Bizim kategorilerimiz onların çağına uygun düşmektedir.

II. Henry'nin çağdaşlarından I. Friedrich Almanyada, VII. Louis Fransa'da ve II. Roger Sicilya'da olmak üzere, hepsi birden saraylarına soyulları olduğu kadar, yetenekli seçkin insanları da toplamışlar ve esprili insanların varlığını ve bilgilerin sohbetlerinden zevk almışlardır. Fakat II. Henry'nin sarayındaki insanlardan sağladığı hizmetler, yönetimi ve idare aygıtının gündelik işleri açısından önemlidir. Alman krallığının egemen olduğu topraklar tartışmasız Henry'ninkilerden daha geniştir, fakat İngiltere kralı uyruklarından, kral I. Friedrich'in kendininkilerden sağlayabileceğinin daha fazlasını sağlamakta ve onun yönetimi elimizdeki kanıtlara göre her yerleşim yerinde, uyruklarına ulaşabilmektedir. Bunun anlamı, kralın daha iyi haber aldığı ve müdahale etme konusunda daha faal olduğudur, fakat aynı zamanda İngiliz kralı sürekli olarak haber toplama ihtiyacı duymaktadır ve bu nedenle krala günü gününe haber ulaştırmakla meşgul memurlar, haberciler ve resmi görevliler istihdam etmektedir. II. Henry sürekli hareket halinde, her zaman uyanık ve etkin olmuş ve başlıca eğlencesi av olduğundan, oturmaya hiç vakit bulamamıştır. Bir aydın olmanın çok bir eylem adamıdır, fakat ince düşüncelidir, zamanın ölçülerine göre iyi bir eğitim almıştır ve onu taniyan bilgili insanlardan hiçbirinin onun kendinden daha akıllılar karşısında uykuladığına dair bir imada bulunmamıştır. Bir hükümdar olarak, özel becerileri hukuka ortaya çıkmış gibidir. Uluslararası uyuşmazlık konusunda itibar gören bir hakemdir ve hukuki sorunları çözmeye konusunda yürürlükteki kurumları açıkça ihlâl etmeyen yollar geliştirmiştir. Yönetiminin bütün erdem ve zayıflıklarını telâffuz etmenin yeri burası değildir. Burada, Henry'nin kişisel nitelikleri üzerinde durmak yerine, onu kendi döneminin bazı karakterlerinin bir örneği olarak görmeliyiz. Geleneksel İngiliz monarşisinin birliği kut'aya da yansımış, o dönemde mümkün tüm yenilikleri kullananlar Norman ve Anjoulu hükümdarların ülkelerini 12. yüzyılın en güçlü devleti haline getirmelerine olanak vermiştir bu devlet, üzerine vurulmuş olan laik tutkunun damgasını taşımaktadır, ama aynı zamanda yazılı kayıtlarının çokluğu sayesinde işleyen (ve bizim tarafımızdan sadece bunlar sayesinde bilinen) bir devlet haline gelmiştir. 12. yüzyıl sona ermeden önce İngiliz yönetimi yazıya o kadar fazla önem vermemektedir ki bütün mektuplarını kaydetmekte, modern terimlerle ifade edecek olursak, yönetimin yazışmalarını dosyalamaktadır. Söylemeye gerek yoktur ki, o dönemde benzeri şekilde davranan öteki tek Avrupalı yönetim Papalığıdır. Böylesine farklı "devletler" in ve programların azından inançlı kimselerden oluşan kendi cemaatlerini yönetme konusunda bilinçli olmaları, ortak bir noktadır ve bu devletler zamanı geldiğinde aynı tutarlı ve süreklilik ihtiyacını keşfetmiş olan diğer devletlere yol göstermişlerdir.

Mirabilia Urbis Romae

12. yüzyılda Roma'ya gelen ziyaretçi, hacı ve turist sayısı, kent kaynakları üzerinde, daha önce eşine rastlanmamış bir talep yaratmıştır. Yabancılar çoğu zaman beklentilerinde hayal kırıklığına uğramışlar ve Romalılarla, onların tamahkârlığından yakınmışlardır. Ancak gene de gelmekten ve 1140'larda muhtemelen Sanctus Petrus (San Pietro) Katedrali piskoposluk kurulu üyelerinden olan ve Antik kent karşı yöne bir saygı duygusu gösteren Benedetto tarafından yazılan, Roma'nın harikaları konusundaki rehber kitabındaki de dahil, kentin kolaylıklarından yarar sağlamaktan vazgeçmemişlerdir. Yabancılar kuşkusuz kentin gariplikleri karşısında çarpılmışlardır, bu durumda Benedetto onlara Roma'nın harikalarını açıklamaya çalışmaktadır. Ancak eser bir başka konuda, 12. yüzyıl Romalıların kentin tüm mirasıyla nasıl iftihar ettikleri konusunda, daha açıklayıcı olmaktadır. Kent putatapar geçmişinden hiçbir utanç ve pişmanlık duymamakta ve o andaki Hristiyanlığına da özel bir methiye düzmektedir; yalnızca geçmişin ihtişamının bugüne yayıldığına ve onun tarafından tamamlandığına dair bir duygu bulunmaktadır. Böylece kent surlarının boyutlarını, kapıların sayısını, zafer taklarını, tepeleri, hamamları, sarayları, tiyatroları, köprüleri ve mezarlıkları sıralayan on tane kısa bölümden sonra, Benedetto'nun anlattığı ilk öykü Augustus Caesar'ın Senato tarafından kendine önerilen kutsal şerefleri reddettikten sonra, Tiburtine Sybil'e danışmasına dairdir. Tiburtine ona Çocuk İsa'yı tutan Bâkire Meryem görüntüsünü açıklamıştır; Benedetto'nun yazdığına göre, bu görüntü İmparator sarayının, bugün yerinde Santa Maria in Capitolio Kilisesi'nin bulunduğu, odasında açılmıştır, burası Santa Maria Ara Coeli'dir. Kenti ziyaret edenleri, Roma'nın Hristiyanlığın kabulündeki özel yerini ve kentin Hristiyan olma kaderinin dünyaya egemen olan putatapar İmparator tarafından kabulüyle etkilemek için bundan daha güçlü bir öykü olamaz. Öykü, kayıtların okunması sonucu elde edilen destekleyici gerçeklerle birlikte anlatılmaktadır ve kenti ziyarete gelenler, rehber tarafından tasvir edilen binalara olduğu kadar, yazıtlara da dikkat etmeye davet edilmektedirler.

Sadece binaları açıklamakla yetinilmemektedir. Benedetto aynı zamanda, -atlarla birlikte Dioscuri'nin heykeli veya Marcus Aurelius'un at üzerindeki heykeli gibi- herkesin gözünündeki yontuları da ele almakta ve onları açıklayan öyküler anlatmaktadır. Herhalde efsaneler, burada anlatılan, Roma'ya karşı isyan olduğunda herbiri yanındaki çanı tek tarafına vurarak çalan Capitol tepesindeki ulusal heykellerinin öyküsünün olduğu gibi, bu dönemde oluşturulmuş olmalıdır. Rehber aynı zamanda Ağustos ayının adının nereden geldiğini, Aziz Petrus ve Aziz Paulus yortularının neden Ağustosla San Pietro ad Vincula Kilisesi'nde kutlandığına dair öyküler de anlatmaktadır. Adlar üzerindeki karışıklıklar çağdaş yazarların üzerindeki etkiyi bozmaktadır, fakat Benedetto'nun putatapar adetlerinin Hristiyan uygulamalarına nasıl dönüştüklerini gösterme kaygısı, değişmeyi tarihsel terimlerle açıklama yönünde şaşırtıcı bir niyeti ortaya koymaktadır; tıpkı Papa IV. Bonifacius'un Pantheon'u İmparator Phocas'dan nasıl alıp onu yeniden Bâkire Meryem'e ve bütün din şehitlerine adadığını anlattığı öyküde olduğu gibi.

Sağda. 1328'de İmparator olarak taç giyen Bayyeralı Louis'in (Ludwig) mührü. 1328'de alınan mühürler için tasarlanmıştır, bu mühür tek bir resim halinde İmparator kentinin başlıca binalarını bir araya getirmektedir. ROMA CAPUT MUNDI REGIT ORBIS FRENA ROTUNDI. Haritayla karşılaştırıldığında binaların, kente Porta Flaminia'dan giren ziyaretçilerin karşılaşılabilecekleri arayla verildiği görülmektedir.

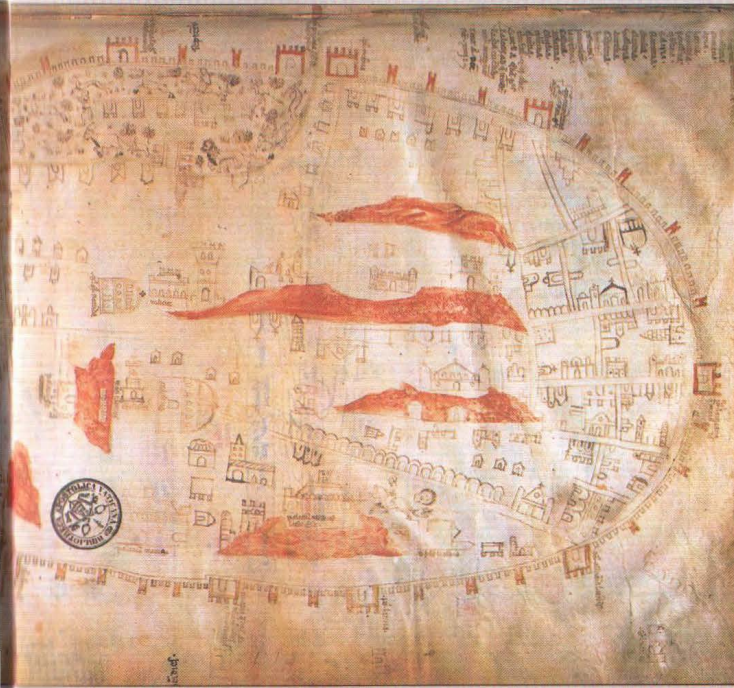
Aşağıda. 1323'te Paolo di Venezia tarafından çizilen Roma haritası. *Magna Chronologia* adlı eseri için çizilmiş olan haritalar Paolo'nun çeşitli ülkelerin biçimlerini hakkında genel bir fikre sahip olduğunu göstermektedir. Bu Roma haritası 13. yüzyıl sonlarına ait

olan bir başka haritadan türetilmiş olmalıdır ve ziyaretçiler için en fazla dikkat çeken özellikleri işaret etmektedir: surlar, kapılar, Tiberi nehrî, tepeler, eski anıtlar ve kiliseler. Harita kentnin büyük bölümünü boş alan olarak göstermekte. ev sıraları gerçeğe

tam uygun olmamakla birlikte, etkileyici durmaktadır. Binaların dağılımı konusundaki dikkat, eski çabalarla kıyaslandığında, teknik alanda önemli bir gelişmeyi işaret etmektedir.

Roma'nın geçmişiyile şimdisi arasındaki karşılıklı etkileşimi, yazarın Roma'nın eski eserlerinin ne hale geldikleriyle mi, yoksa kiliselerin bezemeleriyle nasıl edindiklerini açıklamakla mı daha çok ilgili olduğunu söylemeyi zorlaştırmaktadır. Benedetto Hadrianus'un mezarını ele aldığı (Castello Sant'Angelo) özgün somaki kabrin onun zamanında Lateran *ante folloniam*'ında olduğunu ve *coopertum*'un da Sanctus Petrus'un *paradisio*'sunda valî Ginzio'nun mezarının üstünde olduğunu söylemektedir. Fakat İmparatorluğun geçişine kendi merakı nedeniyle duyduğu ilgi, Augustus'un anıt mezarına dair anlatıtlarında açık hale gelmektedir; gene yazıtları okumakta ve Gnaeus Pompeius'a ait bir tapınakla ilgili olarak harika boyutlarda ve güzellikte olduğunu söylemektedir; geçmişe yönelik bu hayranlık, 1 Temmuz'da *consul*'lerin seçtikleri ve 6 ay süreyle kaldıkları -eğer *consul*'ler suç işlememişlerse *consul*'lükleri onaylanmaktadır- Mars tapınağını tasvir ederken olduğu gibi, onun kurumlarına doğru genişliyorla benzetmektedir. İşte bu 12. yüzyılın ortalarında Bresciali Arnold, Senato'nun yeniden kurulmasını önermiştir. Bu durumda Benedetto'nun Hristiyanlığa hiçbir atfı yapmadan Capitol tepesine tamamen hayranlıkla dolu bir bölüm ayırmış olmasında şaşılacak bir yan yoktur.

Benedetto'nun bilgisi çağdaş ölçülere göre çok çarpıcı değildir, fakat geçmişe karşı ilgisiz, eski binaların kendi çağındaki yapılar içindeki yerlerini belirlemedeki kesinliği, geçmiş kurum ve âdetlere (oyunlar ve halk kütüphaneleri) yaptığı atıflar, kitabının ağırlıklı, bilgili ve üniversite hocasının elinden çıktığını akla getirmektedir. Sadece turistleri eğlendirmeyi düşünen bir dedikoducu gibi davranmamaktadır. Yine de kitap okuyucuya Roma çevresinde tutarlı bir güzergâhı izleyerek dolaşmasını işaret ediyorsa benzetmektedir. Vatikan'dan başlamak üzere, Campidoglio'ya gitmeden önce Castello Sant'Angelo ve Campus Martius'u ele almaktadır. Buradan sonra tur Forum'a yönelmektedir. Palatine'den sonra Colosseum, Circus Martinus ve Celio, Lateran, Esquiline ve Aventine tepelerine gidilmekte, buradan da Trastevere'ye dönülmektedir. Yazar kitabını bitirirken, sonraki kuşakların yararına olmak üzere, gümüş, altın, tunç, fildişi ve değerli taşlardan yapılmış ne kadar çok güzelliğin olduğunu ve eski yıllıklardan okuduğu, bizzat gördüğü ve yaşlardan duyduğu üzere, putatapar dönemden kalma imparatorlar, *consul*'ler, senatörler ve valiler tarafından yaptırılmış ne kadar da çok tapınak ve saray olduğunu yazarak, elinden gelenin en iyisini yaptığını söylemektedir. Petrarca da 14. yüzyılda, kendinden önceki birçokları gibi, bu kitaptan ilham ve bilgi almıştır. Bu kitabın sayfelerinden Roma'nın Batı halkları üzerinde bir kez daha cazibe etkisi yapmaya başladığını kavramak, bugün bizim için mümkün hale gelmiştir; bu cazibe ne imparatorluktan, ne yönetimin adından, hattâ ne de yalnızca Kilise disipliniinden değil, başka yerde örneği olmayan bir şekilde, putatapar ve Hristiyan öğelerin karışımından kaynaklanmaktadır. Putataparlık dönemin putatapar yazarların veya onlara yapılan atıfların kendi dinsel safhıklarını yozlaştıraraklarından korkmayan, sair ve bilgilerini taraftan gösterildiği üzere, 12. yüzyıl Hristiyanları açısından zararsız hale gelmiştir.

Sağda. Marcus Aurelius'un at üstündeki heykelinin 15. yüzyılda yapılmış bir çizimi. M.S. 164'de yapılmış olan bu heykel Antik Çağ'da yapılmış olan birçok atlı heykelden, ayakta kalanların en iyilerinden biridir. Heykel Orta Çağ boyunca Lateran'ın dışında kalmış ve burada ona bir harika gözüyle bakılmış ve 15. yüzyıldan itibaren de yeni eserlere ilham vermiştir. Bu çizim, 15. yüzyılda daha klasik biçim ve oranlar doğmadan önce sanatçıların Antik Çağ'a karşı yeniden ilgi duymaya başladıklarını temsil etmektedir.

Compostela'ya Hacca Gidiş

Azizlerin mezarlarına yönelik haclar iki açıdan paradoksal olarak görülebilirler: tek tek azizler belli yerlere ait olarak kabul edilmişler, fakat bütün Hristiyan âleminin ziyaretçileri kendilerini çekmişlerdir; haclar huzurlu yolculukları garanti edecek kadar dengeli bir uluslararası konumu varsaymakla ve yolculukları hacıların bu kadar uzun seyahatleri göze alabildiklerine göre, kendi mekânlarına yeteri kadar kök salmadıklarını göstermektedir.

4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda kutsal yerlerin cazibesi yüksektir. Roma, özellikle Müslümanların Kudüs'ü fethinden (638) sonra buraya yönelik yolculukların tehlikeli hale gelmesiyle, Aziz Petrus ve Aziz Paulus'un mezarlarına yönelik bir hac çekim merkezi haline gelmiştir. Bu tarihlerde din adamları hacı bir kefareat olarak kabul ettirmeye başlamışlardır. İrlandalı rahipler, Hristiyan yaşamının bizihi bir hac olduğu ve sürekli olarak sürgünde yaşamması gerektiği düşüncesini geliştirmeye başlamışlardır. Böylece, hacıların azizlerin mezarlarına yaptıkları uzun yolculukları kendini inkâr etmenin ilımlı bir yolu haline gelmiştir. Siyasal durumların dengelessizliği nedeniyle uzun mesafeli yolculukların, öngörülmesi mümkün olmayan zorluklara gebe olması nedeniyle hac için yola çıkış, kendine özgü bir törenle alınan alışılmadık bir karar olmaktadır. Ancak 11. yüzyıldan itibaren, bireyler için daha korkutucu olan yolun zorluklarını aşmak üzere, hacı gruplarının örgütlenmeye başladığı açıktır.

700'ler civarından önce hiçbir metin İspanya'daki Santiago'dan söz etmemekte ve 900'lerden önce de, 830'lar civarında havarinin mezarının bulunduğu düşünülen İria piskoposluğundaki yerde hiçbir evliya tapısı ortaya çıkmamıştır. 9. yüzyıl sona ermeden burada, Compostela'da bir kilise inşa edilmiş olmakla birlikte, Akıtanıya kontu Palavraci Guillaume (970-1029) buraya hac ziyaretçi yapana kadar tapının İspanya dışına taşıdığına dair bir belirti yoktur. 11. yüzyılın sonlarında bu evliyaya olan inanç o kadar sağlam bir şekilde yerleşmiştir ki, Papa İria piskoposuna makamını, 1076'da Santiago'nun namına bir bazilikanın inşa edilmeye başlandığı Compostela'ya aktarması için izin vermiştir. Bu tarihlerde buraya yönelik hac uluslararası bir nitelik kazanmış ve Batı Hristiyanlığının en büyük tapınma yerlerinden biri haline gelmiştir, o kadar ki, burasıyla beraber yalnızca Roma, bir havariden kalma kutsal emanetlere sahip olduğunu ileri sürbilmektedir.

Tapının başlatıcıları, daha yüce bir öykü oluşturmak üzere mevcut kayıtlardaki boşlukları doldurarak ve herhalde herhangi bir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde şüpheli unsurları eleyerek, Santiago'nun Compostela'ya nasıl geldiğine ve burada yerleştiğine dair ayrıntılı bir anlatı meydana getirmişlerdir. Başlıca bilgi kaynağımız, muhtemelen tapının faal destekleyicilerinden biri olan başpiskopos Diego Gelmirez döneminde (1101-39) Compostela için yazılmış olan bir derlemidir: *Liber Sancti Jacobi* (Aziz Santiago Kitabı). Bu derleme bazı metinleri biraraya getirmektedir, bunların içinde, sonradan kitabın en iyi bilinen bölümü olacak Charlemagne'nin öyküsü de bulunmaktadır. Bu öykünün ne zaman yazıldığı belirsizdir, fakat Charlemagne'nin doğduğu topraklardan buraya yönelik bir hac trafiğinin önüne işaret etmektedir. Bu öykünün devamında Franses'da doğmuş hacı tarafın-

dan yazılmış olan hacılar için rehber yeralmaktadır; bu rehber hacılara Kuzey İspanya'yı aşarlarken Puente la Reina'dan itibaren yollarının üzerindeki çeşitli menzilleri işaret etmeyi amaçlamaktadır. Yazar, İspanya'daki bu hareket noktasına ulaşan dört ayrı Fransız yoluna atıf yapmaktadır. Bu durumda, 12. yüzyılın ortalarında önemli miktarlarda hacının St. Gilles, Le Puy, Vézelay veya Tours'dan hareketle, ve yahut İtalya kırları, İmparatorluk, Alçak Ülkeler veya Normandiya gibi uzak yerlerden yola çıkarak, Compostela'ya doğru yol aldıkları aşıkardır. Diğer hacıların kuzeydeki Hristiyan topraklarından gemilerle gelmektedirler. Fakat karayolları itibarıyla Fransa'nın etkisi en açık olanıdır ve özellikle 11. ve 12. yüzyıllarda Hristiyan İspanya'yı damgalayan Cluny Manastırı bu etkiyi aşıkâr hale getirmektedir.

Hacıların bu yollardan birçok kuşak boyu geçip durmalarına karşılık, 11. yüzyılın sonlarında Cluny etkisinin Kuzey İspanya'da en yüksek noktasına olduğu dönemde herşey tapının yükselmesi yönünde işlemektedir. Navarralı Büyük Sanço (1010-30 arası kral) önce Najera-Logrono bölgesini yeniden fethetmiş ve 10. yüzyılda Kuzey Afrikalı Müslümanların akınlarından ötürü kapanmış olan eski hac yolunu yolcular için yeniden güvenli hale getirmiştir. Müslümanlara karşı girişilen savaşlar tıpkı Sicilya'da ve daha sonra da Kutsal Topraklar'da olduğu gibi Hristiyan askerlerini İspanya'ya çekmiş ve bu askerler daha önce Yarımada'da savaşmış olan Charlemagne ile arkadaşlarının öykülerinden cesaret almışlardır. 1085'te Toledo'ya ulaşan Hristiyan silahlı güçlerinin başarısı, Kuzey İspanya'daki Hristiyan krallıklarına yeni bir merkez sağlamış ve burada yeni kiliseler inşa edilmiştir. Yol boyunca menziller yavaş yavaş, hem Fransa'dan, hem de Müslüman İspanya'sından unsurları biraraya getiren tarzlarda inşa edilen yeni binalarla donatılmıştır. Böylece Fransa'ya doğru uzanan yollarda hacılara, uzun yürüyüşleri esnasında dinsel sevklerini muhafaza etmelerine yardımcı olacak rapkipsiz ve seçkin menzillerin silsilesi sunulmuş olmaktadır.

Rehber, hacı gruplarının örgütleyici veya yöneticilerine hizmet etmiştir. Rehberin aşağı yukarı üçte biri Compostela kentinin, kiliselerinin ve bazilikalarının tasvirine tahsis edilmiştir, bundan da fazla yer kaplayan bir bölüm, Pirenelerin Fransa tarafındaki azizlerin mezarlarının dokümanı ayrılmıştır. Bu arada, İspanya'nın hacılar tarafından kat'edilen çeşitli bölgelerine, buraların halklarına, yolculuk sırasındaki molalara, hanlara, aşımaları gereken nehirlerle ve bunların içme sularının niteliklerine ayrılan bölüm de, yolculara tam ve özel bilgiler vermektedir. Yazar okuyucuların *en route* (yolda) karşılaşılabacakları garip halklar konusunda kendi izlenimlerini paylaşacaklarını da ileri sürmektedir. Yolcular Bayonne yakınlarında geniş nehirleri aşmak zorundadırlar, burada Rehber yazının çok öfkelenerek sözünü ettiği salsılara, gözleri dışarı uğratan miktarlarda ödeme yapmak zorunda kalmaktadırlar. Geçiş resimlerini yalnızca tüccarların ödeyip, hacıların bunlardan muaf olduklarını bildirirken, salsıların aldıkları bedellerin Aragon kralına ve diğer baronlara pay ödediklerini ve bu arada yerel din adamlarının bu talancıları yalnızca meşrulaştırmakla kalmayıp, onları kutsal tapınaklara kabul da ettiklerini açık etmektedir. Yazar

Yukarıda. Burada hacı gibi giyinmiş olarak görülen Santiago (St. James) hakkında sonradan çıkarılan söylenceler hiç de güven telkin etmemektedir. Fakat, Hristiyanlığın en karanlık günlerinde mucize yaratabilecek büyük azizlere sahip olduğuna inanma arzusu, her yerde halkın imanının niteliğini değiştirmiş, arkadaşlık ile akrabalık konusunda umutsuz bir dinsel dayanak bulma ihtiyacını ortaya koymuş ve azizleri feodal dinsel tapınmada ulaşılabilir hale getirmiştir.

Sağda. Silos'taki Benediktin manastırı hac yolunun üzerinde yer almaktadır, fakat hiç gelişmemiştir. Manastırın kilisesi 11. yüzyıl ortasında yeniden inşa edilmiştir. Hemen sonra baş uste, İsa'nın hacı kılığında heykelini yapmıştır. İsa azimle ilerlemek istemekte, fakat Emmaus'taki havarileri göndür kendileriyle yemek yemosisi istemektedirler. İsa'nın ifadesi kendini adamış bir hacının kararlılığını yansıtmaktadır.

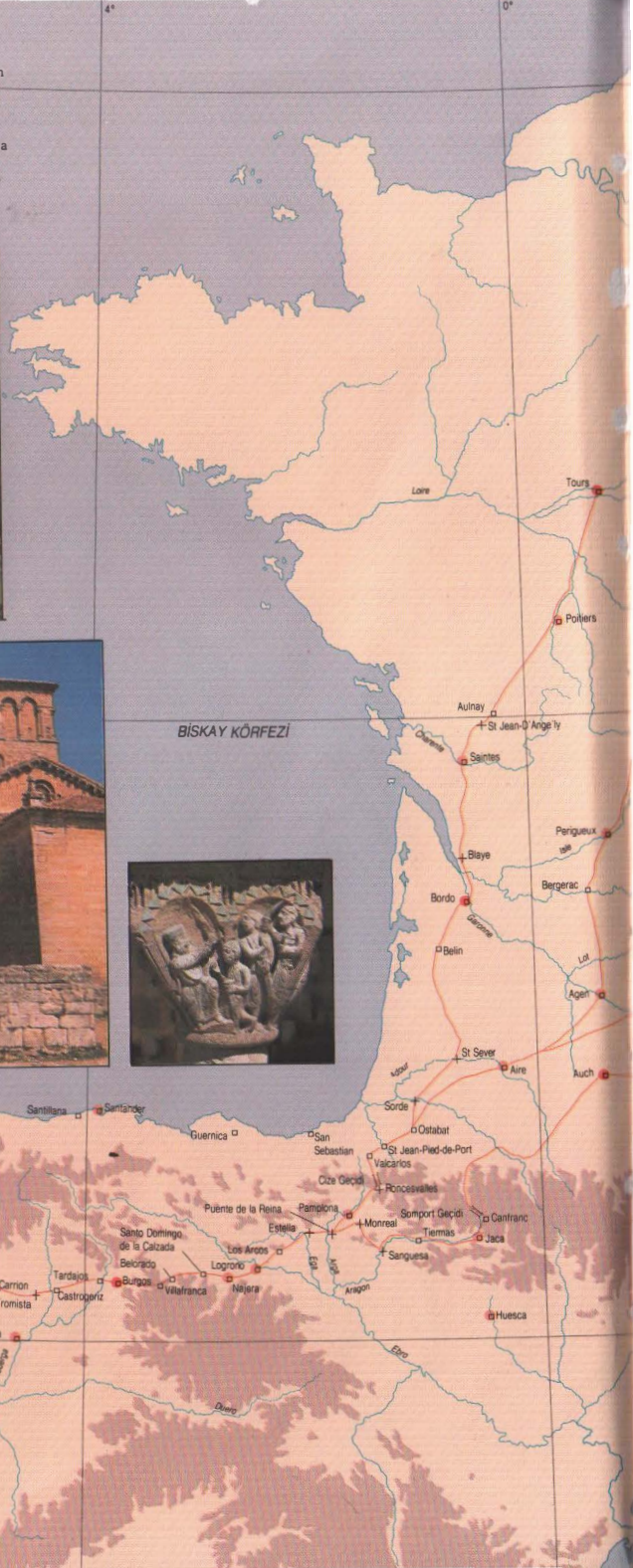
En sağda. Santiago de Compostela'nın Rehber'de diğer hepsini gölgede bırakan olarak tanımlanan baş girişi, üstü Matthew tarafından yapılan kapı girişine ikame edilmiştir (1168-88); bu ustanın adı kapının üst pervazında görülmektedir. Kapının üzerindeki üçgen giriş üzerinde edilgin duran İsa'nın muasfer kilişi, yulardaki azizlere ve kapının bacaklarındaki peygamber ve havarilere egemen olmaktadır. Santiago, İsa'nın hemen altında yer almaktadır.

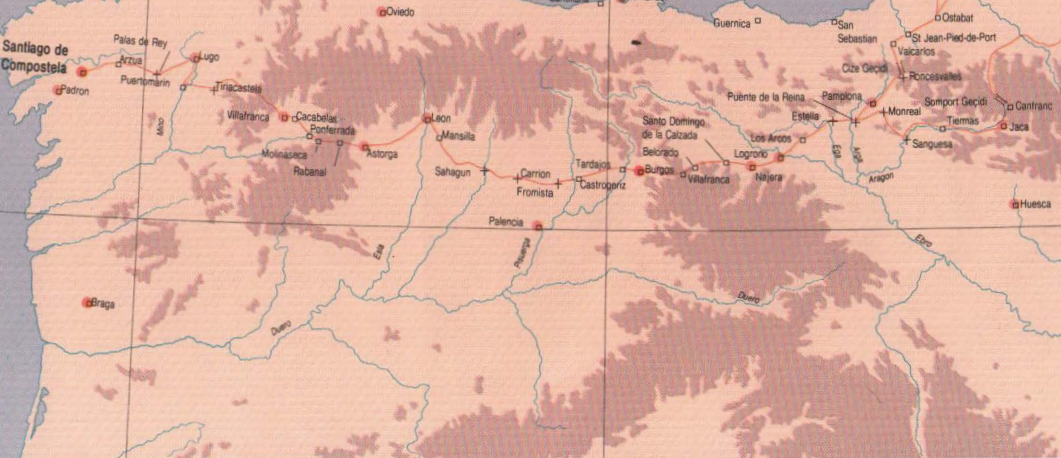
fiili olarak bütün bölgenin hacıları soymak üzere işbirliği yaptığını açıklamaktadır. Yazar, yalnızca sahtekârların Santiago'da afaroz edilmelerinin uygulamaya son verebileceğini umutsuzca düşünmektedir, fakat hacıların azize ulaşmak konusundaki heyecanları onları kaçınılmaz olarak sinsi sömürücülerin tuzağına düşürmektedir. İspanya'nındağ adamları hac ticaretinin bütün kârının neden bağa rozet, şarap, sandalet, deri çanta, cüzdan, kemer veya ottan ilaçlar satan ve büyük Compostela Kilisesine ulaşmaya kadar hacıların yoluna çıkan çerçilere gideceğini anlayamamaktadırlar. Parasını kutsal kentte ıyır zıvr almaya ayırmak isteyen hacı yolculuğun bu gibi kaçınılmaz harcamalarına hayıflanmaktadır.

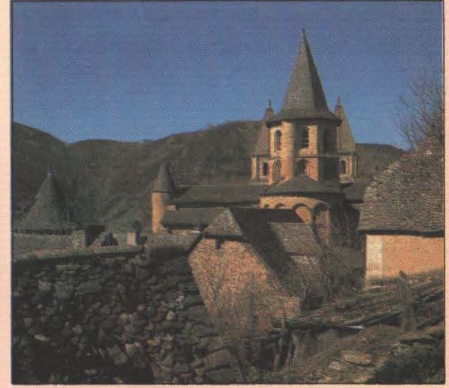
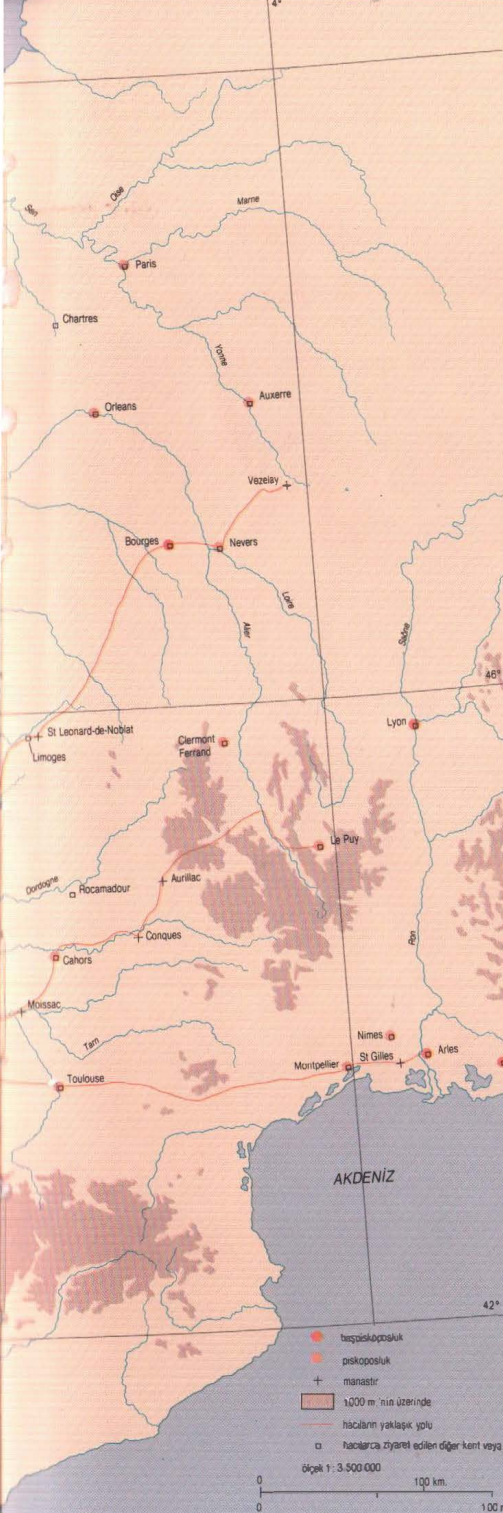
Neyse ki yazar, okuyucularını Galicia'da temiz suyu, bol meyvası, çavdar ekmeği, şıra, süt, bal, balık, koyun, salamura yiyeceklerle birlikte, altın, gümüş, kumaş, kürk ve Müslümanların zenginliklerinin bulunduğu bir ülkenin varlığı konusunda ikna edebilmektedir. Yolcular, Galicalıların öfkeli ve her konuda akıl yürütmeye yönelik karakterlerine rağmen, İspanya'nın diğer garip halklarından "bizim Fransız halkına" yakın olduklarını göreceklerdir. Rehber göre, Compostela'ya doğru yola çıkan hiç kimse eğlence; çekici ve yeni topraklar boyunca zevkli bir yolculuk beklememelidir. Yolcular güzergâh boyunca en çok azizlerin işaretleri konusunda aldanmaktadırlar, çünkü bunlara ait kayıtlar yoktur. Yolculuk o kadar uzun ve raslantılara bağımlıdır ki, manevi kurtuluş için etin hırpalanmasına bir miktar katlanmak kaçınılmaz olmaktadır. Ancak, hacıların sıkıntılarından geriye sadece, bir kısmı onların katkılarıyla yapılmış olan anıtlar kalmıştır. Santiago'ya giden yol onlar için taşla kaplanmış ve bu uzak Galiçya köşesine olan hac yolculuğunun tüm Orta Çağ boyunca devam edebilmesi, 11. yüzyıl ile 12. yüzyıl başlarındaki öncülerin yaptıklarının sayesinde olabilmıştır.

Fransa'yı aşan hac yolları bugün
sakin bir köy olan Ostabat'da
bulunmaktaydılar (aşağıda). Yol,
Pireneleri aştıktan sonra, 11.
yüzyıla ait izlerin San Pedro de
la Rúa'da (dipte sağda) yaşamaya
devam ettiği Estella'ya
ulaşmaktaydı. Bölgenin en zarif,
romantik anıtı Santillana'daki
dinsel kurui Kilisesidir (dipte
solda).

Santiago de
Compostela

Hac yolu boyunca çeşitli yerel etkiler farkedilebilir. Moissac'da Manastırın 1047'de Cluny Tarikatına katılmasıyla yeni bir kilise inşa edilmiştir. Avlu etrafındaki binalarda çalışmalarını sürdüren heykeltıraşlar figüratif ve geometrik biçimleri birleştirmişler ve bunların bir kısmını da Doğu mamulleriyle halılarından almışlardır (yukarıda). Conques'daki 11. yüzyıl ortasına ait kilise (yukarıda sağda) yerel çocuk, aziz St. Foy'ya karşı yeniden uyanan ilgiyi kanıtlamaktadır. Arles'da (sağda) hem kent, hem de kentin koruyucusu St. Trophime tapısı, Compostela'ya doğru tapını büyük dönemde haccin canlanmışlardır.

Şatolar

9. yüzyıla gelininceye kadar yeni yerleşim yerleri kent savunmasını keşfedememişlerdir. Paris'i 886-88'de kuşatan Vikingler kent surları tarafından engellenmişlerdir; aynı tarihlerde Alfred İngiltere'de kentleri surlarla çevrelemeyi ve bu iş için kırsal kesimden zorla adam devşirmeyi düşünmüştür. Bu tür kale yapmak ve bunları korumak için kamu otoriteleri açısından insanları para ödemeye ve bu tahkimatların yapımında çalışmaya zorlamak bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Eğer Fransa'da 10. yüzyıl boyunca olduğu gibi, kamu otoritesi kralın dışında başka ellere geçerse, bu gibi adamlar kendileri için kale yaptırmak üzere iktidara ve çoğu zaman da nedene sahip olacaktırlar.

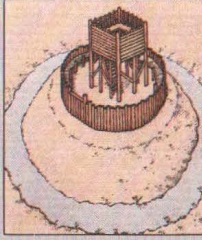
Sürekli olarak elde tutulacak sağlam noktalar olarak kaleler taştan yapılmaktadır ki, ilk günden itibaren bunların inşai için usta duvarcılara gerek duyulmakta ve yapım zaman almaktadır. Çabucak bir savunma mevzii meydana getirmek üzere, küçük bir askerî birliğin sığınacağını sağlamak üzere bir toprak yükseltisi ve onun üzerine tahtadan yapılan bir perde yeterli olmaktadır. Kuşkusuz istilacı bir güç bu cinsten şatoları çabucak oluşturmak için beraberinde uzman işçiler taşımaktadır, fakat bazen de toprak yükseltisini oluşturmak için gereken emek-gücünü yerel olarak sağlamışa benzemektedir. En küçük şato bile, geçici olsa dahi belli bir alan ve belli bir miktarda askerînin üzerinde yeteri kadar iktidara sahip olmayan hiçbir baron tarafından yaptırılmazdı. Şatolar bir kez yapıldıktan sonra şato muhafızlarına emanet edilmekte ve bu gibi adamlar da bir süre sonra bu müstahkem mevkiilerin bizzat kendi özerk siyasal eylemleri için bir üs haline gelebileceğini keşfetmekteydiler. Eğer şatonun yeteri kadar su ve ihtiyaç maddesi sağlama olanağı varsa, küçük çukuk yerel bir baronun bile fiilen bağımsızlığı elinden alınamaz hale gelmektedir.

Büyük askerî güçleri ve belli bir siyasal kararlılıkları olan krallar, örneğin İngiltere kralı II. Henry gibi, kendi güvenliklerini tehdit eden şato sahipleriyle başa çıkma becerisini göstermişlerdir, fazlalık şatoları yıktırma ve geri kalanlarına da sadık kale muhafızları bulmuşlardır, fakat böyle davranan hükümdar ancak birkaç tanedir ve birçok şato fiilen olarak özerk devletçiklerin merkezleri olmaya devam etmişlerdir. Şatonun temel görevi her zaman savunmaya yöneliktir. Şatonun kurulacağı yer her şeyden önce alanın savunma için sağladığı üstünlükler hesaba katılarak seçilmektedir: mümkün sadece tek bir yaklaşma yeri olan bir boğaz, dik bir yükselti, hattâ kayalık bir tepe. Tüm Avrupa'da şaşırtıcı yerlerde tünemiş bu cinsten şatoların harabeleri hâlâ görülebilmektedir, ama bugün tehdit edici olmaktan çok, manzaranın bir parçasıdır. Batı bunların savunma güçlerini yitirmiş, fakat ancak siyasal ve ekonomik koşulların onların güvenliğini tamamen ortadan kaldırmalarından sonra. 13. yüzyıldan itibaren kentlerin canlanmaya başlayan önemleri, kamu hayatındaki önceliklerinin vazgeçilmezliği nedeniyle, onların denetimini değilse bile, onlara ulaşılmasına olanak vermiştir. Kentler kendilerini surlarla donatanların ilklerinden olmuşlardır ve bu surlar sürekli ve sağlam olmak zo-

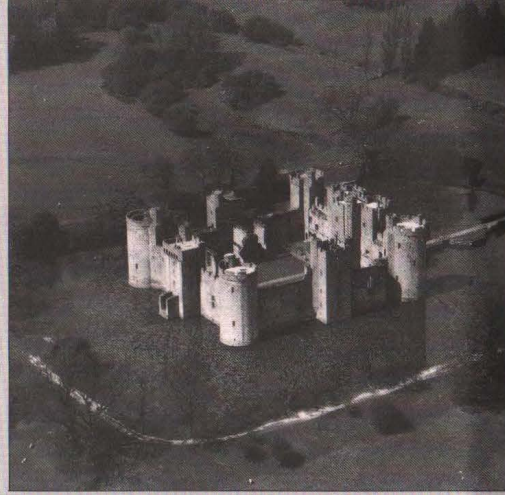
Aşağıda solda. Çukurun bıraktığı izlere göre sonradan yeniden yapılan Abinger toprak yığma şatosu, Surrey. 12. yüzyılın ortalarına kadar birçok İngiliz-Norman şatosu, bir toprak yığınının etrafına çekilen tahtaperdenin ortasında aşşap bir kule biçiminde inşa

edilmekteydi. Böylesine savunma düzenekleri angarya yardımıyla çabucak kurulabiliyordu.

Aşağıda. Bodian, Sussex. Denizden 16 km. uzaklıkta olan bu şatonun tahkim edilmesine 1385'te izin verilmiştir. Sadece kuzeydeki köprünün aracılığıyla açılabilen çukurun ortasındaki soyutlanmışlık, kuşkusuz bu dört kenarlı konutu güvenlik açısından korkutucu olarak

Aşağıda. Suriye'de Krak des Chevaliers. Burası Kutsal Topraklar'da Haçlılar tarafından yaptırılmış olan en büyük kaledir ve 1142'den 1271'de Memlük sultanı Baybars tarafından zaptedilene kadar St. Jean de l'Hospital şövalyelerinin elinde kalmıştır. Kalenin ana bölümünün yerinde eski bir Müslüman tahkimatı bulunmaktadır, fakat bu tahkimat Haçlılar tarafından, birbirlerinden geniş bir çukurla ayrılan ve burçları olan iççe iki sur ile güçlendirilmiştir.

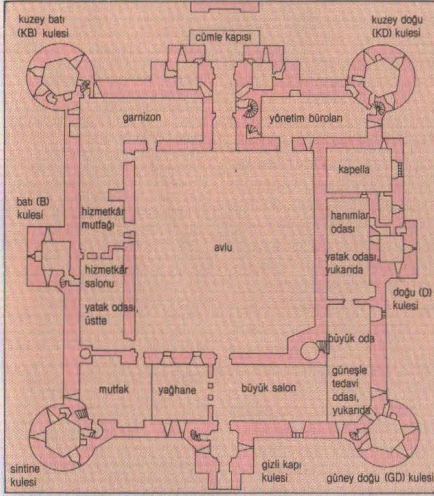
göstermektedir. Yuvarlak açılı kuleleriyle ve doğu cephesindeki modası geçmiş şato kilisesi pencereleriyle 13. yüzyıl tahkimat tarzı, ana binaların daha eski tarihli olduklarını akla getirmektedir. Şatonun planı (aşağıda) ayrı dairelerin açık ve kare

biçimindeki avlunun etrafında iki katlı bir binayı, kulelerde üç kata çıkartmak üzere, nasıl araladıklarını göstermektedir. Salon, binanın güney-doğu ucunda ve su deposu da kuzey-batı kulesinde yer almaktadır.

Aşağıda. Brive la Gaillarde, Corrèz'deki Curemonte. 16. yüzyılda onarım gören bu iki şato, birbirlerine henüz bağlıyken, Orta Çağın sonunda birçok müşterek malikîni mülkleri haline getirmişlerdi. Allelerden biri adını -Plas- iki kare burç arasında inşa edilmiş

olan şatoya vermiştir. Yuvarlak kuleleri olan şatonun adı ise St. Hilaire idi. Şatolar, üzerinde yuvarlak top yuvaları olan bir sur tarafından çevrelenmişlerdi. 12. yüzyılda burası, muhtemelen ilk tahkimatı inşa ettiren Curemonte baronları tarafından ıgall edilmiş, fakat şatonun

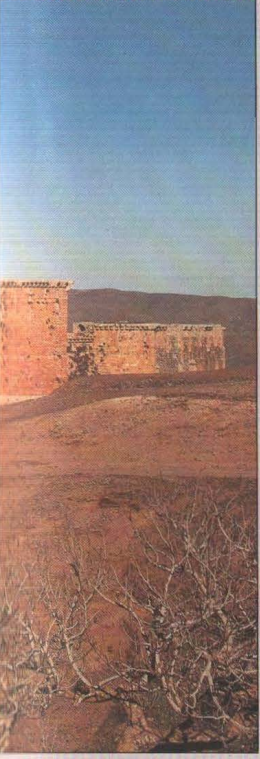
bugünkü yapısı, bölgedeki birçok şatonunki gibi, İngiliz-Fransız savaşları döneminde belirlenmiştir.

runda kalmışlardır. Bu cinsten savunma hatlarının inşa edilmesinin, şato yapımının üzerinde de yansımaları olmuştur. Galler ve İskoçya'da en fazla şato inşa eden İngiliz, İngiltere kralı I. Edward Savualı bir mimar olan St. Georgeslu Jacques'dan yararlanmıştır; bu mimar Caernarvon'da şato ve kent nasıl olup da birlikte savunulabileceklerini göstermiştir. Yalnızca bu saltedinde inşa edilen şatolar Orta Çağda düşmanların saldırılarına karşı etkin bir şekilde direnebilmişlerdir. Diğer her yerde şato yerel siyasetteki anlamını kaybetmiştir.

Öncelikli oldukları iki veya üç yüzyıl boyunca şatolar baronların, vassallerin, askerlerin ve yerel halkın hayatları ve zihniyetleri üzerinde derin etkilere sahip olmuşlardır. Bir şatonun ana amacı kuşatma altındaki bir garnizonun, herhangi bir düşmanın kuşatmaya sürdürebileceğinden daha uzun süre dayanmasına olanak sağlamasıdır. Hiçbir şato muhafızının yerel halkla zıtlashtan sonra şato her zaman emek-gücü ile gıda arzından kendini mahrum etmekten herhangi bir çıkarı yoktur. Şato yerel halktan değil de, uzaklardan gelen aralıklı, ama devrevi saldırılara karşı bir sığınak sunmaktadır; düşmanlar belirginde şato, civardaki insanlar ve hayvanlar için bir sığınak haline gelmekte ve bunların işleri hazır bulunmaktadır. Şatolar geçici amaçların ötesine taşan niyetlerden ötürü elde tutulmaya devam edilip de sağlam taştan bir yapı haline gelince, bölgenin veya kendi civarındaki siyasal toplumun içinde güçlü bir nokta olarak özel bir role sahip olmuştur. Şato her zaman en az sayıda muhafız gücüyle kuşatma altında tutulabilir ve aynı zamanda da, sadece savaş zamanında değil, barışta da gerektiğinde çok sayıda insan barındırabilirdi. Şatonun baronu, etrafındakilerle birlikte gelerek burada mahkeme toplayabilir, vassal ve komşularını büyük salonda ağırlayabilir ve refahını ihtişamını ve gerektiğinde de adaletini sergileyebilirdi.

Baron yerel kahyalarını çağırarak yükümlülükleri hakkında hesap sorabilir, yeni serflerini toplayabilir, yeni kuralları koyabilir ve eski tartışmaları çözümlerdi. Şatosu onun kır evi, hazinesi, sarayı, geçici evi, iktidar ve liyakatinin sürekli simgesiydi. Britanya adalarında Windsor veya Warwick veya Alnwick gibi bazıları bugünde kullanılan yeterli kadar şato, amaçlarını belli edecek şekilde yaşamaya devam etmektedirler. Daha sonraki onarımlar bu şatoların başlangıç görüntülerini bozamamışlardır, ama içlerini hayal etmek dahada zordur. 1. yüzyıl anlayışına göre yapılan sonraki düzenlemeler, baronun konforlu ve kendine ait dairelere ancak geç tarihlerde sahip olabildiğini göstermektedir. Şato uzun süre, birbirlerine güvenen erkeklerin birarada yiyip uyudukları, yalnızca mertebesi yüksek kadınların ayrı yaşayabildikleri kamusal bir alan olarak kalmıştır. Şatolar tipik manastırlar gibi, inşaat tarzlarının da ortaya koyduğu üzere, sağlığın özel önemini kavramış, azla yetinilen yerlerdi. Yumuşak döşemeler, duvar veya taban halıları, yatakların ve kadın odalarının konforları ancak romanlarda anlatılan şeylerdir. Şatonun görüntüsü, ona yaklaşanlarda korku uyandırmaktadır, ancak ziyaretçi şatonun içine birkez kabul edilince, baronun geniş ailesinin bir üyesi haline gelmekte ve onların dostluklarının arasında yaşamaktadır.

YENİ BİR DÜZENİN KURULMASI

Otorite, disiplin, hukuk ve mantık

12. yüzyılın salt canlılığı, Hristiyanlık için ancak yeni yöntemlerle çözülebilecek olan yeni sorunlar yaratmıştır. Örneğin, manastırların gelişmesinin hızı, rahiplerin merite ve etkilerini muazzam bir şekilde artırmıştır, fakat süreç içinde manastır kurallarının aşırı çoğalması, Hristiyanlar için yegâne ülkü olarak basit manastırcılığa inancın altını oymuştur. Rahiplerin kendileri de bu kuralların çok farklı şekillerde yorumlanabileceklerini göstermişlerdir. Ülkü hakkındaki tartışmalar ve tarikatlar arasındaki rekabetler, rahipleri yukarıdan disipline etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu durumda Papa III. Innocentius (1198-1216) Citeaux tarikatının uygulamalarından esinlenerek, Benediktin kuruluşlarının birlikler oluşturulmasını ve düzenli genel kurullar toplanmalarını karar altına almış, aynı zamanda artık dinsel hayata ilişkin yeni kuralların konulamayacağına dair bir kararname çıkartmıştır. Gelecekte manastırlarda ıslahat yapmak isteyenler olursa, bunlar amaçlarına en uygun kurallardan birini benimsemek zorunda kalacaklardır. Otorite, disiplin ve hukuk, ilk günlerin debdebeli yükselişini denetleyerek, Hristiyanlık için düzenli bir bahçe meydana getirmeye üzere kullanılmaktadır.

Benzeri bir durum Haçlı hareketinde de görülmüşür. Haçlı Seferlerinin fethiçi dönemi, Salâhaddin'in 1187'de Kudüs'ü geri almasından çok önce kapanmışsa da, Haçlılar daha o zamandan stratejileri üzerinde ciddi olarak düşünme ihtiyacını duymuşlardır. Şevk ve cesaret tek başlarına yeterli değildi. 13. yüzyıl boyunca Haçlı ülküsü güçlü olarak kalmaya devam etmiş ve Hristiyanlık âlemi hayal kırıklıklarına rağmen, umutlarını canlı tutmuştu. Fakat fiili olarak, Kutsal Topraklar, doğrudan saldırı yerine, dolaylı yoldan ele geçirilmek isteniyor gibiydi. 4. Haçlı Seferine katılanlar Bizans'ın iç işlerine karışmışlar, İstanbul'u ele geçirmekle (1204) oyalanmışlar ve bunun hareket için bir avantaj sağlayacağını kanıtlamak üzere umutsuz bir istek göstermişlerdir. 5. Haçlı Seferi başlıca düşman olan Mısır'a karşı hareketle gerçekleştirildi (1218-21). IX. Louis'in Haçlı Seferleri de Mısır'a (1248-54) ve Tunus'a (1270) yönelmişlerdir. Sadece II. Friedrich doğrudan Kudüs'e saldırmış, fakat Mısır sultanı el-Kâmil'e yaptığı pazarlık, Kudüs'ün bir bölümünü ele geçirmesini sağlamışsa da (1228), Hristiyanların sempatisini kaybetmesine yol açmıştır. Birçok kral 13. yüzyılda doğuya yolculuk yapmışlar ve Haçlı hareketi hep akillardan kalmıştır, fakat güçlerin dikkatle hazırlanması ve siyasal gerçeklerin dayatması, askerlerin üzerinde zorunlu olarak ayıltıcı bir etki yaratmıştır. Eski kör heyecan artık tehlikeli olarak görülmekteydi.

Boylece, bu veya başka yollardan 12. yüzyıl yenileştirmelerinin sonuçları, 13. yüzyıl insanların sorunları hakkında düşüncelerini ve hükümdarların sorumlulukla davranışlarını güvenmenin önemini anlamalarını sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, Avrupa'nın siyasal birimleri billurlaşmaya başlamıştır. Artık Norman Sicilyası gibi, yeni ortaya çıkan siyasal birimler yoktu. Eski güçler yeni yönetim ödevlerini üstlenmek, belirlikli sağlamak ve rakip siyasal taraflar arasında barış kurmak üzere ortaya çıkmışlardır. Hocaların oluşturduğu loncası sınav ve mezuniyet sistemiyle -ki bu sistem 12. yüzyılda bilinen den çok daha kendiliğinden bir öğretim tarzı gelişti-

miştir- Paris Üniversitesi'nin 13. yüzyılın başlarında ki örgütünün konumu herhalde simgeseldi. Yeni tip ten örgütlerde birbirlerini izleyen insanlar açık zihni- li, temel amaçları konusunda emin ve kendilerine gü- venen kimselerdi. Bu karakteristikler, aynı zamanda o çağın oran, düzen ve açıklığın önde geldiği Gotik mimarisi ile resim sanatında da su yüzüne çıkmışlar- dır.

13. yüzyıl önderlerindeki bu özgüvenin doğrudan kaynağı, Tanrıya olan inançları ve Kilisenin çalışma- larıdır. 13. yüzyıl boyunca, çoğu Romalı ailelerden ge- len bir papalar silsilesi, Hristiyanlığa konularının simgelediği Hristiyanlığın birliğini bir gerçek haline getirmeye uğraşan enerjik ve yetenekli önderler sağ- lamıştır. Roma Papalık makamının Batı'daki önceli- ği hiçbir zaman tam anlamıyla kuşkuyla hale gelme- miştir, fakat papalar geçmişte Sanctus Petrus'un na- ibleri olduklarını iddia etmişlerdir: 13. yüzyıla bir- likte bu ünvanın yüce ruhani iktidarları üzerindeki tüm yansımalarıyla birlikte "İsa'nın naibi" ünvanını tekellerine almışlar ve dünyevi hükümdarlara karış- ma haklarını basit bir imâ olmanın ötesine geçirmiş- lerdir. Bunlar köken itibarıyla Romalı soylular olarak, yerel sorunlarla uğraşmalarının gerektiği bir konum- daydılar, geniş yönetim aygıtları için kadrolar atamak ve buna bağlı olarak, Sanctus Petrus'un Orta İtalya- daki topraklarına egemen olmak kadar, tüm Hristi- yanlığın işleriyle de uğraşmak zorundaydılar. Romalı olarak, Roma ülkülerinin evrenselliğinden bazı şey- leri anlamakta, fakat aynı zamanda inatçı gerçekçi- ler olarak, yaptıkları işin etkin olması için Kiliseye ait topraklardan oluşan bir üssün de gerekliliğine inan- mışlardır. Bu dönem papaları, her ikisine karşı olan ilgileri bağdaşabiliyormuş gibi, hem İtalya'nın, hem de tüm Hristiyanlığın sorunlarıyla uğraşabilme ba- şarısını göstermişlerdir. Papaların Staufen hanedanın- dan imparatorlarla savaşları, kısmen Hristiyanlığın diğer kısımlarından alınan, tepki uyandıran ve dire- nilen vergilerle finanse edilmiştir. Ancak bu vergile- rin halkta tepki uyandırmasına rağmen, Roma'ya ge- ne de belli bir miktar para ödenmiş ve ne denli eleştirilse de sadakat korunmuştur. Papalar konuları- nın gerektirdiği kadar tahammüllü veya bilge olma- mışlardır, fakat bütün yanlışlarına karşın Hristiyan- lığın önemli bölümlerini kendilerine yabancılaştırma- mışlardır.

Papalar manevi görevlerinde etkin yardımcılara sa- hip olmanın önemini kavramışlar ve amaçlarını yal- nızca bürokratik yöntemlerle gerçekleştirmek istemiş- lerdir. III. Innocentius piskoposların kendi sorumlu- luklarına giren işleri kabullenmelerini sağlayarak Roma Papalık Meclisinin yükünü azaltmayı ummuştur. İngiliz piskoposları tarafından bırakılan çok miktarda kayıtlara bakarak yargı vermek gerekirse, pisko- posların şevk ve görev duyguları kuşakbışı bir görüş sağlamakta ve sistemin bozuluklarını teşhis etmekte hayli işe yaramıştır, fakat piskoposlar suistimalleri yokedememiş ve Roma'ya yeniden incelenerek kara- ra bağlanması için gönderilen işin yükünü azaltma- mışlardır. Papalığın ilgilenmesi gereken daha çok so- runu aydınlığa çıkarmışlardır. 13. yüzyılda Papa ve piskoposlar, papazların zayıflıkları ile laiklerin ceha- letlerinin üstesinden gelmek için kırsal bölgede gö- rev yapan din adamlarının daha iyi eğitim almaları- nın yeterli olmasalar bile, sonunda mutlaka zorunlu

Sağda. Papalık Devletinin gelişimi
Roma Kilisesi erken tarihlerden itibaren cömert toprak bağışlarına kavuşmuştur. Bu toprakların çoğu Lombard sâhidleri sırasında kaybedilmiş. Güneydekiler ise tasvirîciler İmparatorlarla olan çatışmalar ve Müslüman fetihleri nedeniyle elden çıkmışlardır. Papalar bu kayıpları telâfi etmek üzere, İtalya'da Frank krallarından toprak kabul etmişlerdir. Charlemagne'dan sonraki imparatorlar bağışlarını hem teyid etmişler, hem de artırmışlardır. Bağışlanan topraklarda etkin denetim sağlamak, bu konudaki belgeleri edinmek kolay değildir. Bu durum Roma Kilisesine 1115'de ölen mümin Toskana kontesi Mathilda tarafından miras bırakılan topraklarda da ortaya çıkmıştır. En uzun süre tahtta kalan Papa olan III. Alessandro zamanının çoğunu sürgünde veya Papalığa ait olan Benevento'da geçirmiştir. 12. yüzyıla gelinceye kadar papalar İtalya'da kâğıt üzerinde kendilerine ait olan toprakları biraraya getirip, denetleme becerisine sahip olamamışlardır. İşleri sürdürebilmek için Alman imparatorlarının lütüfkar yardımları gerekmektedir. Papalığın İtalya'da sahip olduğu topraklarda gerçek bir bağımsızlık istemesi, sonunda II. Friedrich'le kaçınılmaz kupaşa yolaçmıştır. Bu durum İtalya'yı imparatorlukları kopartmış ve Papalığın İtalyan topraklarının bağımsızlığını teyid etmiş ve bu toprak 6 yüzyıl süresince Papalığın elinde kalmışlardır.

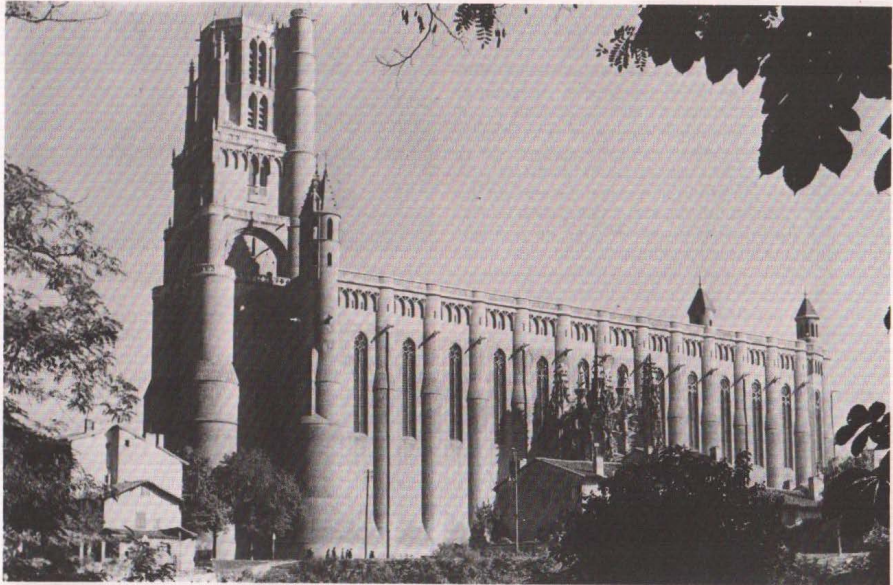

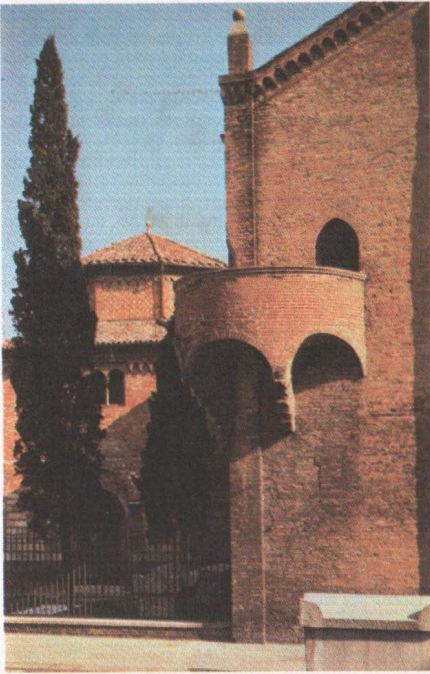

olduğuna inanma eğilimine girmişlerdir. Bu konuda piskoposların okulları ve muhtemelen de üniversiteler yardımcı olacaktı. Ancak 13. yüzyılda üniversiteler mahalle ve köy papazlarından çok yüksek kilise mensuplarının eğitildikleri yerlerdi. Sadece yüzyılın sonunda, VIII. Bonifacius küçük din adamları için birkaç yıllık eğitim sağlayabilmek üzere, onlara mahallelerindeki kiliselerinden ayrı oldukları zamanlarda da, halktan topladıkları gelirleri kullanabilme izni vermiştir. Böylece, 13. yüzyıl üniversite öğrencilerinin çoğu, eğitimleri süresince ya ailelerine, ya da koruyucularına bağımlı olmuşlardır. Bu arada, her mahalle kilisesine eğitilmiş bir papaz gönderme olağanının belirmesinden önce, papalar ve piskoposlar laikleri eğitime görevlerinde, her ikisi de doğrudan papanın koruması altında olan, Dominiken ve Fransiskan birader tarikatlarının yardımlarını görmüşlerdir. Her iki tarikat da eskiden piskoposlara ve manastır başrahiplerine ait olan vaaz verme etkinliğinde bulunmuşlar ve fakirlik içinde yaşamayı yeğlemişlerdir. Bunun anlamı, tekkeleri için bağış kabul etmeyi reddetmeleri ve bu durumda kent cemaatlerinin içinde gündelik nafakalarını dilenerek yaşamalarıdır. Bu kendini yadsıma olgusu, bizatihi, manastırların din sel ihtiyaçlara hizmet etmek üzere bağış kabul etme konusundaki eski tarzlarının ne denli genel bir husumete ve din adamlarının bu işten Tanrıdan daha fazla yararlandıkları konusunda kuşkuyla yola çıktığını göstermektedir. Yeni din adamları değerlerinin sadakalarıyla yaşamayı ve böylece geçmiş yüzyılların keşiflerinin rollerini tersine çevirmeyi önererek, kuşku ları gidermeye çalışmışlardır. Bu tarikatların 13. yüzyıl boyunca bütün Hristiyan âleminde ve hattâ onun dışında halk tarafından çok tutulmalarına rağmen, her iki tarikat da daha başlarda Güney Fransa'nın ve Orta İtalya'nın özellikli bölümlerindeki sapkınlıkların etkileriyle mücadele etme görevini üstlenmişlerdir. Dominikenler Albigeois sapkınlarını doktrin konusunda açtıkları bir tartışma ile yenmeye niyetlenmişler, Fransiskanlar ise dindaslarına, tartışmaları tahrik etmeden mütevazı bir şekilde hizmet ederek

Solda. San Pietro Kilisesinin kubbesinden alınmış, mozaikten bir III. Innocentius portret, bugün Vatikan'dadır. San Pietro'nun Constantinus çağından kalma mozaikleri III. Innocentius döneminde (1198-1216) uyarılırken, Papanın bu genç, büyük ve ince başını da dahil olduğu iki ilave olmuştur. İnce tabaka üzerinde içgicil ve yanaklara parlaklık vermek, akla işin Yunanlı bir sanatçı tarafından yapıldığını getirmektedir; başlığın tarzı da dikkat çekicidir. Papalık o dönemde prestijinin şahikasıdır, fakat egemenliğini simgeleyen üç katlı tacı henüz benimsemiştir.

Sağda. Sainte Cécile Katedrali, Albi, inşasına 1282'de başlanmış, 14. yüzyılda bitirilmiştir. Güney Fransa tarzında ağız tuğlaıyla inşa edilen katedral geniş bir iç kuma sahiptir; dış görüntüsü kavrayışın katı yücelliğini gözler önüne sermektedir. Destek çıkıntılarının arasında yan kapella yer almaktadır. Güney kapısı sonradan eklenmiştir. Bu katedral, sapkınların bir kez daha üredikleri Güney Fransa'da inşa edilen Gotik tarzındaki anıtların en zarif olanıdır.

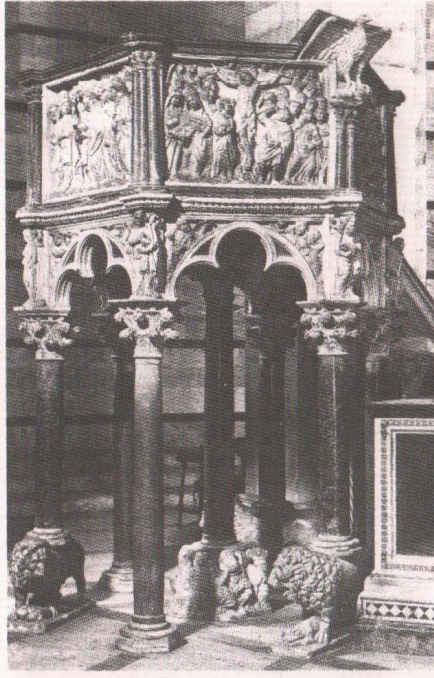

örnek olmaya çalışmışlardır. Uygulamada her iki tarikat da kısa sürede geniş kitlelere vaaz verir hale gelmişler ve zorunlu olarak üniversite kentlerine yerleşip buralarda üyelerini eğitmişler ve o günlerin en ülkücü gençlerinden yeni üyeler sağlamışlardır.

Keşişlerin bu dönemde sapkınlarla mücadele etmede gösterdikleri başarı, kuşkusuz onların Hristiyan âleminde genel bir güvenliği sürdürmelerine yardımcı olmuştur. Özellikle Albigeois sapkınları, 12. yüzyıl boyunca onları vaaz yoluyla kazanmaya yönelik tüm girişimlere direnmişlerdir. İnatları en sonunda III. Innocentius'un bile, onlara karşı bir Haçlı Seferi çağrısında bulunmasına (1209) yolaçmıştır. Albigeois'ların gücü (1240'larda) askeri araçlarla kırılmış ve tehlike azaltılmıştır. Zamanla bölgede vâaz vererek ve buna bağlı olarak sapkınların kökünü engizisyon yoluyla kurutma görevini üstlenen Dominikenlerin Albigeois bölgelerinde yarattıkları psikolojik tepkileri hayal etmek mümkündür. Sapkınlık Dominikenlerin entellektüel üstünlükleri sayesinde değil de, o dönem insanların Kilisenin sapkınlarla başa çıkabilecek güçte olduğuna inanmalarından ötürü yok edilebilmiştir; insanları bu düşünceye yönelten Kilisenin komünundan entellektüel olarak emin olmasıdır.

Biraderler, üniversitelerde dinin doğrularına düşünsel bir güven oluşturulması konusunda da önemli roller oynamışlardır. Skolastik dinbilimin en ünlü hocalarının hepsi tarikat mensubu biraderlerdi-Büyük Albert (Albertus Magnus), Aquinaslı Thomas, Duns Scotus ve Occamlı William. Paris Üniversitesi 13. yüzyılın başlarında ilk kez örgütlendiğinde, araştırmaların etkilendikleri başlıca kaynak Aristoteles olmuştur. Mantık konusundaki eserlerinin yeniden keşfi, 12. yüzyıl boyunca ilgileri tahrik etmiş ve mantıkçılar nezdinde sahip olduğu ün, en azından bilimsel eserlerine karşı saygılı bir tavrın oluşmasını beslemiştir. Ancak bilimsel eserleri 13. yüzyılın başlarında genel

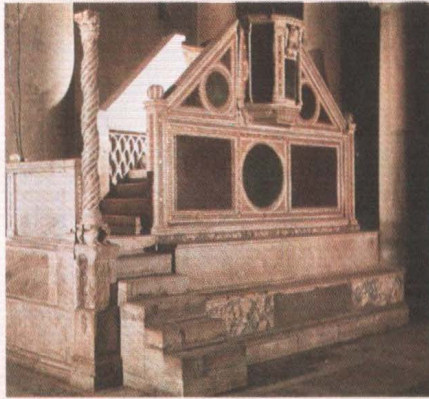

Solda. Pisa'daki vaftizhanenin bu mimberi 1259'da Nicola "Pisano" tarafından yapılmıştır. Nicola 11. yüzyıldan beri güçlü bir figür yontuculuğunun sürdürüldüğü Apulia'da doğmuş ve yetişmiştir. Buradaki hersey, biçim, geniş ölçekli kabartmalar, kumaşların gösterim tarzı ve şekillerin yontulma tarzı, aynı tarihlerde Toskana'da geçerli olan Gotik tarzla zıtlasmaktadır.

En solda. San Stefano, Çarşıma Genişleme Kilisesi, Bologna'da şimdiki biçimlerini 11. ve 12. yüzyıllarda alan ve İsa'nın dünyevi hayatının safhalarını simgeleyen dokuzluk bir grupta yer alan kiliselerden biridir.

Piazza'nın (meydan) katışına gelen cephe duvarında dışarıya açılan bir mimber vaiz için işe yarar bir cep meydana getirmektedir. Hristiyan âleminin en büyük düşünsel merkezlerinden birinde, kamunun söyleyle cesaretlendirilmesine atfedilen yeni dönem ilk işaretlerinden biri olarak, kiliselerin bu iş için kullanılmalarından önce, tarikat üyesi biraderlerin yapıtları gibi, özel olarak geniş kitlelerin dinleyici olarak bulunmalarına alan tahsis edilmiştir.

Aşağıda solda. San Lorenzo fuori le Mure, Roma'daki Yeni Ahîd'deki Havari mektuplarıyla incil'in garı olarak söylendiği ambone veya kürsü. 12. ve 13. yüzyıllarda Roma kiliseleri ıslah edilip yenileştirildiklerinde, görkemli tarzda yeni mobilyalarla donatılmışlardır. Mozaik biçiminde şekillendirilen mermer veya porfir (somaki) taşı tabakalar kullanılan "Cosmati" tarzı özellikle beğenilmekteydi. Resimdeki, Cosmatlı ambone'nin en zarif örneğidir.

olarak daha iyi tanınır hale geldikçe, bazı hocalar öncelikle onun besbelli Hristiyanlığa aykırı öğretilerine, örneğin yaratılış veya insanın doğası hakkındaki görüşlerine cephe almaya başlamışlardır. Bir başka hususmet nedeni ise, Aristoteles'in bilimsel eserlerinin çok güç anlaşılması ve Müslümanlar tarafından yazılmış Araçça yorumların tercümelerine yapılan atıflar olmaksızın bunların kavranmalarının mümkün olmamasıdır. Onu savunulara karşı duyulan hususmet, Aristoteles'ten duyulan kuşkuyu güçlendirmiştir. Ancak Aristoteles'in Hristiyan hayranları cesaretlerini kaybetmemişlerdir. Bunlar bu zor eserlerden öğrenecek çok şeyleri olduğunu görmüş ve itiraz edilebilir noktalardan ötürü yollarından dönmeye razı olmamışlardır. Bazı cesur düşünürler daha da ileri gitmişler ve Aristoteles'in öğretilerini yeniden yorum-

Aşağıda Moğol İmparatorluğu.

Aşlında Moğolların tarihi Avrupa Orta Çağ tarihinin bir bölümünü meydana getirmektedir, fakat Moğol İmparatorluğu'nun varlığını Avrupa üzerinde derin etkileri olmuştur. Moğollar Doğu Avrupa'daki tahripkâr faaliyetlerine (1237-41) rağmen, hemen eski Müslüman düşmana karşı potansiyel mütefikler olarak kabul edilişleridir. Hem Papa IV. Innocentius, hem de Fransa kralı IX. Louis bunu örnekmek üzere onlara elçilik kurulları göndermişlerdir, bu hükümdarların Han'ın yanına Karakorum'da ulaşan cesur habercilerin raporları, Marco Polo'nun daha hayalî anlatıları kadar ünlü olmasalar bile, sessiz şaşkınlıklara yol açmışlardır. Tüccarlar ve misyonerler 14. yüzyılın sonuna kadar Moğol Asya'sı boyunca sürekli bir bağlantıyı muhafaza etmişlerdir. Moğol İmparatorluğu'nun tarihlerinin akışını değiştirdiği ve gelişmelerini uzun bir süre için engellediği Rusların üzerinde daha doğrudan ve gerçek bir etkisi de olmuştur. Fakat İslami Orta Doğu kuşkusuz Moğollar tarafından, Hristiyan âleminin kurtulduğu bir çekilde, parampaça edilmiştir. Bağdat Halifeliği nihai olarak yok edilmiş ve Halife Mısır'daki Memlük Sultanlarının kanatları altında yaşamak zorunda kalmıştır. 15. yüzyıl kadar geç bir tarihte Moğollar Timur'un yönetiminde, yeni tomurculanmakta olan Osmanlı devletini parçalamışlardır. Bu durumda Hristiyanların Moğolları muhtemel dostlar olarak kolları açık olduğu halde karşılamalarının nedenleri vardır, hatta onları Hristiyanlaştırma umutları bosa çıkmış olsa bile.

layarak, bunların Hristiyanlarca kabul edilebilir nitelikte olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Daha da cüretkârlar ise, biri din, diğeri bilim için olmak üzere iki gerçeğin olması gerektiğini bile düşünmeye başlamışlardır. 13. yüzyıl üniversiteleri, skolastiğin daha çok kısır zekâları akla getiren bir terim olmasına rağmen, fazlasıyla tartışılan yerler haline gelmişlerdir; gerçekten bu tartışmaların ürünleri Hristiyanlığın entelektüel gelişiminde çok önemli ve güdüleyici olmuştur. Bu dönemim Hristiyan hocaları herşeyden çok, antikitenin putatapar gerçekçiliği tarafından sunulan sorunların ölçüsünü ve İslâmın dev düşüncülerini ele almışlar ve başlangıçta her ikisine karşı duydukları korkuyu aşarak, kendi düşüncelerini ortaya çıkartmışlardır. Batı ilk kez entelektüel alanda kendine güven duymaktadır. Bu kavrayış değişikliğinin işareti olarak Aquinas'ın *Summa Contra Gentiles*'ine Hristiyan olmayanlara karşı "Summa" bakılmalıdır; söylediğine göre bu eser yeni fethedilen Balear Adalarındaki Dominiken misyonerlerinin eğitimi için ismarlanmıştır. Eser, Hristiyan dinbiliminin rasyonel bir sunumu olarak ele alınmış ve Müslümanların kendi tektarın konumlarından Hristiyanlığı kabul edilebilecekleri varsayımına dayandırılmıştır. Bu eser, başkalarının kısa dönemde Hristiyanlığa kazanılması konusundaki değeri ne olursa olsun, entelektüel bir başarı olarak bir *tour de force*'dur.

Moğollara gönderilen misyonerler

Yeni dinsel tartışmalar, eskilerin tersine, Kilisenin alanının dışında kalanları etkilemek ve Hristiyanlaştırmak üzere, uzaklara gitmişlerdir. Bunların en çarpıcı başarıları, vaaz vermek için çok uygun olan muazzam kiliseler kurdıkları, o sıra gelişmekte olan kentlerde görülmüştür-birçok yerde bunlar hâlâ ayak

tadırlar. Fakat en çarpıcı başarıları, Hristiyanlığın dışına düzenledikleri şaşırtıcı misyonerlik yolculuklarıdır. Dominikenler Orta Volga bölgesinin doğusundaki topraklara 1239'dan önce ulaşmışlardır. 10 yıl sonra ise Longjumeau'lu André Tebriz'e varmıştır. Yüz yıl kadar bir süre içinde Dominikenler Orta Asya, Hindistan ve Semerkand'da görülmüşlerdir; aynı dönemde Fransiskenler Moğol İmparatorluğu'nun başkenti Pekin kadar uzaklara ulaşmışlar ve burada bir piskoposluk kurmuşlardır. Üslerinden çok uzakta olan bu misyonerler olağanüstü bir iman ve cesarete sahiptiler. Kuşkusuz bunlar, Doğuda bu kadar uzaklara kadar giden ve hayatlarını tehlikeye atan yegâne Hristiyanlar değillerdi. Bunlar Çin'de bile Nasturi Hristiyanlar bulmuşlar ve bilinmeyen sayıda Hristiyan, Moğolların Avrupa'ya yaptıkları akınlardan sonra Asya'ya götürülmüşlerdir. Venedikli tüccarlar Polo kardeşlerin Büyük Han'ın sarayını ziyaretleri (1275) diğer başka cesur Hristiyanların bu uzun yolculuğu ve Asya'daki Moğol varlığı, Avrupalıların böyle davranabilmelerine yardım eden faktörlerden biridir.

Moğollar Hristiyan âlemine ilk kez, 1277'de, Orta Asya stebinden başlattıkları akınları Kiev Rusya'sına ulaşıp, bunların büyük ticaret kentlerini tahrip ettiklerinde girmişlerdir. Önderleri, Cengiz Han'ın torunu Batu'nun yönetiminde Avrupa içlerinde ilerlemeye devam etmişler ve 1241'de Silezya'daki Legnica'da büyük bir güçle karşılaşarak onu bozguna uğratmışlardır. Ancak, Büyük Han Ögedey'in Orta Asya'da ölmesi Batu'nun daha ötelere ilerlemesini engelleyebilmiştir. Tahtın intikaliyle ilgili sorunlar nedeniyle Batu geri çekilmiş ve bir daha geri dönmemiştir. Fakat Papa

v. Innocenti'n henüz İslamiyete bağlanmamış bu kadar büyük bir gücün gelmesinden o kadar etkilenmiştir ki, Moğolların ardından Giovanni Carpin'i bir ittifak teklifiyle Asya'nın derinliklerine yollamıştır (1245-47). Bu girişim birkaç yıl sonra, Kutsal Topraklar'daki gözlem yerinden Moğolları kendi tarafına çekmenin anlamını gören IX. Louis tarafından tekrarlanmıştır. Elçisi Willem van Ruysbroeck (Wilhelmus Rubruquis) kendinden önceki Carpin'i'nin yolunu tutmuş ve bunların Moğollar hakkında anlattıkları Kırım'daki Ceneviz kolonisinin limanları üstünden step boyunca ve gerekirse Pekin kadar uzaklara bu yolculuğu yapmaları için çok kimseyi cesaretlendirmiştir. İran Moğollarının Hanının 1300'lerde İslamiyeti kabul etmesine kadar, iki kuşaktan fazla sürede, Orta Asya'daki Moğol iktidarı özellikle Moğolların 1258'de Bağdat'taki Halifeliği yok etmelerinden sonra -bu olay Mamluk hükümdarı Baybars'ın öfkesine yolaçarak, onları 1260'da Suriye'de bozguna uğratmasına neden olmuştur- Hristiyanlara bir umut kaynağı olarak gözükmüştür.

Bu bozgun Hristiyanları Moğolların potansiyel mütefikler olarak o kadar da değerli olmadıkları konusunda ikna etmiş olmalıdır. Yüzyılın sonunda Batı'nın en çok ulaşabileceği Moğollar, fillen İslamiyetle uyumuşlardı. Bu dini kabul ederek Orta Asya'daki egemenliklerini koruyabilmişler, fakat İmparatorluklarının birliği 1259'da büyük Han Mönğke'nin ölümünden sonra devam edememiştir. Çin'deki (Yüan nenedanı) ve İran'daki (İlhanlılar) Moğollar, en azından kendilerini yardımcı olmak üzere yerel yönetim geleneklerinden yararlanmışlardır. Çağatay ve Altın Ordu Hanlıklarında, Moğollar Ruslar gibi, komşuları olan halkları, dehesat yaratma yeteneklerine dayanarak bir bağımlılık konumunda tutma becerisine sahip olmalarına rağmen, göçebe hayat tarzlarını korumuşlardır. Ancak kendileri için daha dengeli bir toplum geliştirme fırsatını kullanmamaları nedeniyle, tolleri değişmesi sadece bir zaman sorunu haline gelmiştir. Onlar geleneklerindeki ısrar ederlerken, komşularından bazıları kendi değerlerini koruyabilmek için gelişmek zorunda kalmışlardır. 14. yüzyılın son üçte birinde İlhanlı Önderi Timur, 1.5 yüzyıl önceki atalarının tahripkâr tarzında, Osmanlı Türklerinin oluşturdukları İmparatorluk da dahil-tüm Batı Asya'yı talan ederek fethetmiştir. Fakat onlarınrının tersine, İmparatorluğu 1405'deki ölümünden sonra bir kuşak süresince bile ayakta kalma becerisini gösterememiştir. Örneğin Osmanlıları çabucak eski durumlarına ulaşımlar ve 1422'de İstanbul'a bir saldırı düzenleyecek kadar yavuzlaşmışlardır. Fakat Moğolların olumsuz nitelikleri tarihsel önemlerini gölgelermelidir. Herşey bir orman yangını gibi yayılmışlardır, fakat büyüme tekrar belirdiğinde, yeni bir güçle birlikte gelmiştir.

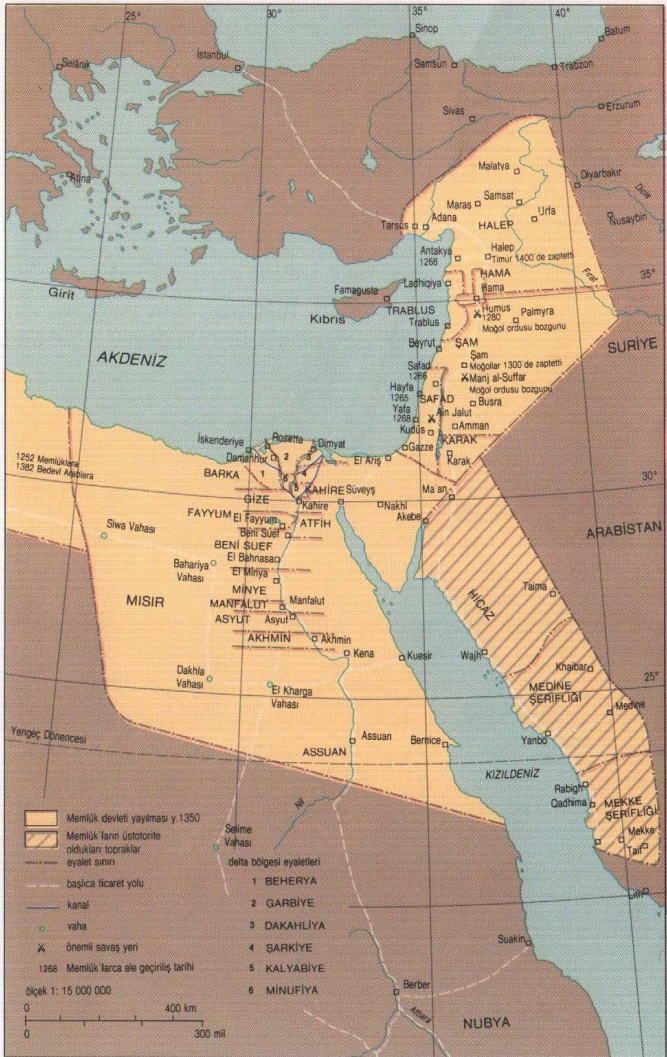
Hıristiyanlık ve İslâmiyet: kayıplar ve kazançlar

Rus prenslerinin Altın Ordu'ya karşı 15. yüzyıla kadar temkinli ve saygılı tavırları, Hristiyan Avrupa'nın İslâm güçlerinin gerçeklerini tanıdığını uygun bir şekilde belirtmektedir. Latin Haçlılar İslâmiyete tam kalbine meydan okumuşlar, Müslümanlar da kendi ortamlarındaki bu yabancı unsuru devre dışı bırakabilecek için yavaş yavaş güçlerini yeniden toplayıp, yeniden yerleştiler. Etki alanlarının ötesindeki Hristiyanlar ise, kendi cephelerinden bir karşı saldırıa bulunabilecek şansları konusunda şaşırıcı bir bir iyimserliğe sahip olmuşlardır. St. Louis'nin imanı Mısır'da bozguna uğratılmasına rağmen, Suriye'deki direnmenin 4 yıl daha iyi kötü sürmesini sağlarken, yalnızca Latin şevkinin en iyi bir temsilcisi oldukları düşünülmektedir.

makla kalmamış, aynı zamanda diğerlerinin imanının güçlenmesine de katkıda bulunmuştur. Latine-
nin umutları, ancak 13. yüzyılda Mısır Memlûkları-
nın Kutsal Topraklar'daki sonuncu Hristiyan müstah-
kem mevkilerini temizlemelerinden (1291) ve Batı As-
ya'daki Moğolların İslâmîyeti kabul etmelerinden
sonra, aşikâr bir şekilde kırılmıştır. İslâmîyet böyle-
ce Asya ve Kuzey Afrika'daki egemenlik alanlarını ye-
niden ele geçirmiştir. 14. yüzyılın ikinci yarısında Os-
manlıların Balkanlardaki ilerlemeleri, İslâmî baka-
şısından, iman yayma konusunda uzun süre kesin-
tiye uğratılmış bir ödevin yeniden sürdürülmesinden
ibarettir; eski din yeni bir güvence ortaya çıkmaktadı-
r. Bu dönem, tarihçi ve filozof İbn Haldun (1332-
1406) gibi bazı ünlü İslâm bilginlerinin çağıdır. Bu dö-
nem aynı zamanda İslâmın eski düşmanı, Hristiyan-
lığın başkenti İstanbul'un Osmanlılar tarafından ni-

Sağda: 1284-85'te Sultan Kalavun tarafından yaptırılan külliye, sıfahane, medrese ve türbe Kahire'deki yapılar arasında benzeri olmayan mimarî başarıları neydena getirmişlerdir. Yapı şeklinin, minarının ön cephe duvarını çentire dizileri ve cumbalarla peşeli bir şekilde işlemesiyle bütünlük içinde olması, İslâm mimarisini dış görünüş açısından cazip ve ilginç hale getirmeyi amaçlamaktadır. Hristiyan yapı tarzının Doğu'daki etkisi farkedilmektedir.

En sağda. Marco Polo Çin'e gitmek üzere Venedik'ten ayrılırken, Marco Polo'nun *Li Livres du graunt Caam* adlı kitabından, 1400 civarı.

Memlûklâr döneminde Mısır Memlûk Mısır'ı, gördükleri hakkında anlatılar bırakarak, buraya hayran olan ve buradan endişe duyan Oria Çağ sonu Hristiyanların, tanıdıkları en büyük Müslüman gücüdür. Kahire onların en büyük pazarıdır ve oraya giden bütün tüccar ve hacılar, dünyanın en büyük kentlerinden biri olarak etkilensim olmalıydı. İslâmî birliğin parçalanmasından sonra, Mısır gene önemli bir siyasal güç haline gelmiştir, fakat dinsel açıdan Sünnî olmaması; nüfus, refah ve stratejik konumu bakımından İslâmî olmasına rağmen, İslâm dünyasına önderlik etmesini engellemiştir. Mısır'ın Sünnî Selâhaddin tarafından 1171'de fethedilmesinden sonra ülke hemen İslâmî dünyanın sorunlarının çözümünde başa geçmiştir. Ülkenin askerî seçkinleri olan Türk kölelerin meydana getirdiği Kölemen (Memlûk) ordusu, 2.5 yüzyıldan fazla süren bir rejimi devam ettirmiştir. Bu ordu, adı itibariyle pek iyi bir üne sahip değişmiş benzeriydi, fakat Filistin'deki Hristiyan ileri karakollarını o yok etmiş, Moğolları Suriye'deki sınırdan içeri o sokmamış ve egemenliği Arabistan'ın kutsal yerlerine kadar genişletmiştir. Kölemenler Nil deltasında etkin bir eylem yönetimi sürdürmüşler ve Nil boyunca güneye doğru Nubya'ya, Etyopya kadar uzaklara varıncaya kadar fetihlermişlerdir. Hristiyan ve Müslüman tüccarlar, Memlûklârın Kızıldeniz kıyılarında olmalarından yarar sağlanmışlardır. Memlûklâr bu yolla Müslümanların Afrika Boynuzu ve Hindistan'a ulaşmalarına olanak vermişlerdir. Anıtları ve mamul ümlükleri, Memlûk devletin Mısır'ı zengin, bağımsız ve saygı duyulan bir ülke haline getirme uğraşında, Ortâ Çağdaki bütün öncellerini aştığını göstermektedir.

hâî olarak fethedilmesine de tanık olmuştur. Tüm dünyayı gezen seyyah İbn Batuta, İslâm âleminin bir ucundan öbürüne bu dünyayı gördüğü haliyle, bu uğurluğun kıyısında yaşayan Batı Avrupa'nın önemsiz halklarına karşı şaşkıncı olmayan bir şekilde kayıtsız kalmıştır: onların da günlerinin birgün geleceğini hayal edemezdi.

13. yüzyılın sonlarında Hristiyanlığın karşısında ki İslâm devletlerinin en büyüğü kuşkusuz Mısır'dır. Selâhaddin 1171'de ülkeyi tekrar Sünnîliğe kazandırmış ve 13. yüzyılda Haçlı devletlerini yoketme hareketinin gerçek üssü haline getirmiştir. IX. Louis'nin Mısır'a karşı giriştiği hareket yalnızca kendi bozgunu için bir fırsat olmakla kalmamış, aynı zamanda Türk "köle" ordusunu iktidara getirecek olan Memlûk hanedanının kurulmasına da yolaçmıştır. Bu dönemden itibaren Mısır yeniden İslâm dünyasına ağırlığını koyabilir hale gelmiştir. Ülke tahlil bakımından zengindir, kalabalık bir nüfusa sahiptir ve Hind Okyanusu ile güney ve köle elde ettiği Afrika'nın içleleriyle olan bağlantıları nedeniyle ticarete hayatı bir rol oynamaktadır. Sultan Baybars (1260-77) egemenliğini yalnızca Suriye'ye değil, aynı zamanda Numidiya ve Berberler üzerine de genişletmiştir. Ülkesinin refahını artırmış ve camiler, okullar inşa ettirerek ve Sünnîliği teşvik ederek mümin bir Müslüman olarak üstüne düşeni yapmıştır. Ardılı Kalavun (1279-90) aynı tarzda devam etmiş ve Kahire'de bugün ayakta kalan en eski şifahaneyi yaptırtarak ün kazanmıştır. Sultan er-Nasır da, (1298-1340) saltanatının sonlarına doğru ortaya çıkan karışıklıklar, sistemin gerilediğini haber vermekle birlikte, aynı derecede güçlü bir hükümdar olmuştur. İkinci bir Memlûk hanedanı (1382-1517) daha az seçkin bir tarihe sahip olmuştur, fakat sonunda Osmanlı fethiyle devre dışı kalana kadar tutunabilmiştir ki, aynı tarihlerde Portekizliler Kızıldeniz'e ulaşmışlardır. Mısır'ın 14. ve 15. yüzyıllardaki güçlü Hristiyanlar tarafından küçümsenmemiş ve bu ülke gelen birçok seyyah geriye lehte raporlarla, donecek kadar etkilensimleşirdi. İslâmiyet Avrupa'da saygı uyandırmaktan geri kalmamıştır.

Ancak, 11. ve 12. yüzyılın küçük emirliklerini ortadan kaldıran bu büyük İslâmî devletlerin pekişmeleri, Batı'daki İslâmî sınırların eski hallerine getirilmelerine yardımcı olmuştur. İslâmî uygarlığın bu yüksek noktası ile geçmiştekiler arasındaki belirleyici farklardan biri, Batı Akdeniz'in geri alınamamasıydı. Sicilya'nın Normanlar tarafından Hristiyanlığa kazanılmasına bile karşı çıkılmamıştı. Tersine, Normanların husumetinin yıpratıcı ihtarları komşuları Tunus'a yapılan aralıklı akınlar biçiminde kendini göstermiştir. Balear adaları da 13. yüzyılın ortalarında Müslümanlardan alınmış ve bu arada Aragon ve Kastilya kraları İspanyol topraklarını güneye doğru ilerletmişlerdir. 1300'lerde İspanya Müslümanlarının elinde yalnızca, iki yüzyıl kadar Kastilya'ya bağımlı bir devlet olarak yaşayan sonra Araplarla takas edilen Gırnata krallığı kalmıştır, fakat bu devlet bağımlı statüsüne rağmen çağdaşı Müslüman sarayları gibi parlak bir kültüre sahiptir. Gaddar Pedro'nun (I. Pedro, 1350-69 arası kral) Kastilya'sı gündelik hayatın incelmesi, mimari, iç süsleme, ağaç ve kumaş işçiliği konularında Müslüman bağımlılarına çok şey borçludur. Bu krallık, Müslümanları veya İslâmiyeti yok etme konusunda ne siyasal, ne de dinsel bir arzu göstermiştir. İslâmiyetin kültürel üstünlüğü, Hristiyanların ona karşı istemeye istemeye saygı duymalarına yolaçmıştır. Kuzeydeki küçük, fakir ve seyreken nüfuslu Hristiyan devletleri daha güneydeki Müslüman devletlerinin işine, ancak Kurtuba Halifeliğinin çökmesinden (1038), onun yerine geçen krallıklar (taifeler) arasındaki rekabetten ve Kuzey Afrika'da isyanları İslâmî güçlerin (önce Al-Moraviler, sonra da Al-Mohadiler) ortaya çıkmalarından sonra derinlemesine karışmaya başlamışlardır. Toledo'nun 1085'te Hristiyanlar tarafından ele geçirilmesiyse en yüksek noktasına erişen ilk etkinlik patlaması, 12. yüzyıldan itibaren, beklenebileceği gibi büyük bir Haçlı Seferi tarafından izlenmiştir. Hristiyanlığın ve İslâmiyetin temsilcileri arasındaki bu büyük mücadelede her iki taraf açısından da kesin bir zaferle sonuçlanmamış ve 13. yüzyılın başlarından önce Hristiyan güçler inis-

yatifi ele geçirememişlerdir. Al-Mohadilerin meydan okumasına cevap vermek üzere toplanan Hristiyan güçleri, 1212'de Las Navas de Tolosa savaşını kazanmışlardır. Bir kuşak süresince, önce Kurtuba'nın (1235), İshbiliye'nin sonra da (Sevilla 1248) III. Ferdinand (1671'de aziz ilân edilmiştir) komutasındaki Kastilya güçleri tarafından ele geçirilmeleriyle yeniden fethin ana kısmı tamamlanmıştır. Böylece, Kastilya kralı kendini geniş bir toprak parçasının efendisi olarak bulmuş, fakat aynı zamanda efendisi olduğu bu toprakların, Müslümanların kaçmalarından sonra nüfuslarını çok büyük ölçüde kaybettiklerini de görmüştür. Kastilya'nın yeni kralı X. Alfonso (Bilge), kuzeyden Endülüs'e yerleştirmek üzere insan getirme

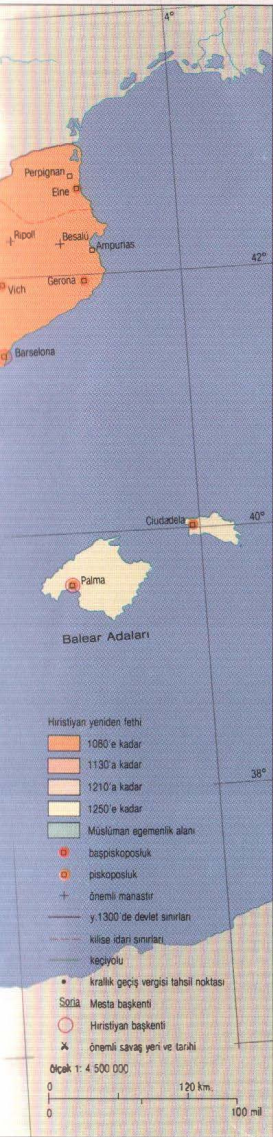
ye uğraşmıştır. Kiliselere, askeri birliklere ve soylulara, olabildiğince çok sayıda Kastilyalının bu yeni kazanılmış toprakları geliştirmelerini cesaretlendirmek üzere geniş toprak parçaları verilmiştir. Beş yüzyıl Müslümanların yönetiminde kalmış olan bu ülkenin özümlemesi hükümetin enerjisini tüketmiştir. Gırnata krallığını zaptederek yeniden fetih hareketinin tamamlanması konusundaki öneriler 1492'den önce kuvveden fiile çıkmamışlardır. İspanyol krallıkları iki yüzyıl süreyle ana faaliyetlerinin Müslümanlara düşmanlık olmasından vazgeçmişler ve aslında Müslüman ve Yahudilerin varlığını şaşırı ölçülerde hoş görmüşlerdir. Bu hoşgörü, 14. yüzyılın sonunda yeni bir tahammülsüzlüğün kendini büyük bir Yahudi ki-

1300'de İspanya
Orta Çağ İspanya'sına ilişkin haritalarda kaydedilebilir nitelikteki en dramatik değişimler 11. yüzyılın ikinci yarısında veya 13. yüzyılın ilk yarısında görülmektedirler. Bunların sonucu olarak İspanya'daki İslam iktidarı Gırnata (Granada) krallığıyla sınırlanmıştır. Üstelik bu krallık da Kastilya'nın üst otoritesini tanımak zorunda kalmış, ama nihai olarak ortadan kalkması için iki yüzyıldan fazla bir sürenin geçmesi gerekmiştir. Bu dönem boyunca Yarımadada 5 krallık halinde bölünmüştür: Portekiz, Kastilya, Navarra,

Aragon ve Gırnata; bunlardan herbiri kendi çıkarlarının ve anlaşmalarının peşinde koşmuştur.

Sağda. II. Friedrich'in oğlu Sicilya kralı Manfred (1258-66) için hazırlanmış kuşlar ve doğan yetiştirme hakkındaki incelemesinin bir kopyasından. Friedrich'in kendi metnine en sadık olan bu kopyadır ve asil metinde yer almayan gereken resimler burada da yeniden aslına sadık bir şekilde yapılmışlardır. Altı kitaptan yalnızca ilk ikisinin resimleri tamamlanmıştır

yımı biçiminde göstermesine kardar devam etmiştir. Sicilya ve Avrupa iktidarı

Kastilya Güney İspanya'yı istilâ ederken, Aragon kralı I. (İames) Jacques'ın Haçlı şevki doğu sahillerine uzanmış ve denizi aşarak Yarımada'yı Balear adalarına bağlamıştır. Bunun sonucunu olarak, saltanatının bitiminde Aragon tacına bağlı devletler, daha çok, o dönemin tüm krallıklarından daha fazla 13. yüzyıl Venedik devletine benzeyen Barselona'dan yönetilen bir deniz imparatorluğu biçimini almışlardır. Aragon'un kendisi ise kralın sahip olduğu toprakların en önemlisi parçasıdır. Kral ve ardılları, tıpkı Kastilya kralları'nın hanedanlarının Asturias kökenine sırt çevirmelerindeki gibi kesin bir biçimde yüzlerini denize döndürmüşlerdir. 13. yüzyılın İspanyol kralları, vatandaşlarındaki ağır sorunların üstesinden geldikleri için, artık Hristiyan âleminin sorunlarında öncelikli bir yer almaya hazırıldılar. Geçmişte Aragon kralını İmparatorlukla, Provence'taki toprakları aracılığıyla ilişkisi olmuştu. Staufen iktidarının, özellikle II. Friedrich'in ölümünden sonra parçalanması, kaçınılmaz olarak sonraki krallarıyla ilgilendirmiştir. Belki bundan daha şaşırtıcı olanı, Kastilya kralı X. Alfonso'nun İmparatorluk işlerine karışmakta gösterdiği aceleciliktir. Büyük imparatorun torunlarından biri olarak 1257'de Alman tahtına seçilmeyi kabul etmiş ve bu ünvanı ancak 1274'de reddetmiştir. Kastilya, I. Carlos'un (İmparator V. Charles [Quint]) üç yüzyıl sonra bu yükü taşımış olmasına rağmen, bir bağlantı kurmak için çok uzaktır. Fakat Aragon kralının Sicilya'ya müdahalesi, daha ciddi bir uğraştır. II. Pedro II. Friedrich'in torunlarından biriyle evlenmiş ve 1282'de Sicilyalılardan, krallığı ele alması ve Fransız kralı Charles d'Anjou'yu adadan atması için yapılan daveti kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren 1860'a kadar Sicilya İspanyol krallık hanedanı tarafından yönetilmiştir.

12. yüzyılda Sicilya, Norman krallığının üssü haline gelmişti; 13. yüzyılın ilk yarısında ise II. Friedrich'in İmparatorluk içindeki iktidarının temeli olmuştur. 1282'den sonra da, ya Aragon tacının bir bölgesi ya da dünyada pek de önemli olmayan yarı özerk bir krallık olmuştur. Ada kralları'nın egemenliklerini Kuzey Afrika'da Tunus civarında yayma konusundaki 11. yüzyıldan beri tekrarlanan başarısızlıkları, Sicilya'nın bir ana birleşme değil de, bir sınır hattının en son noktası olduğu anlamına gelmiştir. Napoli kralı adayı ele geçirmeyi başaramamışlar ve V. Alfonso'dan (1416-58) önce hiçbir Aragon kralı Napoli'yi Sicilya'dan almayı başaramamıştır. Böylece Sicilya 1282'den sonra iki yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca bağımlı bir konuma düşmüştür. Sicilya, hükümdarlarının Orta Akdeniz'den Palermo'ya kaynak akıtma becerisini gösterdikleri zamanlar, doğal olarak refaha ulaşmıştır. Hristiyanların Kuzey Afrika'ya karşı ilgilerinin sadece ticari amaçla hale gelmesiyle de, Sicilya, İtalya'nın veya Aragon krallığının önemli bir ilâvesi olma rolünü yeniden elde etmiştir. II. Friedrich döneminde bile Sicilya kendi haline bırakılmış ve Friedrich üç yaşından itibaren 15 yılını adada geçirmiş olsa bile İmparator olduktan sonra Adayı yalnızca beş kez ziyaret etmiş, sadece bir keresinde iki yıl kadar kalmış ve 1233'den sonra da adaya bir daha adımını atmamıştır. İmparatorluktan çok karlılığı düşünme konusunda serbest kalan Friedrich aslında ana kütâ'yı tercih etmiş benzemektedir.

Tarihçiler, İmparatorluğun 13. yüzyıldaki tarihine, gelecek için büyük beklentilerden yoksun bir gözle bakmışlardır. O dönemde yaşayanlar ise, tarihçilerin bu kuşkuculuklarını paylaşmışa benzemektedir-

ler. Papalık açıkça gücü konusunda 14. yüzyılda bile aşırı temkinli gözükmetedir. Kastilya ve Fransa kraları ile İngiltere kralının kardeşi İmparatorluk tacına adaydılar. Almanya bu dönemde nüfusa ve kültürece sınırlarını hızla genişletmekte olan bir ülkedir. Hristiyan âleminin en büyük devleti, tarihçilere ilerlemiş bir çöküntü halinde ve parçalanmaya hazır olarak gözükebilir. İmparator VII. Henry İtalya'ya geldiğinde (1310), şair Dante açısından tek bir evrensel devletin -Hristiyan âlemi krallığının- gücünü hâlâ temsil edebilmektedir.

Batı İmparatorluğu

Aziz Louis'i geç Fransız monarşisinin kurucusu olarak selâmlayan tarihçiler, onun parlak çağdaşı ve müttfikli II. Friedrich'in karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdir. II. Friedrich bir sıranın devamı gibi değil de, tek başına yoluna devam ediyor gibidir. Hiçbir siyaseti miras almamış ve ardıllarına hiçbir siyaset aktarmamıştır. İlk önce Papa'nın sadık bir bağımlısı iken, kısa sürede nefret edilen bir düşman haline gelmiştir. Onun hakkında, özellikle Papa yanlısı kilise mensupları tarafından inanılmaz öyküler anlatılmaktadır. Fakat bu işlemler herhangi bir aşırı yaşam-öyküsünün yazılmasını esinlendirmemiştir. Daha sonraki tarihlerde İmparatorun, Müslüman hükümdarlarla kibar ilişkileri, bilim ve sanatı koruması, kendisinin av kuşları hakkındaki incelemesinden anlaşıldığı üzere bir kuş gözlemcisi olması, methodilmesinin nedenleri olmuş ve ona zamanından önce doğmuş olduğu ününü kazandırmıştır. Hakkındaki tüm kitaplar birer şaşkınlık ifadesidirler. İmparator bugün de hâlâ bize çekici ve anlaşılır gelmektedir.

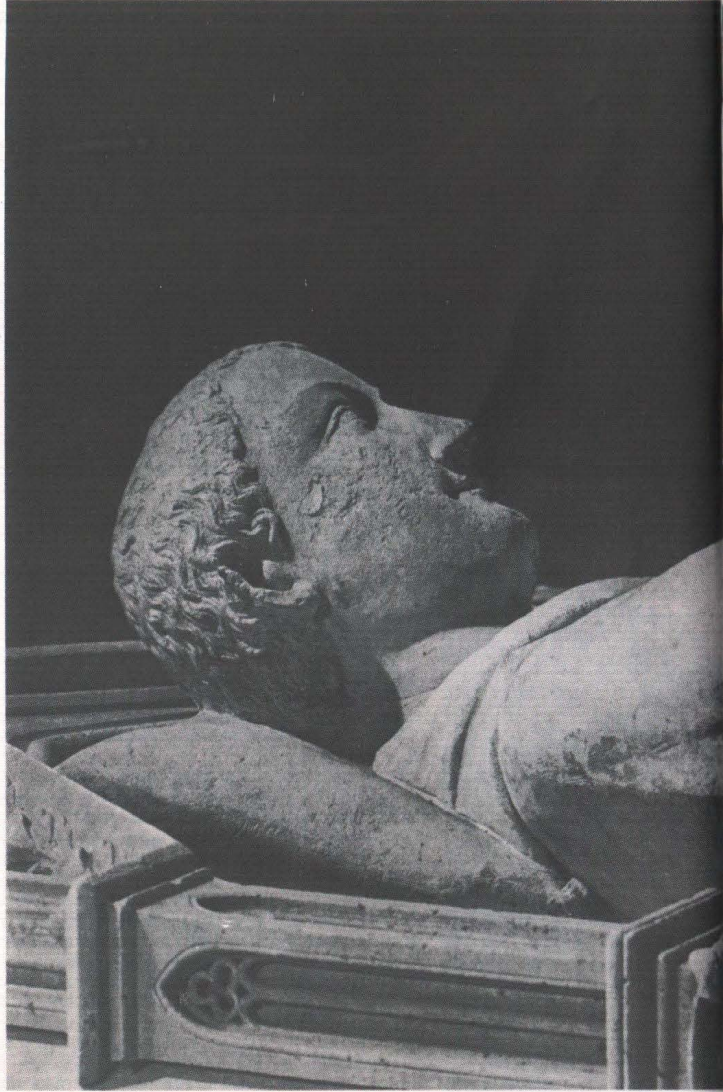
İşe başladığı konum, İmparator VI. Henry ile Sicilya krallığının vârisi Constance 'ın 1186'da evlenmelerinin sonucu olarak istenilen durumdu. Babası erkenden, henüz iki devletin birleşme umudu uzaklardayken ölünce, Alman prensleri o sıralar iki yaşında olan Friedrich'i hükümdarları olarak kabul etmeye razı olmamışlardır. Bu durumda Almanya'dan ve İmparatorluktan vazgeçen annesi, Friedrich'i Sicilya'da mirasıçısı yapmış ve eğitimi için Papaya emanet etmiştir. Ancak, Friedrich daha 20 yaşına gelmeden atalarından ötürü ve üzerindeki Papalık baskısı nedeniyle, İmparatorluk işlerine karışmak durumunda

kalmıştır. Oğlu Henry, Friedrich'in Alman kralı olmasından önce, 1212'de Sicilya kralı olarak taç giymiştir, fakat Friedrich'in kendi mirasını bölmeye niyeti yoktu, Papa III. Honoriusda, Henry'nin Almanya kralı seçilmesine, Friedrich'in de Sicilya'yı muhafaza etmesine dair ısrarlı baskılarına boyun eğmişti. Friedrich'in Almanya'nın çıkarlarını ihmal ettiği sıklıkla düşünülmüştür. Bu ülkede genç bir adam olarak seviz meşgul yıl geçirmiş olmakla birlikte, daha sonra oraya 1235-37'de, yalnızca kısa ziyaretler için iki kere gitmiştir.

Kurumsal olarak, iki önemli hükümdarlık ayrıcalığını onaylaması bakımından önemlidir: bunlardan birincisi, oğlu Sicilya kralı Henry'yi Romalıların kralı olarak seçmelerinin bedeli olarak kilise prenslerine, ikincisi de 1231/2'de laik prenslere tanınmıştır. Bu ayrıcalıkların daha sonraki prensler tarafından, ortada etkin bir imparator olmadığı zaman kullanılması, bunların Friedrich'in dönemindeki siyasal anlamı hakkında hiçbir şey anlatmamaktadır. Daha önemlisi, II. Friedrich'in Almanya üzerindeki egemenliğinin sürmesi ve 1235'de Lombardiya seferi için buradan askerî destek getirmesi ve hayatının son dönemlerinde Papanın ona bir karşı-kral çıkartma planının bu ülkede pek taraftar bulmamasıdır. Almanya'daki Staufen iktidarı II. Friedrich'in ölümünden sonra da devam etmiştir. Oğullarından önce Henry'nin, sonra da Conrad'ın vârisleri olarak kabul edilmelerini sağlamadaki başarısı, süreç içinde, İmparatorluk'ta olduğu Fransa'da da bir hanedana dayalı veraset yönetimi meydana getirebilecek niteliktedir Staufenleri yok edenler Almanya'daki hatalar olmayıp, IX. Gregorius'tan başlayan bir dizi papanın sarsılmaz husumetleridir.

Friedrich, IX. Louis veya III. Henry kadar mümin ol-

mamış olabilir, ama kuşkusuz öyle olduğunu ilan etmiş bir şüpheci de değildi ve kurum olarak papalığa düşman da olmamıştı. Papalığı birlikte yaşanması gereken bir kurum olarak kabul ediyordu. Fakat hem Sicilya'daki piskoposların denetimi, hem de papaların Papalık devletine ilişkin talepleri nedeniyle papalarla arasında sorunlar bulunmaktaydı. Gençliğinde III. Innocentius tarafından daha önceleri Welf hanedanından İmparator IV. Otto'nun verdiği tavizleri teyid etmesi için zorlanmıştı, fakat zamanla olgunlaşınca; Almanya'nın siyasal durumu, Papanın İtalya'daki siyasal konumu ve Haçlı Seferleri programı, hepsi birden Innocentius'un ardıllarının, artık İmparatoru, Sicilya'yı yöneten Papalığın basit bir bağımlısı olarak kabul etmelerini önleyecek yönde hareket etmişlerdir. Barış yaptıktan ve Almanya'yı birleştirecek bir yö-

Yukarıda solda. Naumburg Katedralinin batı kısmında kilisenin koro mensuplarına ayrılmış bölümdeki heykeller, 1250-70. Eskiden Orta Almanya yollarının kavşağında önemli bir ticaret merkezi olan Naumburg, 13. yüzyılda Katedral olgun Gotik tarzda yeniden inşa edildiğinde, mimarî açıdan canlanmıştı. Bu Katedralde kilise korolarına ayrılmış iki bölüm bulunmaktadır, batıdaki koroçuya ve bağışta bulunanlara ait 12 tane heykel, mimarî tasarıyı tamamlamak üzere dikilmişlerdir. fakat yüzlerde ve biçimlerde başarıya ulaşmış olan ifadelerin bireyselliği, heykeltıraşların mimarın hizmetindeki basit işçilerden daha fazla bireysellik olduklarını kanıtlamakta ve bunları ölüye karşı adanmış kimselerin yaptıkları son görevden fazlasını yapmış ol-

maktadırlar.

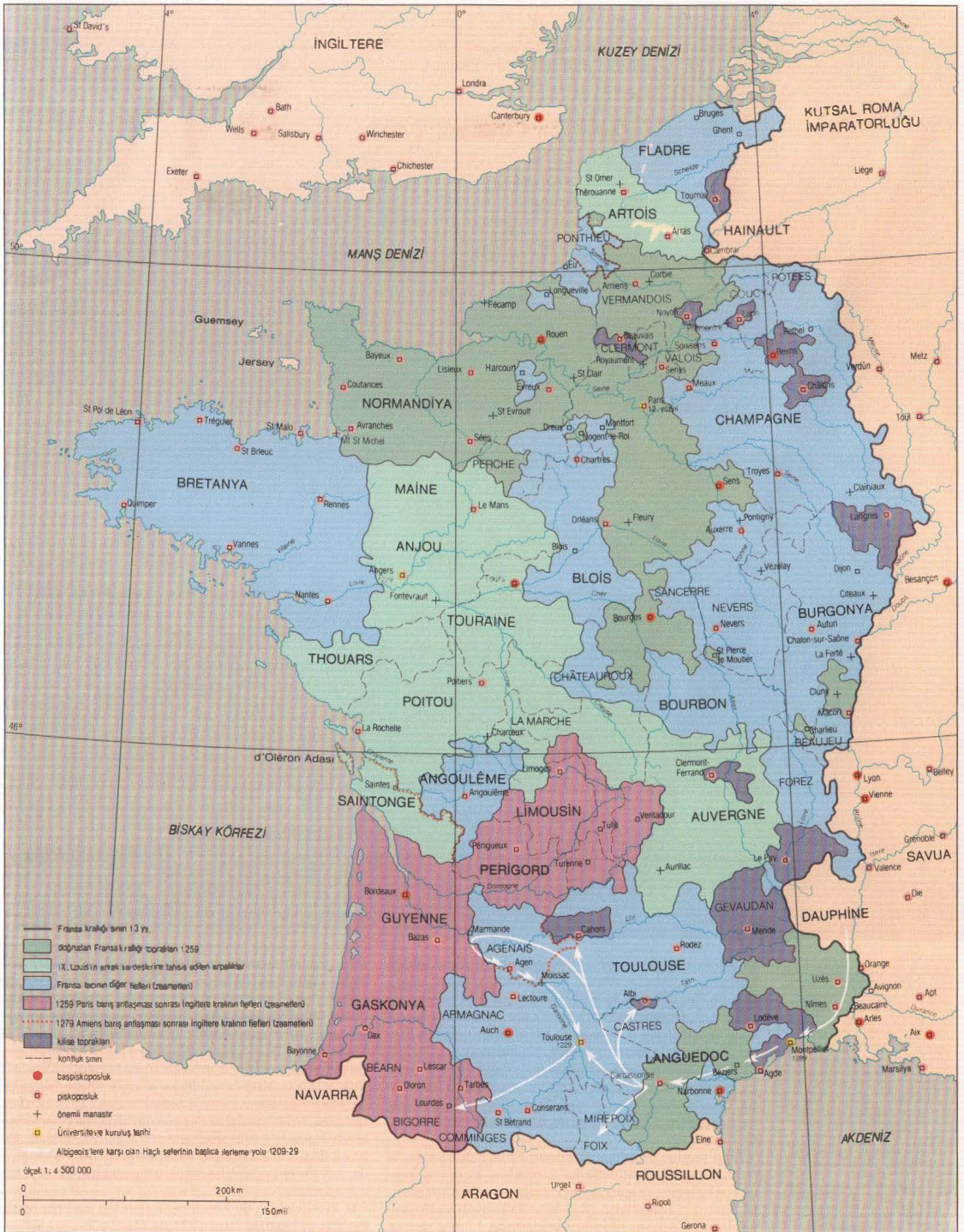
Yukarıda, St. Denis Manastırında Fransa veliahtı Louis'in heykeli, 1260'lar civarı. Oğlu ve vârisi Louis 1260'ta ölünce, Fransa kralı IX. Louis büyük bir kabir ısmarlamıştır; bu kabirde genç adamın yüz hatları gerçekçi bir portre olarak yontulmuştur ve kabirin alt kısmının çevresinde büyük bir matem resmi geçidi yer almaktadır. Bundan kısa bir süre sonra kral St. Denis'deki kral mezarlarının kubbesinin yapımını ele almış ve ataları Fransa krallarının heykellerini yaptırmıştır. Bütün bu taş figürler bir zamanlar boyanmışlardı. Geçmişe yönelik bu biraz marazi ilgiye, vekayinamelere karşı yeni bir ilgi eşlik etmeye başlamıştır.

netim kurduktan sonra, II. Friedrich kendini Sicilya krallığının işlerine adanma konusunda serbest hissetmiş ve Haçlı Seferi için pek de istekli gibi görünmemiştir. IX. Gregorius'u öfkeye ilk sevkeden olay bu olmuş ve sonunda II. Friedrich bir aforozlu olarak Kut-sal Topraklar'a yönelmek zorunda kalmıştır (1228-29). Kudüs'te uzlaşma pazarlığına girişmesi, Hristiyanlığa aykırı davranışlarına bir de hakareti eklemiştir. Papa, dönüşünde onun günahlarını affetmek zorunda kalmış, fakat 1236'dan sonra husumeti yeniden açığa çıkmıştır.

Papa yanlısı propagandacıların Friedrich'e karşı su-istimal yaptığını şiddetle haykırmaları, bunların kendi kuşkularını saklamak amacıyla aşırıya kaçtıklarını düşündürmektedir. IX. Louis, Friedrich'in Hristi-yanlığın düşmanı olduğu konusunda hiçbir zaman

ikna olmamıştır. Bazı tökezlemelere rağmen Fried- rich, 1250'de öldüğünde Papalık tarafından bozguna uğratılmış olmaktan uzaktı ve daha sonraki papalar onun Staufen soyundan ardılları karşısında endişe- lenmeyi sürdürmüşlerdir. Bu sülâlenin konumu hâ- lâ olağanüstü ürkütücüydü. Eğer birçok papanın gös- terdikleri kararlılık sonunda İmparatorluk ailesinin iktisatları tersine çevrildiyse ve onlar etkin bir şekil- de yok edildilerse, bunun temel nedeni 13. yüzyıl or- tasında Hristiyanlığın Papalık tarafından yönetilme- sinin Roma İmparatorluğuna yer bırakmamasıydı. Pa- palık dünyevi silahların yardımına ihtiyacı olduğun- da, harekete geçirebileceği krallara sahip olmayı ter- cih etmiştir.

II. Friedrich'in de kendi cephesinden özel bir önem verdiği ve bu dikkatini 1231'de Melfi yânişel anaya-

Aziz Louis zamanında Fransa 13. yüzyılda Fransa'nın yapısındaki dikkat çekici değişiklik, Capet hanedanının Plantagenetlerin batıdaki egemenliklerine meydan okumalarının ve güneydeki Albigeois sapkınlarına karşı seferlere, kuzeyli Fransızların belirleyici katılmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Flandre tahtının veraseti konusunda tartışmalarda IX. Louis'nin bizzat hakimlik yapması, krala tacın başka büyük bir toprağıyla bağtame konusunda yeni bir potansiyel sağlamıştır. Elde ettiği bu topraklardan erkek kardeşlerine aralık vermesi, Louis'nin hayatı boyunca, krallıkta meydan okuması mümkün olmayan bir Capet üstönlüğüne garanti etmiştir. İngiliz kralı III. Henry 1259'da, 1258'deki Aragon Kralı I. Jacques'ın örneğini izlemiş ve Louis'e barış yapmıştır. Beaucatre ve Carcasson'da krallık hükümlerinin doğrulan kullanılması, Güney Fransa'da uzun bir aralıktan sonra ilk kez krallık egemenliğini ortaya çıkarmıştır. Louis'nin münimliği kille adamlarının ona karşı tevccihlerini güvenceleştirmiştir. Verolan piskoposluk ve manastır kurumları, Kille şimdi de üniversiteleri ve brader tarikatlarını eklemiştir. Engizisyon Dominikenler döneminde kurulmuştur. Sapkınların kökü kazınmıştır. Krallığın IX. Louis döneminde (1226-70) nisbeten durağan konumu, kralın enerjisinin ve zamanının çoğunu Haçlı Seferlerine ayırmasına izin vermiş ve bu harıatı, açıkça duruş bir durumun, alışılmışın daha az bozuk bir resmi haline getirmiştir.

salarını yayınlarak belirlediği Sicilya'nın kralı olma rolünü tercih etmiş büyük bir olasılıktır. Hatta krallığı için memur yetiştirmek gibi özgül bir amaç için, 1224'de Napoli'de bir de üniversite kurmuştur. Fakat bir imparator olarak, bir Staufen olarak, Papaya onun feodal baronu olarak bağımlı hale gelmesini beklemek zordur. II. Friedrich'in Norman öncelleri bile Papaya biçimsel bir saygıdan fazlasını göstermemişlerdir. II. Friedrich, ayrıca Norman krallığının topraklarına kuzeydeki İtalya krallığının topraklarını birleştirmenin sonuçlarından da kaçınmamıştır. Friedrich, Teodorik'ten beri İtalya'nın büyük kısmına egemen olan ilk kraldır. Bu durum yalnızca Papayı değil, aynı zamanda yeni hükümdarın, burarlarda 1183'de dedesi Barbarossa tarafından gönölsüzce verilmiş olan özerklikler yerine İmparatorluk hakları meselesini yeniden açmasından korkan kentleri de endişelendirmiştir.

II. Friedrich'in ailesinin haklarını koruma konusundaki konumu, muhtemelen çok muhafazakârdır. Örneğin Fransa krallığının temyiz mahkemesi gibi kurumsal yenileşmelerle ilgili değildir. Louis gibi yeni uyrukların sadakatlerini kazanma sorunu yoktur. Fakat hanedanın çökmesi, onu ölümden sonraki övgülerden mahrum bırakmıştır. Bugüne değin cazip bir esrar olma özelliğini korumaktadır.

Fransa'da yeni anayasal yaşam

13. yüzyılda İslamiyete karşı en önlü Hristiyan şampiyonu, Friedrich'in müttefiki Fransa kralı IX. Louis olmuştu (1226-70); bu kral Doğu Akdeniz'de saltanatının altı yılı boyunca İsa'ya hizmet etmiş (1248-54) ve Fransa'ya dönüşü de, enerjisinin çoğunu yeni bir seferin plânlanması için harcamıştır. Seferi harekete geçirince (1270), kardeşi Sicilya kralı Charles'in Müslüman düşmanlarına karşı, bu Haçlı Seferini Tunis'a yöneltmiştir; bu yan bir sefer olmayıp, Kuzey Afrika Müslümanlarına yönelik meydan okumanın bir parçasıydı. Louis'nin seferlerinin ilki doğağ olarak Mısır'a yönelmişti. Bu sefer sırasında kral esir düşmüş, fakat kurtarmalık karşılığında bırakılmış ve daha sonra dört yılını da, Kutsal Topraklar'da kuşatma altındaki Hristiyanlara karşı imanıya ilham vermek ve savunmalarını yenilemek için kaynaklarını harcamakla geçirmiştir. Yüzyılın sonunda Fransa krallığının ve vasallerinin doğudaki Hristiyanlardan çok, vatandaşları uyruklarına karşı daha acil ödevlerinin olduğu, anavatanını toparlanmasının daha önemli olduğu ileri sürülebilirdi, fakat Louis'nin yaşadığı sıralarda kralın Haçlı Seferlerine karşı ilgisi muhtemelen eleştirilmemiştir. Aziz Louis'nin bizzat krallıktaki ödevlerini ihmal ettiği herhalde tartışılmaz ve krallık işlerinin yürütmesi için kralın fiziki varlığına sürekli ihtiyaç duyulduğunu düşünmek yanlış. Uzun süren yokuğu sırasında (1248-54) genel denetim, annesi Blanche de Castille tarafından yerine getirilmiştir. Kraliçe krallığı, tıpkı oğlunun henüz reşit olmadığı dönemdekine eşdeğer bir şekilde yönetme becerisini göstermiştir. 1295'te aziz ilan edilen Louis, hanedandaki tüm ardılları ve Fransa'nın daha sonraki krallık anlayışı için bir model olmuştur; bu model onun ruhu tarafından ilham edilmemişse bile, harekete geçirdiği kurumsal hayatın etrafında doğağ bir şekilde gelişmiştir.

Louis'nin Fransa'daki yönetiminin sorunları, büyükbaşbakanın saltanatının beklenmedik sonuçlarından kaynaklanmaktadır. II. Philippe (1180-1123) Capet hükümdarlığının doğasını değiştirmiştir. İki yüzyıllık hareketlilikten sonra, krallık aniden Fransa'nın ön de gelen gücü haline gelmiştir. Vermandois ülkesinin kazanılmasıyla elde edilen ilk başarıya (bu ba-

şarı ona Rigord'un kroniğinde "Augustus" ünvanını kazandırmıştır), Philippe İngiliz kralı John'ın aleyhine yaptığı daha önemli fethetleri eklemiştir. Anjo- u'dan Manş Denizine kadar olan bu zengin ve iyi yönetilen eyaletler, Fransa kralına, uzmanlıklarını yeni tasarımlarında kullanacağı, yönetim deneyi fazla olan insanlar sağlamak konusunda muazzam üstünlük sağlamıştır. Philippe'in saltanatı aynı zamanda Kuzey Fransalı baronların, 9. yüzyıldan beri Franklar tarafından doğrudan yönetilmeyen ve kültürleri, hukukları dilleri ve hattâ dinsel tavırları itibarıyla fathihlerinden çok farklı olan güney topraklarına doğru başarılı genişlemelerine de tanık olmuştur. Dinsel farklılık, Albigeois sapkınlarına karşı yapılan Haçlı Seferine meşruiyet sağlamıştır. Kral Philippe'in böyle bir şeyle hiç de ilgilenmemesine rağmen, 1212 Mirret boğunuyı Aragon kralının bölgenin büyük bölümünü kaybetmesi, Fransız krallık gücünün güneyde de varolabilmesine yolaçmış ve daha sonra VIII. Louis, Poitou'yu genç İngiliz kralı III. Henry'den hiç de kibar olmayan bir şekilde almış. Fransa krallığının bölgeye doğrudan müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. IX. Louis, 13. yüzyılın değişimleriyle omuzlarına binen yeni sorumlulukları kabul eden ilk Fransa kralıdır. Krallığına yeni topraklar katma konusunda ihtirası yoktu, yalnızca yeni uyruklarını yönetimiyle uzlaştırmak ve birbirleriyle olan ilişkilerini daha uyumlu ve adil hale getirecek yollar bulmak istemekteydi. Haçlı Seferlerinin onun tarafından bazı siyasal amaçlarla kullanıldığını düşünülmesi yanlış olmakla birlikte, Haçlı ülkeleri, muhtemelen birçok kimse- nin onun önderliğini daha büyük bir istekle kabulmelerine yolaçmıştır. Louis, krallığın ödevleri ve kendi hakları konusunda çok katı düşüncelere sahip olmuştur. Fransa Kilisesi içindeki konumunu, örneğin Papalığın tecavüzlerine karşı korumakta hiçbir tereddüt göstermemiştir. Fakat Louis kavgacı değildi. Krallık rolünü bir uyuşma biçimi olarak görmüş ve bu rolünü yönetimin kaynaklanan suistimalleri araştırmak ve uyuşmazlıkları yeniden örgütlenen mahkemelerde çözmeye olanacağını sunarak yerine getirmeyi yeğlemiştir. İlk Haçlı Seferine çıkmadan önce, tüm krallıktaki yönetim hakkında bir araştırmaya yapılmasını ve adaletsizliklerin belirlenmesini emretmiştir. Fakat ancak 1254'de geri döndüğünde, kendi yokuğunda görülen yönetsel suistimalleri yoketmek üzere bir dizi tedbir düşünmüş ve mahkemelerde genel bir ıslahata gitmiştir. Louis krallığının yasalarnı değiştirebilecek genel bir iktidara sahip değildi, fakat kendi mülkiyetindeki topraklarında sürekli bir deneye girişmişti. En önemli hukuki ıslahatı, kendine ait krallık mahkemelerinde, tıpkı kilise mahkemelerinde olduğu gibi *enquête* (soruşturma) yönteminin kullanılmasıdır. Kralın Paris'teki *parlement'*, kendi mülkiyetindeki topraklar için bir ilk mahkeme, vassalleri içinde de güçlü bir temyiz mahkemesi olarak, onun zamanından itibaren gelişmeye başlamıştır. Louis'nin vassalleri arasında, babalarının aralık olarak ayarladığı geniş toprakların verildiği kardeşleri de 1259 Paris antlaşmasıyla Akitanya dükalığından ötürü onun vassalı haline gelmiş olan İngiliz kralı III. Henry de bulunmaktadır. Bu antlaşma, II. Philippe'in John'ın Fransa'daki topraklarına elkoymasıyla başlamış olan, iki krallık arasındaki husumete bir son vermektedir. Bu antlaşma Louis'nin beklentilerine cevap vermekte bir süre başarılı olmuş, fakat daha sonra her iki kral da karşılıklı yükümlülüklerinden çok, egemen hükümdarlar olarak kendi konumlarını düşünmeye başladıklarında, antlaşma hükümleri başka sorunlar doğurmuşlardır.

KENTLERİN BÜYÜMESİ

Kentlerin anlamı

Klasik bilim adamları için Latin dili araştırmalarının canlanması Orta Çağın sonunu ve bilginin yeniden doğuşunu ifade etmesi gibi, ekonomi ve toplum tarihçileri için de kentsel yaşamın yeniden belirmesi, feodal düzenin çökmesi anlamına gelmektedir. Gelişmeyle kenti özdeşleştiren orta sınıf gözlemcilerinin, kentlerin büyümesinin, kentsel nüfusun artmasının ve ticaret ile endüstrinin gelişmelerinin refah ve gelişme araçları olduğu "aşıkâr" olgusunu kabul etmeleri için Marksist diyalektikçi ihtiyaçları yoktur. Kendileri de zengin endüstriyel ve kentsel toplumlarda doğmuş kimseler olarak, durağan köylülük üstünlüklerini kesin bir veri olarak kabul etmektedirler. Bu önyargılar, tıpkı o zamanlar tüm refahın zorunlu olarak onların emeklerine bağlı olduğu kır adamlarına alayla bakan Orta Çağ kilise mensuplarına da doğal görünüyordu. Kırsal kesim pazarlanabilir herhangi bir artı ürün sağlayıncaya kadar, Orta Çağ ekonomisi bütün diğer köylü toplumları gibi, her

topluluğun yerel olarak kendine yeterliğinden daha yüksek bir üretimi amaçlamamıştır. Nadir lüks mallar fuarlardan sağlanmakta veya kullanımından vazgeçilmektedir. Roma İmparatorluk yönetiminin en büyük harcama kaynağı olan ordu, İmparatorluğun çökmesinden sonra ekonomiye yük olmaktan çıkmış ve bu durum savunma görevini her yerleşim birimiyle, silâh taşıyabilecek her özgür kişiye yüklemiştir. Süreç içinde yönetimin yüklerinden kurtulan kırsal kesim müreffeh olmaya başlamıştır. Nüfus arttıkça, yeni topraklar tarıma açılmıştır. Üzüm salıkımı gibi biraraya toplanmış olan cemaatler uzmanlaşmanın üstünlüklerini keşfetmişlerdir. Kendine yeterli, mübadelede karşısında ikinci konuma düşmüştür. Yerel yönetimler yapabildikleri ölçüde, korumalarını gidererek daha geniş alanlara yaymak durumunda kalmışlardır. Ticaretin güvenli bir şekilde yapılabilirdiği ve tüccarların engellenmeden gidip gelebildikleri müstahkem ticaret merkezleri kurabilmek için bu yerel otoritelerden izin almak gerekmektedir. Kentler Batı

Ambrogio Lorenzetti'nin Siena Belediye salonundaki *İyi Yönetim Sanatı*, 1338-40. Bu meclis salonundaki freskolar, Siena yöneticilerine dersler aktarmaya amaçlayan iyi ve kötü yönetim allegorileri sunmaktadır. İyi yönetim allegorileri ötekilerden daha iyi korunmuşlardır. Lorenzetti iyi yönetimin hem kente, hem de kıra getirdiği refah ve mutluluğu, sevgili kenti terk ederek kıra giden bir süvari grubunun resmedilmesiyle, hoş giden bir biçimde göstermeyi başarmıştır.

ekonomisindeki rollerini oynamaya başlamışlardır. Zaman ilerledikçe bu kentsel yerleşim birimleri, bölgelerinin öncelikli koşullarına uyum sağlamaya başlamışlardır. Bu kentlerden birkaç tanesi, ihtiyaçlarını su yoluyla uzaktan getirebilecek kadar şanslı bir konumda olmuşlarsa da, çoğu yiyecek, emek-gücü ve hammaddenin yerel arzına dayalı bir yaşamdan vazgeçememişlerdir. İtalya'nın dışında ancak birkaç kent, hemen civarlarındaki kırsal kentsel denetim altına almakta başarılı olabilmişlerdir. Akdeniz'in eski kolonileri küçük kasabalar olarak ortaya çıkıp, çevrelerindeki topraklar sağlanan güvenlikten yararlanarak işlenmeye girilmişken, Orta Çağ'da toprağın işlenmesi birincil hale gelmiştir; Orta Çağ kenti bu anlamda asalak olmuştur. Kent, içinden yeni bir uygarlığın yeşereceği bir meşe palamodu değildir; toplumların uzmanlaşmış tüccarları yapay koşullarda yaşatacak kadar çiçeklendiğinin göstergesidir.

Daha Batı İmparatorluğunun sona ermesinden önce, yeni yerleşmelerin çekirdeği olarak kentin eski toplumsal ve ekonomik işlevi büyük bir olasılıkla tadını kaybetmişti. İmparatorluk iç barışı garanti edemediği sürece küçük birimler kendi başlarının çaresine bakma ihtiyacını uzun süre duymamışlar ve böyle

yapmaları da engellenmiştir. Göçmenlerin ilk önce ulaştıkları kıyı bölgeleri, daha sonra yerleşimlere sahne olmuştur. Kara içlerinde daha derinlere girilmesi, boş toprakları tarıma açan bireysel mülkiyetlerin oluşmalarına yol açmıştır. İmparatorluk yurttaşları, muhtemelen en fazla gelişen büyük kentlerdeki haric, kendi malikanelerinin toplumsal huzurunu, küçük kentlere tercih etmişlerdir. Eğer İmparatorluk kentleri gerilemeye başlamışlarsa, bunun nedeni geç Roma toplumunun buraları daha az kullanmasıdır. Batıyı istila eden barbarların, önce Roma kentlerinin yenilikleri konusunda gözleri kamaşmıştır, ama buraları canlı tutma konusunda Romalılardan daha az nedene sahiptirler ve üstelik bunu nasıl yapacakları konusunda herhangi bir fikirleri yoktur. Roma kentleri Orta Çağ boyunca Hristiyan piskoposları sayesinde ayakta kalmaya devam etmişlerdir. Bunlar kentleri yargı alanlarının yönetsel merkezleri olarak değerlendirmişler ve İmparatorluk terimi olan "piskoposluk bölgesi" (diocese: yönetilen bir birim) benimsemiştir. İmparatorluk gibi Kilise de sorumluluklarını coğrafi olarak bölmüştür. Piskoposluk merkezleri Hristiyan âlemine yavaş ve eşit bir şekilde yayılırken, yarımadadaki dağılımın eşitsizliğine rağmen, İtalya-

da çok daha büyük bir yoğunluğa ulaşmışlardır. Bu merkezlerin ancak birkaçı sonraki dönemlerde yer değiştirmişlerdir. Kentsel yaşamın destek görmediği İngiliz dönemindeki Britanya'da, Almanya'da ve daha doğuda ruhani bölgeler zaten yeni yörelere yerleştirilmek zorundaydı. Piskoposluk kentlerinin sonuçtaki dağılımı İmparatorluk takinden daha az eşitti, çünkü yeni piskoposluklar eski tarzda olduğu gibi, yeni yerleşim alanlarının çekirdeği olmak yerine, varolan Hristiyan cemaatlerine hizmet götürmek üzere kurulmuşlardı. Bu yeni kentler önce pekalâ sistematiik olarak düzenlenilebiliyorlardı, fakat Orta Çağ kentleri eğer başarılı olurlarsa çok geçmeden taşıyor ve kendi kişisel özelliklerini geliştiriyorlardı. Yeni eyaletler ve yeniden inşa faaliyetleri konusunda kapsayıcı bir plân yapılmamıştır. Hiçbir İmparatorluk yönetimi gelişmeleri denetleyememiş veya ülküsel bir tasarımı kabul ettirememiştir.

Orta Çağdaki piskoposluk kentleri, yönetsel ve kültürel işlevleriyle Antik Çağın şehirlerine tekabül etmişlerdir. Eski İmparatorluk topraklarında bunlar mütevası bir düzeyde, Roma döneminden itibaren belli bir sürekliliği korumuşlar ve süreç içinde, piskoposlukların Hristiyanlığın canlandırılması programına girişmeleriyle de, daha faal hale gelmişlerdir. Piskoposluk saraylarıyla birlikte katedraller yeniden inşa edilmiş, piskoposluk meclisi üyeleri veya rahipler için binalar, azizler ve kutsal emanetler için mezarlar ve kiliseler, hacılar için binalar, bu gibi kentlerde ihtiyaç duyulan tüccarlar için evler, barakalar ve ışıklar yapılmıştır. Fakat Orta Çağ Avrupa'sının sivil yönetimi, dinsel yönetimden ayrı olduğundan, kentlerden bağımsız olarak işleme devam etmiştir; çünkü bu yönetimin tarzı, Roma İmparatorluğununkinden temelden farklıydı.

Kuzey toplumları arasında, ilk önce İngilizler ve Fransızlar krallık başkentleri geliştirebilmişlerdir. 13. yüzyıldan itibaren buraları n Kilise kökenli yönetim kadroları, hâkimleri ve muhasebecileri, Westminster veya Paris gibi yönetsel başkentlerde birarada oturmaya başlamışlardır. Fakat bizzat kralların kendi malikânelerine gitmek, halklarıyla görüşmek ve önemli sorunları çözmek için yönetimleri altındaki topraklarda dolaşmaları, "parlamentoları" kadar büyük meclislerin bile sık sık başkentlerin dışında toplanmalarına yolaçmıştır. Hükümet işlerinin bir bölümü sabit bürolar aracılığıyla yürütülebiliyorsa da; güçlü ve gizli (potansiyel) olarak bağımsız baronlarla başa çıkmak için kral şahsen dolaşmak zorunda kalıyordu. Kral yolculuklarında kendisiyle gelen maiyetiyle birlikte büyük şatolarda veya kentlerde konaklamaktaydı. İtalya'da birkaç kent yönetimi civarlarındaki kırsal bölge üzerinde otorite kurma hakkını en erken 13. yüzyılda elde etmişlerdi ve bunların pek azı da, prenslerle toprak sahiplerini kent meclisinin kararlarına saygılı kılacak kadar güçlü hale gelmişlerdi. Fakat Orta Çağ kent-devletlerinin çoğu, ancak sınırlı toprak ve sorumluluklara sahip olabiliyorlardı. Orta Çağ Avrupa'sı daha çok, hükümeti bir ülkeyi yönetmekten çok, baronun malikânesine vassallık şeklinde kiralılık veya kişisel olarak bağımlılıktan başlayıp imparatora veya krala karşı olan ödevlerine dek uzanan çeşitli "toplumsal" düzeylerdeki büyük topraklara sahip bireyler arası ilişkiler sorunu olarak gören prensler tarafından yönetilmekteydi.

Yönetsel merkezler olarak kentlere karşı özel bir ilgileri olmayan prensler, malikânelerinin gelişmesi konusunda kentlerin sunduğu yardım olanaklarını takdir edebiliyorlardı. Eğer kentler refaha ulaşacaklarsa bölgedeki etkili iktidar sahipleri olarak bu baronla-

rın beratlar vermeleri ve lütuflar yapmaları zorunlu oldu. Kuzey Almanya ovası Orta Çağda yerleşime ve tarıma açılmış bir bölgeydi. 10 yüzyılda bölgeyi kuzeyden ve doğudan gelen istilâcılara karşı savunmak üzere müstahkem karakollar inşa edilmişti. Bu olgu bizzat sınırın sabitleşmesine ve pekişmesine yardımcı olmuştur. Bu müstahkem karakollar kentlere ve yeni piskoposlukların merkezlerine dönüşmüşlerdir; tanınan özel ayrıcalıklar iskânı teşvik etmiş ve tüccarları koruyan özel malikemelerin kurulması, ticari faaliyetleri cazbetmiştir; kentler geçiş ödentileri gibi ekonomik açıdan kısıtlayıcı yükümlülüklerden bağışık tutulmuşlardır. Büyük askeri ve siyasî iktidarlara lütufları olmaksızın, bu gibi kentlerin hâlâ putatapar olarak kalan sınırlıtesi halkların saldırılarıyla başa çıkmaları olanaksızdı.

En geç 12. yüzyılda oldukça büyük kentsel yerleşimlerin yeniden belirmesi, yüzyıllar süren barbarlıktan sonra "uygarlığın" geri gelişini olarak görülebilir, fakat Orta Çağ kentleriyle Antik kentler arasındaki yüzey-sel benzerliklerden ve kesintisiz bir "süreklilik" olmuş gibi görünen tek tük örneklerden büyük anlamlar çıkarılmamalıdır. Roma ölçüleri bakımından Orta Çağ kenti kırsal kesimden daha uygar değildi. O dönemin en güçlü insanları kendilerini "şehirli/hemşeri" diye kabul etmemekte, mahkemeler, tiyatrolar veya hamamlar gibi ihtiyaç veya vakit geçirme nedenleriyle kentlere gitmemekteydiler. Kentler o dönemin yönetimleri için zorunlu değillerdi. Kentler esas olarak Orta Çağ ekonomisinin yeni cinsten birimleri, sınırlı bir ölçek içinde (savunmayı kolaylaştırmak için mümkün olduğunca küçük) imalat ve mübadeleye kendilerini adanmış yoğun yerleşim alanları olarak önem kazanmaktaydılar. Kentler artık toplumda yeni tür bir iş bölümünü temsil etmekteydiler. Bir yandan tarımsal sektördeki yenileşmelerin zorunlu bir tamamlayıcısı olmakta; gelişmeler sonucu artık pazarlanabilir ürün elde eden tarımsal sektör, tarımsal olmayan bir nüfusu besleyebilmekte ve kumaş veya şarap gibi bazı araçlar ve ürünleri talep etmektedir ki, bunları kendisinin üretmesi veya iyi bir şekilde üretmesi mümkün değildi. Öte yandan, Roma dünyası gibi homojen olmayan Orta Çağ dünyasında gelişen bir ticari ağı n düğüm noktaları olmaktadır. Avrupa şimdiki farklı özellikleri olan, farklı bölgelerden meydana gelmektedir. Talancılara rağmen Karolen' İmparatorluğu bu dünyaya ilk kez, bölgesel uzmanlaşmaların mümkün olabileceği ekonomik koşullar getirmiştir. Kentler Avrupa'yı bir boydan öbürüne aşan başlıca nehirlerin de dahil oldukları büyük yollar boyunca geliştirmişlerdir; bu yollar her türden ürünün kısa mesafelere, bazı değerli ürünlerin de uzak mesafelere, Müslüman İspanya'sına, İstanbul'a veya uzak kuzeye taşınmalarına olanak vermektedirler. Kentler bu dünyanın ayrılmaz parçaları olarak belirmişlerdir. Ama bunlar barbarlığın ortasında uygarlık adaları değillerdir. Bir kent çok zengin, güçlü insanları barındırabilir, fakat etkilerini kentin dışına taşımalarına kadar, bu etki kentin egemen olduğu, topraklarla sınırlı kalmıştır. Nedenli zengin veya önemli olurlarsa olsunlar kentliler, prenslerin tersine olarak, kendi işleri konusunda faal işadamlarıydılar, kamusal sorumluluklar için yaratılmamışlardı. Kırsal alan kentlere, yönlerini saptamak için değil de, ekonomik amaçlarla, hiç değışle imalat endüstrilerinde eğitilmek üzere çocuklarını gönderip, ekonominin tümüne yararlı olacak özel beceriler kazandıracakları yerler olarak bakmaktaydı. Bu açıdan çağdaş kentler, aşıkâr bir şekilde Antik mirastan çok, Orta Çağ mirasının ürünleridir.

Orta Çağ dünyasının ayrılmaz parçası olarak kentler aynı zamanda, yerel siyasal koşulların etkilerinin deneyinden de geçmiştir. Örneğin İngiltere'de, Alfired ve ondan sonra gelen krallar burg'lar veya savunma noktaları yaptırtma konusunda etkili bir rol oynamışlar ve buna bağlı olarak buraların pazar alanları olarak hukuki bir statüye kavuşturulmalarında etkin olmuşlardır. Krallar darphane olan kentlerde ulusal standarda uygun para bastırarak sağlam para için duyulan ticari talebe cevap vermişlerdir. Gene krallar kentlere, ülke çapında geçerli özgürlük belgeleri (beratlar) vermişlerdir. Çok daha sonraları, I. Edward döneminde (1272-1307 arasında İngiltere kralı), benzeri müstahkem kentler, buranın fethini pekiştirmek üzere, Galler'de inşa ettirilmiştir. Krallık İngiltere'sinde kentlerin özerk davranabilmeleri için çok küçük bir alan bulunmaktadır. Sadece Londra bir belediye örgütlenmesinin ayrıcalıklarını elde etmeyi başarmıştır. Barselona bir dönem krallığın karşı çıkmasına rağmen Londra'ninkilerden daha geniş ayrıcalıklar iddia etmiş olmakla birlikte, Aragon krallığındaki durum da İngiltere'dekine benzemektedir. Kentler tek başlarına veya birlik halinde, krallık otoritesine karşı meydan okumayı sürdürmemektedirler. Her krallıktaki ayrı ayrı kentlerin tarihleri, herhangibir ortak özellikten çok daha önemli olmuştur.

Kentler ve İmparatorluk

(Alman) İmparatorluğun(un) konumu özel bir dikkati hakketmektedir, çünkü bir tür "federal" yönetim biçimi içinde iş gören İmparatorlar onları yerel prenslerin ağır ellerinden kurtarmak için doğrudan İmparatora bağlı özgür kentler oluşturmuşlardır. İmparatorlar fiili otoritelerini kaybettiklerinde, bu gibi kentler özerkliklerini savunmaya çabalamaktadırlar. Özellikle İtalya'da, İmparatorların 1122'den sonraki kronik güçsüzlükleri, antik şehirleri piskoposların saymaca (itibar) yönetimi altına sokmuştur. Bu durum kentlilerin onlardan taviz koparmalarını kolaylaştırmıştır. Kentsel bağımsızlık için uygun koşulların varlığı, bütünü, kentlerin, baronların korumaları altında kalmanın yararlarını görememelerine yol açmamış veya muhterislerin hepsinin özgürlüklerine kavuşmalarını sağlamamıştır.

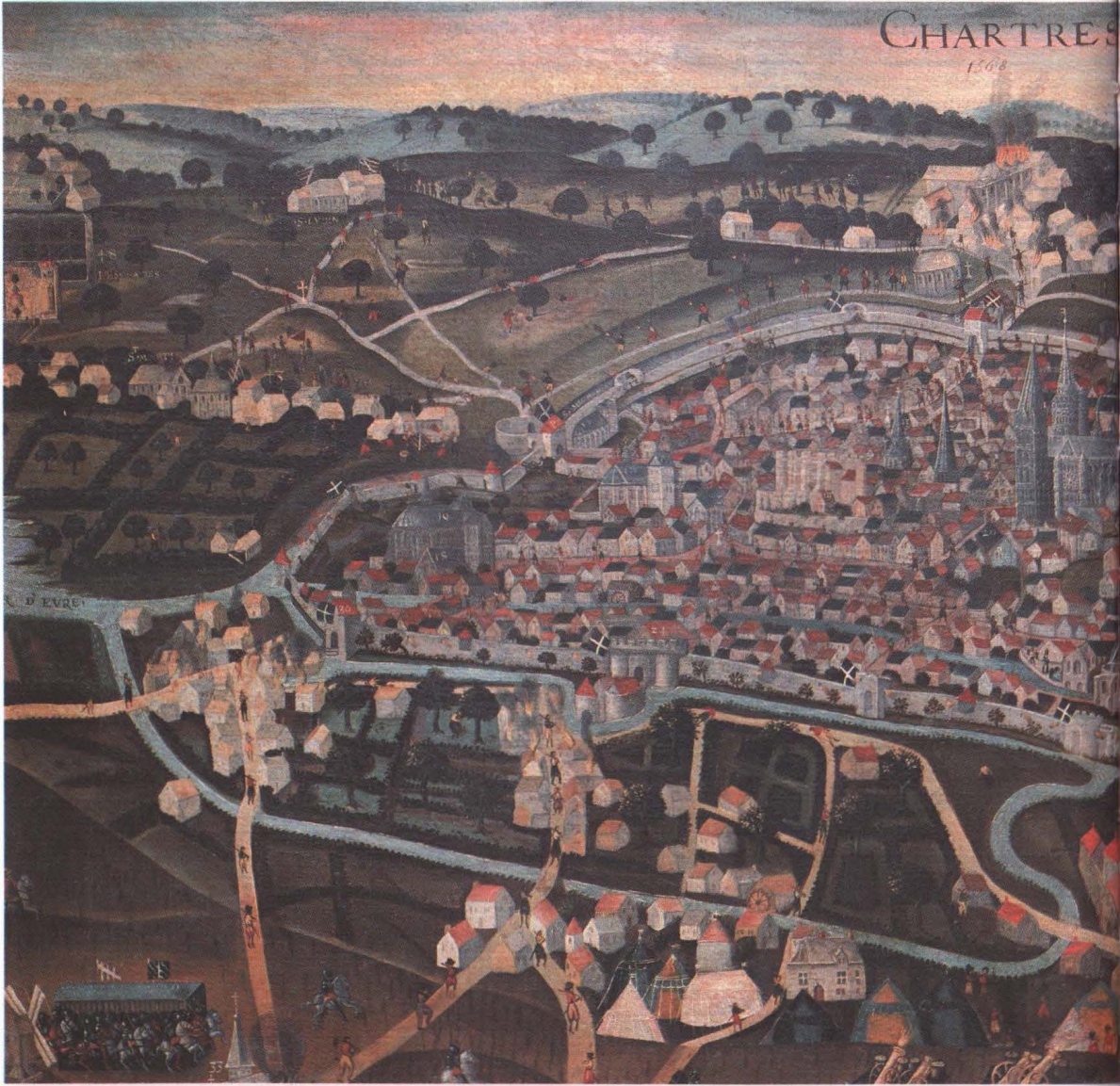
11. yüzyıl İtalya'sındaki en fazla gelişen kentler arasında, İstanbul'un görünüşteki üstün otoritesinden yararlanan Amalfi gibi, güneyin denizci cumhuriyetlerini de saymak gerekmektedir. 1130'lardan itibaren güneyin tüm bağımsız kentleri yeni Norman monarşisiyle bir anlaşma yapmışlardır. Bu aşamada, daha kuzeydeki kentler de daha şimdiden, yarımada düzensiz olarak kuzeyli halkların akmasına neden olan Haçlı Seferlerinden sonraki yeni konumdan kaynaklanan gelişmenin sancılarını çekmektedirler. İtalya kralı olma niteliklerinden ötürü Alman krallarına karşı ortaya çıkan bazı şiddetli yerel muhalefet hareketleri, kentlerin uygulamada özerk olmalarına ulaşacak genel bir hareket haline dönüşmüştür. Bu amaca, ikinci kuşaktaki mücadele esnasında Lombardiya kentleri birliğinin I. Friedrich'e karşı yürüttüğü mücadeleden sonra ulaşılmış ve İmparator 1183'te tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu durum güneyin daha eski denizci cumhuriyetlerini uyandıracak hiçbir şey getirmemiştir, çünkü bu cumhuriyetlerde İngiltere'de de olduğu gibi, krallık yönetiminin etkinliği gerçek bir kentsel özerklik hareketini boğmaktadır. Kuzey İtalya'daki farklı boyutlardaki gelişmeler krallık yönetiminin etkin olmasından ve bazı kentlerin bozuklukları kendi beledi kurumları aracılığıyla çözme konusundaki kararsızlıklardan kaynaklan-

maktadır.

I. Friedrich, İtalya'daki İmparatorluk yönetiminin azalan etkinliğini düzeltmeye çalışırken, kentlerle olan mücadelenin hızlanmasına neden olmuştur. Bunun yaparken, çağdaşı Roma hukuku hocalarının vaflıklarını kanıtladığı, yasal haklarına uyulmasını talep etmiştir. Kentler, yakın tarihlerde oluşan örgörlere dayanan iddialarının üstünlüğünden emlin bir şekilde, başarıyla direnmişlerdir. Burada, kentlerden çok İmparator, gelenekle bağlarını koparmıştır. Kentlerin tümü ona düşmanlık göstermişlerdir. Milano'nun saldırganlığından duyulan korku, rakiplerini İmparatorluk saflarına yöneltmiştir. Burada prenslerle tüccarlar arasında bir sınıf mücadelesi söz konusu değildir. İtalya'daki Alman konumu daha güvenli olsaydı, Friedrich daha büyük destek görebilir ve onlara, çağdaşı İngiliz ve Sicilya krallarının sağladıklarına benzeyen genel bir koruma sunabilirdi. Her ne kadar ana çatışma hukuk teorisiyle örf gücü arasındaki zıtlığın anayasal mahiyetinde yeralıyorsa da, kentlerin zaferi, bunların ekonomik kaynaklarının tamamen dışında, yeterli askerî, diplomatik ve siyasal desteklere sahip olabildiklerine işaret etmektedir. Kentler kendi yöneticilerini kendilerinin atama yetkisini istemişlerdir. Kentlerin Kuzey İtalya'nın yönetimi konusunda bir planları yoktur ve savaş zamanı ittifaklarını sürdürme umutları da bulunmamaktadır. İmparator II. Friedrich izleyen yüzyılda Kuzey İtalya için daha tutarlı bir yönetim oluşturacağına dair söz verince kavgasına sona ermiştir. Bu dönemde, İmparatorun uzun vadede başarısız olmasına rağmen, birçok kent çatışma sonrasında askerî komutanların yönetimlerine girmiş, bunlar da yerel zorbalara sahip oldukları yetkilerle donanmışlardır. Kentler teker teker bağımsızlıklarını korumuşlar, fakat cumhuriyete ilişkin özgürlüklerini kaybetmişlerdir. Bu zorbalara aynı zamanda egemenlik alanlarını genişletmenin yönetim kademesini kendi ailelerine peşkeş çekmenin peşindedirler. Bu nedenle Kuzey İtalya'nın kentsel cumhuriyetlerinin çoğu, bir kuşaklık süre içinde, bir çok "prens" ailesinin mülküne haline gelmiştir; bu aileler Kuzey Avrupa'nın soylu ailelerinden evlilikler yapmakta büyük bir beceri göstererek, kendileride soylu hale gelmektedir. Bu kentler artık farklı bir kentli yaşam tarzının beşiği olmaktan çıkmışlardır. Yeniden doğan kültürleri, 16. yüzyılda çok farklı kültürel geleneklere sahip olan kuzey Avrupalılar tarafından kolaylıkla özümlemişlerdir.

Ren bölgesinde yeni kentler

Orta Çağ kentlerinin Avrupa boyunca dağılımı, merkezi yönetimin ihtiyaçlarına planlı bir cevap olmayıp, zorunlu olarak Kilise yönetiminin çerçevesi üzerine yeni ve esas olarak ekonomik baskıların meydana getirdiği durumu yansıtmaktadır. Kentlerin eski Orta Krallık bölgesindeki yoğunlaşmaları, Karolenjilerin Akdeniz'den kaynaklanan tüm trafiğe garanti sağlayabildiklerini işaret etmektedir. Akdeniz'den gelen trafik en kısa yoldan, doğrudan Kuzey İtalya'dan, Alp-leri aşarak Sen bölgesine ve özellikle, Charlemagne'dan sonra bir sınır değil de, bir koridor haline gelen Ren bölgesinden geçerek gelmektedir. Ren bölgesi zengin Alman bölgelerini ve diğerlerini doğuya ve batıya doğru açmaktadır. Bunun tersine olarak, Roma İmparatorluğunda kuzeye giden yollar, denizden Provence'a ulaşmakta ve buradan da Rhône'a kavuşmaktaydı. Bu yolların İtalya'daki nihayetlerinde yeni kentler kurmak mutlaka zorunluydu. Bu kentler her zaman iyi olanaklara sahip olmuşlar ve İstila dönemlerini dikkat çekici bir şekilde zararsız atlattırmışlardır. Otto hanedanından imparatorlar, piskoposları bura-

larda krallık memurları olarak kullanmışlar ve piskoposluk yönetim aygıtları, iktidara ulaşma yolunu bulma yeteneğine sahip yurttaşlar tarafından sürdürülmüştür. Doğu imparatorları da, bütün Orta Çağ İtalyan kentlerinin en ünlüsü olan Venediğin de dahil olduğu birçok denizci kent üzerindeki üst otoritelerini sürdürmüşlerdir. Venediğin lagün ortasındaki inzivasi oına erken gelen bağımsızlığını sağladığı kadar, ezici çoğunluğu itibarıyla köylü bir dünyanın ortasında Doğu Akdenizle olan ticarî faaliyetlerin istisnai niteliğini de simgelemiştir. Kuzeye doğru Ren boyunca, büyük kentler eski Roma yerleşim alanlarında kurulmuş piskoposluk merkezleri olmuşlardır. Ancak, Ren

deltasında, eski Roma örgütlenmesi Frizya ve Frank yerleşiminin altında kalmıştır. Karolenj dönemine kadar bölge Hristiyanlaşmamış ve bu olay da aslında yerleşik piskoposların gayretleriyle olmamış; İngiliz, İrlandalı ve Akıtanyalı manastır rahipleri yolladıkları misyonerlerle kiliseyi uyşukluktan kurtulmaya zorlamışlardır. 4. yüzyılda Tongres'da kurulmuş olan piskoposluk, bu yerleşik olmayan ortamda Maast-richt'e göçetmiş ve 8. yüzyıl başlarında Liège'e taşınmıştır. Ren'in kuzeyindeki Roma kenti Utrecht ise, Liège'den kısa bir süre önce bir piskoposluğa sahip olmuştur, fakat bölgedeki birkaç diğer kent Roma yerleşim yerlerini işgal etmişlerdir. 9. yüzyıldaki Kuzey-

Yukarıda. 1568'de Chartres'in kuşatılması. Kent resimleri yüksek bir noktadan veya sanki havadan havalı bir şekilde görülmüşcesine, panoramik görüntüler olarak, 15. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'da ortaya çıkmaya başlamışlar ve 1568'den itibaren siyasetçiler ile askerler tarafından da çok takdir edilen sağlam temelli bir sanat kolu haline gelmişlerdir. Çoğunluğu itibarıyla gravür tekniğiyle çizilmiş bu resimler, kentlerin Orta Çağda oldukları halleri hakkında mümkün en açık görüntüleri vermektedirler. Bu resim, kentteki eski surlarına sonradan eklenen tahkimatı da göstermektedir.

Arka sahifede. Carpaccio'nun Venedik Accademia'sındaki Gerçek Haç Kutsal Emanetinin Mucizesi, 1494-95 S. Giovanni Evangelista okulundan olan bu resim, Venedik'in 15. yüzyıldaki hali hakkında bir izlenim uyandıracak biçimde, birçok sahnenin karışımından meydana getirilmesiyse dikkat çekmektedir. Daha o zamandan hem yüce, hem de törensel olan Venedik, aynı zamanda sadece pratik yararı olan bir Rialto köprüsüyle bir iş merkezidir de. Bu tarihte Venedik İtalya'nın geri kalan kısmında, sevgiden çok öfke duyguları uyandırmaktadır.

li saldırıları da buradaki gelişmeyi etkilemişlerdir; daha çabuk toparlanabilen küçük merkezlerde daha az zarara neden olmuşlardır ve bu durumda bu kentler öne geçmişlerdir. 11. yüzyılda Ren deltasındaki kentlerin gelişme yolu birçok farklı unsurun etkilerini yansıtmaktadır. Liège'in batısında, Alçak Ülkeler (Hollanda) Reims kilise eyaletinin bir parçasını meydana getirmektedirler. Roma kenti Tournai 406'da barbarlar tarafından çignenmiş ve 6. yüzyıldan itibaren piskoposluğu 120 km. güneydeki Noyon'a bağlamıştır. Bu iki piskoposluk makamı 1146'ya kadar birbirlerinden ayrılmamışlardır. Benzeri şekilde, Arras'daki piskoposluk da Cambrai'ye taşınmış ve 1093'den önce

canlanamamıştır. Boulogne piskoposluğu ise Théro-uanne'a göç etmiştir. Artık Romalı geçmişinin Alçak ülkelerin kilise örgütlenmesine düşük bir katkısı olabilmektedir. Bölgenin Bruges, Gand, Ypres gibi en ünlü kentleri önemlerini herhangi bir Roma geçmişine borçlu değildir. Bu kentlerin ilk gelişmeleri, kayıtların seyrek olduğu 9. ve 10. yüzyıllarda meydana gelmiştir. Bruges adı Kuzey kökenlidir. Kent 1000 yılında bir portus, bir ticaret merkezi ve Flandre kontlarının iktidar makamı haline gelmiştir.

Uygarlığın sınırı Ren nehrince belirlendiği süreçte, bölgenin bütününün gelişmesi yavaş olmuştur. Yalnızca Karolenjler döneminde Kuzey Almanya'nın iskanı ve Hristiyanlaştırılması, Ren deltasına Batı Avrupa'nın en büyük su yollarının kavuşma noktası olarak, coğrafi avantajından yararlanma şansını sunmuştur. Kentsel merkezlerin çoğalması, Flandre'dan başlayarak Brabant, Hollanda ve Zutphen'e yayılmıştır. Bu olay, Kuzey Denizi'ndeki üslerinden hareketle Baltık kıyılarına kadar sızmıştır. 13. yüzyılda Hansa Birliğinin örgütlenmesi kuzeyin ticari kentlerinin, bağımsızlıklarına değer verirken, aynı zamanda işbirliğinden doğan kârları da topladıklarını kanıtlamıştır. Kuzey bölgesindeki birçok kentin arasında, Bruges ticaretin başlıca deposu ve finans merkezi haline gelmiştir. 14. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Akdeniz ticaretinin başlıca limanları olan Venedik ve Cenova, Cebelitarık ve Gaskonya körfezi yoluyla Flandre'da iş yapmak üzere düzenli filolar göndermişlerdir. Bu aşamada kuzey kentlerinin zenginleri doğrudan deniz yolculuklarına çıkmaktan vazgeçmişlerdir. Bunlar yabancı tüccarları kendi kentlerine buyur etmişler ve özellikle kumaş alanındakiler olmak üzere, muhteris imalatçılarla birlikte daha ileriye gitmişlerdir. Orta Çağ kentinin kendine özgü çizgileri, muhtemelen bu yerlerde tam olarak gerçekleşmiştir.

Hansa Birliği ve Baltık Denizi

Daha kuzeyde, Vikingler 10. yüzyıldan itibaren müstahkem ticaret yerleri kurmuşlar ve faal bir ticarete girişmişlerdir, fakat bu ilk safhadan 13. yüzyıla kadar kuzeydeki gelişmede herhangi bir süreklilik bulmak zordur. Bu tarihlerde kuzeydeki ticaret, çeşitli Alman kentlerinin ellerindedir. Bunların arasında depo olarak istisnaî durumda birkaç İskandinav üssü de bulunmaktadır. Bir zamanlar Novgorod ticaretinin merkezi olan Wisby gerilemiştir. Ticari davalar buradan Lübeck mahkemelerine aktarılmışlardır ki, bu kent 13. yüzyılın ikinci yarısında Hansa adı verilen kentler birliğinin önderliğini üstlenmiştir. Hanse orta yüksek Almancada arkadaşlık anlamına gelen bir terim olup, ortaklıkları ve loncaları, özellikle de yabancı limanlardaki tüccarları ifade için kullanılmaktadır. 1300'lerde Lübeck yasaları, diğer tüm alanlarda özerk olan, fakat birbirleriyle açıkça birlik halinde olan 19 kadar kentte yürürlüktedir. Lübeck 1143'te kurulmuş ve 1226'da imparatorluktan ayrıcalık belgesi almıştır. Bu kentin diğerleri üzerinde egemenlik kurmak gibi bir niyeti yoktur, fakat yasalarının 1232'de eski Hamburg kenti tarafından da kabulü, onun önceliğinin kesinleşmesi anlamına gelmektedir. Bu dönemde Almanların Doğu Avrupa'ya nüfuz etmelerine yönelik hareket hızlanmıştır. Töton Şövalyeleri Tarikatı Mazovya'ya yerleşmiştir. Lübeck yasaları 1254'te Livonya'ya ve 1270'de de Riga'ya ulaşmışlardır. Baltık kıyısındaki başlıca limanların olduğu kadar, diğer kentlerin tüccarları da ticari hukukun ortak hükümlerinin yürürlük kazanmasında, korsanlığa ve ticaretin diğer düşmanlarına karşı birlikte hareket edilmesinde işbirliği yapmaya başlamışlardır. Bu siyasal işbirliğinin nedenlerinden biri, bölgede adı-

na yasa çıkartabilecek herhangi bir etkin hükümdarın bulunmamasıdır. II. Friedrich'in ölümünden (1250) sonra İmparatoru yardıma çağırarak mümkün olmamıştır. Doğu Avrupa topraklarının iskân ve işletmeye açılmış olmalarından ötürü, ticaret ve toptancılık artmaktadır. Polonyalı Hristiyan prensler hâlâ putatapar Prusyalılarla savaşmakta ve Batı'dan gelen yardımlara hüsnü kabul göstermektedirler. İç bölgelerin ürünleri doğu nehirleri aracılığıyla Baltık limanlarına götürülmektedir, ama bunlar çeşitli siyasal otoritelerin insafına kalmıştır. Bu kuzey denizlerinin kıyıları birçok küçük prensin yargı alanları içine girmektedir. Hamburg ve Lübeck gibi kentler kendi yargısal yetkilerine sahip olma gücünü göstermişler ve tüccarlar kendi kıyı sularında güvenliği sağlamak üzere yeterli kaynaklara sahip olduklarını keşfetmişlerdir. Bu durumda Hansa Birliği'nin üyeleri birbirleriyle işbirliği halinde siyasal faaliyete girişmişlerdir ki, bu olayın Avrupa'nın başkay hiçbir yerinde bir benzerini bulmak mümkün değildir.

Birliğin en büyük muhalifi Danimarka kralıdır, çünkü krala göre kendisi bölge için en iyi alternatif yönetimi sunma şansına sahiptir. Danimarka, Viking döneminden beri esas olarak denize yönelik ilgisini korumuştur. Bu krallığın otoritesi Scania'da sürekli bir nitelik kazanmıştı (şimdi Güney İsveç'in bir parçasıdır), böylece Danimarka potansiyel olarak Baltığı kapatma veya Kuzey Denizi'ndeki ticareti istediği gibi süzgeçten geçirmek gücüne sahipti. Baltık tüccarları için, Lübeck gibi Flandre limanlarına kolayca ulaşılacak noktalar, başarılı faaliyetleri için vazgeçilmez nitelikteydi. Düzenli bir haneden içi intikalin siyasal devamlılık için aşikâr yararlarına rağmen, Danimarka kralları kibirli Hansa Birliği kentlerinin güvenliğini kirmakta pek bir ilerleme kaydedememişlerdir. VI. Erik (1286-1319 arası kral) Starsund hariç, tüm Wend kentlerine egemen olmuştur; IV. Walde-mar (1340-75 arası kral) Scania'yı ele geçirmiş ve Wisby'yi yağmalamıştır. Bu kralın saldırganlığı Hansa'lıların İsveçlilerle bir ittifak antlaşması yapmalarına yol açmıştır. Müttelifler Waldemar'ı, aşağılayıcı Strasuland antlaşmasını yapmaya mecbur bırakmışlardır (1367); bu antlaşma, Scania ringa balığı endüstrisinin tekeli Hansalılara vermek, Kolonya konfederasyonu tüccarlarına serbestlikler getirmekte ve bizzat Danimarka'nın iç işlerine karşına olanakları sağlamaktadır. Hansalılar hakkından gelebilmeleri için, Danimarkalıların İsveçlileri kazanabilmeleri gerekmektedir. Waldemar'ın kızı Margaret İskandinav taçlarını birleştirmek çabasının mimarı olmuş ve bu sayede Hansalılar daha muazzam bir düşmanla baş etmek durumunda kalmışlardır.

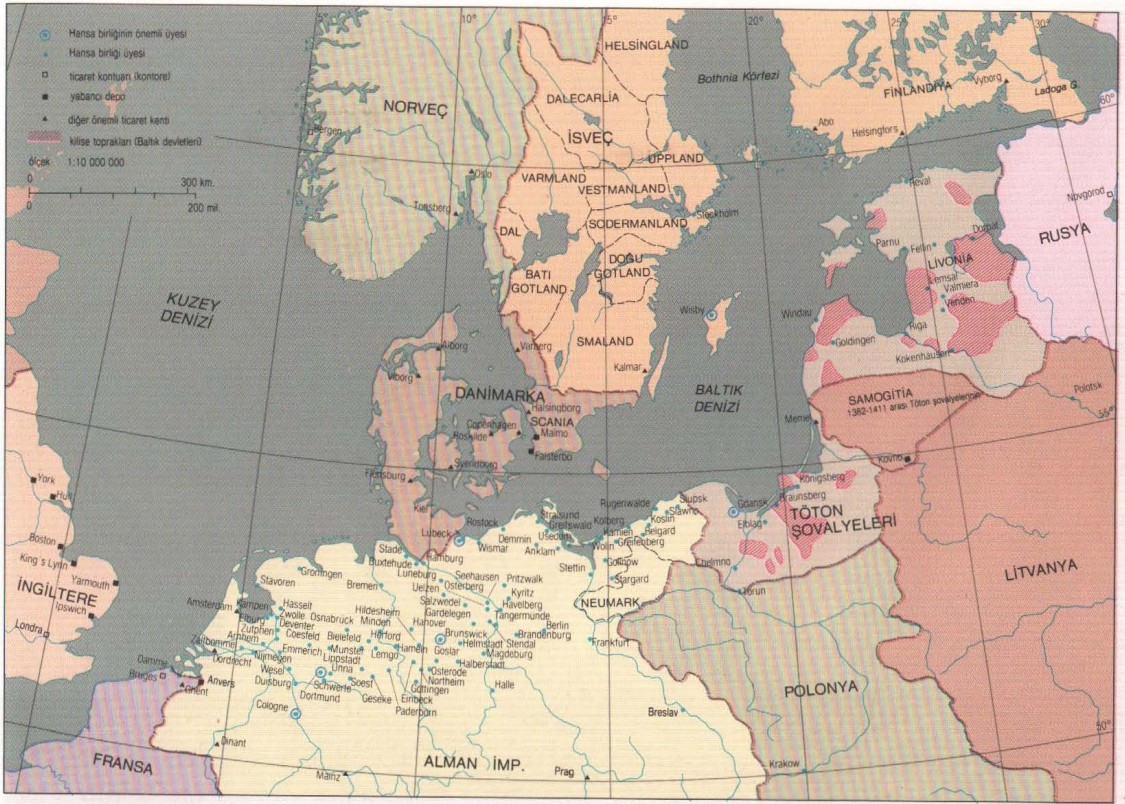
13. yüzyıl İskandinav halkları, doğal olarak tutarlı herhangi bir grup meydana getirmemektedirler. İsveç'te ülkeyi yöneten büyük soylular yerel çıkarların peşinde farklı yönlere dağılmışlardır. En büyük itici güç Batı Finlandiya'ya doğru genişleme olanağıdır. Ruslarla olan sınır 1323'e kadar oldukça belirsiz kalmıştır. Bu tarihlerde İsveçliler ve Norveçliler ortak olarak Magnus Erikson (1319-55 arası kral) tarafından yönetilmektedirler, çünkü Norveçliler Hebrideri ve Man adasını 1266'da İskoçlara bırakmak zorunda kaldıktan sonra, İskandinav'ya demir atmışlardır. Norveçlilerin eski geniş deniz İmparatorluklarından ellerinde yalnızca Grönland kalmıştır. Magnus'un birleşik krallığı ileriye doğru bir yol bulma konusunda iyi işlemiş, fakat üç İskandinav krallığını aynı asaya bağlamak birleştirmeyi başaran Pomeranyalı Erik olmuştur. Bu krallıktan herbiri kendi yasalarını muhafaza etmiş ve birlik özellikle kraliçe Margaret'in

1412'de ölmesinden sonra, tehlike içine düşmüştür. Bu arada siyasal birleşmenin tehdidi, Hansa kentlerini, kendi ortaklıklarını yeniden örgütlemeye, kendilerini güçlendirme ve siyasal tepkilerini eşgüdümleme konularında harekete geçirecek kadar uyarmıştır. Yeni düzenlemeler Lübeck'in rolünü daha açık hale getirmiştir (1418). Bür Yüca Meclis veya *Hansetage*, ihtiyaç duyulduğunda Lübeck'te toplanmakta ve birliğin 100 kadar üyesini temsil etmektedir. Bu yeni örgütlenme Hansa kentlerinin Erik'i 1426'da Danimarka'da ablukaya almalarına olanak vermiştir. İsveç maden alanları özellikle zarar görmüş ve bu durum İsveç'in bağımsızlığına yönelik bir hareketi teşvik etmiştir. Ablukanın başarıyla sürdürülmesine rağmen, Hansa eski konumuna gelememiştir. Bu arada Polonya kralı Polonya sahillerinin denetimini Alman şövalyeleriyle kentlerinin ellerinden almıştır. Bunlar olurken Burgonya dükü Alçak Ülkeler'de Hollandalıların denizcilik alanındaki girişimlerini göylesine teşvik etmiştir ki, Hollandalılar Baltık'ta Hansalılara kafa tutacak hale gelmişler ve tabii bu meydana okuma sırasında kendilerine Danimarkalı müttelifler de bulmuşlardır. Hansa'nın şanlı devri artık kapanmıştır. Orta Çağın sonunda kentssel etki

Hansa'nın siyasal müdahale ve girişimleri, yasal özerkliğe sahip ekonomik ve toplumsal birimlerin, bağımsızlığın askeri bedelini er veya geç ödemek zorunda kalacaklarını işaret etmektedir. Kentlerin kaynakları bakımından bağımlı oldukları, esas olarak kırsal bir toplumda, kentler kırım çoğunluğu tarafından nüfusla müthiş aşılma ve ancak çevrelerindeki kırsal alanlar ve halkla birlikte küçük devletler meydana getirerek, bağımsızlıklarını muhafaza edebilmek ve bu durumda kentssel yönetimlerin niteliklerini değiştirerek yeni "emperyall" sorumluluklar üstlenmedir durumunda kalmaktadırlar. Almanya'da İmparatorluğa bağlı birçok serbest kent küçücük alanlar içinde ayakta kalmaya uğraşmışlardır, çünkü birçok küçük baronluk İmparatorluk içinde birkaç güçlü devletin ortaya çıkmasını geciktirmektedir. Alçak Ülkeler'de Bruges ve Gand'ın kent-cumhuriyetler olma-ya yönelik atımları birçok küçük komşularının kıskançlıkları içinde boğulmuşlardır. Bölgenin yüksek derecedeki kentleşmiş doğası (ki, bu onlara yararlanılabilecek bir hinterland bırakmamaktadır) ve Flandre kontlarıyla Burgonya düklerinin kentliler üzerine yeniden egemenlik kurma konusundaki kararlılıkları, bu boğulmanın unsurları olmuşlardır. Yalnızca İtalya'da birkaç kent -Milano, Venedik, Floransa ve birkaç tane daha küçük şehir- kentssel çekirdekten hareketle, yaşama şansı olan devletler yaratmayı becerebilmişlerdi. Kuzeyde, aynı şekilde Bern etkileyci bir devlet yaratmış, fakat Zürih'in aynı şeyi yapma konusundaki ihtirası kösteklenmiştir. Milano dükü bir çok küçük kenti yutmuş, bunlarda kentssel değerlerinden pek fazla birşey kaybetmemelerine rağmen "taşrahl" olmuşlardır. Yeni siyasal örgütlenme kentssel yaşamın sona ermesi anlamına gelmektedir. Fakat, 15. yüzyılın koşullarına uyum sağlayan bu örgütlenme, 10. veya 12. yüzyıllardaki kentssel yaşamın niteliğini değiştirmiştir. Yeni düzeni değişmez bir şekilde, başkentlerde sabit merkezleri olan devletlerin kurulması temsil etmektedir. Bu başkentler diğer kentlerden, yönetimde deniz kapalı bir işe alma sistemi, törenlerde ve dinsel tartışmalarda edebi ve kültürel tarzları gibi çok belirleyici çizgilerle farklılaşmaktadırlar. Bu dönemde kentlerde değerlerin Avrupa çapındaki dönüşmesine doğru adım atılmıştır. Kentler kendilerini kırdan piskolojik olarak ayırmaktan vazgeçmişlerdir. Kentliler kırsal malikâneler edin-

mişler ve meyva bahçesi, bahçe ve parkların içinde dolaşmaya başlamışlardır.

Orta Çağ kent yaşamındaki bu değişimler kıt'anın çok farklı kesimlerinde yaşanmış yüzyıllar boyu süren bir çok farklı değişimi yansıtmaktadırlar. Kentler başlangıçta, en maceracı ruhlarını kendine çektiği güçlü bir kırsal toplumun içinde hızla büyümüşlerdir. 13. yüzyılın sonlarında genişleme süreci, tanımlanmaları çok kolay olmayan nedenlerden ötürü yaşamaya başlamıştır. Herhalde Avrupa, ekonomik ihtiyaçları açısından, kent sayısını itibarıyla bir doyum noktasına ulaşmıştır. ihtiyaçtan fazla sayıda umutla kurulan kentler kaçınılmaz olarak kök salamamışlardır. İmalâtçılar için doyurulmamış bir talep ve tüccarlar tarafından arzedilen hammadde akımı uzun süre devam etmemişse, kentler pazarlarını elde tutma konusunda artan bir umutsuzluk içinde birbirleriyle rekabete girmişlerdir. Bu zorluklara, bir de mikroppların yayılması için daha iyi bir ortam oluşturmaları nedeniyle, kentleri ağır bir şekilde vuran salgın hastalık dalgalarının etkilerini eklemek gerekmektedir. Bunların sonucunda kent nüfusları kuşkusuz azalmışlardır; fakat kırsal nüfusun artmasıyla, kentlerin özellikle belli becerileri olan insanlar başta olmak üzere, kendilerine göçmen çekmek için girişimleri umutsuz çabalar sonucu bu azalma gene de telâfi edilmiştir. Sarsıntıdan sonra daha dengeli bir ekonomik düzenin kurulduğuna, kentlerin bütünsel olarak, kırlara tekâbüll eden konumlarını yenilediklerini düşünmek mümkündür. Aşıkâdır ki, bin yıl kadar önce kentsel toparlanma olanaklarını tahrip eden

barbar göçlerinin sonuçlarına benzer hiçbir şey meydana gelmemiştir. Bu açıdan bazı yeni tarihçilerin veya salgınının kentsel yaşam üzerindeki etkilerini abartmaları gerçekten hatalıdır. Kent yönetimleri, azalan sayılar sorununa güçlüklerinden yalnızca biri olarak başlamışlardır ve sayılar konusundaki çagırması saplantı bu veçhenin öncelikliymiş gibi görünmesine yolaçmıştır.

Orta Çağ kentlerinin görünüşlerini tasvir etmek sandığından çok daha güçtür. 13. yüzyıldan daha eski tarihlere ait olup da ayakta kalabilen binalar birkaç tanedir: bunlar esas itibarıyla kiliseler olup, ekler ve yeniden inşalarla, o zaman ve şimdi onları çağdaş vandalizmden esirgemek üzere soyutlayarak ve şımartarak "tarihsel alanlar" olarak korunmuşlardır. Bu cinsten kiliselerin Orta Çağda bile daha yeni binalara nazaran "Gotik" sayılıp sayılmadıkları bile bilmek güçtür. Bunların bir kentteki, tartışması en iyi işlenmiş binalar olmalarına rağmen, mimari niteliğin nisbeten homojenliği açısından hiçbir zaman kentsel ortama egemen olamamışlardır. Sanatçılar 15. yüzyıla kadar kentlerin fizik görüntüleri hakkında bir izlenim elde etmemize izin verecek çizimler yapmamışlardır. Kentsel yaşam tarzını ancak hayali olarak yakalamak mümkündür ve bu durumda ne kadar da çok kontin, şaasali dönemleri boyunca sürekli olarak nasıl da değişikliklerini hatırlamak gerekmektedir. 12. yüzyılın kaygıları Floransa'da olduğu kadar, İngiltere'de de 15. yüzyıllıkilerden farklıdır. Tarihsel mikroskobun altında haritada "kent"i işaret eden nokta büyük bir değişken bireyler kitlesi haline gelmektedir.

Kuzey suları.
Burada haritası çıkartılmış olan Kuzey Avrupa'nın alanı, denizlerinin ve karasall alanlarının çoğu kısmının seyrek bir nüfus sahip olmasına rağmen, gerçekçe çok genişir. Kıyılar ve nehirlerin yakınındaki yerleşim, yerel refah için aslı olan başlıca ticaret yollarına ulaşılmasına olanak vermiştir. Hiçbir tekil siyasi güç otoritesini alanın tümüne yayamamıştır, fakat denizin bütün halk için önemli olması, Hansa kentlerinin her yerde özel bir kabulden yararlanmalarına yol açmıştır. Bunların Novgorod'dan Londra'ya ve Dortmund'dan Bergen'e kadar olan hatlardaki ticaret usleri, kralları bile rahatsız edemeyecekleri araçlar olmalarına olanak vermiştir. Bölgenin kalbine, onlardan en fazla rahatsızlık duyan kimse olarak Danimarka kralı, 1397'de gerçekceğe İslandiya krallıklarını birleştirme tasarısını beslemiştir. Ancak, bu oluşum çıktığı sorunlar kadar yeni sorunlar da yaratmıştır. Fakat, Hansa'nın yavaş gerileyişi, Hansa surlarında balıkçılık işine giren Hollandalı tüccarları, İslandiyalıları olduğundan daha çok yaramıştır. Zamanla Baltık'taki işler Avrupa gemicilik dünyasının olağan bir parçası haline gelmiş ve kendi kapalı sistemlerini korumaktan vazgeçmişlerdir.

AYRIM ÜÇ

UYGARLIĞIN ÜRÜNLERİ

KENT TOPLUMU

Başlangıç tarihleri belli kuruluşlar olarak ortaya çıkış olursalar da, serpilen kentler kısa bir süre sonra, bir kent meclisinin bile gelişme üzerinde plânli denetim uygulayabilmemesinin çok nadir olduğu yaşam koşullarına uyum sağlamaya başlamışlardır. Kentin sınırlı mekânı içinde her toprak parçasının potansiyel olarak büyük bir değeri vardır ve toprak parçaları kentin ticarî merkezine ne kadar yakınlarsa, o kadar arzu edilmektedirler. Surları yıkmaktansa, çabalar bir kentin iç alanını maksimum ölçülerde kullanabilmek yönünde sarfedilmektedir. Bir kent yeni surlar yapmak istediğinde, diğer bütün olanaklarını tüketmeyi ve ana caddeleri izleyerek kent kapılarının dışında izinsiz olarak inşa edilmiş evlerden meydana gelen mahallelere gene de sahip olmayı göze almaz. Koruma alanlarını genişletme ihtiyacı üzerinde bilgi sahibi olan kent yöneticileri, sadece bu noktada arzu edilen sürekli büyümeyi sağlamak üzere kentin çevresini genişletmeye razı olacak kadar savurgan olabilmektedirler. Bu yeni surların içindeki açık alanlar, yeni dinsel binalar, pazar alanları, pazara yönelik bağ ve bahçeler meydana gelmesi, serpilme olan bir kentin kendini kolaylık sağlayan unsurlarla donatma tutkusunu yansıtmaktadır. En iyi bilinen kentlerin bazıları bu sınırları bile aşarak, 13. yüzyılda ikinci bir sur hattı saptamak zorunda kalmışlardır. Floransa 1290'larda yeni surlar inşa etmeye başlamış ve bu iş 1334'e kadar tamamlanamamıştır. Bundan kısa bir süre sonra bir dizi talihsizlik ortaya çıkarak, nüfusu sert bir şekilde azaltmış veya en azından yeni surlar plânlanırken tahmin edilen yüksek nüfus düzeylerine ulaşmasını engellemiştir. Floransa 19. yüzyılın ortalarına varıncaya kadar bu surların dışına taşamayacaktır. Rönesans dönemi Floransa'sı bugünkü görüntüsünün ilk başta uyandırdığı izlenimden çok daha boşluklarla dolu ve geniş alanları olan bir kentti. Üstelik bugün kentte varolan tarihî binalar o tarihlerde bir yenilik olan yüksek binalardı: saldırgan ve egemen belediye binası, en çağdaş mühendisliğin zaferiyle taçlanmış yeni katedral. Her bir caddenin güzergâh plânı: eski eserleri yok etmiş ve eski dokuyla bir kopuş meydana getirmişti.

Kentlerin hem sivil, hem de dinsel binaları her yerin meydan okuyucu farklılığını ifade etmişler ve kentlilere ilham veren kentin içindeki özel bir binanın etkileyiciliği yerine, kentin manevî geleceği olmuştur. Bu nedenle herhangi bir kent yönetiminin ana uğraşı kendi işlerini, yabancılar tarafından örselemeyecek biçimde denetim altında tutmak olmuştur; bu kenti gururunun gerçekten ete ve kana bürünmesidir. Bir bakıma bu şaşıla bir blöftür, çünkü kentler özerklik ve kent surları kendine yeterli bir toplumu ilan ediyorsa da, o koşullar altında hiçbir kentin kendi kendine yetmesi mümkün değildi. Kent surları kentlileri surların içine, köylüleri de surların dışında tarlalarına hapsedmektedir, fakat surlar çözümsüz sorunlarla başedebileceğini göstermeye çalışmış, ama birbirini dışlayan iki dünyayı ayıramamışlardır.

İçerde kent halkı kırsal kesimden gelen göçmenleri sürekli olarak özümlemektedir; fakat kırsal alandaki alışılmış toplumsal bağımlılıkların gücünü reddetmişlerdir: baronluk, akrabalık, mevsimlere göre ortaklaşa tarımsal çalışma. Kentler birbirlerine çok ya-

kın olarak yaşamış, potansiyel rakipler, hasımlar, hatıta düşmanlar olan zenginle fakiri, tüccarla zenaatkârları barındırmaktadır. Toplumsal barışı koruyabilmek için ya doğrudan kiliselerle veya tarikatlarla veya hut da dolaylı olarak, arkadaşlık örgütleri ile loncalarda kilise mensuplarının gösterdikleri özel çabalar, kentsel uyum konusundaki yegâne umut kaynağı olarak gözükmetedirler. Kentler kırsal kesimin tersine, yabancıların faaliyetini düzen altına alamamaktadır. Kentlerin ticaret ve endüstrileri; gezginci tüccarları, müşterileri ve beceri sahibi insanları cezbedilmesi ni arzu edilir hale getirmektedirler. Kent halkı doğası gereği çok çeşitlidir ve yönetilmesi güçtür.

Kentlerin ana sorunu toplumsal ve ekonomik idlerdi, ama bu dönemde ideolojik olmaktan çok dinsel terimlerle ifade edilmişlerdir. Bazı kentlerde, mukim piskoposlar, kilise kuruluşlarına yönelik hertürlü eleştiriyi katlanmak durumundaydılar. 12. yüzyılda fakir dokumacılar, getirdikleri eleştirilerden ötürü, Ortodoks-olmayan dinsel kanaatleri yaymakla suçlanmışlardır. 13. yüzyılda Dominiken vaizler, Fransiskanlar ve diğer Katolik rahipler Avrupa'nın bütün büyük kentlerine kalabalık gruplar halinde dağılarak, sapkınlara karşı çıkmaya ve kendileri de fakir bir yaşam benimseyerek, fakirlerle dayanışma içine girmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda çoğu kent, birçok kilise arasında bölünmüştür. Kentlerdeki dinsel yaşamın karmaşıklığı, Kilisenin kırsal örgütlenmesinde değişiklikler yapılmasını dayatmıştır. Ayınlara en azından vaaz, cesaret verici konuşmalar, dua toplantıları, ortak ibadetler ve yazılan ile konuşulan kelimelerin arttırılması gibi şeylerin eklenmeleri gerekmiştir. Kentler karışıklıkların galeyana dönüşebilecek dinsel heyecanları beslemişlerdir. Bunlardan en ünlüsü, Rönesans Floransa'sında Katolik rahip Savonarola (1498'de idam edilmiştir) zamanında görülmüştür. Bu cins karışıklıkların nedeni, büyük bir olasılıkla toplumsaldı: statü, zenginlik, konut, ticaret ve beceri bakımından farklı insanların dalgalanan miktarlarda işsiz, çalıştırılması mümkün olmayanlar ve asaklalarla birlikte etrafı çevrili bir mekânda yaşamalarıydı. Toplumsal teorinin burjuvazisinin tersine kentlilerin kural tanımayan isyankâr tutkuları, kentlilerin söz eden ilk Orta Çağ vekayiname yazarlarını çarpıcı bir şekilde ilgilendirmiştir. Bu cins yazarlar olaylara dıştan bakarak, kentsel düzene karşı pek fazla sempati ve anlayışla yaklaşmamışlar ve 13. yüzyıldan önce de, olaya içinden bakarak daha fazla ışık tutan kent vekayinameleri ve belediye tutanakları ortaya kamamışlardır. Bunlar kentsel bakış açısının darlığını ve sadakat duygusunun doğrulama eğilimindedirler.

Kentler, surların dışında, yönetimlerinin zorunlu sonuçlarından olarak daha az denetleyebildikleri ve kent surlarının kentlileri koruyamadıkları, sorunlara karşılaştıklarıdır. İlk olarak kent nüfusunun artması, daha küçük kentler ile verimli kırsal kesimden gelecek göçmenlere bağımlı olmuştur. Fakat belli bir optimum ölçeğe ulaşmış olan kentler, gıda ve hammadde kırıtlığına karşı daha duyarlı hale gelmişlerdir, çünkü bunlar olmaksızın, nisbeten kalabalık nüfuslarının birşey yapması mümkün değildir. Bu durumda surların içindeki kent yönetimi dışarıyla olan ilişkilerini düzeltmek zorundadır. Kentler uygun yerle-

şim koşulları sunarak, özellikle de serflik yükümlülüklerini ortadan kaldırarak kendine göçmen çekmeye çalışabilir. Üretkenliğin serflik yükümlülüklerine bağımlı olduğu kırsal kesim de, bu durumda aşırı göçlerden zarar görebilir. Toprak baronları bu durumda bir ikilem karşısında kalmakta hem tarlalarında yeterli bir emek gücünü tutmayı, hem de kentleri kendi mallarının pazarları olarak teşvik etmeyi istemektedirler. Kırsal serflikten kaçmak isteyen köylüler, kentsel ayrıcalıklara yerel prenslerin saygı gösterecekleri konusunda yeniden güvencelenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Eğer prensler kaçak serfin kent tarafından kabul edilme hakkını tanımışlarsa, köylüler bu konuda ikna etmek durumundadırlar. Bu gibi durumlarda, kentlerle baronlar arasında uyumsuzluk veya çelişki bulunmamaktadır. Kentler prens malikanelerinin altı ürünleri için pazar sağlamışlar ve prensin kârlarını, ticaretini yaptıkları birçok ürüne harcaması için gayret göstermişlerdir. Bu adamlar kentlerin en iyi müşterileri olmanın yanında, pazarlara doğru giden tüccarların aşmak zorunda oldukları kirlarda da düzenin vazgeçilmez güçleri olmuşlardır.

İletişim, ulaşım ve ticaret

Dışa doğru iyi açılabilen kentler, öngörülmesi mümkün miktarlarda kaynak sağlayabilmektedirler. Özellikle Alçak Ülkeler'deki Orta Çağ kentleri birbirlerine oldukça yakın mesafelerde gelişmişlerdir, çünkü coğrafi konumları, uzak mesafelerden gelen ihtiyaç maddeleri nedeniyle onları birbirlerine bağlamaktadırlar. Kentlerin refahı arttıkça bu maddeler daha uzaklarda aranır hale gelmiştir. Arz kaynağı uzaklaştıkça, kentin bu arzı garanti etme gücü zayıflamıştır. Hiçbir tekil sırsal düzen, Roma İmparatorluğundaki gibi, malların taşınmalarını koruma altına alamamıştır. Kentlerin kendi tüccarları malları gidip almak ve bunları uzaklardan getirmek durumundadırlar. Böylece, sınırlı bir alan içinde birçok kentin gelişmesi nedeniyle, ticarî bir ağıın varlığı ve kent çıkarcına işletebilecek yakın alanlarda üretken toprakların bulunması öncelikli hale gelmiştir. İtalya'da sadece büyük Po ovası birçok kentliyi doyurabilecek bir yeterlikte işlenebilmektedir. Kuzeyde Flandre kentleri Doğu Avrupa buğday ambarlarına bağımlı hale gelmeye başlamışlardır.

Orta Çağ ticaretinin ana sürükleyicisi Akdeniz bölgesi olmuştur ve bu trafikten en büyük kârı İtalyan kentleri sağlamışlardır. Haçlı Seferleri sırasında Hristiyanlar Müslümanlara meydan okumuşlar ve ticaretten büyük bir pay almışlardır. Doğu Akdeniz'de egemen olan iki İtalyan kenti Venedik ve Cenova, 1204'de Latınların İstanbul'daki imparatorluğu gayrimüşru olarak ele geçirmelerinden özellikle kârlı çıkmışlardır. İmparatorluğun dörtte biri hemen Venedik'e tahsis edilmiştir. Adalar Venedik'e yüzyıllar boyunca limanlar, denizciler ve ürünler sağlamışlardır. Büyük Girit adası 1669'a kadar bir Venedik "kolonisi" olmuştur. Cenevizliler ne bu kadar çok şey, ne de bu kadar çabucak elde edebilmişlerdir, fakat denizcilik alanında Yunanlılara hizmet sunarak Ege Denizinde kendilerine tutunacak iskeleler sağlamışlardır. 14. yüzyılda Venediklilerle girişikleri bir dizi savaş sırasında muhteşem rakipler olduklarını kanıtlamışlardır. Her iki kent içinde de İstanbul ticaretinin denetimi ve Karadeniz'e çıkışı, refahlarının ve Batı Avrupa ticaretindeki önder konumlarının temelini meydana getirmektedir. 13. yüzyılda Karadeniz ticaretinin değeri, Moğol İmparatorluğunun siyasal gücü tarafından sunulan ticaret güvenliğini sayesinde artmıştır. Bu durum tüccarları olduğu kadar, yolcu ve misyoner-

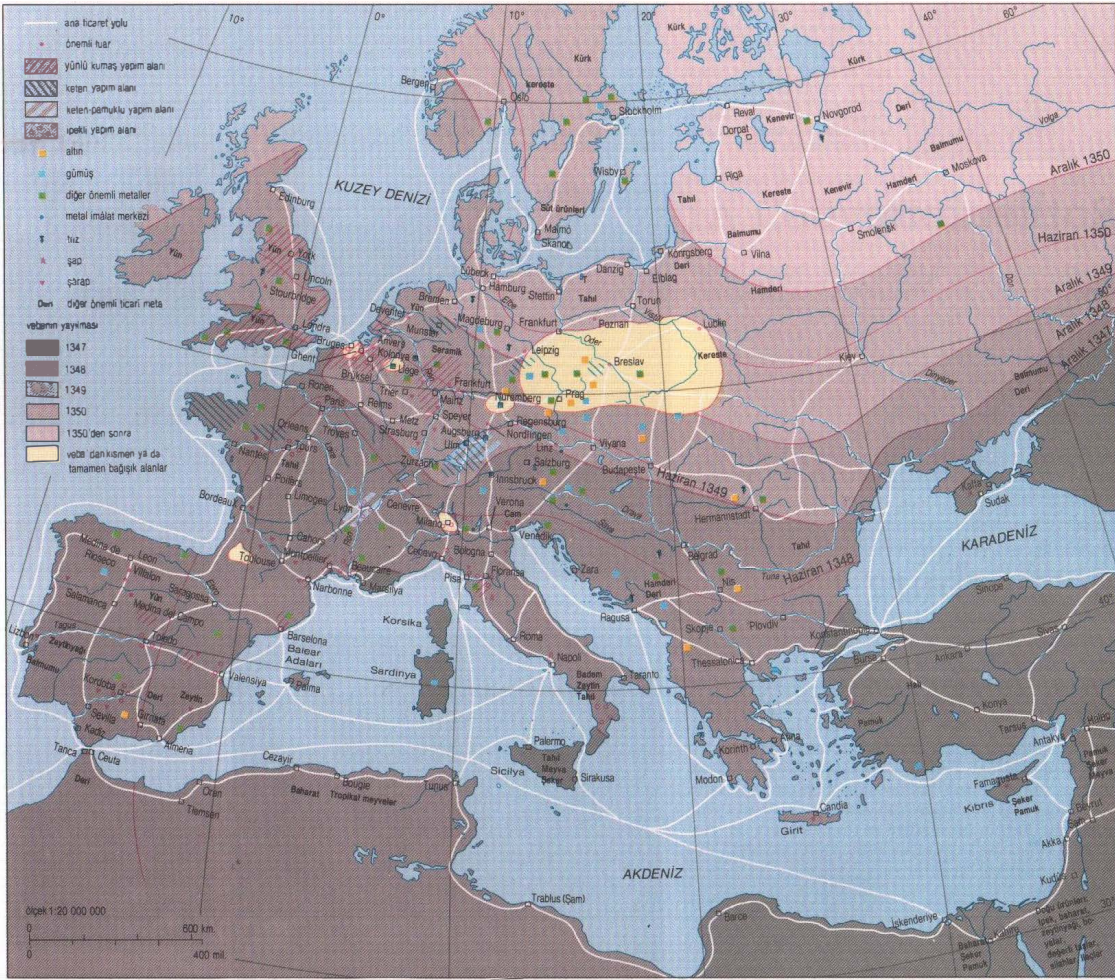
leri de, Kırım'dan Çin'e gitme konusunda cesaretlendirmiştir; bu yolculuklar 14. yüzyılın ortasında Moğol hanedanının yerini Mingler alana kadar (1368) sürdürülmüşlerdir.

13. yüzyıl sonlarına kadar Batı Avrupa'nın uluslararası ticareti büyük Champagne fuarlarından odaklanmış benzermektedir; bu fuarlarda Alpleri aşan İtalyan tüccarları, kuzeyden gelen meslekdaşlarıyla buluşmaktadırlar. Haydutların meydana getirdiği tehlikeler bir yana bırakılırsa, Alperde kullanılan yük hayvanları konvoyları, pazara götürülebilecek mal miktarını sınırlandırmaktadırlar. Kuzey Avrupa kıyılarında ki kentler birlik oluşturmaya başlayıp, denizciliklerini koruma altına almaya başladıklarından, Akdeniz trafiğini kuzey ile temas sokma çabaları daha açık hale gelmiştir. Coğrafi olarak en iyi konumda olan İtalyan kenti Venedik bile, hem doğu Alpleri aşarak kuzeyi ulaşma, hem de Ren ve Tuna nehirlerini kullanarak ilerleme konusunda en avantajlı durumda olmasına rağmen, Cenova gibi uzun deniz yolculuklarını tercih etmekte tereddüt etmemektedir. Uzun deniz yolculuğunun en tehlikeli kısmı Manş'ı geçtikten sonraki açık denizdir. Ancak bu sulardaki korsanlık, 13. yüzyılda Gaskonya körfezindeki limanları aracılığıyla Fransa'ya ulaşınaya ilgi duymaya başlayan İngiliz kralı tarafından hırpalanmıştır. Gaskonya dükü ile Kastilya kralı arasında yapılan ittifak bu bölgeye yeni bir denge getirmiştir ve İtalyan tüccarları da bu avantajdan yararlanmaktadırlar.

Yük hayvanlarıyla taşımak olağan olduğunda, tüccarlar kaçınılmaz olarak yükte hafif pahada ağır nesnelerin ticaretinde yoğunlaşmışlardır. 14. yüzyıldan itibaren denizyoluyla yapılan ticaret, tahıl veya yün gibi hacimli malların uzun mesafelere taşınımalarının düşünülmesine olanak vermeye başlamıştır. Kent halkı düzenli yeni yüklerine güvenin hale gelmiştir. 1315-16 kışık yılında, Flandre istisna olsa da, gene de Sicilya'dan, bazı Floransalı tüccarların girişimiyle buğday geldiğini görmüştür. Şarap da Bordelais gibi bazı uzmanlaşmış bölgelerden, gemilerle İngiltere veya Flandre'a taşınmaktadırlar. İngilizler Ren bölgesi veya Gaskonya'dan geleceğine birkez emin olduktan sonra, kendileri şarap üretmekten tamamen vazgeçmişlerdir. Büyük mesafeler aşan diğer temel gıda maddeleri, Gaskonya (Biskay) körfezinden elde edilen tuz ile Kuzey denizinin tuzlanmış balığıdır. Mamul maddeler için, büyüyen kentler hammadde ithal etme ve mamul ürünleri için de müşteri veya pazar bulma ihtiyacına girmişlerdir. Daralan pazarlar için girişilen rekabet bazı merkezlerin, daha yüksek kalite elde ederek fiyatlarını koruyabilecek üzere uzmanlaşmalarını teşvik etmiştir. Yünlü kumaş endüstrisi bir ilk safha olarak, Flandre'nin yerleşik faaliyeti haline gelmiştir. 12. yüzyıldan itibaren bu endüstri kapasitesini tam kullanabilmek için İngiliz yapısına ihtiyaç duymaya başlamıştır. 14. yüzyılda ise Kastilya'dan büyük miktarda yapağı sağlamaktadır. Bu kuzey kumaşlarının hepsi ticarî amaçlı olarak satılmaktadırlar. İtalyan tüccarları iyi kaliteden kumaşları kendi atelyelerinde güzelleştirmek üzere götürmektedirler. Cenevizliler Flaman yünülerini Doğu Akdeniz'e ihraç etmektedirler. Eğer deniz yollarının yüksek miktardaki kullanımı olmasaydı, bu ölçekte bir Orta Çağ endüstrisini kavramak mümkün olmazdı. Endüstri sürekli bir talep beklentisi içinde gelişmiştir. Bu endüstri belirli müşteriler yerine, piyasaya mal arzettiği için. Bu piyasaya şarttır bir çıkar karmasına gôtermektedir. Birçok şey kötü gidebilir ve iş hayatı riskli olabilir. Bazı girişimciler büyük servetler edinmişlerdir. En güçlü ticarî şirketler bir iflâs dalgası içinde çö-

14. Yüzyılda Ticaret. Haritaların büyük ticaret yolları, upki başlıca nehirler gibi, 14. yüzyılda artık hiçbir Avrupa yerleşim yerini kendine yetiletiği içinde, soyutlanmış olarak birleşen, sayılabilecek kadar çok küçük trafik ağıntıları tarafından yapılan katkılara bağınıldır. Bütün bu küçük ağıntıları büyük bir iç bağlantı sisteme ulaştırma işi, birçok kuşak boyu süren çabalar sonucu başarıya ulaşmıştır. Bunun kanıtı, Venedik ve Ceneviz yönetimlerının 14. yüzyılın başından itibaren Bruges'e düzenli gemi seferleri sağlama konusunda kararlarının tüm Avrupa'ya buna uyum sağlamak için zorlamasıdır. Venedikliler ve Cenevizlilerin bu uygulamaları Hansa'nın egemen olduğu Kuzey deniz ticareti ile Akdeniz ticaretini normal bir temas içine sokmuştur. Bu durumda birçok Batı Avrupa halkı Kuzey Afrika, Mısır, Karadeniz ile olan ticarete dahil oldukları kadar, birbirleriyle de ticaret yapmaya başlamışlardır. Haçlı devletlerinin, sonra da Kıbrıs ve Bizans İmparatorluğunun bazı kesimlerinin Katoliklerin eline geçmesi, tüccarlara değerli bir güvenlik duygusu vermiştir: bu duygu yalnızca, 15. yüzyılda Osmanlı ordularının ilerlemesiyle bozulacaktır. Bu su yolları, tam da Rusya'yı kat'eden eski yolların tekdikkidilleri bir sırada, Avrupa'nın her iki ucundaki değerli malların ters yönlere hareket ederek hevesli alıcıları tatmin etmelerine olanak sağlamışlardır. Tüccarların bu önemde tonunu attıkları bütün yolları göstermek güçtür. Fuarlar tüccarlar için önemli noktalar olmuşlardır, fakat bölgelerin tuz veya şarap yahut da değerli madenler gibi ürünlerle uzmanlaşmaları daha da anlamlandır. İnsanlar uzak mesafeye yapılan ticarete bağımlı hale gelmişlerdir. Özellikle kumaş alanında olmak üzere, endüstrinin uzmanlaşması daha da dikkat çekicidir; yün alanında pazarlar doğul donanımlara göre oluşmuştur, fakat girişim, rekabet ve uzmanlaşma daha yüksek nitelikteki mallara yönelmiştir.

Önceki sahife. Albigensiz savaşları nedeniyle harabeye dönen bölgenin kalkınmasını desteklemek üzere, Toulouse kontu Raymond tarafından 1222'de kurulan Cerns (Tarn) kenti. Kent tepenin en yüksek noktasına iki su savunma suru ile birlikte yerleştirilmiştir. Kent halkı ticaret ve endüstri sayesinde o kadar zürefeh olmuştur ki, 14. yüzyılın başında biraz aşığıya, doğu kırsımında en sondaki bayırın üzerinde bir savunma yeri (berbekte) olan yeni bir sur cembeli inşa edilmiştir. Bu surun ötesinde yeni bir dış mahalle mantar gibi bitmiştir. Fakat bu tahkimata sonradan yapılan ilâveler çapı ağır genişletmiş ve kent zaporı dayamaksız hale gelmiştir. Ancak, Cerns 13. ve 14. yüzyıllarda hem yerleşim yerinde, hem de yepyeni tahkimatlarında avantaj sağlamayı becerebilmiş olan halkının beklentilerine, takdirle layık bir şekilde cevap vermiştir.

kebilirlerdi. Tüccarlar kendilerini en kötü rastlantılardan koruyacak yollar geliştirmişlerdi. Hansa ticaret ortaklığı o dönemin nasıl olduğu konusundaki işaretlelerden biridir. İtalyan iş dünyası, komanditer ortaklıkların yatırılmalarını da içeren ortaklık tarzına daha fazla bağımlı olmuştur. Bu ortaklıklar hem borç bulmuşlar, hem de kredi almışlardır; gene bu ortaklıklar sigorta usulleri geliştirmişlerdir. Yapılan işlerin farklılaştırılması çoğu zaman iyi bir tedbirdir, fakat birçok iş grubu arasında sıkı bir denetim yapmayı gerektirmektedir. En başarılılar çoğunlukla ticaretten çekilmektedirler. Bunların aileleri torak malikâneleleri ve kent dışında daha yüksek toplumsal statü elde edebilmektedirler. Yeni kimseler de, onların ticarette boş bıraktıkları yerleri almaktadırlar. Kentsel aristokratlar da bu durumda, kırdakilere daha az sabit hale gelmeye başlamışlardır. Bazı özel aile çıkarları üzerindeki ısrardan çok, tüm Avrupa'yı ticari faaliyetine yöneltme özelliği, belli bir cinsten faaliyet alanından sürekli.

Roma İmparatorluğu dönemi de kuşkusuz dahil olmak üzere, daha önceleri hiç bu ölçekte ticaret olma-

mıştır; bu ticaret hem tarımsal, hem de sınıai üretimde uzmanlaşmayı teşvik etmiştir ve uluslararası piyasada talep edilen kalite standardını sürekli olarak zorlamıştır. 14. yüzyıldan itibaren Hristiyan âleminin hiçbir bölgesi yoktur ki, herhangi bir şekilde uluslararası ticaret ağına bağlanmamış olmasın. Bu genişleme nedeniyle tüm bölgeler hiçbir etkilerinin olmadığı, uzak yerlerdeki olayların sonuçlarından zarar görebilir veya kâr edebilir hale gelmişlerdir. Doğudan, uzaklardan gelip Batı'ya ulaşan ürünler, sadece kendilerinin anladıkları ve siyasal olarak koruma olanağına sahip olmadıkları bir sisteme göre çalışan birçok ayrı tüccarın faaliyetleri sayesinde, kendilerini yol bulabilmektedirler. Böylesine bir sistemin ayakta kalabilmesi, tüccarlarının girişimlerine değer veren o çağın insanların sayesinde olmuştur. Ve kentliler de silahlarını bileyerek, inanlarını abartarak ve onların yardımları olmasaydı girişimlerinin bir hiçe ineceği surdışı meslekdaşlarının heyecan ve dehşetinden geri kalmayan bir şekilde zihinlerini geliştirerek, bazı çok tipik "Orta Çağa özgü" tavırların örneklerini vermişlerdir.

En altta, Regensburg'daki 300 metreden daha uzun olan taş köprü; bu köprü 1135-46'da daha eski bir tekne köprüsünün yerine geçmek üzere inşa edilmiştir. Tuna'nın burada üzerine köprü yapılabilir nitelikte olması, kentin ilk önemini açıklamaktadır. İnşasına 1275'te başlanan katedral Bavyera Gotik tarzının nadir örneklerinden biridir.

Aşağıda ortada, Tepenin etekleri boyunca yayılmış olan Rothenburg'un havadan görünüşü, kent surlarının hatının kentin sınır çizgisi tarafından nasıl etkilendiğini ve kentin böylesine doğal üstünlükleri sayesinde nasıl bir savunma güvenliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Hemen aşağıda, Kilise kulesinden Rothenburg'un görüntüsü. Ön cephedeki düz ön duvarları ve kat kat üçgen çatılarıyla kent evleri Orta Çağ Almanya'sının hem refahını, hem de zevkini işaret etmektedirler.

Aşağıda, Rothenburgyakınlarındaki Toplerschlosschen im Rosenthal. Bu münzevi kale 1388'de Bürgermeister Topler tarafından kent değerlerinin ve kente gelen yolların gözlenmesine yardım etmek amacıyla yapılmıştır ve kale de sur ile çevrelenmiş olup, ancak bir köprüden geçilerek ulaşılabilir.

Rothenburg

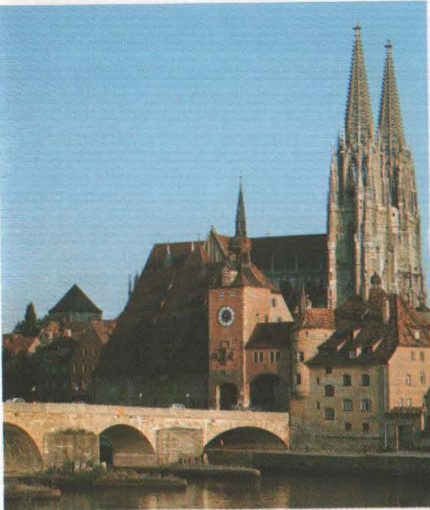
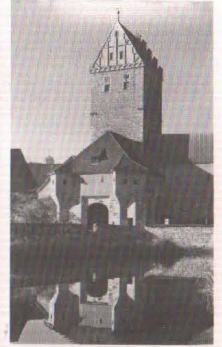
Bu kentin bir bölümü 1356'daki bir depremde yıkılmıştır. Kentin 14. yüzyıldaki refahı, bir anda yeniden inşa edilmesine olanak vermiştir; o kadar ki, bugüne kadar korunan tekdüze ve uyumlu bir görüntü yaratılabilmektedir. Harabe halindeki Staufen şatosu, yerleşim yerinin daha eski bir zamanda da itibar gördüğünü göstermektedir. Kent 10. yüzyıldan itibaren Tauber nehrinin bayırlı vadilerinden birindeki bir düzlükte gelişmeye başlamıştır ve çevredeki zengin tarımsal bölgeye tarımsal bir pazar merkezi sağlamıştır. 14. yüzyıl surları ve kuleleri, 17. yüzyılda yeni kapılarla güzelleştirilmiştir.

Regensburg

Bu büyük kent önemini Tuna'nın kolaylık köprü yapılabilen en kuzey noktasında kurulmuş olmasına borçludur. Kentin piskoposluğu 739'da Aziz Bonifacius tarafından kurulmuştur, burası 13. yüzyıla kadar Bavyera hükümdarlarının en tercih ettikleri ikamet yeri olmuştur; bu tarihte İmparatorluğa ait bir kent olma statüsü kentlilere piskopos ve soyluların baskılarına direnme konusunda cesaret vermiştir. Kente mensup tüccarlar tüm Avrupa'da ticaret yapmışlardır. Kentin ünlü kilise ve manastırları, 14. yüzyılda yeni surlar inşa ederek çapını genişleten, olağanüstü nitelikte bir şehir yaratılmasına yardımcı olmuşlardır.

Aşağıda, Dinkelsbühl surlarına 15. yüzyılda yapılan bu cümle kapısı, savunucuları saklamak üzere bir alı galeriye sahiptir ve daha sonra suyla doldurularak savunulmuştur. *En altta*, Üç Zenci Hanıyyla birlikte Segringerasse, Dinkelsbühl'un bu görüntüsü geniş caddesi ve iyi düzenlenmiş bir kentin, dik çatılarını göstermektedir.

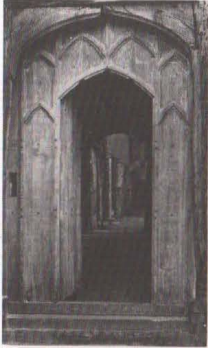
Dinkelsbühl

Wörnitz nehri kıyısındaki bu kentin refahı, onu 1180'ler civarında kurmuş olan Staufen koruyucularının sayesinde artmıştır. 1273'de bir imparatorluk kenti olmuş ve izleyen yüzyılda surlarının yeniden inşasına başlandığında, genişlemeye devam etmiştir. Kentte hem kumaş yapımı, hem de orak ve tirpan gibi araçların imal edildiği endüstriler vardır. Zanaat-kârlar kent yönetimine 1387'den önce kabul edilmişlerdir.

Aşağıda. Levenham Lonca binası, burası başlangıçta Corpus Christi loncasının salonu olup, muhtemelen 1529'dan önce inşa edilmiş değildir. Ahşap bina tahta oymalarıyla süslenmiştir.

Aşağıda ortada. Levenham küçük Belediyesi Binasının 15. yüzyıl sonlarında yapılmış olan tahta kapısı dik beşillerin etkisini yansıtmaktadır.

Levenham

Levenham Batı Suffolk'da Stour'un kollarının birinin üzerinde yeralan bir pazar kentidir. Kent yün ticaretindeki payı nedeniyle bölgenin birçok kentinden daha önemli olmuş ve gelişmesinin en üst noktasına, kilisesinin yeniden yapıldığı 15. yüzyılın sonlarında ulaşmıştır. Benzeri kentler, o zamandan bu yana Orta Çağ görüntülerini kaybederlerken, Levenham eski niteliğini, kısmen bizzat gerileme sürecine girmesinden ve daha yakın tarihlerde de restorasyon ve koruma tedbirlerinden ötürü, muhafaza edebilmiştir.

York

York'un yerleşim yeri onu yakın tarihlere kadar Kuzey İngiltere'nin başlıca kenti haline getirmiştir. York'un yerleşim yeri Romalıların kurduğu bir üs olup, ilk İngiliz sakinler ve Danimarkalılar tarafından kullanılmıştır. York 735'de kuzey Kilise yönetiminin başının makamı haline gelmiş ama Canterbury'nin gücüne rakip olmayı hiçbir zaman başaramamıştır. Danimarkalıların elinde olduğu dönemde York'un önemi, potansiyel gücünü akla getirmekteydi, fakat birleşik İngiliz kralığının güneyli temeller üzerinde nihai olarak belirmesi, kuzeyin gerçek anlamda gelişiminin ancak 12. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yorkshire vadilerinde geniş ölçekte uygulanan koyunculuk, yün ihracatı ve kumaş yapımı için hammadde sağlamış ve ticareti güdümlemiştir. İskoçya ile olan sınırın belirlenmesi önce güvenlik sağlamış ve savaşlar yeniden başlayınca York bir kez daha askeri faaliyet için önemli bir üs haline gelmiştir. 4 km. çevreye sahip olan kent surları, 14. yüzyılda kent en müreffeh aşamasına ulaştığında, katedrallerle birlikte, aynı zamanda inşa edilmiştir.

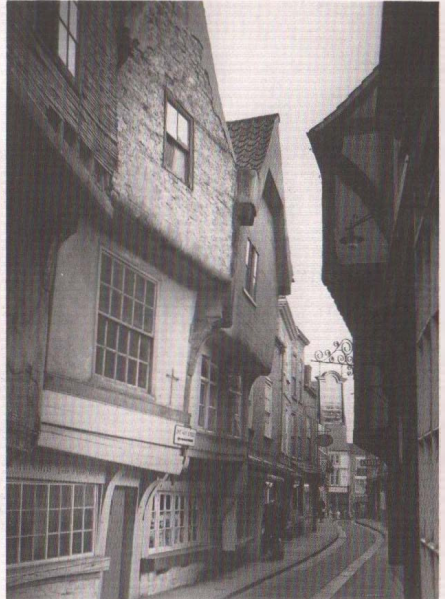

La Couvertoirade

Bu müstahkem köy Dourbie vadisindeki bir kaya üzerine inşa edilmiştir ve St. Guiral dağının zirvesindeki (1349 m.) bir şato ona egemen olmaktadır. Templier şövalyeleri 1182'de burayı ele geçince, 13. yüzyılın başlarında köye bir şato inşa etmişlerdir; tarikatın 1312'de ilga edilmesinden sonra, köy Hospitalier tarikatına geçmiştir. Şimdiki surlar 1439'da yolların ve hayvanlarının, Causselarda dolaşan paralı asker gruplarına karşı sığınabilecekleri çevrili bir alan sağlamak üzere yaptırılmışlardır. Yeni sur ilk Templier şatosunun önemini azaltarak, onun bir samanlık ve nihai sığınak yeri olmasına yolaçmıştır. Özenli savunma eseri amacına ulaşmıştır ve harab olmasından, insan düşmanlarından çok zaman sovrumludur.

Aşağıda. Shambles, birbirlerine adeta değen çıkıntılı üst katları olan ahşap evleriyle York'un en ünlü eski sokaklarıdır. Çağdaş restorasyon hem hareketliliği, hem de anız ihmalleri önleyerek, burayı turistler için resim gibi bir köşe haline getirmiştir.

Arka sahilçeler. La Couvertoirade Compostela yolu üzerinde, Causse de Larnac'da Millau ile Lodève arasında yer almaktadır ve ondan söz edildiği ilk kez 1142'de duyulmuştur. Hacılar açısından önemli bir yana, yerleşim yeri askeri birliklerden, civardaki otlaklarda savaş atlarını otlatmak üzere değerlendirilmiştir.

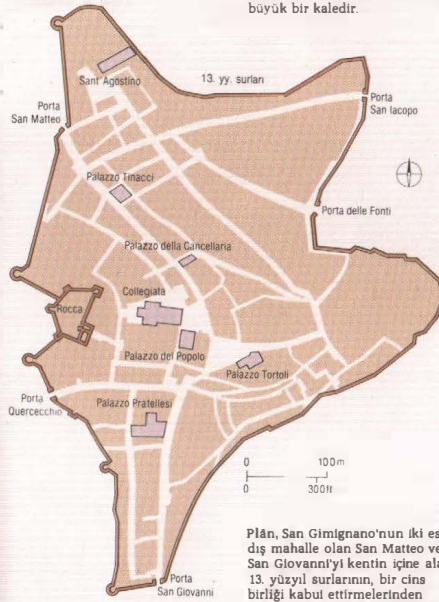

San Gimignano

San Gimignano 1354'de özerkliğini kaybederek Floransa'nın egemenliğine girmiştir. Bunu izleyen dönemdeki gerilemesi, -bilinen 72 kuleden 15 tanesinin ayakta kalmasına rağmen- bu kentteki Orta Çağ yapılarının diğer birçok İtalyan kentinde olduğundan niçin daha iyi korunduğunu açıklamaktadır. Kuleler şiddetli çatışmalarla dolu bir iç tarihi akla getirmektedirler, fakat bu çatışmalar kentin 12. yüzyılda özerklik talep etmesini ve Valle d'Elsa'ya egemen olmasını engelleyememişlerdir. Kentin özel ekonomik önemi, değerli bir ilâç ve boya hammaddesi olan safran yetiştirilmesinden kaynaklanmaktaydı. Bölge aynı zamanda tahıl ve şarap bakımından da zengindi.

Sağda. San Gimignano'daki Palazzo del Popolo; inşasına 1280'de başlanmış ve 1323'de kentin baş yapıcısı olan Pulesse'nin karargâhı olarak genişletilmiştir. Erken tarihlerde çıkartılan bir emimame ile kente inşa edilecek hiçbir kulenin bu sarayın kulesinden yüksek olamayacağı bildirilmiştir. Sarayın kulesinden yalnızca avlu değil, aynı zamanda çevredeki topraklar da görülebilmekteydi.

Altta. Kulelerin yüksekliği burada olduğu gibi, her zaman sokakları kapatacak kadar değildir. Binaların darlığı ve girişleri daha sonraki inşaatlarla kolaylıkla karışmaktadır.

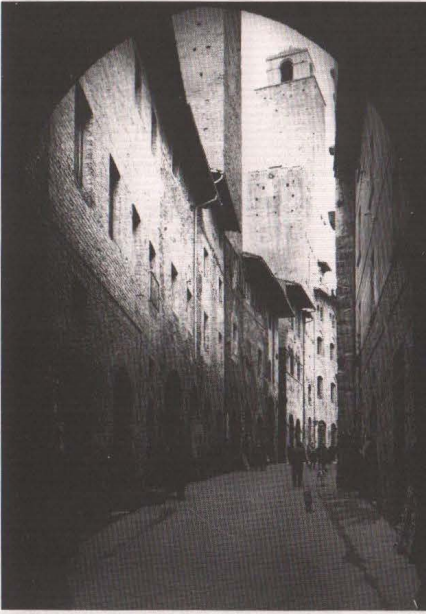
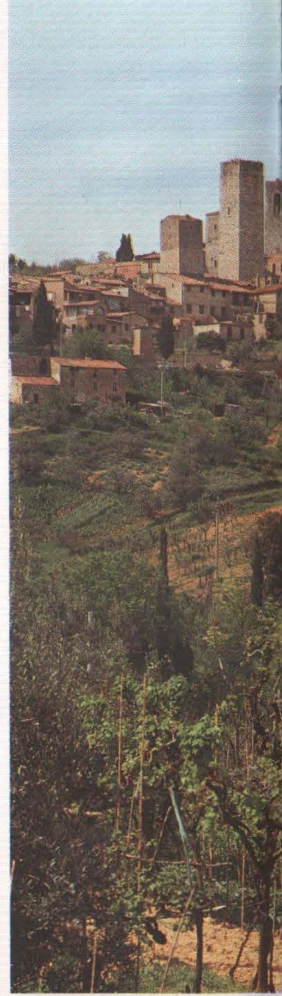

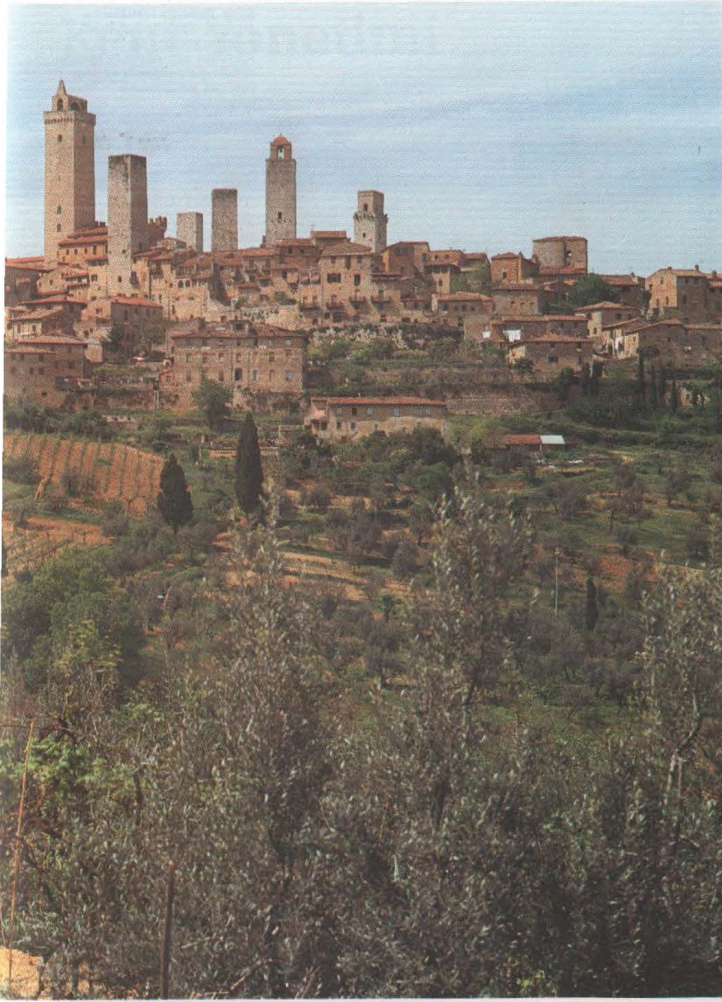
Sağda. Toskana kentlerinin Orta Çağ'ta en fazla yansıtılarının tepe üstlerinde yerleşmiş olmaları, uzaktan gerçekten saldırgan bir izlenim uyandırmaktadır. Bu önceden hesaplanmış bir olgudur ve San Gimignano bir istisna değildir; kentin kendisi, etrafındaki bütün tarlaları koruması altında tutan büyük bir kaledir.

Plân, San Gimignano'nun iki eski dış mahalle olan San Matteo ve San Giovanni'yi kentin içine alan 13. yüzyıl surlarının, bir cins birliği kabul ettirmelerinden önce, karmaşık bir tarihe sahip olduğunu göstermektedir.

Floransa

Floransa, ovada kurulmuş olması nedeniyle, Orta Çağ Toskana kentleri arasında bir farklılığa sahiptir. Kentin sonraki ünü Orta Çağ'daki kökenini gölgelemiştir. Bu kentin tarihi, 13. yüzyıla kadar hiç de olağanüstü değildir. Bu tarihten sonra kentin sahip olduğu ekonomik önem, onun kendi altın ve gümüş sikkelerini basmasına yolaçmış ve kent dönem boyunca ününü sürdürebilmek için paraların değerini garanti ederek, mallı önemini korumuştur. Değerli pazarlarını beslediği Fransa'ya karayolundan bağlı olan Floransa'nın limanı yoktur ve refahını ticaretten çok endüstrilerine borçludur. Kentin tüccarları ve kumaş yapımcıları diğer lonca üyeleriyle birlikte, 1282'den sonra kendi şehirlerinin yönetimini ele almışlar ve bu "cumhuriyetçi" konumu, gerçek iktidarın bir oligarşinin, sonra da Medici ailesinin eline geçmesinden (1434) sonra da korumuşlardır. Floransalılar siyasal yaşamın doğasını tartışmışlar ve kentteki birçok okulun varlığıyla düşünsel eğilimleri desteklemişlerdir. Yerli dilde yapılan eğitim olağanüstü derecede yüksek bir okuryazarlık düzeyi oluşturmuş ve Toskana edebiyatının niteliği, Dante'den itibaren Floransalıların kentdaşlarından çok büyük gurur duymalarını sağlamıştır. Bu düşünsel başarılar, kentin fizik güzelliğini artıran zenaatkarlar, ressamalar, mücevherciler, heykeltıraşlar ve mimarların başarılarıyla atbışı gitmişlerdir.

Aşağıda. Porta Soprana, Cenova. Bu kitlesel cümle kapısı, iki kulesiyle birlikte Orta Çağ Cenova'sının zenginliği hakkında çok şey söylemektedir. Bu kapı, surlar 12. yüzyılın ortasında ilk kez genişletildiklerinde, kent savunma sisteminin bir parçasını meydana getirmişlerdir.

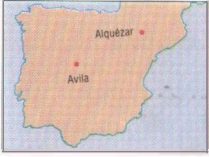
Cenova

Cenova limanının doğal yararları, kentin yerleşim yerinin eski tarihlerden beri iskân edildiği anlamına gelmektedir, fakat kentin bağımsız tarihinin şanlı günleri Cenevizlileri Doğu Akdeniz'e götüren I. Haçlı Seferi'nin başarılarıyla başlamaktadır. Kent Kuzey-Batı Avrupa ticaretine kapalı bir Akdeniz limanı olarak serpilmeye başlamış, 1284'de en yakın rakibi Piza'yı başarıyla bozguna uğratmış ve Venediğe kafa tutmaya başlamıştır. Kentin 10. yüzyıl sınırlarının dışına ilk kez taşması, 1155'de yeni sınırların yapılmasıyla olmuştur, fakat 14. Yüzyılda kentin çapını yeniden genişletmek zorunlu hale gelmiştir. Cenova, Venediğin tersine olarak sağlam meşrutî biçimler geliştirememiştir ve soylu aileler arasındaki rekabet, 1339'da *doge*'liğin kurulmasından sonra bile bir zayıflık kaynağı olmuştur. Cenova çağdaş önemine rağmen, Orta Çağ geçmişi aine birçok bina barındırmaktadır.

En solda. Ponte Vecchio, Floransa. Arno'nun en dar olduğu bu noktada bir köprü 10. yüzyılın sonlarından itibaren varolmuştur. Şimdiki köprü, 1345'de inşa edilmiş olup, 1333'de azgın sellerin sürüklediği eskisinin yerine geçmiştir. Yolu her iki kenarında da yer alan dükkânlar, nehrin bu zorunlu geçiş yerinde de kentin ticaret niteliğini korumaktadırlar.

Solda. Campanile (Çan kulesi), kubbe ve katedralin bir bütün olarak etkileyici yükseklikleri; kentteki Orta Çağ binalarının kuleleri 15. yüzyılın ortasından beri Floransa'ya yeni bir görüntü vermişlerdir.

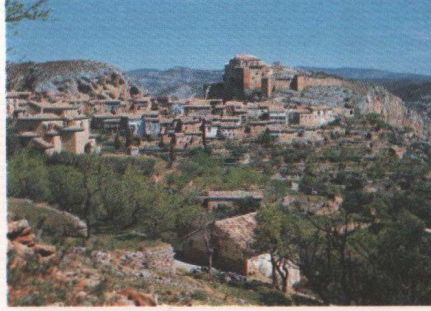

Avila

Avila Constantinus öncesinde de Hristiyan geleneklerine sahip olan eski bir kenttir ve ülkenin Müslümanlardan geri alınmasından sonra bir piskoposluk merkezi olmuştur. Kentin Adaja nehrinin aşağısında, deniz düzeyinden 1131 metre yükseklikteki yerleşim yeri, kışların çok soğuk geçmesine, ama Kastilya için cazip bir yaz serinliğine sahip olmasına yol açmaktadır; bu nedenle Kastilya krallarının gençliklerinde sevdikleri bir ikâmet yeri olmuş ve burada birçok soylu evi de yer almıştır. Bu bağlanılar, yeni Fransız "Gotik" inşa tarzının erken tarihlerde Avila'ya gelmesine yol açmış ve kent 17. yüzyıla kadar önemli bir yer olarak gözükmiştir. Daha sonraki gerileme süreci, kentin Orta Çağ görüntüsünü, gelişmenin alışılmış sonuçlarından korumuştur.

Alkazar (Alquézar)

Vero nehrinin etrafındaki dağlara tünemiş olan bu kent başlangıçta, Pirenelerdeki Sobrarbe'de stratejik bir noktaya yerleşmiş olan Müslümanlar tarafından kurulmuştu. Kale ilk kez onlar tarafından inşa edilmiştir. Kent 1067'de kral Sanço Ramírez tarafından

Solda. Kayasına tırnaklarını geçirmiş olan küçük Alkazar kentinin kendine de, 11. yüzyıldan beri kalesinin egemen olduğu görülmektedir ve kent Orta Çağ görüntüsünü korumuştur.

zaptedilmiş ve Cinca ve Alcandre vadilerindeki daha sonra giriştiği harekâtlar için üs olarak kullanılmıştır. Kentin 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başlarındaki bu askerî önemi, Hristiyan göçmenlerin yerleştirilmesi ve kent surlarının yapılması ile kalenin yanına büyük bir kilisenin inşa edilmesi konusunda sarfedilen özel çabaları açıklamaktadır. Şimdiki kilise 16. yüzyılda inşa edilmiş olup, Hristiyanların yeniden iskân edildikleri tarihlere ait olan avlunun etrafındaki galerilere sahiptir. Ancak, Aragon fetihlerinin pekişmesiyle, kent krallarının üzerinde sahip olduğu özel çekiciliğini kaybetmiştir; bu da daha sonraki yeni inşaatlara rağmen kentin eski görüntüsünü koruyabilmiş olmasını açıklamaktadır.

Aşağıda. Avila surları, kentin 11. yüzyılın sonunda Müslümanlardan geri alınmasından sonra Pittuengali Casandro ve Florin tarafından yapılmışlardır. Bu surlar 12 m. yüksekliğinde ve 3 m. genişliğindedirler. Her 20 metrede bir tane yuvarlak kule bulunmaktadır ve 8 tane kapı vardır. Kentin en yüksek yerindeki katedral, arka bölümüyle savunmanın bir parçası haline getirilmiştir. İnşaatı Roma dönemi malzemeleri kullanılmış ve surlar sıklıkla onarım görmüşlerdir, fakat surlar en geç 13. yüzyıldan itibaren kenti kapsayamaz hale gelmelerine rağmen, Orta Çağ kent tahkimatının en güzel örneklerinden biri olmaya devam etmektedirler.

Kent Yönetimi

14. yüzyıl Avrupa belediyelerinin güzel günlerine tanık olmuştur. 13. yüzyılın son yıllarında inşa edilmiş olan Belediye Sarayları sağlam ve gözetleme kulakları ile kanatlı pencereleriyle kale görüntüsünde olup, kentin bağımsızlığını ve dışardakilere karşı hırslı olduğunu teyid etmektedirler. Floransalıların "özgürlük" çağrısı, J.J. Rousseau'yu okumuş olanlara karışık ve aldatıcı gözükmemektedir. Kentin bağımsızlığı, hiçbir zaman bütün kentlilerin azad edilmeleri sorununu doğurmamıştır. Bu durum zorunlu olarak memnuniyetsizlikleri harekete geçirmemiştir. Göreve seçilme hakkı olanların seçimleri konusunda dıştan yapılan baskılar ender olarak uzun süre başarılı olmuşlardır. Hükümetler, boş zamanı, ihtirasları, ilişkileri ve herşeyden önce de kentin mülkiyet ve refahında, onun iyiliğiyle ilgilenecek ölçüde çıkarı olanlar tarafından yönetilmiştir. Kent halkının çoğunluğu, yönetimlerin ilgilerini gerektiren özel meşgulliyetlere sahiptir. Aile, iş, lonca, arkadaşlık örgütü, kilise veya kent mahallesinden kaynaklanan ısrarlı talepler, birçok kentlinin işler hakkında çok şey öğrenebileceği düzeylerdeki yönetim kademelerinden yeteri kadar pay alınmasına neden olmaktadır. Sadece bu kararlık yerel siyaset alanlarında etki kazanabilenler, belediye meclislerinde üstünlük peşinde koşmaktadırlar. Burada, kentin tümünün özgürlüğünü sağlayabilmek için büyük baronlar, krallar, hattâ papalarla pazarlık yapmak ve buna bağlı olarak büyük siyasal deneyim, sabır ve zenginlik gerekmektedir. Birkaç birey veya aslında kentler, böylesine bir bağımsızlığın yükünü uzun süre taşıyabilmişlerdir. Birçok belediye yöneticisi bağımsızlıklarını sadece muhalif grupları bastırarak kabul ettirmişler ve hiçbir kent iç çatışmalardan kurtulamamıştır. Özgür olmayan kentliler, kent milis gücüne katılmakta, dolayısıyla, kışkırtılınca baş kaldırmamaktadırlar. Kent maliyesi hem zengin kentlilerin garantili faiz hadlerinden aç-

Solda. Belediye başkanının talebiyle Robert Ricart 1479'da Bristol kent kütübi olmuş ve muhtemelen 30 yıl kadar bir süre bu görevde hizmet vermiştir. Yerel örfleri kaydetmek için defterinden alınan bu resim yeni belediye başkanının görevi getirilmesini, muhtemelen de Ricart'ın yeni patronunu 29 Eylül 1479'da Lonca binasında göstermektedir. Eski belediye başkanı, üzerine el basılarak yemin edilecek bir kitap sunmaktadır, yemin, rengarenk elbiselerinin içindeki lonca üyeleri, belediye danışmanları ve kentlilerin önünde yapılmaktadır. Belediye başkanının şapkası ve kılıcı, masadaki eşyalar ve penceredeki kent armaları kaydedir.

Aşağıda. Siena Belediye Binasındaki Ambrogio Lorenzetti'nin *Yıl Yönetim Allegorisi* (1338-40). Bu allegori belediye meclisinin toplantı salonunda pencerenin karşısına gelen duvara resmedilmiştir ve bu nedenle süsleme bütününe merkez parçasını meydana getirmektedir. Sağda bir grup kentlinin üzerinde üç dinsel erdeme sahip olan ve ruh soyluluğu ile barışın da dahil oldukları dört temel erdem tarafından korunan, Siena Belediyesini simgeleyen sıyah-beyaz bir figür egemen olmaktadır. Solda, Bilgelik'in altında Adalet oturmakta ve Aristoteles öğretisine uygun olarak bir elinde ceza ve ödül, öbür elinde de sorumluluk ve merhamet dağıtmaktadır. Adaletin altında, arzu ile iradenin Uyuşumu oturmakta ve onun elinden çıkan bir ip kentlilerin ellerinden geçerek, Belediyenin etrafını dolanmaktadır. Bu ip resmin iki tarafını birbirine bağlamakta ve allegoriyi tamamlamaktadır.

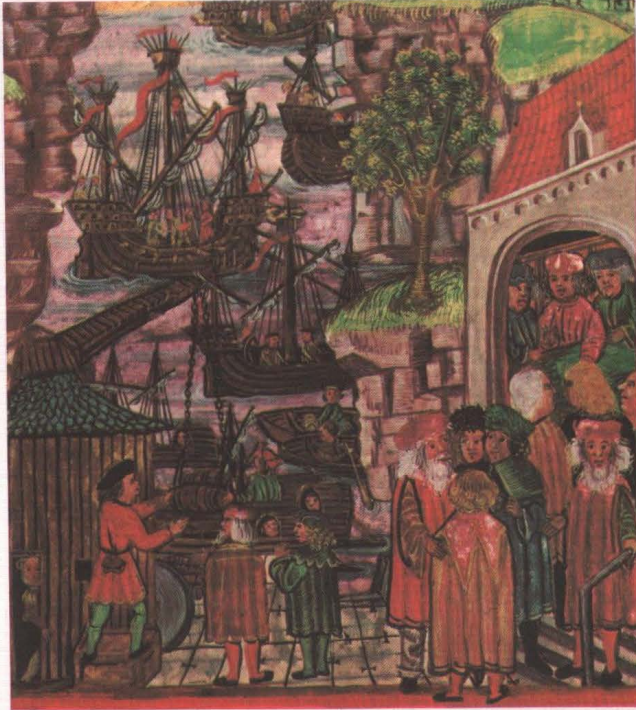
Ticaret

Büyük Orta Çağ kentlerinin çoğu, önemlerini endüstrilerinden çok, ticarî depolar olmalarına borçlu olmuşlardır. Bu gibi kentler korunaklı ve Avrupa'nın deniz yollarına kolayca ulaşılabilen yerleşim yerlerinde kurulmuşlardır: Venedik, Cenova, Bristol, Londra, Bruges, Lübeck. Bunların ticaretteki rolleri, daha önceki büyük uluslararası fuarların önemlerini azaltmaya başlamıştır, çünkü daha büyük hacimde malî teknelere yüklemek mümkün hale gelmiştir. Fakat kırlara yönelindiğinde, bu gibi fuarlar daha çok yerel ticareti kendilerine çekmeye devam etmektedirler. Üçüncü bir düzey olarak, yerel yöneticilerin izniyle haftalık pazar kurulması, bazı ayrıcalıklı yerleşim yerlerini mütevazı pazar kentleri düzeyine getirmiştir. İngiltere gibi pazarların birbirlerinden özenle uzak tutuldukları bir ülkede, bu sistem köylülerin çoğunu pazardan bir gün uzaklığa yerleştirmektedir ki, bu pek de uygunsuz değildir. Bu durum onların artık ürünlerini kullanmalarını çok kolaylaştırmaktadır. En azından 13. yüzyıldan itibaren, kentlerin ziyaret edilmesi haberlerin kırlarda çabucak yayılmalarına olanak sağlamış ve bu durum küçük yerleşim yerlerinin çapını aşan daha büyük alanlarda bir birlik, bir cemaat olma duygusunu harekete geçirmiştir. Avrupa'nın diğer kesimlerinde benzeri gelişmeler, krallığın bütününden çok bölgesel ölçüler içinde etki etmiştir. Pazarların kurulması, kentlere ulaşan yolların korunması, pazarların denetim altına alınması ve tüccarların ağırlık ve ölçü âletlerinin gözetim altında tutulması; bütün bunlar, hükümlerini pazarın alanının dışında da geçerli kılmaya ehil otoritelerin müdahalelerini gerektirmektedir. Bu koşullar Avrupa'nın farklı kesimlerinde farklı tarihlerde, ama aynı basınçlar altında elde edilmişlerdir. Bir yandan uluslararası ticaret en fazla talep edilen malları süzerek denize gönderen ve başkalarını da kendine çeken kırsal dalgalar tarafından beslenmektedir, öte yandan da kara içindeki küçük ticarî merkezler iyi niyetle, hattâ pazar kurmanın mali ve diğer avantajlarını gören manastırların, piskoposların veya diğer toprak baronlarının olumlu cesaretlendirmeleri ve kurumalarına bağlı olmaktadır.

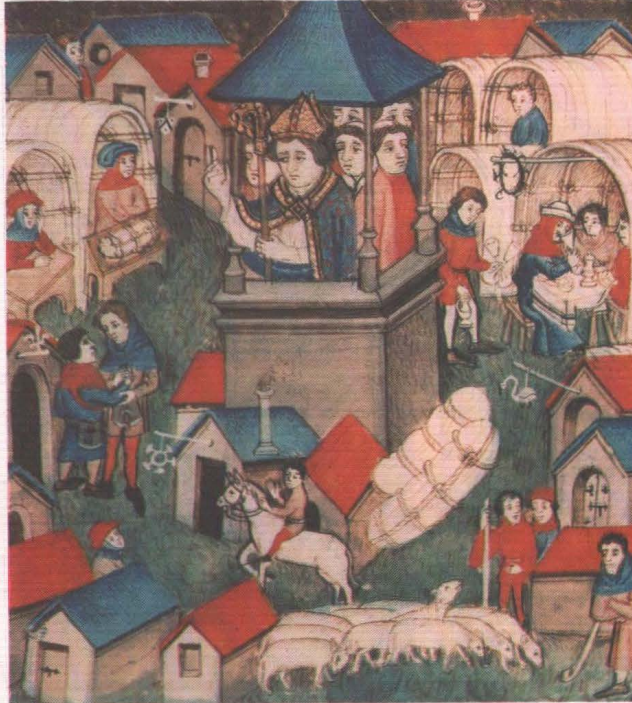
Sağda. Lonca öföflerinin yerleşmesi, 13. yüzyıldan itibaren lonca örgütlemelerinin bireysel girişimlere nazaran daha avantajlı olarak görülmeleriyle yaygınlaşmıştır. Alımların ve satışların denetimi çok daha önemli olmuştur ve tezgâhların veya işyerlerinin belli bir sokakta yerleşmeleri, bütün tüccarların birbirlerini gözetim altında tutmalarına olanak vermiştir. Bu dokumacılar sokağı sahnesine, yukarıdaki mihraplı mezar egemen olmaktadır. Aşağıda, sokağın her iki kenarında, üzerlerinde malların incelendiği tezgâh ve sergiler ile barakaların önüne gerilmiş iplere asılmış mallar görülmektedir.

Aşağıda. Cenova, sarraflarıyla veya faaliyetleri 12. yüzyıl noter kayıtlarında yer alan bankerleriyle tanınan ilk Avrupa kentlerinden biridir. Bu sahne muhasebeciler, sol duvarın yukarıdaki metnin alacaklarını belirlediği kimsenin duluna ve çocuklarına ödeme yapmak için para sayıyorlar, İsa'nın resmi de onlara dikkatli olmalarını işaret ediyor. Büyük sandık hazineleri içeriye benzemektedir. İlk bankacılık, bütün Avrupa boyunca çeşitli otoriteler tarafından çıkarılmış olan farklı değerlerdeki paraların kambiyo sorunlarıyla uğraşmıştır.

Solda. Avrupa'nın büyük deniz kentlerinin liman kesimleri ressamlar tarafından sıklıkla tasvir edilmemiştir. Hamburg'un bu resminde bile ön plandaki figürler, denizdeki 15. yüzyılın üç direkli yumurta biçimli tekneleri tarafından önemsiz hale getirilmişlerdir. Bu teknelerin yükleme-boşaltmaları için mavnalar ve rıhtımda da bir vinç gerekmektedir. Ortada, kâtipler malların reslimini beklemektedirler. Sağda süslü elbiseleri ve Rus kürklerinden şapkalarıyla, tüccarlar veya yatırımcılar girişimin başarısı konusunda tartışmaktadırlar. Liman binasının içinde yöneticiler ve gemi sahipleri daha büyük bir özgüvenle oturmaktadırlar. Böylece resim, limanların karakteristik birçok faaliyetini tek bir imge halinde yoğunlaştırmaktadır.

Solda. St. Denis'de Lendit (Haziran) fuarının kutlanması. Ticaretin dinsel kutsanması bu ünlü fuarın işleyişinde merkezî bir yer tutmakta, fuar dinsel bayramın ilân edilmesiyle açılmaktadır. Bu resim, uygulamaların belirlendiği Törenler yazmasında yer almaktadır. İşaret levhalarıyla birlikte çok sayıda hanın gösterilmesi dikkat çekicidir, üstelik bunlardan birinde yemek sunulmaya hazırdir. Fuarın St. Denis ovasında kurulması nedeniyle, bir çoban da sürüsünü pazar meydanına getirmiştir.

Endüstri

Orta Çağın en eski loncaları kentlerdeki tüccarların kileridir, fakat 13. yüzyıldan itibaren tabip ve avukat loncalarıyla birlikte, özelleşmiş zenaatkâr loncaları da belirmeye başlamıştır. Fransa kralı IX. Louis çeşitli ticaret alanlarının örflerini derleyen bir örfler kitabının hazırlanmasını emrettiğinde, araştırma sonucunda, yakın tarihlerde yazılı hale getirilmemiş etkin düzenlemelerin saygın tüccarlar tarafından yapılan sözlü aktarıma dayandığı ortaya çıkmıştır. 13. yüzyıl kentlerinde yazılı hale getirilmiş olan lonca kuralları, çoğu kez hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, üyelerin daha doğrudan mesleki konularda olduğu kadar, ortaklaşa ibadetler veya üyelere ödenen ailelerine yardım edilmesi gibi dinsel ödevlerini vurgulamışlardır. Dinsel yükümlülükler, üyelerinin rekabeti arkadaşlıktan daha çabuk benimzedikleri loncaya tanrısal bir yaptırım olanağı vermektedir. Fakat, loncalar aynı zamanda çırakların eğitimi sağlamak, tartışmaları çözmek üzere bir mahkeme meydana getirmekte ve ürünlerin niteliği üzerinde ısrarlı olmaktadır.

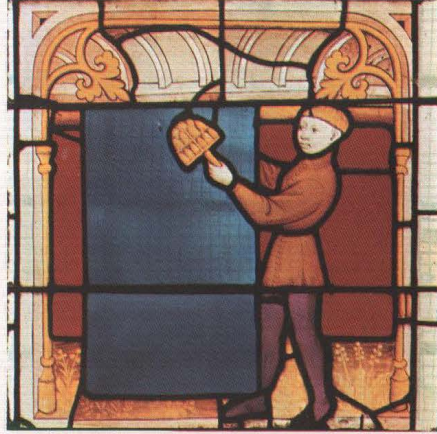
Loncalar kente önemli bir rol oynamışlardır. Hangi ticaret kollarının daha güçlü loncaların bağımlısı oldukları veya grup örgütlenmelerini reddettikleri, kenten kente değişiklik göstermiştir. Floransa'da kent yönetimine seçilebilmek için belli bazı loncalara mensup olmak aranan koşullar arasındaydı. Londra'da, yerel yönetimin unsuru olan *wardların* (bir yönetim birimi) yerine, loncalar aracılığıyla temsil sağlanması girişimi hiçbir sonuç vermemiştir. Ancak bütün kentlerde loncaların örgütlenmesi, meslek sahipleri sınıfı kavramının, hukukçu veya üniversite öğrencisi gibi "eğitilmiş" kimselerle sınırlanmadığına işaret etmiştir. Zenaatkârlar da kendi güçlü örgütlerine (*universitates*) sahip olmuşlar ve üyeleri kent meclislerinde banker ve uluslararası taşımacılık yapan armatörlerle birarada oturmuşlardır.

Zenaat faaliyetinin büyük bölümü küçük atelyelerde ustaların ve kalfaların denetiminde yapılmaktadır; bu kalfalardan bazıları uygun fırsatlarda usta olup, kendi işlerini kurabilmektedirler. Sistem her kalfanın kendi başına usta olabilmemesi garanti etmemektedir. Örgütlenmemiş alanlarda çalışanlar kendilerine yapılan haksızlıklara karşı veya koşullarda herhangi bir iyileşme sağlamak üzere örgütlenemeyecek kadar çok işletme arasında dağılmışlardır. Birçok ayrı aşamanın biraraya geldiği kumaş endüstrisi, herhalde fabrika tipi koşullara en yakın olanıdır, fakat endüstrinin mekanizasyonu sürecinde, su gücünün kullanılması bu endüstrinin lonca düzenlemelerinden kurtulmak üzere sonuç olarak kırlara gitmesine yol açmıştır. Orta Çağda mekanik araçlara gösterilen ilgi, savaşta köle edinemeyen bir toplumun her aşamada emek-güç sıkıntısı çekmesinin bir sonucudur ve insan emeği açığı, buluşların yol gösterdiği her yerde bu mekanik araçlarla kapatılmaya çalışılmıştır.

İlk dönemde en önemli teknik değişimler tarım alanında ortaya çıkmışlardır: su değirmenleri 8. yüzyıl barbar yasalarında zikredilmektedirler. 12. yüzyıldan itibaren ad boyunuğu ve koşumu, soylu koşucuyu toprak sürenin emrine vermiştir. Su gücünün desteği, kumaş bükme, kâğıt yapımı gibi, her seferinde da-

Aşağıda, kiliselerin vitrayları için ödemede bulunan tüccarların ödemedi bulunan tüccarların çoğu, mesleklerinin pirleri için tablolar ithaf etmişlerdir. 1465'te Semurde yünlu kumaş imalatçıları, mesleklerini anmak için alımlı bir şekilde, kumaşa nihat halinin verilme sürecinin resmedilmesini seçmişlerdir. Görülen sahneler ayırma, tarama, kumaşın kollarını ayıklama ve yüzeyini

traşlama işlemlerini içermektedir; bu işler için kullanılan aletlerin bazıları açıkça görülebilmektedirler. Sürecin birçok aşaması atlanmıştır, fakat kumaş yapımında birbirlerine bağlanan iş dallarının çokluğu aşikârdır ve kumaşçılar açısından bunların önemi daha güçlü bir şekilde anlatılamaz.

Solda. Bir binanın yapımını gözetim altında tutan bir mimara dair olan bu resim, farklı âletlerle çalışan bir sürü işçi ile 15. yüzyıldaki ahşap inşaat tarzını göstermektedir. Mimarın lüks görüntüsü dikkat çekicidir, ama belki bundan elyazmasının

savurgan karakteri sorumludur. Bu, *Bedford Hours*'daki Yaradılış Kitabı'nın dört tane olan tam sahife resimlerinden birdir ve Nuh'un gemi yapmasını göstermeyi amaçlamaktadır, gemiyi binecek hayvanlar arka planda görülmektedirler.

ha buluşçu amaçlarla kullanımı, su gücünün olanaklarından sürekli olarak yararlandığını göstermektedir. Aynı alanların rüzgâr gücünün kullanımı daha fazla zaman gerektirmiştir. Rüzgâr değirmenleri 12. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Bu değirmenler bir dayanak üstüne yapılmakta ve heryere taşınabilmektedirler. 14. yüzyıl Alçak Ülkelerinde bu değirmenler sistematik drenaj çalışmalarında kullanılmışlardır. Hollandalılar Frizya ve Ren bölgesi için yel değirmenleri imâl etmişlerdir. Ancak, mekanik icatlar 15. yüzyıldan önce insanı deneyimin olağan bir parçası haline gelememiştir. Bu yüzyılda zaman ölçen saatlerden başka ağır yükleri manivelayla kaldırmak için krikolar ve çubuk veya makaraları aynı mihrver üzerinde birbirlerine bağlayan vinç düzenekleri en azından kentlerde alışılmış nesneler olmuşlardır.

Askerî üstünlük elde etme arzusu da icatları sürekli güdülemiştir. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklıkla zikredilen top barutunun icadı, doğal olarak yeni bir etki yaratmıştır. Top dökümcüleri bu araçların kendilerine olduğundan daha fazla düşmanlarına zarar verebilmesi için ısrarlı çabalar göstermişlerdir. Maden ustaları şövalyelerin savunma zırhlarını daha tutarlı bir şekilde geliştirmişler, ama yazarlar tarafından çelik yapımına dair bir iyileşme zikredilmemiştir. 15. yüzyıl Almanya'sındaki maden çıkartma endüstrilerindeki kayda değer iyileşmeler, Bauer 1556'da metalürji hakkındaki kitabını yayınlayınca kadar anlatılmamıştır.

Tek tek endüstriler öteki baskılara, yeni makinelerin devreye girmeleriyle cevap vermişlerdir. Kumaş endüstrisi alanında kumaş ezmeye işinin mekanizasyonu, bu iş için kolaylıkla adam bulunamadığını aklı getirmektedir. Fakat, süreci hızlandırma arzusu da katkıda bulunmuştur. 14. yüzyılda kumaş taraklarının icadının hemen arkasından mekanizasyon gelmiştir. Eğirme tekerleği örekenin yerini almıştır. Mum yapımı, balmumuna hayvanı yağların katılmasıyla iyileştirilmiştir. Damıtma, Arap bilimine dayalı yeni bir endüstriydi ve ilk kez 12. yüzyılda Salerno'da öğretilmişti. Bunun denizciler açısından önemini vurgulamaya gerek yoktur. Denizcilikte 1200'den önce pergel kullanımı, dümen yekesi, usturlab ve deniz haritalarının ortaya çıkmalarıyla ilerlemiştir, tabii tekne yapımındaki sürekli değişimlerden söz etmenin gereği yoktur. Saatler gibi gösteriler de, Orta Çağ bilgisi tarafından mümkün hale getirilen Orta Çağ icatlarıdır.

Orta Çağın sonlarında yeni teknolojinin tanınmış uzmanları hizmetlerini en büyük hükümdarlara sunmakta tereddüt etmemişlerdir. Leonardo da Vinci hiç de kendi cinsinin ilk örneği değildir. Bir Sienalı olan Mariano di Jacopo, *Il Taccolla*, başarılarını üç güzel ciltte resmetmiştir. Mariano di Jacopo noterdir ve bir öğrenci yurdunun yöneticisidir, ama aynı zamanda desinatör tahta oymacısı ve minyatür ressamıdır da. Köprüler ve liman tesislerinin planlarını çizmiş ve imparator Sigismund'un su sebekesinin gözetimini üstlenmeyi önermiştir. Almanya da bu türden birçok adam üretmiştir. Bunların faaliyeti öncellerinin çalışmalarından hareketle büyümüş ve herhangi bir Rönesans zihniyeti tarafından ilham edilmemişlerdir.

Gündelik Hayat

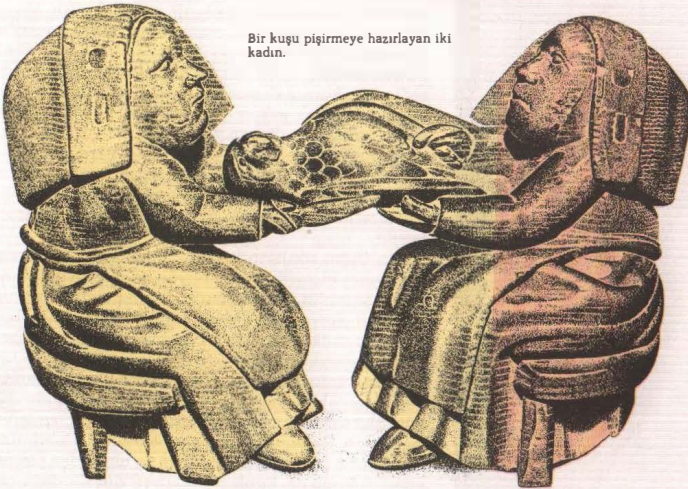
Oturacak yeri kalkan kilise sıraları (*misericordlar*), yorgun rahiplerin görünüşte dualarını yapmak üzere ayakta dururlarken yaslanıp destek bulmalarına olanak vermektedir. Orta Çağın son döneminin kilisesinde bunlar yozlaşma veya merhamet belirtileridir; yaşayan en eski örnekleri 13. yüzyıla ait bulunmaktadır. Başlangıçta çok basit olan bu nesneler, daha sonra gelişkin tahta oymalarla süslenmişlerdir. Yarı-gizli ve göze batmayan kış destekleri olarak, bunlar mızır bir gülmece duygusu esinleyebilirlerdi. Aralarında Kutsal Kitaptan sahneler nadirdir, işlenen konuların yüksek bir oranı gündelik hayata ilişkindir; bu sahneler bazen kaba, çoğu zaman alaycı ve özellikle de kadınlara yöneliktir. Burada türün bazı alışılmadık örnekleri verilmiştir.

Bir ayakkabıyı boşaltmak.

Dayak yiyen koca.

Bir kuşu pişirmeye hazırlayan iki kadın.

Bir kızın saçlarından bit yumurtalarının ayıklanması.

Meyhaneci kadın.

Ateş başında.

Anne ve çocuk.

Giyinen bir kız.

Yolculuk

İnsanlar onları, bulundukları yere bağlayan, çalışma koşullarına rağmen, gene de bazı açılardan, tahmin edildenden daha güçlü yolcular olmuşlardır, çünkü bu gibi kimseler için ellerindeki dünya nimetlerini geride bırakmak o kadar zor bir iş değildi. Bu dönem bir yurttan diğerine kitlesel göçlerle başlamış ve Avrupalıların Amerika'yı iskân etmeye hazırlanmalarıyla sona ermiştir. Bu arada Orta Çağ hükümdarları, malikânelerine gitmek, başka hükümdarlarla buluşmak veya Kutsal Yerleri ziyaret etmek için sürekli dolaşmışlardır. Her mertebeden Hristiyan hacılar Kutsal Topraklar'a, Compostela'ya ve Roma'ya yolculuk yapmışlardır. Hristiyanlar hac ödevi konusunda Müslümanlardan daha az ısrarlı olmuşlarsa da, muhtemelen daha büyük bir tutkuyla, kesinlikle daha fazla yere ve çeşitli nedenlerle hacca gitmişlerdir. Böylece, yolculuk yapıldığı kesindir. Hareket koşullarını gözümüzün önüne getirmeye çalıştığımızda zorluklar başlamaktadır. Batı Avrupa'nın büyük bölümünde Roma yolları bulunmaktadır, fakat barbarlar yolların olmadığı yerlerde de büyük kalabalıklar halinde ilerleme yeteneğine sahip olmuşlardır. Hiçbir imparatorluk yönetimi yolları onartmamıştır; fakat birçok insan ayazının çignemesine ve yavaş ilerleyen atların zorlukla yürüyüşlerine rağmen bu yollar yüz yıllarca ayakta kalabilmişlerdir. Tekerlekli araçların zaman içindeki aşındırması ile yollar kullanılmaz hale gelmiştir. Muhafaza çalışmaları yapıldığında bunlar, eğer varsa yeni yolların, köprülerin ve nehir geçitlerinin dikkatleri çektiği yerel düzeylerde gerçek-

En altta solda. 16. yüzyıl başında yapılan Mayıs Günü'nün hem karayolunda, hem de nehirde kulanışına ait bu Flaman resmi, atların daha hızlı yolculuk yapabilmelerine rağmen, su yolundan daha fazla insanın

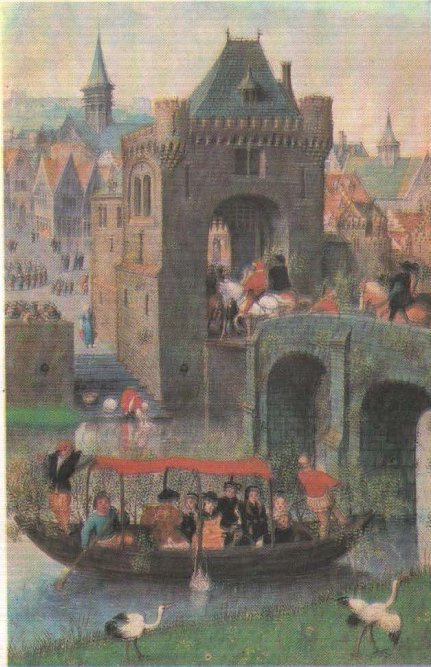
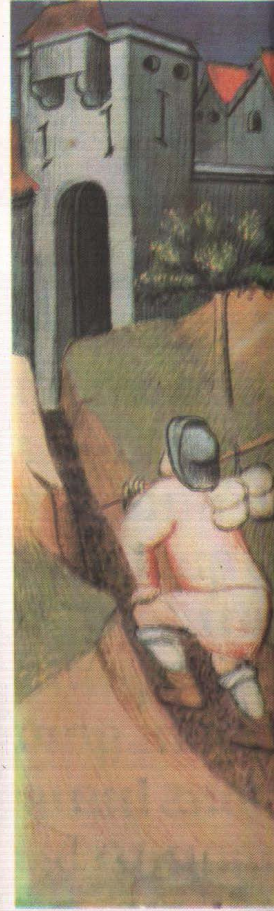
yolculuk olanağı olduğunu göstermektedir. Teknenin içinde elinde kürek olan bir adam, kaygı hareket ettiriyor, burunda ayakta duran bir başkası da köprünün kemeri altından geçişi sağlıyor, müzisyenler ise

rahatsız olmuşa benzemiyorlar.

Aşağıda ortada. Komik görüntüleri ve şamatalarıyla mimici müzisyenler, bunlar dönemin en fazla yolculuk yapan kimseleri arasında yer almakta ve yolculuk arkadaşlarını ve kendilerini

leşmek durumundaydı. Bu dönemde yol yapımı henüz özenli bir biçimde incelenmemekteydi. Köprüler yerel hayırseverlerce yaptırılmakta ve geçiş resimleri inşaat giderlerini hafifletmekteydi. Yolcular mümkün olan her yerde su yolunu tercih etmekte, sıklıkla büyük nehirleri kullanmaktadırlar, fakat esas tercih ettikleri denizdir. Tüccarlar mallarını katır kervanlarıyla veya su yoluyla taşımaktadırlar. Siyasal karışıklıklar kuşkusuz kara ulaşımını etkilemişlerdir, fakat Avrupa'nın bir kesiminden öbürüne olan hareket hiçbir zaman felçolmamıştır.

Yolculukların çoğu çeşitli derecelerden istek dışı nedenlerle ortaya çıkabilmekteydi, hattâ hac bile bir ceza olarak belirebilirdi ve yolcular hiçbir zaman turistler gibi rahatlık ve konfor aramamışlardır. Dönem boyunca, öngörülmesi mümkün olmayan ölçekte bir hizmet sunumu üstlenilmiş ve manastırların da yolculara yardım etmeleri doğal olarak beklenmiştir. Öte yandan, yollar boyunca, düzenli aralıklarla sıralanan hanlar bulunmaktaydı. Yolcular karanlık basınca, bulabildikleri evlere sığınmaktadırlar. Hancıları cesaretlendirecek düzenli posta atları veya arabaları da bulunmamaktadır. Bazı yollar mevsimine göre geçecek yolcu sayısını tahmin edebilir hale gelmişlerse de bu durum muhtemelen değişmiştir. Ancak silâhlı Haçlılar gibi, kalabalık hacı grupları, istedikleri zaman yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini zorlukla bulabilmektedirler; bunlar erzaklarını yanlarında götürmek zorundaydılar.

Solda. Normandiya dükü Guillaume'un İngiltere'ye fethetme donanması, burada Bayeux halısında resmedilmiştir. Bu filo altı aydan daha kısa bir sürede hazırlanmıştır. Atları nakletmek için özel gemiler kullanılmıştır. Dök rüzgâra bağımlı kalmıştır, çünkü teknelerde kürek olmayıp, yalnızca dümen yerine kullanılan kısa bir yekle bulunmaktadı.

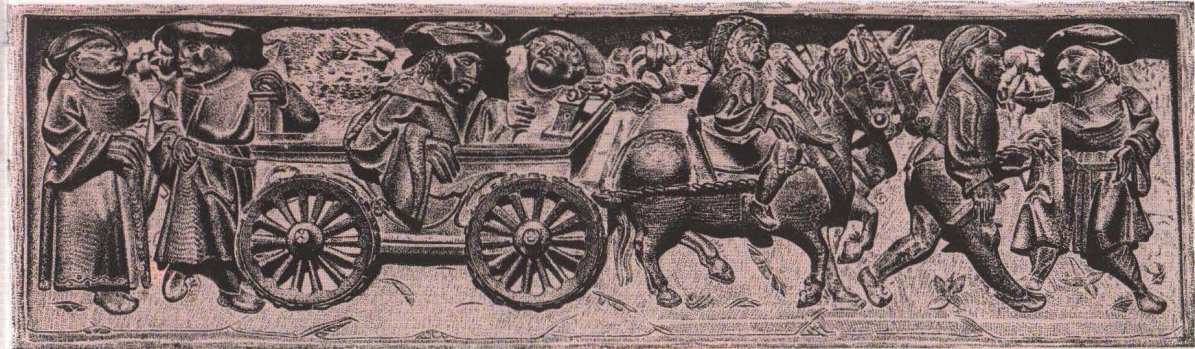
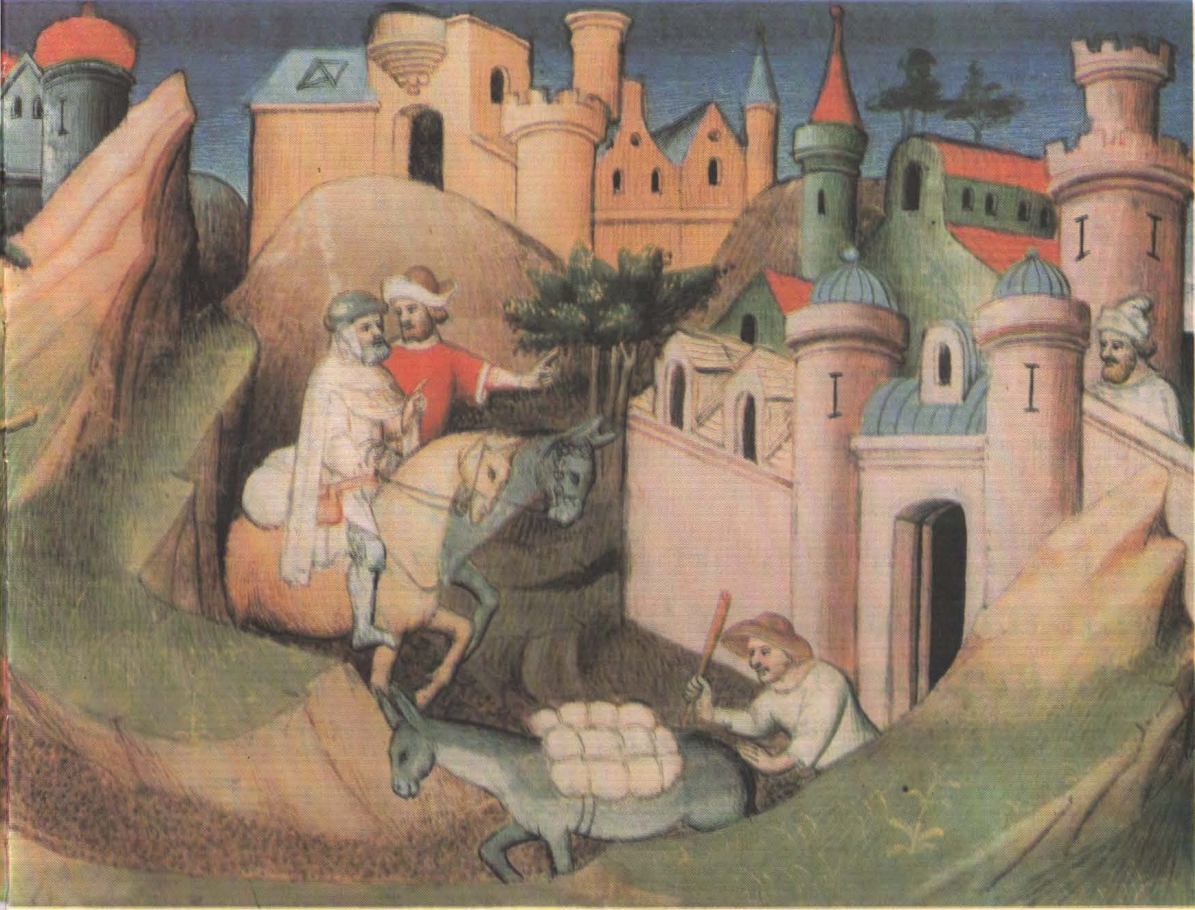
Sağda. Amiens'deki tiyatronun bir koltuğundaki bu iki atla çekilen arabayı temsil eden kabartma, Orta Çağın sonunda, araç kaba bir şekilde yapılmış ve güzel bir şekilde süslenmiş olsa bile, konfor ve hız açısından küçük bir gelişimin olduğunu göstermektedir.

seyretmek ve barındırmak isteyen evsahibi bulduklarında, onları eğlendirmektedirler. Buradaki çizimler Gervais du Bus'nun yazdığı satirik öyküyü resmetmekte ve yolculuklar sırasındaki komşuların maruz kaldıkları kaba müziği temsil etmektedir.

Aşağıda. Oderic de Pordenone'un *Livre de Merveilles*'inden, Pekin surları önündeki yolcular. Bu kitap, Doğuya yapılan çeşitli yolculuklara ait kayıtlardan meydana getirilmiştir ve kitabın süslemelerini yapanlar burada tasvir edilen dünyanın garip harikalarını resmetmekte çoğu

zaman zorlanmışlardır. Kaçınılmaz olarak, mümkün olduğunca kendi alışık olduklarına geri dönmüşlerdir. Moğol başkentinin görünüşü yazar tarafından bilinmesine rağmen, ressam tarafından ancak hayal edilmiştir; bu hayalin ürünü kayalık bir toprak

yapısı ile kent surlarındaki daracık pencereler olmuştur. Bu muhteşem elyazması 15. yüzyılın başlarında, bir Flaman olan Jacques Coëne tarafından, Burgonya dükü Jean için yapılmıştır.

Eğitim

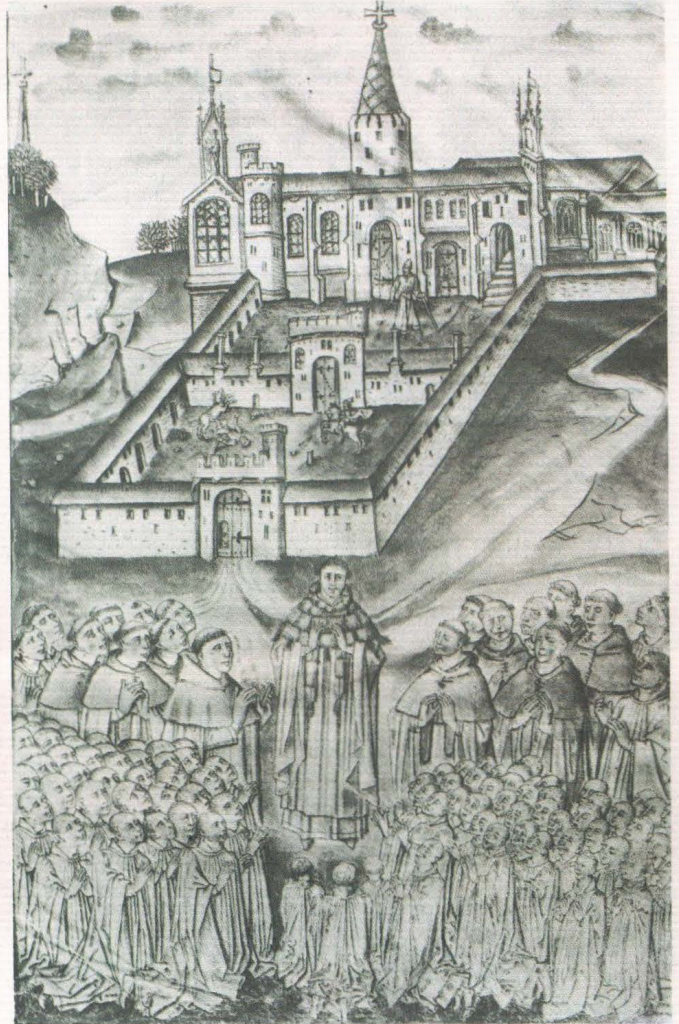
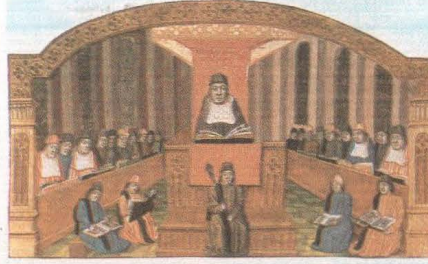
Bu dönem hakkında gençlerin eğitiminin belli ayrıntılarla bilinen yegâne biçimi, okul eğitimi olmaktadır. Bu eğitimin bakış açısı yalnızca okuma yazma öğretilmesiyle sınırlıydı ve başlangıçta bu eğitim sadece Latince olarak, dinsel hayata yönelik erkek çocuklarına verilmekteydi. Okul çocuklarının bu işten hoşlanmamaları, dikkatlerini ilk yaşlardan itibaren uyanık tutmak için sopa kullanmak gerektiğinin düşünülmesinden ileri gelmekteydi. Orta Çağ'da yetişkinler küçük çocuklara karşı bile bugün yerinde olduğu düşünülebilecek olandan daha az hoşgörülü olmakla beraber sertliğin ana nedeni çocukların, okumaya yazma bilgisine yabancı bir dil aracılığıyla hakim olmalarının onlara gelecek hayatlarında sağlayacağı yararlar hakkında herhangi bir önselze sahip olamamalarıydı. Bu çocuklar ruhban olmayan ailelerden gelmişlerdi ve herhangi bir büyüğün izinde yürümüyorlardı. Kardeşlerineyse, tersine, akrabaları taklit ettirilerek, çabucak onlara benzer hale getiriliyorlardı. Ata binmeyi veya çift sürmeyi öğrenmek, kuşkusuz gramer öğrenmekten daha ilginç geliyordu.

İtalya ve Güney Fransa'daki okullarına, lâiklere hukuk ve tıp gibi birkaç tane takdır gören mesleğin yollarını açmıştır, fakat Orta Çağ Avrupa'sının diğer bölgelerinde okulları sürdürmek, özellikle kendi kurumlarının eğitilmiş insan ihtiyacını sağlamak üzere, piskoposlara ve rahiplere bırakılmıştır. Ancak 11. yüzyılın sonlarında kilise eğitimi eski bilgilerin edinilmesinden daha fazlasına yönelmeye başlamıştır. Kilise hukukunun çelişkili noktaları üzerindeki tartışmalar kilise adamlarını biçimsel Roma hukukunu incelemeye zorlamıştır; aynı din adamları biçimsel mantık ile delillendirme alanındaki eğitimin hem akademik, hem de uygulamaya dönük avantajları olduğunu fark etmişlerdir. Bu incelemeler genç zihinlerin oluşturulmasına yardım etmiş ve onları sorunların çözümünde kelimelerin gücüne inanmaları konusunda cesaretlendirmiştir. Bu ileri eğitimin yapıldığı yerler olarak birkaç büyük merkez ortaya çıkmıştır. Paris'teki hocalar ve Bologna'daki (eski) öğrenciler çıkarlarını savunmak üzere ortaklıklar (Latince *universitates*) kurmuşlar ve bunlar Avrupa'daki benzeri kuruluşların modeli olmuşlardır. Ancak, Alplerin kuzeyinde, okulları donatan dinsel teşvik olmaktadır. Kilise mensupları da, yerel dillerde yazılmış uygun dinsel kitaplar sağlayarak, temel eğitim konusundaki iştegi teşvik etmişlerdir; eğer bunu yapmazlarsa kötü yazılmış veya yazılı olmayan edebiyat egemenliğini sürdürecektir. Yerli dilde yazılmış edebî eserleri okuyabilecek bir kitlenin belirlenmesiyle, kültürel ortam önemli eserlerin ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. Bu gelişme olmasaydı, 14. yüzyıl başlarında Toskana'da Dante'nin *Divina Commedia*'sı veya bu yüzyılın sonunda İngiltere'de Chaucer'ın şiirleri dikkat çekemezlerdi.

Sağda. Hugues de St. Victor ders verirken. Hugues Almanya'da doğmuş ve eğitilmiştir. Daha sonra Saint Victor, Paris'teki önemli islahat geçirmiş din adamları kolejine girmiş ve

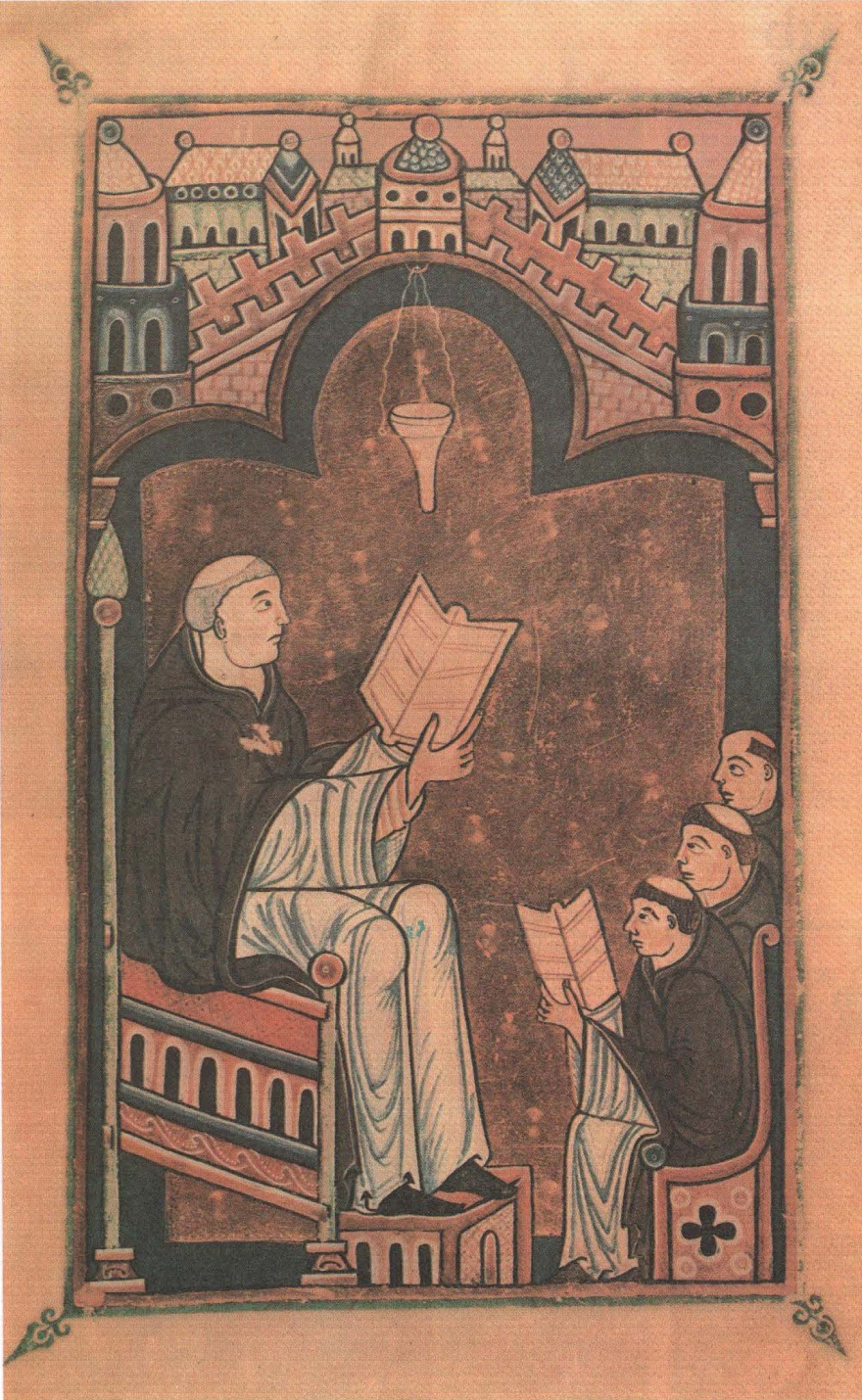
1133'de duacı olmuştur. Eserleri skolastik düşüncenin gelişmesinde derin bir etki yapmışlar, kendisi de yaşadığı süreçte, üniversitenin kurulmasından önce büyük bir hoca olmuştur. St. Alban tarafından yapılan ve onu kürsüsünde gösteren bir resim, manastırların 12. yüzyılda öğrenimin nasıl ilk hatunda olduklarını iyi bir şekilde ifade etmektedir.

Solda. Nicholas de Lyra (1270-1349). Normandiya kökenli olan ve Paris'te ders veren bu Fransisken rahip, Orta Çağın sonlarının Kitabı Mukaddes bilgisi alanında en büyük otoritelerinden biriydi. Bu 15. yüzyıl minyatürü onu bir üniversite *aula*'sında, kürsüsünden kuralara uygun bir şekilde okuma yaparken göstermektedir.

Sağda. 1463'te yazılan ve şimdi Oxford'da Yeni Kolej'de bulunan *Rescriptio Chronica*'dan Winchester Kolejinin başkanı, hoca ve öğrencileri. Bu çizim başkaları okul loncası üyelerinden başka, ilk kez 1474'de yapılan saat kulesinin de dahil olduğu

binaları arka planda göstermektedir. Okul mensupları toplanmışlar, okul avlusunda atla düşürmece oynayan iki burjuva, biçimsel saygı ve yok edilmesi mümkün olmayan sportif zihniyeti simgelmektedirler.

Orta Çağ ustaları Orta Çağın eğitilmiş dünyası biçimsel olarak Kilisenin dört Latin babasını tanımıştır. Ambrosius, Hieronymus (Jerome), Augustinus ve Papa 1. Gregorius. Bunlardan Hippo Regio piskoposu Augustinus (*altta*) öbürlerinin çok ilerisinde, güçlü ve eleştirel bir zekâdır. Dinsel ve din dışı tüm alanlara yazılan bilgisiyle birlikte, yazıların belâğı ve düşünce tarzının rasyonelliği ona bütün Batı dünyasında saygı ve minnet duyulmasına yol açmıştır. Eski dünyanın en ince bilgileriyle Hristiyan imanı üzerindeki düşüncelerinin derinliği yeni bir düşünsel dönem açmıştır. Onun öğretilerinin Orta Çağ'da heyecan yaratması, düşünsel standartların gerilemelerinin sonucu olmayıp, çağında sağladığı onayın mütevazı bir şekilde devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Antikite'de başka hiç kimse, insanın konumu hakkında onun kadar canlı yazmamıştır, ondan önce hiçbir yazar kendi "kişiliği"ni bir ilgi konusu haline getirmemiştir ve hiçbir Orta Çağ yazarı onun başarısına yetişmeyi ummamıştır. Ancak, mantığa olan ilginin yeniden uyanmasıyla Aristoteles'in (*yukarıda*) dehâsi yeniden canlanmıştır. Bu yeni bir keşiftir, çünkü Aristoteles'in ölü Eski Dünya'da sürekli olarak Platon'unki tarafından gölge lenmiştir. Augustinus'un terzine, Aristoteles'in dinsel sergisine kapılan müridleri olmamıştır. Kendine tamamen düşünsel parlaklığı ile çömez edinmiştir. Batılı zihinlerin üzerinde meydana getirmeye başladığı cazibe, 12. yüzyıldan beri sarılmamıştır. Aristoteles'in yazdıklarının çoğuna ulaşmak kolay değildir. Bunların izini sürüp, ortaya çıkartarak yunancadan veya Arapçadan çevirmek gerekmiştir, bu çevirilerin yarınası Arapların yorumları da konulmuştur, çünkü bunlar olmayınca metinler anlaşılmaz oluyordu. Aristoteles'in garip fikirlerinin, İslamiyet gibi Hristiyanlarca makbul olmayan bir kaynaktan özümlemesi ve Aristoteles'in sadece bir mantıkçı olarak değil, aynı zamanda bir bilim adamı ve metafizikçi olarak da, bilenlerin hocası haline gelmesi şaşkınlığımızı artırmaktadır.

Bilim ve Tıp

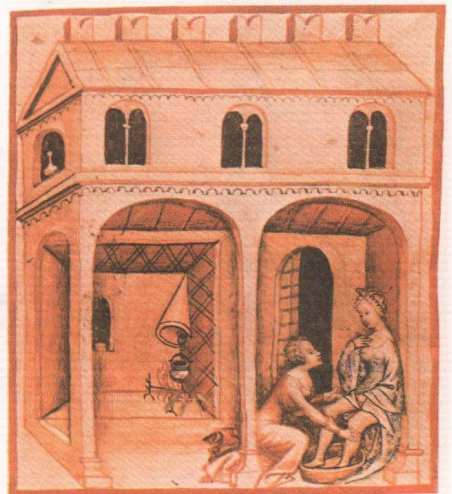
Eski dünyanın bilimsel ve tıbbi bilgisi İstanbul ile Doğu diğer kentlerinde muhafaza edilmiş, buralardan da Müslümanlar tarafından alınmıştır. İslamiyet İspanya'dan Hindistan'a kadar olan alanda genişlemiş ve İslâm bilimi büyük hükümdarların saraylarında ve Sevilla'dan Harzem'e kadar kentlerin kültürlü insanları arasında kendine koruyucular bulmuştur. Hindin matematik bilgisi Akdeniz'in kültüryüyle teması getirilmiş ve İslâm ülkelerinin çeşitliliği araştırmaların teşvikinde belli bir rol oynamıştır. İslâm normalde, Bizans'ın tersine, egemen bir kültürel başkente sahip değildi. Kültürel düzeydeki canlılığı için, kültürlü insanların birçok kentte birden serpilmesi önemli olmuştur. Bilimsel bilginin ilerlemesine Müslüman katkısı, gözlem yöntemlerinin ayrıntılarında ve karakteristik olarak da, teoriden çok anlaşılır, hattâ ansiklopedik bilgi edinilmesinde yoğunlaşmıştır. 9. yüzyılda Abbasi halifeleri dönemindeki, İslâmî-olmayan bilginin özümlemesinin ilk büyük safhasından sonra, mümin Müslümanlar bütün bu yabancı bilgilerin kendi dinlerine olan felsefi yansımalarını, kaçınılmaz olarak erkenden araştırmaya girişmişlerdir. Bu durum bir yandan dinsel bir uyanışa, diğer yandan da yeni bir felsefi tavra yolaçarken, taze bilimsel düşünceleri hiç de teşvik etmemiştir. Müslümanlar tipki Hristiyan dünyasındaki çağdaşları gibi, en zor sorunlarına kutsal kitaplarda veya bilgelerin derin düşüncelerinde cevap bulmuşlardır; doğanın ilgi çekici yanlarının derinliğine nüfuz etmenin, eğlendirici ama anlamsız öykülerden başka bir şey getireceğine inanmamaktadırlar.

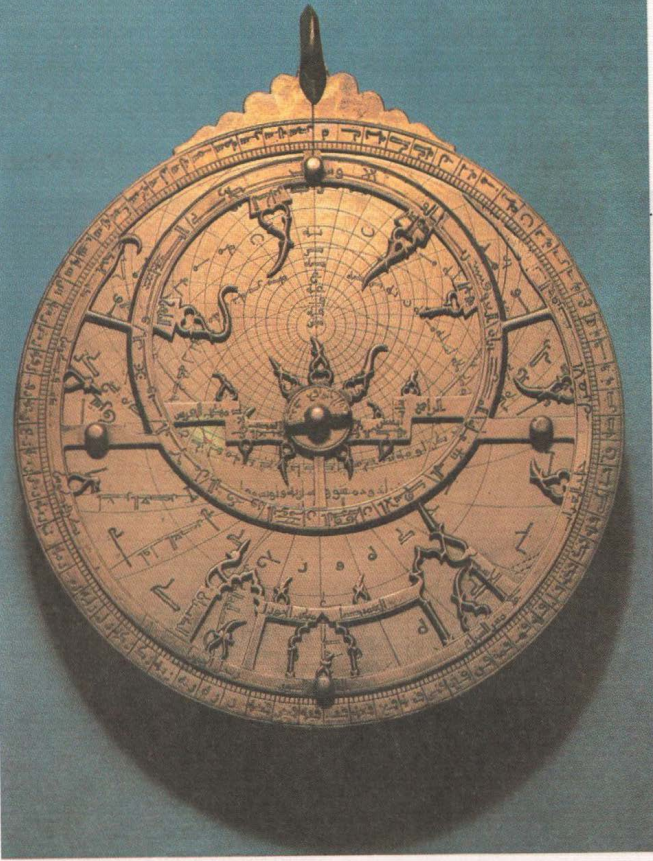
Eski dünya, gündelik hayatını yürütebilecek yeterlikte teknik olanaklara sahip olabilecek kadar doğal dünya hakkında bir bilgi geliştirmiş ve başlıca uğraşı siyasal ve manevî hale gelmiştir. Eski dünyanın teknik bilgileri, İskenderiye'deki gibi bazı büyük kütüphanelerde ve bazı "okullar"da saklanmaktaydı, fakat bu bilgi hiçbir zaman sıradan okulların programına girmemiştir. Roma İmparatorluğunun çökmesinden sonra bu cins bilgi sonraki kuşaklara, örneğin Beotius'un yazdığı gibi, el kitapları ve manastırlardaki gibi, ayakta kalabilen okullar aracılığıyla aktarılmışlardır. Roma siyasal örgütlenmesinin Batı'da ortadan kalkması, yönetim sürecini muazzam bir şekilde basitleştirmiştir, o kadar ki, yönetici konumunda olan kimseler için biçimsel eğitim gereksiz hale gelmiştir. Sadece kilise adamları ölçüm ve astronomi konusunda kesin bilgi edinmeye özen göstermişlerdir; bunun nedeni bilimsel amaçlar olmayıp, dini günleri tam zamanında kutlayabilmenin yollarını bilebilmektir. Yüzyılların geçmesiyle yeni bir eğitim kalıbı statü kazanmış ve bunu değiştirmek zorlaşmıştır. Batı'da birkaç tane münzevi bilgin, Gerbert gibi büyücü ünü kazanmış olarak, uzun zamandan beri ihmal edilen konuları zorluka öğrenmişlerdir. 12. yüzyılda İslamiyetle özellikle İspanya ve Sicilya'da daha fazla temasta olunması, birçok girişimci öğrencinin oralarla giderek, öğrenimlerine ve bazen de bulduklarını çevirmelerine olanak vermiştir. Ancak Batı'da, 13. yüzyıldan önce, geleneksel olarak edinilmiş doğrular yerine bütün bu bilgilerin tüm sonuçlarını değerlendirmeye başlanamamıştır. Doğal dünyaya karşı uyanan yeni ilgi ça-

Sağda Usturlablar gökyüzü cisimleri hakkında gözlem yapmak, mesafe ve yükseklik ölçmek binalarınıki gibi, enlem belirlemek ve zaman kesinleştirmek için kullanılan âletlerdi. Bu âlet 6. yüzyılda İskenderiyeli bir Yunanlı tarafından tasvir edilmiştir, fakat gerekli bilgi muhtemelen Babil astronomisinden kaynaklanmaktadır. Müslüman bilginler Doğu'nun tüm bilgisine ulaşabiliyorlardı ve bugün elimizde olan en eski usturlablar 10. yüzyılda Müslümanlar tarafından yapılmışlardır. Müslümanlar kendilerinden önce olduğundan daha çok ve daha iyi âletler yapmışlar, fakat gözlem yöntemlerinde gerçek bir iyileştirme sağlayamamışlardır. Her âlet belli bir yerin enlem ve boylamada kullanılmak üzere planlanmaktadır, bu yapılarık ilkbahar döncesinin belli bir zamanda gözetilmesi hesabı katılmaktadır. Bu cins âletler astronomik (ve astrolojik) amaçlar için kullanılmış ve 15. yüzyıldan önce denizcilik uygulanmamışlardır. Resimdeki, 1068'de Toledo'da yapılmıştır.

Tacuinum Sanitatis adını taşıyan ve sağlık tablolarını sunan bu kitap, Latince yazılmış adı Elluchasem Elimithar olan Bağdatlı Hristiyan tabip Ebu Hasan el-Muhtar ibn-Butlan (öl.1063) tarafından miras bırakılmıştır. Bu kitabın resimlendirilmiş birçok Latince çevirileri, veba salgınlarının sıklığının koruyucu önlemlere karşı ilgili uyandırdığı 14. yüzyıl İtalya'sında yoğunlaşmıştır. 11. yüzyıl tıbbi bilgilerini özetleyen bu kitap, sağlıklarıyla ilgilenen meslek dışından kimselere kesin, sistematik, güvenilir ve anlaşılır bilgiler vermektedir. El kitabının yöntemi, (solda) topladıkları kabaklar hakkında verdiği açıklamalardan anlaşılabilir. "Doğası soğuk ve ıslaktır; taze ve yeşil olduğu zaman en iyi durumundadır; susuzluğu gidermek için uygundur; zararı çok güçlü bir iç temizleyici olmalıdır, bunu tuzlu su ve hardal kullanarak önlemek mümkündür; böylece ıslak bir serinletici elde edilmiş olunur ki, özellikle öfkeli insanlar ve gençler için bütün bölgelerde ama bilhassa göneyde, yazın tavsiye edilir."

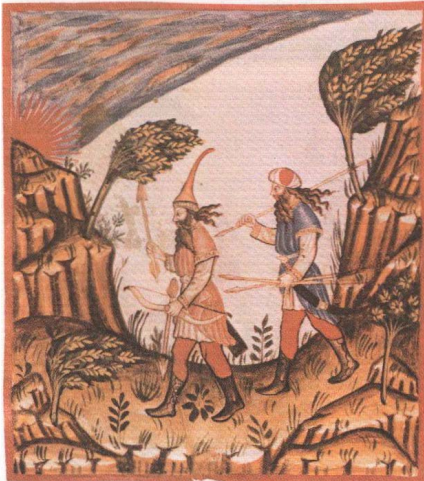

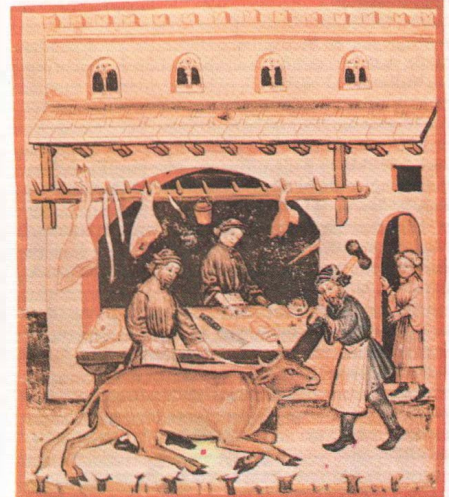
bucak bazı pratik uygulamaları ortaya çıkartmıştır - denizcilikte manyetik iğnenin kullanımı, optik hak- kında edinilen bilgiler sayesinde gözlüğün icadı- fakat yeni bilgi, büyük kısmı itibariyle yerleşik gerçek- lere ve imana karşı bir meydan okuma olarak kendi- ni göstermiştir. Aquinaslı Thomas'ın gibi, bunları uzlaştırma girişimleri, geniş bir kabul görmek şöy- le dursun, saygıya bile layık bulunmamışlardır. Gözlem alanında bazı yenileştirmeler olmuştur; bazı kişiler kendilerini bu yeni bilgi alanlarına adanmışlardır. An- cak, bütün itibariyle bunlar kendilerini kanıtlaya- mamışlar ve "bilimsel devrim" 17. yüzyıldan önce or- taya çıkmamıştır.

Astronomiye karşı gösterilen antik ilgi dünyanın do- ğasını ve evrendeki yerini anlayanın temelini mey- dana getirmiştir, fakat daha alt bir teorik düzeyde, bi- çimsel eğitimdən geçmemiş denizciler ve çiftçiler için uygulamaya yönelik yararlar sağlamıştır. Bu bilgi, da- ha sonraki okulsuz kuşaklara, hattâ gökyüzünü göz- leme konusunda Akdenizlilere nazaran daha az ola- naklara sahip olan Kuzeyin barbar halklarına geçmi- ştir. Bu bilgileri kendilerinininkilerle karıştırarak, hoca- ların düşünsel sorguculuklarından geçirilmeyip, di- ğer bätül itikadlar gibi iyi veya kötü çeşitli nedenlerle kabul edilen bir halk biliminin içine alınmışlardır. Eskiler aynı zamanda, düzmece bilgileri doğa bilim- lerinin bir parçası olarak kabul etmişler ve Orta Çağ insanları alışılmış uğraşları yerine getirmede daha önceki kuşaklar kadar becerikli olmuşlardır. Örneğin, bätül itikadlarla örselenmiş herhangi bir biçimsel bil- gilerinin olmamasına rağmen, Kuzey Denizini aşabil- miş yeni toprakları iskân edebilmişlerdir. Hayat ko- şullarının basitliği, onların yalnızca içinde yaşadık- ları yerleşim yerleriyle sınırlı ilkel insanlar oldukla- rı yanlış düşüncesine bizi sürüklememelidir.

Orta Çağın folkloru pek öyle ele gelir bir konu de- ğildir, çünkü bu konudaki başlıca bilgiler, zorunlu olarak tamamen farklı temellere dayanan eğitimler-

Taculum Sanitatis'in resimleri bazen, otlarda olduğu gibi, bitkinin belirlenmesine yardım etmeye yöneliktir. Ancak, bu resimler çoğunlukları itibariyle, tıpkı metin gibi, tatsız tuzsuzdur. Resimler halk zevkinin gösterilmesi açısından, zayıflıklarına rağmen, hem sanatsal, hem de bilimsel açıdan çok değerlidir. Sıcak suyun özelliklerini resmedeninde (*solda*) olduğu gibi, donuk gündelik sahneler, sanatçının elindeki örneklerle kişisel bir damga vurmadan gevşek bir şekilde çalıştığını göstermektedir. Sığır etinin erdemlerine ilişkin olan kasap dükkanı resmi (*sağda*) bir sahne tablosunu andırmaktadır. Bu gibi sahneler sonucu olarak Orta Çağ resim yapma tarzını ortaya çıkarmaktadır. Bu resimler bu halleriyle Orta Çağın gündelik hayatı hakkındaki görüşümüzü genişletmişlerdir.

Aşağıda. Guy de Chauliac'ın 15. yüzyılda yapılmış *Chirurgica* adlı resimli metninden cerrahın kliniği. Guy, 14. yüzyılın en ünlü cerrahlarından biriydi ve eserinin bu versiyonu, kitabın pratisyen hekimler için daha yararlı hale getirilmek üzere elden geçirilmiş olduğunu akla getirmektedir. Doktor, ders ki-

tapı karşısında açık olduğu halde, kol, göz ve kasıyında çeşitli yaraları olan bir hasta kuyruğuyla uğraşırken gösterilmektedir. Hastalar başlarındaki belaları göstermekte ve rahatlatılmayı beklemektedirler. En altta. Düzmece Dioscorides'in olara dair elyazmasından alınan bu çizim 12. yüzyılda yapılmış

olup, belli bir şekilde İngiliz tarzındadır ve göz kataraktı konusunda alelusul bir tedaviyi göstermektedir. Bu cins çizimler o çağın tıbbi uygulamaları hakkında canlı, fakat anlaşılması güç izlenimler vermektedir; üstelik bunlar başlangıçta bu kitap için hafif kabartma olarak tasarlanmışlardır.

den geçmiş kimselerin, en iyi olasılıkla yüzeysel bilgilere dayanarak yazdıkları kitaplardan gelmektedir. Böylece, İngilizlerin fetihten önceki tıbbi bilgileri, el yazmalarında yer aldığı üzere, yalnızca manastır bahçelerinde bulunan Akdeniz bitkilerinin bilgisine dayalı olarak ottan yapılan ilâç reçeteleri değil, aynı zamanda farklı dinlerin tanrılarına atıfları birleştiren büyüler de içermektedir. Gördüğümüz kadarıyla bu anlamsızlık dokusu, Orta Çağ başlarının tıbbını bizim için, tamamen cahili olsaydık ortaya çıkacak olandan bile daha yabancı hale getirmektedir. O zamanki tıbbın farklı bir sanat olduğunu kabul etmek ve dönemin kimya ya tabip gevezeliklerini çağdaş karşılıklarıyla oranlamak gerekmektedir.

Tabii ki, tabiblerin ihtimam göstermeleri gereken hastalıklar da belki bugünkülerden farklı olmuşlardır, çünkü insanın fizik gücünden beklenen dayanıklı çağdaş toplumlardakinden daha fazla olmuş ve Orta Çağ "atletleri"nin manevî ve ruhsal gayretleri akıl ve beden sağlığı konusunda bizimkinden çok farklı yarğılar yaratmış olabilir. Nüfusun çoğunluğunun kırdı yaşıyor olması olgusu, kentlerin küçük ve aralardındaki iletişimin kısıtlı olması, buralarda, örneğin 542'de İstanbul ve çevresinde ortaya çıkan gıbisinden salgın hastalıkların yayılma olasılığını düşündürmektedir. Kırdaki insanlar hastalık ve kazalardan çektileri kadar, gıda yetersizliğine yolaçan zayıf bir beslenme rejiminden de çekmektedirler. Bu gibi hastalıkların nasıl tedavi edildiklerini bilmiyoruz, fakat en bildik derterin belli bir başarıyla azaltıldıklarını ve geriye kalanın da sıkıntısının çekildiğini düşünmemiz için her türlü neden bulunmaktadır. Çocuk ölümleri kuşkusuz yüksektir, fakat zorunlu olarak daha sonrakı endüstriyel toplumlarda ortaya çıkan kadar da yüksek değildir. Afetler ortaya çıktıklarında, tanrısal cezalandırmalar olarak kabul edilmektedir. Bu durumda tabiblerden tedavi beklenememektedir, üstelik hastaların incelenmesi, belirtilerin gözlenmesi ve hattâ hastalıkların herhangi bir ayrıntısının tasviri diye bir şeyler de bulunmamaktadır. Orta Çağ vekayiname yazarları tarafından rahatsızlıklara ilişkin olarak kullanılan belirsiz dil, tıbbi betimlemeye özel bir dikkat sarfedilmediğini göstermekte ve bu durum bugünkü yazarların sorunların doğasını belirlemede keşinleşmemelerine yolaçmaktadır. Halk tıbbı, mikrobik hastalıkların nedeninin atmosfer koşullarının etkisine bağlı olduğu düşüncesinden türeyen bir terim olan "influenza"yı hâlâ kullanmakta ve tıb tarihi Kara Veba'dan söz ederken, veba hakkındaki bilimsel bilgiler ortaya koymak yerine, hâlâ adeta İncil'de Malşer'in anlatıldığı bölümün terimleriyle yetinmektedir.

Veba Avrupa'ya 1347 sonbaharında Asya'dan gelmiş ve tüm kit'aya yayılmıştır; öyle gözükmektedir ki, ilk yayılış limanlara yanaşan tekneler aracılığıyla olmuştur. Vebanın boz farelerle asalak olarak bulunan bitler aracılığıyla insanlara geçtiği klinik olarak bilinmektedir, bu fare ise olağan olarak ahşap çatılar da yuvalanan bir hayvandır. Şimdi bilinen bu olgular, hastalığın nasıl yayıldığı veya nasıl yokedilebileceği konusunda fikirleri olmayan 14. yüzyıl insanları tarafından gözlenmemiştir. Fakat o dönem insanların

yazdıklarından, salgın hakkında bazı sonuçlara varmak şimdi mümkün hale gelmiştir. Hastalığın sürekli olarak ortaya çıktığı Asya'dan kaynaklanması, Batı Avrupa'nın 1347'de Asya ile ne kadar çok temasta olduğunu vurgulamaktadır. Bir yüzyıl öncesinde, Müslüman Verimli Hilâl'in ötesine geçebilmiş hiçbir Hristiyan yoktu ve hattâ Marco Polo, masalsi Kathay'dan Venediğe ancak 50 yıl önce dönmüştür. İkinci olarak, varsayıldığına göre Kırım'dan gelen Ceneviz kadırgalarının mikropu fareler tarafından taşınan hastalık, ancak Avrupa kıyılarında dolaşan gemilerdeki fareleri mikropuyan bitler tarafından yayılabildi, buradan da yavaş yavaş içerilere dalan kent, tekne ve araba fareleri aracılığıyla hastalık genişlemiştir. 1347-50 arasında Avrupa'da kentler ve gemicilikle ilişkisi olmayan birkaç yer kalmıştır. Bir yüzyıl öncesinde bu cinsten bir salgın bu yolla yayılamazdı.

Bir yüzyıl önce hastalığı tasvir edecek yeterlikte bir tıbbi bilginin olmadığı da doğrudur. Uzmanlar veba- yı tedavi veya açıklama konusunda hiçbir şey yap-

Aşağıda, Guy de Chauliac'ın 15. yüzyılda yapılmış *Chirurgica* adlı resimli metninden cerrahın kliniği. Guy, 14. yüzyılın en ünlü cerrahlarından biriydi ve eserinin bu versiyonu, kitabın pratisen hekimler için daha yararlı hale getirilmek üzere elden geçirilmiş olduğunu aklâ getirmektedir. Doktor, ders ki-

tabı karşısında açık olduğu halde, kol, göz ve kasiğında çeşitli yaralanmış bir hasta kuşuğuyla uğraşırken gösterilmektedir. Hastalar başlangıçta belâları göstermekte ve rahatlatılmayı beklemektedirler. *En altta*, Düzmece Dioscorides'in onlara dair elyazmasından alınan bu çizim 12. yüzyılda yapılmış

olup, belli bir şekilde İngiliz tıbbında ve göz kataraktı konusunda alelusul bir tedaviyi göstermektedir. Bu cins çizimler o çağın tıbbi uygulamaları hakkında canlı, fakat anlaşılması güç izlenimler vermektedir. Üstelik bunlar başlangıçta bu kitap için hafif kabartma olarak tasarlansmışlardır.

den geçmiş kimselerin, en iyi olasılıkla yüzeysel bilgilere dayanarak yazdıkları kitaplardan gelmektedir. Böylece, İngilizlerin fetihden önceki tıbbî bilgileri, elyazmalarında yer aldığı üzere, yalnızca manastır bahçelerinde bulunan Akdeniz bitkilerinin bilgisine dayalı olarak ottan yapılan ilaç reçeteleri değil, aynı zamanda farklı dinlerin tanrılarına atıfları birleştiren büyüler de içermektedir. Gördüğümüz kadarıyla bu anlamsızlık dokusu, Orta Çağ başlarının tıbbını bizim için, tamamen cahili olsaydık ortaya çıkacak olandan bile daha yabancı hale getirmektedir. O zamanki tıbbın farklı bir sanat olduğunu kabul etmek ve dönemin kimya va tabip gevezeliklerini çağdaş karşılıklarıyla oranlamamak gerekmektedir.

Tabii ki, tabiblerin ihtimam göstermeleri gereken hastalıklar da belki bugünkülerden farklı olmuşlardır, çünkü insanın fizik gücünden beklenen dayanıklı çağdaş toplumlardakinden daha fazla olmuş ve Orta Çağ "atletleri"nin manevî ve ruhsal gayretleri akıl ve beden sağlığı konusunda bizimkinden çok farklı yarğılar yaratmış olabilir. Nüfusun çoğunluğunun kırdâ yaşıyor olması olgusu, kentlerin küçük ve aralarındaki iletişimin kısıtlı olması, buralarda, örneğin 542'de İstanbul ve çevresinde ortaya çıkan gibisinden salgın hastalıkların yayılma olasılığını düşürmektedir. Kırdaki insanlar hastalık ve kazalardan çektileri kadar, gıda yetersizliğine yolaçan zayıf bir beslenme rejiminden de çekmektedirler. Bu gibi hastalıkların nasıl tedavi edildiklerini bilmiyoruz, fakat en bildik derterin belli bir başarıyla azaltıldıklarını ve geriye kalanın da sıkıntısının çekildiğini düşünmemiz için her türlü neden bulunmaktadır. Çocuk ölümleri kuşkusuz yüksektir, fakat zorunlu olarak daha sonraki endüstriyel toplumlarda ortaya çıkan kadar da yüksek değildir. Afetler ortaya çıktıklarında, tanrısal cezalandırmalar olarak kabul edilmektedir. Bu durumda tabiblerden tedavi beklenmemektedir, üstelik hastaların incelenmesi, belirtilerin gözlenmesi ve hattâ hastalıkların herhangi bir ayrıntısının tasviri diye bir şeyler de bulunmamaktadır. Orta Çağ vekayiname yazarları tarafından rahatsızlıklara ilişkin olarak kullanılan belirsiz dil, tıbbî betimlemeye özel bir dikkat sarfedilmediğini göstermekte ve bu durum bugünkü yazarların sorunların doğasını belirlemede kesinleşmelerine yolaçmaktadır. Halk tıbbi, mikrobik hastalıkların nedeninin atmosfer koşullarının etkisine bağlı olduğu düşüncesinden türeyen bir terim olan "influenza"yı hâlâ kullanmakta ve tıb tarihi Kara Veba'dan söz ederken, veba hakkındaki bilimsel bilgileri ortaya koymak yerine, hâlâ adeta İncil'de Mahşer'in anlatıldığı bölümün terimleriyle yetinmektedir.

Veba Avrupa'ya 1347 sonbaharında Asya'dan gelmiş ve tüm kıta'ya yayılmıştır; öyle gözükmektedir ki, ilk yayılış limanlara yolaşan tekneler aracılığıyla olmuştur. Vebanın boz farelerde asalak olarak bulunan bitler aracılığıyla insanlara geçtiği klinik olarak bilinmektedir, bu fare ise olağan olarak ahaşap çatılar da yuvalanan bir hayvandır. Şimdi bilinen bu olgular, hastalığın nasıl yayıldığı veya nasıl yokedilebileceği konusunda fikirleri olmayan 14. yüzyıl insanlarını tarafından gözlenmemiştir. Fakat o dönem insanların

yazdıklarından, salgın hakkında bazı sonuçlara varmak şimdi mümkün hale gelmiştir. Hastalığın sürekli olarak ortaya çıktığı Asya'dan kaynaklanması, Batı Avrupa'nın 1347'de Asya ile ne kadar çok temasta olduğunu vurgulamaktadır. Bir yüzyıl öncesinde, Müslüman Verimli Hilâl'inin ötesine geçebilmiş hiçbir Hristiyan yoktu ve hattâ Marco Polo, masalsi Kathay'dan Venediğe ancak 50 yıl önce dönmüştü. İkinci olarak, varsayıldığını göre Kırım'dan gelen Ceneviz karırgalarındaki mikroplu fareler tarafından taşınan hastalık, ancak Avrupa kıyılarından dolışan gemilerdeki fareleri mikroplayan bitler tarafından yayılabilirdi, buradan da yavaş yavaş içerilere dalan kent, tekne ve araba fareleri aracılığıyla hastalık genişlemiştir. 1347-50 arasında Avrupa'da kentler ve gemicilik ilişkisi olmayan birkaç yer kalmıştır. Bir yüzyıl öncesinde bu cinsten bir salgın bu yolla yayılamazdı. Bir yüzyıl önce hastalığı tasvir edecek yeterlikte bir tıbbî bilginin olmadığı da doğrudur. Uzmanlar veba'yı tedavi veya açıklama konusunda hiçbir şey yap-

Aşağıda. Bu 13. yüzyıl elyazması 196 tane tıbbi resim içermektedir. Burada gösterilenler, Salerno'nun tıbbi bilgisini bütün Avrupa'ya yayan Salerno'lu Roger'in *Chirurgica*'sından (1170 civarı) alınmıştır. Elbisesinin üstüne giydiği bir önlük ve başlıkla gösterilen cerrah mesleki statüsünün vurgulanmakta ve hasta-

ları muayene ederek onların bağlarındaki belâları göstermektedir. Burada gösterilenler bağırsak, kalça, bögür, diz, ayak ve bacak hastalıklarıdır. Bu cins resimler muhtemelen bir elyazmasından diğerine kopya edilmişlerdir; bunlar kitap-taki konular hakkında kaba bir işaretleşmeyi bildiklerinden pratik iş-

levleri sınırlıdır ve resimlerin altı yazıları olmadığından, kitaba atıf yapılarak açıklanmaları gerekmektedir. Bunların başlıca tarihsel değerleri, sağlığın her alanındaki bilgileriyle saygıya layık olan doktorların artan otoritelerini göstermektedir.

namış, fakat onu gözleyebilmişler, onun hakkında teoriler oluşturmaya çalışmışlar ve herşeyin ötesinde, en azından bazı yerlerdeki kamu otoriteleri, bir kamu düzeni sorunu olarak onunla başa çıkmaya uğraşmışlardır. Bu, hastalık hakkındaki yeni kamusal bilincin ilk aşikâr kanıtıdır. Yüksek ölüm oranı ve zengin ile fakir, genç ile yaşlı, iyi ile kötü arasında ayırım yapmadan etki etmesi de bazı insanların bunun tanrısız bir ceza olduğu teorisine olan inançlarını sarsmıştır. Bu arada, 14. yüzyıl ortasındaki veba salgını birçok yoldan yeni bôr dönem açmıştır. 12. yüzyıla gelinceye kadar tıp eğitimi Batı Avrupa'da Salerno'daki okullarla sınırlı kalmıştır. Bu tarihten sonra bu dal üniversite kentlerine yerleşmeye başlamış ve buralardan mezun olanlar (doktorlar), tıpkı İslâm dünyasındaki meslekdaşlarının koruyucularına hizmet etmeleri gibi, hükümdarların sağlık konusundaki kişisel danışmanları olmaya başlamışlardır. Diğerleri ise sanatlarının loncasını kurmuşlardır.

Tıptan bağımsız olarak, hastaların bakımı için hastane yapılması da 12. yüzyıldan itibaren Avrupa'da artmaya başlamıştır. Daha eskiden manastırlar, bira-derleri için revirler kurmuşlardır. Cüzzamlılar için miskin evlerinin kurulması oldukça eskilere gidiyor olmakla birlikte, 12. yüzyıla gelinceye kadar kentler hasta bakımı için özel kuruluşlara ihtiyaç duyacak kadar büyük olmamışlardır. Fransa kralı VIII. Louis 1226'da cüzzam hastaneleri için bir düzenleme çıkardığında, bütün ülkede bunlardan 2.000 tane kadar olduğu tahmin edilmekteydi. Ancak, hastalığın doğası konusundaki chealet ve gözlemler ile tanımlar konusundaki belirsizlikler gözönüne alınınca, o dönem insanları muhtemelen cüzzamı, bir dizi değişik hastalığın tümünü ifade etmek için bilinçsizce kullanmışlardır. Cüzzam yüzyıllar boyunca önemli bir afet olmuş ve 14. yüzyılda esrarlı bir şekilde ortadan kalkmıştır. Fakat özel amaçlı hastane kurma uygulaması ortadan kalkmamıştır. Örneğin Fransa kralı IX. Louis körler için bir hastane yaptırmış, 1326'da yetimler için bir başkası kurulmuştur. Kamu sağlığı konusunda bir başka iyileşme de, 13. yüzyıldan itibaren popüler hale gelen genel hamamı tarafından sağlanmıştır. Aynı zamanda ünlü ilâçlar da varolmuş, ama kadın erkek karma banyolarda yasaklanmamış zevklere düşkünlük ve bunların uzantıları, sonunda kamu otoritelerinin bu cins kurumları kapatmalarına yol açmıştır.

Daha iç karartıcı bir not olarak, tıp ve anatomiye karşı uyanan yeni akademik ilgiyle birlikte, insan vücudunun teşrih edilmeye başlandığını da vurgulamak gerekebilir. İnsan vücudunun anatomik nedenlerle parçalanması, belki de başlangıçta hukukcuların otopsi konusunda, üniversitedeki meslekdaşlarını teşvik etmiş olmalarından kaynaklanmıştır. Bu uygulamanın 14. yüzyıldan itibaren sürdürülmesine rağmen, teşrih yapmanın tıbbi kitaplarda tasvir edilenlerden daha fazlasını niteleyememesi nedeniyle, anatomik bilgi konusunda otomatik olarak büyük ilerlemeler meydana gelmemiştir. Belirli otoriteler tarafından sunulan açıklamalara alternatifler geliştirmek üzere bilgi biriktirme konusunda sistematik bir girişim yapılmamıştır.

KIR TOPLUMU

Tüm Avrupa'nın kırsal tarihi bin yıldan fazla bir süre için, her yörenin yerleşik bir halk tarafından işlenmesine ilişkin olmuştur. Çağdaş teknik beceri düzeyi veri olarak alındığında, bu işleme olanaklarının en azından yerel kaynakların izin verdiği ölçüde büyümeye başlamasıyla, bu tarih genel terimlerle bir çevreye egemen olma tarihi olmuştur. Tekrar tekrar her yerleşim biriminin bu sonuca ulaşmadaki önemi, dönem boyunca etkin olan üç faktör tarafından vurgulanmıştır; ekonomi politikalarını kabul ettirebilecek herhangi bir siyasal otoritenin yokluğu ve yalnız kıta'ya öçeğinde değil, ulusal ölçekteki topraklara bile tek bir para sisteminin bulunmaması; kırsal ekonominin sivil yönetimi ve askeri harcamaları desteklemek üzere bir vergi sisteminin yükünün altında kalmaması olgusu -vergi yükü herkesin üstüne bindiği (kilise onda birlerinden olduğu gibi) bu, yerel, genellikle dolaylı ve sıklıkla da gevşek bir biçimde yürütülmüştür; uluslararası ticaretin 13. yüzyıldan önce hayatın gerekleri arasında yer almaması, böylece her yerleşim yeri az veya çok kendine yeterli olmaktadır. Bazı ayrıcalıklı yerler daha iyi yaşamışlardır; diğerleri ise günü gününe bir yaşam sürdürmüşlerdir. Bu koşullar altında kırsal ekonomi, doğal afetlerden ve istilaların getirdiği düzensizliklerden daha fazla ızdırıp duymamıştır. Ne yönetimler, ne de lüks seven büyük baronlar yüksek verimlilik standartları koymuşlardır. Yüzyıllar boyunca insanlar Avrupa'nın işlenmeyen topraklarını, koruluklarını, bataklık- larını ve dağlarını tarımsal işletmeye çevirmişler, bölgelerarası ürün uzmanlaşmasını geliştirerek, şarap, yün, tuz ve hatta tahıl gibi temel maddeler alanında ticareti mümkün kılmışlardır. Çağımızın nüfus sorunları karşısında telaşa kapılan birçok modern tarihçi, Ortaçağ Avrupa'sının bazı yerlerinde nüfusun yerel kaynakları da aşğını düşünmektedir. 14. yüzyıldan itibaren uzun genişleme dönemi kısıtlılar ve hastalıklar tarafından aniden durdurulmuş ve bir yüzyıldan fazla süren bir ekonomik depresyon tarafından izlenmiş benzenmektedir. Bu teori aşırı kötümser olarak gözükmemektedir. Birkaç ana kentel bölgede karşılaşılan zorluklar, önceli olmayan ve öngörülmesi olanaksız ticaret canlanmasının hem kentler, hem de kırlar üzerindeki etkisinin terimleriyle daha uygun bir şekilde açıklanabilir. Kırsal ekonomi hem büyük kentlere gıda ve hammadde arz ederek ve hem de aynı zamanda yeni endüstrileri bünyesine kabul ederek, yeni koşullara uyum sağlama durumunda kalmıştır.

Birbirlerinden ayrı yerleşim birimlerinin bu incelemedeki kuşku duyulmayacak önemi, her yöre için tutulmuş tarihsel kayıtların ekonominin anlaşılması konusunda aşılmaz bir engel olan derme çatma niteliğini ortaya koymaktadır. Ekonomi hakkındaki bilgimiz büyük ölçekte büyük malikâne sahiplerinin, özellikle de manastırların, katedrallerin, hane halkları arasında çoğunlukla kendi çıkarları için kayıt tutulmasına özen gösteren kâhyaların da bulunduğu kraların ve büyük baronların kayıtlarına dayanmaktadır. Birçok küçük baronun topraklarına veya tarlalardaki çalışma koşullarına dair çok az şey bilinmektedir,

bunun istisnası varlığı halinde baronların yasal yükümlülükleri olmasındır. Toprakların işlenmesi sorununa ne kadar yakından baksarsak, kayıtlar o kadar azalmaktadır. 13. yüzyıl metinlerinde betimlenen yükümlülükleri vurgulamak yerine, Avrupa'nın birçok yerindeki köylülerin Müslümanlardan alınan veya Doğu Avrupa'da elde edilen yeni toprakların iskânıyla tekil edilen koşulların daha uygun olmalarıyla ilgilendiklerini hatırlatmak uygun olacaktır; bu durum kaçınılmaz olarak diğer yöreler üzerinde etkilemi olmuştur. Göçmenlerin ne kadar uzaklara gittiklerini söylemek mümkün değildir, fakat hiçbir bölge soyutlanmış bir birim olarak kalmamıştır. Tarımsal çalışmanın koşulları ve tanımları bir bölgeden diğerine büyük farklılıklar göstermiş ve belli bir yerleşim yerinde de önemli toplumsal farklılaşmalar olmuştur. Ortaçağ serfliliği konusunda tek düzelik yoktur, ancak bunun tek istisnası serfliliğin hiçbir yerde antik kölelikle karşılaştırılmaz nitelikte olmasındır. Avrupa'nın bazı kesimlerinde, özellikle fakir topraklarda, topraklar çitlenmiştir ve herbiri bir aile tarafından işlenmektedir. Eğer daha iyi nitelikteki topraklar sürülme isteniyorsa, tarım büyük bir işgücünün işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Bu durum köy yerleşimlerinin, şerhler halinde işlenen, köy cemaatleri aracılığıyla düzenli olarak dağıtılan açık tarlalara sahip olmalarına yolaçmıştır; köy cemaati aynı zamanda tarla ve hayvanları hırsızlar, yağmacılar ve sefillere karşı korumak durumundadır. Bu cemaatler toplumsal olarak keşit kimselerden meydana gelmemektedirler. Bunlar öncelikle, çoğunlukla kiliselerin de dahil olduğu, baronlara sahiptir ve işler onların adına yürütülmektedir. Fakat, acaba baron veya kâhyası köy ekonomisini ne ölçüde doğrudan yönetebilmektedir? Muhtemel olan, yerel yönetimin egemen olmasındır. Baronlar üstün teknik kaynaklara veya bilgiye sahip olmuşlardı ve ileride tarım ıslahatçılarının yapacaklarının tersine, daha fazla sermaye yatırıma veya ürün için yeni mahreçler yaratmaya hazırlıklı değillerdi. En iyi olasılıkla, baronlar durumlarını daha iyi hesap tutarak veya angarya yükümlülüklerini katı bir şekilde zorlayarak, iyileştirmeyi ummuşlardır.

Bu gibi tavrılar geç tarihlerde ortaya çıkmış veya etkin olmamışlar, ya da uzun sürmemişler. İngiltere, Avrupa için en iyi örneklerden biridir ve 14. yüzyılda birçok baronun çiftçilere toprak kiralararak, doğrudan yönetimi terkettiklerini göstermektedir. Tarımda ve köy hayatında ortaya çıkan çalışma koşulları üreticileri büyük bir girişim olanağıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ellerindeki tarlalar örf tarafından korunmaktadırlar ve buralardan atılmaları o kadar kolay değildir. Bir kiracıyı atıp yerine aynı koşullarda başka birini getirmenin hizmet edeceği bir amaç yoktur. Bazı tarımsal işçilere gündelik ödenmiştir, fakat bu gibi topraksız insanlar kentlerde daha iyi ücretler sağlayabilirler ve ancak tatminsizlik halinde kırlara gelebilirler; kırlarda parasal ücret ödenmesi, yalnızca tarım kesiminin de yeni parasal ekonominin içine dahil olduğunu göstermektedir. Belirleyici olgu, Ortaçağ boyunca sürekli bir işgücü kıtlığının olduğudur.

Solda. 1411-16'da Limbourg kardeşler tarafından yapılan *Les Très Riches Heures du Duc de Berry*'den Mart ayı. Kırsal uğraşlar özellikle de belli aylardaki faaliyetler, Orta Çağ restimlerinde hiç de nadir olmayan bir şekilde yer almaktadır. 15. yüzyıla gelinceye kadar sanatçılar Orta Çağ'da başlıca faaliyet alanı olan tarımda birarada çalışan insanları göstermeye ilgi duymamışlardır.

Toplumsal Yapı

12. yüzyıla kadar Ortaçağ Avrupa'sının siyasal çatısı hâlâ Roma İmparatorluğundan türemiş olarak kalmıştır. Kıt'anın uçlarından etkin iktidar krallar tarafından barbar tarzında ve her yerde de yerel olarak, askerî güç olarak ne varsa ona sahip olan büyük toprak sahipleri tarafından kullanılmıştır. Bu toprak sahiplerinden bazıları ayrıcalıklı manastırlar veya pis-koposlardır; diğerleri de laiklerdir. Eğer bu baronlar kilise mensubuysalar, biçimsel eğitimleri ve şevkle-ri aracılığıyla mesleki açıdan, o ortamın içinde doğmuş olan askerî aristokrasinininkinden farklı değerler kazanmışlar, fakat her iki türden baronlar da ailele-rinden ötürü bazı ortak niteliklere sahip olmuşlardır. Laik soylular herhangi bir biçimsel eğitimden geçme-mişler ve böylece temel bakış açılarını kazanımları-na ve erken yaşlardaki yetiştirmelerine borçlu olma-ktaydılar. Bunların kitaplara karşı kayıtsızlıkları bu an-laşılması güç, ama önemli konuyu incelemeyi güç-leştirmektedir. 12. yüzyılda, yerel dilden bir aristok-ratik edebiyat ortaya çıkınca, yeni saraylı tavırlarının benimsenmesini teşvik ederek, bu ilk eğitimi etkile-miştir. Ancak bunun dışında, ilk aşamalarının tarih-sel araştırma için gizliliğinin korumaya devam ettiği geleneksel değerler de muhtemelen etkilerini sürdür-müşlerdir.

Barbar toplumu başlangıçtan beri, belirgin toplumsal mertebelere bölünmüş, muhtemelen savaşta be-lirlenen önemlerine göre, her mertebedeki kişiler için farklı değerler biçmiş gibi görünmektedir. Bir soylu çoğu zaman sıradan bir özgür insandan daha değe-rlidir. Silah taşımaya hakları olmayan köleler ise da-ha az değerlidirler. İnsanların çarpışmadaki değere-rininin işareti, bu eski toplumlardaki savaş faaliyetinin önemini kanıtlamaktadır. Ortaçağ boyunca savaş tar-zında hızlı ve kökten değişimler meydana gelerek, ö-nce süvariye ön plâna çıkartmış, sonra da top ve piya-denin sağladığı olanakları geliştirmiştir. Toplumsal düzende ayarlamalar yapılmış, fakat toplumsal mer-tebe kavramının kendine olan inanç sarsılmamıştır. Soylulukta, kendi malikânelerinde veya tanıdık-larınıninkilerde yaşamak zorunda olmuştur. Miras, ev-lilik veya vasallık yoluyla edindikleri toprakları va-retanlara eklemişler ve böylece birinden diğerine ge-çerek, kendilerine bağımlı olanlarla buluşup, ürün-lerini tüketmiş veya hazırlarından yararlanmışlardır. Akranlarıyla ilişkileri, kendilerine yararlı evlilikler sağlamıştır. Bunlar birçok barondan toprak almışlar-dır. Krallık ve ulusluğun tekeli bağlarını, haklarını kısıtlayan unsurlar olarak hissetmişlerdir.

12. yüzyıldan itibaren, Avrupa soyluları tamamen yerel düzeyden daha geniş bir alanda yetki elde et-meyi öğrenmeye başlamışlardır. Kilise için özerklik isteyen din adamları ülküsüyle uğraşmışlardır. Kent-ler yasal bağımsızlık peşinde koşmuşlardır. Krallar ise eğitilmiş kilise mensuplarından kendi hak ve ödeve-rini öğrenmişlerdir. Soyluluk kendi şövalyelik yasa-sını zorunlu olarak idealist bir tarzda formüle etmiş-tir. Soylu atalarını armalarla sergileyerek yeni bir gu-rur kaynağı oluşturmuşlardır. Bunlar okumuşlardan, inançlarını yerli dille şiirlerle nasıl anlatabilecekle-rini öğrenmişlerdir; tüccarlardan toplumsal üstünlük-lerini vurgulayan ev hayatına ilişkin lüks eşyalar ve kumaşlar edinmişlerdir. Hiçbir şey değilse bile, eği-timin ve güzel mobilyaların artışı onların mensup ol-

En altta. Bu dikkat çekici elyazması 15. yüzyıl ortasının en büyük koruyucularından biri olan *bon roi René* için düzenlenen turnuvalardaki muhteşem gösterileri canlandırmaktadır. Sanatçılar hem gösterilerin sahneye konulmalarında, hem de onların kaydını tutmakta

kullanılmaktaydılar. Silâhların geçit halinde teşhiri, kadınlardan meydana gelen bir izleyici kitlesini bile cezbedecek kadar seyirliktir. Resim, bir yan ürün olarak o dönemin sivil ve askerî giyim modasındaki israfı görmemize olanak vermektedir. Ortada bulunan turnuva yöneticileri, biraz eski moda

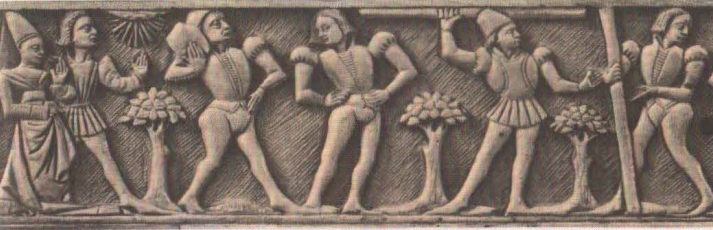
görünüşlü resmi giysiler giymektedirler. *Aşağıda*, Satranç Batı Avrupa'da en azından 11. yüzyıldan beri bilinmektedir, fakat Orta Çağın sonraki dönemlerinde daha az beyin gücü gerektiren salon oyunları popüler hale gelmiştir. Bu tavlâ tahtasında oyuncu kiş esnasında daha fazla enerji

gerektiren sporları, kılıcı ve zırhı olarak savaşmayı hatırlamaktadır. Bu tablolar herhangi bir toplumsal farklılaşmayı ima etmemekte ve tavla tahtasının yüksek kalitesi, bize soyluluğun bu sporlara önyargısız baktığını göstermektedir. Sağda. Bu mine, 12. yüzyılın

büyük askerlerinden Geoffroy d'Anjou'nun anısına yapılmıştır. Söylenişine göre Geoffroy d'Anjou, şatoları ele geçirebilmek için Romalı Vegetius'un yazdığı savaşa ilişkin metni incelemiştir. 1128'de şövalye olması vesilesiyle yapılan tören, bu konuda ayrıntılarıyla bilinen ilk

örnektir. 40 yaşlarındayken ölen Geoffroy, burada kılıcıyla haydutları dağıtan ve kiliselere huzur sağlayan prens olarak selâmlanmaktadır.

duğu sınıfın farklılığını vurgulamıştır. Teker teker bireyler toplumsal basamaklarda yukarı çıkabilmişlerdir, fakat soyluluğa duyulan saygı sarsılmamıştır. Kilise manevî değerini soylu bir doğumdan daha önemli olduğunu vurgulamıştır, fakat bazı insanların diğerlerine nazaran toplumsal olarak üstün oldukları düşüncesini yıkmaya konusunda çok küçük başarılar sağlayabilmiştir. Kilisenin tüm insanların günahkâr olarak eşit olduklarını vurgulaması da, ancak öteki dünya için yansımaları olabilen bir hareketti; fakat soyluluk bu alanda da üstün olabilmek için kendine gösterişli mezarlar yaptırtmış ve duacıların soylu ruhlarının dinginliği için kuddas okuyacakları duahaneleri donatmıştır. Çağdaş endüstriyel toplum, toplumsal mertebelerin olağan ve gerçekte toplumsal düzen için vazgeçilmez olarak görülmesini olanaksız hale getirmiştir. Ortaçağ'da toplum, hayat üzerindeki yoğun cemaat baskısından çektiği kadar, toplumsal farklılıklardan çekmemiştir. Bu bağlamda baronluğun yerine geçebilecek birşey olmamıştır. Baronluk insanî konularda en uygun olanın muhafazasını, her türden yerel girişim için koruma ve destek sağlayan köydeki kilisenin süslenmesinden, umut vaadeden bir çocuğun eğitimine kadar- etkin araçları temsil etmiştir. Baronun hizmetinde istihdam edilmek, çağdaş ticaret ve endüstri alanlarında bilinmeyen yararlar sağlamaktadır. Baronun rolünü tartışanlar özgürlük savaşçıları olarak hayranlık uyandırmamışlar ve toplum-dışılar olarak bir kenara atılmışlardır.

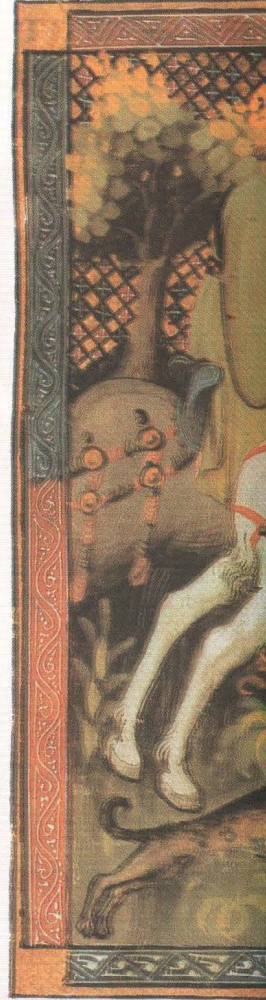
Kara ve su avcılığı

Avlanma haklarının kısıtlanması, ayrılmış av alanlarının oluşturulması, değerli hayvanların körlemesine katliamlardan korunması, daha Ortaçağ'da insanların yerleşim yerlerinin vahşi doğanın aleyhine genişlediğini işaret etmektedir. Avcılık ancak yoğun iskâna sahne olan ve verimsiz toprakları az bulunan İngiltere gibi ülkelerde sınırlandırılmıştır. İspanya veya Doğu Avrupa gibi düşük nüfuslu ülkelerde herhangi bir sorun yoktur. İşlenmiş toprakların ötesinde Kuzey Avrupa'nın elde edilemeyen ormanlar uzanmaktadır ve bunlar görünüme göre kerestenin de dahil olduğu bitmez tükenmez hammadde olanakları sunmaktadırlar. Domuzlar yağlansınlar diye yazın buraya salınmaktadır. Köylüler ormandan böğürtlen türü çeşitli taneler ve bal gibi yiyecekler toplamaktadırlar. Hayvanları öldürmekte ve dericilik, demircilik, sabunculuk ve camcılık gibi endüstriler için malzeme bul-

maktadırlar. Ormanın derinliklerinde odun kömürü yapanlar ve münzevi keşişler vardır. Ormanlarda kurt ve ayı gibi vahşi ve tehlikeli hayvanlar yaşamaktadır. Ortaçağ köylüleri kasaptan et almamışlardır; avcılık esas et kaynağı olmuştur. Krallar, soylu geyiği kendi sporları ve sofraları için ayırınca, diğer hayvanlar ve kuşlar mütevazı halkın oklarına ve tuzaklarına kurban olmuşlardır. Balıklar da artan nüfustan merhamet görmemişlerdir. Denizde, tüccarlar ringa avcılığından ve tuzlu veya fümâ balık imalatından servetler yapmışlardır. Denizciler Kuzey Buz Deniz'i'nde fok derisi ve mors dişi avlamışlardır. Kara içlerinde nehirlerden balık tutulmuş ve özellikle büyük malikânelerde balık havuzları yapılmıştır. Zamanla bu ölçsüz kaynaklar tükenme belirtileri göstermeye başlamışlardır. Bu durumda ekonomiyi yeniden örgütlemek, et hayvanlarını çoğaltmak, kereste yerine taş kullanmak ve avı herkesin erişememesi için fiyatlandırmak için çaba sarfetmek gerekmiştir. Böylece av, çok daha ayırıcıcı bir faaliyet, bu konuda belli bir töre geliştirmiş olanlara tahsis edilen daha çok bir spor ve insanlarla hayvanlar arasında yeni türden bir ilişki haline gelmiştir. Av kırsal toplumun olağan parçalarından biri olmaktan çıkmıştır.

Solda. Pepys'in taslak kitabından kuşlar, 1380/90 civarı. Bu elyazması, bir İngiliz Orta Çağ sanatçısının işliğinden bugüne kadar yegâne örnektir. Bu elyazmasının içinde çok miktarda farklı konular bulunmuştur (ama binalar yoktur); fakat buradaki salıra kuşu gibi bazılarının adlarının verildiği kuşlarla dolu sekiz sahife en fazla dikkat çekici olanlardır. Eski elyazmalarında olduğundan daha fazla tür gösterilmiştir, fakat ortada yer alan ördeği acemice yakalayan şahin figüründe olduğu gibi çekiller, ilk İngiliz elyazmalarında gösterildiği biçimiyle ele alınıp, yaşamdan çizilmemişlerdir. Bu geniş çizim koleksiyonu bilimsel bir bilinci değil de, Orta Çağın sonunda özellikle nakış ve tahta oymacılığı için gerek duyulan konu çeşitliliğine işaret etmektedir.

Foix kontu Gaston Febus (1343-91) dostu Burgonya dükü Philippe için Fransızca yazdığı *Livre de la Chasse*'na 1387'de başlamıştır. Bu, Orta Çağ süresince av konusunda yazılmış en iyi ve teknik incelemeler olup, av sporunun incelenmesi konusunda aristokratik beğenin en yüksek noktasına ulaştığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Metin, yazarın ömrü boyunca av deneyimini ve çeşitli av köpeklerini yetiştirme ve sistemli bir şekilde eğittiğini açıkça göstermektedir. Tercih ettiği geyik ve domuz avlarıdır (*yukarıda ve en solda*) (avcılar sırasıyla yeşil ve gri elbiseler giymişlerdir); fakat tuzakla avlanmaya ve tavşan veya tilki bile yakalamaya razı olarak alt düzeye inmektedir (*hemen solda*). Susuzluğa giderme konusu da unutulmamıştır (*ortada solda*), fakat günün son zevkleri, içkiyle sulanmak ve rahat bir yatağa yatmak olmaktadır.

GÜZEL SANATLAR

İtalyan Rönesansına kadar güzel ve uygulamalı sanatlar arasında veya hatta, sanatla zenaat, veyahut da sanatla bilim arasında hiçbir ayırım yapılmamıştır. Ayakkabı yapımı veya tahta yontuculuğu veyahut kilise yapımında ortaya çıkan becerilerin hepsi kitabi bilgiye dayanmayan "zenaatkârlar" tarafından edinilmiş ve böylece "eğitimciler" kendilerini düşünsel konularla sınırlamışlar, etraflarındaki mamul nesneleri yalnızca yazmakla yetinmişlerdir. Hayatlarına renk katan ve güzel zevklerini okşayan yararlı ve süslemeye yönelik nesneler moda göre değişmiş ve hiçbir nesne bizzatı bir değer sayılarak müzeler veya koleksiyonlarda saklanmamıştır. 1508 gibi geç bir tarihte, Papa II. Julius Vatikan *stanze*'sinde, kısa bir süre önce duvar resimlerini sildirerek, burayı Rafaello'ya yeniden dekore ettirmiştir. Bu tarihten sonra Rafaello'nun eseri, sanat diye kıskançlıkla muhafaza edilmiştir.

Ortaçağ sanatına âdil davranmanın gereği, saklanması gereken nesnelerin konulacakları hayali bir müze yaratmak değil, onları hayali olarak gerçek yerlerinde -heykelleri katedrallerdeki yuvalarında, üç parçalı tablolari mihraplarında, kutsal emanetleri mezarlarında- ihya etmek, yani onlara sanat eseri gibi davranmaktır. Bunları yapanlar sipariş üzerine çalışmışlar ve bildiğimiz kadarıyla hiçbir sanat aşkı uğruna zaruret içinde yaşamayı seçmemiştir. O tarihte sanatın prestiji yoktur ve en fazla para veren memnun etmeyi uman zenaatkârlar, yollarına çıkan en soylu patron için çalışmışlardır. Uzmanlık ve beceri kistasları açıkça tanımlanmıştır ve bu nedenle şarlatanların alana sızmaları mümkün olmamıştır. Hayat koşulları genelde kısıtlı hale gelince, zenaatkârın yeteneği ona ancak yerel bir ün sağlayabilmiş, fakat 12. yüzyıl mimarları, heykeltıraşları ve hattâ ressamları kuşkusuz uzak iş yolculukları yapmışlardır.

Fakat zenaatkâr deha sahibi olsa bile, bilgisini zenaat dalındaki hocalarına borçludur ve zenaat ne kadar fazla beceri gerektiriyorsa, sırlarını lonca üyelerine saklama konusunda o kadar tedbirli olmaktadır. Sanatçılar tek başlarına olmayıp, birlik kuran insanlardır. Eğer tek bir kimsenin ünü ona iş getiriyorsa, bir katedral yapımı veya bunun için resimlerinin yapılması gibi daha büyük ölçekli işlerin bütün ateliye iş sağlanması beklenmektedir. Duvarcı ustası, mimar olduğu kadar girişimci de olmaktadır. Çağdaş uzmanlar açısından resim, heykel ve binaları ayrı sanat biçimleri olarak seyretnmek olağandır. Ortaçağ'da ise sanatın somut birimi, bu üç sanat kolu tarafından zenginleştirilen kilisenin kendisiydi ve birçok kimse için kilise, yaşadıkları yörede görebildikleri yegâne "sanat müzesi" olmaktadır. Bunlar bir resmi bir başkasıyla karşılaştırmamışlar, birbirlerini diğer ibadet nesneleriyle birlikte görmüşler, bunları insan becerisinin ürünleri olarak değil de, kendilerinin hayal edemeyecekleri kutsal esrarın göze görünür tezahürleri diye değerlendirmişlerdir.

Duccio tarafından Siena katedrali için 1308-10'da yapılan *Maestà*, kent halkı tarafından heyecanla karşılanıp, yerine yerleştirilmiş ve özellikle de bu yüzyılda restore edilişi artan bir beğeniyeye

konu olmuştur. Mihrab için yapılan parçanın her iki yanı da boyanmıştır. Dittlîş'e ilişkin sahneler arasında, burada İsa kendini bahçede Meryem'e göstermektedir.

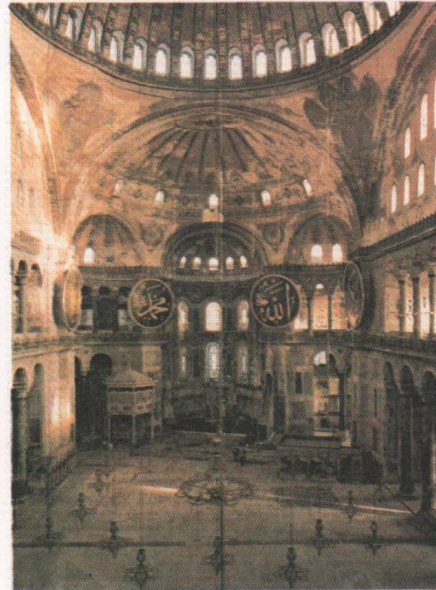
Mimarlık

Konstantinos İmparatorluğu tamamen antik tarzda canlandırıldığına, yeni başkent olarak ona, Roma'yı gölgede bırakmak üzere kurulan İstanbul'u vermiştir. Bu kent bin yıldan daha uzun bir süre Roma uğurluğunun anlamını muzafer bir eda ile sergilemiştir. Batı'da hiçbir kent ona rakip olmanın ucuna bile yanaşamamıştır. Batı'daki barbar hükümdarları eğer Roma kentlerinden yararlandılarsa, hiçbir zaman büyük ölçülerde plân veya inşaat yapmamışlardır. Yeni kale veya tahkimatlar çoğu zaman onların iktidarlarının kıyısındaki ileri karakollar olmuşlardır; bunlar ihtişam yaymak için değil, toprak parçalarını elde tutabilmek için dikilmişlerdir. Göçebelikten vazgeçip, "yerleşince" barbarların hükümdar ve büyük adamları, bir mekândan diğerine bütün ülke boyunca dolaşan ve bunlardan birinde nadiren uzunca bir süre ikâmet eden gezginler haline gelmişlerdir. En fazla zamanlarını yaz seferinde geçirmekte ve çadırlarını saraylarından daha iyi tanımaktadırlar. III. Henry şatolarının konforu ve bezemeleriyle şahsen uğraşan ilk İngiliz kralı olarak bilinmektedir; ancak ardılları güzel sabit ikâmetgâhlara sahip olma işiyle pek ilgilennemişlerdir. Öte yandan, toplumsal, basamakların diğer ucunda da, dayanıklı konut yapma konusunda benzeri bir kayıtsızlık bulunmamaktadır. Birbirlerinin üstüne binmiş, ahash veya daha ucuz olan tahta çatmalar arasında taş ve toprak sıkıştırılarak yapılan evlerde yaşayan Ortaçağ köylüleri ateşin tahripkâr gücü hakkında sıklıkla deneyim edinmişlerdir. Bu arada yeniden ev yapımı faaliyeti, profesyonel zanaatkarların kullanılmasının yanı sıra, mutlaka komşuların da işbirliğiyle gerçekleşmektedir. Evler basittir ve kolaylıkla inşa edilebilmektedir. Bu, evden daha fazla birşeydir. Haydutlara karşı koruma sağlamalı, ev sahibinin değerli şeylerine depo görevi görmeli, tahıl ve gıda stoklarını saklayabilmeli ve kışın hayvanlarını barındırabilmelidir. Evler yüzyıllar boyunca, modern ölçülere göre ilkel olarak kalmışlardır ve mimari bu bağlamda çok fazla uygun bir terim gibi gözükmemektedir. 13. yüzyılda Batı Avrupa'da taştan büyük şatolar inşa edilince, askeri mühendisler inşaat alanının tesviyesinden ve bu sürekli kamp yerlerinin yapımlarının plânlanmasından sorumlu hale gelmişlerdir. Mühendislik, Justinianus'un bütün Ortaçağ'ın en güzel binası olan İstanbul'daki Kutsal Bigelik (Aya Sofya) Kilisesi'ni yaptırırken talep ettiği cinsten bir beceridir.

Uzun süre ayakta kalacak binalar yapmak, aslında insanın ebediyetle olan mücadelesindeki cevabıdır. Ortaçağ'daki dinsel binalar en azından üç farklı amaçla hizmet etmişlerdir. Konstantinos'tan önce müminlerin ihtiyaçları cemaatlerin kendi olanaklarıyla ve hiçbir modele bağımlı olmaksızın karşılanmıştır. İmparatorun Hristiyan olmasıyla kamu yönetimi de genel kullanım ve resmi törenler için muhteşem bazilikalar yaptırmaya başlamıştır. Roma'daki Lateran Bazilikası binlerce Hristiyanı alabilecek kadar büyük olmuştur. Bu cins kiliseler, daha küçük ölçekte kiliseler yapmaya başlayan sonraki kuşakları etkilemiştir. Kiliseler yalnızca düzenli kullanım için olmayıp, aynı zamanda azizlerin mezarlarının veya "kutsal yerlerin" yanında da inşa edilmişlerdir. Bunların bazıları küçüktür, ama diğerleri eğer bu yere olan inanç

ün kazanmışsa, genişletilmektedirler. Eğer bu gibi yerler piskoposluk merkezi veya geniş bulunan yerlerse, ibadete ilişkin talepler, inşaat için yeni istekler doğurmaktadır. Roma'daki ve kutsal topraklardaki kiliseler seçkin örnekler olarak kabul edilerek, Batı kiliselerinin modeli haline gelmeye başlamışlardır. Kâğıt inşaat konusunda kendilerine özgü bir beceriye sahip olmayan Kuzey barbarları, Kuzeyde anıtsal bina yapma alışkanlığı kaybolduktan sonra, kendilerine zenaatkâr göndermesi için Güneyin eline bakar hale gelmişlerdir.

Karolenj Rönesansıyla tekrar İmparatorluğa layık ölçülerde büyük kiliseler yapabilmek için büyük bir çaba sarfedilmiştir. Roma'dakiler örnek alınarak yapılan bu kiliseleri ifade etmek için "*romanesque*" terimi kullanılmaya başlamıştır. En büyük teknik sorun, taş biçim vermektir. Kitlese yapılar, duvarcılarının güvenli inşaatlar yapma kaygılarını ortaya çıkarmaktadır; binaların hantal görüntüleri bazen kabartmalar ve sütun başlılarıyla yumuşatılmıştır. Duvarcılar güven kazandıkça daha yüksek ve daha hafif binalar inşa etmek amacıyla ve taş kemerlerin ağırlığına dayanabilecek sağlamlıkta destekleri yapabilmek üzere inşaat biçimini değiştirmişlerdir. Kuzeyde kiliseler Tanrı'nın evine daha fazla ışığın gelmesi için daha büyük pencereler istemişlerdir. "Gotik" adı verilen yeni bir mimari tarz, bu talepleri yerine getirmek için ortaya çıkmıştır. Bu konuda ortaya çıkan teknik sorunları çözmeyi başaran mimarlar, tarzı ilk vatani olan Fransa'dan, "ulusal" özellikler kazanacağı Latin Hristiyanlığının diğer kesimlerine taşımışlardır.

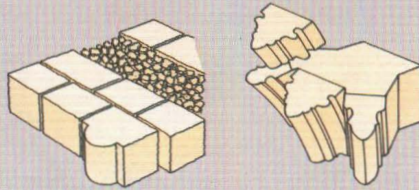

Justinianus tarafından inşa ettirilen ve mühendisliklerini Tralles Anthemios ile Miletoslu İsidoros'un yaptığı, İstanbul'daki Kutsal Bigelik (Aya Sofya) Kilisesi. Bu kilise aynı yerdeki daha eski bir kiliseyi ikâmet etmek üzere yapılmış ve beş yılda bitirilmiştir (532-37). Kitlese, fakat dıştan pek fazla etkileyici olmayan kilise, tamamlanmış andan itibaren içine giren herkesi hayran bırakmış ve bir harikaya karşılığı duyusunu uyandırmıştır. Oranlarının uyumu ve bezemelerinin çarpıcı güzelliği, 31 metre çapındaki harika kubbesiyle tamamlanmaktadır. Orta Çağ döneminde bu yapı bütün Hristiyan âleminin en etkileyici kilisesi olmuştur.

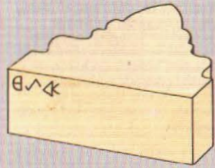
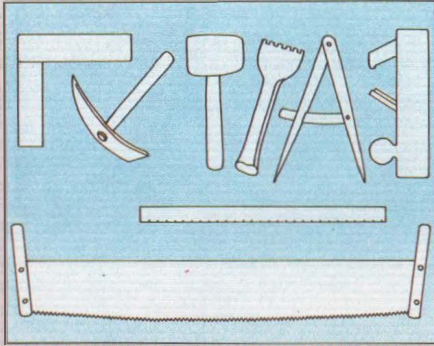
Katedral Yapımı

12. yüzyılda Gotik tarzda inşaat yapanlar, oturaklılığının duvarlarının kalınlığına değil de, basıncı yapının belli parçaları aracılığıyla, iskeleti meydana getiren payanda ve kirişlere nasıl aktarılacağını ilk keşfeden insanlar olmuşlardır. Bunun sonucu harika bir zarıflık ve aydınlık izlenimi veren, daha önce eşine rastlanmamış yüksekliklerde inşaat yapmaya elverişli, dinamik olarak sağlam bir mimari olmuştur. Bina yapmanın sırlarını bilen zenaatkarlar çok aramışlardır. Fransa kralığının kalbinden başlamak üzere, duvarcılar bir yüzyıl kadar bir süre boyunca keşiflerinin olanaklarını araştırmışlar ve hayalleri esir alan bu yeni "tarza" karşı heyecanlı taleplerin olduğu yerleri dolaşmışlardır. Bu noktadan sonra, beceriler Latin Hristiyanlık âleminin herbir parçasının kendi sürekli duvarcılarına sahip olabileceği kadar bildik ve öğretilbilir hale gelmiştir. Fakat, o vakte kadar bina yapımı alanındaki ilerlemeler gezginci ustaların tekelinde kalmıştır. Bir usta duvarcı, yaklaşık 30 kadar yardımcısıyla birlikte, gerekli para bulunduğu, bir inşaat mevsimi boyunca sorumluluk üstlenmektedir. Usta (mimar) taşçılar için kalıplar çiz-

mektedir. Taşınanın da dahil olduğu kaba işlerde yerel insanlar kullanılmıştır. Yavaş donan harc, merkezi iskelenin sökülmesinden ve çatıya yeni yüklerin eklenmesinden önce, özellikle kavis ve kemerlerde, inşaatın durdurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu noktada mimar ekibini başka yere götürmekte özgürdür. Özel teknik koşullar ve ekonomik bakımdan uygun anlar, bu bir çalışılan, bir durulan yerlerde rahatsız edici toplumsal etkiler yapmış olmalıdır. Bunların duydukları heyecan daha sonraki kuşaklarda da paylaşılmış, fakat tarihçilerin bu harika binalara karşı derin hayranlıkları birçok esrarı çözülmeden bırakmıştır.

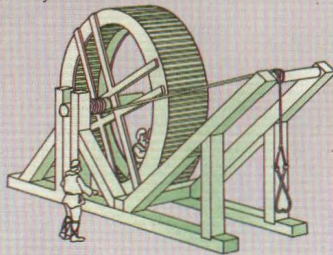
Sağda. Duvarcının burada resmedilen âletleri bugün bile bildik şeylerdir. Orta Çağ zenaatkarı bunları ocağında taş çıkarmak, onları usta mimarın çıkardığı kalıplara göre biçimlendirmek için kullanmış ve en sert taşları büyük bir keskinlikle biçmekte büyük bir ustalık kazanmıştır.

Yukarıda. Antik kökenli olmasına rağmen Orta Çağ sonlarında sıklıkla ortaya çıkan bir uygulama olarak, hangi duvarcı ustasının taşı kestiğini işaret eden duvarcı damgası. Bu işaretlerin ustaların taşları yontma karşılığında parça başına ücret almalarıyla ilgili vara benzemektedir; düzenli sözleşmeyle çalışan duvarcılar tarafından kesilen en iyi yontulmuş taşlarda bu işaretler çoğu zaman bulunmamaktadır.

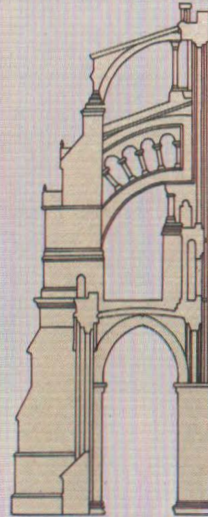
Aşağıda. Büyük taş blokları kesildikten sonra taşınmakta ve inşaat alanlarında kesin konumlarına yerleştirilmek üzere vinçle kaldırılmaktadırlar. Eğer makine kullanılmıyaydı, bu iş, zaten her yerde kolaylıkla elde edilemeyen köle ekipleri kullanılsa bile mümkün olmazdı. En önemli parçalarını vinçle bocurgatın meydana

getirdiği makineler 12. yüzyılda yeni olarak meydana çıkmakta ve resimli elyazmalarında sıklıkla gösterilmektedirler.

Yukarıda. "Romanesque" sağlamlık anlayışı, içinde çakıl döşeli bir merkezi kısım yeraltındaki kütlesel duvarlar yapmayı gerektirmiştir. Gotik tarzda yapının ağırlığı duvarlara değil de, ayaklara ve kemerlere bindirilmiştir. Bunlar kesin ölçülere göre kesilen ve tam bir şekilde birleştirilen taşlarla inşa edilmektedirler. Resim, ön bölümün sütunlarına taşındıklarında bütün ağırlığı taşıyacak olan taşlar için gereken karmaşık yontma biçimini göstermektedir.

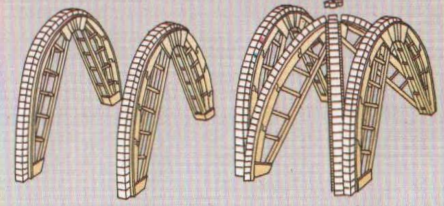
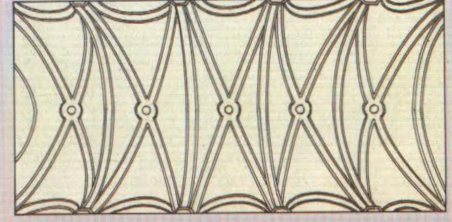
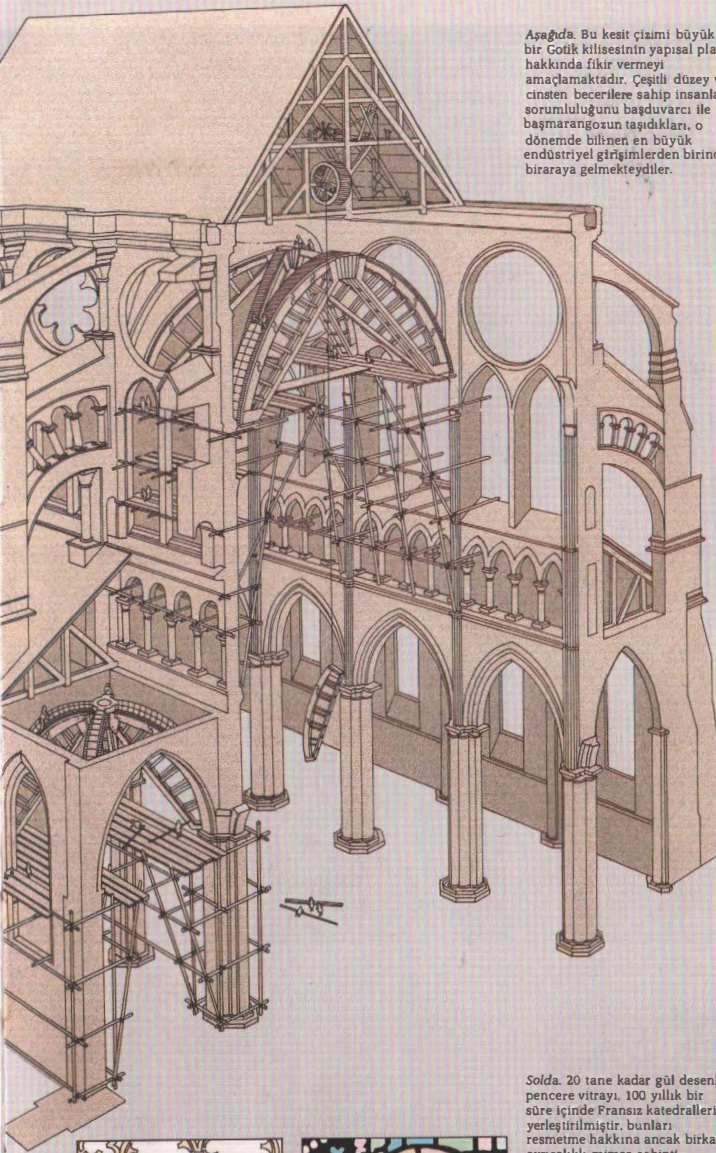
Solda. Payanda kemerleri ilk kez 1175 yılı sıralarında Paris ve Reims'e ortaya çıkmış ve tamamen bu tarihten sonra planlanan Chartres Katedrali (1194) bu kemerlerin potansiyellerinden yararlanabilmiştir. Bunlar sadece yüksek kavislerin ağırlığını taşımak için kullanılmadıklarından, galerilerden vazgeçilebilir, kemerlerin hemen altında yer alan kanatlar ve büyük yan pencereler daha alt düzeye yerleştirilerek, binayı ışığa boğabilirlerdi. Duvarların ağırlığı dış payandalara aktarıldığından, binanın içi böylece Tanrının ışıklı evine benzemekte ve yapının tümü toprağa sağlamca bağlanmış olanüstü bir cadırı (faberaculum) andırmaktadır.

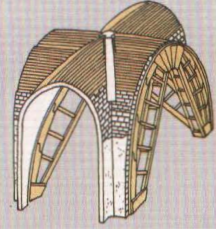
Aşağıda. Bu kesit çizimi büyük bir Gotik kilisesinin yapısal planı hakkında fikir vermeyi amaçlamaktadır. Çeşitli düzey ve cinsten becerilere sahip insanlar, sorumluluğunu başduvarcı ile başmarangozun taşıdıkları. o dönemde bilinen en büyük endüstriyel girişimlerden birinde bir araya gelmekteydiler.

Aşağıda. Marangozun katkısının sökülerek bütün şanı duvarcıya bırakmasına rağmen, çapraz tonozların yapılabilmesi için marangoz ile duvarcının ortaklaşa becerileri gerekmektedir. Aşağıda görüldüğü üzere yapım sırasında tonoz, taşları yerleştirmek üzere bir çerçeve sağlayan,

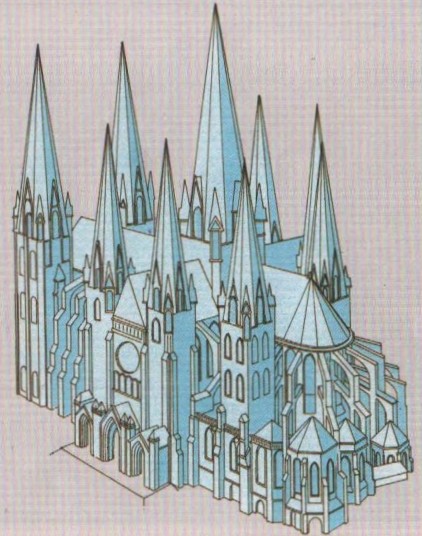
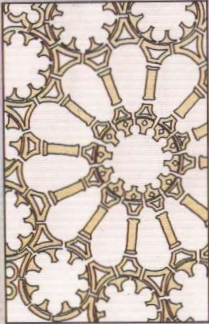
merkezeleme adı verilen ahşap bir iskeleyle desteklenmekteydi. Bu taşlar kemerin en yukarısında, mihenk taşı yerine yerleştirildiğinde, birbirlerine kenetleniyorlardı. Harç tamamen kuruyunca destekler sökülebilir ve hemen genel hayranlık için açığa çıkabilirdi.

Aşağıda. Chartres'daki yeni katedral planlandığında, yanlarında kalan, din adamlarına ayrılmış kısımdaki iki yan kapının kuleleri, binanın haç biçimi boyunca batı ucunda ayakta kalan iki kuleyi tamamlamak üzere düşünülmüşlerdi. Bu, katedrale dokuz tane kule yapılması demekti ki, bu sayı Chartres'da önemli olduğu bilinen mistik bir sayıydı. Çeyrek yüzyıl kadar sonra bu plan adım adım terk edildiği ve sonuç bugün bilinen dramatik biçim, olmuştur.

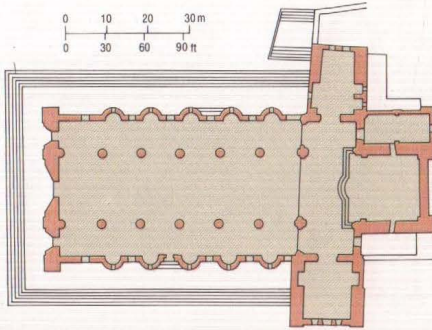

Solda. 20 tane kadar gül desenli pencere vitrayı, 100 yıllık bir süre içinde Fransız katedrallerine yerleştirilmiştir, bunları resmetme hakkına ancak birkaç ayrıcalıklı mimar sahipti. Meydana getirildikleri bazı parçaların birbirlerinin yerine geçebilmelerine rağmen, bunlardan birbirine uyuşup benzeyen iki tanesi yoktur. Kesim kırkız çizimin planına uygun olarak yapıldıktan sonra, taşlar başka duvarcılar tarafından yerlerine konulabilir. Pencereler bitirildikten muhtemelen hemen sonra camları takılıyordu. Chartres Katedralinin vitraylı pencerelerinin herbiri için 300 m² cam kullanılmıştır. Bunlardan birinin camlarının takılması için altı kişilik bir ekibin iki veya üç yıl çalışmasının gerektiği hesaplanmıştır.

Orvieto

Orivieto'da yeni bir katedral yapılması kararı 1284'te alınmış ve inşaat 1290'da başlamıştır. İlk planları gösteren iki büyük çizim günümüze kadar kalmışlardır ve bunların İtalya'da hiçbir öncelleri bulunmamaktadır. Önceleri aşırı bir özen gösterildiyse de, 1309'da ilk çatı kirişi dikildikten sonra, inşaatın kaderi hakkında endişe duyulmaya başlanmıştır. Daha sonra Sienali mimar Lorenzo Maitani'den imda- da koşması istenmiş, o da izleyen 20 yıl boyunca in- şaatın sürdürülmesinden ve batı cephesinin heykel süslemelerinden sorumlu olmuştur. Onun dönemin- de kilise mensuplarına ayrılan yerin yapımı bitirilmiş- tir. Daha sonra yan taraflar orijinal dikdörtgen biçi- minin aşarak, haç biçiminde yapılmışlardır. Binanın kavranış tarzı, karşıt fikirlerin birleşimini ve uyustu- rulmasını gerektirmiştir, bu durum her yerde şeritli travertenlerin ve bazalt taşların kullanılmasında ga- yet açıkça ortaya çıkmaktadır. Ön cephe dört yatay şeridiyle, kemerli kaplarıyla, sivri kapı üstü üçgen- leriyle, heykelleri, mozaikleri ve yuvarlak pencere- leriyle özellikle karmaşıktır.

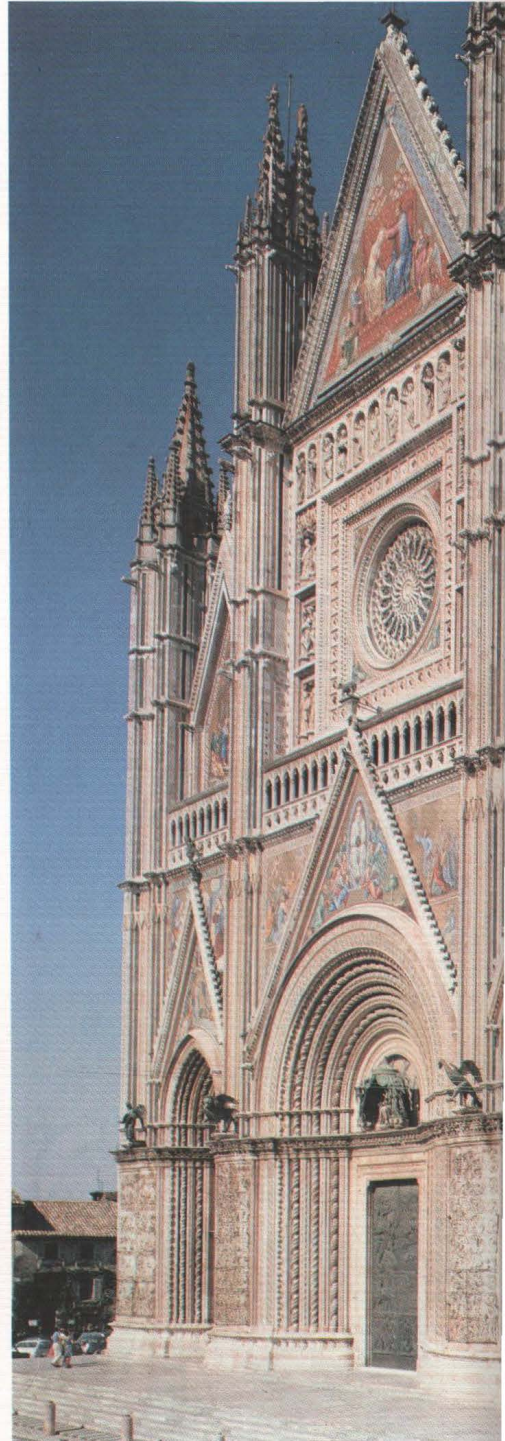
Aşağıda, Batı cephesinin alt kısmında yer alan bu *Havva'nın Yaradılışı* Maitani'ye atfedilmektedir. İncelemeler, bunun önce taslağının yapıp, sonra kademe kademe işlendiğini ortaya koymuştur. Sadece bazı ayrıntılar tamamlanmıştır. Yaprakları veya öznelerin saçlarını tamamlama işlerinde farklı heykeltıraşlar çalışmıştır. İki melek figürü mükemmel bir şekilde tamamlanmıştır ve ustanın becerisinin neler yapabileceğini açığa çıkartmaktadır.

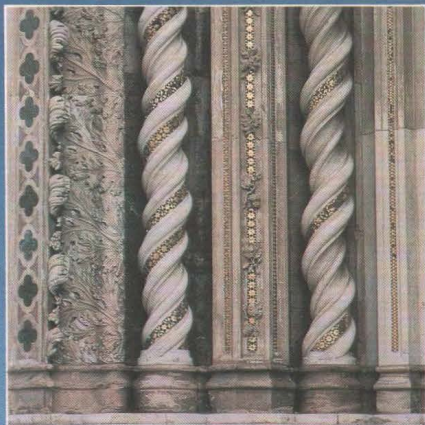
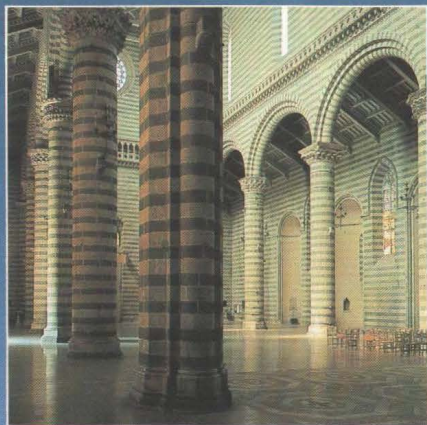
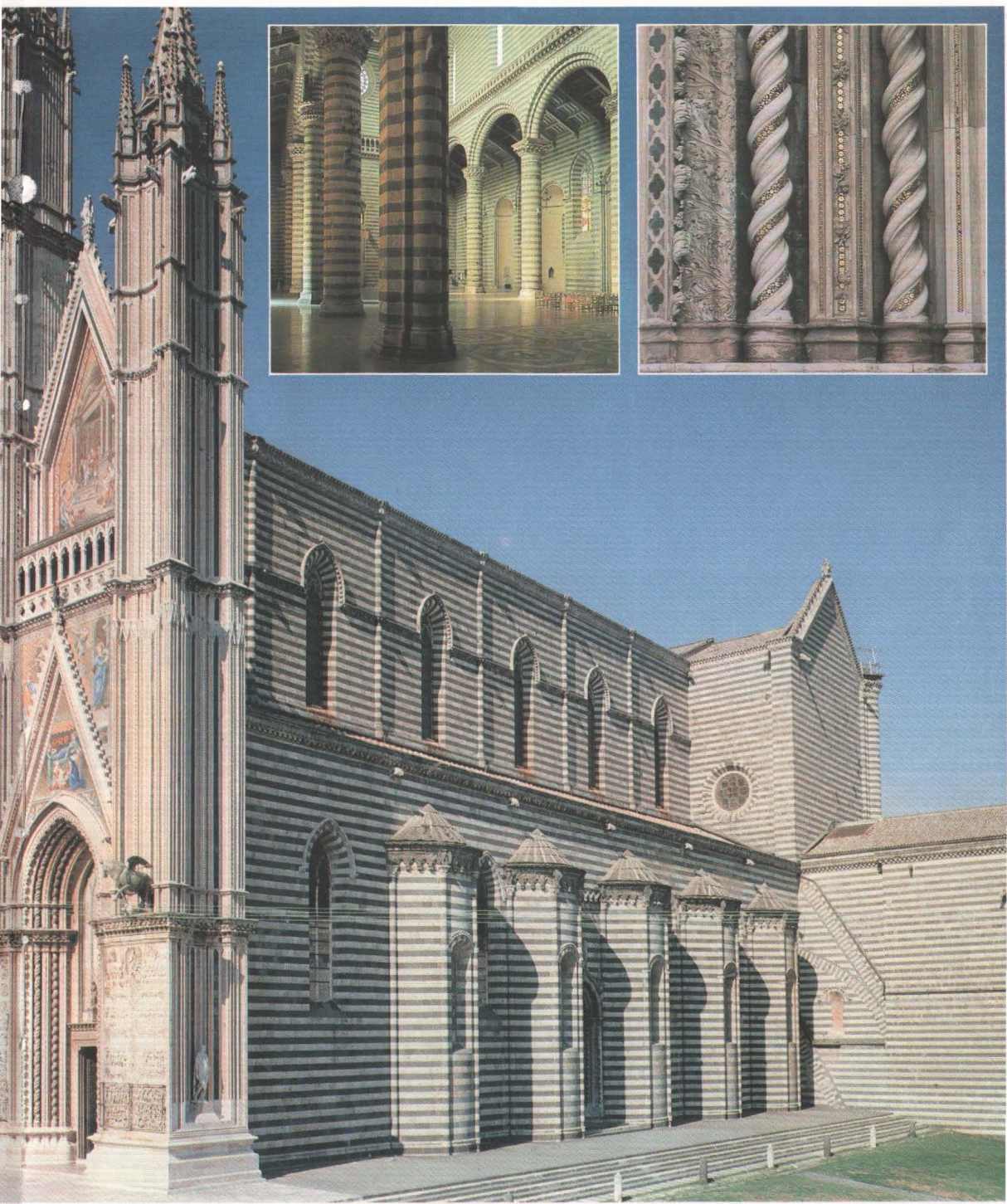

Sağda Rahatsız edici yan kısımları bir yana, dış görüntüsü, katedralin özgün çizimlerdeki planlara uygun biçimde inşa edildiğini göstermektedir. Renk ve ritmin dramatik karşıtlığı, inşa edildiği dönemdeki İtalya'nın, siyasette olduğu gibi, sanattaki canlılığını da ifade etmektedir.

Sol üstteki çerçevesiz resim. İç kısmın yaratdığı uyum etkisi, görünüşte zıtlar olarak konulmuş olan belli sayıda farklı karakterin dengelemelerinin sonucudur. 2 m. çapındaki büyük sütunlar karşıtlarını dışbükey kanat kubbelerinde bulmaktadırlar. Yatay destek duvarları, üst katın duvarlarını tamamen kapsayan kubbenin pencere girişlerinin meydan okuyan kavisleri tarafından denetim altında tutulmaktadır.

Sağ üstteki çerçevesiz resim. Bu ayrıntı cephede kapıların kenarlarında uygulanan çeşitli bezemeler, kullanılan çeşitli süsler ve zengin, göz kamaştırıcı bir etki yaratmak için işe koşulan beceriler hakkında bir miktar fikir vermektedir. Cosmatilili burma sütunlar Roma tekniğinden türemiş olup, burada batı kapısında kullanılan daha yeni Fransız tarzıyla birleştirilmiştir.

Taş heykeltçiliği

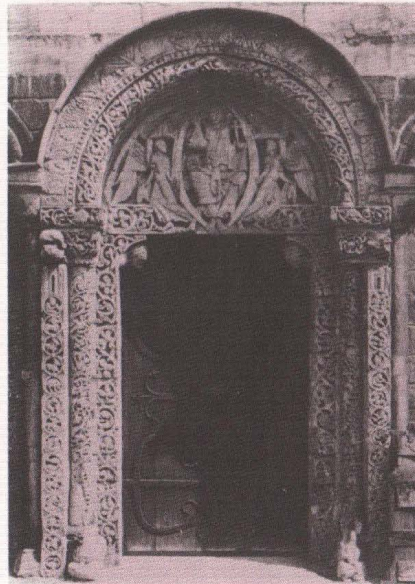
Eski dünyada insan yontuları başlıca ilhamlarını Yunanlıların insan biçimli dinlerinde bulmuşlardı. Batı barbarları, Hristiyanlığın yasaklanmasına rağmen, bu geleneğin ışıltısına bir göz atmadan geri durmamışlardır. Barbar sanatı hakkında sahip olduğumuz kanıtlar onların, önceleri insan figürlerini tam veya yarı kabartma olarak göstermek yolunda bir bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Barbarların Hristiyanlığı kabul etmelerinden sonra Antik tarzdaki heykeller, İmparatorların halka sergilenmek için yapılan heykelleriyle sınırlanmıştır. İsa'nın ve azizlerinin temsil edilmeleri mozaik veya fildişi gibi oyma nesnelerle olmuştur, fakat bunlar da boy heykelleri değildir. Muhteşem kapı çerçevelerinin, taş yontuculuğunun en azından İtalya'da, barbar istilalarıyla yok olmadığını kanıtlamalarına rağmen, Romalıların inşaatta mermer yerine tuğlayı yeğlemele-ri de bina dekoratörü olarak heykeltıraşların ufkunu daraltmıştır. Barbarlar tahta oymacılığında beceri sahibiyse de, dikkatlerini taşta çabucak aktaramamışlar ve inşaata yönelik amaçlarla yontulmuş taş talebindeki azalma muhtemelen taş yontuculuğu bilgisinde ciddi bir gerilemeye yol açmıştır.

Karolenj ve Otto dönemlerinde eski Roma kültürüne karşı ilginin canlanması, sonuç olarak taş yontuculuğuna karşı ilginin de yeniden uyanmasına yol açmıştır. Bu noktada önce balmumundan model yapmanın mutlaka gerekli olduğu maden dökmeçileri öncülük yapmışa benzemektedirler. İtalya ve Güney Fransa'nın bazı kesimlerinde Ortaçağ heykeltıraşları, kentlerin civarında bulunan Antik heykelleri, kendi tekniklerini geliştirmek için incelemişlerdir. Ancak, mimarları en fazla teşvik eden olgu, 11. yüzyıldan itibaren ünlü ibadet yerlerini donatmaya başlayan büyük kilise yapımı programının, duvarcılara Antikiteden beri ilk kez güvenli, takdir edilen ve gelir getirci bir iş sağlamasıdır. Baş duvarcı ustasına inşaat alanlarının yönetimini veren zenaat örgütlenmesi, loncanın sırları konusunda genç üyelerin eğitimini de kapsamaktaydı. Artan uzmanlaşma en beceriklileri taş veya sütun yontmaktan daha fazla şeyler yapmak konusunda cesaretlendirmiştir. Bunlar, daha "Romanesque" döneminde giriş, duvar çıkması, friz ve sütun başı biçimlendirmişler ve bazı kiliselerde geniş batı tarzı kapıların en önemli parçası haline gelen iyi işlenmiş korniş üçgenleri meydana getirmişlerdir. Devasa kiliseler, başlangıçta bezeme olarak yontu kabartmalar kullanmışlardır. Zamanla heykeltıraşlar kiliselerin batı cephelerinin tümünü süsleyebilecek hale gelmişler, duvarcılar da binaları aydınlık ve yüksek gösterecek alternatif yollar bulmuşlardır. Heykel bir bezeme unsuru olmaktan çıkmıştır. Binaların kendisi geniş bir üç boyutlu yapıya haline gelmiştir. Kilisenin dışındaki bütün çevreye, duvarcılar bezeme unsuru olarak taş işleri yerleştirmişler, artık gene talep edilmeye başlanan boy yontuları için yuvalar yapmışlardır. İtalya'ya uygun bir şekilde ihraç edilen Gotik modası, burada Pisano ailesinin eserlerinde görüldüğü gibi, Antik Roma tarzının yeniden incelenmesini başlatmıştır. 13. yüzyıldan itibaren heykeltıraşlar hiçbir zaman ilhamsız kalmamışlardır ve iş bulma sıkıntısı çekmemişlerdir.

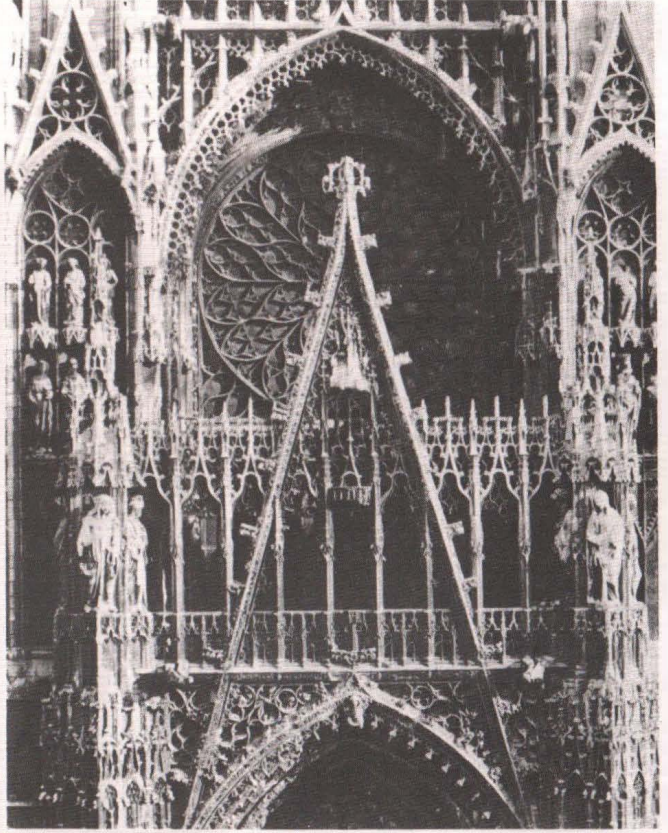
Yukarıda solda. 3. yüzyıl Roma Augustusları. Her şekli askeri kıyafetle gösterilmiş olup, bir ellerinde küre taşımakta, diğeriyle de arkadaşına sarılmaktadırlar. Bu garip cüce biçimli yaratıklar yücelik izlenimi uyandırmamakta, fakat plânın sağlamlığı paylaşılan iktidar ve uyum mesajını taşımaktadır.

Yukarıda. Moissac Manastırı kilisesinin güney kapısından St. Pierre heykeli, 1115 civarı. Bu St. Pierre figürü Moissac Manastırında bulunan ve heykelin figür üzerinde gerilim ve enerjiyi gösterme becerisini kazandığını kanıtlayan daha eski bir başkasına benzemektedir. St. Pierre burada elinde anahtarları olduğu halde şeytanın aslanını çığırırken, ama aynı zamanda başını yürek parçalayıcı bir bakışla baktığı İsa'ya döndürmüş olarak görülmektedir. Duruş biçimi zorlanmıştır, fakat kompozisyonun gücü çarpıcıdır. Solda. Ely Manastırının galerili bölümünün kudemlisinin giriş kapısı. 1130/40. Bu kapı arabesk yapıtlar, kuşlar ve hayvanlarla iktisadlı bir tarzda kavranmıştır. Kapının alt bölümünde sakalsız ve halletli bir İsa, yanlarından melekler tarafından desteklenmektedir. Desen ilginç elyazma çiziminden türemedir, fakat heykeltıraşın teknik kaynakları kapının ulu tasarımına yetmemiştir.

Aşağıda. Sao Paolo Fuori le Mura, Roma'daki büyük Noel mum muhafazası, 1170 civarı. Bu, türünün tek örneği olan, 6 m. boyundaki mumluk, yaratıcıları Nicolo d'Angelo ile Pietro Vassalletto'nun imzalarını taşımaktadır. Taban yarı insan, yarı hayvan figürlerden meydana gelmiştir. En yukarıda klasik

tarzda bir vazı, bir grup garip yaratık tarafından taşınmaktadır. Sütun da kısımlara ayrılmıştır; altı yan İsa'nın ölümüne ve yeniden dirilmesine dair öyküleri resmetmektedir. Sanatçılar, kompozisyonundaki karışık unsurlar için klasik kabirlerden ve Lombard desenlerinden yararlanmışlardır.

Yukarıda. Rouen Katedralinin batı cephesi. Bu dış cephe duvarının ihtişamı, geçen savaşta gördüğü zararın henüz giderilememesi nedeniyle, karniş ve tamamlanmamış durumdadır. Böyle olsa bile, kavranış ve yapılaş biçimi insanı şaşırtmaktadır. Alevli çizimleri kesin olarak tarihlendirmek mümkün değildir, fakat muhtemelen Fransa kraları VIII. Charles ve IX. Louis'in İtalya'da yaşadıkları döneme aittirler.

Solda. Yeni Reims Katedrali 1210'da planlanmıştır. Orta kapının içindeki bu figürler, İsa'yı önceden haber veren Melchisedek'i, 13. yüzyıl savaşçısı kılığında İbrahim'i aynı zamanda Aziz Louis'in dua kitabında da olduğu biçimiyle evinde konuk etmeyi teklif ederken göstermektedir. Yontunun kalitesi, Melchisedek'in muhteşem varlığı ve İncil sahnelerinin çağdaş giysilerle aktarımı, bunların hepsi göz kamaştırıcı ve hayranlık verici unsurlar olmaktadır.

Tahta İşlemeciliği

Ortaçağ zenaatkârları beceri alanlarının malzeme-leriyle -maden, taş veya tahta- eserler vermişlerdir. Bunların herhangi bir sanatsal fikri gerçekleştirmek gibi bir niyetleri olmadığı gibi, sipariş verenin estetik beğenisini kazanmayı da amaçlamamışlardır. Maden üzerine çalışanların becerilerini açığa çıkartmak için çeşitli yolları vardır, fakat bu onlara taş yontuculuğunda bir üstünlük sağlamamaktadır. Figür yapımı, onun, kutsama yeri veya mihrap parçaları yapmak gibi, işinin bir parçası olmakta, "heykeltçilik" sayılmamaktadır. Barbarlar başlangıçta taş üzerine çalışmamışlar, fakat maden ve tahta işlemişlerdir. Tah-tadan yapılan eşyalar zamanın etkilerine karşı daha korumasızdır ve malzemenin cinsi onun çok daha fazla tercih edilen bir inceleme konusu olmasını engellemiştir.

En azından, 12. yüzyıla kadar bol kereste elde edilebiliyor olması, binaların çoğunun daha kolay ve daha ucuza olmak üzere, ahşap yapıldıkları anlamına gelmektedir. Yangınlar yeni inşaatları sıklıkla gerekli hale getirmişler ve bunlar kısa ömürlü yapılar olarak tasarlanmıştır. İlk barbar inşaatları, büyük baronlar için üstü damla kaplanmış büyük salonların yapılabilmesini göstermektedir. 12. yüzyıl süresince de şatolar yüksek tepelerin üzerinde tahtaperde biçiminde inşa edilmektedir. Yeni taş mimarisi marangozu işsiz bırakmamıştır. İlk taş kiliselerin ahşap damları olmuş ve Gotik duvarcılar taştan kemerler yapmayı öğrendiklerinde ise, hâlâ tahtadan yapılmaya devam eden damın dışında, bu gibi yapı unsurlarının iskele ve kalıplarını hazırlama konusunda da marangozun emeği vazgeçilmezliğini korumuştur. Kemerlerin öteki kenarı için gerek duyulan kitlesel tahta işleri, bugün hâlâ birçok katedralde hayranlık uyandırmaktadır. Herkesin gözü önündeki büyük salon yapıları, kendilerine güven ve egemenlik konusunda harika bir izlenim vermektedir.

Ortaçağ'ın tahta oymacılığı daha kolay gözden kaçırılmaktadır. Bu oymaların en çekici örneklerinden bazıları, papaz kürsüsünün oturma yerindeki yontular görülmek için bile yapılmamışlardır. Bir kilise veya salonunun dekorasyonu için yaratılan tahta yontuların günümüze gelebilen bir kesimi, bunların ne denli önemli olduklarını işaret etmektedir. Bu arada, tahta yontulara dair en eski örnekler herhangi bir tarihteki heykellerle karşılaştırılabilir niteliktedir ve zenaatkârın daha o zamandan büyük bir ifade gücü kazandığını göstermektedir.

Aşağıda solda. Santa Sabina, Roma kilisesinin kapısındaki bu 5. yüzyıl tahta yontusu, muhtemelen Süryanî zenaatkârların eseri olup, bunlar Eski ve Yeni Ahid'den 18 sahne canlandırmışlardır. Burada Petrus, efendisine horoz öterken ihanet ettiği sırada

gösterilmektedir. Yapım kabadır, fakat oran, duruş, mekân, elbise ve mimari açılarından klâsik tarz hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Aşağıda. Griske, Sunnøre, Norveç'teki bir kilisedeki tahta bir Bâkire Meryem. Meryem Ana'ya karşı iman 12. yüzyıldan itibaren insan hayatına ve isâ'nın ızdıraplarına duygusal bir cevabın parçası olarak gelişmiştir.

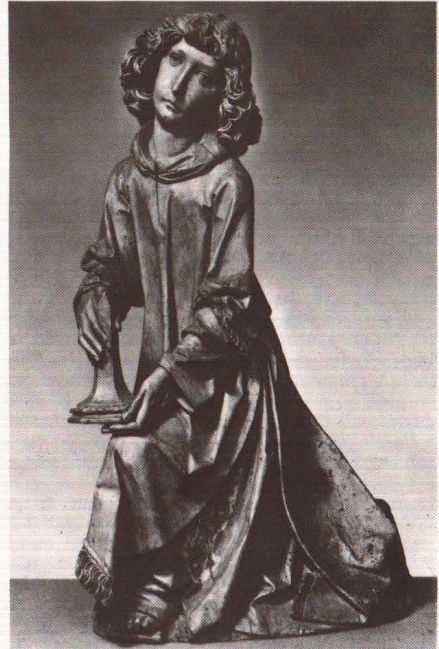
Aşağıda, Borgund kilisesi, Sogne, Norveç, 1150 civarı. Norveç'in ahşap kiliselerinin tümü 1000-1300 döneminde yapılmıştır. Bunlardan 25 tanesi hâlâ ayakta. Bir zamanlar 700 tane oldukları bilinmektedir. Taştan bazilika kiliselerinin bunların yapım planı üzerinde belli bir etkileri olmuştur; fakat zanaatkarlar kendi ahşap inşaat tek-

niklerini, hava koşullarına daha yüksek demec sağlayabilmek üzere geliştirmişlerdir. En altta solda, Garway, Herefordshire'deki bu kırsal kilisenin çatı kısmı (kiriş bağlantıları, kemer bağlantıları ve yonca yaprağı biçimli sivri bilezikler) yerel zanaatkarların becerilerini gözler önüne sermektedir. Daha büyük binalarda yer alan

daha önemli ve süslü çatıların yapımı Orta Çağın tümü boyunca, uzun süre aynı yerde ikâmet eden ve yüksek dereceden profesyonelleşmiş zanaatkarların varlığına tâbi olmuştur; bunların eserlerinin ancak pek azı günümüze gelebilmiştir. Aşağıda, Ixworth Thorge kilisesi, Suffolk, İngiltere'deki koltukların

sonunda âletleriyle bir çatı ustası yontusu, bu, bir zanaatkarın diğerine şükran olarak yapılmıştır. Yapıdaki becerikelliğe rağmen, yüz ve biçim ifadedir ve hafif ve cesur duruş, çatı ustasının damdaki durumunu göstermektedir. En altta sağda, Tilman Riemenschneider'in (1460-1531) ilhamur ağacından yaptığı, Melek. Bu Thu-

ringialı yontucu, o günlerde tahta üzerine çalışan Alman zanaatkarların hayranlık duyulması ve hakkında en fazla belge olanıdır. Tekniğinin gücünü ve inceliğini gösteren birçok muhteşem mihrap parçaları günümüze kalmışlardır.

Vitraylardaki Öyküler

Vitraylı kilise pencereleri, içimizde en güçlü Ortaçağ izlenimlerini harekete geçirmektedir. Emmanuël Viollet-la-Duc (1814-79) Notre Dame de Paris'deki bir çocukluk deneyini, güneş ışığı güney kanadındaki vitraylı pencerelerden süzülürken org çalmaya başlayınca, pencerelerin şarkı söylediklerine inandığını anlatmaktadır. Ancak, 7. yüzyıl öncesinde St. Denis Manastırı Başrahibi Suger, manastırına vitraylı pencereler yaptırtmasının nedeninin, İncil okumaktan âciz basit insanlara neye inanmaları gerektiğini göstermek olduğunu vurgulamıştır. Vitrayların duygularımız üzerinde güçlü bir etkilerinin olmasına karşılık, bunlar yapıldıkları günlerde aynı zamanda eğitici olmayı da hedeflemişlerdi ve bakışları, bugünkü ilân panoları gibi, bir amaç doğrultusunda yakalıyorlardı.

Kuşkusuz Ortaçağ'ın başına ait dönemdeki kiliselerde de vitray olmuştur, fakat bugüne kalan örneklerinden, bunların dekoratif niteliği veya yaygınlığı hakında ikna edici bir şekilde konuşmak mümkün değildir. Alsas'taki Wissembourg kilisesinden, 11. yüzyılın ikinci yarısına ait bir İsa başı günümüze ulaşmıştır, fakat teknik başarısına rağmen bu parça sanatçıların vitrayla öykü anlatma işinde pek ileri gittiklerini düşündürmemektedir. Buna karşılık, 12. yüzyıl zenaatkârları becerilerini o kadar ileri götürmüşlerdir ki, Suger onlardan 6 penceresini Kitab-ı Mukaddes'den veya allegorik sahnelerle süslemelerini talep edebilmiştir. Bunlardan hepsi de restorasyondan geçmiş sadece 16 pano günümüze ulaşabilmiştir. Suger konuları seçerken Rupert de Deutz'ün (1075 civarı-1129/30) bilgisinden esinlenmişti; bunun anlamı, o zaman muhtemelen zenaatkârlar tarafından kopya edilecek resimlerin bulunmadıktır. Pencerelerden birindeki Jesse Ağacı, ilk elyazmalarında resmedilmiş bir konu olarak bilinmekteydi, ama vitrayda hiçbir örneği yoktu ve bu resim Chartres Katedralinde hemen kopya edilmiştir. Aynı döneme ait diğer üç pencere vitrayı daha Chartres'da yaşamaya devam etmektedir. Kuzey Fransa'nın diğer yerlerinde, özellikle Le Mans ve Poitiers'den sahneler resmeden ve pencerenin tümünü kapsayan vitraylar (Poitiers'deki Çarmlıha gerilme sahnesi 8 m. yüksekliğindedir) cam boyama sanatının, yakın tarihlerde gelişmiş olsa bile, biçim ustalığına ulaştığını göstermektedir.

12. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar bu sanat Kuzey Avrupa'da Gotik inşaat tarzının teknikleriyle bağlantılı halinde serpilmiştir. Gotik mimarlar, Tanrı evine layık bir ışık seline uğrattıkları büyük kiliseler yapmayı temkinli bir şekilde ilerletmişlerdir; bu kiliselerdeki düz veya ilk Citeauxcu kiliselerde olduğu gibi, basit resimli camlarla donatılan pencereler, mimarların ışık elde etme amaçlarına en iyi hizmeti vermişlerdir. Boyalı cam ışığı daha az aktarmasına rağmen, başka üstünlüklere sahiptir. Bir aradaki renklerin tipki metal bir kutsal emanet muhafazasındaki değerli taşlar gibi göz kamaştırıcı etki yapması, muhtemelen müminlerin Tanrı'nın kutsal sırrına karşı duygusal inançlarını güçletmiştir, fakat Kitab-ı Mukaddes'den öyküler veya aziz hayatları anlatmak için boyalı cam parçalarının birleştirilmesi -kilisenin bazı bölümlerinde bunların görülmelerinin güçleşmesine rağmen

Yukarıda, St. Denis Manastırı başrahibi Suger (1122-51) kendini manastırına adamıştı. Anılarında yönetimini anlatırken, kilisesini yeniden inşa ettirme ve güzelleştirmeye gösterdiği özeni tasvir etmekte ve yeni pencerelerin çoğundaki resimlere dikkat çekmektedir. Resmin, zihni maddi olandan maddi olmaya yükseltme gücü konusunda yorumlar yapmakta ve konuları seçerken esin kaynağı olan mısraları zikretmektedir. Aynı zamanda, yapılmaları sırasında içerdikleri beceriden ve malzemenin maliyetinden dolayı değer kazanan pencereleri anlatmaktadır; onları korumak ve onarmak üzere bir usta

zenaatkâr atamıştır. Kendisini vitraylarda temsil ettirmekle, geleceği de gözetim altında tutmaktadır. Ancak Suger'in pencereleri 1793'te delice tahrir edilmişlerdir; bu yüzden vitrayların bugünkü halleri Emmanuël Viollet-le-Duc'ün 19. yüzyıl ortasında gerçekleştirdiği restorasyonun eseridir. Vitraylara karşı hayranlığına rağmen, restorasyonun bugün çok beceriksizce yapılmışa benziyor. Sağda, Wissembourg (Alsas) Manastırı kilisesinden bir 11. yüzyıl İsa başı, bu iletişim aracının, anlattı sanatı olarak henüz mükemmelleşememesine rağmen, nasıl çabucak büyük bir ifade yeteneği kazandığı hakkında bir fikir vermektedir.

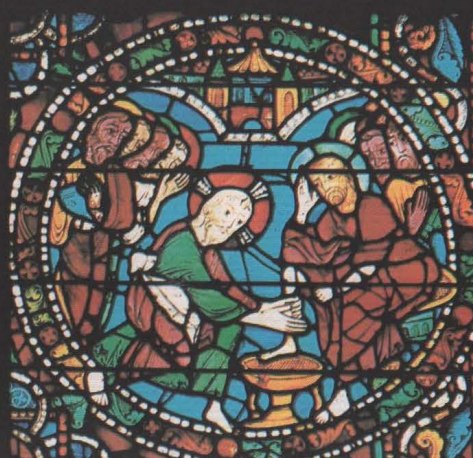
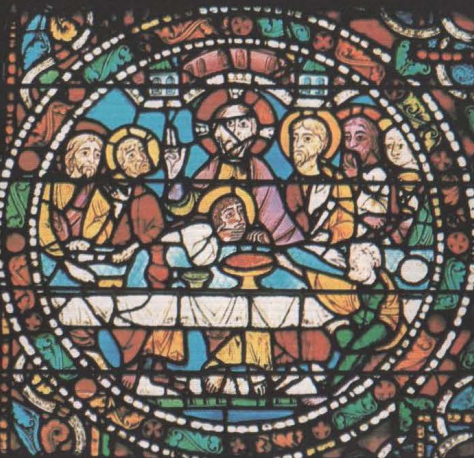
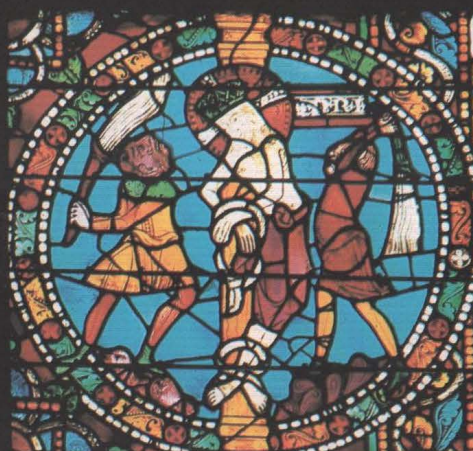
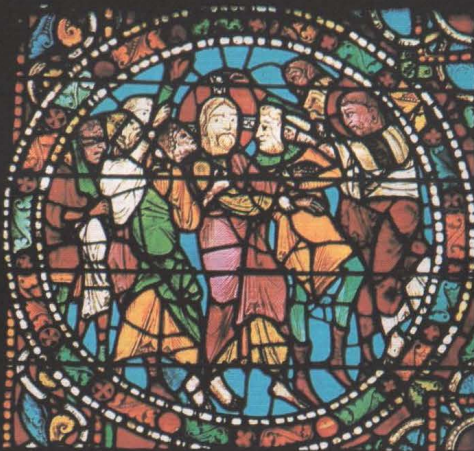
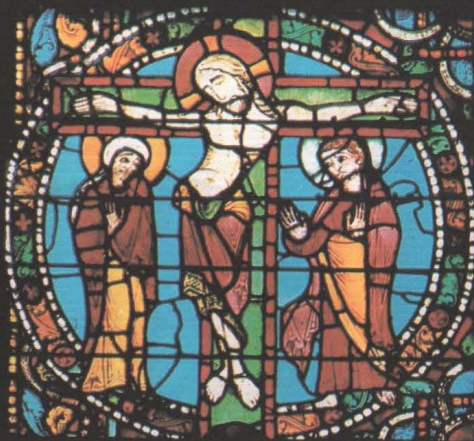
Aşağıda, Suger'in bu anlatı aracının en eski anlam:lı kullanıcısı olarak resmettiği öykülerle ilgili düzenlemenin bugüne kadar gelebilen 16 tablosundan biri olan Musa ve altın dana. Geliştirilecek herhangi bir daha eski örneğinin olmaması nedeniyle, kompozisyon özellikle dikkat çekicidir.

kilise yaptıranların eskiden duvarlarda bulunan kitap resimlerini yeni haberleşme aracına aktarmak arzularını göstermektedir. Bunun sonucu olarak, yeni beceriler gelişmiş ve pencereler Gotik inşaatın en fazla dikkatle incelenen parçalarından biri haline gelmişlerdir. Vitray yapımcıları tıpkı duvarcılar gibi, binaların pencere takılacak kısımlarının bitirilmesine göre, bir yerden bir diğerine dolaşıp durmuşlardır.

1194'te Chartres'da çıkan korkunç yangından sonra katedrali yeniden inşa etmek zorunlu hale gelmiş ve vitray ressamları bilinen ve bize kadar ulaşan oldukça tamam ilk resim planını gerçekleştirmişlerdir. 1200'le 1235 arasında 2000 m²'lik bir alanı kaplayan yüzden fazla pencere vitrayla kaplanmıştı. Birçok vitray ressamı inşaat alanında işbirliği yapmışlar ve bunların ücretleri Kral IX. Louis'den, annesi Blanche de Castille'e ve daha alt düzeyde Brötanya dükünden birçok tüccara, duvarcıya, toptancıya, zenaatkâra ve hattâ Bâkire Meryem'in Fransa'daki başlıca kabrinde anılmayı isteyen su taşıyıcılarına varıncaya kadar birçok kimsenin yaptıkları bağışlarla ödenmiştir. Bunların kendi aziz pirlerini vitray planının içine dahil etme arzuları, aynı zamanda Chartres'da programlanan sahneler arasında neden çeşitli azizlere, Myralı Nicholas'ya, Thomas Becket'ye ve yerel aziz başrahip Lubin'e de yer verildiğini açıklayabilir; buna karşılık daha sonraları Bourges ve Reims'de de Chartres'da olduğu gibi yangın çıkmasına rağmen, buralardaki yetkililer çok daha tutarlı sistematik bir vitray planını gerçekleştirebilmişlerdir. Bu dönemde yapılan büyük katedraller komşularının deneylerinden yararlanmakta, fakat onların taklitçileri olmamaktadırlar. Bu aşamada bireysel ustaları belirlemek veya onların dolaştıkları yolu çizmek çok zordur; bunlar da duvarcılar gibi, herşeyi kendi deneylerinden öğrenmiş olmalıdır.

Ressamların sanatları en yüce noktasına IX. Louis'

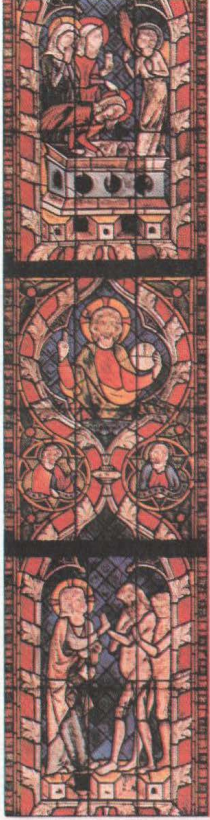
Solda. Chartres'daki 12. yüzyıl vitrayları bu aracı öykü anlatmadaki olanaklarını göstermektedir. Batı ucundaki daireler İsa'nın Jesse penceresindeki soy zincirini resmetmekte, ortadakiler hayatını, en alttakiler de kendini göstermesinden başlayıp,

yeniden diriliş görüntüleriyle biten İsa'nın ızdırplarını sergilemektedirler. Bunlar zenaatkarların renk farklılaştırmalarında ne denli başarılı olduklarını kanıtlamaktadır, fakat asıl etki ışık oyunlarına bağlı olmaktadır. İsa'yı yargılayan

gösteren batı cephesindeki gül biçimli pencere. 13. yüzyıldaki yeniden inşa sırasında yeryüzündeki hayatının anlatıldığı bölümün içine dahil edilmiştir.

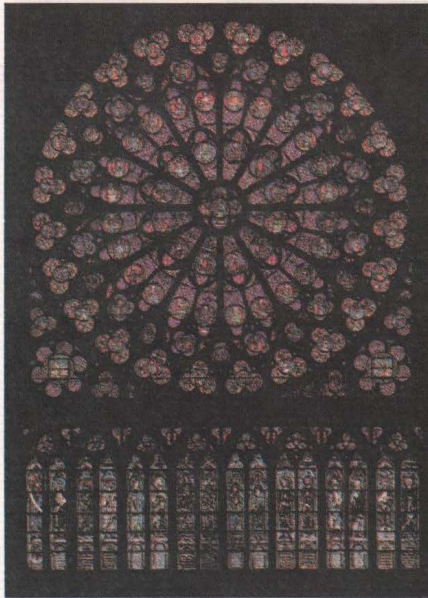
Aşağıda. Vitray, 14. yüzyılda, halk imanına uygun olarak daha

görülebilir bir konuma getirilmiştir. Sainte Catherine'i elinde tekerleği, taç ve etilolu olarak gösteren bu vitray Regensburg Katedralindedir ve 1343'te yapılmıştır.

Yukarıda. Strasbourg'daki St. Laurence Katedralinin Diriliş penceresindeki bu tablolar, vitrayların mimari kemerleri ve zarif biçimleriyle Gotik zevki benimsediklerini göstermektedir. Sahneler muhtemelen o çağdaki elyazmaların resimlerinden örnek alınarak yapılmışlardır.

Sağda. Notre Dame de Paris Kilisesinin bu gül biçimli penceresi 1270 civarında Jean de Chelles ve Pierre de Montreuil tarafından Chartres Katedralinin gül penceresinden 40 yıl kadar sonra yapılmıştır. Artık kalıp tamamen geometriktir ve temsili biçimlere ihtiyaç duyulmaksızın, uygun renkli camlardan içeri süzülmesiyle yetinilmektedir.

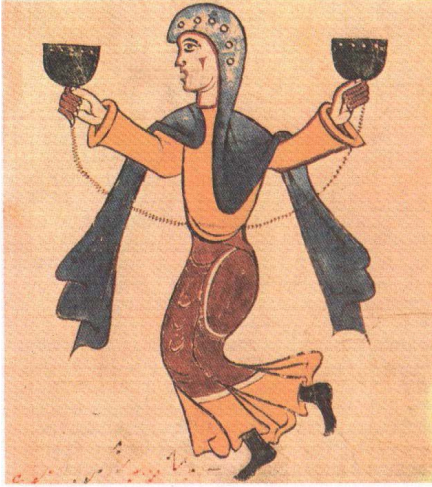

nin Paris'te yaptırttığı Sainte Chapelle'de ulaşmıştır. Bu kilise Dikenli Haç ve krala İstanbul'dan gönderilen Çarmıhın bir parçasını muhafaza etmek üzere inşa edilmiş ve 1244'le 1248 arasında vitrayları döşenmiştir. Üst kapella 15 geniş penceresi ve batıda gül biçiminde olup, çoğu Kitab-ı Mukaddes'den olan 1134 sahenin yer aldığı yuvarlak penceresiyle -bunların biri, bir parçasının Paris'e gelmesine kadar İsa'nın çarmıhının öyküsünü tasvir etmektedir- aslında camdan bir binadır. Chartres'da olduğu gibi, birçok atelyenin ve hattâ orada olduğundan daha fazla vitraycının katkıda bulundukları aşıkardır, fakat bunlar uyum etkisini kaybetmemişlerdir. Büyük katedrallerin mükemmelliğe ulaşması ve 14. yüzyılda bina ölçeğinin küçülmesi muhtemelen yeni kilise yapımı ile restorasyonların üstesinden gelebilecek yerel atelyelerin belirmelerine yolaçmıştır. Vitraycılar tekniklerini geliştirmeye, tarzlarını diğer sanatlardaki yeniliklerle uyum haline sokmaya ve bu kanalı olanaklarını 16. yüzyıla kadar araştırmaya devam etmişlerdir. Fakat zevklerdeki değişme ve klâsik tarzın yeniden canlanması, Katolik ülkelerde bile vitray yapımının bir kenara itilmesine yolaçarken, Reformasyondan geçen ülkelerde, vitraylar da, tahta ve taş heykeller gibi kolaylıkla tahrib edilmiştir.

Vitraycılarının teknikleri ilk kez 12. yüzyılın başlarında Theophilus'un elkitabında (*Çeşitli Sanatlara Dair*) anlatılmıştır. Önce cam yapılmaktadır. Başlangıçta, en âdi cam yeşilimtrak bir renkte olmakta ve öteki tarafını göstermemektedir. Camı renklendirmek için, boya malzemelerine toz halindeyken demir ve bakır pasları katmak gerekmektedir. İngilizler kendileri renkli cam yapmamakta, Almanya ile Fransa'dan ithal etmekteydiler, çünkü muhtemelen metal oksidlerinin kaynağı olan kobalt ancak Bohemya veya Saksonya'da elde edilebilmekteydi. Bu durum aynı zamanda bu cam boyama tarzının İngiltere'ye muhtemelen 1174'de Canterbury'den girdiğini akla getirmektedir, ama bu tarihlerde meslek Kıt'ada iyice yerleşik hale gelmiştir. Cam hazırlama teknikleri ve boya malzemelerindeki iyileşmeler, özellikle 14. yüzyılda gümüş kullanarak ve yüksek ısıda pişirerek sarının çeşitli tonlarını elde etmek üzere bir sıvı kullanma tekniğinin icadıyla, gelişmeye devam etmişlerdir.

Pencereleri resimleyen ve renklendiren vitraycılar, camlarını kendileri yapmamaktadırlar. Bunlar muhtemelen, elyazmalarının resimlerini kullanan ressamların ve *cloisonné* mincilerinin becerilerinden yararlanmaktadırlar. Bu sonuncu tekniğin Fransa'ya 1000 yılından önce Venedikliler tarafından getirildiği düşünülmektedir. Bu teknikte de metal şeritler biçimlendirilmekte ve bir yüzey üzerinde birbirlerine tutturularak, fırında ateşe tutulmuş çeşitli renklerde camlarla desen ortaya çıkarılmaktadır. Ancak, o dönemin çok takdir gören diğer zenaatları gibi, yeni mimari tarzın ihtiyaçlarına cevap verebilmek için uzmanlaşmaya gerek duyulmaya başlanılmıştır. Böylece vitraylar Gotik inşaat tarzına aittir olmuşlar ve onun estetik plânının ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Gotik pencerelerin yapı ve biçimleri olmasaydı, vitray yerini koruyamaz ve unutulmuş bir sanat haline gelirdi.

Müzik

Şimdiki kuşakta Ortaçağ müziği bir kez daha güç kazanmış ve takdir görmüş, böylelikle sadece bilginlere has garip bir merak alanı olmaktan kurtulmuştur. Ancak bu durum, konunun anlaşılmasını bir bakıma güçleştirmektedir; Orta Çağ müziğinin doğasına ilişkin yargılar, konser salonlarındaki veya plâklardaki performanslardan elde edilemez; çünkü bu müziği Ortaçağ'da icra edenler dinleyicilerinden sınırlı bir karşılık beklememişlerdir. Eski müziğin tam notalarının nasıl üretilebileceği gibi cefakâr bir sorun bir yana, başlıca tarihsel sorun, bu gibi toplumlarda müziğin rolünü belirleyebilmektedir, çünkü bize ulaşan notalı müzik çok az olduğu için belli bir bağlam oluşturmak güç olmaktadır.

Kilise müziği örneğinde, Papa I. Gregorius döneminde kurala bağlanan, rahiplerin söyledikleri *plainchant*'lar hakkında, bunların 11. yüzyıla kadar armonik açıdan zenginleştirilmediklerini söyleyecek kadar çok şey bilmekteyiz. Tenor temel akoru tutarken, başka sesler tarafından söylenecek ek melodî hatlarının bestelenmesi yoluyla armoninin geliştirilmesi, süreç içinde tamamen özgün, çok sesli eserlerin bestelenmesine olanak vermiştir. Kilise için yapılan müziğin, hem matematikle, hem de esin perileriyle (Musa'larla) olan bağlarının anlaşıldığı Augustinus'un ve Boethius'un gibi örneklerde, doğal olarak kilise mensuplarının antik teorik müzik yazılarını bilmelerinden yararlanmıştı. Acaba bu müzik bilgisi laik müziği de etkilemiş midir? Başka bir cepheden 13. yüzyıl şarkılarının o kadar popüler olduklarını biliyoruz ki, Fransiskaner melodilere uyarlamak üzere daha yakışık alacak sözler yazmak zorunda kalmışlardır. Sadece yazılanları bildiğimiz için ve yazılı müzik yalnızca birkaç parça halinde çalınan eserlerde gerekli olduğundan, laik müziğe ait tek sesli melodiler veya danslar hemen hemen hiç bilinmemektedir. İcra sırasında, şarkıcının veya çalgıcının erdemi, serbestçe söylemesinden ya da çalmasından kaynaklanmakta

Müzik âletleri ve dansçılar, Orta Çağ'a ait resim ve oymalarda sıklıkla resmedilmişlerdir. Bu örnekler müziğin gücüne saygı duyan sanatçılar tarafından başarılan incelik ve ifade yeteneğinin düzeyini göstermektedirler. Tahta bir koltuğun ucunda yer alan tulum çalan adam (*en altta solda*) tamamen duygusuzdur, ispanyol dansözlerine benzeyen (*en solda*)

kadın ise hareketli ayakları ve kararlı elleri olduğu halde çizmizdir. Çalgıcılar âletlerini canlı bir şekilde çalmaktadırlar, bu da sanatçıların yaptıkları işe tamamen alışık olduklarını düşündürmektedir. Bazı elyazmaları müzikal notaları göstermektedirler; lavtacının (*solda*) porte çığırları, tonları ve değişen perdeleri kesin bir şekilde işaret edebilmek için dahil edilmiştir. Bu yolla müzik yazmak esas olarak çoksesli şarkılardaki şarkıcılar için düşünülmüştür.

ve ona ün sağlayan da bu olmaktadır. Ne, İrlandalı kemancının Ortaçağ'daki karşılığının her yerde bulunan bir kimse, ne de aynı melodinin koro halinde söylenmesinin soloya nazaran daha popüler olup olmadığını biliyoruz. Acaba topluluklar yakınlarında meslektan eğlendiriciler buluyorlar mıydı, yoksa arızı ziyaretçileri mi oluyordu? Topluluklar kendileri için müzik yapıyorlar mıydı, yoksa zamanlarının çoğunu müziksiz mi geçiriyorlardı? Şarkı söylemek, âletle yapılan müzikten herhalde daha çok işlenmişti. Kadınlar eğirme tekerleği veya dokuma tezgâhının başında; tarla sürenler öküzlerini yönetirken veya tohum atanlar tarlalarda şarkı söylemeyi olmalıdır. Acaba Vikingler kükrek çekerlerken, şarkı söylediler mi? En azından savaşta halk şairlerinin askerlere ilham vermek, eski kahramanlara öykünmek amacıyla şarkı söylediklerini ve trampetçi ile borucuların -eğer düşmanı korkutmak için atılan çığlıkları bastırmak için değilse- savaşçı tutukları harekete geçirmek için âletlerini çaldıklarını biliyoruz. Bütün Ortaçağ sanatları içinde, müzik anlayışımızdan en fazla kaçanlarından biridir.

Yukarıda. Lutrell dua kitabından bir trampetçi. Bu dua kitabı 1340 civarında Lincolnshire'deki İrlanda'nın Sir Geoffrey Lutrell için yazılmıştır ve genel olarak İngiliz elyazma süslemeciliğinin yüksek niteliğinin uzun süre korunmadığını göstermektedir. Figürlerin ifadesiz karakterleri ve renklerin karmakarışıklığı, bezemenin esas cazibesinin gündelik hayatla bağlantısından ve insan ile hayvan figürlerini kaba bir şekilde harmanlamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda solda. Bir Anglo-Sakson şiir antolojisinin en eski arp çizmelerinden biri, 1000 civarı.

En altta solda. Vatikan Vergilius'u (Vatikan Ms. Lat. 3225), muhtemelen 4. yüzyıla ait olup, bilinen en eski resimli kodekstir. Metnin tek bir hattat tarafından yazılmış olmasına karşılık, resimlerin üzerinde birçok sanatçı çalışmıştır. Bunların hepsi tamamen klâsik tarzlarıyla, insan biçimi, mekân ve oran anlayışlarıyla dikkat çekicidirler. Bu cins kitaplar Orta Çağ'da ve 16. yüzyıldaki sanatçılara klâsik sanat hakkında fikir vermek üzere bulunabilen yegâne yapıtlardır. Aşağıda. 1300'ler civarında Zürih'de yapılmış olan bu elyazması (Heidelberg Üniversitesi Cod. Pal. Germ. 848) en eski Germen lirik şiirlerinin tam bir Orta Çağ derlemesi sağlamaktadır; kitapta 140 şiirin eserleri ve yazarları temsil eden 137 resim yer almaktadır. Bu resimde gahinle avlanmasına rağmen canı sıkılan hanımı oyalamaya çalışan âşık gösterilmektedir.

Edebiyat

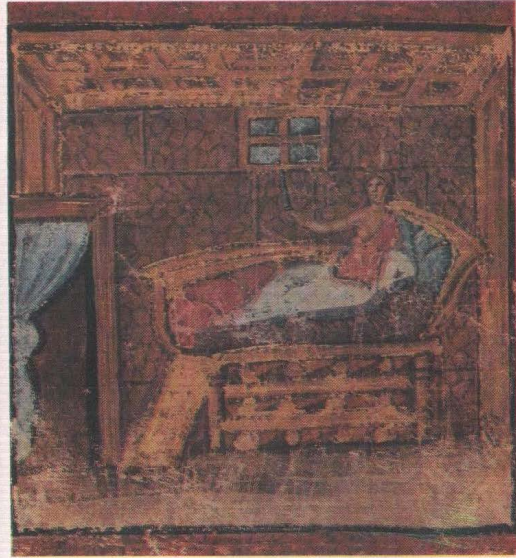
Ortaçağ'ın başlarında klâsik tarzda edebiyat, ancak St. Hieronymus (Jerome) gibi, örneğin Vergilius türünden putatapar şiirleri takdir etmenin rahatsızlığını duymaya başlayan kilise mensupları tarafından devam ettirilebilmekteydi. Klâsik putataparlığın Hristiyanlığa meydan okuyan bir unsur olmaktan çıkmasından sonra bu tavır değişmiştir. Büyük okullardan en iyi eğitimi almış olan bir kısım kilise mensubu, özellikle 12. yüzyılda Latince nazım ve nesir yazmakta büyük bir ifade akıcılığına ulaşmışlardır. Bunların antik edebiyata karşı olan ilgileri, yeni yazılı Fransız ve Alman edebiyatı üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır; bu edebiyat saray çevrelerine yöneliktir ve okumaktan çok dinlenmek içindir. Avrupa'nın bazı barbar dilleri, bundan önce -özellikle yazıtların çevrilmeleri amacıyla- yazı dili olarak kullanılmışlardır. İngiltere'de hem edebiyatın, hem de yasaların İngiliz dilinde yazılmalarına ilişkin köklü bir gelenek vardır. 10. yüzyıldan itibaren bu durum daha o zamana bile yüksek bir düzeye erişmiştir. Benzeri erken olgunluklar Galler ve İrlanda'da da kendilerini göstermişlerdir. Barbar Avrupa boyunca yerel diller, muhtemelen Latinceleşmemiş halkı kahramanlık şiir ve öyküleriyle eğlendirmek için kullanılmıştır. Bu cinsten eserler ne yazılı hale gelmişler, ne de muhafaza edilmişlerdir; bunun tek istisnası, dünyaya o halkların gördüğü gibi bir göz atın *Beowulf* adlı İngiliz şairidir. Savaşçıların beceri ve niteliklerini metheden kahramanlık şiirleri, bu tarihlerde en iyi örneğini, Charlemagne'in 778'de İspanya'ya müdahalesinden bir bölüm aktaran bir Fransız şiiri olan *Chanson de Roland*'da bulmuştur. Bu şiirin en eski elyazması, olaydan üç yüz yıl daha geç bir tarihte yazılmıştır. Şiirin modern anlamda tam ne zaman yazıldığı, tek bir (bilinmeyen) yazar mı sahip olduğu canlı tartışmalara konu olan sorulardır. Şiir, Müslümanlarla savaş hakkında aşık Hristiyan fikirleri ve baronluk hakkında feodal fikirler taşımaktadır ki, bunları "kahramanlık" tema-

En altta sağda. Lancelot du Lac (British Library, Add. Ms. 10294). Gökden kral Arthur'un kılıcını almak üzere çıkan bu el, 14. yüzyıl başlarında İngiltere'de, düzyazı tarzında bir Fransız Romanı olan *Lancelot du Lac*'in elyazmasının çok serbest bir dizisi resminden biridir. Bu nüshanın herhalde 1230'larda II. Henry'nin

sarayında yaşamışlardan biri olan Walter Map'a atfedilen Latince versiyondan çevrildiği ileri sürülmektedir. Romans, İngiltere'de Fransızca konuşan soyluluk arasında popüler olmuştur, fakat metnin içindeki bol miktardaki resim 14. yüzyıla aittir.

ların temsilcileri olarak kabul etmek mümkün değildir. Yerli dillerden yazılan her şey kaçınılmaz olarak Hristiyan olmuştur, Hristiyan olmayan barbarlar için yazının değeri yoktur. Eğer bunların edebiyatları vardırıysa bile, bunun Hristiyanlık-öncesi biçimini bilebilmek mümkün değildir.

Çeşitli yerli dillerdeki Ortaçağ edebiyatı, Klâsik ve Kelitik geçmişe dair Latince öykülerin eğitilmiş şairler tarafından yeniden ele alınarak üretildiği romanslardan hareketle gelişmiştir. Bunlar özgün metinleri okuma olanakları olmayanlar için, kaynaklandıkları edebi kalıpları benimsemişlerdir. Charlemagne ve Kral Arthur'un şövalyelerinin maceraları ve aşklarına dair manzum öyküler, daha kolay anlaşılabilir düzyazı biçiminde de kendilerine yol bulmuşlardır. Aşk duygularına romantik ilgi, ödevlerin yerine getirilmesi istemleri ve bunların çatışmalı sonuçları, yazarların, özellikle Provence, İtalya ve Almanya'da olmak üzere, lirik yetenekleri üzerinde güdüleyici bir etkiye sahip olmuşlardır. Bu cins şiirler, kitaplardan sessizce okunmak yerine, çoğu zaman yüksek sesle söylenmişlerdir, fakat bu cins şiir okuma toplantılarındaki dinleyici kitlesi, bayramlarda halka okunan kahramanlık şiirlerinin dinleyicilerine nazaran, toplumsal olarak daha kısıtlı kalmıştır. Edebiyat giderek incelmış bir kitleye özgü hale gelmeye başlamıştır; edebiyat sırtını saray değerlerine dayamış; kişisel sorumluluk ve karar desteklemiştir. Daha kaba zevklere yönelik şarkılar ve öyküler, kurnaz *Renard* (tilki) gibi hayvan öyküleri ve mizahî fıkralar Ortaçağ edebiyatının çeşitliliğini göstermektedir, tabii bu edebiyatın içinde bütün Avrupa dillerinde bol örnekleri bulunan vaaz, eğitici ve imana yönelik eserler de yer almaktadırlar.

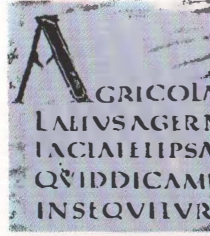
Elyazmalarının Resimlenmesi

Resimli elyazmaları diğer sanatsal nesnelere nazaran daha kolay tahrib edilmiş ve bozulmuşlardır, fakat kayıplara rağmen binlerce kamusal ve özel kütüphanelerde bizlere kadar ulaşarak, bu tür hakkında dikkat çekici bir anlama noktasına ulaşmamıza izin vermişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, resimli elyazmaları hakkında Ortaçağ'ın bilinen diğer sanat faaliyetlerinden daha fazla bilgiye sahip olabilmekteyiz. Mimari ve heykelticiliğin tersine, resimli kitaplar o dönem hakkının kullanımına tahsis edilmemekte ve hatta şimdi bile yalnızca elyazması koleksiyonlarına ulaşma ayrıcalığına sahip bilginler bu kitapları istedikleri gibi inceleme şansına sahip olabilmektedirler. Ancak, yapıldıkları dönemde bu resimli ve bezemeli kitaplar çok çeşitli okuyuculara yönelik olmuşlardır. Mıhraba kilise törenleri için konulmuş olanları, ancak Tanrı'nın kendi gözleri içinmiş gibi yüce ve ihtisamlı bir tapınmaya konu olabiliyorlardı. Daha sonraki dönemin soyluları için yazılmış olan ibadet saatleri kitapları gibi bireysel dua kitapları, zihnin dağılmasından başka bir işe yaramayan garip sahnelerle yüce resimleri harmanlamaya uğraşmışlardır. Üniversite öğrencileri ile mümin Hristiyanların sayılarının bir kitap piyasasına garanti edebilecek miktara ulaşmasıyla, profesyonel sanatçılar, özellikle Paris'te, örgütlü bir tarzda çalışmaya başlamışlardır. Burada önce kabul gören ustalara çırak olunmakta ve talebe cevap vermek üzere yüksek kalitede kitaplar üretilmektedir. Ancak başlangıçta, kitapların çok daha kısıtlı bir dolaşıma konu oldukları dönemde, bunların yazı ve süslemeleri, hattat ile nakkaşların aynı kimseler olmamalarına rağmen, daha çok kilise ve manastırlarda yapılanlara benzemektedir. Bazı metinler, öykülerinin içine hem biçimsel resimler, hem de marjinal taslaklar koyan Parisli Matthieu'nun örneğinde olduğu gibi, bizzat yazarları tarafından resimlendirilmişlerdir. Şifalı otlara dair olanları gibi bazı eserler, okuyuculara yararlı olması gereken resimlere ihtiyaç göstermişlerdir. Tıp ve astronomi konusundaki incelemeler, ortaklaşa olarak metnin anlamını açık hale getirecek resimler içermişlerdir. Ortaçağ'ın en başından beri Kutsal Kitap resimlemesi, sanatçıların muazzam bir konu yelpazesi içinde çalışmalarına sahne olmuştur.

Aşağıda. *Codex Augusteus*, Vatikan Kütüphanesi, Ms. Lat. 3256. Bu, Vergilius'un *Georgic*'lerinin 4. yüzölçümü İtalyan elyazması, net ve düzenli köşeli büyük harflerle yazılmıştır, noktalama işareti yoktur, fakat geniş marjlar ve bezemeli renkli başharfler vardır -İmparatorluğun son

dönemlerinin lüks elyazmalarından biri. Buradaki başharfler herhangi bir bezeme işleminden geçmemişlerdir. Aşağıda. St Omer dua kitabı, British Library, Londra, Ms. Yates Thompson, 14. Doğu İngiltere'de 1330 civarında resimlenmiş olan bu elyazması, başharf süslemelerinin uç noktasına

ulaşmış olması, İngiliz sanatçıların Gotik minyatür tarzını en yüksek noktasına çıkardıklarını işaret etmektedir. İlk dua bir Jesse ağacıyla süslenmiş ve kenarlar küçük insan ve hayvan figürleriyle doldurulmuştur.

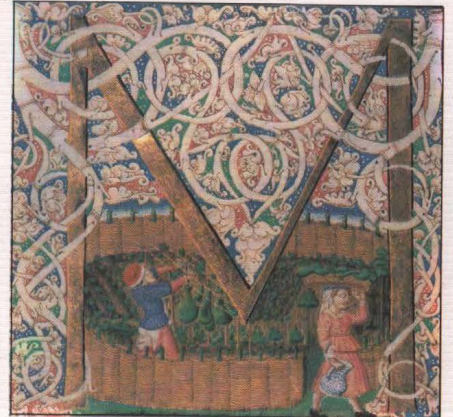

Solda. Kells Kitabı, 800 civarı, Trinity College, Dublin, Ms. 58. Bu ünlü şahife, başharflerin tamamen bezeme kastıyla işlenmelerinin en yüce noktasıdır. İsa'nın (Hristos-Mesih) adı yerine kullanılan Yunan harfleri khi ve rho altın yıldızlamaya izin verecek bir şekilde kullanılmaktadır.

Altta solda. Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York, inciller. Bu, 9. yüzyılda edebiyat ve bilgiyi canlandırmak için caba sarfedenlerin izledikleri ve başardıkları aydınların güzel bir örneğidir. Harfler eski imparatorluk yazıtlarındaki modele açıkça uygun hale getirilmiştir ve bezeme yazının okunabilirliğini engellemektedir.

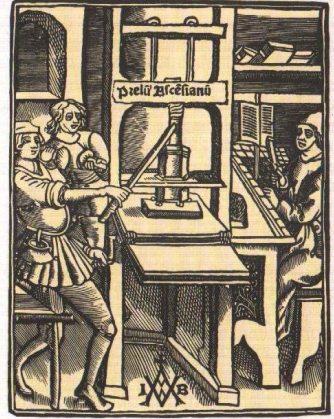
Aşağıda ortada. 1070 civarına ait bir Benedikten Kitabı Mukaddesi, Bibliothèque Nationale, Paris, Ms. Lat. 254. Karolenj döneminde gerçekleştirilmiş olan yazı netliği sonraki yüzyıllarda kaybolmamıştır, fakat başharfler çoğunlukla bezemecilerin dikkatini çekmiştir.

Aşağıda sağda. Plinius'un *Doğal Tarih*'inin Siena'da 1480'larda yapılan kopyası. Çıktınlı harfin kullanılması resmi üç sahneye ayırmakta, ressam burada metnin konusundaki esinlenmektedir.

AYRIM DÖRT

KIT'ANIN PEKİŞMESİ

AYRI KİMLİKLER

Eritme potasındaki Avrupa devletleri

13. yüzyıl hükümdarlarının açık hedefleri ve bunların çıkarlarını sağlam bir şekilde izlemeleri, bu yüzyılın sonlarından itibaren onlara öngöremedikleri zorluklar çıkartmıştır. Papalık, doldurulması güç bir makam haline gelmiş ve eski bir keşiş olan V. Clestinus eşi olmayan bir şekilde papalıktan vazgeçince, yerine Romalı bir soylu ve dinsel hukuk bilgini olan VIII. Banifacius geçmiştir. Bu papanın kardinalleri ve Fransa ile İngiltere kralları ile olan uyumsuzlukları bir dizi olayı harekete geçirerek, Papalığın 14. yüzyılda Avignon'a sürgüne gitmesine ve Fransız etkisine girdiği yolunda ün kazanmasına yol açmıştır. Ancak, Fransa kralı Papalığın nasıl bir manevi destek sağlayabileceğinin değerini anlamıştır, çünkü IV. Philippe'in baskı koken politikaları Flandre'da sert bir tepki uyandırmış ve ordusu Courtrai savaşında (1302) kentliler tarafından yokedilmiştir. Kısa süreli saltanatlarından sonra, arkaarıdan sadece kız çocuklar bırakarak ölen oğullarının izlediği Philippe'in ve soyunun Tanrı'nın naibi Papaya hakaret etmiş olmanın cezasını çektikleri düşünülmüştür. Fransa'nın Valois kolundan yeni kralları, İngiliz kralları gibi, yüzyıl kadar bir süre boyunca, taht üzerindeki haklarını rakiplerine kabul ettirmeye uğraşmışlardır. İspanya'da Müslümanlara karşı girişilen büyük seferler, 13. yüzyılda tavsamış ve Hristiyanlar iç savaşlarda birbirlerine düşmüşlerdir. İngiltere'de ise, kral I. Edward İskoçlara saldırmış, fakat seferlere ve fethe rağmen onlara egemen olamamıştır. Ardıllarından ikisi tahttan indirilmiş ve katledilmiştir. 14. yüzyıl hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde düzensizlik, felâket ve şiddet yüzyılı olarak ün salmıştır.

Hernekadar Fransa kralı Flandre'da basit kentliler tarafından kovulurak ve İngiltere kralı da isyankar İskoçlar tarafından hakarete uğradılırsa da, tarihçiler gene de, kralların üzüntülerini yansıtmamaya dikkatlerini daha önce kendilerini kamusal alana zorlaması grupları da hesaba katabilecek biçimde düzeltmeye dikkat etmelidirler. İskoçlar bir kralları olmadığı halde bile kendilerini bir krallığın üyeleri olarak görmekten vazgeçmediklerini, kralların şuradan veya buradan bulunabileceği ve krallığın kendisinin ayakta kalacağını göstermeleri karşısında, tarihçilerin krallarla ve arşivleriyle ilgilenmelerinin gerçeğin aldatıcı bir şekilde temsil edilmesi olduğuna ortaya koymaktadır. Ne İskoçya'da, ne de Flandre'da krallar kendi yollarını izleyememişlerdir. Flandre'da ülkenin süzereni olarak kral IV. Philippe'in zapettiği "Fransız" kentleri Bruges ve Gand, bu süzerenliğe karşı direnmeleriyle, Paris tarafından denetlenmekten sürekli olarak kurtulmuşlardır.

14. yüzyıldaki bu cinsten bütün bağımsızlık teşebbüsleri aynı şekilde sürdürülemezler. Baltık kıyısındaki Töton Şövalyeleri Tarikatının devleti, bir yüzyıl süreyle fiili egemenlik kurmuş ve yarım yüzyıl sonra da Polonya-Litvanya krallığı tarafından yeniden ilhak edilmiştir. Doğu Akdeniz'deki bağımsız Latin Hristiyan prenslikleri, 15. yüzyılın sonunda Osmanlılara teslim olmuşlardır. Özerk Brötanya düküklüğü 15. yüzyılın sonunda Fransız krallığının sınırlarının içine katılmıştır. Ancak, bu dönemde büyük hükümdar-

lar olaylara, 13. yüzyılda alışık oldukları tarzda egemen olamışlardır. Siyasal denetim her yerde daha gevşek ve daha yerel hale gelmiştir, bunun anlamı çok daha fazla sayıda siyasal cemaatin bağımsızlıklarının tanınmasını kabul ettirme becerisine sahip hale geldiğidir. Özellikle İmparatorlukta, büyük İtalyan ve Alman kentleri bu oluşumdan bağımsız hale gelmek yönünde yararlanmışlardır. Fransız krallığı, ayrı eyaletlere ait yerel kurumların ortaya çıkmalarını kabul etmek durumunda kalmıştır. İspanya'da Kastilya'nın ezici gücü; Aragon, Navarra, Portekiz ve Granada gibi komşu krallıklarda ortaya çıkan sağlam siyasal kurumlar tarafından olduğu kadar, kendi aristokratları arasındaki çatışmalar yüzünden de dengelenmiştir. Dönemin bütün siyasal birimlerini tasvir etmek için büyük bir yerel ihtiyaç vardır, bunların arasındaki karmaşık ilişkilerin sonuçları, ancak ayrıntılı bir betimleme içinde tamamen değerlendirilebilir. Tikel değişimleri genel etkenlerle açıklamak, bunların çeşitliliğini inkâr etmek ve herşeyi fazlasıyla belirlenmiş kabul etmek olacaktır.

Daha önceki dönem Hristiyan âlemi için, nisbeten daha basit bir yapı niteliğinde görünebilmiş, fakat olaylar bunun tamamen geçersiz olduğunu kanıtlamışlardır. Başlangıçta, İstanbul'a sağlam bir şekilde yerleşmiş tek bir Roma İmparatorluğu; Roma'da tek bir Papa; ve Charlemagne ile onun Germen ardıllarının denetiminde, toparlanmış bir Batı İmparatorluğu olmuştur. Roma'nın temsil ettiği düzen fikrini ihya etme girişimi, Papalık iktidarını sağlamlaştırmış, fakat Germenlerin, etkisini azaltmıştır. Diğer krallıklar kendi başlarına ortaya çıkmışlardır. Batı Hristiyan âlemindeki kralların sayısı artma eğilimine girmiştir. 1273'te Papalık, İmparatorluk dışında bir Germen ve bir İtalyan krallığının kurulabileceğini kabul etmiştir, ama Dante 1311-12'de hâlâ evrensel bir krallık düşlemeye devam etmektedir. Dolayısıyla Hristiyanlığın bölünerek üreyen niteliğini kabul etmede bir isteksizlik bulunmaktadır. İmparatorluğun eski kalıbı artık Avrupa için uygun düşmemektedir, fakat yerine bir başkasını koymak da o kadar kolay değildir. Barbar kökenli krallıklar, diktatörler ve alaylılar tarafından kolaylıkla ele geçirilmişlerdir. İmparatorluk nasıl her yerde kalıcı olacağını gösterebilirdi? İmparatorluk modeli herhangi bir siyaset teorisinden çok daha fazla şeyi İstanbul örneğine borçludur ve İstanbul sisteminin parçalanması, muhtemelen Batı Hristiyanlığının erime potasına geri dönmelerini etkileyen en büyük olaydır. Batı'da insanlar Doğu'yla kıyaslandığında, kendi güçlerine daha fazla önem verir hale gelmişler, böylece özgün siyasal biçimler altında, bu gücün gerçek kaynaklarını nasıl dizginleyebileceklerini keşfetmeye başlamışlardır; bunu yapabilmek, Roma İmparatorluğuna karşı olan tortusal saygılarını bir kenara bırakmaları anlamına gelmektedir.

Haçlı Seferleri sırasında Latinlerin (veya Batılıların) Doğu İmparatorluğunun işlerine karışmaları, 1204'de İstanbul'un zaftıyla ve buraya Latin bir İmparatorun yerleşmesiyle en üst noktasına çıkmıştır. Aslında Latin İmparatorluğu İstanbul'un konumunu güçlendirememiştir, çünkü Batı iktidar kavramları İmparatorluğa değil de, yerel hükümdarlığa yönelik kavramlar-

Sağda üstte. Avignon'daki Papalık Sarayı. Bu binanın inşaatına eski Citeauxlu papa XII. Benedictus (1333-42) tarafından, Kilisenin makamını askerî saldırılara karşı savunmak üzere güçlü bir kale tarzında bağlanmıştı. VI. Clementius tarafından daha ihtiyacı tarzda ilâveler yapılmış ve VI. Innocentius tarafından tamamlanmıştır. Binaların sıralanması 14. yüzyıl Avrupa'sının en ünlü saraylarından birini meydana getirmektedir, fakat buranın sanat değeri yüzyıllar süren bilizir bir umursamazlıktan sonra, ancak askeri işgalin (1791-1906) kalkmasıyla su yüzüne çıkabilmiştir.

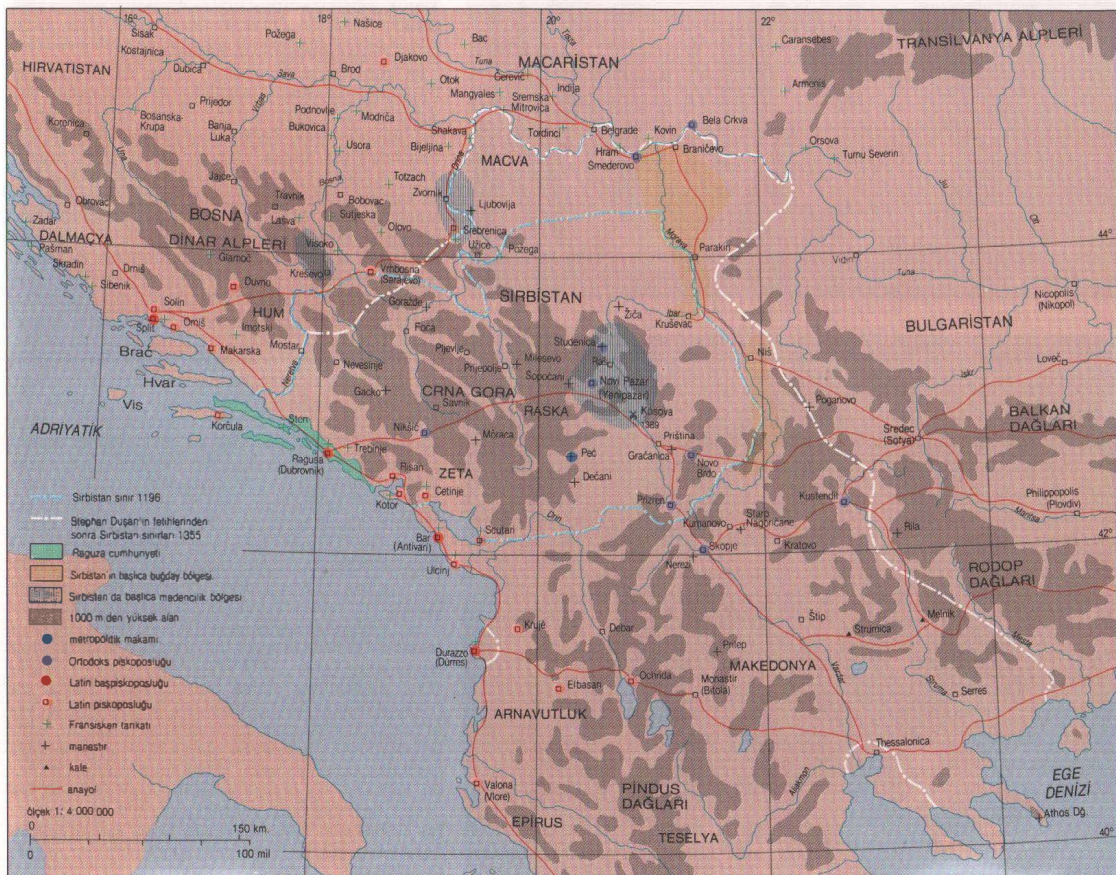
Sağda altta. Orta Güney Yunanistan'da Karlisina şatosu, 1254'de Franklar tarafından yapılmıştır. Kentin altındaki Alfios nehrinin üstündeki köprü, muhtemelen aynı tarihlerde yapılmıştır. Bir yazıta göre bu köprü 1439'da Mistra'daki Paleologosların hizmetindeki bir Türk tarafından yenilenmiştir. Merkez Yunanistan, aradaki iki yüzyıl süreyle çeşitli krılardan insanlara çok şey borçlu hale gelmiştir.

dır ve bu nedenle de ülke toprağını Latin müttefikler arasında bölmenin erdeminin kabul etmişlerdir. Latin İmparator 1261'de Mihail Paleologos tarafından kovulmuş, fakat yeniden kurulan Yunan İmparatorluğu ne latinlerin elindeki tüm toprakları geri alabilmiş, ne de İmparatorluk otoritesini yeniden kurabilmiştir. Öte yandan, 13. yüzyılın sonlarında hem Doğu, hem de Batı İmparatorlukları yalnızca adları olan varlıklardı. Her iki devlette de iktidar tamamen yerel güce bağlıydı. Görevler hâlâ prestijli olmaya ve hattâ bir miktar gerçek güce sahip olanların bile talep ettikleri mevkiiler olmaya devam etmekteydi. Bu bağlamda, Sırbistan kralı Stefan Dušan, İmparator olmaya heveslenmiş ve İstanbul'da umduğunu bulamayınca, Üsküp'te Sırların İmparatoru tacını giyerek kendini teşelli etmiştir (1346). Aynı şekilde, Almanya'da Staufen hanedanından İmparatorların çökmesi, daha düşük düzeyden ailelere mensup olanların cesaretlerini kırmamış ve İmparatorluk bir aileden diğerine geçerek, sonunda Lüksemburglular ve onlarla aynı soydan olan Habsburglar ülkeyi bir aile mülkü haline getirmişlerdir. Ve bu İmparatorluklar bölge oyunlarına devam ederlerken, onların arasında güney-batıda ve kuzey-doğuda ve bunların da ötesinde, Fransa'da güçlü komşuların müdahalesi endişesinin uzağında, mücadelelerini sürdüren yerel hükümdarlar daha değerli ödülleri kazanmışlardır. Ortada hakem kalmamıştır ve küçük çocuklar endişesizce savaş oyunu oynamaktadırlar.

Doğu İmparatorluğunun bitkinleşmesi.

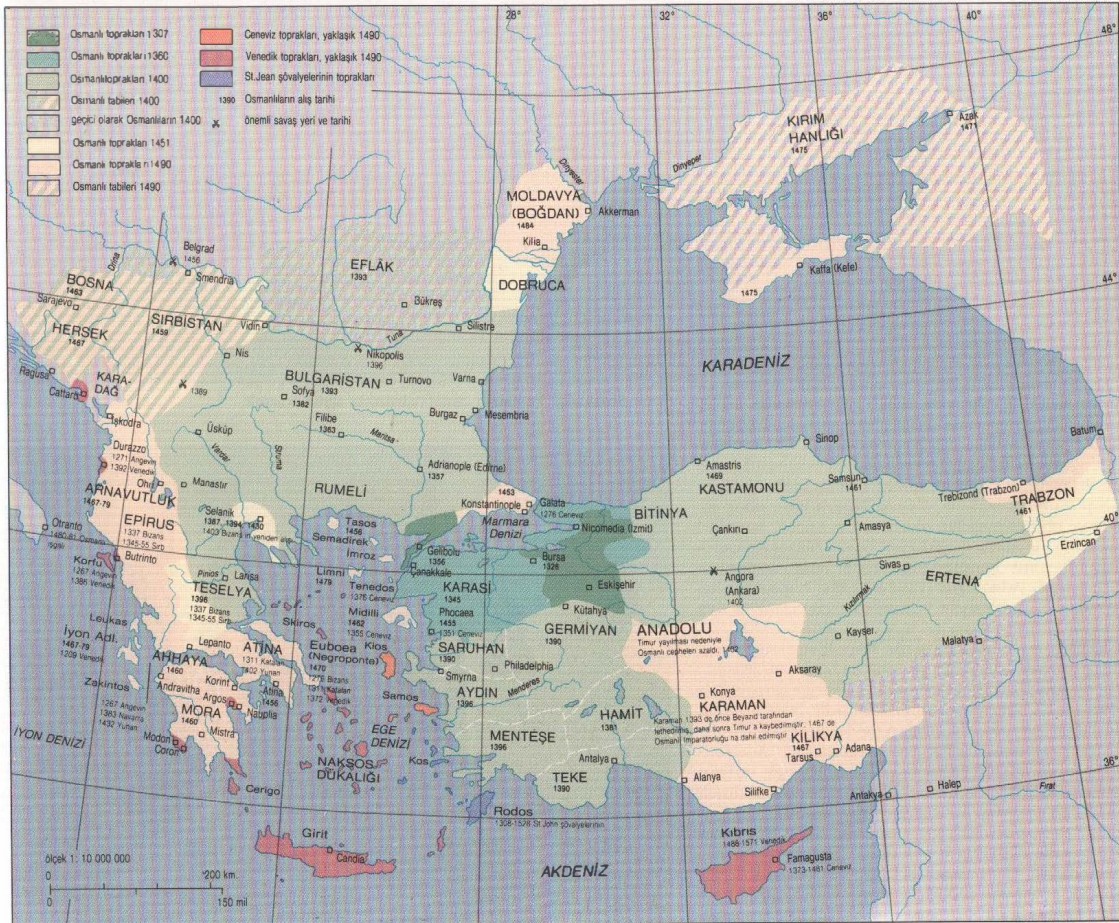
İyi günlerinde Bizanslılar, sonra da Osmanlılar, İmparatorluk sarayındakiler hariç, zıtlaşmalara izin vermeyerek ve savunma için sürekli ordu ve donanma bulundurarak, dayanıklı İmparatorlukları sürdürmüşlerdir. Ancak, 13. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında hiçbir iktidar, tutarlı orduları biraraya getirme veya karasal güçle deniz gücünü birlikte kullanma yeteneğine sahip olarak birleşik bir İmparatorluk kuramamıştır. Bunun nedenleri karmaşık ve tartışmalı gözükmemektedir. Rumların İmparatorluğun denetimini kaybetmelerinin işaretleri daha 12. yüzyılın sonunda aşikâr hale gelmiştir. Siyasal amaç duygusunu bir miktar ihya etmiş olan Komnenos hanedanı, Türkleri (1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'ya yerleşmişlerdir) yerlerinden sökmemiş ve denetimleri altında sadece kıyıların kalmış olmasına rağmen, kendi güçlerinin denizde olduğunu kabul etmişlerdir. Bu arada, özellikle Haçlı Seferleri sırasında İtalyan deniz gücünün artışının işaretleri de görülmüştür. Manuel Komnenos'un ölümünden (1180) sonra, rakip aileler tahtı ele geçirmek için mücadele etmişler ve batıdan gelen Haçlılar hem 1191'de, hem de 1204'de kaçınılmaz olarak bu çatışmalara karışmışlardır. İmparatorluğun Latinler hesabına parçalanmasına yol açan İstanbul'un Latinler tarafından işgali, Yunanlıları biraraya getirme konusunda açıkça hiç birşey sağlamamıştır; tersine bunlar İmparatorluğun itibarı şanı için aralarında savaşmışlardır. 1261'den sonra tahtı tekrar ele geçiren Bizanslı İmparatorlar, İmparatorluk topraklarını Yunan, Latin ve Slav birçok gücünün arasında paylaşılmış olarak bulmuşlardır. Slavlar da İmparatorluğun çöküntüsünden, kendilerine ait yeni prenslikler kurmak üzere yararlanmışlardır. Bunları önulusalci hareketler olarak düşünmek gerekli değildir. Olağan yönetim kaynağının yokluğu halinde, herhangi bir otorite yaratılmak zorundaydı. Bu "yerli" devletler daha sonraki çağlara değerli bir miras bırakmışlar, fakat istisnasız hepsi zaman içinde hükümetin yükleri karşısında eşitsiz olduklarını göstermişlerdir.

Aşgâde. Osmanlı İmparatorluğu
 dört yüz yıl boyunca hem Hristi-
 yan, hem de Müslüman geleneğin-
 gelen topraklara, daha öncel-
 ik birçok dalgalanmaya sahne olan
 topraklara. Roma tarzı bir denge ge-
 tirmiştir İmparatorluk çokşu gi-
 rince farklı cinsten dalgalanmalar
 yeniden görülmüştür. Bu harita,
 oteki şahifedekinin tersine olarak,
 Osmanlıların İmparatorluklarını, Marmara Bölgesi'ndeki güvenli yü-
 lerinden dışa doğru genişletmele-
 riyle bir basitleştirme izlenimini
 vermektedir.

Doğu İmparatorluğunu hiçbir çağdaş ulusal devletle kıyaslamak mümkün değildir ve dinin sağladığının dışında hiçbir homojen niteliği yoktur. Latin sınıması, bunlarınkilerle Rumların dinsel uygulamaları arasındaki farklılıkları açığa çıkarmıştır. Bizans İmparatorunun sıkı denetiminden mahrum kalan Ortodoks Kilisesi, Kıbrıs'ta olduğu gibi başına buyruk metropolitlerle başa çıkma sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bulgarlar ve Sırlar bu örneği izlemekte gecikmemişlerdir, dinsel disiplin daha yerel hale gelmeye, Bosna'daki Bogomiller gibi sapkınlar, otoriteye kolaylıkla meydan okumaya başlamışlardır. Bu bölgenin tarihi iki yüzyıldan fazla bir süre için, diğerlerinin zararına olabilecek herhangi bir sürekliliği kaydedememektedir. Kendi prensliklerinde önemli olan yerel sorunlar, sürükleyici bir neden ya da önderin mknasus gibi çekiciliği belli bir örüntü yaratamamıştır. Tarihciler dikkatlerini 1329'da güney doğu Marmara bölgesinde (Bithynia) yerleşik hale gelen Osmanlı hanedanının talihine yöneltilmektedirler. Osmanlılar, V. İoannes ile VI. İoannes Kantakuzenos arasındaki iç savaştan, Bizans siyasatinin tam kalbine nüfuz etmek üzere yararlanmış ve 1389'da Sırbistanı egemen olmuşlardır. O çağda yaşayanlar, aşıkâr bir

şekilde, üpkıttına'ya yerleşen Katalanlar (1311-88) veya Mora'daki Navarralılar gibi geçici bir askeri güç olacaklarını umdukları Osmanlı tehdisi karşısında aptalca davranmışa benzemektedirler. Osmanlı Müslüman olduklarından ötürü, Hristiyan komşularına nazaran muhtemelen daha az bilinmekte veya tanınmaktadırlar ve Küçük Asya'daki rollerinden hiçbir kuşku duyulmamaktadır. Ancak Osmanlı iktidarının 1380'lerde yarattığı fiili durum (bunun İstanbul üzerindeki etkileri, 1402'de Aksak Timur'un karşısında ki bozgunlarının yol açtığı gerileme yüzünden ancak 1453'te görülebcektir) altında bölgenin alışılmış kesinliklerinin yüzyıl içinde tamamen bertaraf edildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Hristiyanlara, Hristiyan İmparatorluğunun selâmetini sağlamaları için fazlasıyla uzun bir zaman bırakmıştı. Hatta bazı hükümdarlar bu eylemin ne kadar umutsuz olduğunun farkına varmışlardır. Gerçek sorun, hiçbir Hristiyan hükümdarın Osmanlıların üstesinden gelme veya onlara güç, amaçlılık, hattâ kabuledilebilirlik alanlarına rekabet yeteneğine sahip olmasından kaynaklanmaktaydı. Bölgenin çeşitli Hristiyan devletlerine karşı, Osmanlılar en azından, burislarla Hristiyan gelenegın zorlanmasıyla beliren tiranlık tehlikesine kar-

şı, hoşgörünün bildik cazibesini sunmaktaydılar. Kendilerini Ege'de sürdürmeye devam eden Latin güçleri, temel olarak denizdeki sağlamlıklarına bağımlı kalmaya devam etmekteydiler ve Osmanlılarla karşı büyük kara orduları çıkartabilme ve sürdürme olanaklarını kaybetmişlerdi. Balkan devletleri, Sırbistan ve Macaristan çeşitli nedenlerden ötürü yeterli askeri birlik oluşturma yeteneğine sahip değillerdi ve İstanbul'a karadan yardım edilmesi onlar için çok daha güçlü. Bunlar Orta Avrupa'ya doğru Osmanlı ilerlemesini yavaşlatma becerisine sahip olmuşlar, fakat onları Küçük Asya'ya geri gönderme gücünü bulamamışlardır.

Osmanlılar, İmparatorluk hülyası kuran birçok küçük hükümdarın at koşturduğu bir alanda işe başlayan bir askeri hanedandır. Bu bölgede en kararlı ve tutarlı siyasal çıkarlara, muhtemelen Rodos'taki Hospitalier Şövalyeleri gibi gruplar sahip olmuşlardır; bunlar sürekli Haçlı Seferi halindedirler, fakat Osmanlıları nasıl bozguna uğratabileceklerini siyasal olarak hesaplamamışlardır. İmparatorluk hayali konularından bir diğeri olan Venedik ise, İmparatorluktan daha çok ticareti düşünmekteydi. 14. yüzyıl süresince Venediklilerin başlıca düşmanı, ticarî rakipleri olan Cenevizliler olmuştu. Bunların her ikisi için de Ege'deki çıkarlar, içe yönelik kazançlar için sömürülen birkaç kolonide yoğunlaşmıştır. Osmanlılarla daha sonraki paylaşma mücadelesinde, bu İtalyan kent-devletlerinin hiçbirini kendini İstanbul'daki iktidarı devamı için ortaya sürmemiştir. Osmanlı yayılmasına karşı siyasal tavırları ılımlı olmuştu. Bizans döneminde tekel konumundan yararlanarak ölçsüz bir şekilde zenginleşen ve ticaret ile endüstri kârlarını İstanbul'dan İtalya'ya yönelten Latinler aslında sü-lük gibi davranmışlardır. Bu konumları kaçınılmaz olarak geçici olmuştur.

İmparatorluk sorumluluklarını taşıyabilecek güçteki batılı hükümdarların çoğu, İstanbul tahtına heveslenemeyecek kadar uzaktadırlar. Malazgird savaşından (1071) sonraki bunalım döneminde Güney İtalya'daki Normanlar, iktidarlardan en azından Balkanlara kadar genişletmekle ilgilennmiş ve 13. yüzyıl'da Norman krallığını eline geçiren (1260'lar) Charles d'Anjou, eski Bizans İmparatorluğundaki Norman çıkarlarına sahip çıkmakta istekli gözükmüşler. Bu iktidarsız Yunanistan'da Dalmatya kıyılarına kadar ve Macaristan'da baronlukların elde edilmesi sonucunu doğurmuştur ve bir cins Angevin (Anjoulu) deniz imparatorluğu, ticarî olmaktan çok siyasal amaçlara sahip olmakla birlikte, Venediklilerinkine rakip olmuş ve onlara meydan okumuştur. Ancak, İstanbul üzerinde meydan getirdikleri baskı, bizzat Anjouluların ülkesinde kendine müttelikler bulan imparator VIII. Mihail Paleologos (1261-82 arası imparator) tarafından def'edilmiştir. Bunun sonucu olarak Sicilya Aragon kralının eline geçmiş ve II. Friedrich'in güçlü krallığı ikiye bölünmüştür. Napoli ve Sicilya krallıkları sürekli savaşlarla ve 1499'da İspanyolların Napoli'yi nihai olarak fethetmelerine kadar sürecek bir bölünme ile birbirlerini yıpratmışlardır, fakat artık ait oldukları imparatorluklardan da belli bir güç almaktan geri kalmamışlardır. Anjou egemenliği Adriyatik'i ikiye bölmüştür, fakat Napoli'de bulunan İtalyan başkenti, bu deniz konumundan yarar sağlayabilmek açısından çok kötü bir durumdur. Anjoulu hükümdarlar Norman seleflerinin tersine, deniz gücünün sağlayacağı olanaklara pek önem vermiyorsa benzerdirler. Hem Cenova, hem de Venedik ticarî amaçlar açısından coğrafi olarak daha iyi konumdaydılar, özellikle de Kuzeyin aç pazarlarını doyurabil-

me açısından; Napoli krallığında ise, mali işler Anjouluların Toskana kökenli Guelph müttelikleri tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Sicilya'yı 1281'de işgal eden İspanyollar daha büyük üstünlük sağlamışlardır. Aynı zamanda Barselona kontu da olan ve bu nedenle Montpellier'ye kadar olan Akdeniz sahillerini denetimleri altında tutan Aragon kralları, bir önceki kuşakta Balear adaları ile Valencia'ya kadar olan güney kıyılarını fethetmişlerdir. Özellikle Barselona'da merkezlenen bir Batı Akdeniz ticarî imparatorluğu etkin bir şekilde kurulmuş ve Aragon krallığının baronlarının husumetlerine rağmen, krallık desteğiyle sürdürülmüştür. Bu baronlar, Napoli krallığındaki benzerleri gibi, ticaret veya İmparatorluğun genişlemesinden daha çok, kendi malikaneleriyle ilgili olmuşlardır. Ancak, Aragon kralları Sicilya'yı gene de ele geçirmişler ve Korsika ile Sardinya gibi diğer adaları da fethetmek için gayret sarfetmeye başlamışlardır. Barselonalı tüccarlar Ege kadar uzaklara bile ticaret yapmışlar ve bir paralı asker birliği Atina dükalığını fethederek, 14. yüzyılın büyük bir bölümünde burayı; Aragon kralından bir fief olarak ellerinde tutmuşlardır. Bu cins faaliyetler, İstanbul'da güçlü bir efendinin olmaması üzerine Akdeniz'deki durumun ne kadar akışkan hale geldiğini göstermektedir, fakat aynı zamanda Batı'dan kaynaklanan hareketlerin denizdeki yüzeysel bir varlıktan fazlasını yaratmaya güçlerinin olmadığını da göstermektedir. Batı Avrupalılar su yolundan evlerini geri dönerek, her zaman bir sığınak bulabilirler; bunun anlamı ellerinin altında önemli kara kitlelerinin bulunmadığıdır. Doğu'da çok uzun süre ayak sürüyen İmparatorluk geleneği gücünü kaybetmiş ve sorumluluklarını üstlenecek Hristiyanlar bulamamıştır. Siyasal gerçekleri ihyâ eden Osmanlı fethi, hiçbir zaman Romalı geleneğe değil de, Müslüman kültürel geleneğine ait olmuştur. Roma İmparatorluğu nihai aşamasına gelmiştir.

Alman İmparatorluğunda Bohemya egemenliği

Batı İmparatorluğu Doğudakine benzer bir rasyonele veya geleneğe sahip olmamıştır, fakat kavramın değeri, çağrısını hemen kaybetmemiştir. Uygulamada İmparatorluk II. Friedrich'in 1250'de ölmesinden sonra, İtalya üzerindeki tüm etkisini kaybetmiştir ve sadece Almanlar kavramı canlı tutmakla ısrar ederek,

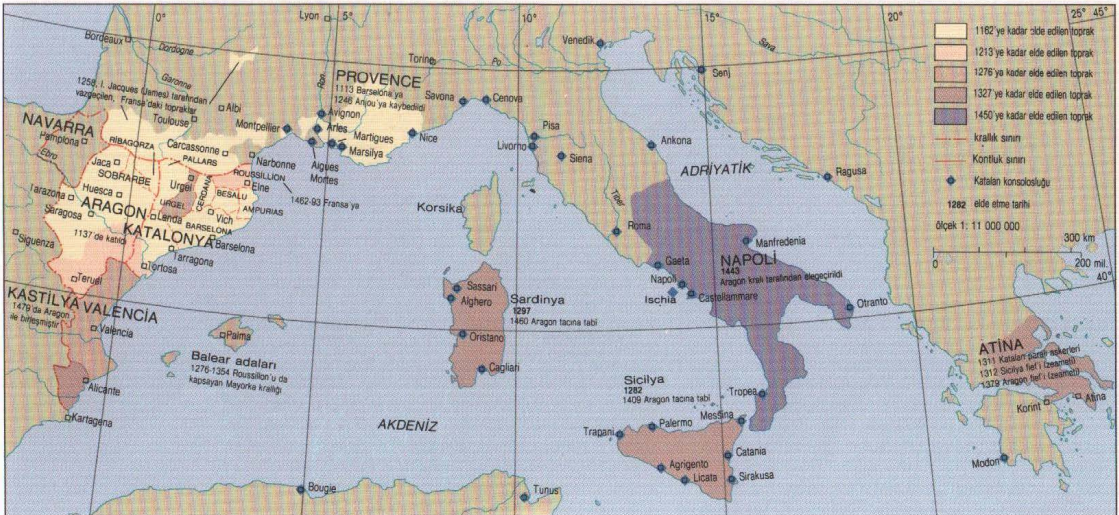
Şağda. Girit'ten güney sahilindeki Frangocastello'daki Venedik kalesi, 1371'de inşa edilen bu kale, birçok gücün Ege Denizi'nin denetimini ele geçirmek için rekabet ettiklerinde, bu sakin plajların yüzyıllar boyunca askeri gözetim altında tutulması ihtiyacı gösterdikleri dönem anısıdır.

Şağda sağda. Aragon tacına bağlı topraklar.

Aragon tacının toprakları Barselona hanedanına mensup hükümdarlar tarafından büyük ölçüde genişletilmiştir, bu hanedanın çıkarları kuzey kıyılarında Provence'dan Murcia'ya ve Balear, Sicilya, Sardinya ve hatta daha öteki adalara kadar uzanmaktadırlar. Aragon soyluluğu bu çok uzak girişimlerin uzağında kalmış, fakat Katalanlar ve Valencialılar bu girişimlere sempatiyle bakmışlardır. Provence'ı (1246-1482) ve Napoli'yi (1266-1435) ele geçiren Anjoulular, Katalanların olağan düşman ve rakipleri haline gelmişlerdir. Bu çatışmalar, Fransa ile İspanya kralları arasında, İtalya'nın başlıca öneli olduğu sonraki savaşların önceliği olmuştur. Orta Çağda tartışılmıyordur Yunanistan kadar uzaklara ulaşmıştır. Böylece 14. yüzyılda Aragon kralının meşgul olduğu konular uzun bir zincir meydana getirmektedirler. Aragon kralının İspanya işlerine karışması Barselona'yı, ticarî olduğu kadar siyasal öneme de sahip bir kent haline getirmiştir.

Şağda. Rodos'ta St. Jean Şövalyeleri Sütunu, 1301-1522. Akkâ'dan süren St. Jean Şövalyeleri, iki yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca İsgalleri altındaki Rodos'u Müslümanlara karşı savunmuşlardır. Anakarya çok yakın olan bu liman üzerindeki denetimleri, adanın doğal verimliliği ile desteklenmiş ve yeni emek gücünü yıllarca kullananak oluşturdukları savunma ile de güçlendirilmiştir. Binalar Üstü'de Azam'in sarayını, katedrali ve tarikatla mensup yedi (sonranda sekiz) millletin barınaklarını kapsamaktadır. Fransız ve İspanyol askeri mîmarisinin önceliği şaşırtıcıdır.

sapkınlık ülkesi olarak soyutlanmasına yol açmıştır. 15. yüzyılda komşuları ona, aralarındaki bir düzamlı gibi davranmışlardır. Bohemya'nın siyasal güçlüklerinin artışı gösteren harita, ülkenin göbeğinde Hus savaşları sırasında meydana gelen,

kentlerle köylülerin ortaklığını açığa çıkarmaktadır. Alman Reformasyonundan önceki yüzyıl süresince bu sapkınlar Hristiyan âleminin geri kalan kısmında endişe yaratmışlardır. Bunlar büyük bir kanaat farklılığı ve Katolik ile Ortodoks geleneklerinin buluştuğu bir ülkede büyük bir dinsel uygulama yelpazesi göstermişlerdir.

bunu sınırlı ve ulusal amaçlı daha tasarımlara uyarlamak konusunda pek fazla ilgi göstermemişlerdir. Romalıların kralı, İmparatorluğun prensleri tarafından seçilmekte ve ancak Papalık onayıyla taç giymesinden sonra İmparator ünvanını taşıyabilmektedir; 1338'den sonra, seçimi anından itibaren, biçimsel olarak egemen sayılmaya başlamıştır. Seçme hakkına sahip olan prensler Bohemya kralı ile üç kişile mensubu, üçü de laik olan altı Alman prensi idi ve bunların İmparatorluğun bütün prenslerini temsil ettiklerini düşünülmektedir. Bu seçici kurulun çağdaş ölçüler içinde temsili sayılmamasına rağmen, bu kurul gene de İmparatorluğun birbirlerinden çok farklı çıkar ve halklardan meydana geldiğini, bunların hepsinin *Reich*'in (krallık ve imparatorluktan ziyade hükümdarlık ifade eden Almanca bir kelime) üyesi olmaya devam etmekten hoşlanmadıklarını göstermektedir. Hükümdarın belirli yükümlülüklerini saymak, özellikle etkileyici olmayan bir iktidar karışımının listesini çıkartmak anlamına gelmektedir, fakat hükümdarlık rolü yalnızca süs veya sembolik değildir. 13. yüzyıl papaları Staufen ailesine karşı, daha önemsiz kişilerin seçilmesini teşvik etmişler, fakat prensler ancak belirli bir gerçek güce sahip kimseleğin görevde izlenebileceğini kavramışlardır. 14. yüzyılın ortasından itibaren sadece en seçkin Alman ailelerine mensup olanlar tanınabilme konusunda bir şansa sahip olmuş ve Bohemya kralı gibi, üstünlükleri olanlar Romalıların kralı olarak konumlarını güçlendirebilmişlerdir. Ancak Alman İmparatorluğunun yapısının bu billürleşmesi, eski İmparatorluğun yeni yapıya katılmaktan vazgeçen diğer topraklarının zayıfladıkları ve kendilerine ait alternatif siyasal sadakatler oluşturdıkları anlamına gelmektedir: örneğin, birkaç imparatorun ihmalkâr ziyaretlerine sahne olan, fakat onların itibarı iktidarlarına başvurmaksızın başının çaresine bakmayı öğrenmiş olan İtalya. Alçak Ülkeler'de Brabant ve Hollanda egemen devletler olarak davranabilme konusunda İmparator iradesi elde etmişlerdi; diğerleri ise bu irade olmaksızın, benzeri şekilde davranmaktaydılar. Batı'da İmparatorluğa ait parçalar, Fransa krallarıyla kendi anlaşmalarını yapmaktaydı. Sadece Doğu'da, Polanya gücünün canlanması parçalanmayı mümkün olmaktan çıkartmaktaydı. Doğu'nun prensleri kendileri için bağımsızlık isteme riskinden çok, İmparatorluğa üye olmaya çok daha fazla değer vermişlerdi.

Özellikle Fransa başta olmak üzere bu dönemdeki diğer Batı Avrupa devletlerinde gerçekleştiğine inandığını tersine, İmparatorluğun merkezi hatlar etrafında gelişmekte gösterdiği başarısızlık, bu döneme sempatiyle bakan tarihsele incelemelerin yapılmasını engellemiştir; bunun sonucunda dönem hem tarihçiler hem de edebiyat araştırmacıları tarafından ihmal edilmiştir. Birçok büyük prens ailesinin veya kentli diktatörleri üzerine çekilmiş olmalarına rağmen, bunlar hiçbir zaman dönemlerine egemen olmayı başaramamışlardır ve onlara karşı haksızlık etmemek için düzinelerle küçük devletli, prensliği, piskoposluğu, manastırı, kenti, baronluğu ve şövalye malikânesini hesaba katmak gerekmektedir, bunların hepsi doğrudan imparatora bağlı ve fiilen egemendirler. İmparatorluk içinde sadece İtalya ve İsviçre egemen devletlerinin bu egemenlikleri tanınmıştır; ancak çoğu zaman küçük hattâ parçalar halindeki topraklardan meydana gelen Alman devletleri uygulamada daha az önemli değillerdir. Bunların kurulumları ve ülkeleri, Orta Çağ ve Rönesans İtalya'sında olduğu gibi diğer Avrupalıların hayal güçlerini hareketle geçirmişler, fakat bu dönemlerin yerel canlılığına dair

süreklili bir izlenim uyandırmışlardır. Bu devletin adlarının listesini çıkartmak yararsız olacaktır. Hatta bunların haritasını yapmak karışıklık yaratacaktır. İmparatorluk bir bütün olarak Avrupa'nın, kendi tarzına göre küçük bir evreni olarak ortaya çıkmıştır. Temel olarak yerel, iktisadi otoritelerin yönetiminde, Orta Çağ terimleriyle uygarlığın kazançları, 14. ve 15. yüzyıl cemaatleri tarafından da kullanılabilmişlerdir. Bu çağda üretilen mamüller yalnızca prensler tarafından değil, aynı zamanda kentliler ve köylüler tarafından da gündelik yaşamda ulaşılmış olan yüksek düzeye tanıklık etmektedirler. Çoğunluğun sahip olduğu bolluğu ölçecek araçlara sahip değiliz, fakat halk yaşamına dair resmedilmiş sahneler, çocuk oyunları ile köylülerin içki âlemleri ve bayramlarıyla, daha önce eşine rastlanmayan bir rahatlık ve refahı akla getirmektedir. Ölümler, hastalık ve fakirliğin karanıklığının hatırlatılması halktan değil de, bir oran duygusunu ihya etmek isteyen Kiliseden kaynaklanmaktadır. Ve her şeyden önce İmparatorlukta en fazla geçerli olan gerçek budur. Küçük prenslikler halkın siyasal ihtiyaçlarına iyi cevap vermişe benzemektedirler.

Ancak bu dönemde Alman İmparatorluğunun çarpıcı özelliği, onun içinde Bohemya krallıklarının sahip oldukları egemen konum olmuştur. Bohemya kralı II. Ottokar daha 13. yüzyılda İmparatorluk tacını giymeyi hedeflemiş, fakat kral Rudolf von Habsburg tarafından savaşta mağlup edilmiştir (1276). Fakat Ottokar'ın kız torununun oğlu IV. Charles de Luxembourg, İmparatorluk işlerini ailesinin çıkarları doğrultusunda yönetebilmek üzere, kendinin belki de Çek olmasına rağmen, aynı şekilde Bohemya'yı üs olarak kullanmış ve bu bölgeni kendini Alman hissetme derecesini azaltmıştır. Eğer bu talihli başlangıç sürdürülebilseydi, Orta Avrupa'nın nasıl bir gelişme göstereceğini düşünmek ilginç olurdu. Ne yazık ki, 15. yüzyılda Bohemya dinsel çatışmalarından ötürü sancılanmıştır; bu durum onu İmparatorluğun geri kalan kısmından soyutlamakla kalmamış, aynı zamanda İmparatorluğu da etkin merkezinden mahrum etmiştir. İmparatorluk, kaçınılmaz sonuçlarıyla birlikte Avusturyalı Habsburgların eline geçmiştir.

Ancak Bohemya yüz yıldan daha uzun bir süre İmparatorluk içindeki en dinamik ve müreffeh devletlerden biri olmaya devam etmiştir. Ülkenin dağılırından, Avrupa'nın değerli maden arzının çoğunu sağlayan altın ve gümüş çıkartılmaktadır. Bohemya'nın madencilik kentleri bu dönemde büyümüşlerdir-bunlar İtalya'yı Baltığa bağlayan önemli yol boyunca sıralanmışlardır. Bohemya'nın en önemli kenti olan Prag, küçük bir kral ikâmet yer olmayıp, kendi hakları olan güçlü bir kentsel merkezdir. Charles İmparatorluk için bir üniversite oluşturmaya karar verdiğinde, bunu 1348'de Prag'da kurmuştur. Halkın dinsel imanı yüngüldür ve yeni dindaşlar kazanmaya yonelik, fakat Çeklerle Almanlar arasında kolayca açığa çıkabilen gizli bir düşmanlık vardır. Sapkın dinsel düşüncelerin gelişmesi, muhtemelen kilise içindeki büyük çatışma (1378) ile Bohemya kralı IV. Wenceslas'ın İmparatorluktan indirilmesine (1400) varan siyasal koşullar yüzünden yoğunlaşmıştır. Fakat, özellikle Constance Ruhani Meclisinde (1414-18) olduğu gibi yabancılar tarafından mahkûm edilmelerinden sonra, tüm Bohemya'da bu dinsel fikirler karşısında duyulan korkunç heyecan, doğrudan doğruya Bohemya'nın bizzat kimliğini kantladığı büyük dönemin tutarlı bir sonucundan ibarettir. IV. Charles'ın İmparatorlukta bir Bohemya egemenliği planlamasına karşılık, bizzat Çekler bu hareketi kendi ruhanî önderle-

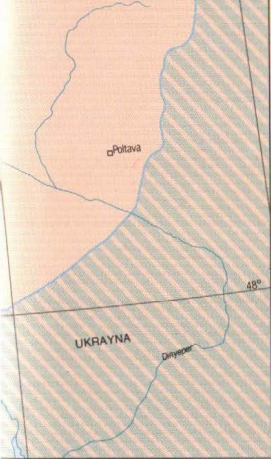

ri tarafından ileri sürülen amaçlar doğrultusuna yöneltilmişlerdir. Olayların ağış kralın veya işlahatçıların niyetlerine uygun düşmeyen, kendine özgü bir mantık izlemiştir. İmparator Sigismund 1437'de ölünce, yalnızca Luxembourg hanedanı sona ermekle kalmamış, aynı zamanda İmparatorluk düzeni ile Orta Avrupa için olan projeler tamamen çökmüşlerdir. Yabancı orduları püskürtmüş olan Bohemyalılar bile bir kilise disiplini ve kendilerine ait ayrı bir krallığı muhafaza etmeyi zor olarak görmüşlerdir. Bu olayların, önerilerinin hiç de hayra yolulmadığı teorisyenlerin, İmparatorluğun tümü için istedikleri ileriye yönelik

işlahata hiçbir yardımları olmamıştır. Bu arada İmparatorluk, imparatorların yardımlarıyla daralmaya başlamıştır. İsviçreli İmparatoru Habsburg baronlarına karşı kullanarak gerçek özerkliğinin nasıl kurulacağını göstermeye başlamışlardır; Milano yöneticisi göze batan bir bayağılık içinde İmparator'dan İmparatorluk dükü saymaca ünvanını satın almış ve kendini İtalya'nın en güçlü ve tek hükümdarı haline getirmiştir.

II. Ottokar'ın ölümünden sonra Bohemya kralları Habsburglar tarafından İmparatorluktan dışlanınca, bir süre Polonya'daki çıkarlarını genişletmenin peşi-

Polonya ve Litvanya
Harita, kendi de iki farklı bölgeye ayrılmış olan bir anavatanıdan itibaren Polonya topraklarının her yöne doğru genişlemesinin meydana getirdiği çözümlü sorunu açığa çıkartmaktadır. Polonya'nın batıda doğru genişlemeye katkı gösterdiği başlangıç ilgisiz, Almanların Doğuya doğru, özellikle de Baltık kıyıları boyunca inatçı ilerleme istekleri karşısında hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Polonyalıların yayılmacı enerjilerinin daha çok güneye ve beklenmedik bir şekilde Ortodoks Litvanyalılarla hesapla olmayan bir ortaklığa yönelmelerine yol açmıştır. Bu oraklık bakından, kühaneler tırtı yönde olmasınlar, fakat Jagellon hanedanı doğuda devasa bir devleti bir süre birarada tutmayı başarmış ve bu devletin etkisi hanedan bağlantılarıyla diğer krallıklara da yayılmıştır. İste 18. yüzyıldaki paylaşımlarda ilk önce kolları bacakları koparılan devlet, bu büyük devletler, Polonya'nın katolik piskoposları Jagellon devletinin geleneklerinde Katolik ve Polonyalı unsurları paylarının muhafazası edilmesinde önemli rol oynamışlardır, fakat Kilise örgütlenmesinde ilişkin sınırlar bile Polonya'yı herhangi bir etkin biçimde tanımlamanın uzadırdı. Polonya'ya ilişkin çağdaş sorular Orta Çağ deneylerine bağlıdır. Fakat bunların başlarına cevap vermek ulusalmiş nitelikte olara gözükmemektedir.

Yukarıda sağda. Krakow, krallığın ilk günlerinden itibaren Polonya'nın kültürel hayatında merkez bir rol oynamıştır. Kent 1000 yılında piskoposluk merkezi olmuş ve 1038'de de Piast devletinin başkenti haline gelmiştir. Burada görülen katedral 1018 civarında inşa edilmiş, 14. yüzyılda yeniden inşa edilmiş ve 1712'de Gotik tarzda restore edilmiştir.

ne düşmüşlerdir; Krakow'da taç giyerek kendilerini bu ülkenin kralları haline getirme girişimleri, Polonyalıları parçalı Piast krallığının (bkz. s.191) yeniden birleştirilmesi yönünde çalışmaya sevkeden faktörlerden biri olmuştur. Bohemya kralı yeni Piast kralının inatçı bir düşmanı haline gelmiş ve o an için Silezya prensliklerini kendi krallığına bağlamayı başarmıştır, fakat sonunda Piast ülkesinin birleşmesi yönünde çalışan diğer prenslerin eylemlerini engellemekte başarısız olmuştur. Bir buçuk yüzyıllık parçalanmışlıktan sonra Polonya yeniden ortaya çıkmıştır. Bu, Polonya'nın tarih içindeki ölüp dirilmelerinden ilkidir.

Polonya'nın kuruluşu

Polonya (Slovençe *pole*, yani tarla veya düzlük'ten) Baltık bölgesinde Oder ve Vistula nehirleri arasında ilk kez siyasal bir cemaat olarak, Oder'in batısında elinde tuttuğu topraklar (Stettin, Pomeranya ve Lubusz) için Alman kralı I. Otto'ya haraç ödeyen I. Mieszko döneminde (963-92) ortaya çıkmıştır. Kilise örgütlenmesinin başlangıcı, Poznan'da daha eskiden kurulmuş bir piskoposluğun olması rağmen ama bu Magdeburg başpiskoposluğuna bağlıdır, III. Otto'nun 1000 yılında Kolberg, Wrocław ve Krakow piskoposluklarının bağlandıkları Gniezno başpiskoposluğunu kurmasına dayanmaktadır. Ancak, Leh Piast hanedanına mensup hükümdarlar, ellerindeki topraklar üzerindeki egemenliklerini pekiştirmekten çok, komşularını geriletebilecekleri her yerde etkilerini genişletmekle ilgilensinlerdir. Doğu Avrupa'nın bu bölümünün belirleyici özelliklerinden olarak, açıkça tanımlanabilir sınırların yokluğu halinde, Polonyalılar çeşitli zamanlarda bizzat Almanya'nın derinliklerine ve daha da maceralı bir şekilde, doğuda Rutenya'ya girer hale gelmişlerdir. Ancak, Polonyalıların başkenti I. Kasimir tarafından (1038-58) Krakow'da kurulmuştur, oysa oğlu II. Boleslav Kiev'e ulaştıktan sonra (1061), kral olarak taç giymiştir (1076). Alman krallığının Leh toprakları üzerine batıdan yaptıkları basınç, özellikle 12. yüzyılın ortasından itibaren daha inatçı hale gelmiştir, böylece Piast hükümdarları doğuda daha fazla yoğunlaşmaya başlamışlardır. III. Boleslav'ın (1170-38 arası kral) ölümünden sonra toprakları oğulları arasında bölünmüş ve iki yüzyıl kadar bir süre boyunca Lehler kendilerini birçok ayrı dükalığı top-rağı halinde geliştirmişlerdir; hattâ kral ünvanı bile 1294'e kadar ortadan yok olmuştur. Bölünmüşlük dö-neminin Lehler üzerindeki etkileri sürekli olmuştur. Dönemin sonunda krallığı kendileri için iya etme-yi niyetlenen Silezya prensleri, herhangi bir Piast'ı Polonya kralı olarak tanımaktansa, Luxembourg hanedanından kralların yönetimi altındaki Bohemya krallığına katılmayı yeğlemişlerdir. Bohemya'nın Krakow üzerindeki iktisatları çok fazla başarıyla sürdürüle-meyince, Krakow Rutenya'nın işlerine müdahale et-meye devam etmiştir. 13. yüzyılın sonlarında yeniden harekete geçen Alman basıncı altındaki "Küçük" Polonya'nın çıkarları Polonya anavatanının halkını pek fazla ilgilendirmemiştir. Alman göçmenlerinin geli-şi, Brandenburg'un iktisatları, Töton Şövalyeleri Ta-rikatının yerleşmesi, bütün bunlar Pomeranya'nın di-ğer Polonyalılardan ayrılmasına ve dükalığın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesine yol açmışlardır. Mazo-va'nın göller bölgesinde de bir başka Leh dükalığı, kendi çıkarları doğrultusunda kuzeydeki putatapar Prusyalılara olan güçlüklerinin arttığına tanıkl olmuş ve onları yoketmek amacıyla Töton Şövalyelerini kul-lanmıştır. Piast monarşisinin canlandırılmak için Bo-hemyalıların ve "Büyük" Polonya hükümdarlarının girişimleri, Kısa Ladislav'ın 1320'de Krakow'da taç gi-y-

meyi başarmasına kadar, hiçbir sonuç vermemiştir. Ladislav'ın canlandırdığı krallık hem Silezya'dan, hem de Pomerze'den mahrumdur ve Ladislav'ın oğlu III. Kasimir de batı sınırlarında küçük ayarda-lardan daha fazlasını elde edemeycektir.

Kasimir'in yerine geçecek oğlu yoktur ve bu durum-da krallık önce yeğeni Macar kralı Louis'ye (1370-82), sonra da Louis'nin Jagellonlar tarafından Litvanya dü-kü ile evlendirilen en küçük kızı Jadwiga'ya geçmi-ştir. Jagellon hanedanı döneminde Polonya Doğu Av-rupa'nın en güçlü devleti haline gelmiş, fakat Polon-ya çıkarlarını Macarlar veya Litvanyalıları gibi başka halkların çıkarlarıyla birleştirmenin zararları büyük olmuştur. Açığır ki, Litvanya ile kurulan birlik saye-sinde Lehlerin Töton tarikatını bozguna uğrattı, Po-meranya'nın denetimini geri almaları mümkün ol-muştur; Bu durum onlara Baltık limanlarına ulaşma ve Tarikatın en iyi günlerinde Prusya'da teşvik ettiği kentsel iskânın olanaklarından yararlanma imkânları sağlamıştır. Jagellon etkisinin geçici olarak Macaris-tan ve Bohemya'ya yayılması, Silezya'nın geri alınma-sının olmasına rağmen, Polonyalıları önceleri bu böl-geden süren basınca bir son vermiştir. Litvanya ile birleşme Polonya etkisinin doğu sınırlarını da belir-lemiştir, çünkü Litvanyalıları Ortodoksturlar ve Polon-yalılar bu durumda doğuya doğru sınırlarına son vermek zorunda kalmışlardır. Moskova hükümdar-larıyla girişilen rekabetin başlangıcı daha çok Litvan-yalıların sorunu olarak görülmektedir.

Jagellon hanedanının geniş topraklar üzerindeki çı-karları ve Türklerle karşı savaşları, kuşkusuz onları, Polonya'yı daha çok ilgilendiren sorunlardan veya krallığın siyasal yapısını oluşturmaktan uzaklaştı-rmıştır. Macaristan kralı Louis, kendine sorun çıkar-abilecek büyük toprak sahiplerine ayrıcalıklar tanı-yarak, krallığının Polonya tarafından fiilen tanınmı-şını sağlamıştır. Bu toprak sahipleri vergiler üzerin-deki denetimleriyle ve topraklarının Baltık limanları-nın tahlil piyasalarına mal arz etmek üzere düzenle-mede gösterdikleri beceriyle, krallığın bütününden çok, kendi malikânelerine ilgi göstererek, ülkede güç kazanmışlardır. Ve karmaşık sorunların çözümünü de hükümdarlarına bırakmışlardır. Polonyalıların

kültürel hayatı Latin Kilisesinin özel bir ilgi alanı haline gelmiş ve bu Kilise Ortodoks Litvanyalılara hâsane davranmış, hattâ kökenlerinden ötürü Jagellon ailesinden bile bazen kuşku duymuştur. 1364'de Krakow'da kurulan üniversite, kilise mensuplarının eğitilmelerinde ve bunların batı kiliseleriyle, özellikle de İtalya'dakiyle olan bağlarının güçlendirilmesinde rol oynamıştır. İtalyan tüccarları da aynı dönemde Polonya'ya yerleşmeye başlamışlardır. St. Stanislas gibi yerli Leh azizlere olan inancın, Latince yazılan Polonya tarihi ve yerel dilden dinsel halk edebiyatıyla birleşmesi, krallığa karşı olanından daha fazla dine karşı olan bir sadakat yoluyla, güçlü bir Polonyalı kimliğinin hissedilmesine olanak sağlamıştır. Papalık kançılarında da, başka bir şekilde belirsiz olacak bir bölgeyi ifade etmek üzere tutarlı olarak "Polonia" terimini kullanmıştır; ancak krallığın eski dalgalı sınırları Jagellonlar tarafından dengeye getirilip, hanedanın örtüsü Doğu Avrupa'nın üstüne örtülmeye başlandığı-

da, dünyevî tanımlamayı her zamankinden daha karışıklaştırmıştır.

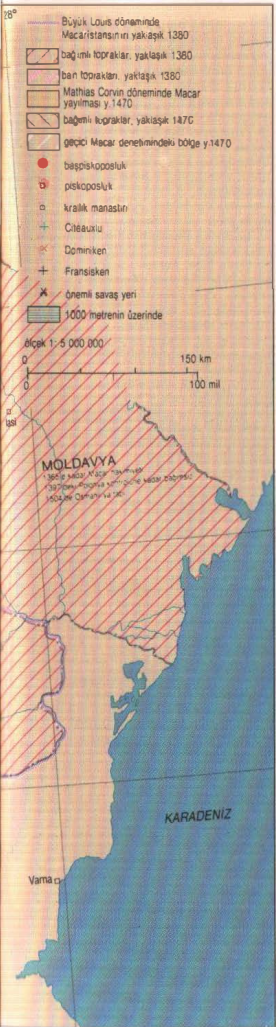
Polonyalıların bu beş yüzyıl içindeki gelişmeleri, siyasal olaylar tarafından biçimlenmekle birlikte, siyasetin üstüne çıkmıştır. Belirlenmesi mümkün bir mekânda kök salmak, Hristiyan olmak ve yeni toprakları tarıma açmak birçok grubun işbirliğini gerektirmiştir. Alman göçmenlerin Baltık sahilleri boyunca sızmalarına Polonyalılar her zaman karşı çıkmamışlardır. Göçmenler daha uygun koşulların sunulmasıyla cezbedilmişlerdir. Yeni kentlerin veya en azından bazı kentlerin zenaatçıları, anavatanlarındaki ayrıcalıklarla yerleşmişlerdir. Citeaux tarikatının etkisinin kırsal kesimde büyük çapta yayılmasına 13. yüzyılda tanık olunmuş ve bu olay özellikle Dominikenler olmak üzere, diğer tarikat mensuplarının gelişmeleriyle bir taşkına dönüşmüştür. İlk iskân hareketi bekleneneği üzere Gdansk, Wroclaw ve Krakow gibi yerleşik kentlerde olmuştur. İskân hareketinin da-

Macaristan Orta Çağ Macaristan'ı yerleşik bir Hristiyan krallığı haline gelince, ilk iki yüzyıl içinde topraklarını iki katına çıkartmayı başarmıştır. Orta Çağın sonlarında Macar hükümdarları sınırlarını daha uzak savaş meydanlarına iletmişlerdir. Talmuza Osmanlıların Balkanlarda ilerlemeleri Macar ihtiraslarına gem vurabilmiştir. Macar krallığı, ilk üç yüzyılı boyunca öyelerinin arasındaki parçalanma eğilimlerine rağmen, yerli bir krallık hanedanının avantajlarından yararlanmıştır. 1301'den sonra kralların çoğu çok dikkat gerektiren ve özellikle nihai olarak Balkanlarda Osmanlılarla baştame sorumluluğunu taşıyan, uluslararası bağlantılı yabancılar olmuşlardır. Krallığın zenginliği maden endüstrilerinin denetimi nedeniyle yüksektir.

Sağda üstte. Jak Manastırının batı cephesi. 1241'de Macaristan'ın Moğollar tarafından istilası sırasında, ülke Hristiyanlığının ilk dönemlerine ait birçok bina tahrib edilmiştir. Jak Manastırında olduğu gibi, 13. yüzyılın ortasında kayıplar telafi edilmeye başlanınca, İtalya ve Doğu Almanya'nın hâlâ sağlam bir şekilde "Romanesk" tarz ile damgalanmış mimari etkilerine maruz kalmıştır.

Sağda aşağıda. Şimdi İstanbul Topkapı Müzesinde olan bir minyatürden, Osmanlıların 1521 Belgrad kuşatmasının Türk tarafından görünüğü. Osmanlılar 16. yüzyılın başından itibaren sahra toponu etkili bir şekilde kullanmış, fakat toprakları dökülen çoğunlukla Macarlar olmuşturlar.

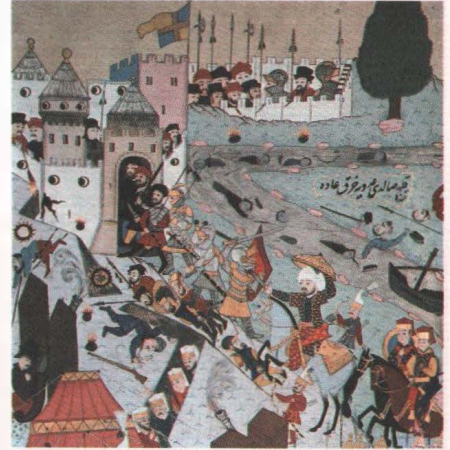
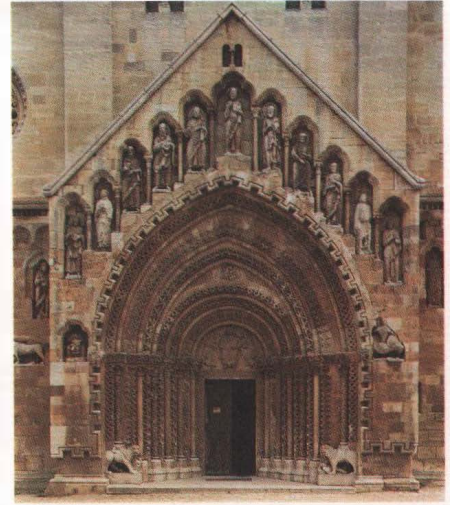

ha sonra Silezya Oder'i ve Vistula boyundaki kentlere yayılması, o dönemde kentlerin nasıl bir büyüme içinde olduklarına işaret etmektedir.

Macaristan ve Avrupa hanedanları

Polonya'nın 14. yüzyıldaki uyanışı dönemin en çikmiş başarılarından biridir ve bu açıdan bir süre aynı hükümdar tarafından yönetilen (Büyük Louis, 1370-82) komşusu Macaristan'ın konumuyla karşılaştırılabilir. Ancak, Macaristan bu sıralar, Güney İtalya'nın Angevin hanedanı tarafından fethinden sonra gelişen büyük Anjou egemenlik alanının parçalarından biri haline gelmiştir; bu durumda Macar hükümdarları kendi çıkarlarını belli bir ölçüde, ulusal olmaktan çok hanedan terimleri içinde görme eğilimine girmişlerdir. Bunun anlamı, hükümdarların bakiş açılırları, uyruklarınıninkiler arasında, tıpkı Jagellon Polonya'sında olduğu gibi bir ikliliğin ortaya çıktığıdır. Bu durumun temel nedenleri belirlidir: kralığın belli sınırlarının olmaması veya bugünkü terimlerle söylemek gerekirse, Macar yayılmasına karşı, ilk yerli hanedan olan Arpodlar dönemine bile, komşularının etkin bir direnç göstermemeleri.

Macarların Hristiyanlığı ve onunla birlikte yerleşik bir hayatı kabullenmelerine kadar, göçebe ve talancılarının istedikleri biçimde at oynattıkları bölgede, örgütlü bir iskân olmamıştır. Batıdan gelen Hristiyanlığın ve Stefan için (1000-38 arası kral) Papadan krallık tacının kabulü, Latin Hristiyanlığı Ortodoks misyonlarıyla sürtüşme alanlarına kadar genişletmiş ve Macar devletinin katı bir Katolik nitelik kazanmasına yol açmıştır. Doğuda Transilvanya (Erdel) Stefan tarafından fethedilmiştir; daha sonra Hırvatistan ve Raguza krallığına katılmışlardır (1189-1204). Dinsel heyecan, Bosna ve Hersek'teki Bogomil sapkınlığını bastırmaya yönelik seferlere yol açmış (1237-84) ve bu seferler sonunda buraları ilhak edilmiştir. 12. yüzyılın sonunda bir Fransız prensesiyle evlenerek yapılan anlaşma, bir yüzyıl sonra Anjoulular Napoli kralı olduklarında güclendirilecek olan siyasal ilişkileri başlatmıştır. İstanbul üzerindeki ihtiraslarından Sicilyalı Vespers tarafından vazgeçirtilen (1282) Anjoulular, Adriyatik kanalıyla kolayca ulaşabildikleri Macaristan'a yönelmişlerdir. Charles Robert 1290'da Zagreb'te Macaristan kralı olarak taç giymiş ve yerli Arpad hanedanının son temsilcisi III. André'nin 1301'deki ölümünden sonra tüm krallıkta kabul görmüştür. Adriyatığı çepeçevre kuşatan bir Anjou İmparatorluğu, doğal olarak Venediği başlıca karşıtı olarak görmüş ve Büyük Louis Dalmaçya kıyılarının denetimi yolunda sürdürdüğü faal bir hükümdarlığın sonunda, bölgenin 1381'de kendine terk edilmesiyle Venedik Dalmaçya'sını ele geçirmiş ayrıca Hersek'in Neretva nehrine kadar olan kısmını geri almıştır. Louis'nin 1382'de ölümünden sonra, saltanatın intikali konusundaki çatışmalar Bosnalıların ve Venediklilerin, Macaristan'a hiçbir önemli deniz üssü bırakmaksızın kendilerini toparlayabilmelerine olanak vermiştir. Louis'nin kızı Marie, kardeşi İmparator olan Lüksemburglu Sigismund ile evlenmiş ve böylece Macaristan ilk kez Alman sorunlarının içine girmiştir. Sigismund Balkanlarda Osmanlılara karşı, bir Hristiyan hükümdarı olarak taşıdığı sorumlulukların bilincindedir. 1396'da düzenlenen Haçlı Seferine büyük umutlar bağlanmış ve aynı yıl Niğbolu'da uğrılan bozgun aşağılayıcı olmuştur. Sigismund kısa bir süre sonra kardeşinin Bohemya krallığının işlerine, Latin Kilisesindeki büyük kopma ve Hus sapkınlığıyla birlikte derinlemesine bulaşmış, 1411'de de kral sefilmesiyle kendini Alman kralığının sorunlarını göbeğinde bulmuştur. Macaristan, 1450'lerden itibaren,

özellikle de Sigismund'un yeğeni III. Ladislav'ın Haçlı Seferinin 1444'de Varna'da bozguna uğramasından sonra canlanan Osmanlı ilerlemesinin şoku karşısında kaçınılmaz olarak ne yapacağını şaşırmıştır. Macarların en büyük zaferi, 1456'da Yanoş Hunyadi'nin komutasında Belgrad'ı savunmalarıdır; Hunyadi'nin oğlu Mathias Corvin tarafından kralı olmuştur (1450-90), ama sonuncu yerli kraldır.

Macaristan 15. yüzyıldan itibaren birleşik bir ülke olmanın uzağında kalmıştır. Ülke birçok halkı, hattâ Ortodoks Bulgarları, oldukça kalabalık bir Bogomil grubunu bünyesinde barındırmaktadır ve mümin Katolik din adamları bu sonunculara baskı uygulamayı becerememektedirler. Macaristan'ın uluslararası siyasetin sahne ışıklarının altına getiren yabancı hükümdarların uzun süreli saltanatları krallıkta herhangi bir kurumsal gelişmeye tanık olmamışlardır. Doğrudan krala bağlı malikâneler ve maden tekelleri, onun uyruklarını amaçlarının yükünü paylaşmaya zorlamayacak kadar zengin olmasına yol açmakta, böylece büyük toprak sahipleri krallık müdahalesi-

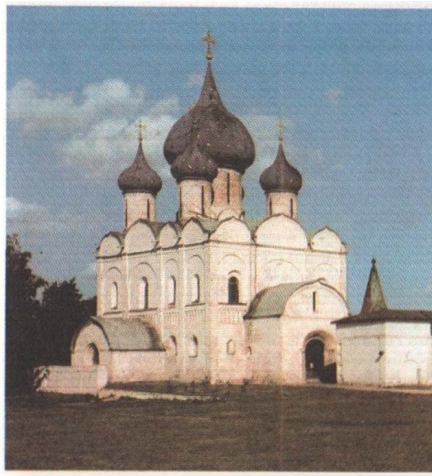
ne maruz kalmaksızın çıkarlarını gözetebilmektedirler. Özellikle İtalyanlar olmak üzere, yabancı tüccarlar ve Kilise, eğitimli ve girişimci sınıfların oluşumunda rol oynamamıştır. Güneyden gelen Osmanlı ilerlemesi, 1521'de Belgrad'ın düşmesinden önce krallığın mütevezi ölçülere sıkıştığı anlamına gelmektedir; Mohaç bozgunu, krallığın yarısının Hasburgların elinde yaşamını sürdürmesine rağmen, Macaristan'ın sallantıdaki bağımsızlığına son vermiştir.

Hem Polonya, hem de Macaristan Katolik krallıklar olarak, sınırlarında umutsuz bir şekilde Ortodoks halklarla çevrelenmiş ve bu dönemde kendilerini bunlara karşı savunmak zorunda kalmışlardır. Bizans'ın çökmesi (1204) ve Moğolların Rusya üzerindeki egemenlik kurlmaları (1237) Ortodoksluğun gelecekte lâik koruyucusuna kaybettığı ve bunun yerine yenisini bulma umudunun da olmadığı anlamına gelmektedir. İstanbul patriğinin otoritesine meydan okuyan birçok yerel başpiskoposun belirmesi veya mümin Hristiyanların canlanan manastır geleneğine ilgi göstermeye başlamaları veya bunların sofu Hesykhast imanları beslemesi çok şaşırtıcıdır. Athos Dağındaki (Aynaroz) Ortodoks Manastır Cumhuriyetinde, Doğu Avrupa'nın her yerinden gelen insanlar, Ortodoks dünyanın yüzyıllar boyu sürecektir olan siyasal gerilemeye maruz kalmasına rağmen, yaşamını sürdürüldüğünü sağlayacak geleneksel iman gücünü ilham etmişlerdir. Bu insanlar Müslümanların egemenliğini kabullenmekte zorluk çıkartmamışlar ve bizzat (Aynaroz) Osmanlılarla kolaylıkla barış yapmışlardır.

Rusya'nın dönüşmesi

Latınlar tarafından hemen hemen hiç tanınmayan Ruslar, bu dönemde, Moğol istilasının büyük şokundan sonra hem dinsel, hem de dindışı yaşamlarını yeniden örgütlemeye girişmişlerdir. Rusları ayrı bir siyasal grup olarak ilk örgütlenmeleri 10. yüzyılda, kentlerin Hrist'e bağlanmalarıyla ve Ortodokslar tarafından Hristiyanlaştırılarak, İskandinav tüccar-askerlerin ardılları tarafından yönetilmeye başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla civar ormanların iskânı ancak başlayabilmiş ve Doğu Avrupa'nın diğer yörelerinde olduğu gibi, toprakların genişliği ile göçmenlerin sayısının azlığı ilerlemenin yavaş ve heyecansız olmasına neden olmuştur. Öte yandan, bu hareketin büyük kısmı kayıtların dışında kalmıştır. Kuşku yoktur ki, Kiev kentlerinin 12. yüzyıldaki siyasal çalkantıları, göçmenlerin ormanlara yönelmelerine ve yeni yerleşim yerleri oluşturmalarına yol açmıştır. Henüz ihraç edilecek tahıl talep olmadığının, yeni toprakların iskânı, olsa olsa nüfus artışı veya siyasal memnuniyetsizliğe tekabül etmekteydi. Köylüler serbestçe hareket etmişler ve bunları toprakta çalışmak üzere teşvik etmek veya zorlamak gerekmemiştir. Yüzyıllar boyunca köylüler kendi kendilerinin efendileri olmuşlar ve yeni yerleşim yerlerini kendi bildikleri gibi örgütlemişlerdir. Moğallar Kiev Rusya'sını 1237'de istila ettiklerinde, bu göçlerin ne kadar uzaklara kadar ulaştıklarını hesaplamak mümkün değildir. Başlangıç cevabı hiç kuşkusuz, geriye kalmış olan kent halkını ormana ya da kaymak. Güney stepleri ile Volga'daki Moğol egemenliği Rusları basınç altında tutmuş ve bunlar, iki yüzyıldan fazla bir süre, esas itibarıyla kırsal bir halk olarak kalmışlardır.

Moğol egemenliğinin en geciktirici sonucu, nakit haraç ödeme yükünden çok, Rus halklarının parçalanması olmuştur. Kiev hem prensliğin başkenti, hem de Ortodoks metropolitenin üssü olarak, Moğol saldırılarından sonra, Batıdaki Papadan destek alan bir hükümdara sahip olmuştur. Bu hükümdarın ölümün-

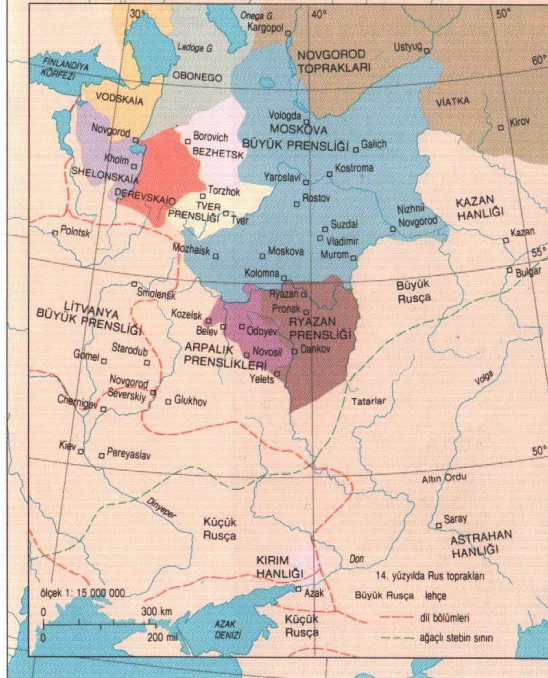
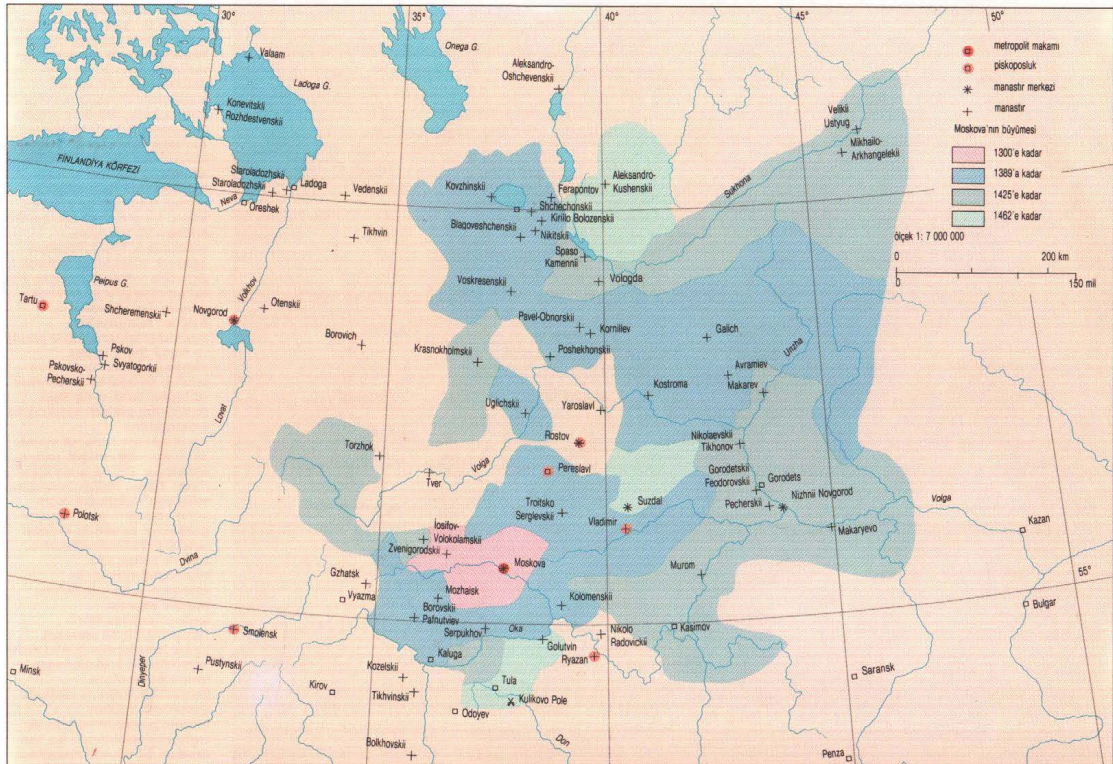
den sonra ülke Moğollar tarafından işgal edilmiş ve Ortodoks metropoliti kenti terk ederek 1308'de Moskova'ya göçmek zorunda kalmıştır. Küçük Rusyalılar veya Ukraynalılar Ortodoks olarak kalmışlar, fakat Moğolların Polonyalı ve Litvanyalıları toprak terk etmeye başlamalarıyla, Ukrayna yüzyıllar boyunca Batıya sıkı bir ilişki içine girmiştir. Litvanya önderliği altında Ukraynalılar Rusya sorunlarındaki önderliklerini yeniden kazanmaya teşebbüs etmişler, fakat daha o zamandan kuzeydeki Büyük Rusyalıları yenmeleri mümkün olmamıştır. Dinyeper boyundaki Beyaz Rusyalılar (Bieloruslar) da Litvanya baskısı altında idiler; bunlar da aynı tarihlerde aynı bir topluluk oluşturma noktasına gelmişlerdir.

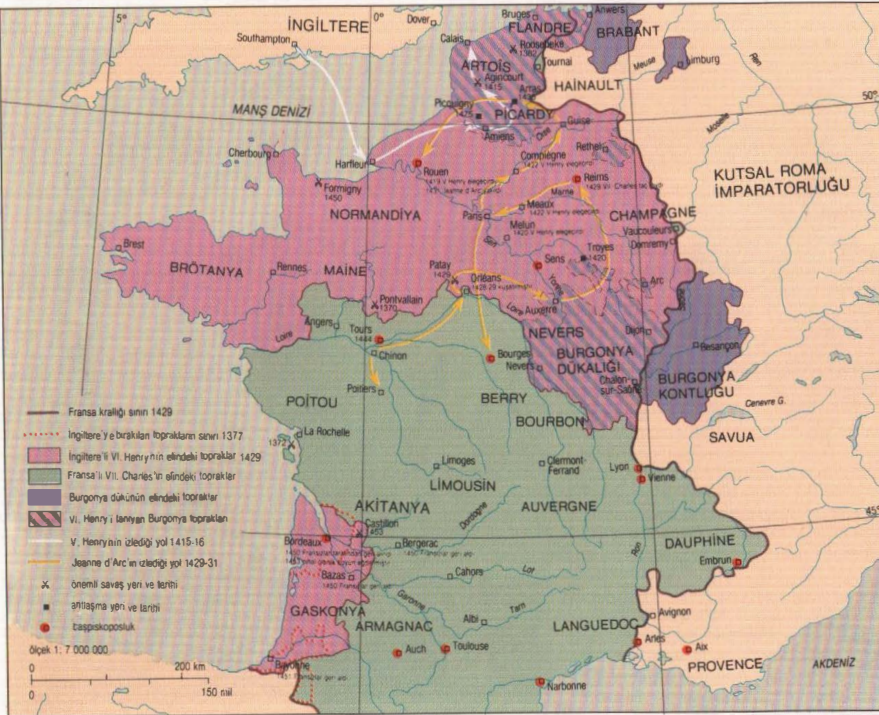
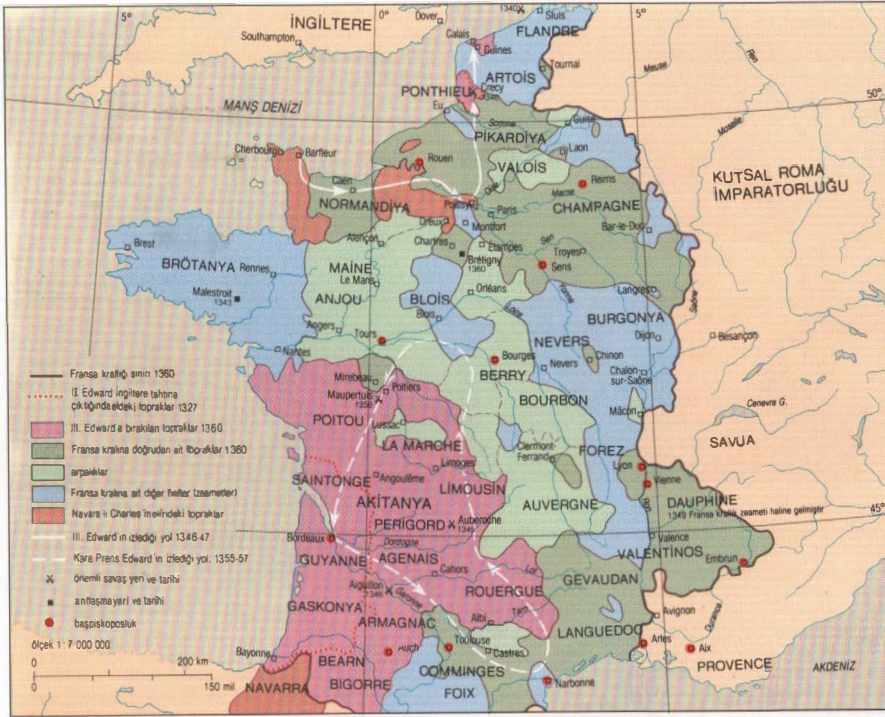
13. ve 14. yüzyıllarda Rusya'nın en önemli halkı olarak su yüzüne çıkan Büyük Ruslar, herhalde Moğol istilasından çok önceleri daha kalabalık ve güçlü hale gelmişlerdi, fakat Moğol yönetimini hem Kiev Rusya'sını yok ederek, hem de Büyük Rusların Kuzey yurtlarında ormanı kendilerine karşı bir tampon gibi kullanmalarına yol açarak, onların iktidara yükselmelerine yardımcı olmuştur. Novgorod Moğol saldırısından sonra da ayakta kalabilen yegâne önemli Kiev prensliği kenti olmuştur, fakat Büyük Rusya canlanmasının odağı haline gelmemiştir. Yeni Rusya ticaretten çok tarıma dayalı bir topluluğa uyacağı üzere prensler tarafından yönetilmemiştir, bu prenslerden ilk öne çıkanı, büyük Nevski kahramanı haline gelen Vladimir prensi Aleksandr Yaroslavski (1246-63) olmuştur. Adını 1240'ta Neva nehri üzerinde Novgorod'da uğradığı bozgundan almış; bu olayı 1242'de Peipus gölünde Töton Şövalyelerine karşı kazandığı zafer izlemiştir. Novgorod 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar bağımsızlığını tamamen kaybetmemiş, fakat artık Rusya'nın gidişatını belirleyen Vladimir prenslerinin üstün otoritesini tanımıştır. Nevski de Moğol komşularına karşı çok temkinli bir yol izlemeye başlamış ve ardılları panik çıkmasını engel olarak bu ailenin Rus halkları arasında ün kazanmasını sağlama becerisini göstermişlerdir.

Nevski ölünce oğulları ülkeyi paylaşmışlardır. En küçükleri Moskova'yı almıştır ki, bu, kentin henüz yüksek mertebede olmadığının kanıtıdır. Ancak, yarım yüzyıllık bir süre içinde Rusya metropoliti Moskova'ya yerleşmiş ve burayı bütün Rusların dinsel odağı haline getirmiştir. Bu her halükârda önemlidir,

Solda. Rus kenti Suzdal 12. yüzyıl ortasında yeniden planlanmış ve Kremlin (kale) içindeki şimdiki katedral 1222'de yeniden inşa edilmiştir. Katedralin 1238 Moğol saldırılarından sonra yalnızca altı kısımları ayakta kalmıştır, bu noktadan hareketle kent kendini yavaş yavaş toparlamıştır. 14. yüzyılın sonlarında 5 tane kubbe eklenmiştir ve şimdiki bina 1528'de tamamlanmıştır. Sağda. Rusya Çağdaş Rusya, 13. yüzyıl ortasından sonra Moğolların gölgesinde yaşayan prensliklerden itibaren gelişmiştir. Moğollar genellikle prenslerden vergi almakla yetinmişler, fakat fırsat çıkıncıdan doğrudan müdahale etmekte tereddüt geçirmemişlerdir. Eski Rusya'nın en büyük kenti olan Kiev, Rus sorunlarında faal bir rol oynamanın uzağında kalmıştır. Büyük Ortodoks kentlerin başpiskoposları kuzeye doğru hareket etmişler ve nihai olarak Moskova'ya, dinsel ükücülüğün yayılmaya müsait olduğu bir bölgeye yerleşmişlerdir. Fakat Ruslar şimdiki öteki halklar ve Hristiyanlardan soyutlanmamışlardır. Kendi aralarında da bölünmüşlerdir. Bu dönemde, Büyük ve Küçük Rusya arasındaki dilsel sınır, Ukrayna'nın ayrı siyasal deneyimi işaret etmektedir. Geriye doğru bakıldığında, dönemim, Moskova'nın Büyük Rusya'nın en önde gelen gücü olarak önlenemez yükselişinin üzerinde odaklandığı görülmektedir. Zamanla diğer kuzey prenslikleriyle olan nihayetsiz rekabet, yerel geleneklerin canliliklarını devamlılığını ve Rusların Moğollara karşı herhangi bir siyasal birlik kurma konusundaki kayıtsızlıklarını kanıtlamaktadır. Rusların esnekliği, iskân olanaklarını geliştiren ormanlara bağımlı olmuştur ve bu iskân faaliyetine, cemaatleri giderek kalabalıklaştıran rahipler de katılmışlardır. Eskiden birbirleriyle ortaklık kurmuş tüccar cumhuriyetleri ülkesi olan Rusya, bu yolla ana amaçları tarım olan kırsal insanların eline geçmiştir. Bu durumda piskoposlar papazlardan daha az önemli hale gelmişlerdir. Ancak, 15. yüzyılda gelecekteki çarlık rejiminin çerçevesi Moskova büyük dükkân ve Rusya metropolitenin gayretleriyle ortaya çıkabilmiştir. Ruslar 1459'da Floransa'da kararlaştırılan Katolik-Ortodoks birleşmesinden nefret etmiş ve 1453'ten sonra kendilerini Bizans imparatorluğunun gerçek mirasçıları olarak görmüşlerdir.

En sağda. Kutsal Babalığı resmeden Nutsal orokundan bir 14. yüzyıl ikonu. Teslis'in insan biçiminde temsili muhtemelen Balkanlardan türemiştir. Novgorod tüccar kenti Orta Çağ Rusya'sının Batıya açılan penceresidir.

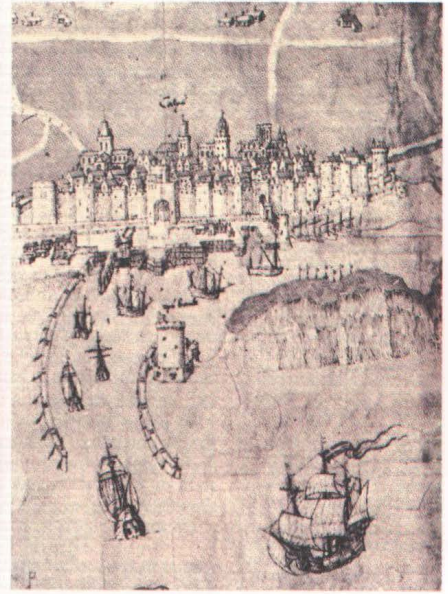

fakat 14. yüzyıl Rus düzeninin doğası, kuşkusuz Rusların dinsel duygularının yoğunlaşmasına katkıda bulunmuştur ve tam bu sırada Moskova'nın dinsel alanda öne geçmesinin önemli sonuçları olmuştur. Özellikle Radonezhli St. Sergius'tan itibaren Rus manastır yaşamının gelişmesi, bilhassa Rus kültürüne dinsel edebiyat ve resim aracılığıyla katkılarından, Ay-noroz'daki Ortodoks manastırlarıyla bağlantılarından ve Ortodoks mistik Hesykhast hareketinin yani bilincinden ötürü önemli olmuştur. Rahipler, efendileri Tatarlardan kendi malikâneleri için vergi ödememe ayrıcalığı gibi lütüflar da sağlamışlardır. Rahipler Tatarlara karşı boyun eğen saygılı bir tavır benimsemişler ve bu da hanedandan hükümdarların efendileriyle barışçı ilişkiler sürdürmelerine yardım etmiştir. I. İvan Kalita (1288-41) Tatarlardan, Hristiyanlar nezdinde onların vergi toplayıcılığı işini alan ilk Moskova hükümdarıdır ve bu yolla Tatar egemenliğini, bütün Rusların üzerinde etki kazanmak üzere kullanmıştır. İvan bu yetkisini oğluna intikal ettirmiştir. Rus tarihinin sürekliliği için her kuşakta erkek çocukların bulunma zorunluluğu, muhtemelen önemlidir ve bu sayede Moskova hükümdarları hem bireysel olarak, hem de hanedan olarak uzun ömürlü olmuşlardır. 1359 ile 1584 arasında yalnızca 6 tane hükümdar tah-ta çıkmıştır.

Tatar lütfuyla elde edilen konum kuşkusuz, 1386'da Ming hanedanının Çin'deki Moğol yönetimine son vermesi üzerinde, Tatar İmparatorluğu'nun zayıflama başlamasıyla saldırıya uğramıştır. Fakat Tatarlar yüzyıl kadar bir süre boyunca saldırganlıklarını sürdürme yeteneğine sahip olmuşlardır. 1380'de Kulikovo Pole'de bozguna uğramaları belirleyici olmaktan çok, simgesel olmuştur. Tatarlar Kazan'daki Hanlıklarından (1445'de kurulmuştur), kentin 1535'de alınmasına kadar Moskova için belâ olmuşlardır. Hat-tâ Tatarlar, aslında zayıf bir hükümdar olmasına rağmen, bizzat II. Vasilî'yi de 1445'de esir almışlardır. Moskova prensleri, Tver prensleri gibi diğer Rus hükümdarlarıyla önderlik yarışmasına girmişler ve bu yarış 1484'e kadar sürmüştür. Moskova prensleri Lit-vanyalılarla da savaşmak zorunda kalmışlar, onlara karşı giriştikleri 1368 seferi sırasında, Moskova'da ilk kez taştan bir kalenin surları *Kremlin* yapılmıştır; öte yandan Aksak Timur'un Vassal Generali Toktamış'la ve II. Vasilî'yi üç kez tahttan indirmiş olan, prensliğin boylarlarıyla da çarpışmak gerekmiştir. Ancak, II. Vasilî hanedanının en karmaşık döneminde hüküm sürmekle beraber, bunların üstesinden gelmiş ve kendini tüm Rus Ülkesinin hükümdarı ilân etmiştir. Gene onun zamanında, Rusların Ortodokslarla Latinler arasında 1438 Floransa Ruhani Meclisi'nde kararlaştırılan biçimsel birleşmeyi tanımamaları üzerine, ilk bağımsız kilise metropolitliği kurulmuştur. İstanbul Osmanlılar tarafından fethedilince III. İvan kendini Roma'nın asil mirasçısı olarak kabul etmeye ve karısı Sofya Paleologos'un ailesinin siyasal örneklerini taklid etmeye hazır olmuştur. Fakat, Çarlık Rusya'sının gelişimi -toprak soylularının iktidarı ve köylülüğün serf haline gelmesi- altında Rusya'nın daha sonraki tarihine aittir. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Rusların düşünceleri, geçmişin sefaletlerinden çok geleceğin belâlarına yönelmiştir. İki yüzyıllık Moğol işgali süresince Rusya doğrudan Moğol hükümdarlığından çok, bu baskıya karşılık oluşturma gayretlerinin sonucunda dönüşüme uğramıştır. Ruslar aynı dönemdeki Çinlilerin kaderine maruz kalmamışlardır. Ancak, Rusların gelecek için tasarları ne doğuda, ne de batıda kuşkuyla konu olamaz.

Batılı hanedanlar ve Yüzyıl Savaşları

Bu dönemde Doğu Avrupa'nın çeşitli halklarının tarihlerinin gerçek önemleri ve bölgenin tümünün bu tarihlerdeki yeni anlamı, biraz engellenmiş olsalar bile, 14. yüzyıldaki başarıların belli ölçüde olumlu olduklarına işaret etmektedirler. Batıya; hanedanlar, soylular, kentler ve uluslar hakkında yeni fikirlerle geri döndüğümüzde, İngiltere ve Fransa kralları arasındaki savaş sıkılıkla kullanıldığından daha az anakronik terimlerle ele alma olanağına sahip olabiliriz. Fransa'nın son Capet kralları tarafından sağlanan büyük saygınlık, onların gerçek güçlerine değil de, kurumsal incelikleri sağlayan ilk tutarlı hükümdarlar olmalarından ve sınırsız papalık desteğine sahip bulunmalarından ileri gelmiştir. Ancak, bu Capet hükümdarlarının en saldırganı olan IV. Philippe (1285-1314 arası kral) en güçlü vassalı olan Akitanya dükünün, yani İngiltere kralı Edward'ın olduğu kadar, Kiliseyi müdafaa etmek için Fransa kralına karşı çıkarak onu kızdıran Papa VIII. Bonifacius'un meydandan okumalarına da cevap vermek durumunda kalmıştır. Ancak Papalığın düşmanlığı kısa ömürlü olmuş ve güney Fransa kökenli bir dizi Papanın Avignon'da oturmaları Fransız krallarına, onyıllar boyunca papaların çok sıkı özel ilişkiler yürütebilmenin rahatlığını sağlamıştır. Philippe ile Edward arasında papa tarafından bir barış ayarlanmış, fakat bu hükümdarların ardılları barışı uzun süre sürdürmeyi olanaksız görmüşler ve barış dönemleri, eylemde değilse bile, düşüncede savaşçı bir zihniyet içinde geçirmiştir. İlk kralın kaynakları tamamen eşitsizdir, böylece İngiltere kralının savaşı; canlandırma kudreti, müdahaleleri için Fransa krallığına iyi konumda müttefikler bulabilmesine bağlı olmuştur. Askerî cephe koşullarına göre yer değiştirmiş ve amaçlar, İngiltere kralının Fransa tahtı üzerinde hak iddia etmesinden, daha ilımlı ama aynı derecede kabul edilmez olan feodal haklara egemenlik tanımına kadar büyük bir değişiklik göstermiştir. Her durumda, IV. Philippe'ten itibaren birleşik bir krallık oluşturan eylemi sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu iş yalnızca Akitanya düküne karşı değil, başlangıçta daha basit bir şekilde yürütülen Flandre kontuna ve Brötanya ve daha sonra da Burgonya düklerine olduğu gibi, diğerlerine karşı da güç olmuştur. Flamanların ve İngilizlerin de dahil oldukları, Fransa'nın büyük prenslerinin hepsi birbirleriyle bağlantı içindedirler. Fransa'da krallık topraklarının sonradan geri dönmek üzere hanedan üyelerine verilmesinin (*apanage* sistemi) başarısı, ilk bir veya iki kuşak boyunca kralın lehine işlemiş, fakat süreç içinde kaçınılmaz olarak krallık ailesinin içinde ayrı kralların türemelerine yol açmıştır. Farklılıklardan çok rekabetler çatışmalara neden olmuştur, ama bunların amacı krallığı parçalamaktan ziyade, kralın büyüyen hizmetkâr ordusunu tanıdığından daha fazla özgürlük sağlama niyetidir. Fransa savaşlarını her tabakadan uyruklar arasında popüler hale getiren İngiltere kralları, sonunda Fransız krallığına ve hanedanına kendilerine ait olarak gördükleri rollerle derinlemesine bağlı kalmaya devam etmişlerdir. Bunlar için savaş, bazen uyruklarına gözüktüğü ve daha sonra efsanelerin işlediklerinin tersine, hiçbir zaman ulusal bir dava haline gelmemiştir. İngiltere savaşın sıkıntılına ancak akın ve yağmaların ulaştığı kıyı bölgeleriyle, karşılığa uğrayan sınır bölgelerinde doğrudan maruz kalmıştır. Savaş Fransa'da cereyan etmiş ve Fransızlar tarafından yazılmıştır; bunların en seçkini olan Jean Froissart, Hainaut kökenlidir. Bu ünlü şair ve roman yazarının eserlerinde savaşın tarihi, gövayeliğin geçişini özmeye

andığı bir ağlama duvarı haline getirilmiştir.

Birbirlerini izleyen İngiliz kral kuşaklarının savaşı yeniden canlandırdıkları uzun dönem boyunca, bu durumun İngiliz toplumsal ve siyasal gelişmelerinin üzerinde derin etkiler yapmış olması muhtemeldir, fakat bu kadar çok unsurun işe karıştığı bir ortamda savaşın olaylar üzerindeki kesin etkilerini soyutlamak güçtür. En önemli sonuç İngiliz kralının Calais hariç (İngilizler tarafından 1347'de alınmıştır), Fransa'daki tüm toprak parçalarını kaybetmesi ve bu durumun artık Fransa kralı için bir zafer olmasıdır. En vahşi vassalini kapı dışarı etmiş ve devletine yeni topraklar eklemiştir. Aynı zamanda, savaşın son aşamalarında hem krallığını vergiye bağlama, hem de sabit bir orduyu muhafaza etme araçlarını oluşturmayı başarmıştır. Bu ona krallık içinde, önceden hiç görülmemiş yönetim gereçleri sağlamıştır. Aziz Louis'nin krallığı savaşa hazır bir devlet haline dönüştürülmüştür. Genişleyen krallık topraklarının yönetimi daha az karmaşık bir görev haline gelmiştir. Krallık iktidarının bir bölümünü artık feodal vasallarıyla değilse bile, hukukçular, memurlar ve ordu komutanlarıyla paylaşmak durumundadır. Kendilerine arpalık (*apannage*) verilen prensler rahatlatılmış veya kendi hanedanlarının uygun bir şekilde genişletilmesiyle, krallık tarafından özümlemlenmişlerdir, fakat bu bölgelerin desteğini almak isteyen kral, eyaletlerin ayrıcalıklarını cömertçe teyid etmiştir. VII. Charles'ın (1422-61 arası kral) muaffer monarşisi artık IV. Philippe'in yönetim tarzının basit bir islahı değildir. İngiltere kralı krallıktan dışarı atılırsa bile, IV. Philippe'in elde etmek için bizzat kan döktüğü Flandre eyaleti, hâlâ krallık denetiminin dışında kalmaktadır. Fransa geç tarihlerde aralıklı istila, yağma, saldırı ve askeri harekâtlardan ızdırap çekmiştir. Fransa her şeyden önce Avrupadaki öncelikli konumunu kaybetmiştir. Fransa ile Papahğin ittifakı 13. yüzyılda Fransa krallarına çok iyi hizmet etmiş olmakla birlikte, Büyük Kopuş esnasında laik dostlarının sağladıklarına nazaran Hristi-

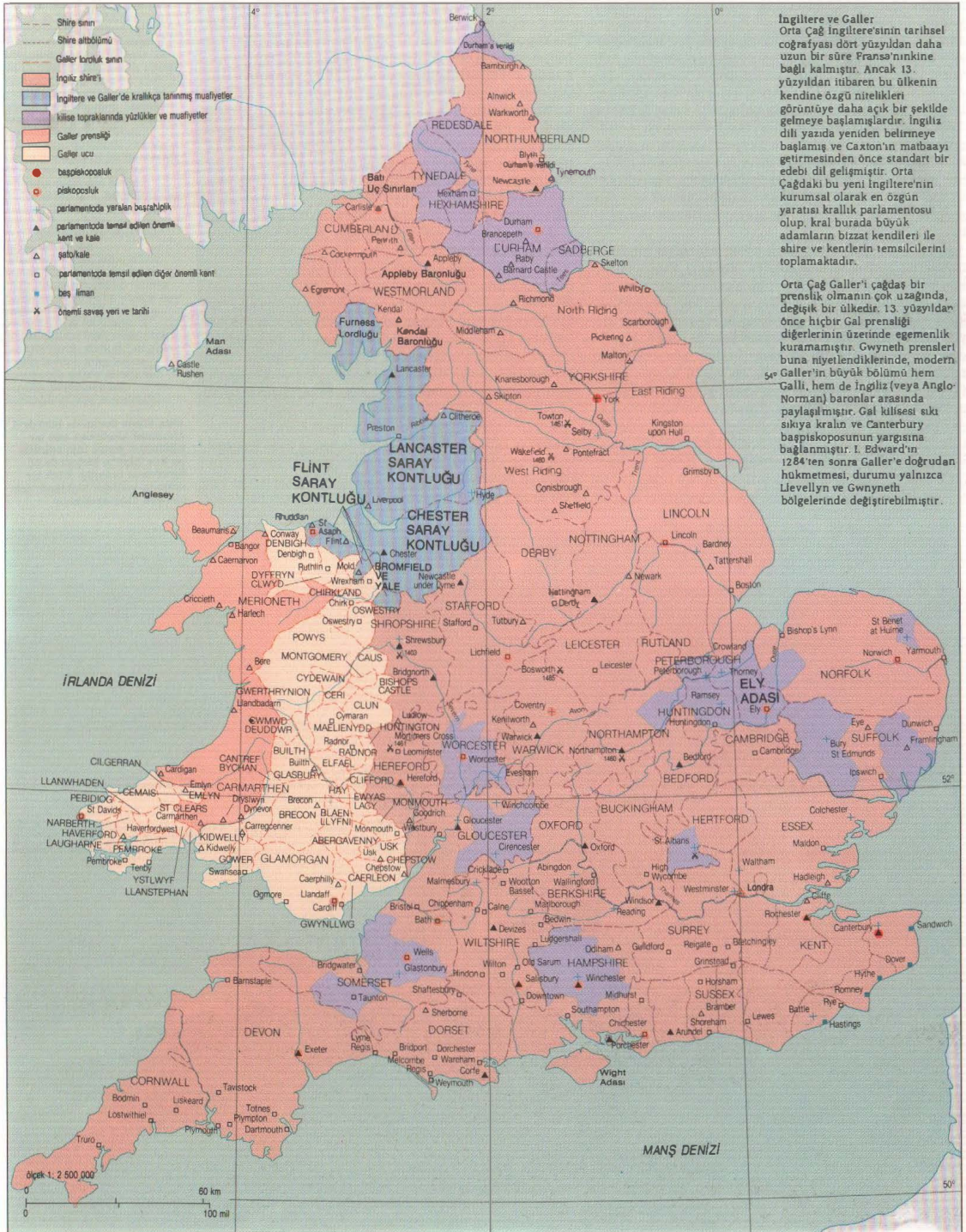

yanlığın daha az yardım etmesine yol açmış ve Rönesans Papalığının belirmesiyle Fransız Kralları özel desteklerden mahrum kalmışlardır. Demek ki savaş yıllarının Fransız krallığı üzerinde derin etkileri olmuştur. Savaş, düzensizlik, bozgun ve parçalanma deneyi, Valois hanedanının yegâne süreklilik garantisi olarak kalmasına yol açmıştır. Bu hanedanın temsilcilerinden ancak birkaçı kişisel olarak sorumluluklarını taşıyabilecek güçte olmuşlardır, fakat Tanrı Jeanne d'Arc'ı göndererek zavallı VII. Charles'ın Reims'de taç giymesini (1429) sağlamak üzere karışınca, hanedana karşı Fransız sadakati yeniden canlanmıştır. Tanrının erkek bir varis göndereceği inancı bundan böyle krallığın ayakta kalmasını garanti etmiştir. Savaş tarafından yaratılan Fransız ulusu değildir; krallığın hanedana bağlı olduğu ilkesi galip gelmiştir. İngiltere açısından, Fransa ile savaşın salanıtıda bi-

Yukarıda solda. Feodal soyluluk Paris surlarının önünde: Batı Avrupa olaylarını ve özellikle 1315'ten 1400'e kadar İngiliz-Fransız savaşını kapsayan Froissart'ın Kronikler'inden bir minyatür.

Yukarıda. Calais iki yüzyıldan daha uzun bir süre İngilizlerin elinde kalmış ve 16. yüzyılda, bu çizim yapıldığında, Fransa'da İngilizlere bırakılmış tek toprak parçası haline gelmiştir. Resim tahkimatı, liman cephesi ve liman kanalının dar girişiyile kentin Orta Çağ'daki görüntüsü hakkında iyi bir izlenim vermektedir.

Solda. Jeanne d'Arc'ın Yargılanması'nın bu Latince metni, onun hayatı ve yaptıkları hakkında tarihçilerin elinde olan yegâne hukuki bilgi kaynağını sağlamaktadır. Resimlendirilmiş bağharı olayların temsili bir gösteriminden ibaret olup, kayıtların mahkemece günlerce onunla birlikte olan kâtipler tarafından kopya edilmiş olmalarına rağmen, gerçeğe tekabül etme iddiasını taşımamaktadır.

İngiltere ve Galler
 Orta Çağ İngiltere'sinin tarihsel coğrafyası dört yüzyıldan daha uzun bir süre Fransa'ninkine bağlı kalmıştır. Ancak 13. yüzyıldan itibaren bu ülkenin kendine özgü nitelikleri görüntüye daha açık bir şekilde gelmeye başlamışlardır. İngiliz dili yazıda yeniden belirlemeye başlamış ve Castron'un matbaayı getirmesinden önce standart bir edebi dil geliştirmiştir. Orta Çağ'daki bu yeni İngiltere'nin kurumsal olarak en özgün yaratısı krallık parlamentosu olup, kral burada büyük adamların bizzat kendileri ile şhire ve kentlerin temsilcilerini toplamaktadır.

Orta Çağ Galler'i çağdaş bir prenslik olmanın çok uzagında, değişik bir ülkedir. 13. yüzyıldan önce hiçbir Gal prensliği diğerlerinin üzerinde egemenlik kuramamıştır. Gwyneth prensleri buna niyetlendiklerinde, modern Galler'in büyük bölümü hem Galli, hem de İngiliz (veya Anglo-Norman) baronlar arasında paylaşılmıştır. Gal kilesi sıkı sıkıya kralın ve Canterbury başpiskoposunun yargısına bağlanmıştır. 1. Edward'ın 1284'ten sonra Galler'e doğrudan hükmetmesi, durumu yalnızca Llewellyn ve Gwyneth bölgelerinde değiştirebilmiştir.

raktığı sonuçlardan biri de İskoçya krallığının ikinci yarısında, İskoç hükümetini birçok kereler kendi arzusunun göre ayarlamıştır, fakat kendi çözümlemelerini kabul ettirmede görünüşte başarılı olmasına rağmen, iktidarının hayali olduğu ortaya çıkmıştır. Torunu III. Edward (1327-77 arası kral) da kısa bir süre İskoçya'ya egemen olmaya çalışmış, fakat İskoçya üzerindeki bu cinsten İngiliz emellerine karşı, kendi işlerini kendileri yönetmek isteyen İskoçların direnmeleri ortaya çıkmıştır. Bu direnme esnasında İskoçlar, Avrupa'nın diğer küçük "ulusları"nın kendilerini hanedan imparatorluklarına dahil etmek isteyen girişimlere karşı sahip oldukları zihniyetin benzerini göstermişlerdir.

Ancak, İskoçlar 1300'lerde iyice oturmuş bir ulus meydana getirememektedirler. Kralları yalnızca bir kuşak önce Norveçlilerden Highlands ve Adaların egemenliğini alabilmiştir. Krallığın gücü kıyı ovalarıyla, kuzeyde Perthshire ile güneyde Borders vadilerinde yok olan, Clyde ile Forth arasındaki dar toprak şeridiyle sınırlıdır. Bu ülke 12. yüzyılın başında feodal bir monarşi haline dönmüş ve en güçlü kralı olan I. David (1124-53 arası İskoçya kralı) güney sınırlarını geçici olarak Northumbria, Cumbria ve Ribbles'e kadar Lancashire'i kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu ihlaller doğal olarak İngiliz kralını misillemede bulunma konusunda tahrik etmiştir. II. Henry ve Jean (John) tarafından kazanılan zaferlerin her ikisinin sonunda İskoçların kralı İngiliz kralına biçimsel olarak

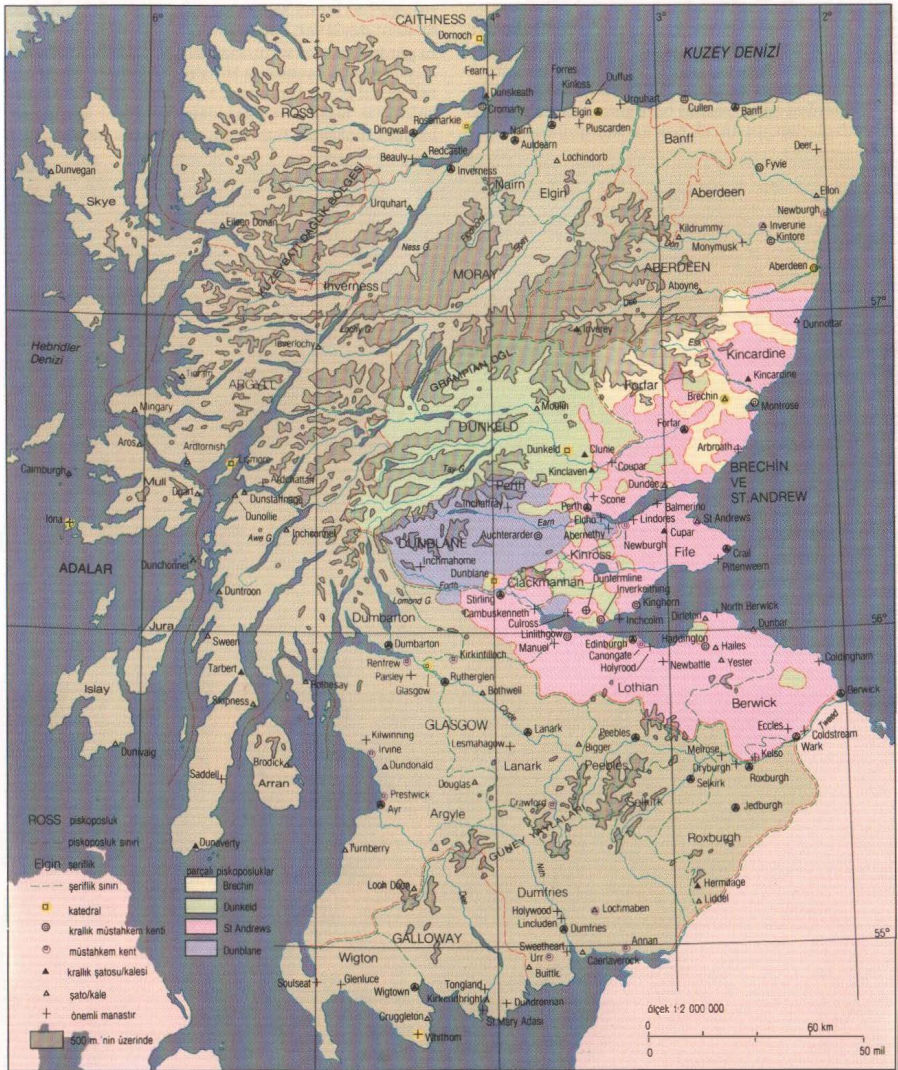
boyun eğmiş, bu da I. Edward'ın İskoçya üzerindeki egemenlik taleplerinin tabanını oluşturmuştur. İskoç piskoposlukları, onları kendine bağlı Kilise eyaletinin bir parçası haline getirmek isteyen York başpiskoposunun niyetlerinden korumak üzere, Roma'yla özel ilişkiler kurma ihtiyacını duymuşlardır. Birçok İngiliz baronu Güney İskoçya'da topraklara sahip olmuşlardır. I. Edward rolünü tanımlama ve pekiştirmede çok ateşli davranmasaydı, iki krallığın kaynaşma tasarısı iyi yönde gelişecekti. Fakat İskoçlara karşı olan katı tavrı, onlarda bir saldırıya uğrayacakları duygusunu uyandırmıştır. Robert Bruce (1306-29 arası kral) İskoçlara etkin bir öneri sununca, onlar da İngilizleri dışarı atma ve bağımsızlık geleneğini pekiştirme şansını kaçırmamışlardır.

İskoçya güneyde üslenmiş olan İngiliz krallarından çok uzaktadır; askeri maceraların ödülleri peşinde olan İngiliz baronlarını cezbedemeyecek kadar da fakir bir ülkedir. Fransa ile olan savaşlardan çok daha fazla çıkar umulmaktadır. Fransa ile olan ittifakına çivilenmiş olan İskoçya, zayıflığına rağmen savaşını sürdürebilecek durumdaydı. Yeni Stewart hanedanının saltanatı döneminde (1371), St. Andrews (1472) ve Glasgow'daki (1492) kendi başpiskoposluklarıyla ve kendi üniversiteleriyle (St. Andrews kuruluşu 1410, Glasgow 1451, Aberdeen 1495), İskoçya hâlâ fakir olmakla birlikte, İngiliz egemenliğine direnme arzusu-na veya yeteneğine sahipti. İskoçya İngiltere ile, ancak kendi protestan kralı I. James'in güneydeki tacı

Alfira. Eileen Donan'da 1220'de II. Alexander tarafından eski bir tahkimatın yerine inşa ettirilen bu kale, Skye'in karşısında Orkney adasının birleştiği kritik bir noktada, krallığın Highlands'daki varlığını kanıtlamaktadır.

İskalya, Şimdi oldu gibi Orta Çağ'da İsköçler Alçak Bölgelerinde daha yoğun bir şekilde yerleşmişler. Sınır bölgelerinde karışıklıklar, 14. ve 15. yüzyıllarda aralıksız olarak savaşlara sahne olan bir alan yaratmıştı, feodal baronlar bu alanda sınırlı olarak, 1249'da İsköçler tarafından bölgeye hakim olan bir sınıp geçirmişlerdi. Hemen aynı tarafa Norveç İmparatorluğu'ndan parçalanması, İsköç kralını Highlands ve Adaların doğrudan hâkimi haline getirmişti. Fakat Orta Çağ İsköçya'sı kralın tüm kalelerinin bulunduğu ve kilise, kent ve şeriflerin yoğunlaştıkları orta bölge tarafından oluşturulmuştur. İsköçya'nın siyasi bağımsızlığı İngiltere'ye karşı olan bir savaşta, tutufakla birleşen kraliyet ve baronlar onu doğu kıyası İmanların denizi yollarına açtı tutmasını gerçekleştirmişti. İngilizlerle olan savaşın sürüp gitmesi, İsköçlara İngiliz fethine karşı koyma konusunda doğru güven ve onaylar boyunca kendi kurumlarını etmişlerdi.

1603'de miras yoluyla elde etmesi sonucunda birleşebilmiştir.

14. ve 15. yüzyıl başlarındaki tüm Avrupa ölçeğindeki bütün bu faaliyetlerinin bir sonucu olarak, küçük devletlerin dönem en güçlü kurallarına karşı büyük bir direnme yeteneklerinin olduğu açıktır, böylece 18. yüzyılda olduğu gibi Avrupa'da büyük birkaç imparatorluğun ortaya çıkması yerine tüm kıtada küçük ve çok sayıda siyasal birikimler varlığını sürdürmüşlerdir. Bu devletlerin bazıları bir kentten daha büyük değil ve bunlar bağımsızlıklarını deniz yolları üzerindeki konumlarından ötürü ve ticaretten sağladıkları güç nedeniyle koruyabilmişlerdi. Fakat devletlerin çoğu halkları için gerekenleri sağlayabilmek için yeterli genişlikte topraklara ve homojenliği sağlamak için de, ortak yasal ve dinsel kurumlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu devletlerin bazıları tek

bir hükümdarı yönetimi altında birbirlerine bağlan-
mış, ama farklı kimliklerini de bozulmadan koruya-
bilmişlerdir. Hem katıllığın, hem de Ortodoksluğu
itici gücü duva ve ibadet için yerel dillerin kullanı-
mını cesaretlendirmiş, böylelikle baş dillerden yapılan
edebiyat, bu dilleri kullanan halkları ayrı bir kültü-
rel grup olarak tanımlayarak, onları güçlendirmeye
başlamıştır. Ancak, Latin Kilisesi mensuplarının sü-
rülerinin efendileri olarak kazandıkları egemen ko-
num, süreç içinde kaçınılmaz olarak Kiliseden olma-
yanlara ulaşabilecek nitelikte başka tür imanların
meydan okumalarına maruz kalmaya başlamıştır.
Krallar ve soylular hiçbir zaman, bu dönemde oldu-
ğu kadar kalabalık ve renkli olmamışlardır, fakat baş-
arılarından en az onlar kadar gurur duyan başka
gruplar tarafından da rahatsız edilmeye başlamışlar-
dır. Bu dönem toplumsal hiyerarsilerin hâlâ saygı gör-

dükleri bir dönemdir, fakat papaların ve imparatorların da herkes gibi günahkâr olabilecekleri kabul edilerek insanlığın ortak günahkârlığı biraz da zevkle seyredilmiştir. Artık bu zaman hakkında bir gerçek unsur vardı ve bu da iktidardan etkinliğini itibarı ülkülerden daha önemli hale getirmektedir. Bu dönem devletlerinin ancak pek azı konularının meş-

ruluğu hakkında saygı duymuştur. Özellikle İtalya'da kent-devletler, becerebildikleri her yolla sınırlarını genişletmişler ve ünvanları sonradan almışlardır. Büyük Kopuş sonrasında Hristiyan âlemi evrensel olarak kabul gören bir hakem ve uzlaştırıcıdan mahrum kalmıştır. Silâhlarla başarılamayan işler için pazarlık yapılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Hristiyan

Solda. İrlanda. II. Henry'nin 1162'de İrlanda'ya egemen olmasına olanak sağlayan fethatleri, İngiliz kralının ülkenin tümünü denetlemesine izin verecek yönde kullanılmamışlardır. Jean John'dan sonra Orta Çağ İngiliz krallarından sadece II. Richard bu yara gitmiştir. İlk İngiliz-Norman göçmenlerinin ardından çoğu da zaman içinde çıkar kayıplarına uğramışlardır. İngilizlerin İrlanda Keltleri (Gaeller) üzerindeki egemenlikleri gerçek olmaktan çok itibar olmuştur. Nüfus edibilmeyen en az mümkün olduğu kuzey ve batı bölgelerinde, Gaellerin İrlanda'sı kendi farklı kimliğini korumuş ve tedricen İngiliz alanına taşmıştır. Savaş sürekli bir durumdur, fakat Gaellerle yerli İngiliz-İrlandalılar arasındaki evlilikler bunların aileler olarak toplumlarına yol açmıştır. Ancak bu ailelerin güvenlirleri olmuş ve Dublin'de üslenen İngilizlerin geniş ölçüde gezgin yönetimlerinin yerel unsurları olmuşlardır. İrlanda parlamentosu da birçok farklı yerlerde toplanmıştır. İngiliz denetimi Dublin civarında Pale adı verilen alan ile sınırlıdır. 12. yüzyılda biçimsel olarak dört eyaletin kurulmasına karşılık, Kilise Coğrafyası çok daha kesindir. Tuam'daki hariç, sonradan atanan piskoposların çoğu Gael olmak üzere yerine İngiliz veya İngiliz-İrlandalardan olmuşlardır.

Sağda. Orta Çağın sonunda Alman imparatorluğu. İmparatorluğun fiilen, hemen hemen istisnasız Lüksemburg (1346-1437) ve Habsburg (1438-) ailelerine mensup kimseler tarafından yönetilmesine rağmen, imparatorluğun seçime yönelik formaliteleri, seçici prenslerin oylarını lehlerine verdikleri büyük prenslerin gerçek iktidarlara da ortaya koymaktadır. Seçici devletlerin tülen bölünmezlik (1356) diğer laik prenslerin miraslarını bölmelerine yol açmıştır. Aile toprakları tedricen yeniden birleştirilmiş ve ele geçirilen devletler su yüzüne çıkabilmişlerdir. Bu dönemdeki Alman devletleri mozaiği altında piskoposların ve manastırların ellerindeki malikanelerin ve imparatorluk kentlerinin ellerindeki bitişik toprakların ürünüdür. 14. yüzyılda ailelerin topraklarının parçalanması, seçkin ailelerden olanları da dahil, bireylerle diğerlerine egemen olamayacak kadar küçük iktidar olanakları bırakmıştır. Özellikle bu dönemde İsviçreli Habsburg düşmanlarını sakatlayıcı birçok yenilgiye uğratabilmişlerdir. Aynı tarihlere Alçak Ölkeler'deki çeşitli devletler imparatorluktan kopmuşlar ve Burgonya'nın Fransız düklerinin eline düşmüşlerdir. Batıda eski Burgonya kralığının parçalanması en çok Fransa kralına yarar sağlamış ve daha sonra bu çözümü, kuzeybatıda Polonya egemenliğinin Töton Şövalyeleri Tarikatının elindeki topraklarda pekişmeyle paralellik arzettiği. Ancak çevrenin aşınması Alman imparatorluğu'nun parçalanmasının habercisi değildir. Alman kültürünün, ekonomisinin ve dininin bu dönemdeki canlılığı, gevşek siyasal yapının Almanların çok işine yaradığını düşündürmektedir.

âleminin huzuru çok kimsenin elinde kalmış ve birkaç geleneksel otorite tarafından muhafaza edilememiştir. Avrupa çok karmaşık ve grift bir siyasal toplum haline gelmiştir.

Petrarca: İlk Hümanist

Petrarca yaşadığı çağda bir şair ve yazar olarak ün kazanmıştır. Siyasal açıdan önemli birçok kimsenin çevresinde bulunmasına ve onlar için danışman, müzakereci ve sözcü olarak hareket etmesine rağmen, hiçbir önemli kamu görevinde bulunmamıştır. Buna karşılık, onun tarihsel önemi, tamamen kendi karakterine bağımlı olarak ve hayatını nasıl kendi mutluluğu için yönetebileceği sorusunda yoğunlaşarak, bunları büyük bir tamamlık içinde özümleyen ilk insan olmasından kaynaklanmaktadır; öte yandan, bu konularla ilgili olarak ondan geriye kalan yazıların bolluğu onun hayat öyküsünün daha önce eşi olmayan bir şekilde yeniden inşa edilebilmesine olanak vermektedir. Onun yaşam tarzı o dönem için öylesine istisnaidir ki, tüm çağdaşlarını çarpmış ve o tarihten sonra onun meydana getirdiği örnek Avrupa kültürü için güçlü bir cazibe kaynağı olmuştur.

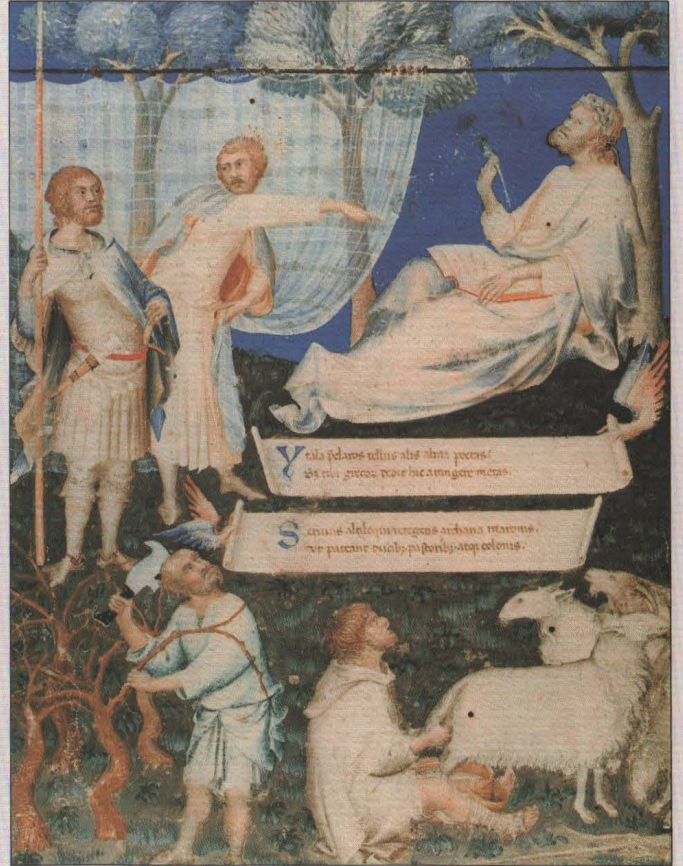
Ona gelinceye kadar insanın toplumsal yaşamı, herkesi çalışma hayatı içinde diğerleriyle işbirliğine zorlayan bir tarzda gelişmiştir. Her insan içinde doğduğu veya iradi olarak katıldığı cemaate aittir ve ona bütün gücüyle sarılmıştır. Bunun tek istisnası, sırtlarını örgütlü topluma dönerek vahşi ortamlarda yaşamayı yeğleyen münzevi keşişlerdir. Petrarca kırdan yaşamaktan ve kendi çevresiyle birarada olmaktan hoşlanmış, fakat o bir münzevi keşiş değildir. Okunacak kitaplara ve konuşacak dostlara ihtiyaç duymuştur; mektup yazmaktan ve almaktan hoşlanmış, edebiyatın değerini ve geçmişin incelenmesini savunmuştur ve kişisel nüfuzu ile yeteneklerini dostlarına ve birlikte yaşadığı insanlara hizmet etmek için kullanmıştır. Bağımsızlığına önem vermiş, fakat kendini dünyadan kopartmayı asla düşünmemiştir. Özel olarak sırf kendi için yaşama konusundaki becerisi, özel bir gelir sahibi olmasına bağlı değildir. Babasının bıraktığı miras, ona sadece öğrenimini tamamlarken boş zaman sağlayabilmiştir. Petrarca'nın babası Floransalı bir noter olup, Dante'yle aynı zamanda, 1302'de Kara Guelf partisi tarafından sürgüne gönderilmiştir, böylece Petrarca da kendini evinden kovulan bir insan olarak hissetmiştir. Bu, onun birçok çağdaşının tersine, toplumsal ve siyasal eğilimlerin dışına çıkmasına yol açan belirleyici etken olmuştur. O çağın en ünlü üniversitelerinde (Montpellier ve Bologna) bir hukukçu olarak eğitilen Petrarca, hukuk yerine daha çok edebiyata açık olmuş ve hayatını kazanmak zorunda kalınca, Avignon'da elyazması kopyacılığı yapmıştır. 1330'da evinin rahibi olduğu büyük Romalı kardinal Giovanni Colonna'nın korumasını kabul etmiş ve bundan sonra Lombez, Piza, Parma ve Padua katedrallerinden kendine gelir tahsis edilmiştir. Bu cins görevler büyük din adamlarının hizmetindeki kişilere verilmekte ve onlara herhangi bir rahiplik görevi yüklenmemektedir. Petrarca örneğinde istisnat olan nokta, onun birkaç yıl içinde Avignon'daki koruyucusundan ayrılarak, Kilise içindeki üstlerinin yardımlarıyla kendini edebiyata vermesidir. Böylece, onun özel bir hayat sürdürebilmesi aslında, onun ailesini sürgüne gönderen yeni İtalyan kentinin gelişmesine, Avignon'daki Papalık sarayına ve edebiyat ile bilginin değerini takdir eden aydınlık kafa Kilise prenslerinin koruyuculuklarına çok şey borçludur.

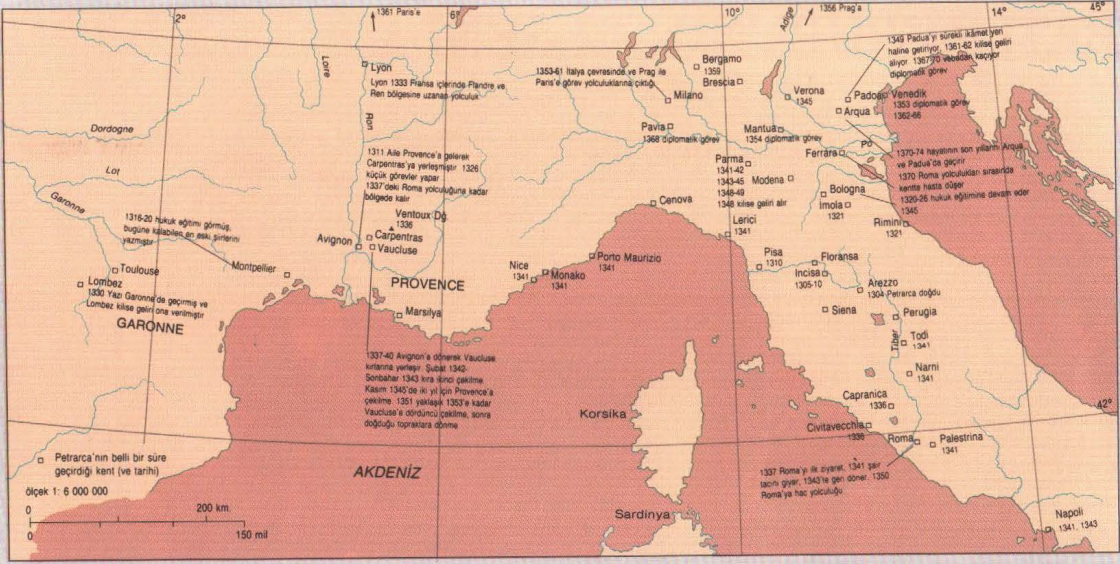
Petrarca kendini bütünüyle bilgiye adanmıştır. İlgisini büyük Latin yazarları Cicero ve Livius üzerinde

Solda: Altichiero tarafından yapılan minyatür portre Petrarca, önünün karşılığı olarak bir portre sahibi olmak isteyip, hayatıyken resmi yapılan, bilinen ilk Orta Çağ insanıdır. Altichiero gairin ölümünden kısa bir süre sonra Francesco da Carrara için renkli bir fresk portre yapmıştır, fakat bu çok bozulmuştur.

Aşağıda: Simone Martini'nin Petrarca'nın *Vergilius*'una yaptığı resimlerden. Petrarca'nın başlıca düşünsel merakları Roma eserleri üzerinde yoğunlaşmıştır, fakat çağdaş sanatı ve özellikle de kendi *Vergilius*'u için 1338 civarında bizzat kendi verdiği ayrıntılı talimatlara göre, bu ilk sahife resmini yapmış olan Martini'nin eserini de takdir etmiştir. Bu metin aslında babasına aittir ve Petrarca onu serbestçe şerhetmiştir.

Yukarıda, Harita Petrarcha'nın seyahatlerinin sırasını açıkça ortaya koymaktadır. Bu yer değiştirmeler esas olarak Alplerin kuzeyinde ve dar bir enlem şeridi içinde gerçekleşmiştir. Yoğun mektuplaşmasından hareketle, bu yer değiştirmeleri yıl be yıl saptamak mümkündür. Uzun süreler boyunca farklı yerlerde yaşamak konusundaki becerisi, meslek mensupları arasında olduğu kadar aristokrat kişiler için de hareketliliği teşvik etmiş olan Orta Çağın hayat koşullarını yansıtmaktadır. Petrarcha örneğinde ise, bu hareketliliğin zıddında, hep kendine ait sürekli bir eve sahip olma arzusu, hep kitaplarını koyabileceği ve bahçesine bakacağı bir ev edinme arzusu bulunmuştur.

yoğunlaştırmış ve elyazmalar bulmak için yolculuklara çıkmış, başka bilgilerle mektuplaşmış ve eleştirel basımlar hazırlamıştır. Bütün bu çabalarıyla Petrarca, daha sonraki Rönesans araştırmacılığının öncüsü olmuştur. Üniversiteler onun zamanında, teknik konularda, hukuk, tıb, mantık veya ilahiyat alanındaki eğitim veren yerler haline gelmişlerdi, böylece edebiyat ya ihmal edilmekte ya da önemsiz bir yardımcı olarak kabul edilmekteydi. Petrarcha ile koruyucularının edebiyatı bir bilgi disiplini olarak ihya etme konusunda bir programları olmamış, ne de bu alandaki faaliyetleri meşrulaştırmanın peşine düşmüşlerdir. Ancak, bizzat kendi aşikâr tutkularını tatmin etmek için açıklamalar sunulabilirdi; onların incelemelelerinden ne denli yararlar sağladıklarının keşfedilmesi, diğerlerini de bu alanda çalışmaya ve varolanı sürdürmeye teşvik eden başlangıç itisini meydana getirmiştir. Petrarcha bilgince çabalarının dışında, Roma tarihinin incelenmesine karşı özel bir ilgi duymuştur. Bizzat kendisi ünlü Romalıların biyografileriyle, Romalı kahraman Scipianus Africanus hakkında büyük Latince epik (destansı) şiiri yazmıştır. Belki Petrarcha günümüzde yerli dilden yazdığı şiirlerle daha iyi tanınmaktadır; bu eserler Dante tarafından da bilinen bir gelecekte olup, hem Papalık sarayındaki İtalyanlar, hem de karışık İtali Provençeller tarafından geliştirilen bir edebi türdür. Ancak, Petrarcha'nın şair olarak ünü artık *Africanus*'una dayanmış ve bu eseri için, ona 8 Nisan 1341'de Roma'da Napoli kralı Robert tarafından şairlik tacı sunulmuştur.

Petrarcha'nın Roma geçmişi büyük ölçeğinde dair olan ilgisi, onu kendi döneminde Roma'yı ihya etme konusunda iştiaklı bir kimse haline getirmiştir. Papaları ve İmparatorları kente hizmet vermeye ikna etmeye çalışmıştır, eski Roma'nın bir başka heyecanlı araştırmacısı olan Cola di Rienzo'ya alışıktı; yazılarıyla Roma'nın ifade etiklerini canlandırmaya çalışmıştır. 1340'larda İtalya'ya, vatanına daha sık gelmiş ve Vaucluse'deki kır evini 1353'de nihai olarak terk etmiştir. Uzun dönemde İtalyanların Latin irkının geçmiş şanına olan ilgilerini canlandırmak üzere hâlâ

edebiyat üzerinde çalışmakta, aynı zamanda kendi çağında İtalyanlar arasında meydana gelen çatışmaları, kişisel ününün sayesinde yatıştırmak için çaba sarfetmektedir. Yaşadıkça kendini dine vermesi daha derinleşmiş, fakat kardeşinin tersine St. Bruna Tarihinine (*Chartreux*) girmek konusundaki eğilimleri izlemeyi reddetmiştir. Hayatın kendi keyfine göre yaşamması gerektiği konusundaki görüşüne sadık kalarak, dinsel ilahatçıların, katı taleplerine karşı durmuştur. Roma'nın (putatapar) geçmişi ululuğuna olan inancı onu aralarındaki dinsel inanç farklılığından çok, örneğin Cicero'ya bağlayan ortak insanlığı vurgulamaya kaygısına sokmuştur. Onu 12 yıl kadar meşgul etmiş olan sonuncu büyük eseri *De Remediiis Utrisque Fortunae*'de (1354-66) de görüldüğü üzere, din ve felsefenin manevî erdemlerine daha büyük bir vurgu konulmaktadır.

Petrarcha hem yazma, hem de araştırma ile meşgul olmuştur, fakat bir eseri bitirip ondan sonra diğeri başlayan bir insan olmuştur. Eserlerini sürekli olarak yeniden gözden geçirmekte ve yeniden ele almaktadır; bu durumda bazı eserlerini hiç tamamlamamıştır. Fakat, hayatı bütünü itibariyle dolu ve memnuniyet vericidir; Petrarcha birçok dostuna haz ve aydınlanma getirmiş ve kendi de doğada ve kitaplarda mutluluk ve bilgi bulmaya devam etmiştir; bu arada Arquà'da tekrar bir kır evine çekilmiş ve 1374'de burada ölmüştür. Lirik şiirlerinin kırk yıldan fazla bir süre için ilham kaynağı 1327'de Avignon'da gördüğü Laura olmuş ve bu görüntüye sürekli olarak geri dönmüştür, fakat ona iki çocuk kazandıran ilişkilerine rağmen, Petrarcha'nın yaşam tarzı onu yalnız bir kişi haline getirmiştir. Güçlü aile bağlarına girmemiş, cemaatlere mensup olmamış ve eserlerini devam ettirecek biçimsel çözümleri olmamıştır. Bazı üküllere bağlı olarak yaşamış ve kendini bunlara adanmış, bunların başkaları için de gerçek olmasına yardım etmiştir. Daha sonraki kültür üzerindeki etkisi bir yana, onun hayat tarzının nasıl olup da çağının yeni koşulları tarafından mümkün kılındığını vurgulamak önemlidir.

BATI AVRUPA'NIN EKSENİ

Gelenek ve 15. yüzyılda yeni büyüme

14. yüzyılda kurulan krallıkların kalabalıklığı Avrupa'ya büyük bir kurumsal çeşitlilik getirmiş, fakat uluslararası ilişkileri de karmaşılaştırmıştır. Bu bağlamda, İngiltere ile Fransa arasındaki savaş yalnızca İskoçya'nın kurtulmasına ve Flandre ve Brütanya'da olduğu gibi Fransa'nın eyaletler üzerindeki emellerinin güçlenmesine yol açınakla kalmamış, aynı zamanda savaş I. Pedro'nun üvey kardeşi Trastamaralı Enrique'ye karşı destek olmaları için İngilizleri davet ettiği ve Fransızların da Enrique tarafından çağrılarak, sonunda onu tahta çıkardıkları İspanya'ya da yayılmıştır. Zaman içinde Kastilya üstünlüğü Portekiz direnmesine yol açmış ve bunlar İngiliz desteğini sağlamışlardır. Doğuda Almanya'nın savaşın yansımalarından kaçınması, ülkenin bölünmüşlüğü her iki tarafın da burada dostluklar edinmesini önemsiz hale getirdiğinde bile mümkün olamamıştır. Savaş sırasında Avignon papalarının manevî desteği Fransız çıkarlarına iyi bir şekilde hizmet etmiştir, böylece 1378'de Kilise içinde bir uyuşmazlık ortaya çıktığında, bu durum Hristiyan âleminin bilinen doğrultularda bölünmesi ve daha sonraki seferleri sapkınlar karşı savaş verme bahanesiyle mazur gösterme yönünde, savaşan her iki ülke tarafından da utanmazca kullanılmıştır.

Bu mazeretler hiçbir zaman çok ikna edici olarak gözükmemiş ve daha başlangıçtan itibaren uyuşmazlığı giderme konusunda çabalar sarfedilmiştir, fakat bu işin başarılmasının ne kadar güç olduğu da ortaya çıkmıştır. Tamamen Kiliseye ait sorunlar belirsiz ve birçok din adamı, yapılacak ıslahatı güvenceye almadan önce birleşik bir Papalığı yeniden kurma konusunda isteksiz davranmıştır. Hatta otoritelerinin sarsılmaz olduğuna inanan her iki papa arasındaki ayrılığı kaldırmak bile yenilik ve deha gerektirmektedir. Kilise çok uzun zamandan beri Papalığın nihai kararı vermesine alışmıştır, o kadar ki, bu Büyük Kopuş'ta olduğu gibi Papalık karar veremez hale gelince, kendisi tereddütte düşmüştür. Bohemya'da Papalık otoritesinin çöküntüye uğraması, Kral Wenceslas'ın yetersiz yönetiminin kilise mensuplarının bozgun içinde kaçışmalarına neden olan sapkın dinsel kanatlara olanak vermesiyle çıkmıştır. Diğer yerlerde sapkın dinsel inançlar bu kadar kolay zafer elde edememişler ve Papalığın bölünmesinin meydana getirdiği utancın Hristiyan âlemini yapacak düzeltimler üzerinde anlaşılmaya pek fazla önem atfetmeksinin, birliği ihya etmeye zorlamasıyla, Büyük Kopuş'un açtığı yaralar sonunda tedavi edilmişlerdir. Hristiyan âleminin biçimsel birliği çok önemli olmuştur. Kiliselerin yerel farklılıkları, uygulamada, gerekli görülünce papalarla pazarlığa oturup *concordat*'lar elde eden hükümdarlar tarafından daha iyi korunmuşlardır.

15. yüzyıl tarihsel olarak büyük aristokratlarıyla, aşırı imanlarıyla, uluslararası kilisesiyle, eski düzeni geleneksel olarak canlandırışıyla aldatıcı bir elbiseye bürünmüş olarak görünmektedir. Tarihçiler görüntülerin altında, oluşmakta olan krallıkların kaba gücünü, köktenci dinsel eğitimin ilk işaretlerini, şövalyeliğe dayalı süvari yerine topçu ve piyade ile yapılan savaş, bir para ekonomisinin gerçeğini, aristokratik toprak baronları yerine ticaret ve endüstriyi keşfetmektedirler. Tarihçiler uzun süre 16. yüzyılın yeni bir

büyüme dönemi olduğunu düşünmüşlerdir. Böylece yeniliğin kıyısında sallanmakta olarak görülen 15. yüzyıl, aristokratik yönetimin silahlarının saldıncıya yönelik bir aldatmaca olmasından ötürü, hareketi ileriye götürmeyi ve hızlandırmayı reddetmesinden ötürü eleştiriyi uğramaktadır. Bu bakış açısından Orta Çağın şövalyelik görüntüsü altında yaşayan Burgonya dükü ve Cumhuriyet dönemi Romalıları gibi yazmaya, düşünmeye ve yaşamaya gayret eden Floransalılar ve her ikisi de kendi çağlarının gerçeklerini karşılama konusunda ne denli yetersiz olduklarını ortaya koymaktadırlar.

14. yüzyılda Avrupalıların büyük kısmı bu cinsten uzun ve ızdırap veren düzensizliklerden öylesine çekmişlerdir ki, bunların çoğu Papalığın evrensel Kiliseyi yeniden kurması (1417) veya 1492'da VII. Charles'in Reims'de taç giymesiyle Fransa için yaptıkları gibisinden, alışılmış meşrutiyeti yeniden sağlayan hareketleri alkışla karşılamışlardır. İmparatorlukta da taht Lüksemburglu Sigismund'dan (1411-37 arası imparator) Habsburglu damadı II. Albert'e (1438-39 imparator) ve sonra da yüzyıllar boyu sürecektir (1439-1806) Habsburglara geçince, seçimin çok meşruiyet ön plâna geçmiştir. Doğuda Jagellonlar Polonya-Litvanya'ya yeni bir güç vermişler ve Macaristan ile Bohemya'yla hanedan yolundan birleşme olanağını yaratmışlardır. II. Murad döneminde (1421-51 arası sultan) Balkanlarda Osmanlı gücünün yeniden canlanması, insanlara İstanbul'un kaderi konusunda hemen endişe ilham etmemiş ve kent 1453'te Sultan II. Mehmed tarafından fethedilince, bu durum Avrupa-ların kendi işleriyle uğraşmalarını engellemiştir. Bunların yeterli kadar dertleri vardır ve yeni bir düzen bulmak için umutsuzca çabalamaktadırlar. Avrupalıların başarı düzeyleri inşaat, resim ve heykelleyle ölçülebilir. Siyasal açıdan ise, aydınların örneğin Bâle Ruhanî Meclisinde (1431-49) formül edilenler gibi ıslahat programlarına karşı daha az ilgi duymaktadırlar. Buna bağlı olarak da bir tek kimsenin egemenliğiyle birçok rakip ülkenin aynı aristokratik yönetim altında toplanabilirliği hakkındaki formül karşısında da pek endişe duymamaktadırlar. İngiliz-Fransız savaşlarından sonra, Fransız kralı kendi ülkesinde barış ilân edince, paralı askerler doğal olarak başka yerlerde iş aramışlardır. Diğer devletler de kendi güvenlikleri için kendilerini disipline sokmaya çalışmışlardır. 1494'ten sonra İtalya'da başlayan uluslararası savaşları, muhteris kralların kendi evlerinde barışı zorla kabul ettirmeye başlamalarının Avrupa'nın geri kalanı için ne gibi tehlikelerle yüklü olduğunu göstermişlerdir. Ancak, hükümdarlar arasındaki savaşların daha şiddetli hale gelmesine rağmen, gözü kapalı katliamlar konusunda daha az gayret, savaş denetim altına alma konusunda daha büyük şans ve gerçekte, diplomasi yoluyla bu savaş bütünüle durdurma konusunda olanakların meydana geldiği de muhtemelen doğrudur. Kentler top atışına direnecek şekilde inşa edilen yeni kitesel surlar ve kalelerle korunmaktadırlar bu surlar kentsel genişlemeye izin vermek üzere, 19. yüzyıldan önce yıkılmayacaklardır. Yağmacı askerlerin dönemi kapanmıştır ve savaşın maliyeti, saldırgandan çok savunmada olana yarar sağlamaktadır. 15. yüzyılda bu gerçekler konusunda edinilen deneyler, muhtemelen insanların umutlarını yavaş yavaş hükümdarların yö-

Jan van Eyck'in (1390 civarı-1441) *Arnolfini Çifti* (*Les époux Arnolfini*, 1434) adlı tablosu. Dük İyî Philippe'nin dostu ve danışmanı olan bu ünlü ressam hayatının son 12 yılını Brugge'de geçirmiştir. Van Eyck resimlerine imza atan ilk Flaman ressamı olmuştur ve onunla birlikte Flaman resminin ünlü uluslararası hale gelmiştir.

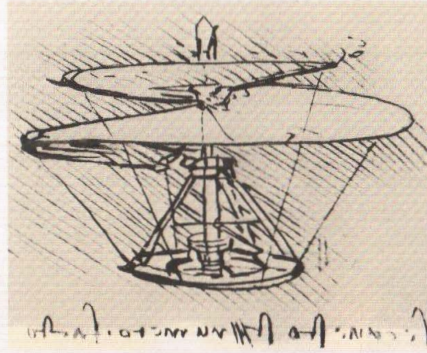

netimlerine bağlamalarına ve halklarının geleceği konusunda daha iyimser olmalarına yol açmıştır.

Barış ve prenslerle gelen inkâr edilmez üstünlükle, burada siyasal gelişmeler üzerindeki vurguyu bir miktar mazur göstermektedir. Ancak, 15. yüzyıl kültürel olarak Johann Gutenberg'e, büyük Flaman ve İtalyan ressamlarına, John Dunstable ve Guillaume Duffay gibi müzisyenlere ve Leonardo da Vinci veya Cristobal Colombus gibi egzantrik dâhilere aittir. Hükümdarların koruyuculuğu bunların girişimlerinin başarısına etki etmiştir, fakat ilham ve edindikleri teknik ustalığın siyasetten hiçbir kazancı olmamıştır; bunun tek istisnası, onların işi için esas öneme sahipmiş benzeyen saray-zenaatkar ilişkisidir. Siyasal durum bu cins becerilerden yararlanabilecek toplumlar yaratmıştır. Matbaanın Alman Rey bölgesi kentlerinde gelişmesi veya mimari, heykel ve portre ressamlığının 15. yüzyılın başında Siena veya Milano yerine Fransa'da "canlandırılması" sadece bir rastlantı değildir. Matbaanın başarısı prenslerin buralarda pek önemli olmadıklarını kanıtlamaktadır. Basılı kitap, broşür ve resimlere karşı "kitlesel" talep önemli miktarda olmuş ve bundan sonra artık okumuş "kitleler" in kalabak oldukları yerlerde matbaa bir ihtiyaç cevap vermiştir. Tersine, bu cins toplumlarda denizciler ve hayalçiler, kendilerine kumarbazlar bulamışlardır. Ne Cenovahlılar, hattâ ne de İngilizler Columbus'un keşiflerinden herhangi bir yarar sağlayamışlardır. Bu dönemde Avrupa'nın en büyük güçlerinden biri, benzer olmalarına rağmen bileşimleri bakımından farklı olan siyasal birimlerdir. Avrupa kültürünün çeşitliliği onun en can sıkıcı niteliklerinden biri olduğu kadar, güç kaynaklarından biri olarak da ortaya çıkmıştır.

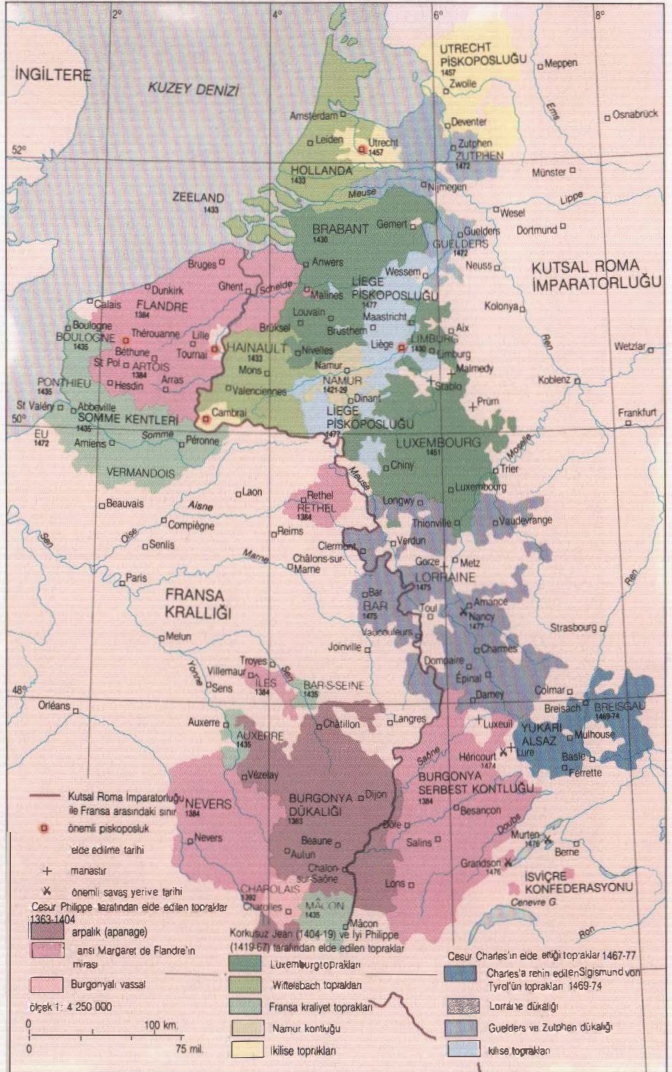
Avrupa'da yeni bir varlık: Burgonya

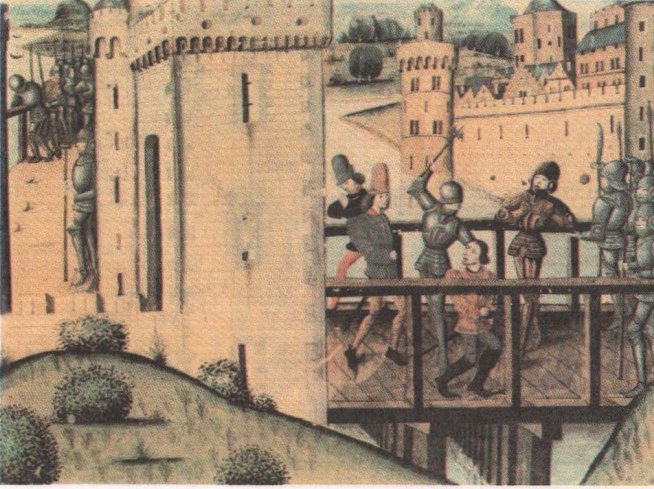
Bu dönemdeki aristokratik yönetime yönelik görüşteki çağrı, 15. yüzyılda ortaya çıkan siyasal yenileşmenin derecesini gözardı etmemize izin vermektedir. 15. yüzyıl ortasında Avrupa'nın en göze hitab eden hükümdarları hiç tartışmasız Burgonya dukeleridir. Ancak, Burgonya onların iktidarlarının asıl üssü değildir ve Fransa krallığı içindeki dük ünvanları onların egemen karakterini tam anlamıyla temsil etmemektedir. Bu dükler Fransız krallık hanedanına mensup gerçek aristokratlardır ve her kuşakta aristokrat prenseslerle evlenmişlerdir, fakat onlar da önemli islahatçılar olmuşlardır. Burgonya dukelerinin talihi, Flandre'nin mirasçısını küçük kardeşi Burgonya dükü Philippe'le evlendirmeyi başaran ve böylece Flandre'li mirasçının krallığın bir düşmanıya evlenmesini engelleyen Fransa kralı V. Charles tarafından açık hale getirilmiştir (1369). Burgonya dükü Cesar Philippe rolünü, yeteri kadar sadık bir şekilde oynamış, fakat bizzat Fransa krallığındaki olaylar, V. Charles'ın Alçak Ülkeler'e karşı beslediği nihaf emellerin gerçekleşmelerini engellemişlerdir. IV. Philippe'in siyasetini başka araçlarla yürüterek, ülkeyi kuşaklar boyunca özümleme yerine, Alçak Ülkeler Philippe'in oğlu Korkusuz Jean tarafından birleştirilmiş ve güçlü bir bağımsız devlet haline getirilmiştir. VI. Charles'ın krallığını yönetme konusundaki beceriksizliği, Burgonya dükü Philippe'e ek bir yük getirmiş, o da bunu layıkıyla omuzlamıştır, fakat ölümünden sonra oğlu Jean krallığı ele geçirmeyi düşünmeye başlamış ve VI. Charles'ın kardeşi Louis d'Orléans, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, onun bu taleplerine meydan okumuştur. Burgonyalıların ve Armagnac'ların (Armagnac kontunun önderliğindeki krallık partisi) siyasal sadakatleri krallığı bölmüştür; bunun bir

Solda. Leonardo da Vinci'nin helikopteri, bu ilk helikopter taslağına olduğu gibi (1486-90), onu sık sık havada uçma fantezilerine sürüklenmiştir.

Sağda. Korkusuz Jean'ın 1419 yılında Montreuil köprüsü üzerinde keşifleri, burada *Chronique d'Enguerrand de Monstrelet* adlı bir 15. yüzyıl ortası elyazmasında resmedilmiştir. Bu cinayet 1407'de dük Louis d'Orléans'ın katinin intikamıdır. Jean'in öldürülmesinin ilk sonucu Burgonyalıların İngiltere kralı V. Henry ile ittifak yapmalarıdır. Bu ittifak İngilizlere Kuzey Fransa'yı denetleyebilmenin yolunu açmıştır.

Solda, Burgonya düklerinin yönetimindeki Alçak Ülkeler (Hollanda) 15. yüzyıl ortasına gelmeden önce, Burgonya dükleri fazlasıyla bölünmüş bir bölge olan Alçak Ülkeler'i kendi yönetimleri altında birleştirmeyi başarmışlardır. Bu sayede, başta Wittelsbachlar ve Lüksemburglular olmak üzere, aynı şeyi yapmak isteyen birçok diğer büyük Avrupalı ailenin umutlarını söndürmüşlerdir ve bundan da önemlisi, bir kraliği yeri olarak Fransız kralının elinde bulunan, Flandre'i onlardan hıyale almışlardır. XI. Louis, Somme bölgesi kentlerini 1477'de geri almanın dışında, birleşik hale gelen Alçak Ülkeler'in Habsburglara geçmesini önleme konusunda hiçbir şey yapmamıştır. Ren ağzındaki toprakların siyasal coğrafyasını böylece değiştiren dört düğ, başlangıçta Flandre kontlarının miraslarından yararlanmak üzere evliliği kullanan üçüce yerleşik aile gelenekleri içinde iş görmüşlerdir. Fransa kralı V. Charles tarafından kardeşi Philippe'e arpalık (apanage) olarak verilmiş olan Burgonya dükü, Philippe'in karısının büyükannesinden miras aldığı Nevers kontluğu'na bitmiştir. Hanedan agüni hem Burgonya'ya, hem de Alçak Ülkeler'i kapsayacak kadar geniş bir alana atmak, son tahlilde çok da abartmalı sayılmalıdır, çünkü bu bölgeler arasındaki topraklar sonunda Burgonya cazibe alanına girmiştir. Bu kadar uğraşının sonucunda bir taç elde edememiş ve sürekli bir hanedan kuramamış olmalarına rağmen, diğer hayatları boyunca lütf olukları saygıyı görmüşler, kültür ve bilgi benzeri olmayan bir öçekte korumuş ve siyasal coğrafyada sürekli değişiklikler meydana getirmiştir.

sonucu olarak, Burgonya dükü niteliği son derece tartışmalı bir kişi haline gelmiş ve çok daha fazla bağımsız bir konuma oturmuştur. Paris'ten çekilerek kendi üssü olan Alçak Ülkeler'e geri dönmüştür. 1419'da Armagnac partisi tarafından katledilen Jean'ın intikamı, oğlu iyi Philippe tarafından alınmıştır. Philippe'in İngiltere kralı V. Henry ile yaptığı ittifak, bu krala VI. Charles'a kendi koşullarını kabul ettirme olanağını sağlamıştır. İngiliz-Burgonya ittifakı 1435'e kadar devam etmiştir. Bu ittifakın etkileri, İngiliz denetiminden yeni kurtulmuş olan Fransa cephesinde acı bir şekilde hissedilmiştir. Bu arada Philippe bu yılları, Alçak Ülkeler üzerindeki siyasal egemenliğini yaygınlaştırmak için kullanmıştır.

Alçak Ülkeler'de egemen bir güç oluşturma gayretleri, Flandre kontu olarak bölgedeki kentlilerle başa çıkabilecek kadar otoriteye sahip olabilen, iyi Philippe'in büyük büyük babası Louis ve Mâle'e kadar geri götürülebilir. Bu kont, kentlerin ileri gelenlerine halk hareketlerinin üstesinden gelebilmeleri için yardım etmekle kalmamış, aynı zamanda kırsal endüstrilerin kentlerin ekonomik güçlerini zayıflatmalarını da teşvik etmiştir. Bütün bunların ötesinde, üst bir yarığatay da kurarak (1369), artan siyasal otoritenin bütün yararlarını sunmuştur. Bu sayede yerel partikülarizmlere (kendine özgüklüklere) bir son vermiş ve topraklarında standart hukuk kurallarının egemen olmasını sağlamıştır. Kont Louis ve mirasçuları, Burgonya dükleri, beledi bağımsızlık taleplerini kendi siyasal amaçlarıyla uyumsuz nitelikte görmüşlerdir. 14. yüzyılın sonlarında Bruges'de kumaş endüstrisinin zayıflaması, düklerin tüccarlar bazı düzenlemeleri kabul ettirmelerini kolaylaştırmıştır. Tüccarlar dükün otoritesi altına girerek, kaybettiklerini aynı dükün Alçak Ülkeler'deki yarı: yetisinin artması sayesinde telâfi etmişlerdir. Cesur Philippe Fransa'daki topraklarına (Burgonya dükü, Maçon, Auxerre ve Bars-sur-Seine kontlukları) karısının büyük annesinden (öl. 1382) miras kalan Nevers'e eklemiştir. Bu miras Artois topraklarını da kapsadığından, dükün Alçak Ülkeler üzerindeki egemenliği artmıştır. Philippe 1392'de de Charolais kontluğunu satın almıştır.

Orléans taraftarlarıyla bir süre devam eden çatışma, Burgonya taleplerini Luxembourg düküğüne yönetmiştir; Burgonyalılar burada Lüksemburglu impara-

tor Sigismund tarafından desteklenen yerel aristokratik direnişle boğuşmak zorunda kalmışlardır. Ancak, Jean'ın ardılı Philippe döneminde dükalık Elisabeth von Görlitz'in miras haklarını elde edebilmiş ve Lüksemburgluları yeniden kendine bağlayabilmiştir (1451). Liège piskoposluğu da Burgonya etkisinin ağırlığını Korkusuz Jean döneminde itibaren duymaya başlamıştır, fakat Jean'ın torunu Cesur Charles Liège'gelilere karşı gene acımasız davranmak zorunda kalmış (kent 1468'de yerle bir edilmiştir) ve mirasçısı olan kız çocuk 1477'de bu prenslik-piskoposluktaki haklarından vazgeçmiştir. Daha sonraki piskoposların uygulamada Alçak Ülkeler hükümdarlarıyla işbirliği yapmalarına rağmen, prensliğin statüsü ona itibari bir bağımsızlık sağlamıştır.

İyi Philippe (1419-67 arası dük) Alçak Ülkeler'i pekiştirmek için çok uğraşmıştır; bu gayretleri miraslarından çok, direnmeye maruz kalmayan fethlere ve sertliklere dayanmıştır. 1420'de Alsas'ın halasından kendine geçmesini sağlamış, 1421-29'da Namur'u satın almış, 1433'de Hollanda ve Hainaut (Frizya ve Zeeland ile birlikte) üzerinde hak iddia etmiş ve 1430'da Brabant-Limbourg'u elde etmeyi başarmıştır. Fransa kralıyla barış yapmanın ve babasının katledilmesinin bedeli olarak büyükbaşbasın topraklarının bazılarıyla Ponthieu ve Boulogne-sur-Mer'le birlikte Somme bölgesi kentlerini geri almıştır (1435). Lüksemburg üzerindeki taleplerini başarıyla sonuçlandırmıştır. Oğlu Cesur Charles ise, Habsburg imparatoru Sigismund'a askeri yardımda bulunmasının karşılığı olarak Alsas'ı elde etmiş ve 1473-75'de Lorraine'e müdahale etmeye başlamıştır. 1472'de Guelders ve Zutphen'i güç kullanarak almıştır. Öte yandan dük, Utrecht, Cambrai, Tournai ve Théroouanne piskoposlarını da atmıştır.

Böylece dükler, Alçak Ülkeler'in çeşitli topraklarını bilinçli ve sistematik bir şekilde, tek bir senyörün yönetimi altına toplamışlardır. Eskiden parçalanmış ve karışık içinde olan bu topraklar, artık düklerin hükümlarlığı altında birleşmişlerdir. Yerel gelenekleri yok etme konusunda hiçbir girişim olmadı, örneğin Bruges (1436-37) ve Gand (1450-53) gibi kentlerin gösterdikleri direnme, gelecekte görünmüşlerdir. Anvers'in ticari olanakları 1442'den itibaren teşvik edilmiştir; Bruges'un esas olarak liman ağzının kumlarla dolmasından kaynaklanan gerilemesini artık hiçbir şey önleyememiştir. Bölgenin bütünü itibarıyla müreffeh olması, düklerin kendi malî konumlarını düzeltmelerine olanak sağlamıştır. 1455'de yıllık gelirlerinin 900.000 duka olduğu hesaplanmıştır; bu, aynı tarihlerdeki Venedig'in gelirine eşittir, fakat papaların veya en yakın rakipleri olan Milano düklerinin de üç katıdır. Dükler siyasal itibarlarının ötesinde, müzrifiler, seçkin müzik ve resim meraklısıydılar. Burgonya gücünün sonunda kalıcı bir bağımsız devlet yaratmamasına rağmen, Alçak Ülkeler'deki iktidar çekirdeği Habsburglar tarafından miras alınarak, Gand doğumlu imparator V. Charles'a (1519-56 arası imparator, Charles Quint veya V. Charles) Avrupa'ya en şaşıla günlerinde egemen olma olanağını vermiştir. Ve Alçak Ülkeler'in önder konumu ancak sonraki din savaşları tarafından, ortadan kaldırılmasa bile parçalanabilmiştir.

Batı Avrupa'da yeni bir güç: İsviçreliiler Burgonya dükü Cesur Charles askeri seferleri sırasında, sayılarının az olmasına rağmen hesaba katılmalarının şart olduğunu göstermiş olan İsviçreliiler tarafından durdurulmuşlardır. 15. yüzyıl zafelerinin çoğu Burgonyalılar aitse de, İsviçreliiler de 15. yüzyılı kendi tarihlerinin en büyük yüzyıllarından biri

İsviçre. Ancak çok büyük ölçekli bir harita, İsviçre topraklarının meşuk vadilerinin ve dağları aşan ulaşımın karmaşıklığını doğru bir şekilde gösterebilir. Bu cinsten ayrıntılara, ülkenin tarihsel gelişimine yönelik işaretlerin eklenmesi, haritanın sanatın olanaklarını zorlayacaktır. Ülkenin siyasal yapısı, onun tek bir merkezden itibaren gelişiminin sunulmasını engellemektedir.

Konfederasyonun çekirdeğini Luzern gölünün çevresindeki orman kantonları meydana getirmişlerdir. Köylü kantonlarına özgü kentlerin, özellikle de Bern ve Zürih'in kantonları katılmışlardır, üstelik Bern kendine ait bir ölçe oluşturmıştır ve Zürih bunu becerememiştir. Manastır, piskoposluk ve soyluluk gibi daha eski otoriteler İsviçre'nin gelişimini engelleyecek güçte sahip değillerdir, bu durumda Konfederasyonun başlıca düşmanları, başlangıçta Aargau konları tarafından temsil edilen Habsburglar olmuşlardır. Habsburgların 1276'dan sonra Avusturya'da daha büyük çıkarları peşinde olmaları, İsviçrelilere karşı olan muhalefetlerini güçlendireceğine, zayıflatmıştır. Orta Çağın sonlarından itibaren İsviçre fiili bağımsızlığının tanımını sağlamış, fakat artık sınırlarını en son noktasına kadar ulaştıramaz hale gelmiştir. İsviçreli çoğunluklara itibarıyla Almanca konuşmaktadırlar ve İmparatorluk içindeki siyasal gelişmeler sonucu, farklı bölgelerin ayrı ayrı gelişmelerine hoşgörüyle bakılmasından yararlanılmaktadır.

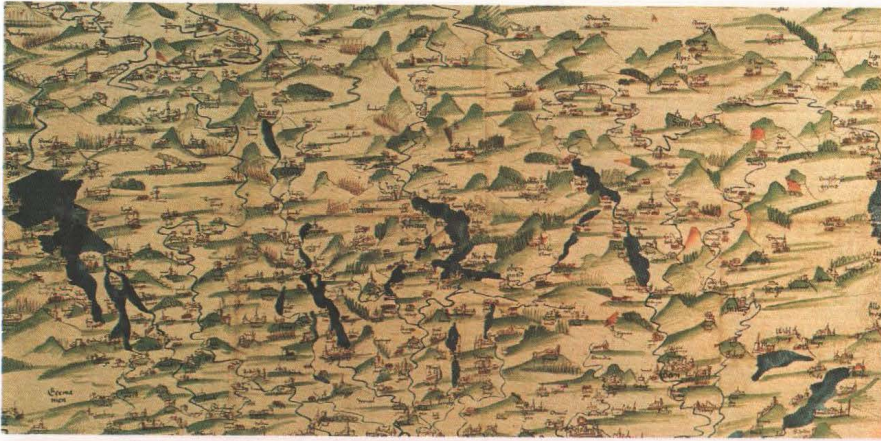
den önce, Schwyz kantonundaki özgür kişileri yargılamak üzere serf kökenli herhangi bir kimseyi atamayaacağına söz vermiş ve ölümünden birkaç ay sonra özgü orman kantonu (Schwyz, Uri, Unterwalden) bütün düşmanlarına karşı karşılıklı yardımı içeren sürekli antlaşmalarını yapmışlardır. Bir de madde ekleyerek, bölge tarafından atanmayan ve bölgeden olmayan yargıçların tanınmayacağına ilân etmişlerdir. Antlaşma açıkça Habsburglara yönelik değildir ve başlangıcı eskilere gitmektedir, fakat bu antlaşma, genellikle, İsviçre Konfederasyonunun oluşumunun ilk adımı sayılmaktadır (*Eidgenossenschaft*).

Vadi cemaatlerinin, özgür kimseler olarak yargılanma konusundaki geleneksel haklarına olan inançları ve imparatorluktan sağladıkları ayrıcalıkların ana-yasal karakteri, bu cemaatlerin İmparatorluk konusunda Habsburgların rakipleri olan Nassaulu Adolf (1297), Lüksemburglu Henri (1309) gibi kimselerden bunların teyidini istemelerine yol açmıştır, artık Unterwalden'in de katılmasıyla hepsi birinden *Waldstätte* (orman kantonları) olarak anılmaktadır. Habsburglar bu gelişmelere açıkça direnmişlerse de, kuşkusuz bölgedeki iktisatlarından vazgeçmemişler ve *Waldstätte*'ye gerçek bir siyasal gelecek şansı tanımak istemişlerdir. Habsburglar Fribourg (1277), Luzern kenti (1264/88) ve Zug'un senyörlüğünü satın almışlardır. 1315'te Friedrich von Habsburg Alman taci için Bav-yeralı Ludwig ile savaştı, Konfederasyonla bir hesaplaşma fırsatı ortaya çıkmıştır. Friedrich'in kardeşi Leopold Schwyz'i cezalandırmak üzere bir sefer planlamış ve komutanlığını da yaparak, Einsiedeln Manastırına (ki Habsburglar buranın koruyucusuydu) saldırılarının intikamını almak istemiş, bu sefer dağılırın otlatma haklarıyla ilgili, uzun sürecek bir tartışmanın çıkmasına yol açmıştır. Leopold'un ordusu Morgarten'de Schwyz ve Uri piyadesi tarafından kesin bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu olay İsviçrelilere uluslararası bir ün sağlamış ve Konfederasyonlarına Alman İmparatorluğu içinde yeni bir yer edinmelerini mümkün kılmıştır, bu konfederasyon içindeki sürekli ittifak ilk kez Habsburgların bölgedeki senyörlük haklarını kullanılmaz hale getirmiştir. İsviçrelilerin amaçlarını açık bir şekilde ifade etmeleri ve güçlü bir soylular ordusunu bozguna uğratarak gösterdikleri askerî yetenek, izleyen karışık yıllar boyunca konfederasyonun ayakta kalmayı başarmasını sağlamıştır. Aşağılanmış ama kaderlerine küsmemiş olan Habsburglar, kendi çıkarlarını peşinde koştuklarını gördükleri İsviçrelilere destek vermek zorunda kalmaktan kurtulmuşlardır. Kendi çıkarlarını pekiştirmek isteyen İsviçreli, Luzern'de St. Gotthard arasında boğmak istemedikleri konfederasyonlarının ölçeğini genişletmek ihtiyacını duymuşlardır.

Açıktır ki, bu konudaki ilk adım bizzat Luzern'in konfederasyona katılmasını sağlamak olacaktır. 1332'de burası konfederasyonun sürekli bir müttefiki olmuş ve Luzern'in bir Habsburg mülkü olmaktan çıkmasına veya konfederasyonun yasal cemaatine girebilme için kendi hukuk düzenini değiştirmesine rağmen, bu noktada ilk kez *Vierwaldstätter*'le birleşmiştir. Habsburglar kendilerine ait bir kentin düşmanlarıyla yaptığı bu garip anlaşmaya ses çıkartmamışlar ve kent 1385'e kadar Habsburglara ait olmaya devam etmiştir. Böylece kırsal konfederasyon, kenti bir müttefik bularak ve bu katılımı biçimsel hale getirmeksizin gücünü artırabileceğini kanıtlamış olmaktadır. Bundan da garip olanı, 1351'de Zürih ile yapılan ittifaktır. Bu İmparatorluk kenti 1336'de sürekli *burgomaster* olarak atanan Rudolf Brune'un eline geçmiştir. Bazı sürgün yurttaşların gayretleriyle

1350'de Habsburglarla savaşa zorlanan kent, Habsburgların yeminli düşmanı olan Konfederasyonla ittifaka girmiştir. İttifakı izleyen savaş sırasında Habsburglara ait olan Glarus ve Zug bölgeleri de, senyörlerine karşı müttefiklere katılmışlardır. 1355 Regensburg barış antlaşmasıyla bu iki bölgenin Habsburg egemenliğine iade edilmesine karşılık, Habsburglar Konfederasyonun varlığını tanımak zorunda kalmışlardır. İmparatorluk Zürih'in ittifaka girmesinin yarattığı fırsattan ötürü küçük miktarda toprak kazanmış benziyor olsa da, bu kazanım düşman tarafından isteksizce tanındığı için uzun ömürlü olmamıştır. Aynı dönemde, batıya doğru genişleyen Bern kent-devleti, İsviçreli, Luzern'e ve Bodeli vadilerindeki Bern uyruklu köylülere yardımlarını engellemek için 1353'te sürekli bir ittifaka girmeyi yararlı bulmuştur. Kendilerine ait kentsel bağımsızlık gelenekleri olan Zürih ve Bern, Konfederasyon içindeki paylarına çıkarıcı bir açıdan bakılmışlar ve Habsburglara da köklü düşmanları olarak görmüşlerdir. Ancak 1382'de Bern, Konfederasyon tarafından Habsburgların akrabası olan II. Rudolf von Keburg-Burgdorf'a karşı yapılan savaşa yardıma davet edilmiştir. Bunun sonucunu olarak Bern toprakları kuzeyde Habsburg topraklarıyla bitişik hale gelmiştir. 1385'te Luzern'de fırsattan yararlanarak Habsburg topraklarından kendine ait bir bölge oluşturup, kent üzerindeki Habsburg taleplerini reddedince, III. Leopold senyörlüğünün tamamen yok olmaması için, etkin bir şekilde müdahale etmenin zamanın geldiğine karar vermiştir. Dört orman kantonu Haziran 1386'da Sempach savaşında Leopold'un ordusunu yenmişler ve kendini de öldürmüşlerdir. Leopold'un kardeşi Avusturya dükü III. Albert'in komutasındaki bir intikam ordusu da Glaruslu köylüler tarafından 1388'de Nafels'te bozguna uğratılmıştır. Bern durumdan yararlanarak Habsburglara ait Büren ve Nidau'yu ele geçirmiştir. 1389'da varılan ateş-kes anlaşması 1415'e kadar sürmüştür. Konfederasyon artık müktedir bir güç haline gelmiştir ve 8 or'den (bölge) meydana gelmektedir: Schwyz, Uri, Unterwalden, Luzern, Zürih, Bern, Glarus ve Zug.

Konfederasyon hâlâ ortak kurumlardan mahrumdu ve bu yaraya merhem bulunamamıştı, fakat bir başarı ve ortaklık duygusu olmuştu ki, bu duygu izleyen yüzyılda konfederasyon savunmadaki saldıncıya geçtiğinde, onu ileriye doğru taşıyacaktı. Böylece Appenzell köylüleri St. Gall Manastırı başrahibinden bağımsızlıklarını kazandıktan sonra (1411), müttefik olarak kabul edilmişlerdir. Dört yıl sonra Bern, Habsburglara ait olan Aargau'nun İsviçre denetimine geçirilmesi eyleminde başı çekmiştir. Bu bölge, üyeler arasında bölünmeyerek ortaklaşa yönetilmiştir. Bu ortaklık duygusuna rağmen, konfederasyon üyelerinin siyasete fazla zaman ayırma konusundaki istekleri azdır. Özellikle kentlerin çıkarları vadi cemaatlerinin çıkarlarıyla çatışmıştır. Bu durumda 15. yüzyıl ortasında Zürih'in Bern'inkine eşdeğer bir kent-devlet kurma ihtirası, Schwyz ve Glarus'un direnmeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Savaşlar İsviçreli, Luzern savaşçı niteliklerini açığa çıkartarak, Fransa kralının dikkatini çekmiş ve bunun sonucu olarak, İsviçreli, Luzern kralı aracılığıyla uluslararası olaylara buluşmuşlardır. İsviçreli, Luzern kendi güçlerinin bilincine varmışlar ve bu gücü kullanmaktan hiç çekinmemişlerdir. 1460'ta Thurgau işgal edilmiş ve 1466'da Bern, İmparatorluk kenti olan ve Avusturya dükü Sigismund'un eline geçen bağımsızlığından endişelenen Mülhausen (Mülhouse) ile bir savunma ittifakı yapmaya karar vermiştir. Böylece İsviçreli, Luzern gene Habsburglarla karşı karşıya kalmışlar, Sigismund da Burgonya dükü Cesur

Solda. 1497 civarında Konrad Türl tarafından yapılan bir İsviçre haritası. Ülkenin güney-doğusu tepededir ve haritanın solunda Konstanz gölü gösterilmektedir. Her kent gerçekliğe yönelik bir niyet içinde çizilmiştir. (s.212 harita)

Charles ile birleşmiştir. İsviçre ordusunun Charles'ı 1476 Morat savaşında bozguna uğratması, İsviçreli-lerin Avrupa'nın en gelişmiş askerlerine karşı olan üstünlüklerini kanıtlamıştır. İsviçre bağımsızlığının bu belirleyici savunusu Fribourg ve Solothurn'un Status anlaşmasıyla (1481) ilâve üyeler olarak Konfederasyona alınmalarına yol açmıştır. Maxmillien'in imparatorluğu döneminde Konfederasyon Savabya Li-gasına karşı savaşmak zorunda kalınca, sonuç İmpa-ratorluk ile kartların açılması olmuş ve İsviçre'nin siy-asal bağımsızlığı tamamen tanınmıştır (1499). He-men sonrasında Bâle ve Schaffhausen Konfederasyo-na katılmışlar (1501) ve Appenzel 1513'te tam üye ol-muştur. İsviçrelielerin barışçı ünlere, modern zaman-larda onlardan hâlâ talep edilmekte olan askeri hiz-met yükümlülüğüne karşın, 15. yüzyılın İsviçreli dağ-larını anlaşılmaması güç hale getirmektedir. İsviçreli-ler bu safhada aralarında daha fazla birlik olsalardı, askeri güçlerini 17. yüzyılda İsviçreliğin yaptıkları gi-bi, kendilerini bir İmparatorluk kurmak için kulla-nabilirlerdi. Onların kanton yönetimlerinin yerel ni-teliği itibarlarına gem vurmuş ve Avrupa'ya farklı türden bir örnek sunmuştur. Günün değişen koşu-larının meydan okumaları karşısında bağımsızlıkları-nı konusunda ısrarlı davranarak cevap vermişler ve bu sayede mutlaka gerekli seslerini Avrupa'nın kar-maşık uyumuna ilâve etmişlerdir.

İtalyan Yarımadasının rakip devletleri

15. yüzyıl İtalyası, Burgonya ve İsviçre'nin tersine olarak, çok daha geleneksel tarzda kurulmuş siyasal devletlere sahip gibidir, fakat görüntüler aldatıcı ola-bilirler. Örneğin, İtalyan devletlerinin en büyük alanı kapsayan, Napoli krallığı 1130'da doğmuştur. An-cak dengeli bir süreklilik manzarası sunmanın uza-ğında kalmıştır. 1282'den sonra Sicilya anakaradan kopmuş ve Aragonlu prensler tarafından yönetilmi-ştir. 1343'ten sonra ve aşağı yukarı bir yüzyıl boyun-ca Napoli hiçbir istikrarlı yönetime sahip olamamış-tır. Önce I. Joanna tahta çıkmış, onu bir kocalar silsi-lesi izlemiş, nihayetinde taht üzerinde hak iddia eden bir sürü kişi türemiştir. II. Ladislav'ın yönetimi yük-lenmesine kadar siyasette belli bir süreklilik olmuş-tur, fakat Ladislav bir kraldan çok, bir condottieri (ma-ceracı paralı asker) önderi gibi davranmış ve o dönem-de Kilise içindeki ayrılığa bir son verme ihtiyacının gereklerini yerine getirmekle meşgul olan Roma Pa-palığı tarafından güç bir konuma sokulmuştur. II. La-dislav 1414'de aniden ölmüş, tahta kardeşi II. Joan-na çıkmış ve sonra da yine bir kocalar silsilesi Napo-li yönetimini yürütmüştür. Bu dönemde Sicilya hü-kümdarı Aragonlu V. Alfonso, eski krallığın iki par-çasını yeniden birleştirmeye niyetlenmiştir. Bu niyet 1442'de gerçekleştirilmiştir. Bu krallığın başlıca mer-kezi olan Napoli, tüm batı Akdeniz havzasına yayıl-mış olan krallık topraklarının yalnızca bir bölümü-nü meydana getirmektedir. Alfonso ölmüş, gayri meşru oğlu Ferrante Napoli'yi almış, kardeşi II. Juan ise Sicilya ve krallığın diğer bölgelerinin hükümdarı olmuştur. Ancak, İtalya'nın en büyük ve en yerleşik devleti, 15. yüzyılda fiili olarak, yönetim tarzı ba-kımından en garip ve keyfi değişimlere sahne olmuş-tur. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, burası diğer-lerine bakıma muhtaç bir yer olarak gözükmiştir. Yüzyılın sonunda Ferrante'nin yerine tahta kimin ge-çeceği konusunda Fransa ve İspanya krallarının rakip taleplere sahip olmaları, İtalya'yı yabancı egemen-liğinin kucağına atmıştır. İtalyanların Napoli hakkın-daki endişelerinin, herşeye rağmen hiç de yersiz ol-madığı anlaşılabilir.

Papalık Napoli'ye komşu devletler ve itibarı olarak

onun senyörüdür. Papalığın bir Kilise prensliği ola-rak siyasal niyetleri, birçok devletinden daha fazla değişmiştir; çünkü ömür boyu seçilmiş bir hüküm-dara bağlıdır ve bu yönetici başka yerlekedinin tersine, hanedan çıkarlarını düşünmeyerek, sürekli-lık peşinde koşmamıştır. Buna ek olarak 15. yüzyılın başında Papa, Büyük Kopuş nedeniyle, İtalyan siya-setinin dışında kalmıştır. Bu çatışmanın çözüme ulaş-masından sonra, 1417'da güçlü Colonna ailesine men-sup bir papa (V. Martin, 1417-31), Romalı aristokra-tik ailelere özgü bir biçimde devletin siyasal sorun-larını pratik bir biçimde göğüslemiştir. bu papanın Venedikli ardılı, eski bir Citeauxlu başrahip olan IV. Eugenius, böylesine bir siyaseti sürdürebilmek üze-re çok iyi bir konuma sahip olamamış, özellikle de belâ çıkarıcı gözükten Yeni Bâle Ruhani Meclisiyle uğ-raşmak zorunda kalmıştır. Eugenius Roma dışına sür-ülmüş ve kentte ancak 1444'de geri dönebilmiştir. Artık sıra, Orta Çağ Kilisesinin son safhası olan röne-sans Papalığına gelmiştir: Bu dönem on kısa, zıtlas-malı papalık saltanatına tanık olmuştur, bunların pa-palıkları döneminde, Martin Luther sahneye çıkana kadar siyasal niyetler ve gerçekte dünyevi olan amaç-lar, sıklıkla bütün diğer niyetleri ortadan sücek ka-dar ön plânda bulunmuşlardır. Papalar diğer İtalyan devletlerinin bile, zorunlu olarak hoşuna gidiyor de-ğillerdir, fakat bunlar görevlerinin yükleri bakımın-dan diğerleriyle eşit olmuşlar ve kişisel ünlere dışarı-da, Roma'ya olan saygıyı her zaman zarara uğratma-mıştır. Papaların Papalık devleti için gösterdikleri özen, İtalya'da bu makamın meşru bir ödevi olarak görülmüş ve Roma kentinin yeni binalarla ihyası konusundaki adımlar, ilhamlarını 15. yüzyıl İtalyanla-rının yeni düşünsel heyecanlarından almışlardır.

İtalyan siyasetine egemen olarak, Kilisenin konu-muna karşı olan saygıyı yeniden kazanmak isteyen 15. yüzyıl sonu papaları, arklarından pek fazla tarih-sel meşruiyet veya gelenek olmayan diğer devletler-le mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu devlet-lerin en güçlüsü ve saygı uyandırıcı Venedik'tir, fak-at Venedik geçmişte Adriyatik ve Ege'de büyüyen bir deniz imparatorluğuna sahip, soyutlanmış bir kent devleti olmuştur; Venedikliler ancak 15. yüzyılda İtal-ya'nın bizzat kendinde geniş bir egemenlik alanı ya-ratma faaliyetine girişmişlerdir. Bu kentin Ceno-va ile denizler üzerinde eskiden giriştiği yarışma onu o kadar zayıf düşürmüştür ki, 1380'de nihayet barış yapıldığında, bir sonraki on yıllık dönemde Milano'nun iktidarına gem vuracak mecali olmamıştır. An-cak, Milanoların ortaya çıkardığı tehlike o kadar açıktır ki, 1402'de dük Gian Galeazzo'nun ölümünün kendileri için doğurduğu fırsattan hemen yararlan-an Venedikliler, eskiden Carrara ailesine ait olan Padua ve Verona'yı hemen ele geçirmişlerdir. Böylece bu iş-lerin içine dalan Venedikliler kendilerini daha son-raki fetihlere hazırlamışlar ve Milano'ya rağmen sı-nırlarını 1429'da Adria kadar uzaklara ilerletmişler-dir. 15. yüzyıl Venedik'i artık İtalya'da gerçek bir güç-tür; egzotik Bizans'ın geçmişinden sıyrılarak, İtalyan siyasal yaşamının bilinmeyen, denenmemiş ve kor-ku yaratan bir olgusu haline gelmiştir. Öte yandan, birçok Venedikli deniz çıkarları yerine bu kara çık-arlarına mahkûm olmanın rahatsızlık duymuştur, fak-at *doge* Foscarini'nin belirttiği gibi, Venediklilerin terci-hlerini uzun süre İtalya dışı için yapmalarına olanak yok-tur. Venedig'in eskiden sahip olduğu güvenliğin, anaka-ranın bölünmüşlüğüne ve bunlardan hiçbirinin Vene-diğe karşı cephe oluşturma veya onun Fo vadisi veya-hut Alp geçitlerinde ticari olanaklarını kesme yetene-ğine sahip olamamalarına dayalıdır. Milanoların 14.

Bir sonraki sahfe.
Doge'nin sarayı, Venedik Sala del Maggior Consiglio 14. yüzyılın ortasında genişletilince, alttaki locaları yeniden inşa etmek gerekmiştir. Daha sonra *piazetta*'ya bakan bir balkon eklenmiş ve nihayet 1424'ten sonra sarayın cephesi San Marco'ya doğru genişletilmiştir. Sonuçta eş olmayan büyüklükte bir yapı ortaya çıkmıştır, binanın üst katı çok ince bir taş işçiliği ile temsil etmektedir; binanın farklı ritimden iki locası ile, silüet süslemelerinin adeta lâlâlmî karakteri dikkat çekicidir.

yüzyılda başarılı bir şekilde genişlemeleri, Venediğin refahının onların insafına kalması tehlikesini ortaya çıkartmıştır. Venedikliler ya eski statükoyu canlandırarak kendi denetimlerini yeniden dayatacak ya da gerilemeye razı olacaktı. Venedikliler, bilinmeyen içinde ıleri gitmenin riskini üstlenmeyi tercih etmişler ve öncelik sıralarında değişiklik yapmaya karar vermişlerdir. Özellikle İtalyan kentlerinin ve kırsal alanlarının nasıl yönetilmesi gerektiğini öğrenmek zorunda kalmışlardır, çünkü bu konudaki geçmiş deneyleri Rum ve Slav halkların yönetimiyle sınırlı olmuştur.

Bu dönemde İtalyan devletlerinin yerel yönetimleri incelenmemiş olmakla birlikte, Yarımada'da farklı tarzların egemen olduklarına inanmak için nedenler bulunmamaktadır. Farklılaşmadan daha önemli olanı, kentlerin "kendi kendilerini" yönetmelerinin her yerde güçlü merkezlerin müdahalelerine maruz kalmaları olgusudur; bunun sonucunda birçok bölgesel devlet ortaya çıkmıştır ve bu açıdan Venedik, yeni sorunları göğüsleme konusunda yalnız değildir. 12. yüzyılda uğrunda mücadele verilen kentsel özerklik hareketi hüsranla uğramıştır. Bir düzine kadar kent, olağan olarak bir hükümdar hanedanının yönetimine girmiş olan, çeşitli boyutlardaki küçük devletlerin başkenti olmuşlardır. En güçlü hanedan, İtalyan anarşisinin en büyük kentinde iktidar üzerine yapılan yarışta, rakipleri Torriani ailesini büyük farkla geçmiş olan Milanolu Viscontilerdir. Milano 4. yüzyılda bir İmparatorluk başkenti olmuş ve kentteki başpiskopos Roma'nın kuzeyindeki en güçlü İtalyan din adamı haline gelmiştir. Kentin, kuzey yönündeki İtalyan ticaretindeki üstün konumu, başarısını sağlayan başlıca unsur olmuştur. Germen kralları Milano'yu Lombardiya'daki en büyük düşmanları olarak görmüşlerdir, fakat kenti taş üstünde taş kalmayacak şekilde yıkmalarına rağmen, bu geçici bir intikamdan öteye gidememiştir. Egere sıkı sıkıya yapışmış Viscontilerle birlikte Milano, bütün kuzey İtalya'yı birleştirmeye ve sonunda da bunu büyük bir devlet haline getirmeye kararlı olarak gözükmiştir. 1385'de Visconti topraklarının tümünü kendi elinde toplayan Gian Galeazzo Visconti, Carrara, Verona devleti ve Padua'yı alarak ve Siena ile Piza gibi (her ikisi de 1399'da) Toskana kentlerinin senyörlüğünü ele geçirek, hükümdarlık alanını çabucak genişletmiştir. Konumunu açık bir şekilde teyid etmek üzere, Germen kralından "Milano dükü" ünvanını almıştır. Ancak 1402'de beklenmeyen bir şekilde ölünce, kısa süren imparatorluğu çökmüştür.

Venedik, dükalığın Filippo Maria Visconti tarafından yeniden canlandırılmasına kadar geçen süre içinde Milano'nun iktidarlarının yatışmasından kaynaklanan fırsattan yarar sağlamıştır. Gian Galeazzo güçlerini muhtemelen olduğundan fazla göstermiştir. Kuşkusuz Venedik ve Floransa gibi devletleri endişelendirerek, onların bağımsızlıklarını korumak için tedbir almalarına yol açmıştır. Milano kuzeyin birleşmesi konusunda potansiyel güç haline gelince, endişe duyulan bir tiran olmuş ve bu durumda onu savunma halinde bırakmak tercih edilen bir çözüm sayılmıştır. Filippo Maria (1402-47 arası dük) babasının devletin bir kısmını ihya etmeye kalktığında, komşuları gözlerini hemen ona dikmişlerdir. Oğlu olmayan Filippo, sonunda gelecek konusunda kayıtsız hale gelmiştir. Ancak, Milano'nun konumunun mantığı kuzey İtalyalıları tekrar bir bölgesel yönetim noktasına getirmiş ve Filippo Maria'nın ölümünden sonra, damadı büyük bir *condottiere* komutanı olan Francesco Sforza, bağımlı toprakların kendine boyun eğ-

melerini sağlamıştır. Yeni hanedan (1450-99) Yarımada siyasetinde muhafazakâr bir güç olmuştur.

Milano devletin iktidarını elinde tutmak için giriştiği bu açık artırmada, Sforza'nın başyardımcısı, Floransalı siyasetçilerin en eskisi Cosimo de' Medici olmuştur; Cosimo Floransa'nın Milano'ya karşı olan eski düşmanlığını terketmiş, zamanın değiştiğini kabul etmiş ve Milano'nun artık Floransa'nın bağımsızlığını tehdit etmediğine inanmıştır. İtalya'nın bir bütün olarak güvenliğine yönelecek daha büyük bir tehlike, muhtemelen Milano devletin parçalanması tarafından izlenecektir. Floransa da değişmiştir. 1450'de Cosimo herhangi bir resmî görevi olmamakla birlikte, siyasal hayatın en önde adamı haline gelmiştir. Gian Galeazzo'nun zamanında Floransa birkaç ayda bir, önde gelen lonca üyeleri arasından düzenli olarak seçilen ve herhangi bir bireyin aşırı güçleri elinde toplamasını engellemeyi amaçlayan komiteler tarafından yönetilmekteydi. Cosimo'nun "tiranlığı" ne engelleyici ne de baskıcı olmuştur, fakat seçilmiş komitelerin karmaşık işleyişlerinin bir Cumhuriyet hayatını devam ettirmekle kastıyla muhafaza edilmesine rağmen, onun gerçek gücünü Floransa'da herkes kabul etmiştir. Floransa'daki bu kurumsal değişimin nedenleri karmaşık ve çelişkilidir, fakat bunların arasında kent-devletin Arezzo (1384'de ele geçirilmiştir) veya Piza (1406) gibi, eskiden bağımsız olan kentler için de sorumluluk taşımaya başlaması da eklenmelidir; bu komşu kentlerin ele geçirilmeleri, savaşlarda Floransa'ya savunma kolaylıkları sağlamaları ve özellikle de ekonomik açıdan, büyük kentlin yiyecek ve ham madde taaşesini garantiye almaları içindir. 15. yüzyıl Floransa'sında meydana gelen değişimler içinde belki de en iyi bilineni, Filippo Brunelleschi'nin büyük kubbeli katedrali tamamlarken yaptığı cesur düzenleme ile Donatello ve Lorenzo Ghiberti'nin heykelleriyle, genç ressam Masaccio'nun eserlerinde görüldüğü üzere, yaratıcı enerjideki patlamadır; bu konuda Floransa'nın hümanist başkâtipleri Coluccio Salutati, Leonardo Bruni ve Poggio Bracciolini'nin bilimsel yeniliklerinden söz etmiyoruz. Hatta Floransa bu dönemde büyük bir öğrenme açlığı içinde ve insan bilincinin ulaştığı yeni bir boyutta, İtalya'nın her tarafından sanatçı ve bilim adamlarını kendine çekmeye başlamıştır. Ve geriyeye doğru bakıldığında, Floransa'nın göz kamaştırıcı başarıları o dönemde diğer İtalyanların sanat ve bilim alanlarındaki katkıları konusunda insanı körleştirmektedir. Örneğin, Gian Galeazzo Visconti tarafından planlanan ve teknik sorunlardan ötürü uluslararası bir tartışmanın merkezi haline gelen Milano katedrali, diğer İtalyanlar üzerinde derin etkileri olan carpıcı bir 13. yüzyıl yapısidir. Fakat Milano'nun talihî kararmıştır ve Floransa kendi önderliğini diğer İtalyan kültürel merkezlerinin üzerine yaymaktadır ve bunu yaparken de Kilise içindeki Büyük Kopuş ve yeniden barışma hareketi sırasında, Papalığın sanatların koruyucusu olma işlevini gayriresmî olarak sahiplenmiştir. Fakat, İtalya'nın bütün başkentleri sanat ve kültür merkezleri haline gelmişlerdir. Kendi bölgeleri üzerinde kurdukları egemenlik sayesinde zenginleşen ve hükümdarların gayretleriyle güzelleşen bu yeni kentler, aynı zamanda kuşkuyla bir sadakate sahip, uyrukları etkilemeye veya şaşırtmaya da yaramışlardır. Kısa zamanda servet edinmek için uygun koşullardan yararlanan yeni hükümdarlar, rollerinin onlara sağladığı olanakları keşfetmişler ve saraylarını kültürlü hale getirmek için başkentlerini imar etmek öncelikli faaliyetleri haline gelmiştir. İtalya'daki başkentlik yapımış bütün kentler hâlâ bu siyasetin damgasını taşı-

maktadırlar, fakat bu tavırdan en fazla etkileneni biz-zat Roma olmuştur. Bu hareketten yararlanan sonun-cu kent olmasına rağmen, papalar binaların koruyucu-su haline gelince, kendilerini kanıtlamış merkez-lerden, özellikle de Floransa'dan sanatçı ve mimar ge-tirtme becerisini göstermişlerdir ve bu insanlar artık yaratıcı yeteneklerinin zirvesindedirler.

Avrupa'nın başlıca krallıkları gölgelerinde

Eski Orta krallık alanı olan Burgonya ve İtalya'da 15. yüzyıldaki olayların çarpıcı niteliği, bu bölgenin geleceği hakkında yanlış bir kanı uyandırabilecek mahiyettedir. 16. yüzyılda bu bölge, dışarıdan gelen büyük güçler tarafından İspanya, Habsburglar ve Fransa- siyasal olarak gölgede bırakılacaktır. 15. yüzyılın sonundan itibaren büyük güçler sahneye çıkmaya hazır dılar, fakat bu yüzyılın büyük kısmı itibariyle sadece gürültü çıkartmakta ve daha fazlasını yapacak güce sahip değilmişe benzemektedirler. Örneğin, İspanya'nın sonraki gücü, 1479'daki evlilikle ortaya çıkan Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesiyle, 1492'den sonra Yeni Dünya'nın keşfiyle daha önce hiç akla gelmemiş olan Amerikan zenginliklerinin akmasına bağlı olmuştur. Avrupa henüz İspanyol üstünlüğüne hazırlıklı değildi. Sadece İngiltere kralı, yakın geçmişte Gaskonya'daki çıkarları nedeniyle, İspanya kralını tutarlı bir şekilde pohpohlamıştır. Açık ki, Sicilyalı Vesperlerden beri (1282) İtalya Aragon müdahalesi deneyini geçirmişti ve bu, bir anlamda Akdeniz siyasetindeki genel Katalan payının yalnızca bir cephesiydi. İtalya açısından, bu uyarıların en yumuşağıdır. Napoli'den ayrılan Sicilya, Yarımada için pek ciddi bir tehlike oluşturmamaktaydı. Üstelik, Sicilya'nın 14. yüzyıl boyunca Aragon hanedanına mensup kralları olmuştur, fakat bunlar kendi egemenliklerine sahip hükümdarlardı; ancak hanedanın Sicilya kolunun kökü kuruyunca (1409), Aragon kralı Sicilya'yı doğrudan yönetmeye başlamıştır. 1413'ten sonra hükümrân olan Kastilya kökenli yeni Aragon hanedanı da (V. Alfonso'dan itibaren ayrı bir kol), Akdeniz'deki eski Katalan siyasetlerini sürdürmekten çok, İber Yarımadasındaki olaylarla ilgili olmuştur. Alfonso'nun kardeşi II. Juan Katalonya'daki ve özellikle de Barselona'daki ciddi huzursuzlukla uğraşmayı yeğlemiştir. İspanya'daki işler Granada'nın fethinden (1492) önce o kadar karmaşıktı ki, İspan-

yol kralları, kral Fernando'nun olağanüstü hayatının son 20 yılında yapabildiğinin tersine, dış sorunlara çok az zaman ayırabilmekteydiler.

Almanya da 15. yüzyılda benzeri şekilde kendi sorunlarıyla haşır neşirdi. Kilise içindeki uyumsuzluğu giderme hareketinin dinsel yenilenme konusuna doğurduğu umut ve Martin Luther'in ortaya çıkardığı vahşi sevinç, Alman dinsel yaşamını daha serbest hale getirmişti, fakat prenslerin Kilisenin gayrimensur uygulamalarıyla mücadele için Papalık desteğini sağlama konusunda başarısız olmaları karşısında sert tepki gösterecek kadar da yoğundu. Alman ülkücülüğünün bir bölümü bu dönemde laik kanallara sevk edilmiş ve prens hanedanları, devlet ve İmparatorluk konusunda yoğunlaştırılmıştır. İmparator Sigismund'un Müslüman Türklerle ve Hus sapkınlarına karşı ortaya çıkan askeri güçsüzlüğü, saygın Almanlar nezdinde bir utanç haline gelmiştir, fakat uzun ömürlü İmparator Habsburglu III. Friedrich'in bütün enerjisini hanedanına ait dağıntık toprakların yeniden birleştirilmesi konusunda yoğunlaştırması nedeniyle, ıslahat projeleri hiçbir yere ulaşamamışlardır. Bu dönemde Alman prenslerinin Almanya'nın gelişmesine yaptıkları başlıca katkı, Viyana'dan (1365) ve Heidelberg'ten (1385) Tübingen ve Mainz'a (1476) kadar birçok üniversite kurmalarıdır. Bu hareketin bir sonucu olarak, Alman prensliklerinin başlıcaları kendi üniversitelerine sahip olmuş ve bu durum hemen meydana gelen etkilerinin yanı sıra, Almanlar için uzun dönemli sonuçlar da doğurmuştur.

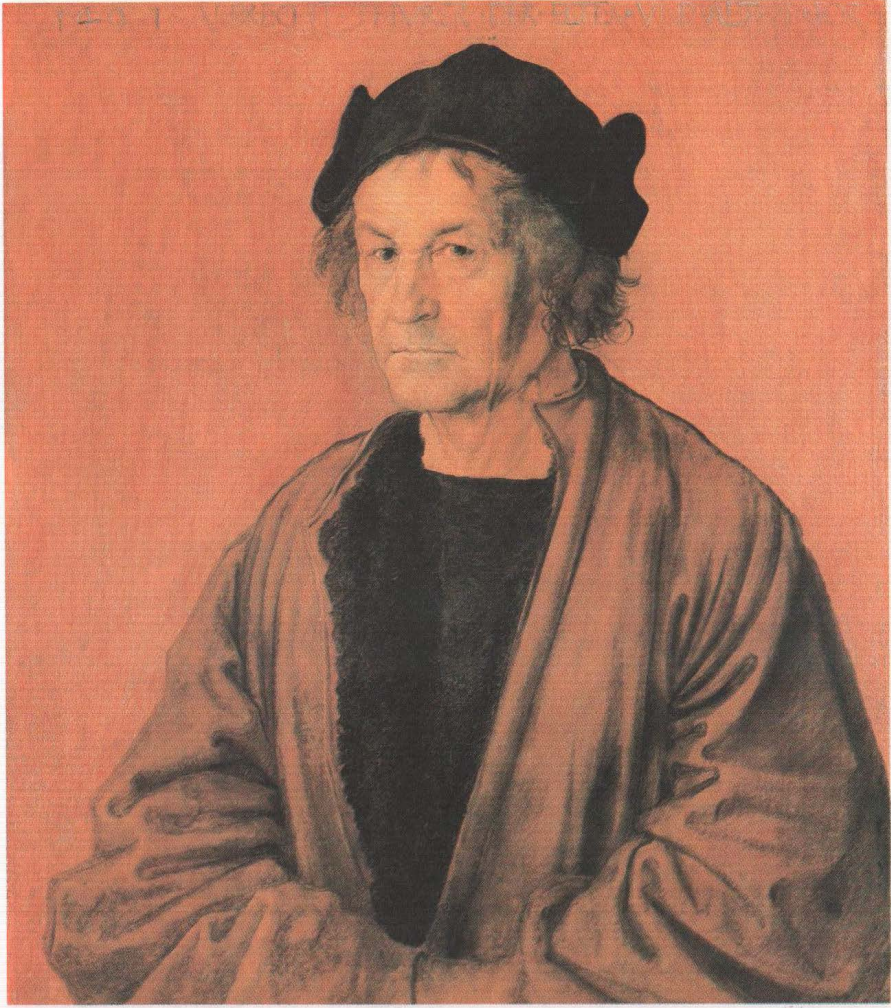
İncelemelerin doğasının köktenci bir yeniliğe sahip olmamalarına ve mezunların kendi yerel prensleriyle din büyüklerinin hizmetlerine yönlendirilmiş olmalarına rağmen, ülke çapında eğitilmiş insan sayısında ki artış ve bir düzine kadar başlıca kentte yaratılan yeni bir cinsten loncalar, kendine özgü ve tek bir Alman kültürünün çiçek açmasına yardım etmişlerdir. Ustaları ve bilginleri becerikli bir şekilde bir araya getiren matbaa, kitap sayısının artması yönünde büyük etkiler yapmıştır. Nuremberg bu dönemde Alplerin kuzeyi ile Ren'in doğusunda kalan bölgenin en büyük ticarî merkezi haline gelmiştir; bu kent aynı zamanda Leonardo da Vinci ile kıyaslanabilecek yegâne kuzeyli sanatçı olan Albrecht Dürer'in (1471-1528) doğum yeri ve okulu da olmuştur. Gene bu kentte büyük haritacılar ve coğrafyacılar bulunmaktadır; bunların buradaki varlıklarının nedeni bu insanların coğrafi keşiflerin bizzat merkezinde olmaları değil de, bunların bilinen dünyanın tümünden kitapları toplayabilmeleri ve buradan edindikleri bilgileri hazme debilmeleridir.

Fransa'nın gücü 15. yüzyılın sonunda VIII. Charles'ın 1494'te İtalya içlerindeki muazzam ilerlemesiyle çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Fakat bu tarihe gelinceye kadar, 15. yüzyıl Fransa kralları, içlerinde Burgonya ve Akitanya dükleri gibi krallığın dışında bağımsız prensler olarak varlıklarını sürdürmekte olanlarının da varolduğu vassalleriyle olan sorunlarını çözmekle uğraşmışlardır. VI. Charles'ın (1380-1422 arası kral) fizik ve psikolojik başarısızlığı, saltanatının son yıllarında düzensizliğin kol gezmesine yol açmıştır. Hattâ ölümünden önce İngiltere kralı Fransa'yı istilâ etmiş (1415) ve VI. Charles'dan sonra oğlu VII. Charles ile torunu İngiltere kralı VI. Henry'nin taraftarları arasındaki savaş, acıları uzatmıştır. VII. Charles Fransa'daki İngiliz mevzilerine yaptığı saldırılarla ve askerî gücünün niteliğini yükselterek yavaş yavaş duruma egemen olmaya başlamıştır. Bu arada, prenslerin iktidarını engellemek mümkün olamamıştır. İngiltere ile olan savaşın so-

Solda. Donato di Nicolò'nun (Donatello) (1386-1466) *Anakhtarın Teslimi* (1430 civarı) adlı çalışmasından İsa. Donatello tarafından yapılan birçok tunç ve mermer yontusu, 15. yüzyıl Floransa resmi üzerinde büyük etkilere sahip olmuştur. Eserlerinin çoğu Kilise mensubu koruyuculara yöneliktir. Eserlerindeki klasik etkilere rağmen, dönemin en büyük heykeltıraşlarında putatpar bir itihama rastlanmamaktadır.

Sağda: Albrecht Dürer'in (1471-1528) yaptığı kendi babasının portresi (ayrıntı); 1497'de yapılan bu resim üslup olarak tartışmasız bir şekilde Almandır ve ressamın kısa bir süre önce İtalya'ya yaptığı yolculuktan türetilebilecek herhangi bir etki taşımamaktadır.

na ermesi (1453), devam etmekte olan iç çatışmaların artmasına yol açmıştır. VII. Charles'ın ardılı IX. Louis (1461-83 arası kral) küçük adımlarla ilerleyerek, krallığın efendisi haline gelmeyi başarmıştır. Başlıca düşmanı olan Burgonya dükü Cesur Charles, Louis'nin doğrudan saldırıları karşısında değil de, İsviçreliyle olan mücadelelerindeki gözü kara cesareti nedeniyle çökmüştür. Louis'nin talihinin yaver gitmesi sonucu, ailesinin çeşitli kollarına mensup üyeler saltanatı döneminde ölmüşler, böylece arpalıklar hanedana geri dönmüşlerdir. Hastalıklı mirasçısı VIII. Charles (1483-98 arası kral) Fransa'nın yeniden doğan gücüyle Avrupa'yı en çok etkileyen kral olamamıştır, ama birbuçuk yüzyıllık bir aradan sonra tepki göstermek yerine siyaset oluşturma özgürlüğüne sahip ilk kral olmuştur. Bu kralın kişisel önemsizliği, kralın insan, para ve ihtiras kaynaklarının herhangi bir kişisel nitelikten çok daha ön planda olduğunu göstermesi açısından, diğer herşeyden daha fazla etkileyi-

ci bir özellik olmaktadır.

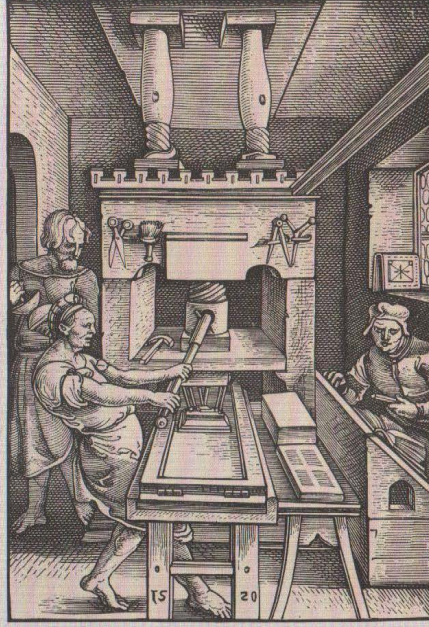
Büyük devletlerin 1494'den sonraki güçleri, 15. yüzyılda Avrupa'nın eksenini meydana getiren Orta krallık halklarının Hristiyan âlemi içinde -Kuzey Denizi'nden Akdeniz'e kadar olan toprak şeridi üzerinde oturan aristokratların, köylülerin ve kentlilerin- katkılarını gölgelememelidir. Onların başarıları bu topraklardan, her iki yandaki komşularına aktarılmıştır; bunun istisnası Osmanlıların sınır oldukları güneydoğudur. Bu halklar ne tek bir siyasal birlik oluşturmuşlar, ne de büyük siyasal güçlere erişmişlerdir; fakat Avrupa'nın Avrupa olmasına yardım etmişlerdir; kendilerinden öncelerinin eserlerini devam ettirerek, başkalarının sonradan inşa edeceklerine bir temel meydana getirmişlerdir. Onların başarılarının Orta Çağa mı, yoksa Modern Çağa mı ait olduğunu belirlemek önemli değildir. Bu halklar Orta Çağın sonunda ilham ve başarı alanlarının hiç de eksiklik çekilmediğini kanıtlamışlardır.

Matbaanın İcadı

14. yüzyılın sonlarından itibaren kâğıdın kolay el-
de edilebilir bir nesne haline gelmesiyle, bazılarının
üzerinde oyma harflerin bulunduğu tahta kalıplar
aracılığıyla büyük miktarda dinsel resim üretmek
mümkün hale gelmiştir. Bu tekniğin başarısı zenaat-
kârları yazılı metinleri çoğaltmak konusunda düşün-
meye güdülemiştir. Deneylerin, ayrıntıların verme-
nin mümkün olmadığı ilk aşamaları teker teker harf-
lerin benzeri bir kalıpta nasıl yapılacaklarını ve bun-
lar için hangi maddenin kullanılması gerektiğini be-
lirlediği kadar, baskı yüzünün nasıl olması gerekti-
ğini de ortaya çıkartmıştır. Bu alandaki yeteneklerin
biraraya getirilmesi zenaatkârları işbirliğine zorlamış
ve bu iş alanının spekülâtif karakteri hiç kuşkusuz tar-
tışmalara yol açmıştır. Baskı için hareket edebilen
harflerin muhtemel mucidi olan Gutenberg'in adı bu
atelerden birinde ortaya çıkmıştır. Tarihlendirile-
bilen en eski basılı kitap, 1457 tarihli Mainz Dua Ki-
tabı'dır. Strasbourg ve Bamberg, matbaanın 1460'tan
önce ulaştığı yegâne diğer iki kenttir; izleyen on yıl sü-
resince bu yeni icad birçok diğer Alman kentinde or-
taya çıkmış ve girişimci Alman zenaatkârları bu zena-
atı Venedik, Roma ve Paris gibi yabancı diyarlara da
götürmüşlerdir. 1500 yıllarında Avrupa'da matbaası
olan 250 kadar kent bulunmaktadır, fakat bu icad Ve-
nedik veya Nuremberg gibi, zenaatkârın becerisinden
çok, tüccarın uzmanlığının aşîkâr bir şekilde öne çık-
tığı büyük ticari kentlerde daha büyük bir başarıya
ulaşmıştır. Matbaanın hızlı gelişimi basılı malzeme-
ye karşı olan talebin ne kadar büyük olduğunu kanı-
tılmaktadır.

Elinde binden fazla ilk basılı kitaplardan bulunan
15 Avrupa kentinden 8'i Alman, 2'si İtalyan ve 2'si
Fransızdır, böylece Almanlar işi başlatanlar olarak ba-
şı çekmektedirler, ama sınır daralmıştır. Matbaacılı-
ğın, 150 matbaası olan Venedik veya 50 matbaası olan
Paris gibi merkezlerde yoğunlaşması, ticari başarı açı-
sından manüfaktürün gerçek yapısından çok, dağı-
tımın önemini yansıtmaktadır. Baskı düşüncesi, özel-
likle tahta oyma resimlerin kullanılmasıyla da çabu-
cak yayılmıştır. En eski resimli kitap olan *Edelstein*,
1462'de Bamberg'de dünyaya gelmiştir. Gravür de kul-
lanılan tekniklerden biridir ve birçok Alman kenti ile
Venedik'teki matbaalar harita basmışlardır. Çok da-
ha uzmanca kitaplar, örneğin Antik yazarların eser-
leri, veyahut Latince veya yerli dillerden İnciller, üre-
tirmeleri sırasında uzmanların katkılarna ihtiyaç gös-
terdiklerinden, çok daha farklı alıcılara karşı karşı-
ya kalmışlardır. 15. yüzyıl İtalyan bilimsel geleneği,
birkaç kente neden Yunan harflerinin kullanıldığını
açıklamaktadır. İbranice metinlerin İtalyan ve
İspanyol kentlerinde basılmaları da, oldukça uzman-
laşmış yerel bir piyasanın varlığını yansıtmaktadır.
Klasik metinlerin ve diğer okul kitaplarının çok sayı-
da Hollanda baskısının bulunması, burada başlatılan
eğitim reformlarının öneminden kaynaklanmaktadır.

Matbaacıların başarısı esas olarak, görünüşe göre
dinsel nitelikte eserlere karşı doyuma ulaşmamış bir
talebe cevap verme becerilerine bağlı olmuştur; bu

*Yukarıda sağda, Matbaacının baskı
aracının bu 1520 tarihli resmi, Parisli
matbaacı Asscheli Jodocus Badius
tarafından, basıldığı kitaplar-
da marka olarak kullanılmıştır. Bu
resim 1511'de Dürer tarafından ya-
pılan satirik bir çizimde türetilmiş-
tir; çizimde Dürerortada baskı âle-
ti olduğu halde, işleriyle yoğun bir
şekilde meşgul olan üç matbaacı-*

*yı göstermektedir.
Sağda, St. Christophe, 1423. Bu bi-
linen en eski ikinci tahta oyma baskı-
dır ve en popüler kullanım konu-
larının ilklerinden birini göster-
mektedir: satılmak üzere kâğıda
basılan aziz resimlerinin çoğalma-
sı, ucuz dinsel resim talebini kar-
şılamaya yöneliktir. Resim Bayve-
ra'daki Buxhelm'da üretilmiştir.*

Suo Reuer
no diuina
cte Marię
canonicus
Salutem et

S

recte a fan
omnis utri
cõfiteat pe
humilitatē
cum quō p
A quo qui
fiastica pre
magis dece
tate/etiā pu
bus presun
cepta trade
itaq̃ precip
patrum in l

ndissimo patri & Domino. D. B. Ze.
 iferatione presbytero Cardinali san-
 porticu. Celsus Mapheus ueronensis
 gularis congregationis Lateranensis
 nam & comendationem peroptat.

I reuerendissime pater & domine
 dixerimus quia peccatum non ha-
 bemus iuxta Iohannis apostoli sen-
 tentiam nosmetipsos seducimus &
 ueritas in nobis non est. Ideo pie ac
 a matre ecclesia institutū arbitror: ut
 q̄ sexus semel saltem ī anno propria
 rata: quo per huiusmodi confessionis
 ductori nostro reconciliari mereamur
 peccando inimicitiam contraxeramus.
 ē salutari precepto nec uos qui eccle-
 minentia insigniti estis, exemit. Cū
 t eos qui excellentiori fulgent digni-
 tiori conscientia nitere: Ceterisq̄ qui
 fidelibus non solū beneuiuendi pre-
 ce: sed etiā exempla monstrare. Tuo
 hortatu & iussu ac nō nulloꝝ alioꝝ
 oc breui scrutatoriolo aliqua congesti

a

Solda. 1478'de Venedik'te basılan Celso Maffei'nin (1425-1508) Monumentum'u. Augsburglu Bernhard tarafından çizilen tahta oyma çerçeve, elyazması süsleme tekniğini basım için uyarlamaktadır. Basım-
 da kullanılan harf karakterleri, Ka-
 tolic kütüphanelerinin tarzına göre
 (bkz. s.58) geliştirilmiş olan İtalyan
 hümanistlerinin elyazılarından
 türetilmiştir.

Aşağıda 1470 civarında Lyon'da Je-
 an de Dalle de Bresse tarafından
 basılmış olan bu oyun kartları
 58'lik bir desteğe ait olup, bu is-
 kamiller 15. yüzyıldan günümüze
 kalabilen kart koleksiyonlarının en
 önemlilerinden biridir. Matbaa bu-
 rada, başlangıçta imana yönelik
 ürünlerin tersine, ivir zivir üretme-
 ye başlamıştır.

konuda tam Kutsal Kitaplar'dan, tek sahife dinsel ko-
 nulari işleyen tahta basma eserlere kadar geniş bir
 arz içinde çalışılmıştır. 15. yüzyılda yerli dillerde ya-
 yınlanan Kutsal Kitap sayısı belki şaşırtıcıdır, bunlar-
 dan Almanya'da yapılan 18 ve İtalya'da yapılan 16
 edisyonun yanı sıra, Katalanca, Çekçe ve Holce Kut-
 sal Kitaplar da yayınlanmıştır. Ancak en büyük Kut-
 sal Kitap talebi basitleştirilmiş Latince basımlar için
 olamdır. (133 edisyondan 71'i Almanya'da gerçekle-
 tirilmiştir); bu tam doğru metinler uygun fiyatlardan
 satılmışlardır. Ticari açıdan daha düşük bir önemde
 olan yerel dilden kitap, okuma yazma bilenlere yö-
 nelmiş, ama bilgin müşterileri pek fazla çekememi-
 tir.

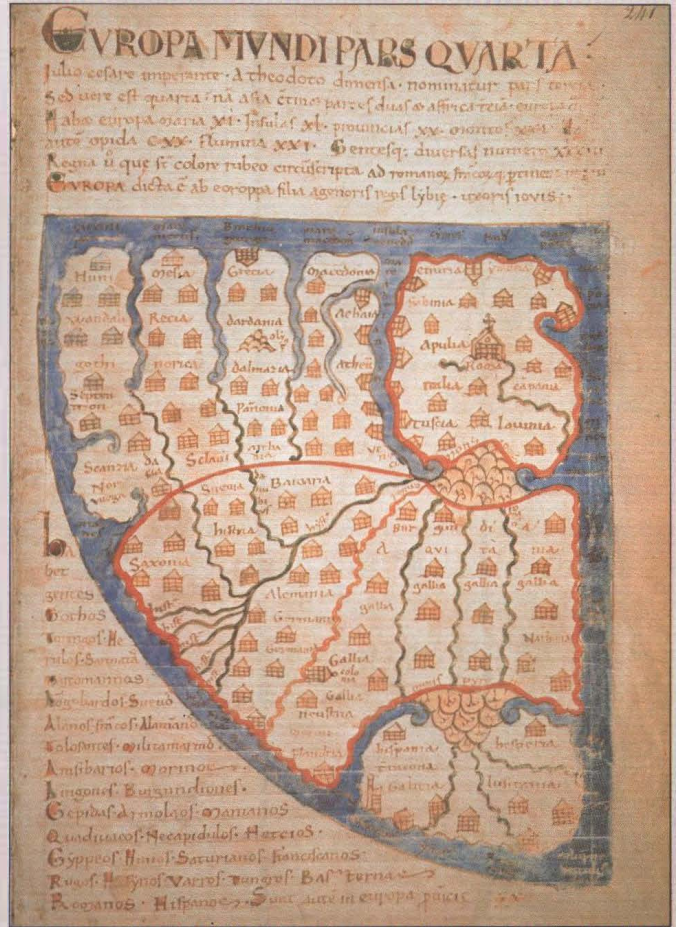
Latince metinlere karşı olan talebin önceden görü-
 lebilir olmasına rağmen, matbaacıların piyasaya çı-
 kardıkları yerel dillerdeki metinler, o dönemdeki po-
 püler kültürün doğası hakkında işaretler taşımaların-
 dan ötürü, bugün dikkatlerimizi daha fazla çekmek-
 tedirler. Fransızcadan İtalyancaya uyarlanan öyküler
 en fazla sayıda olanlardır. Ancak İtalya'da, üç büyük
 Toskanalı yazarın Dante, Petrarca ve Boccaccio'nun
 eserleri iyi satılmaktadır (Ciceronunkilerin yanına bile
 yaklaşmıyor olmakla birlikte). Diğer standart başlık-
 lar arasında, Brunetto Latini'nin halk ansiklopedisi
 türündeki Tesoro'su veya bugün artık unutulmuş
 olan, bize daha yakın tarihli olan Federico Frezzi'nin
 alegorik epik eseri sayılabilir. İspanya'da yerel dil-
 den olan basılı eserler Latincelerini aşmış; Kastilya
 lehçesinden olan metinler ise Katalanca olanlarından
 üç kat fazla satılmışlardır. Yerel dilde yazılmış din-
 sel eserler tüm piyasanın dörtte birini meydana ge-
 tirmişlerdir. Fransız piyasasına mal arzeden merkez-
 ler yalnızca Paris, Lyon ve diğerleri gibi Fransa kent-
 leri olmayıp, aynı zamanda Cenevre ve Bruges'den de
 kitap gelmektedir. Fransa'da yerel örfle ilişkin hukuk
 kitapları veya yerel azizlerin yaşam öykülerini basan
 matbaalar bulunmaktadır. Rouen'da ise zevkler ye-
 rel tarihe yöneliktir. Pazar için kitap üretmede kolay-
 lık, en iyi Alçak Ülkeler matbaalarında görülmekte ve
 burada Flamanca, Fransızca, İngilizce ve Frizce kitap-
 lar basılmaktadır. İngiltere'de ise Caxton ve ardılla-
 rına ait matbaalar, Avrupa'nın hiçbir yerinde görül-
 memiş oranda yerel dilden kitaplar basmışlardır.

Orta Çağ Haritacılığı

Harita yapma becerisi ve arzusu 14. ve 15. yüzyıllar süresince ortaya çıkmıştır; bunların kullanımı konusunda belli bir alışkanlık edinilmeseydi, Colombus ile başlayan keşifler hayal bile edilemezlerdi. Avrupa kültüründe meydana gelen bu değişikliği kavramak ve teknik alandaki yenileşmeleri takdir etmek güç değildir; bu konuda en ele gelir örnek İskenderiyeli Batlamyus'un eserlerine karşı olan ilginin yeniden uyanmasıdır. Batlamyus'un *Cöğrafya'sı* Yunancadan Latinceye, 1406'da Roma'da çalışmakta olan Scarperiali Jacopo d'Angelo tarafından çevrilmiş ve kısa bir süre sonra, İstanbul'dan getirtilen bir başka Yunanca metin temel alınarak, bu çeviri için yeni haritalar yapılmıştır. Günümüzde bu çevirinin, 15. yüzyıldan kalan ve hepsi de İtalyanca olan 50 kadar nüshası bilinmektedir; çeviri ilk kez 1475'de yayınlanmıştır, haritalı olarak yayınlanış tarihi ise 1477'dir. İtalyanca basımlarının bolluğu bu metne İtalya'da verilen önemi teyid etmektedir, fakat aynı metne karşı Almanya'da da ilgi gösterilmiş ve basım için yeni haritaların ısmarlandığı 1482 Ulm edisyonu meydana getirilmiştir. Batlamyus'un *Cosmographia'sı*, matematik yöntemlerle harita yapma sanatını öğretmek üzere kullanılmış ve öğrenciler edindikleri bilgileri sadece antikacılar için değil de, tüm çağdaşlarının yararına kullanmak konusunda bütün iyi niyetlerini göstermişlerdir. Batlamyus'un eserlerinin matematik ile ilgili çevrelerde ele alındığına inanılmıştır; 15. yüzyıl İtalya'sında bu çevreler doğal olarak Floransalı sanatçıları da kapsamlarına almaktadır. Sanatçı, çizimci ve basım için de kalıpcının becerileri birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmıştı; sanatçılar o dönem haritacılığında önemli bir rol oynamışlardır, ancak süreç içinde haritaya karşı olan talep, daha özelleşmiş bir meslek olan haritacılığı yaratmıştır.

Uzaklıklar ve yönler gibi kosmolardeki kesin bilgileri aktarmak üzere hazırlanmış en eski haritalar, deniz trafiğine yardımcı olmak üzere, herhalde manyetik pusulayla ilişkili olarak 13. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Manyetik pusula Avrupa'da en geç, bilim adamları tarafından ilk kez tasvir edildiği 12. yüzyıldan beri bilinmektedir. Fransa kralı IX. Louis 1270'de Cagliari körfezinde denizdeyken, konumu hakkında sıkıntılı sorular sormuştur, bunun üzerine kralın komunu ona bir harita üzerinde gösterilmiştir. Bir rastlantı sonucu bildiğimiz en eski denizcilik haritası 1275 civarında Pisa'da yapılmıştır, fakat bu haritadaki sanatkarlık düzeyi ve teknik bilgi, bu cins haritacılığın uzun zamandan beri geliştirilmiş olduğuna tanıklık etmektedir. Haritacı haritayı yapabilmek için, Akdeniz limanlarını birbirleriyle olan ilişkileri ve aralarındaki uzaklıklarla birlikte gösteren listesini içeren bir başvuru eserine ihtiyaç duymaktadır. *Lo Compasso da navigare* adlı böylesine bir kitap 1250'lerde yazılmıştır. 13. yüzyılın ortalarında artık haritacının yollarını bulmak isteyen denizcilere hizmet vermeyi amaçlamış olmaları muhtemeldir.

Eski Çağlardan beri insanlar Akdeniz'in çok daha iyi kestirilemeyen koşulları altında rüzgâr ve yıldızlara ait bilgileri edinmişlerdir. O çağlarda her halde denizcilik haritaları yoktur ve Müslüman denizciler

Yukarıda, Lambert d'Ardes'in *Liber Floridus'u*, 1120 civarı. Yazara göre Avrupa dünyanın çeyreğini meydana getirmekte, Afrika bir başka çeyreği, Asya ise yarıyı oluşturmaktadır; burada Avrupa ya altı çeyrek gösterilmektedir. Çok yemantik olmakla birlikte, eyaletlerin dağılımı gerçeklere bir miktar uygundur.

Yukarıda. 1497'de Preducci d'Ancona tarafından yapılmış bir Portolano denizcilik haritası. Türünün geç bir örneği olan harita, Batı Avrupa hakkında gerçeğe yakın bir izlenim yaratmaktadır, fakat kıyılar iç kesimlerden daha fazla özen gösterilmiştir.

Solda. İngeleemoor'un bu resim haritasının orijinali ilk kez 1405/6'da, turba çıkarılması haklarıyla ilgili bir dava için çizilmiştir. Bu bataklık bölgelerin sınırlarını meydana getiren ırmaklar açıkça gösterilmiştir; adlar haritanın sık sık ters yönlerle döndürülmesine olanak verecek bir tarzda yazılmışlardır. Çitlenmiş alanın içinde köprüleri, köyleri, kavşakları ve çitlenmiş alanları farketmek mümkündür ve bataklık alan, ona bir çayır görüntüsü vermek üzere çiçeklerle süslenmiştir. Teknik, 12. yüzyılda Canterbury su sistemini gösteren plâninkiyile aynıdır (bkz. s.84).

de harita kullanmamışlardır. Herhalde manyetik pusulanın kullanımı, onunla bağlantılı olan ve ölçek işaretleriyle tamamlanan kesin denizcilik haritalarının ortaya çıkmalarını hızlandırmıştır. Ancak, haritanın etkin bir şekilde kullanılabilmesi için, dümcenin gerekli ayarlamaları yapabilecek düzeyde basit bir matematiği bilmesi gerekmektedir. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bu koşullar ilk kez İtalya'da bir araya gelmişlerdir, fakat Katalanlar, özellikle Majorcalılar da erkenden harita yapımcıları olarak büyük bir ün kazanmışlardır. Günümüze gelebilen, birçok harita içeren en eski atlas, 1375'de Fransa kralı V. Charles için Majorca'da yapılmıştır. Bu haritaları bir araya getiren atlas, herhalde Akdeniz'deki rehberler tarafından aşırı kullanımdan parçalanana kadar yararlanılan, tek tek koyun derileri üzerine yapılmış haritalardan daha fazla yaşama şansına sahiptir. İlk denizcilik haritalarının tekniklerinin nasıl denendiklerini ve bunların 14. yüzyıl boyunca nasıl geliştirildiklerini anlamamıza izin verecek kadar örnek yoktur. Hem Venedik'te, hem de Cenova'da, bekleneneği üzere, uzman haritacılar tarafından muhteris haritalar

çizilmiştir. Kutsal Toprakları Müslümanlardan geri alma sorunu hakkında yazan Venedikli Marino Sanudo, kitabını Papaya, Pietro Visconte (1320'ler) tarafından yapılmış, konuya ilişkin bir dizi haritle birlikte yollamıştır. Harita yapımcılığında, Batlamyus'un eserlerine başvurulunca, onun da karşı karşıya kaldığı bir sorun olarak, çeşitli yerler için koordinat cetvellerinin nasıl düzenleneceği öğrenilmeye başlamıştır. Kara haritalarının yapımcıları, yavaş yavaş gözle görülebilen küçük alanların temsilinden, bölgelerin ve tüm bir ülkenin haritasının nasıl çıkartılabileceğini öğrenmişlerdir. Dünya haritası yapmasını da Batlamyus'tan öğrenmişler ve 15. yüzyılda keşif yolculukları yeni dünyaları ortaya çıkartınca, bunlar haritalarda gerçeğe yakın bir şekilde yer almışlardır; örneğin Kanarya adaları 1351 tarihli Laurentius Portolano'sun da gösterilmiştir ve Afrika'nın batı kıyılarını 1448'de Londra'da Venedikli Andrea Bianco tarafından yapılmış olan haritada yer almaktadır. Aynı şekilde, denizciler de keşiflerinin haritaya dökülebilmeleri için, ziyaret ettikleri yerlerdeki gözlemlerini uygun bir şekilde kaydetmesini öğrenmişlerdir.

SONSÖZ: AVRUPA DÜNYAYI KEŞFEDİYOR

Daha 15. yüzyılın sona ermesinden önce, bazı Avrupalılar Hind'e ve Amerika'ya giden yollar bulmuşlardır. Tamamen farklı kültüre sahip halklarla karşı karşıya kalan Avrupalılar, bu keşiflerden yararlanmak üzere kendi aralarındaki eski kavgalar ile eski mesguliyetlerini bir kenara bırakmamışlardır, fakat gene de Avrupa tarihi artık daha başka bir boyutta yaşanmaya başlamıştır. Orta Çağın bu noktada sona erdiği düşünülmekteyse de, bu keşifler çağının, Orta Çağın dünyanın sonu konusundaki endişelerinin çığınca olduğunu kanıtlamasından kaynaklanmamaktadır. Aslında keşifler çağı, Orta Çağ boyunca tüm Kıt'ada ortaya çıkmış olan her cinsten insanı becerilerin sonuçlarından biridir. Orta Çağ zenaatkârlığı yalnızca evrensel İmparatorluğun veya seçkin koruyucuların emrinde olmamıştır. Orta Çağ zenaatkârları o kadar çeşitli türlerde mallar pazarlamışlardır ki, uğraşmaya değer herhangi bir proje işe şanslı başlamıştır. Keşifler ile, Akdeniz binlerce yıldan beri süren üstünlüğünü, en azından simgesel olarak kaybetmiştir. Avrupalılar artık kültürel ilhamları için, içerdeki deniz havzasından başka yerlere de bakar hale gelmişlerdir. Artık bu denizin kıyılarını terkedecek ve başka yerlerde demir atacak kadar cesur hale gelmişlerdir. İnsanlar bin yıllık bir süre boyunca klasik kültürü kuzeyli anlayışa uydurmaya çalışmışlardır. Bu döneme Cenovalılar, Mayorkalılar, Katalanlar, Portekizliler, İspanyollar, Brötonlar, İngilizler ve Hollandalılar tarafından taşınan keşif meşalesinden daha uygun bir sonuç bulunamaz. Kâşifler dünyanın bütün köşelerini gezmek üzere Atlantik limanlarından yola çıkmışlardır. Dünyanın çevresinin denizden dolaşılması ilk kez 1519'da, Portekizli Magelhaes (Ferdinand Magellan) komutasındaki keşif heyeti tarafından başarılmıştır.

Portekizliler tarafından 16. yüzyılda inşa edilen büyük imparatorluk, dikkat çekici bir geçmişli olmayan küçük bir krallığı büyük bir güç statüsüne yükseltmiştir ki, bu durum Orta Çağ Avrupa'sında ortaya çıkabilecek bir toplum türünün yorumu olmaktadır. Avrupa'nın güney-batıdaki yarımadası olarak biçimlenmiş olmasına rağmen, İberya siyasal birlik için coğrafi açıdan yararlı bir konumda değildir. Romalılar dönemindeki deneyi bir yana (o dönemde beş eyaletten meydana gelmekteydi), Yarımada sadece 60 yıl süreyle tek bir yönetime sahip olabilmıştır (1580-1640). Orta Çağda yarımadanın birçok krallıklar halinde bölünmüş olması olağan bir durumdur; bu dönemde Yarımada farklı dillerden konuşan ve yazan ve en azından üç ayrı dine inanan Hristiyan, Müslüman, Musevi halklar yaşamaktadır. Eski Roma İmparatorluğu'na mensup olmuş hiçbir eyalet, kendilerini diğerlerine karşı koruyabilen bu kadar çok sayıda inatçı kültürün varlığına tamik olmamıştır; üstelik ülke hiçbir zaman, İtalya'da olduğu gibi kurumsal düzeyde beledi örgütlenmeler halinde parçalanmamış ve kent ile kırsal ve deniz ile kara arasındaki bir dengesi hep korumuştur.

Avrupa'nın büyük denizci güçleri arasında Portekiz, tipki İberya'da en son beliren krallık olması gibi, hemen hemen en son ortaya çıkarandır da. Ancak, Portekiz 12. yüzyıla kadar ilk kralını beklemiş olmakla birlikte (Alfonso-Enrique, 1109-85), daha 10. yüzyılın sonlarından itibaren Leon krallığının içinde bir Por-

tekiz kontluğu varolmuştur ve bu kontluğun kökeni, Hristiyanların bu toprakları Müslümanlardan ilk kez geri aldıkları bir yüzyıl öncesine kadar geri gitmektedir. Başlangıçta bir uç bölgesi olan kontluk, 11. yüzyıla kadar Douro nehrinin güneyi üzerindeki egemenliğini pekiştirmemiştir. Bu tarihten itibaren kontluk, Leon krallarından lütfü talepleri olan Galisyalı bir ailenin eline geçmiştir. Coimbra kentinin fethinden (1064) sonra, kontluk çok daha geniş hale gelmeye başlamıştır. Portekiz kontluğu kral VI. Alfonso tarafından kızı Teresa Burgonya kontu Henry ile 1095 ci-varında evlenirken, onun çeyizi arasına dahil edilmeye kadar, kral tarafından atanan birçok konta verilmiştir. Bu evlilikten sonra Portekiz'in ilk dokuz kralı birbirlerini izlemişlerdir. Krallık Müslümanlara karşı yapılan savaşlarla topraklarını genişletmiştir. 1147'de Kutsal Topraklara adanmış İngiliz Haçlıların yardımıyla, Lizbon zaptedilmiştir. Krallık bir yüzyıl sonra Algrave eyaletini de kapsayacak şekilde, güneye doğru genişleyip, 160 km. ötedeki güney sahillerine ulaşınca, Lizbon krallığının en önde gelen kenti olarak su yüzüne çıkmaya başlamıştır. En geniş sınırlarına ulaştığında bile, Portekiz (Yarımadanın en küçük karlığı olmamasına rağmen) Kastilya ile deniz arasına sıkışmış küçük bir krallık olmuştur. Denize göre konumundan doğan olanakların araştırma üzere Atlantik Okyanusuyla uyusmak zorunda kalmıştır, çünkü İberya krallıkları içinde yalnızca o böyle bir konuma sahiptir.

14. yüzyılın sonuna gelinceye kadar, batıdaki fırtınalı denizlere karşı varolan yüzlerce yıllık antipatıyı aşacak bir güdü ortaya çıkmamıştır. Bu safhada Portekizliler, Kastilyalı Trastámara hanedanının, son meşru Burgonyalı hükümdarın ölümünden sonra Portekiz krallığını ilhak etme çabalarından sonucu olarak, ulusal bir tazellenme hareketine girişmişlerdir. Kastilya'nın Fransa ile ittifak halinde olması nedeniyle, Portekizliler bağımsızlıklarını koruyabilmek için yaptıkları savaşlarda İngiltere'den yardım almışlar ve bu ittifak en azından iki yüzyıl sürmüştür. Savaşın sonucunun başarılı olması, Portekiz'i sırtını Yarımada ya çevirmeye zorlamakla kalmamış, aynı zamanda Al-jubarrota'da (1386) elde edilen belirleyici zaferden bir kuşak sonra meydana gelen siyasal, toplumsal ve ekonomik çözüme, iktidarın, silâhları ve paraları olan insanlar olmaktan başka, yeni fırsatlardan yararlanmak isteyen Avis hanedanının eline geçmesine yol açmıştır. Yeni zihniyetin ilk kanıtlanışı Ciota'nın zaptı (1415) ve buna bağlı olarak Kuzey Afrika'daki toprakların ele geçirilmesi olmuştur ki, bu topraklarda şeker üretimi örgütlenebilecektir. Daha da genişimci bir zihniyetin göstergesi olarak, Portekizliler birkaç yıl sonra Madeira adasına (bir yüzyıldan daha az bir süre önce keşfedilmiştir) yerleşmeye başlayarak, kuşatma altındaki anavatanları için şeker ve tahıl üretimine girişmişlerdir. Portekizliler aynı zamanda emekgücük sıkıntısı içindedirler. Önceleri Kanarya adalarından devşirilen köleler, Fas'taki savaşların sonucu olarak buradan da elde edilmeye başlanmışlardır. Ancak, Kuzey Afrika aynı zamanda önemli bir altın kaynağı olarak da gözükmektedir. Portekizlilerin Hristiyan olarak, Müslümanlara başlıca düşmanları olarak bakmalarına ve istedikleri şeyleri elde edebilmek için onlarla savaşmaktan çekinmemelerine rağmen, altı-

Portekiz 11. yüzyılda ortaya çıkan birkaç feodal devlet, Portekiz'in de yaptığı gibi ayakta kalmaya ve egemen devletler haline gelmeye uğraşmışlardır. Hristiyanların İspanya'yı Müslümanlardan geri alma konusuyla özellikle meşgul olmaları Portekiz krallıklarına ülkelerini bir krallık haline getirme uğrunda büyük bir şans sağlamıştır. Bu krallık iki yüzyıldan fazla bir süre boyunca tek bir hanedan tarafından yönetilmiştir. Bu hanedan sonuncu Portekiz Kastilya fethine sahne olmuş, fakat Kastilya üzerindeki Fransa etkisini dengelemek üzere İspanya'ya sürüklenen İngiltere'de kendisine bir müttefik bularak kayıplarını tamamen telafi edebilmiştir. Bağımsızlığını Aljubarrota'da (1386) kanıtlayan kafa tutucu Portekiz, Avis hanedanı döneminde adeta yeni bir devlet haline gelmiştir. Kastilya husumeti nedeniyle İspanya'nın geri kalanından soyutlanan Portekizliler önce Fast'a Müslümanlara karşı ve sonra da Madeira'yı iskan etmek üzere, sevklerini dışarıya yöneltmişlerdir. Yeni bir aristokrasye bağlı olan yeni hanedan kentlerden de destek almıştır. Portekizlilerin değerleri ve girişim yetenekleri Portekiz'i İmparatorluğunu oluşturacağı yüzyıl için donatmışlardır. Haçlı şevkinin soylular arasında yaşamaya devam etmesine rağmen, 15. yüzyıl krallık için bir yenilik ve icat yüzyılı olmuştur. Portekizliler Atlantik kıyısında, kaderini Okyanus'un ötesinde arayan ilk ulus haline gelmişlerdir.

nın kaynağına inen yolları izlemeye de hazırlıklıydılar. Bu nedenlerden ötürü Portekizliler, altının Sahra üzerinden yola çıkartılarak Kuzey Afrika'ya ulaştırıldığı altın nehrini (Senegal) bulabilmek için Atlantik kıyılarındaki keşfine ilgi duymuşlardır. Kral Duarte'nin 1437'de Tanca'ya karşı giriştiği askeri hareketin başarısızlığından sonra, izleyen yüzyıl süresinde yayılma hareketinin başlıca yöntemi, askeri olmaktan çok iskân, ticaret ve keşif olmuştur. Keşiflerin en ünlü hareketine geçiricisi, Prens Denizci Enrique olmuştur. Aslında o Fas'taki fetihlerle derinlemesine ilgilidir ve 1415 ile 1460 arasındaki keşiflerin koruyucusu olarak, kardeşi Pedro veya özel tüccarlar ile diğer baronlardan daha az önemli bir rol oynamıştır. Zaten bu yöndeki Portekiz çabaları tek bir kişinin hayallerine bağlı olamazdı. Portekiz'in meşru beklentilerinin

tabanında geniş bir yararlar manzumesi yatmaktaydı.

Kıyı boyundaki sistematik keşifler önceleri tamamen küçük gemilerle yürütülmüştür. Bu tekneler 1431'de Bojader burununu dönülmesini başarmışlardır. Denizciler bu amaçla, kıyı akıntıları ve rüzgârlarını terkederek eve nasıl geri döneceklerini öğrenmişlerdir; Okyanusa açılarak Azor adaları (1427'de yeniden keşfedilmiştir) yakınlarındaki dönüş akıntılarında yararlanarak yollarını bulmuşlardır. Portekizli denizciler geçen yıllar süresinde bu işi güvenlik ve kesinlik içinde nasıl yapmaları gerektiğini öğrenmişlerdir. 1445'de keşif faaliyetlerinin tümü, 1440'larda denize indirilen karavelaların sayesinde çok daha kolay hale gelmiştir. Bu tekne, becerikli adamların ellerinin altında çok daha kolay manevra yapabilmek ve bu insanların rüzgârlar ile akıntılar hakkında

Sağda. Denizci Enrique (1394-1460), o dönemde Lizbon'da yapılmış üç parçalı bir tabloda ayrıntı. Enrique Portekizli bir hükümdar ve denizcilerin koruyucusu olarak, Portekizlilerin Batı Afrika'daki keşiflerinin teşvikine önemli katkılarda bulunmuştur.

En sağda. Columbus'un ilk yolculuğuna dair 1493'te kaleme aldığı raporun resimlenmesinde kullanılan bir tahta basma. Batı Hind Adalarının bazıları kendi adlarıyla gösterilmişlerdir. Columbus Küba'ya ulaştıktan sonra Asya anakarasına çıktığına o kadar emin olmuştur ki, Moğolların büyük hanına bir elçi heyeti yollamıştır.

Solda. 15. yüzyıl keşifleri Amerika'nın keşfi (1492) ve Portekizlilerin Hindistan'a ulaşmaları (1498), 15. yüzyıl boyunca artan bir güven ve heyecanla harekete geçirilen keşif yolculuklarının en yuce noktalarıdır. Bu girişimlerin tarihi yapılırken, Cenevizlilerin 1291'de Afrika kıyılarına doğru uzak batıya tekne gönderme konusunda yaptıkları gibi, daha eski plânları da hesaba katmak gerekmektedir. Doğu Akdeniz'de İslâm gücünün yeniden canlanması, Afrika kıtasının ölçeğinin kavranması gerçekleştirelmeden önce, alternatif yollar bulma umudunu harekete geçirmiştir. Balçık Adalarının Katolikler tarafından geri alınması, bunların kendi denizcilik güçlerine olan güvenlerini artırmış ve Müslümanların coğrafi araştırmalarının sonuçlarıyla temasa geçmelerine yol açmıştır. Denizciler Atlantik'te Kanarya Adaları ve Madeira'yı keşfedebilecek kadar uzaklarda macera aramışlardır. Atlantik kıyılarındaki limanlara mensup yerli denizciler, keşif tekniklerine alışık olduklarından, Okyanusun meydan okumasına cevap verme konusunda Akdenizli denizcilerden daha iyi bir donanıma sahip olmuşturlar; bunların seyir-sefer teknikleri ve zanaatları daha yüksek düzeydedir. Hem askeri hem de ekonomik gövdeler Portekizliler, özellikle Kuzey-batı Afrika'daki Müslüman düşmanlarını denizde teknik açıdan geçebilme konusunda teşvik etmiştir. Yeni karavela tipi yelkenli teknelerin ortaya çıkarmaları rağmen, denizcilerin Hindistan'a ulaşmaları bir yarı yüzyıllık süre daha almıştır. Bu dönem boyunca rüzgârlar, med-cezir, güney yıldızlarına ilişkin olduğu kadar, Afrika halklarına dair güvenilir bilgiler, Portekizlilerin kendi denizciliklerine olan güvenlerinin artmasıyla birlikte çoğalmışlardır.

ki bilgilerinden çok daha iyi yararlanabilmekteydi. Aynı tarihlerde Portekizliler Kuzey Moritanya'daki talanlarından (20° Kuzey enlemi civarı) ilk zenci kölelerle birlikte dönmüşlerdir, ancak 1460'ların başında Gine körfezinin girmelerine kadar, köle ticareti büyük bir ışıkla haline gelemez. Bu tarihlerde Kastilya kralı II. Juan bu keşiflere ilgi duymaya başlamıştır, fakat ardılı IV. Enrique (1454-74) Portekiz'e karşı bu meydan okumayı sürdürmediğinden, Isabella'nın (1474-1504 arası Kastilya kraliçesi) tahta çıkmasından önce Kastilyalılar ile Portekizliler arasında Gine körfezi için bir çatışma meydana gelmeyecektir. Bu çatışmalar sonunda yatışmışlardır, ancak Portekizliler bunun karşılığında Kanarya adaları üzerindeki taleplerini kabul ettirerek, 1481'de Papa tarafından onaylanan bir antlaşma ile Kastilyalılara Kanarya adalarının güneyindeki tüm topraklarda keşif ve ticaret yapma konusunda tekel hakkına sahip olduklarını kabul ettirmişlerdir. Kilise Afrika'daki Müslümanları zayıflatacak her türden projeye derinlemesine katılmıştır ve Rahip Jean'ın (Prestre Johan) yönetimi altında geliştikleri düşünlün Afrika Hristiyanlarına, yakında bu keşifler sayesinde ulaşılacağını umut etmiştir. Bu Hristiyanca uğraşı çabuklaştırmak için İberyadaki kavgaları yatıştıran Papalık, kendini Hristiyanların kullanımı amacıyla dünyayı bölen bir unsur olarak görmemektedir.

V. Alfonso'nun (1438-81 arası kral) Fas ve Kastilya'da şövalyece seferlere girişmiş olmasına karşılık, oğlu ve ardılı II. Juan (1481-95) keşiflere krallık desteğini kararlı ve sistematik bir şekilde sunmuştur. Daha tahta çıkmadan önce Asya'ya denizden bir yol bulmak üzere yolculuklar plânlamıştır. Bu tarihlerde keşifler, Afrika kıyılarından güneye doğru kıvrılarak Gine körfezinden sonra doğuya doğru yemeldiğini bulmuşlardır. Juan'ın keşifleri güneye ilerlemek için yollarca uğraşmışlar ve ilerlemelerini belirlemek üzere

yazılı işaret taşları bırakmışlardır. Nihayet 1438'de Bartolomeu Dias Ümit Burnu'nu dönmüştür. Dias'ın Portekiz'den ayrıldığı yıl, bir başka krallık keşif heyeti kara içinden Habeşistan'a bir yol aramak için harekete geçmiştir. Pero da Covilha sonunda buraya varmıştır, fakat dönüştü Kahire'den krala yazdığına göre, bir tüccar kılığında girerek Mısır'dan Aden'e ve buradan da Hindistan'a inanılmaz bir yolculuk yapmıştır. Portekizliler 1490'larda artık Hind Okyanusuna girme nedenlerine sahiptiler ve akılları sayesinde, Arap denizcilik ağını kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Bu konuda, 1498'de Vasco da Gama komutasındaki keşif yolculuğu Afrika'nın doğu kıyılarından Kalküta'ya kadar Arap rehberler sayesinde yapılmıştır.

Bu arada, II. Juan uzun süreden beri Colombus'un Hindistan'a denizden batıya doğru giderek ulaşma konusundaki hayalci projesini reddetmiş bulunmaktadır, çünkü Portekiz'in Hindistan'a Afrika'nın etrafından dolayarak ulaşma projesinin geçerliğine inanmaktadır. Colombus fikirlerini Kastilya'ya götürmüş ve bu durumda Amerika İspanya'nın hesabına keşfedilmiştir. II. Juan 1495'deki ölümünden önce Borgias ailesinden Papa VI. Alexandre'dan İspanya ve Portekiz'in karşılıklı talepleri hakkında başka bir papalık kararı elde etmiştir, böylece İspanyollar Yeşil Burun adalarının 370 fersah ötesinden geçen meridyen batısından karşı toprakları almışlar ve Portekiz ve Doğu'nun bilinen zenginliklerini elde etmiştir. Bu İspanyollar açısından bir rizikoydu. Fakat 1494'de Portekizliler krallarının çıkarlarını ve yıllarca süren çabalarını başarı ile koruduğundan tamamen emindiler. Portekizliler dünyanın geri kalanıyla buluşmak üzere kendilerini gemiler, haritalar, âletler ve becerilerle donatmışlardır. Portekiz Orta Çağın kaynaklarına dayanarak, Avrupa'nın çağdaş tarihinin öncülüğünü yapmıştır.

KÜÇÜK SÖZLÜK

Almanlar. Kendilerine Savabıylar demeyi yeğleyen, ama başkaları tarafından "bütün adamlar" anlamına gelen bu kelimeyle ifade edilen halk. 3. yüzyılın başlarından itibaren Ren-Tuna sınırından Roma topraklarına girmeye çalışmışlardır. Yerleşme baskısı birçok yüzyıl boyunca sürmüştür, fakat özellikle Frankların karışık çıkması cabalarını boşa çıkartmış ve onların gücünün Ren boyunca Alzasta yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Alanlar. İlk olarak Türkistan'da tanınan bir halk, Hazar Denizi bölgesinde imparatorlukları 375 yılında Hunlar tarafından yok edilmiştir. Kısa artıkları Batya kaçarak, burada ya çeşitli şeflerin komutası altında Roma hizmetine girmişler, ya da İspanya'da Vandallerle olduğu gibi (409) diğer barbarlarla kader birliği yapmışlardır. Her iki durumda da, ayrıca nitelikleri 5. yüzyıl boyunca ortadan yok olmuştur.

Albigenslar (Albiller). "Piskoposlukları'nın en eskisinin yeraldığı Albi kentinden ötürü (1167'de kurulmuştur) böyle adlandırılmış Güney Fransa'daki Katar sapkınları. Onları Katolikliğe döndürme konusundaki çabalar,

1208'de Papalık temsilcisi Castelnau Pierre'nin öldürülmesiyle tarih emiş ve bu olay da onlara karşı bir Haçlı Seferi için zemin yaratmışa yol açmıştır. Bu savaşlar 1229'da sona ermiş, fakat Katolik zaferi tamamlanamamış kalmıştır. Sapkınları avlamak üzere Enkizisyon kurulmuştur, fakat tüm sapkınlıkları ortadan kaldırmak için bir yüzyıldan daha geçmesi gerekecektir. Angller. Schleswig'de doğu kıyısındaki "Angel" bölgesinden adını alan halk, bunlar 5. yüzyıl ortasında Roma eyaleti olan Britanya'yı birlikte istila ve iskan ettikleri Saksonlara benzenmektedirler.

Apanage (arapalık). 3. yüzyıldan itibaren, köken olarak Fransa kralının küçük erkek kardeşlerinin geçimini sağlamak üzere onlara bırakıldığı toprak parçası. Arayıcılık. 4. yüzyılda İsa'nın babasıyla aynı özdən olduğuna savunan İskenderiyeli Arius'un öğretisinden türeyen sapkınlık.

Avarlar. Hazar Deniz'i'nin kuzey bölgesinden olan bu göçebe kavim, Türklerin karşısında kendisine Batıda şüphe aramıştır. Daha sonra, 582'de Sirmium'u alarak Orta Tuna havzasında, eyemleleri için kendilerine bir üs kurmaya başlamışlardır. Slav ve Bulgar devletlerinin oluşması faaliyetlerini sınırlandırmıştır, fakat talan akınları 8. yüzyılda bile o kadar çok karşılıklıya neden olmuştur ki, Charlemagne onların gücünü yok etmeye niyetlenmiştir.

Ayrımla. Özellikle Latin ve Doğu kiliseleri arasında olmak üzere, Kilisenin görünüşteki birliğinin bozulması. Ama, Roma piskoposluğunun meşru itinalı konusunda olduğu gibi Latin (Katolik) Orta Çağ kilisesinde de ayrımlar meydana gelmiştir.

Banlık. Macaristan krallığında tabi olan Slav topraklarından, askeri sorumlulukları olan bir ban tarafından yönetilen bir bölge.

Barbar. Başlangıçta Helen-olmayan tüm halkları ifade eden Yunanca bir kelime. Bu kelime Romalılar tarafından, Roma İmparatorluğu dışındaki tüm halkları ifade etmek üzere benimsenmiştir.

Bogomil. Bulgarca *bogu-mil*, "Tanrının kıymetlisi"nden türeyen bu terim, 10. yüzyılda Bulgaristan'da yaygın olan ikinci sapkınları ifade etmek için kullanılmıştır.

Bogomiller Kilise başkuna rağmen Balkanlara yayılmışlar ve ancak 14. yüzyıldaki Osmanlı fethinden sonra yok olmuşlardır.

Burgondlar. Kökeni İskandinavıya olan bu halk, 406'da barbar istilasına katıldımam önceki uzun Germanya ikametleri sırasında Roma İmparatorluğuyla bazı bağlar kurmuştu. Sonunda Roma yardımcı gücü haline gelmişler ve Lyon ile Cenevre arasında kendilerine ait bir kralığına sahip olabilmeleri için de 5. yüzyıl sonuna beklemek zorunda kalmışlardır. Ancak bu krallık 533-34'de Katolik Merovenjler karşısında çökmüştür.

Burh. Savaş sırasında şüphele karşı kullanılan bir kale veya surlarla çevrelenmiş bir yerleşim yeri.

Cana. (İspanyolca) İspanyol Yarımadasında otlatılınca hayvanları yaylak ile kışlak arasında sürülen, koyunların geçirildiği vadeli arada dera yatağı.

Catepan. Terim 11. yüzyılda katar Doğu Roma İmparatorluğundan bir tema (veya eyalet) valisini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tarihten sonra ise vali *dux* ünvanını taşımaya başladığımdan, bir alt görevi ifade eder hale gelmiştir.

Cinque Port (Beş Liman). Başlangıçta, İngiliz krallarına denizcilik hizmeti karşılığında özel ayrıcalıklardan yararlanan beş limandan (Hestings, Dover, Sandwich Romney ve Hythe) biri.

Dome dunesse. Indominiticum. Lord'un itibar olduğu bağmlılarına verildi topraklardan ayrı olarak, bizzat kendi hesabına içtettiği toprak.

Diocese (Piskoposluk). Başlangıçta Roma İmparatorluğu'nda eyalet büyüklüğünde bir yönetim

birimi, piskoposluk terimi kilise yönetiminin bir terimi haline gelince önce İmparatorluk eyaletlerine tekabül eden birimleri başına baskıposkosa veya metropolit ünvanlı kimseler geçmiştir ve böylelikle mülki eyaletten çok daha küçük kilise idari birimlerini kapsar hale gelmiştir.

Exarchus. Özellikle 6. yüzyıldan itibaren İtalya'da olmak üzere, Doğu Roma İmparatorluğunun eyalet valisi.

Fief. Askeri hizmet karşılığında feodal hukuka göre elde tutulan bir baronluk.

Franklar. 3. yüzyıldan beri bilinen, ama ancak 5. yüzyıldan itibaren özel bir kanazanan ve Katolik Hristiyanlığı erkenden kabul etmeleriyle barbar dünyasında özel bir öncelik elde eden Orta ve Aşağı Ren ülkesinin Germanik halkı.

Prizyallar (Prizler). Kuzey Deniz'i'nin güney kıyıları boyunca Saksonların ve Angllerin batı komşusu halk Britanya'nın iskan sırasında bazı kö kesin olmayan roller oynamış olmakla birlikte, Saksonlar tarafından boşaltılan Kıt'a topraklarında kendi hesaplarına yayılmayı tercih etmişlerdir.

Germenler. Ren ülkesinde karşılaştıkları çeşitli barbar kabilelerini ifade etmek üzere Romalılar tarafından kullanılan bir terim, bu halkların bizzat hissetmedikleri bir dilsel ve kültürel birliğe işaret etmektedir. Bu halklar 8. yüzyılda Karolenj İmparatorluğu'nda "Germenler"i

"Romalılar"dan ayırmak için "*Deutsche*" kelimesi kullanılarına kadar bu terimi benimsemişlerdir.

Gotlar. Kaderleri onları 376'da Tuna'yı geçerek Romalılara temas açmeme şükkleyen en önemli barbar halkı. Bu tarihte Hunlardan kaçarken İmparatorluktan sığınma istemişlerdir. Vizigotlar (Batu Gotlar) 5. yüzyılda İmparatorluk içinde önemli bir siyasal güce sahip olmuşlardır. Ostrogotlar (Doğu Gotlar) sonunda İtalya'da bir krallık kurmuşlar (493-554), fakat her iki barbar toplumunun da Aryan olmaları Katolik uyulan arasında devletlerini pekiştirmelerini engellemiştir.

Guelף Partisi. Özellikle İtalya'da Papa-yahınlı ve İmparator-karşıtı siyasal duyguları ifade etmek için kullanılan terim. Ancak bu terim Bavarya'nın Welf düklerini 12. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren

Hohenstaufen İmparatorlarının başlıca karşıtları haline getirmek isteyen Germen prenslerinin arasındaki kavgaıdan türemiştir.

Haçlı Seferleri. 1095'ten sonra Doğu Hristiyanlarına yardım amacıyla Batı'da çağrışı yapılan askeri seferlere başlangıçta "haç" adı verilmiştir. "Haçlı" terimi askeri hacıların elbiselerine taktıkları haçtan türemiştir, böylelikle kimseler haçlı olmaktadır (Fransızcası *croisade*).

Halife. İslâm hükümdarı olarak Hz. Muhammed'in halefleri olanların (veya olduklarını iddia edenlerin) tasdikları ünvan.

Hunlar. Alanların ve Gotların 374/75'de Hunlar tarafından bozguna uğratılmaları bu step halklarının ününü yerleşik hale getirmiş ve diğer barbar halklar, bu topluluğun en ünlü önderi Atilla'nın 437'te ölümüne kadar, onlardan korkmaya devam etmişlerdir.

Husular (Hussites). 1415 Konstanz Ruhani Meclisinden sonra dinsel ıslahatçı Johannes Hus'un idamından sonra Kilise ve kralın otoritesine bağkaldıran Bohemyalılar ifade etmek için yabancılardan kullanılan terim.

Jütler. Bede tarafından Kent, Wight adası ve Hampshire'nin bazı kesimlerine yerleştikleri söylenen Jutland'dan gelen Bede'nin bu ifadesi birçok yoruma yol açmış ve Jütler tarihçileri için kanarlık bir halk olarak kalmaya devam etmişlerdir.

Kanton. İsviçre Konfederasyonunun tekil üye devletlerini ifade etmek için genel olarak kullanılan terim.

Katarlar. "Saf" veya "mükemmel" anlamına gelen Yunanca *katharos* kelimesinden türeyen bu terim ilhamını Bogomil öğretisinden alan ikinci sapkınları ifade etmek için kullanılmıştır. Bunlar 12. ve 13. yüzyıllarda çok çeşitli yerel adlar altında Batı Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ortaya çıkmışlardır, örneğin Güney Fransa'daki Albiller veya Kuzey İtalya'daki Patarinler gibi.

Komün. Başlangıçta 11. yüzyıldan itibaren Kuzey İtalya'da ortaya çıkmaya başlayan, zorunlu yeminle oluşturulan beledi lonca örgütü.

Kontore. Alman tüccarlarının yabancı veya uzak ülkelerde kurdukları ve işlerinin düz şubesini meydana getiren bir ticarî depo veya ambar.

Landgrave. Bir kontluktan farklı olan bir eyaletin *(land)* kontu *(gra)*. Bu eyalet kontu daha geniş yargusal yetkililerle donatılmış olup, diğer kontlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir.

Lombardlar. Bunlar Roma İmparatorluğuna en son giren önemli barbar grubudur. İtalya'da kendileri için bir krallık kurmuşlar (568) ve bu iş yaparken Doğu imparatorluğu'nun yeniden fethi hareketinin meydana

getirdiği karışık ortamdan yararlanmışlardır. Kralıkları 774'de Charlemagne tarafından fethedilene kadar yaşamıştır.

Lonca. Başlangıçta bir kentte ticaret tekeline sahip olan bir tüccar cemiyeti. Daha sonra özel ticarî faaliyetler alanında dayanışma örgütleri halinde zenaatkar loncaları da ortaya çıkmıştır.

Margraflik. Landgrafiya benzer bir uç eyaletinin bir kont tarafından yönetilmesi, fakat bu kontun savunmaya ilişkin ek sorumlulukları bulunmaktadı.

Merovenjler. Gregoire de Tours'a göre Meroeveus (Merveus) ilk Katolik Frank kralı Clovis'in babası Childeric'in babası olup, halkının tarihini ününü kazandırmaya

eylemine başlayan kişidir. Merovenjler terimi Clovis soyundan kraları ve nesillerine yoluyla da, onların yönettikleri Frank halklarını ifade eder hale gelmiştir.

Fakat Meroeveus'un kendisi tarihsel bir hükümdar olmaktan çok, bir efsane kişisi olmasına benzenmektedir. Metropolit. Bir kilise eyaletinin denetim görevine de sahip olan piskopos. Bak kilisesinde bu ünvan baskıposkosluk haline gelmiştir. Doğu kilisesinde ise bak piskoposun üstünde, fakat patriğin altındadır.

Ostrogotlar. Bka. Gotlar.

Özgürlük. Bir özgürlük bir Franchise (*servestick*) ile eşdeğerdir. Büyük baronlar öfiri olarak krallık tavizleri sayesinde birçok özgürlükleri arıyanmışlardır ve 12. yüzyılda bu özgürlüklerin (çoğul) kral tarafından

teyidine ihtiyaç duymuşlardır. Bu talepte haklara ilişkin herhangi bir felsefi yan bulunmayıp, tamamen geleneksel haklara yöneliktir.

Pale. Calais ve Dublin'deki İngiliz yönetimlerinde olduğu gibi, ayrı bir hukuku ve belli sınırları olan bir bölgeyi ifade etmek için kullanılan bu terim, ilk kez 15. yüzyılda görülmüş ve daha sonra da kolaylık sağladığından kullanılmaya devam edilmiştir.

Parlamento. Fransız *parlement* terimi yasal bir usulün dışında gelen ve giderek daha önemli hale gelmeye başlayan İngiliz siyasal tartışmaların yapıldığı yer anlamına gelmeye başlamıştır. Kral mahkemeleri erken tarihlerde gelişmiş olmakla birlikte, parlamento kralığın

yüce mahkemesi olarak statüsünü hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Parlamento başrahlısı. Başlangıçta bütün kilise toptanları İngiliz kralının sarayında, kral istediğinde kendileri çağırılırdı, fakat 14. yüzyıl süresince parlamentoda temsil piskoposlar ve özellikle eskiden

kurulmuş olan Benediktin Manastırlarına mensup bazı başrahlılarla sınırlandırmıştır.

Parlement. Fransız kralımda konuşma, tartışma ve karar için bir yer ifade eden bu terim, başlıca kral mahkemesi haline gelmiş ve 15. yüzyıla eyalet *parlement*'inin kurulmaya başlamalarına kadar birtek Paris'te yer almıştır.

Patrik. Antakya, İskenderiye ve Roma piskoposlarının ünvanı olup, sonradan İstanbul ve Kudüs'tekilere de tanınmıştır.

Pentapolis. İtalya'daki Doğu İmparatorluğu'na ait bu eyalet 752'de Lombardlar tarafından istila edilmiş ve Pepin'in İtalya seferinden sonra onun tarafından papaya verilmiştir. Az çok Flaminia'ya tekabül etmekte ve Rimini, Pesaro, Fano, Senigallia ve Ancona'daki kıyı piskoposluklarını kapsamaktadır, fakat firsat çıktığında Rimini'den Gubbio'ya kadar genişlemiş bir şekilde de

tanımlanmakta ve bu durumda (vevdeki) Urbino, Fossombrone, Cagli, Iesi, Osimo, Gubbio, Perugia ve Nunana piskoposluklarını da kapsar hale gelmektedir.

Sapkınlık (Heresia). "Ortodoks" veya "Katolik" öğretime muhalif dinsel kanaat.

Sara Kenler (Kuzey Afrika Müslümanları). Terim Roma İmparatorluğu'nda ve Latin Batı'da Suriye Arap költünün göçebe halklarını ifade etmek için kullanılmış, sonra anlam genişlemesi yoluyla Haçlı Seferleri döneminde bütün Arapları ve Müslümanları kapsar hale gelmiştir.

Saray Nâzırı. Merovenj hanedanının son dönemlerinde filil olarak kral ve kraliçli eline geçiren Frank saray nazırığı (*major domo*).

Saksonlar. Saksonlar 3. yüzyılın ortalarında kendiliklerinden Aşağı Saksonya'ya yerleşmişler ve Britanya'ya yaptıkları akınları, onların kesin olarak yerleşmeye başlamalarına kadar önceleri

İmparatorluğun savunma tedbirleri almasına yol açmıştır. 7. yüzyılda İngilizlerin Hristiyan olmalarıyla, eski Saksoniya'ya karşı sahip olunan bağlar İngiliz misyonerlerinin kit'ada faaliyetlere girişmesine

yol açmış, böylece göçmen Saksonlar Kit'adaki vatandaşları temaslarını kaybetmişlerdir.

Seçici. 1273'te Alman kralının İmparatorluğun prensleri tarafından seçimi aslında bunların en önde gelenlerinden birkaçı tarafından yürütülmekteydi.

1356'da bu seçiciler Kolonya, Trier (Trèves) ve Mainz baskıposkopları,Bohemya kralı, Ren Saray kontu, Saksonya dükü ve Brandenburg Margrafı olarak ilân

edilmişlerdir.
 Seynod. Feodor baron.
 Serbestlik (franchise). Lütfel edemiş bir baron veya piskopos veya bunların eşdeğerleri tarafından kullanılan, kalı yargılamasından bağımsızlık.
 Sicilyalı Vesperler. 11 Mart 1282 Salı Paskalya günü başlayan ve Palermo'da adanın yönetimini elinde tutan Charles d'Anjou'ya karşı başlatılan ayaklanma. Bu ayaklanma kısa bir süre sonra Aragon kralı III. Pedro'nun adaya gelmesine ve eski Norman krallığının Anjoular (Napoli) ile Aragonlular (Sicilya) arasında ayrı krallıklar halinde paylaşılmasıyla yolaçmıştır.
 Strategos. Doğu Roma imparatorluğunda bir askerî komutan.
 Süevler. Süevler 406'da Ren'i geçerken diğer barbarlarla birleşene parçalanmış bir halk halinde gelmişlerdir. Bu tarihten sonraki en aşikar başlıları Vandallerle birlikte İspanya'nın fethine katılmalarıdır. Daha sonra Vandaller Kuzey Afrika'ya gidince, Süevler İspanya'daki krallıklarını Braga'daki üslerinden itibaren işletmeye başlamışlardır, fakat 456'da Vizigotların İspanya'da bir krallık edimlerini engelleyememişlerdir. Ancak, Vizigotların 585'teki ilhaklarına kadar Galicia'daki

krallıklarını korumuşlardır.
 Summa. Söz konusu olan konu hakkında bütün bilgileri aktaran anlaşılabilir bir inceleme.
 Tasvirîkırılcık Ortadoks Kilisesinde kutsal tasvirlere gösterilen itibarı bastırmak için girişilen tasvir kırıcılığı, hareket izoraly hükümdarlar tarafından başlatılmış ve 725'ten 842'ye kadar sürmüştür.
 Tayfa (taife). Arapçada kışkırtıcı veya parti anlamına gelen tavaif'ten türeyen bu terim Müslüman İspanya'da 1031'de Kurtuba halifeliğinin çökmesinden sonra ortaya çıkan küçük krallıkları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bunlar; Almeria, Valencia, Denia ve Balearlar, Kimata, Malaga, Elceize, Carmiona, Ronda, Moron, Huelva, Settes, Niebla, Silver, Santa Maria de Elgarve, Albaraccia, İğbiyle, Badajoz, Toledo, Zazagoza, Murcia, Kurtuba'dır. Tema. Heraclius'tan sonra Doğu Roma İmparatorluğunun eyalet yönetimi temalar aracılığıyla yürütülmüştür, bu temaların herbiri askerî birlikler devşirmekle sorumludurlar.
 Tekbedencilik. İsa'nın iki değil de tek bir (tanrısal) doğaya sahip olduğunu iddia dinsel inanç. Bu inanç 5. yüzyılda Süryani ve Kipti kiliseleri tarafından geniş ölçekte kabul edilmiştir.

Şerif. Shire (idari bölüm) kâhyası. Bu krallık memuru herbir konfliktu krallık çıkarlarını gözetmiş ve bölgede yasal düzeni sağlamıştır.
 Şövalye. Bağlançta bir takıpcıyı ifade eden İngilizce terim (*knighth*) zamanla bir krallık hizmetkârını ifade eden daha özel bir terim haline gelmiştir. Bu kişi at ve silâhla hizmet etmekteydi. Sonunda şövalye yüksek bir toplumsal mertebeyi, bir soyuyla ifade eder hale gelmiştir.
 Vandaller. Bu halk 406'da Ren'i geçmiş ve Galya'yı kaftettikten sonra 409'da İspanya'ya girerek bir İmparatorluk saldırganlığına karşılık gelmiştir. 20 yıl süren bir yağmadın sonra Kuzey Afrika'ya geçmişler ve burada bir krallık kurmuşlardır. Bu krallık 533'de Belisarius'un İmparatorluk otoritesini ihya etmek üzere gelmesine kadar yaşamıştır.
 Vassal. Bağlançta bir hizmetkâr veya tâbiyi ifade eden bu terim, kendinden şerefli hizmet karşılığında toprak alınan bir baronun hizmetinde bulunan kimseye işaret eder hale gelmiştir.
 Vizigotlar. Bkz. Gotlar.

RESİMLERİN LİSTESİ

Kısıltmalar: y: yukarıda, yso: yukarıda solda, ysa: yukarıda sağda, o: ortada, a: aşağıda vb.
 Bütün haritalar Lovell Johns, Oxford tarafından yapılmıştır.

Cilt içleri: Commentaire de l'Apocalypse de Béatus de Lieban'dan, 11. yüzyıl: Bibliothèque Nationale, Paris. MS. Lat. 8878, varak 45v ve 46r.

sahife

2-6. Isabelle de Bourbon'un mezarından tahta heykelticiler, Phaidon Press Arş, Oxford.
 8-9. John Fuller'in çizimi, Oxford.
 14. Bland Manastırı, Yorkshire, Michael Dixon, Dover.
 15. Kral Childeric'in mezar eşyaları, Jean-Jacques Chifflet, *Anastasis Childeric* 1 Francorum Regis, Anvers, 1655'den.
 16. Talih tekerleği: Biblioteca Nazionale, Floransa, MS. Cod II.11. 319, f.36r (foto Dr. G.B. Pineider, Floransa).
 17. Fastolf Usta'sı tarafından yapılan bir Saater Kitab'ından Ağustos ayı, Bodeian Kütüphanesi, Oxford MS. Auctb D. inf. 2. 1 f. 8r.
 21y. Valentré köprüsü, Cahors, Jennifer Speake, Oxford.
 21a. Frankların mücevher kutusu. British Museum, Londra.
 24so. Devonshire Av resimli halılarından ayrıntı, Victoria ve Albert Müzesi, Londra.
 24sa. Yaban domuzu ve ayı avından ayrıntı. Devonshire av desimli halısı, Victoria ve Albert Müzesi, Londra T.202-1957.
 25. Hun kralı Attila, Museo della Certosa, Pavia (çizim John Fuller, Cambridge).
 29. *Codex Argenteus*, Universite Kütühanesi, Uppsall, f. 11r.
 30. Hornhausen'den mezar dikiti, Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle.
 33. Theoford hazinesinden kemer tokası, British Museum, Londra.
 34y. Probianus dipitaksı, Tübingen, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin MS. Theol. Lat. f. 323.
 34a. Theodorik'in Ravenna'daki Anıt mezarı, çizim John Fuller, Cambridge.
 35y. Direkçi Aziz Simeon Manastırı, Suriye, Robert Harding'in yardımıyla, Londra.
 35a. Aziz Simeon'un altın bir Süryani kabartması, Louvre, Paris.
 38. Sta Maria de Naranco, Ovideo yakınında, Scala, Floransa.
 39. Sevallalı Isodoros, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Lat. 13396 (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
 41. Dagobert'in tahtı, Cabinet des Médailles, Paris (Çizim John Fuller, Cambridge).
 42. Agilulf'un tolasından bir plaka, Museo Nazionale, Floransa (woto Scala, Floransa).
 44. aryan vaftizetinin kubbesi, Ravenna, Scala, Floransa.
 45y. Büyük Gregorius'u resmeden fildişi kitap kapağı, Kunsthistorisches Museum, Viyana.
 45a. St. Peter Kilisesi, Monkwearmouth, Andrew Lawson, Oxford.
 46yo. Gallarus vaazevi, Mark Finnes, Londra.
 46ysa. Arı kovani biçimli hücre, Slea Head, County Kerry, Mark Finnes, Londra.

46so. St. Kevin Kilisesi, Glendalaogh, Mark Finnes, Londra.
 46-47. Skellig Michael, Mark Finnes, Londra.
 56aso. St. Columba vaazevi, Kella County Meath, Mark Finnes, Londra.
 47yso. Moone haçı ayrıntı, County Kildare, Mark Finnes, Londra.
 49. Bede'in *Kilise Tarihi*'nden bir sahife, Leningrad Halk Kütüphanesi MS. Lat. G.V.I.18.
 51. Ulu Cami, Şam, Angelo Hornak, Londra.
 54so. Charlemagne'in tahtı, Aachen, Leonard von Matt, Buchs.
 54sa. Bronz Charlemagne büstü, Louvre, Paris (foto Belgelik, Paris).
 55. Kel Charles, Bibliothèque Nationale, Paris, MS. Lat. 1152, f.3v.
 56ysa. Efes Ruhani Meclisi tutanaklarından bir sahife, Bibliothèque Nationale, Paris, MS. Lat. 1572, f.79.
 56aso. Minelî haç. Vatikan Müzesi (foto Leonard von Matt Buchs).
 56so. Corvey Manastırı, Equinox Resim Arşivi, Oxford.
 56as. *Codex Aureus*'un İhtişam içinde İsa, Bayerische Staatsbibliothek, Münih MS. Clm. 14000, f. 6v.
 57. Lindau İncil'inin arka kapağı, Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York, MSL.
 59y. Sutton Hoo gemi kazısı, Norfolk Museums Service.
 59. Sutton Hoo kazısında çikartılan altın toka, British Museum, Londra.
 60. *Codex Amiatinus*'un ilk sahifesi, Biblioteca Medicea Laurenziana, Floransa MS. Amiat. I, c5 (foto Dr. G.B. Pineider, Floransa).
 61yso. Offa'nın altın dinarı, British Museum, Londra.
 61ysa. Kells Kitabından İsa figürü, The Board of Trinity College, Dublin MS. A.I. 6, f. 32v.
 61a. Pikt bezeme taşı, Rhynie, Aberdeenshire, Michael Dixon, Dover.
 64y. Oseberg gemisi Üniversite Ulusal Antikalar Müzesi, Oslo.
 65. Haçlı ve Müslümanlar savaşçısı, Vercelli Katedralinin Mozaiklerine göre (çizim John Fuller, Cambridge).
 670. II. Vasil, kendi dua kitabının resimlerinden, Biblioteca Marciana, Venedik MS. Cod. Gr. 12, f. 1 (foto Hirner, Münih).
 67a. Tasvirîkırılcık tartışması, British Library, Londra Add. MS. 19352, f. 27 v.
 68. Kale. Halep, Angelo Hornak, Londra.
 71. Ulu Caminin içi, Kurtuba, Alan Hutchison Kütüphanesi, Londra.
 72. Loarre kalesi, Aragon, Sonia Halliday, Weston Turville.
 74. San Millan de la Cogolla Kutsal Emanet kütusundan ayrıntı, Yuso Manastırı, Ampliaciones Reproducciones MAS, Barselona.
 77. Son Yemek, St. Angelo in Formis'den duvar resmi, Capua, Scala, Floransa.
 79. Şeytanın köprüsü, Zurlauben, *Tableaux Topographiques de la Suisse*'ten, Bodeian Kütüphanesi, Oxford.
 80. İhtişam içinde İsa Magdeburg katedralinin modelini alırken, fildişi, New York Metropolitan Sanat Müzesi, Georg Blumenthal'ın bağışı, 1941.

82-83 St. Dominicus vaa'z verirken, Lorenzo Lotto, Kunsthistorisches Museum, Viyana (foto Meyer, Viyana).
 82a. Papa VI. Urbanus Sanctus Petrus'tan anahatları alırken, Vatikan Müzesi (foto Leonard von Matt, Buchs).
 83aso. Jean Fouquet'in *Les Heres d'Etienne Chevalier* adlı kitabından Aziz Hilaire, Condree Müzesi, Chantilly, MS. 21, f. 38 (foto Girardon, Paris).
 83asa. Konak kabul eden kadın, bir Güney Almanya halısından ayrıntı, Victoria ve Albert Müzesi, Londra (foto Michael Dixon, Dover).
 84yso. Kâtip Eadwine yazarken, Canterbury dua kitabından minyatür, Master and Fellows of Trinity College, Cambridge, MS. R. 17. 1 ile birlikte.
 84-85. Canterbury İsa Kilisesinin planı, benediktin Manastırı içinde, aynı.
 84aso. Tahl kuran rahip, Belediye Kütüphanesi, Dijon, MS. 170, f. 75v (foto Minirel Création, Chenove).
 85ysa. Guthlac Repton Manastırında manastır kurallarını alıyor, Guthlac Rold'en, British Library, Londra, Harley Roll, Y.G.
 85osa. Guthlac ölüyor, aynı.
 85asa. Crowland Manastırına bağışta bulunanlar.
 86. Ren bölgesinden tuç çarımı, Vatikan müzesi (foto Leonard von Matt, Buchs).
 88. Aziz Francesco İncillerinin İsa Francesco devresi üstatları tarafından teyidi, Assisi, scala, Floransa.
 91. İlk duadan "B" başharfı, Winchester Kitab-ı Mukaddes'in *Beatus* Viri, Winchester Katedral Kütüphanesi (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
 92. Antakya kuşatması, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr. 9084, f.53r.
 95. Freisingli Otto'nun *Weltechronik*'inden sahneler, Universitätsbibliothek, Jena MS. Bes q. b, f. 795.
 97so. İsa Sicilya kralı II. Roger'ye taç giydirenken, Sta Maria del'Ammiraglio'dan mozaik, Palermo, Michael Dixon, Dover.
 97sa. Bayeux halısından ayrıntı. Musée de la Reine Mathilde, Bayeux (foto Michael Holford, Loughton).
 99y. Domesday Book, Puk, Bedford Arşivi, Londra.
 99a. Orford kalesi, Suffolk, Michael Holford, Loughton.
 101y. Venedikli Fra. Paolo tarafından yapılan Roma haritası, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS. Vat. Lat. 1960 f. 270v.
 101aso. Bavyeralı Louis'in mührü, Bayerisches Hauptarchiv, Münih (çizim John Fuller, Cambridge).
 101asa. Marcus Aurelius'un heykelinin çizimi, Fireston Kütüphanesi Princeton, NJ.
 102. Santiago de Compostela, çizim John Fuller, Cambridge.
 103so. İsa'nın bir hacı olarak kabartması, Santo Domingo, Silos, Leonard von Matt, Buchs.
 103sa. Portico de la Gloria, Santiago de Compostela, Phaidon Yay. Resim Arşivi, Oxford.
 104y. Ostobak köyü, Andrew Lawson, Oxford.
 104aso. Collegia Kilisesi, Santillana, Graham Speake, Oxford.
 104asa. San Pedro de la Rúa'dan sütun başı, Estella, Alan Piper, Durham.
 105yo. Manastır Kilisesinden süren başı, Moissac, Jennifer Speake, Oxford.
 105ysa. St. Foy Kilisesi, Conques, Leonard von Matt, Buchs.

- 105a. St. Trophime Kilisesi, Arles, Belgelik, Paris.
- 106yo. Abinger kalesi, yeniden inşa, Surrey, Dick Bernard, Milverton.
- 106ya. Bodiam şatosu, Sussex, Aeoriformis, Boreham Wood.
- 106a. Krak des Chevaliers, Suriye, A.F. Kersting, Londra.
- 107yo. Bodiam şatosunun planı, Sussex, John Brennan, Oxford.
- 107 ya. Curement, Brive la Gaillarde, Alan Hutchison Kütüphanesi, Londra.
108. Papa III. Innocentius, mozaik ayrıntısı, Vatikan Müzesi (çizim John Fuller, Cambridge).
109. Ste. Cécile Katedrali, Albi, Jean Roubier, Paris.
- 110yo. Diş mîmber, San Stefano, Bologna, Scala, Floransa.
- 110ya. Nicolo Pisano tarafından yapılan Vaftiz mîmberi, Ainarı, Floransa.
- 110a. Cosmati eseri bezemeli *ambone*, San Lorenzo fuori le Mure, Roma, Scala, Floransa.
- 113yo. Kalavun Türbesi, Kahire, A.F. Kersting, Londra.
- 113ya. Marco Polo Venedik'ten ayrıntıları, Bodleian Kütüphanesi, Oxford MS. Bodl. 264, f. 218.
115. II. Friedrich, *De Arte Venandi cum Avibus*'tan doğan bakımı ve terbiyesi, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS. Pal. Lat. 1071, f. 79 (foto Scala, Floransa).
116. Naumburg Katedralinden heykeller, Foto Marburg, Marburg/Lahn.
117. Fransa veliüti Louis'nin heykeli, St. Denis Manastırı, Paris, Bulloz, Paris.
120. *İşl Yönetim Sanatı* Ambrogio Lorenzetti'nin freski, Palazzo Pubblico, Siena (foto Scala, Floransa).
124. Chartres kutsalması. Belediye Müzesi, Chartres (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
125. Vittore Carpaccio, *Delinun İşleşmesi*; *Geçek Haç Kursal Erişimlerinin Müzesi*'nden, Academia, Venedik (foto Scala, Floransa).
129. Autun Katedralindeki bir sütun başından uyuyan üç sihirbaz, çizim John Fuller, Cambridge.
130. Cordes, tårn. Dominique Martinez, Strasbourg.
- 134ya. Toparschlösschen im Rosenthal, Dorian Gerhold, Londra.
- 134o. Rothenburg'un havadan görünüşü, Dr.L.Beckel, Bad Ischl, Avusturya.
- 134osa. Cömle kapısı, Dinkelsbühl, Helga Schmidt-Glassner, Stuttgart.
- 134so. Tağ köprü, Regensburg, Zefa, Londra.
- 134sa. Seginergasse, Dinkelsbühl, Helga Schmidt-Glassner, Stuttgart.
135. Loncalasonu, Levenham, Suffolk, Ulusal Anıtlar Sicili, Londra.
- 135o. Küçük salon kapısı, Levenham, Suffolk, aynı.
- 135a. Mezhiba (Shambles), York, Edwin Smith, Saffron Walden.
- 136-37. La Couvertroirade, Dominique Martinez, Strasbourg.
- 138y. San Gimignano'nun planı, John Brennan Oxford.
- 138o. Palazzo del Popolo, San Gimignano, Robert Harding, Londra.
- 138so. San Gimignano'dan bir sokak, Edwin Smith, Saffron Walden.
- 138-39. San Gimignano'nun görünüşü, Michael Dixon, Dover.
- 139osa. Porta Soprana, Cenova, Leonard von Matt, Buochs.
- 139aso. Ponte Vecchio, Floransa, Michael Dixon, Dover.
- 139asa. Katedralin görünüşü, Floransa, Michael Halford, Loughton.
- 140y. Alkazar, Sonia Halliday, Weston Turville.
- 140a. Avila surları, Michael Halford, Loughton.
- 141o. Belediye başkanı atanması, Bristol, Bristol kenti sicili.
- 141a. Ambrogio Lorenzetti'nin *İşl Yönetim Allegorisi*, Palazzo Pubblico, Siena (foto Scala, Floransa).
- 142a. Banka Sahnesi, Cenova, British Library, Londra.
- 142sa. Dokumacılar lıncası nızzamnamesinin kapagmdan ayrıntısı, Museo Civico Medievale, Bologna MS. 93, f. I (foto Franco Ragazzi, Bologna).
- 143y. Hamburg limanı minyatürü, Staatsarchiv, Hamburg.
- 143a. Lendit fuarının kutsanması, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Lat. 962, f. 264 (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
144. Dokumacılar pınceresinden ayrıntı, Semur, Sonia Halliday, Weston Turville.
145. Nuh Gemisi inşa ederken, Bedford Hours, British Library, Londra MS. 1423.
- 146-47. Merhametlerden hareketle John Fuller tarafından yapılan çizimler.
- 146y. Bir ayakkabı; bojalımak, Flavigny-sur-Ozerain.
- 146so. Dayak çiyen koca, Falfraod, Glos.
- 146a. Kuş pıncir kadirler.
- 146-7. Kızın saçlarından bir sırsesinin ayrılanması, Exeter Müzesi.
- 147yo. Meyhanec kadın, Salop.
- 147ya. Ateş başında, La Trinité, Vendôme.
- 147osa. Kadın ve çocuk, St. Sauveur, Bruges.
- 147asa. Giyinen kız, St. Cernin.
- 148aso. Simon Bennick'in *Saatler Kitabı*'ndan Mayıs. Victoria ve Albert Müzesi, Londra E.4575-1910v.
- 148ao. Gervais du Bus, *Roman de Fauvel*'den oyuncular, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr. 146, f.34 (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
- 148asa. Bayeux halisinden ayrıntı, Musée de la Reine Mathilde, Bayeux (foto Michael Halford, Loughton).
- 149a. Yolcular Pekin'de, Odoric de Perdonone'un *Livre de Merveilles*'inden, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr. 2810, f. 110v.
- 149a. Amlens'den kabartma, çizim John Fuller, Cambridge.
- 150y. Nicholas de Lyra, *Postillae in Pentateuchum*dan resim, Troyes Belediye Kütüphanesi MS. 129, f. 32 (foto Michel Vuillemin, Troyes).
- 150a. *Brevia Chronica*'dan Winchester Koleji, Bodleian Kütüphanesi, Oxford MS. Yeni Kol. 288, f. 3r Yeni kolejin Warden ve Fellowlarının izniyle, Oxford.
- 151so. Hugues de St. Victor ders verirken, Bodleian Küt., Oxford MS. Land. Misc. Yog. f. 3v.
- 151ya. Chartres Katedralinin Batı Cephesindeki bir kabartmadan Aristoteles, çizim John Fuller, Cambridge.
- 151osa. Münih Pinakotegindeki bir mihrap parçasından Augustinus, aynı.
- 152aso. *Tacuinum Sanitatis*'ten sıkmak, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana MS. Cod. Ser. Kas. 2644, f. 22v.
- 152asa. Sıcak su, aynı, f. 89r.
- 153y. Toledo'dan İslam usturlubı, Bilim Tarihi Müzesi, Oxford.
- 153aso. *Tacuinum Sanitatis*'ten batı rüzgârı, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana, MS. Cod. Ser. Kas. 2644, f. 57v.
- 153asa. Dama, aynı, f. 73v.
- 154y. Cerrahin Kliniği, Guy de Chauliac, *Chirurgia*'dan, Bibliothèque Nationale, Paris MS. 396, f. 68.
- 154a. Düzmece Discordes'in Otlara Dair Kitabından, British Library, Londra, MS. Harley 1585, f. q v (çizim John Brennan, Oxford).
155. Tıbbi resimler, British Library, Londra MS. Sloane, 156.
157. Pol de Limbourg, *Les Très Riches Heures du duc de Berry*'den Mart, Cömle Müzesi, Chantilly MS. 65, f. 3v. (foto Girardon, Paris).
- 158y. Burgonya oyun tahtası, Phaidon Yay. Arşivi, Oxford.
- 158a. *Libres des Tournois du Roi René*'den gösteri, Bibliothèque Nationale, Paris MS. 2698, f. 67v. ve 68.
- 159ya. Geoffrey d'Anjou'yu resmeden Plantagenet mînesi, Le Mans Müzesi, Le Mans.
- 160so. Peyşin taslak kitabından kuşlar, Magdalen koleji Master ve Fellowlarının izniyle, Cambridge, f. 125.
- 160sa. *Lure de la chassee*'tan sahneler. Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr. 616, f. 13.
- 161y. Aynı, f. 77.
- 161so. Aynı, f. 67.
- 161asa. Aynı f. 53v.
162. Duccio'nun *Maesta*'sından "Noli me tangere", Museo Dell'Opera del Duomo, Siena" (foto Scala, Floransa).
164. Ayasofya'nın içi, İstanbul, Elsevier Arş., Amsterdam.
- 166-67. Dick Bernard'ın çizimleri, Milverton.
- 168so. Orvieto'nun planı, John Brennan, Oxford.
- 168aso. Orvieto, Yaradılış kabartmasından ayrıntı, Ainarı, Floransa.
- 168-69. Orvieto Katedralinin dışı, Scala, Floransa.
- 169yo. Orvieto'nun içi, Zefa, Londra.
- 169sa. Orvieto destek sütunlarının ayrıntısı, Robert Harding, Londra.
- 170yo. Diocletianus ve Maximianus, Vatikan Küt. (Scala, Floransa).
- 170ya. Moissac Manastırından, St. Pierre, Elek Arş. (foto Wim Swaan).
- 170yo. Kideklinin kapısı, Ely Katedrali, Jean Roubier, Paris.
- 171s. San Paolo fuori le Mure Noel Mum Muhafazası, Roma, Leonard von Matt, Buochs.
- 171ya. Rouen Katedralinin batı cephesi, Jean Roubier, Paris.
- 171asa. Reims Katedralinden kabartma Marburg/Lahn (foto Marburg).
- 172aso. Sta Sabina kapısından ayrıntı, Roma, Leonard von Matt, Buochs.
- 172sa. Giske Kilisesinden Madonna, Historisk Museum, Bergen.
- 173yo. Borgund Kilisesi, Søgne, Courtauld Enstitüsü, Londra.
- 173ya. Ixworth Thorpe kilisesinden koltuk ucu, Suffolk, J.C.D. Smith, Bridgwater.
- 173so. Garway Kilisesinin damı, Herfordshire, Michael Dixon, Dover.
- 173asa. Riemschneider'in yaptığı Lmewood Meleği, Victoria ve Albert Müzesi, Londra.
- 174so. Başrahip Suger, St. Denis pıncereslerinden birinden ayrıntı, Paris, Sonia Halliday, Weston Turville.
- 175o. İsa başı, Wissembourg Manastır kilisesinden cam, Strasbourg Müzesi (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
- 175ya. Musa ve altın dana, St. Denis'de cam tablo, Paris, aynı.
176. İsa'nın İzdıraplarının hikâyesi, Chartres Katedralinden pıncere, aynı.
- 177yo. Yeniden Diriliş pınceresi, Strasbourg Katedrali, aynı.
- 177ya. Regensburg Katedralinde St. Catherine pınceresi, aynı.
- 177asa. Güney gül biçimli pınceresi, Notre Dame de Paris, aynı.
- 178yo. Dansçı, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Cat 1118, aynı.
- 178ya. İlavtacı, Escorial, Madrid (foto Christopher Page, Oxford).
- 178so. Tulumcu, Honington, Suffolk, J.C.D. Smith, Bridgwater.
- 178osa. Arççı, Bodleian Küt. Oxford Ms. Junius 11, s.54.
- 178sa. Luttrell dsa kitabından trompetçi, British Library, Londra Add. MS. 42130, 159.
- 179so. Vatikan Vergilius'undan Dido, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS. Cod. Lat. 3225.
- 179oso. *De Manessche Handschrift*'in resimlerinden, Heidelberg Ün. Küt. MS. Cod. Pal. Germ. 848, f. 69r.
- 179asa. *Lancelot du Lac*'in resimlerinden, British Library, Londra, Add. MS. 10294.
- 180yo. *Codex Augusteus*, Biblioteca Apostolica Vaticana MS. Lat. 3256.
- 180ya. St. Omer dua kitabı, British Library, Londra MS. Yates Thompson, 14.
- 180o. Kells Kitabı, Trinity Koleji, Dublin MS. 59, f. 34, Phaidon Yay. Resim Arş. Oxford.
- 180aso. St. Luke'un İncilli, Pierpont Morgan Küt, New York MS. 806, f. 96.
- 180ao. St. Martial de Limoges Kitab-ı Mukaddesi, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Lat. 254, f. 10.
- 180asa. Yaşlı Plinius, *Historia Naturalis*, Victoria ve Albert Müzesi, Londra A.L., 1504-1896.
181. Basım sahnesi, *Hegesipus*'un başlık sahifesi, 1511'de J.B.Ascensius tarafından basılmıştır, Mary Evans Resim Küt., Londra.
- 1783y. Papalık Sarayı, Avignon, Leonard von Matt, Buochs.
- 183a. Karıtyaya'da köprü, Graham Speake, Oxford.
186. St. Jean Şövalyeleri Kalesi, Rodos, Ekdoktie Athenon A.Ş., Atina.
187. Prangocastello, Girit, Zefa, Londra.
191. Krakow Katedrali, Girardon, Paris.
- 193y. Cömle kapısı, Jaki Manastırı, Michael Dixon, Dover.
- 193o. Osmanlıların Belgrad kutsalması, Topkapı Sarayı, İstanbul (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
194. Suzdal Katedrali, Robert Harding, Londra.
195. Novgorod İkonası, Kutsal Babalık, Tretyakov Galerisi, Moskova.
- 198yo. Proissart'ın *Kronikler*'inden Paris görünüşü, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr. 2645, f. 321v.
- 198ya. Deniz tarafından Calais, British Library, Londra, Cotton, MS. A.ug. 1, ii 70.
- 198o. Jeanne d'Arc'in yargılanması, Bibliothèque Nationale, Paris, Lat. 5969, f.1.
200. Elleen Donan'daki koca, Sonia Halliday, Weston Turville.
- 204y. Petrarca'nın portresi, Bibliothèque Nationale, Paris, MS. Lat. 6069 A.V.
- 204a. Petrarca'nın *Vergilius*'unun Simone Martini tarafından resimlendirilmiş ilk sahifesi, Biblioteca Ambrosiana, Milano S.P. 10/27.
207. Leonardo da Vinci'nin helikopter çizimi, Institut de France, Paris MS. B. f. 83v.
209. Burgonya dükü Korkusuz Jean'ın katli, Bibliothèque Nationale, Paris, MS. 5084, f.1.
212. Konrad Tüst, *De Situ Confederatum Descriptio*, Zentralbibliothek, Zürich.
214. Döner saray, Venedik, Scala, Floransa.
216. *Anahtarların Teslimi* adı Donato resminden İsa, Victoria ve Albert Müzesi, Londra.
217. Albrecht Dürer, Sanatçının babasının portresi (ayrıntı), Ulusal Galeri, Londra.
- 218y. Dürer, kapalı baskı aracıyla birlikte matbaacı, Mary Evans Resim Küt., Londra.
- 218a. Buxheim, St. Christopher, John Rylands Küt. Manchester.
- 219so. Celsus Maffeus, *Monumentum*'dan bir sahife, British Library, Londra.
- 219ysa. J.de Dale imzalı oyun kâğıtları, Bibliothèque Nationale, Paris.
- 220y. Lambert d'Ardes, *Liber Floridus*'tan Avrupa haritası, Gand Ün. Küt. MS. 92, f. 241r.
- 220a. Inglesmoor haritasının kopyası, Yorkshire (şimdi Lincolnshire) Public Record Office, Londra M.P.C. 56.
- 221y. Portolano *charte*'s. Preducci d'Ancona, Royal Geographical Society, Londra.
- 225yo. Denizci Enrique, Nuno Gonçalves'ın St. Vincent'iptik'inden ayrıntı, Museu Nacional de Arte Antiga, Lizbon (foto Girardon, Paris).
- 225ya. Columbus'un Batı Hind Adalarına yolculuğunu resmeden tahta baskı, Elsevier Arş., Amsterdam.

İNGİLİZCE KAYNAKÇA

Tarih Atlasları

- J.Engel (ed.), *Grosser Historischer Weltatlas, II, Mittelalter*, 4. yay., Mönch 1981.
 R.I.Moore (ed.), *The Hamlyn Historical Atlas*, Londra 1981.
 R.L.Poole, *Historical Atlas of Modern Europe from the Decline of the Roman Empire*, Oxford 1902.
 K. von Spruner v. Tenke, *Handatlas für die Geschichte des Mittelalters und der neueren Zeit*, 3. yay. Gotha 1880.

Genel Kaynaklar

- J.W.Barker, *Justinian and the Later Roman Empire*, Madison, Wisc. 1966.
 P.Brown, *The World of Late Antiquity: from Marcus Aurelius to Muhammad*, Londra 1971.
 Cambridge Medieval History (8 cilt.), Cambridge 1911-36.
 C.Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris 1955.
 J.Hale, J.R.L. Highfield ve B.Smaley (ed.) *Later Medieval Europe*, Londra 1965.
 J.Huisinga (çev. E.Hopman), *The Waning of the Middle Ages*, Londra 1924.
 A.H.M.Jones, *The Later Roman Empire 284-602: a social, economic and administrative survey* (3 cilt), Oxford 1964.
 D.Matthew, *The Medieval European Community*, Londra 1977.
 H.S.L.B.Moss, *The Birth of the Middle Ages 395-814*, Oxford 1935.
 L. Musset (çev. E. ve C.James), *The Germanic Invasions: the making of Europe AD 400-600*, Londra 1975.
 C.D.Smith, *Western Mediterranean Europe: a historical geography of Italy, Spain and southern France since the Neolithic*, Londra 1979.
 R.W.Southern, *The Making of the Middle Ages*, Londra 1953.
 E.A. Thompson, *The Early Germans*, Oxford 1965.
 - *A History of Attila and the Huns*, Oxford 1948.
 - *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford 1966.
 J.M.Wallace-Hadrill, *The Barbarian West 400-1000*, Londra 1967.

Batı Kiliseli, Papalık ve Manastırcılık

- G.Barracough, *The Medieval Papacy*, Londra 1968.
 R.Brentano, *Two Churches: England and Italy in the 13th century*, Princeton, N.J. ve Oxford 1968.
 - *Rome before Avignon: a social history of 13th-century Rome*, Londra 1974.
 H.Chadwick, *The Early Church*, Harmondsworth 1967.
 C.H.Dawson (ed.), *The Mongol Mission: narratives and letters of the Franciscan missionaries in Mongolia and China in the 13th and 14th centuries*, Londra 1955.
 A.Fliche ve V.Martin, *Histoire de l'Église* (21 cilt in 24), Paris 1934.
 H.Jedin ve J.P.Dolan (ed.) *History of the Church* (3 cilt), New York 1980.
 H.Jedin, K.Latourette ve J.Martin, *Atlas zur Kirchengeschichte*, Freiburg 1970.
 M.D.Knowles, *Christian Monasticism*, Londra 1969.
 - *The Monastic Order in England*, Cambridge 1962.
 - *The Religious Orders in England* (3 cilt), Cambridge 1948-59.
 K.Latourette, *History of the Expansion of Christianity: Thousand Years of Uncertainty 500-1500 AD*, New York 1971.
 L.J.Lekai, *The Cistercians: ideals and reality*, Kent, Ohio 1977.
 G.Llatat, *The Popes at Avignon 1305-78*, Londra 1963.
 J.R.H.Moorman, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517*, Oxford 1968.
 P.Partner, *The Lands of St Peter*, Londra 1972.
 R.W.Southern, *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Harmondsworth 1970.
 W.Ulmann, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*, Londra 1955.
 F. van der Meer, *Atlas de l'ordre cistercien*, Brüksel 1965.
 D.P.Waley, *The Papal State in the 13th Century*, Londra 1961.

Doğu Roma İmparatorluğu

- T.S.R.Boase (ed.), *The Cilician Kingdom of Armenia*, Edinburgh 1978.
 R.Browning, *The Byzantine Empire*, Londra 1980.
 G.P.Hill, *A History of Cyprus* (4 cilt), Cambridge 1940-52.
 R.J.H.Jenkins, *Byzantium: the imperial centuries 610-1071*, Londra 1966.
 D.M.Lang, *Armenia: cradle of civilization*, Londra 1978.
 - *The Georgians*, Londra 1966.
 C.A.Mango, *Byzantium: the empire of new Rome*, Londra 1980.
 W.Miller, *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece*, Londra 1908.
 D.Obolensky, *The Byzantine Commonwealth: eastern Europe 500-1453*, Londra 1971.
 - *Byzantium and the Slavs*, Londra 1971.
 G.Ostrogorsky (çev. J.M.Hussey), *History of the Byzantine*

State, Oxford 1968.

- K.M.Setton, *Catalan Domination of Athens 1311-88*, Cambridge, Mass, 1948.
 P.Sherard, *Constantinople*, Oxford 1963.

İslâm

- W.C.Brice, *An Historical Atlas of Islam* Leiden 1981.
 C.Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, Londra 1968.
 K.A.C. Creswell, *Early Muslim Architecture* (2 cilt) Oxford 1932, 1940.
 - *The Muslim Architecture of Egypt* (2 cilt), Oxford 1952, 1959.
 P.K.Hitti, *History of the Arabs*, Londra 1970.
 M.G.S. Hodgson, *Venture of Islam* (cilt 1 ve 2), Chicago, Ill. 1974.
 H.Inalcik (çev. N.İlitzkowitz ve C.İmber), *The Ottoman Empire: the classical age 1300-1600*, Londra 1973.
 G. Le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1900.
 R.Le Tourneau, *The Almohad Movement in North Africa in the 12th and 13th Centuries*, Princeton, N.J. 1969.
 A.Miquel, *L'Islam et sa civilisation*, Paris 1977.
 W.Popper (ed.), *Egypt and Syria under the Circassian Sultans 1382-1468 AD, Systematic Notes to Ibn Taghri Birdi's Chronicle of Egypt*, Berkeley, Calif. 1955.
 M.Rogers, *The Spread of Islam*, Oxford 1976.
 J.J.Saunders, *A History of Medieval Islam*, Londra 1965.
 - *The History of the Mongol Conquests*, Londra 1971.
 S.Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the 11th through to 15th Century*, Berkeley, Calif. 1971.

Bohemya

- F.G.Heymann, *George of Bohemia, King of Heretics*, Princeton, N.J. 1965.
 - *John Zizka and the Hussite Revolution*, Princeton, N.J. 1955.
 H.Kaminsky, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley, Calif. 1967.

Bulgaristan

- R.Browning, *Byzantium and Bulgaria: a comparative study across the early medieval frontier*, Londra 1975.
 D.M.Laing, *The Bulgarians from Pagan Times to the Ottoman Conquest*, Londra 1976.
 J.C.S.Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, Londra 1930.

Haçlı Devletleri

- T.S.R.Boase, *Castles and Churches of the Crusading Kingdom*, Londra 1967.
 H.E.Mayer (çev. J.B.Gillingham), *The Crusades*, Oxford 1972.
 J.Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem: European colonialism in the Middle Ages*, Londra 1972.
 J.C.S.Runciman, *A History of the Crusades* (3 cilt), Cambridge 1951-54.
 K.M.Setton (ed.), *A History of the Crusades* (4 cilt), Madison, Wisc. 1969-77.

İngiltere

- Bede (çev. L. Sherley-Price), *A History of the English Church and People*, Harmondsworth 1970.
 J.Campbell (ed.), *The Anglo-Saxons*, Oxford 1982.
 R.G.Collingwood ve J.N.L.Myrnes, *Roman Britain and the English Settlements*, Oxford 1937.
 D.C.Douglas, *William the Conqueror*, Londra 1964.
 M.E.Falkus ve J.B.Gillingham (ed.), *Historical Atlas of Britain*, St Albans 1981.
 D.Hill, *An Atlas of Anglo-Saxon England*, Oxford 1981.
 E.P.Jacob, *The Fifteenth Century*, Oxford 1961.
 W.Kapelle, *The Norman Conquest of the North*, Londra 1980.
 M.McKisack, *The Fourteenth Century*, Oxford 1959.
 D.Matthew, *The Norman Conquest*, Londra 1966.
 H.Mayr-Harting, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, Londra 1977.
 A.L.Poole, *From Domesday Book to Magna Carta*, Oxford 1951.
 R.W.Powicke, *The Thirteenth Century*, Oxford 1962.
 F.M.Sienton, *Anglo-Saxon England*, Oxford 1971.
 C.Thomas, *Christianity in Roman Britain to AD 500*, Londra 1981.
 W.L.Warren, *Henry II*, Londra 1973.

Fransa

- G.Duby ve R.Mandrou (çev. J.B.Atkinson), *A History of French Civilisation*, Londra 1966.
 K.Fowler, *The Age of Plantagenet and Valois: the struggle for supremacy 1328-1498*, Londra 1967.
 J.Froissart (çev. G.Brereton), *Chronicles*, Harmondsworth 1968.
 Gregory of Tours (çev. L.Thorpe), *The History of the*

Franks, Harmondsworth 1974.

- E.M.Hallam, *Capetian France 987-1328*, Londra 1980.
 C.Higounet (ed.), *Histoire de l'Aquitaine*, Toulouse 1971.
 W.C.Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade*, Princeton, N.J. 1979.
 K.W.Labarge, *St Louis: the life of Louis IX of France*, Londra 1968.
 R.Latouche, *Caesar to Charlemagne: the beginnings of France*, Londra 1968.
 J.F.Lemaignier, *Le Gouvernement royal aux premiers temps capétiens 987-1108*, Paris 1965.
 P.S.Lewis, *Late Medieval France: the polity*, Londra 1968.
 E.C.Lodge, *Gascony under English Rule*, Londra 1926.
 A.Longnon, *Atlas historique de la France* (3 cilt), Paris 1895-89.
 M.Rouché, *L'Aquitaine des Visigoths aux Arabes 418-718*, Paris 1977.
 E.Salin, *La Civilisation mérovingienne* (4 cilt), Paris 1950-9.
 J.R.Strayer, *The Albigensian Crusades*, New York 1971.
 P.Tucoc-Chala, *Gaston Fébus, un grand prince occident au XIVe siècle*, Paris 1976.

Almanya ve Germen İmparatorluğu

- G.Barracough, *The Origins of Modern Germany*, Oxford 1973.
 C.C.Bailey, *The Formation of the German College of Electors in the mid-13th Century*, Toronto 1949.
 D.A.Bulough, *The Age of Charlemagne*, Londra 1965.
 E.Christians, *The Northern Crusades: the Baltic and the Catholic frontier 1100-1525*, Londra 1980.
 H.J.Cohn, *The Government of the Rhineland Palatinate in the 15th Century*, Londra 1965.
 P.Dollinger (çev. D.S.Ault ve S.H.Steinberg), *The Hansa*, Londra 1970.
 J.Fleckenstein (çev. B.S.Smith), *Early Medieval Germany*, Amsterdam 1978.
 R.Folz (çev. S.A.Ogilvie), *The Concept of Empire in Western Europe from the 5th to the 16th Century*, Londra 1969.
 Frederick II (çev. C.A.Wood ve F.M.Pyfe), *De Arte Venandi*, Stanford, Calif. 1943.
 L.Halphen (çev. G. de Nie), *Charlemagne and the Carolingian Empire*, Amsterdam 1977.
 K.Hampe, *Germany under the Salian and Hohenstaufen Emperors*, Oxford 1973.
 E.H.Kantorowicz (çev. E.O.Lorimer), *Frederick II 1194-1250*, Londra 1931.
 A.W.A.Leeper, *A History of Medieval Austria*, Oxford 1941.
 K.Leyser, *Rule and Conflict in an Early Medieval Society: Ottonian Saxony*, Londra 1979.
 P.Munz, *Frederick Barbarossa: a study in medieval politics*, Londra 1969.
 G.Strauss (ed.), *Pre-Reformation Germany*, Londra 1972.
 J.E.Tyler, *The Alpine Passes: the Middle Ages*, Oxford 1930.
 T.C. van Cleave, *The Emperor Frederick II of Hohenstaufen*, Oxford 1972.

Macaristan

- D.J.Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: studies in their history and culture*, Berkeley, Calif. 1973.
 E.Pamlenyi (çev. L.Boros et al.), *A History of Hungary*, Londra 1975.

İrlanda

- L.Biele, *Ireland: harbinger of the Middle Ages*, Oxford 1963.
 R.D. Edwards, *Atlas of Irish History*, Londra 1981.
 R.Frame, *Colonial Ireland 1169-1369*, Dublin 1981.
 J.Hartnett, *The Sources for the Early History of Ireland*, New York 1968.
 L.Jydon, *Ireland in the Later Middle Ages*, Dublin 1973.
 A.O'Dwyer-Ruthven, *A History of Medieval Ireland*, Londra 1968.
 J.Watt, *The Church in Medieval Ireland*, Dublin 1972.

İtalya

- P.Burke, *Culture and Society in Renaissance Italy*, Londra 1972.
 P.Chalandon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, Paris 1907.
 D.C.Douglas, *The Norman Achievement 1050-1100*, Londra 1969.
 - *The Norman Fate 1100-1154*, Londra 1976.
 T.Hodgkin, *Italy and her Invaders*, Oxford 1885-99.
 K.Hyde, *Society and Politics in Medieval Italy: the evolution of the civil life 1000-1350*, Londra 1973.
 F.C.Iane, *Venice: a maritime republic*, Baltimore, Md. 1973.
 J.Lerner, *Culture and Society in Italy 1290-1420*, Londra 1971.
 P.Toubert, *Les Structures du Latium médiéval* (2 cilt), Roma 1973.
 C.J.Wickham, *Early Medieval Italy: central power and local society 400-1000*, Londra 1981.

Aaçık Ülkeler (Belçika, Hollanda)

- P.J.Blok, *A History of the People of the Netherlands: part*

- one, from the earliest times to the beginning of the 15th century, New York 1898.
- D.E.W. Cartellieri (çev. M.Letts), *The Court of Burgundy*, Londra 1929.
- H.Pirenne, *Histoire de Belgique des origines à nos jours* (7 cilt), Brüksel 1907-26.
- R.Vaughan, *Charles the Bold: the last Valois duke of Burgundy*, Londra 1973.
- *John the Fearless: the growth of Burgundian power*, Londra 1966.
- *Philip the Bold: the formation of the Burgundian state*, Londra 1962.
- *Philip the Good: the apogee of Burgundy*, Londra 1970.
- Polonya
- N.Davies, *God's Playground: a history of Poland* (cilt 1), Oxford 1981.
- W.P.Reddaway (ed.) *The Cambridge History of Poland* (cilt 1), Cambridge 1941.
- Portekiz
- A.H. de Oliveira Marques (çev. S.S.Wyatt), *Daily Life in Portugal in the Later Middle Ages*, Madison, Wisc. 1971.
- *A History of Portugal*, New York 1976
- V.Magalhaes Godinho, *L'Economie de l'empire portugais aux xve et xvi siècles*, Paris 1969.
- Rusya
- J.Blum, *Lord and Peasant in Russia from the Ninth to the Nineteenth Century*, Princeton, N.J. 1961.
- J.L.Fennell, *The Emergence of Moscow 1304-59*, Londra 1969.
- M.L.Freishin-Chirovskii, *A History of the Russian Empire: grand-ducal Vladimir and Moscow*, Londra 1973.
- G.Vernadsky, *A History of Russia* (cilt 2-4), New Haven, Conn. 1944.
- İskandinavya
- R.E.Lillis Davidson, *The Viking Road to Byzantium*, Londra 1976.
- T.K.Derry, *A History of Scandinavia*, Londra 1979.
- G.Jones, *The Norse Atlantic Saga*, Oxford 1964.
- E.Jutikkala, *A History of Finland*, Londra 1979.
- L.Musset, *Les Peuples Scandinaves au moyen âge*, Paris 1951.
- P.H.Sawyer, *The Age of the Vikings*, Londra 1971.
- İskocya
- G.W.S. Barrow, *The Anglo-Norman Era in Scottish History*, Oxford 1980.
- *The Kingdom of the Scots*, Londra 1973.
- A.A.M. Duncan, *Scotland: the making of the kingdom*, Edinburgh 1975.
- P.Mac Neill, *An Historical Atlas of Scotland*, St Andrews 1975.
- R.G.Nicholson, *Scotland: the later Middle Ages*, Edinburgh 1974.
- Slav Ülkelert
- F.W.Carter, *Dubrovnik (Ragusa): a classic city-state*, Londra 1972.
- S.Clisold (ed.), *A Short History of Yugoslavia from Early Times To 1966*, Cambridge 1968.
- F.Dvornik, *The Slavs: their early history and civilisation*, Boston, Mass. 1959.
- J.V.A.Pines, *The Bosnian Church*, New York 1975.
- M.Gimbutas, *The Slavs*, Londra 1971.
- R.Portal (çev. P.Evans), *The Slavs*, Londra 1969.
- H.W.V. Temperley, *A History of Serbia*, Londra 1917.
- A.P.Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom: an introduction to the medieval history of the Slavs*, Cambridge 1970.
- İspanya
- R.I.Burns, *Islam under the Crusaders: colonial revival in the 13th-century kingdom of Valencia*, Princeton, N.J. 1973.
- H.J. Hargrave, *A History of Aragon and Catalonia*, Londra 1933.
- J.N.Hillgarth, *The Spanish Kingdoms 1250-1516* (2 cilt), Oxford 1976, 1978.
- James I of Aragon (çev. J.Forster), *The Chronicle*, Londra 1883.
- J.Klein, *The Mesta: a study in Spanish economic history 1273-1836*, Cambridge, Mass. 1920.
- P.A.Linehan, *The Spanish Church and the Papacy in the 13th Century*, Cambridge 1971.
- D.W.Lomax, *The Reconquest of Spain*, Londra 1978.
- A.Mackay, *Spain in the Middle Ages: from frontier to empire 1000-1500*, Londra 1977.
- R.Menéndez-Pidal, (çev. H.Sunderland), *The Cid and his Spain*, Londra 1934.
- *Historia de Espana* (cilt 4, 5, 6, 7, 14, 15), Madrid 1950.
- J.Orlandis-Rovira, *Espana Visigotica*, Madrid 1977.
- F.E.Russell, *The English Intervention in Spain and Portugal in the Time of Edward III and Richard II*, Oxford 1955.
- J.Schneidman, *The Rise of the Aragonese-Catalan Empire 1200-1350*, New York, 1970.
- M.Stokstad, *Santago de Compostella*, Norman, Ok. 1979.
- E.A.Thompson, *The Goths in Spain*, Oxford 1969.
- J.Vicens-Vives, *Approaches to the History of Spain*, Berkeley, Calif. 1970.
- P.Vilar, *La Catalogne dans l'Espagne moderne*, Paris 1962.
- İsviçre
- B.Nour, H.S.Offer and G.R.Potter, *A Short History of Switzerland*, Oxford 1952.
- Galler
- R.R.Davies, *Lords and Society in the March of Wales 1282-1400*, Oxford 1978.
- J.E.Lloyd, *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest*, Londra 1912.
- W.Rees, *Historical Atlas of Wales*, Cardiff 1951.
- Kent Toplumı, Tioare ve Endüstri
- M.W.Bailey (ed.), *European Towns: their archaeology and early history*, Londra 1977.
- C.M.Cipolla, *Before the Industrial Revolution: European society and economy 1000-1700*, Londra 1976.
- *Guns and Sails in the Early Phases of European Expansion 1400-1700*, Londra 1966.
- *Money, Prices and Civilisation in the Mediterranean World 5th-7th Century*, Princeton, N.J. 1956.
- E.Ennen (çev. N.Fryde), *The Medieval Town*, Amsterdam 1977.
- D.Nicholas, *Town and Countryside: social, economic and political tensions in 14th-century Flanders*, Gand 1971.
- L.Origo, *The Merchant of Prato*, Londra 1960.
- C.Phyllis Adams, *Desolation of a City: Coventry and the urban crisis of the late Middle Ages*, Cambridge 1979.
- C.Platt, *The English Medieval Town*, Londra 1976.
- M.Postan (ed.), *Economic Organisation and Policies in the Middle Ages*, Cambridge 1963.
- (ed.) *Trade and Industry in the Middle Ages*, Cambridge 1952.
- S.M.G. Reynolds, *An Introduction to the History of English Medieval Towns*, Oxford 1977.
- F.Rörig (çev. D.Bryan), *The Medieval Town*, Londra 1967.
- R.Unger, *The Ship in the Medieval Economy*, Montreal 1980.
- Kir Toplumı ve Tarımsal Ekonomi
- H.Bautier, *The Economic Development of Medieval Europe*, Londra 1971.
- M.Bloch (çev. L.A.Manyon), *Feudal Society*, Londra 1961.
- (çev. J.Sondheimer), *French Rural History: an essay on its basic characteristics*, Londra 1966.
- J.Critchley, *Feudalism*, Londra 1978.
- G.Duby (çev. C.Postan), *Rural Economy and Country life in the Medieval West*, Londra 1968.
- M.Postan (ed.), *The Agrarian Life of the Medieval West*, Cambridge 1966.
- Eğitim ve Düşünce Yaşam
- C.N.L. Brooke, *The Twelfth-Century Renaissance*, Londra 1969.
- H.J.Chaytor, *From Script to Print*, Cambridge 1945.
- F.C.Copleston, *Aquinas*, Harmondsworth 1955.
- E.Gilson, *A History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, Londra 1955.
- D.Hay, *The Italian Renaissance in its Historical Background*, Cambridge 1977.
- M.D.Knowles, *The Evolution of Medieval Thought*, Londra 1962.
- C.Morris, *The Discovery of the Individual 1050-1200*, Londra 1972.
- A.Murray, *Reason and Society in the Middle Ages*, Oxford 1978.
- B.Radice (çev. ve ed.), *The Letters of Abelard and Heloise*, Harmondsworth 1974.
- H.Rashdall (ed. F.M.Powicke ve A.B.Emden), *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Oxford 1936.
- P.Riche, *Education and Culture in the Barbarian West*, C.B. Columbia, Sc. 1978.
- E.H.Wilkins, *Life of Petrarch*, Chicago, Ill. 1961.
- *Studies in the Life and Work of Petrarch*, Cambridge, Mass. 1955.
- Bilim, Tıp ve Teknoloji
- L.C.Arano (ed.), *Tacuinum Sanitatis: medieval health handbook*, New York 1976.
- F.Klemm, *A History of Western Technology*, Londra 1959.
- J.F.D.Shrewsbury, *A History of Bubonic Plague*, Cambridge 1970.
- A.P.Usher, *A History of Mechanical Inventions*, Cambridge, Mass. 1954.
- Görsel Sanatlar
- J.Acland, *Medieval Structure: the Gothic vault*, Toronto 1973.
- J.J.G.Alexander, *The Decorated Letter*, Londra 1978.
- *Insular Manuscripts, 6th-9th Century*, Londra 1978.
- M.Baxandall, *The Limewood Sculptors of Renaissance Germany*, Londra 1980.
- *Painting and Experience in 15th-Century Italy*, Oxford 1972.
- K.J.Conant, *Carolingian and Romanesque Architecture 800-1200*, Harmondsworth 1959.
- C.D.Dodwell, *Painting in Europe 800-1200*, Harmondsworth 1978.
- J.Fitch, *The Construction of Gothic Cathedrals: a study of medieval vault erection*, Oxford 1961.
- H.Focillon, *The Art of the West in the Middle Ages* (2 cilt), Londra 1963.
- P.Frankl, *Gothic Architecture*, Harmondsworth 1963.
- H.J.Hansen (ed.), *Architecture in Wood*, Londra 1971.
- J.H.Harvey, *The Master Builders: architecture in the Middle Ages*, Londra 1971.
- W.Hoquist, *Germanic Art during the First Millennium*, Stockholm 1955.
- J.James, *Charters*, Londra 1979.
- C.M.Kaufmann, *Romanesque Manuscripts 1066-1190*, Londra 1975.
- E.Kitzinger, *Early Medieval Art*, Londra 1940.
- F.Klingenberg, *Animals in Art and Thought to the end of the Middle Ages*, Londra 1971.
- R.Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Londra 1955.
- *Some profile of a city 312-1308*, Princeton, N.J. 1980.
- P.Lasko, *Ars Sacra 800-1200*, Harmondsworth 1973.
- J.D. le Couteur, *English Medieval Painted Glass*, Londra 1926.
- E.Panofsky (ed.), *Abbot Suger on the Abbey Church of St Denis and its Art Treasures*, Princeton, N.J. 1946.
- *Early Netherlandish Painting: its origin and character* (2 cilt), Cambridge, Mass. 1964.
- *The Life and Art of Albrecht Dürer*, Princeton, N.J. 1955.
- J.Pope-Hennessy, *Italian Gothic Sculpture*, Londra 1972.
- G.L.Remnant, *Catalogue of Misericords in Great Britain*, Oxford 1969.
- L.Salzman, *Building in England down to 1540*, Oxford 1952.
- J.Strzygowski, *Early Church Art in Northern Europe*, Londra 1928.
- R.M.Tovell, *Flemish Arts of the Valois Courts*, Toronto 1960.
- Evon Witzleben, *French Stained Glass*, Londra 1968.
- M.Whitney, *Early Flemish Painting*, Londra 1968.
- J.E.L.T.White, *Art and Architecture in Italy 1250-1400*, Londra 1966.
- R.Wittkower, *Architectural Principles in the Age of Humanism*, Londra 1962.
- Müzik
- J.Caldwell, *Medieval Music*, Londra 1978.
- F.Harrison, *Music in Medieval Britain*, Londra 1958.
- R.Hoppin, *Medieval Music*, New York 1980.
- G.Reese, *Music in the Middle Ages*, Londra 1941.
- O.Strunk, *Source Readings in Music History: I Antiquity and the Middle Ages*, Londra 1981.
- Edebiyat
- M.Alexander (çev. ve ed.), *Beowulf*, Harmondsworth 1973.
- E.Auerbach, *Mimesis: the representation of reality in western literature*, Princeton, N.J. 1968.
- R.R.Curtis, *European Literature and the Latin Middle Ages*, Londra 1953.
- Dante (çev. J.Sinclair), *The Divine Comedy* (3 cilt), Oxford 1971.
- R.S.Loomis, *Arthurian Literature in the Middle Ages*, Oxford 1959.
- D.R.Owen, *The Legend of Roland*, Londra 1973.
- J.F.Raby, *A History of Secular Latin Poetry in the Middle Ages*, Oxford 1957.
- A.Vinaver, *The Rise of Romance*, Oxford 1971.
- Satolar ve Savat
- W.F.D. Anderson, *Castles of Europe from Charlemagne to the Renaissance*, Londra 1970.
- H.M.Colvin, *The History of the King's Works* (6 cilt), Londra 1963-76.
- D.Macgibbon ve T.Ross, *Castellated and Domestic Architecture of Scotland from the 12th to the 18th Century* (5 cilt), Edinburgh 1887-92.
- C.L.Salch and J.Burnouf, *Atlas des châteaux-forts*, Strasbourg 1977.
- and — *Atlas des villes fortifiées*, Strasbourg 1978.
- J.F.Verbruggen, *The Art of Warfare in Western Europe*, Amsterdam 1976.
- Matbaacılık
- L.P.Vebvre (ed. C.Gnowell-Smith and D.Wootton), *The Coming of the Book: the impact of printing 1450-1800*, Londra 1976.
- A.M.Hind, *A History of Engraving and Etching*, Londra 1923.
- *An Introduction to a History of Woodcut*, Londra 1935.
- Haritacılık
- P.D.A. Harvey, *The History of Topographical Maps*, Londra 1980.
- G.H.T.Kimble, *Geography in the Middle Ages*, Londra 1938.
- N.A.E. Nordenskiöld, *Facsimile Atlas to the Early History of Cartography*, Stockholm 1889.

YERADARI DİİNİ

Bu cildin İngilizce aslındaki *Gazeteler* sayfalarımpki başım olarak yayımlıyoruz. Yer-adları, Türkçede genellikle değışmektedir. Her yerin karşısında, önce (parantez içinde) hangi ülkede olduğu, sonra enlem ve boylam derecesi' dakikaları (N-Kuzey, S-Güney, W-Batı, E-Doğulu), daha sonra da kaçınca sayfağe geçtiği gösterilir. Kısaltmalar: R-Nehir, Mt-Dağ, Isl.-Ada, Lt-Göl. Yer-adlarının yanındaki sayfa numaraları, yalnızca harıtlarla yapılan göndermelerdir. *di-harf-i-tarifi (artık), alfabetik sıralamada görmezlikten* gelinmiştir.

Arkasında (*) işaretli olan yeradı küçük bir toprak birimini göstermektedir. (Örneğin bir kontluk, dükalık, earllık (İngiliz kontluğu), saraylılık (Alman saray soylularına verilen toprak), eyalet, altkrallık veya bölge).

Aarberg (Switzerland), 47°01'N
12°15' E

Aarhus (Denmark), 56°10'N 10°1'E,
63, 165

Abernathy (Spain), 40°16'N 5°58'W, 114
Abbeville (France), 50°06'N 1°51'E,
165, 208

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202

Abbeystwath (Irish Republic), 52°55'N
7°20'W, 202</

2
N 8°18' W, 133
4°48' E, 40,
47°52' W, 70,
0°0'56' W,
N 8°36' E, 187
ance),
19, 28, 40, 52,
165, 196, 208
54°56' E, 69,
12°06' E, 109,
13°29' E, 41,
10°45' E, 12,
3°03' W, 70,
py, 52°17' N,
165, 203, 208
52°48' N,
17°55' E, 96,
3°04' W, 199,
N 18°30' E, 19,
212
3°29' W, 48,
38°18' N 11' W,
N 5°50' W, 18,
1°15' W, 48,
py, 1°43' N
E, 165, 203
N 8°40' W, 70,
4°56' W, 48
11°53' E, 43
201, 204, 212
2°26' W, 48,
2°51' N,
203
1°14' 32' W,
N 13°23' E, 12,
0°N 12°54' E,
42°39' E, 70,
34°N 8°54' W,
49°N 1°39' W,
37
22°20' E, 12,
68, 88, 94, 98,
96, 208
5°37' 27°04' E,
10°19' E, 43,
0°04' N
39°N 10°14' W,
0°06' E, 48
43°58' N,
203
48°15' N
N 1°42' E, 196
N 1°55' E, 96
N 21°48' E, 67,
4°58' E, 96,
0°09' E, 28, 43,
204, 212
46°49' N
10°20' E, 19,
N 2°25' W, 70
N 18°15' E,
3°12' W, 201
N 116°23' E,
N 4°55' W, 63,
4°44' W, 48
0°27' N 8°23' W,
13°56' E, 43,
12°44' W, 199
N 30°46' E, 36
16°10' N 40°44' E,
56°N 2°57' E,
42°N 2°54' E,
N 2°05' W, 48
28°20' N,
N 12°38' E, 94,
N 12°54' E, 43,

9°25'E, 128
Tanger munde(E Germany), 52°34'N
11°58'E, 128
Tanger (Morocco), 35°48'N 5°45'W,
18.13, 36.50, 69.70, 114, 133, 224
Tasmanna (Italy), 37°51'N 15°17'E,
43, 67.96
Tat (Irish Republic), 53°35'N
6°35'W, 48
Taranto (Italy), 40°28'N 17°15'E, 43.
50, 69, 133
Taramana (Spain), 41°54'N 1°44'W,
114, 187
Tardes (France), 43°14'N 0°05'E, 98,
114, 187
Tarbes (Spain), 42°21'N 3°49'W,
104
Tarentaise (France), 45°35'N 6°53'E,
80, 94, 203
Tarcon 67
Taron se Tarrago se
Taragona (Spain), 41°07'N 1°15'E,
18, 52, 70, 114, 165, 187
Tarus (Turkey), 36°52'N 34°52'E,
19, 36, 50, 67, 112, 133, 165
Tartu (USSR), 58°20'N 26°44'E, 195
Tattershall (UK), 53°07'N 0°11'W, 199
Tauti (Czechoslovakia), 49°28'N
13°05'E, 188, 203
Tavira (Portugal), 37°07'N 7°39'W,
123
Tavira (Italy), 41°15'N 14°05'E, 96,
109
Tecklenburg (W Germany), 52°13'N
7°49'E, 203
Tegernsee (W Germany), 47°42'N
11°46'E, 80, 94
Tekke 185
Tel Aviv (Israel), 31°17'N 34°13'E, 96
Temesvar (Romania), 45°45'N
21°13'E, 192
Temo (UK), 51°41'N 4°43'W, 199
Tendos (Italy), (Turkey), 39°49'N
26°03'E, 185
Terno (Italy), 42°00'N 13°43'E, 96,
109
Termoli (Italy), 42°00'N 15°00'E, 96
Teracina (Italy), 41°17'N 13°15'E
96, 109
Terra di Lavoro 212
Teruel (Spain), 40°21'N 1°06'W, 70,
114, 187
Tetbury (UK), 51°39'N 2°10'W, 48
Tewkesbury (UK), 51°59'N 2°09'W,
48
Thessalon (I), (Greece), 40°46'N
24°42'E, 185
Thebes (Greece), 38°19'N 23°19'E,
77, 184
Thelapet (Tunisi), 41, 35°04'N 8°38'E,
36
Theodosiopolis see Erzurum
Thermopylae (Greece), 38°50'N
22°35'E, 36
Thiouranne (France), 50°38'N
2°15'E, 75, 118, 208
Thessalonika (Greece), 40°38'N
22°58'E, 18, 19, 28, 36, 67, 112,
133, 184, 185
Thessaly 184, 185
Thiers (France), 45°51'N 3°33'E, 75
Thionville (France), 49°22'N 6°11'E,
185
Thomond 202
Thorney (UK), 52°37'N 0°10'W, 199
Thomax 75, 118
Thrace (reference)
Thrace 67
Threekingham (UK), 52°55'N
0°23'W, 48
Thuis (Switzerland), 46°46'N 7°38'E,
78, 210
Thuringia 210
Thuringia 40, 52, 80, 94, 203
Thurles (Irish Republic), 52°41'N
7°12'W, 48, 99
Thybburba (Iceland), 63°44'N
20°35'W, 63
Tibury (UK), 51°28'N 0°32'E, 48
Timahoe (Irish Republic), 52°58'N
7°12'W, 48, 99
Timolague (Irish Republic), 51°58'N
8°46'W, 202
Tintin (France), 48°46'N
4°40'W, 98

Tineu (Spain), 42°20'N 6°24'W, 70
Tintagel (UK), 50°04'N 4°45'W, 48
Tintern (UK), 51°43'N 2°41'W, 202
Tippary (Irish Republic), 52°29'N
8°10'W, 202
Tirane 202
Tisbury (UK), 51°04'N 2°03'W, 48
Tis (Turkey), 41°57'N 12°48'E, 43,
94, 96, 109
Tijem (Algeria), 34°53'N 1°21'W,
50, 69, 133
Tizana (Spain), 42°47'N 12°24'E, 43,
109, 204
Toggenburg 210
Tolosa (Spain), (Tolatum), 39°52'N
4°02'W, 18, 19, 28, 36, 50, 69, 112,
114, 133, 165
Tolosa (Italy), 43°08'N 2°04'W, 18,
165
Tomas (Portugal), 39°36'N 8°25'W,
70, 114, 187, 203
Tongland (UK), 54°52'N 4°02'W, 201
Tonnerre (France), 47°51'N 3°59'E,
105
Tonsterg (Norway), 59°16'N
10°25'E, 128
Torrellas (Spain), 41°30'N 5°00'W,
70
Toro (Spain), 41°31'N 5°24'W, 70
Torre de Moncorvo (Portugal), 43
45°16'N 7°03'W, 213
Torres (Italy), 40°50'N 8°32'E, 43
Torres Novas (Portugal), 39°28'N
8°25'W, 223
Torres Vedras (Portugal), 39°05'N
9°15'W, 223
Tortona (Italy), 44°54'N 8°52'E, 43,
70
Tortosa (Spain), 40°49'N 0°31'E, 69,
70, 114, 165, 187
Toscani (Spain), 43°50'N 18°35'E, 28,
133, 165, 190
Tory (I), (Ireland), 55°16'N
10°39'W, 48
Touffreville (France), 48°41'N 5°54'E, 94,
118, 203, 208
Toulon (France), 43°07'N 5°55'E, 94
Toulon (Greece), 43°13'N 12°4'E,
18, 19, 28, 36, 40, 52, 70, 75, 98,
104, 118, 133, 165, 187, 196, 204
Tournai 75, 98, 118
Tournai (Belgium), 50°36'N 3°24'E,
40, 75, 98, 118, 165, 196, 208
Tournus (France), 48°13'N 4°55'E, 75
Touris (Czechoslovakia), (France),
47°23'N 0°42'E, 18, 36, 40, 52, 75,
98, 104, 118, 133, 165, 196
Trazopolis (Greece), 40°57'N
25°56'E, 36, 67
Tralac (Irish Republic), 52°16'N
9°22'W, 202
Trancoso (Portugal), 40°46'N
7°41'W, 223
Tranil (Italy), 41°17'N 16°25'E, 96
Transylvania 192
Trijón (I), (Spain), 42°12'N 12°32'E, 96,
187
Traungau 80
Travnik (Yugoslavia), 44°13'N
17°40'E, 184
Trebinje (Yugoslavia), 42°44'N
18°20'E, 184
Trebizond (Trabzon), (Turkey),
41°00'N 39°43'E, 18, 19, 36, 50,
70, 117, 112, 185
Tréguier (France), 48°47'N 3°14'W,
98, 118
Trelleborg (Sweden), 55°22'N
19°07'E, 63
Trenčín (Czechoslovakia), 48°53'N
18°00'E, 188, 192
Treviso (Italy), 46°04'N 11°08'E, 43,
80, 94, 203, 212
Treviso (Italy), 41°39'N 15°14'E, 96
Treviso (Italy), 45°04'N 12°15'E, 43,
94, 165, 212, 67
Tricasteia (Spain), 42°45'N 7°14'W,
104
Trier (Augusta Treverorum), (W Germany), 49°49'N 6°59'W, 18, 40, 52, 80, 94, 133, 165, 203, 208
Triesie (Italy), 45°39'N 13°47'E, 98
Trim (Irish Republic), 53°34'N

6°47'W, 48, 165, 202
Tripoli (Lebanon), 34°27'N 35°50'E,
91, 111
Tripoli (Libya), 32°58'N 13°12'E, 69,
133
Tripolitania 36
Triveneto (Italy), 41°47'N 14°33'E, 96
Trost (Italy), 43°22'N 15°19'E, 96
Tromsund (Norway),
60°36'N 10°23'E, 63, 165
Tropea (Greece), 37°43'N 21°57'E,
96, 187
Troyes (France), 48°18'N 4°05'E, 40,
195, 94, 98, 118, 133, 165, 196, 208
Tschu (Switzerland), 46°57'N 7°54'E,
210
Trugilo (Spain), 39°28'N 5°53'W, 70
Troms (Norway), 50°16'N 5°03'W, 199
Tsum (Irish Republic), 53°31'N
8°50'W, 48, 98, 202
Tübingen (W Germany), 48°32'N
9°04'E, 165
Tudela (Spain), 42°04'N 1°37'W, 70,
114, 165
Tulda (France), 45°16'N 1°46'E, 118
Tunis (Tunisia), 36°50'N 10°13'E, 12,
19, 50, 69, 133, 187
Turme (France), 45°04'N 1°34'E,
98, 118
Turin (Italy), 45°04'N 7°40'E, 12, 43,
78, 80, 94, 98, 118, 187, 203
Turku (Finland), 60°17'N 22°15'E, 165
Turnovo (Bulgaria), 43°04'N 25°39'E,
96
Turris Severin (Romania), 44°36'N
18°48'E, 184, 192
Tusti (Italy), 40°14'N 16°29'E, 96,
19, 212
Tuscía 43
Toubury (UK), 52°52'N 1°40'W, 199
Tulsa (Spain), 42°03'N 8°39'W, 70,
114
Tyana (Turkey), 37°48'N 34°36'E,
63
Tyndale 199
Tyumen (UK), 55°01'N 1°24'W,
48, 199
Tzaf (Lebanon), 33°16'N 35°12'E, 67, 91
Tyrol 203
Überlingen (W Germany), 47°46'N,
9°10'E, 203
Uckel (Spain), 39°58'N 2°52'W, 114
Uelzen (W Germany), 52°38'N
10°44'E, 128
Ulm (Germany), 48°15'N 10°18'E, 96
Ulm (W Germany), 48°24'N 10°00'E,
52, 80, 94, 96, 165, 203
Umbrici 43, 212
Umbriatic (Italy), 39°21'N 16°55'E, 96
Uncastillo (Spain), 42°21'N 1°08'W,
70
Unterseen (Switzerland), 46°41'N
7°46'E, 210
Unterwalden 210
Upper Alcaze 208
Upper Lorraine 80, 94
Upper Palatine 188, 203
Uppala 65, 128
Uppala (Sweden), 59°55'N 17°38'E,
63, 165
Urbino (Italy), 43°43'N 12°38'E, 43,
109, 212
Urge (Edessa), (Turkey), 37°08'N
35°13'E, 36, 67, 90, 111
Urga (Spain), 42°21'N 1°28'E, 70,
114, 118
Urr 210
Urr 210
Urr (UK), 55°09'N, 3°56'W, 201
Ursen 210
Usedom (E Germany), 53°53'N
13°55'E, 128
Usk (UK), 41°47'N 2°54'W, 199
Utkuhuv Snapp
Utkuhuv Snapp
5°07'E, 52, 80, 94, 203, 218
Urga (Spain), 44°01'N 4°25'E, 118,
198
Uzice (Yugoslavia), 45°31'N 19°51'E,
184
Vaistena (Sweden), 58°26'N 14°55'E,

63, 165
Vaduz (Liechtenstein), 47°08'N
9°32'E, 210
Vaison (France), 44°14'N 5°04'E, 40,
133
Valcarlos (Spain), 43°05'N 1°18'W,
104
Valencia (Portugal), 42°02'N 8°38'W,
223
Valencia (France), 44°56'N 4°54'E, 40,
75, 80, 94, 118, 165, 196, 208
Valencia (Spain), 39°28'N 0°32'W,
12, 18, 19, 50, 69, 70, 114, 133,
165, 187
Valencia (France), 50°22'N
3°32'E, 52, 208
Valentinis 196
Valencia 43
Vallois (Italy), 41°39'N 4°45'W,
70, 114, 165
Valentuna (Sweden), 59°32'N
18°05'E, 63
Valloombro (Italy), 47°44'N
17°34'E, 199
Valmaseda (Spain), 43°11'N 3°11'W,
70
Valmiera (USSR), 57°32'N 25°29'E,
43
Valos 75, 118, 196
Valona see Vlore
Valonga (Portugal), 40°37'N 8°27'W,
199
Vannes (France), 47°40'N 2°44'W,
52, 98, 118
Vasterberg (Sweden), 57°06'N 12°15'E,
128
Varmland 63, 128
Varona (Bulgaria), 43°12'N 27°57'E,
19, 212
Vaspurkan 67
Vasteras (Sweden), 59°36'N 16°32'E,
43
Vaulchur (France), 43°55'N 5°08'E,
204
Vaulchur (France), 48°36'N
5°40'E, 196, 208
Velay 98
Vendôme (France), 47°48'N 1°04'E,
75, 165
Venice (Italy), 45°26'N 12°20'E, 18,
19, 43, 78, 80, 94, 109, 111, 133,
165, 187, 203, 204, 212
Venosa (Italy), 40°37'N 15°49'E, 96
Venimiglia (Italy), 43°47'N 7°37'E,
43
Verberie (France), 49°18'N 2°45'E, 52
Vercelli (Italy), 45°19'N 8°26'E, 43,
78, 80, 94, 165, 212
Verden (W Germany), 52°56'N
9°14'E, 52, 80, 94, 165, 203
Verdun (France), 48°10'N 5°23'E, 40,
52, 75, 80, 94, 118, 203, 208
Vermandois 75, 98, 118, 208
Verona (Italy), 45°26'N 11°00'E, 28,
43, 78, 80, 94, 109, 133, 165, 203,
208, 212
Vestfold 63
Vestmanland 12, 128
Vespa (Italy), 46°28'N, 46°28'N
6°51'E, 210
Vexin 75
Vézelay (France), 47°28'N 3°43'E,
75, 165
Viborg (Denmark), 56°28'N 9°25'E,
63, 128
Vicenza (Italy), 45°33'N 11°43'E,
78, 94, 109, 165, 203, 212
Vich (Spain), 41°56'N 2°16'E, 70, 187
Vid (Bulgaria), 44°00'N 22°50'E,
184, 185, 199
Vienna (Austria), 48°13'N 16°22'E,
12, 61, 80, 94, 133, 165, 188, 192,
203
Vienna (Vienna), (France), 45°32'N
4°54'E, 18, 40, 52, 75, 80, 94, 118,
196, 203
Vienne (I),
Vieste (Italy), 41°53'E 16°11'E, 96
Vila do Conde (Portugal), 41°21'N
8°45'E, 223
Vila Nova da Cerveira (Portugal),
41°57'N 8°44'W, 223
Vila Nova Rainha (Portugal),
41°57'N 8°44'W, 223
Vila Real (Portugal), 41°17'N

7°45'W, 223
Vila Vicosa (Portugal), 38°46'N
7°21'W, 223
Villafra (Spain), 42°18'N 1°45'W,
104
Villalon (Spain), 42°05'N 5°03'W,
133
Villavieja (Spain), 39°11'N 3°36'W,
188
Villavieja (Spain), 39°11'N 3°36'W,
188
Vilnius (USSR), 54°41'N 25°19'E, 133,
190
Vis (Italy) (Yugoslavia), 43°00'N
16°10'E, 18, 165, 199
Viseu (Portugal), 40°40'N 7°55'W,
70, 114, 223
Visoko (Yugoslavia), 44°00'N
18°05'E, 184
Vitz (Switzerland), 46°18'N 7°35'E,
130
Viterbo (Italy), 42°24'N 12°06'E, 43,
109, 212
Vitoria (Spain), 42°51'N 2°40'W, 70
Vitoria (France), 44°20'N 4°41'E, 75,
80, 94, 98
Vivray 70
Vlore (Oricum, Valona), (Albania),
40°29'N 19°29'E, 36
Vogé 199
Volterra (Italy), 43°24'N 10°52'E, 43,
118
Volturna Appula (Italy), 41°30'N
15°46'E, 96
Vornberg 203
Vouglans (France), 46°38'N 0°10'E, 40
Vrbosno see Sarajevo
Vyborg (USSR), 40°45'N 28°41'E,
128
Wakenfeld (UK), 53°42'N 1°29'W,
70
Walenstadt (Switzerland), 47°08'N
9°19'E, 210
Waldeck (W Germany), 51°12'N
8°40'E, 203
Waldburg (Switzerland), 47°23'N
7°47'E, 210
Waldsee (W Germany), 50°00'N
12°19'E, 203
Walkenried (W Germany), 51°36'N
10°08'E,
Wallach 185, 192
Wallford (UK), 51°37'N 0°08'W,
70
Wallham (UK), 51°42'N 0°10'E, 199
Wangen (W Germany), 47°41'N
9°50'E, 210
Wareham (UK), 50°40'N 2°48'W, 199
Warkworth (UK), 55°21'N 1°36'W,
12, 190
Warsaw (Poland), 52°15'N 21°00'E,
12, 190
Watson (UK), 52°17'N 1°44'W, 199
Waterford (Ireland), 47°08'N
7°06'W, 98, 202
Watton (UK), 52°34'N 5°06'E, 48
Wess (Switzerland), 47°08'N
9°06'E, 210
Wel (W Germany), 47°36'N 7°39'E,
199
Weissenburg (W Germany), 49°02'N
11°00'E, 80, 94, 203
Wieliczka (UK), 51°31'N 2°39'W, 48, 98,
118, 165, 199
Werden (W Germany), 51°23'N
7°00'E, 80, 94
Wesel (W Germany), 51°39'N 6°37'E,
128, 208
Wessem (Netherlands), 51°09'N
5°52'E, 208
Wessex 18, 63
Westminster (UK), 51°30'N 0°09'W,
165, 198
Westmorland 199
Westphalia 52, 80, 203
Westriding 199
Wetlau (W Germany), 50°13'N
8°10'E, 203
Weyford (Irish Republic), 52°20'N
6°27'W, 63, 202
Whitby (UK), 54°29'N 0°37'W, 48, 199

Whithorn (UK), 54°44'N 4°25'W, 48,
63, 201
Wicklow (Irish Republic), 52°59'N
6°03'W, 202
Widmer (UK), 54°52'N 4°26'W, 201
Wildeshausen (W Germany),
52°54'N 8°26'E, 80, 94
Wilhelms (UK), 51°05'N 1°52'W, 48
Wilshire 199
Winborne Minter (UK), 50°48'N
1°59'W, 48
Winchester (UK), 51°57'N 1°58'W,
48, 199
Winchester (UK), 51°04'N 1°19'W,
48, 63, 98, 118, 165, 199
Windsu (USSR), 57°24'N 21°36'E,
128, 190
Windisch (Switzerland), 47°29'N
8°14'E, 210
Windheim (W Germany), 49°30'N
0°27'E, 203
Windward (UK), 51°29'N 38°38'W, 165,
199
Wusby (Sweden), 57°38'N 18°18'E,
128, 199
Wismar (E Germany), 53°54'N
11°29'E, 188, 165, 203
Wittenberg (Germany), 51°53'N
12°15'E, 188
Wolfin (Poland), 53°51'N 14°38'E, 63,
128
Worms (UK), 52°11'N 2°13'W, 48,
63, 98, 165, 199
Worms (Germany), 49°38'N
8°23'E, 28, 36, 52, 80, 94, 165, 203
Wrocław (UK), 53°03'N 3°09'W, 199
Wrocław (Poland), 51°05'N 17°00'E,
63, 165, 188, 190
Wurtemberg 203
Wurzburg (W Germany), 49°48'N
9°57'E, 80, 94, 165, 203
Yarmouth (UK), 52°37'N 1°44'E, 128,
43, 133, 184, 192
York (UK), 53°58'N 1°05'W, 48, 63,
98, 128, 133, 165, 199
Yorkshire (Irish Republic), 51°57'N
7°50'W, 202
Ypres (Belgium), 50°51'N 2°53'E, 165
Ystad (Sweden), 55°25'N 13°50'E,
165
Yskhyr 199
Zadar (Yugoslavia), 44°07'N 15°14'E,
43, 133, 184, 192
Zagan (Poland), 51°37'N 15°20'E,
188, 190
Zagreb (Yugoslavia), 45°48'N
15°48'E, 12, 199
Zakynthos (I), (Greece), 37°47'N
20°54'E, 164, 185
Zalmon (Netherlands), 51°49'N
5°15'E, 128
Zamorá (Spain), 41°30'N 5°45'W, 70,
114
Zaragoza 210
Zaragoza 210
Zeila (E Germany), 51°03'N 12°08'E,
185
Zeta 184
Zittau (Germany), 50°55'N 14°50'E,
188, 203
Zlata Kocuna (Czechoslovakia),
48°52'N 14°23'E, 165
Znam (Czechoslovakia), 48°52'N
16°02'E, 188, 192
Zoffingen (Switzerland), 47°10'N 8°31'E,
8°7'E, 210
Zug (Switzerland), 47°10'N 8°31'E,
8°7'E, 210
Zurich (Switzerland), 47°23'N
8°33'E, 12, 52, 78, 94, 203, 210
Zurich (Switzerland), 47°35'N
8°17'E, 133, 210
Zurphen (Netherlands), 52°08'N
6°12'E, 128, 208
Zvornik (Yugoslavia), 44°24'N
19°07'E, 184
Zwettl (Germany), 50°43'N,
12°30'E, 203
Zwiefalten (W Germany), 48°14'N
9°27'E, 203
Zwettl (Netherlands), 52°31'N
6°06'E, 128

CENEL

Alfabetik dizini zorlamaması
açısından, hükümdarların sıra
numaraları, Türkçede tesinin
geçerli olması ragmen,
adların sonunda verilmiştir.
İtali sayfa numaraları resimlere
da harita ve alt yazılarına
ilişkindir.

Abd ur-Rahman I, 71
Abd ur-Rahman II, 71
Abd ur-Rahman III, 71, 72, 81
Abd ül-Melik, 51
Abdülmalik, 51, 57
Abdullah, Pierre, 89
Aberdeen, 200
Abinger toprak yığma şatosu,
106
Aerolon, 68
Adalbert, Praga başrahlısı 81
Adeleide, I. Otto'nun karısı, 76

adlandırmaz 24
Adolf von Nassau 211
Aetius 31, 32, 33
Alfak Oluklar bzd. Hollanda ve
Alfonso V, Portekiz kralı
Alfonso-Enrique, Portekiz kralı
222
Alienor d'Aquitaine 99
Afrika
Roma eyaleti 31, 33, 35, 36, 38,
49
Müslümanlar da 49, 53;

Portekizliler de 222, 223
Ağlabi hanedanı, 49
Agilbert 49
Agluif, Lombard kralı 42, 42
Ahmed ibn-Buhayr 71
Ahmed ibn-Tulun 70
Aix-la-Chapelle (Aachen), 54, 55,
56
Akká, 90
Akıtanıya 47
Merovenjler dönemi 40, 41,
54; bağımsız dükalık 74;

ingiliz kralının topraklarının
parçası olarak

Alamanya 45, 53, 54
Alamandar 29, 31, 31-32, 39
Alanlar 31
Alaric II, 38
Alaric I, Roma prensi 77
Alaric II, Roma prensi 76, 77
Albert III, Germanus Imperator 206
Albert III, Avusturya dükü 211

Albert, Büyük (Albertus Magnus) 110
 Albi katedrali 109
 Albililer 74
 Albililer sapkınlığı 109, 110, 119
 Alboin, Lombard kralı 41
 Alcuin 59
 Alexander II, İskoçya kralı 200
 Alexander III, papa 95, 108
 Alexander VI, papa 225
 Aleksandr Yaroslavlski (Nevski) 194
 Aleksis I Komnenos, Bizans imparatoru 91, 96
 Alfonso V, Aragon kralı 115, 213, 216
 Alfonso VI, Kastilya kralı 222
 Alfonso VII, Kastilya kralı 73
 Alfonso X, Bilge, Kastilya kralı 114, 115
 Alfred, Büyük, Wessex kralı 60, 106
 Algarve 222
 Ali, halife (Hz. Muhammed'in damadı) 51
 Ali, El Muravi halifesi 73
 Aljubarrota 222, 223
 Alnwick gâtosu 107
 Alpinin 71
 Alpler 53, 132
 geçitleri 78-79, 79, 210
 Alkazar 140, 140
 Altichiero 204
 Alzas 31, 76, 209
 Amalfi 77, 96, 123
 Amalfi, Vizigot kralı 38
 Amatus de Monte Cassino 96
 Ambrosius, aziz 151
 Amerika 216, 225
 Amida (Diyarbakır) 68
 Amiens, 148
 Amuderya 49
 André III, Macaristan kralı 193
 Andre de Long Jumeau 111
 Angelo Nicolo II, 171
 Augier 58
 Auglo-Saxon Chronicle 61
 Anglo-Saxonlar 29, 60-61
 Anjoulular 186, 186, 193
 Antakya, 35, 38, 68, 93
 Authemius, Roma İmparatoru 34
 Authemius, Tralleisli, 164
 antikacılık bak. tarih
 Anvers 209
 Appenzell 211, 213
 Apulia 42, 76, 95
 Arabistan 26, 51, 71
 Aragon 73, 182, 216
 kraliğın kuruluşu 22, 114;
 İtalyaya müdahale 115, 186, 186, 211, 216
 Arapça 51, 73
 Araplar 49, 68
 Arcadius I, Roma İmparatoru 34, 35
 Arezzo 215
 Arizieniz 21, 28, 31, 33, 34, 36, 38, 42
 Aribert, Lombard kralı 42
 Aristokrasi 158-59, 198
 Aristoteles 110, 151
 Arius 28
 Arles 34, 47, 74, 105
 Armagnac partisi 208-09
 Arnoldo di Brescia 101
 Arnoul, Flendre Kontu 74
 Arnulf, Alman İmparatoru 56, 76, 77, 79
 Arnulf, Bavarya dükü 79
 Arpad hanedanı 193
 Arras 24, 125
 Arthur, Britanya kralı 179, 179
 Aquileia 32
 Aquinaslı Aziz Thomas 110, 152-53
Summa Contra Gentiles 111
 Aspar 33, 34, 35
 astronomi 152, 153
 Asturias 38, 71, 72
 Athanasius Aziz 28
 Athaulf Vizigot gefi 29
 Athelston, İngiltere kralı 60
 Atina 185, 186
 Athos dağı 194, 197
 Attila 29, 32, 33, 35
 Augustinus, Aziz 56, 151, 178
 Augustus Caesar 100
 mozole 101
 Aurelianus, Roma İmparatoru 28
 Austrasia 39, 40-41, 41, 53, 55
 Autharis, Lombard kralı 41, 42
 Autun 53
 Avarlar 37, 52, 54
 avcılık 24, 160, 161
 Avignon 182, 196, 197, 204
 papalık sarayı 182
 Avila 140, 140
 Avis hanedanı 222, 223
 Avitus Aziz, Vienne piskoposu 31
 Avitus, Roma İmparatoru 33
 Avrupa
 gelişim 13, 18, 19, topoğrafya
 26 ayrıca tek tek ülkelerle
 bakınız
 Avusturya 81, 210, 210
 Aydınlanma 14
 Badajoz 73
 Badus Jodocus 218
 Bağdat 15, 68, 71
 Bâle 74, 79, 213
 Ruhani meclisi 206, 213
 Balcar adaları 113, 115, 186, 225
 Balkanlar 185
 Bamberg 218
 Beri 76, 77, 95
 Barcelona 71, 72, 73, 115, 123, 141, 186, 186, 216
 barut 106, 145
 Basilios I, Bizans İmparatoru 66, 68
 Basilios II, Bizans İmparatoru 62, 66, 66-67, 68, 68
 Basklar 39, 74
 Basra 49
 Batu, Moğol hanı 111-12
 Baudouin I, Kudüs kralı 91
 Bayvara 41, 45, 53, 54, 73, 76, 79, 80
 Baybars, Memlük Sultanı 106, 112, 113
 Bayeux 73
 Bayeux 73
 halleri 74, 97, 148
 Beaucaire 119
 Becket, Thomas 99, 175
 Bede 49, 58, 59
 Ecclesiastical History 48, 49, 61
 Belçika 26
 Belgrad 193-94, 193
 Belisarius 36
 Benedetto, San Pietro rahibi 100-01
 Benedictus, aziz, Anianeli 47
 Benedictus, aziz, Nursisli 45, 48
 Benedict Biscop 45, 59
 Benedictus XII, papa 182
 Benedictin tarikatı 13, 41, 47, 52, 87, 108
 Benevento 42, 42, 54, 76, 77, 108
Beouluf 49, 179
 Berenger I, Priullli 76
 Berenger II, Ivralı 76
 Bern 126, 210, 211, 213
 Bernard de Clairvaux, aziz, 87-89
 Bernhard Augsburglu 219
 Bertha, Kent kraliçesi, 58
 Bianco, Andrea 221
 bilginlik 11, 13-15, 39, 89, 110-11, 205
 Anap 69, 73, 110, 145, 151;
 Karolenj 55, 56
 ayrıca bkz. bilim ve teknoloji
 bilim ve teknoloji 144-45, 152, 152
 biraderler, bkz. tarikatlar
 Birka 62
 Biscop, Benedict bkz. Benedict
 Biscop
 Bitinya 185
 Bizans bkz. İstanbul
 Blanche de Castille, Fransa kraliçesi 119, 175
 Bobbio 42
 Boccaccio Giovanni 219
 Bodiam gâtosu 106-07
 Boethius 34, 152, 178
 Bogomil sapkınlığı 66, 185, 193
 Bohemya 188, 189-90, 191, 206
 Bojador burnu 224
 Boleslaw II, Polonya kralı 191
 Boleslaw III, Polonya kralı 191
 Bologna
 San Stefano 110, Üniveralite 150, 204
 Bonifacius, aziz 54, 59, 134
 Bonifacius IV, papa 100
 Bonifacius VIII, papa 182, 197
 Bordeaux 29
 Borgund 173
 Boris, Bulgar kralı 66
 Bosna 193
 Boso, Provence kralı 74, 76
 Boulogne (-sur-Mer) 125, 209
 Bouonnais 14
 Bourges
 katedral 175
 boyalı cam (vitray) 84, 167, 174-77, 174-77
 Brabant 39, 125, 188, 209
 Bracciolini, Poggio 215
 Braga 31, 45
 Brandenburg 80, 191
 Braulco de Saragossa 74
 Brenner geçidi 79
Bretualda 58
 Brindisi 48
 Bristol 147, 142
 Britanya
 Roma eyaleti 18, 21, 26, 29, 31, 33, 58
 ayrıca bkz. İngiltere, İskoçya; Galler
 Brötanya 182, 206
 Bruges 74, 125, 126, 132, 141, 142, 182, 209, 219
 Brun, Rudolf 211
 Bruneau, Frank kraliçesi 41, 47
 Brunelleschi, Filippo 215
 Bruni, Leonardo 215
 Bruno, aziz, Kolonya
 bapiskoposu 74
 Buhara 69, 71
 Bulgaristan 64, 66, 81
 Bulgarlar 36, 62, 66, 66, 68, 185, 193
 Burgonya 45, 47, 72, 74-76, 78-79, 126, 202, 208-09
 Merovenjler döneminde 39, 40, 41, 41; Karolenjler döneminde 53, 73; Staufen
 İmparatorluğunun parçası olarak 94; Fransa ile ilişkiler 74, 74, 208-09, 209; İngiltere ile ittifak 49, 209
 Burgonyalılar 31, 32, 33, 38, 39
 Buxheim 218
 Büren 211
 Büveyhi hanedanı 68, 71
 Büyük St. Bernard geçidi 79
 Byland manastırı 14
 Caedmon 49
 Caernarvon 107
 Caesarius, aziz, Arles
 bapiskoposu 47
 Cahors
 Pont de Valentré 20
 Calabria 42, 76
 Calais 188, 198
 Cambrai 125, 209
 Campagna (Campania) 34, 77
 cannon 145, 193 206
 Canterbury
 Katedral 84
 Capet hanedanı 73, 75, 119, 119, 197
 Capua 77, 95, 96
 San Angelo in Formis 77
 Carcassonne 119
 Carinthia 81
 Carloman, Frank kralı 54
 Carppacio, Vittorio 125
 Carpi Giovanni 112
 Carrara, Francesco 204
 Cassiodorus 34, 60
 Castledermot haçı 47
 Celestinus IV, papa 182
 Celtic 58
 Cenevre 31, 219
 Cenova 77, 125, 132, 139, 142, 142, 186, 221
 Porto Soprano 139
 Ceolfrid, Jarrow başrahibi 60
 Ceuta 222
 Champagne 132
Chanson de Roland 179
 Charibert 40
 Charlemagne 17, 52, 34-55, 54, 56, 59, 73, 77
 prestiji 34, 68, 81, aziz olması 94, koruyucu olarak 39, 54, edebiyatı 102, 179; heykelde 54
 Charles (II), Kel, Germen İmparatoru 55, 55, 61, 74, 76
 Charles (III), Baait, Fransa kralı 55, 61, 73, 74
 Charles III, Şıman, Germen İmparatoru 55, 76, 77
 Charles V, Fransa kralı 208, 209, 221
 Charles VI, Fransa kralı 208, 209, 216
 Charles VII, Fransa kralı 198, 206, 216-17
 Charles VIII, Fransa kralı 216, 217
 Charles (I) d'Anjou, Sicilya kralı 115, 119, 186
 Charles, Burgonya dükü 74
 Charles, Cesur, Burgonya dükü 209, 213, 217
 Charles Martel 41, 53, 53-54
 Charles Robert, Macaristan kralı 193
 Charolais 209
 Chartres 61, 124
 katedral 167, 174, 175, 177
 Chaucer, Geoffrey 150
 Chelles, Jean de 177
 Chiffert, Jean-Jacques 15
 Childebert I, Frank kralı 39
 Childebert II, Frank kralı 40
 Childeric I, Frank kralı 15, 39
 Childeric II, Frank kralı 53
 Childeric III, Frank kralı 54
 Chilperic I, Frank kralı 31
 Chindaswinth, G. Kudal 39
 Chlotachar I, Frank kralı 39, 40
 Chlotachar II, Frank kralı 40, 41
 Christopher, aziz 218
 Ciceron 205, 219
 Citeaux 82
 Cizvitler 13-14
 Clementius VI, papa 182
 Clodomir, Frank kralı 39
 Clovis, Frank kralı 31, 33, 34, 36, 38, 39, 41, 47, 53
 Cluny 72, 82, 102
 Cocne, Jacques 149
 Codex Amiatinus 60
 Codex Argenteus 20
 Codex Augusteus 180
 Codex Aureus 56
 Codex Theodosienus 35
 Coimbra 222
 Cola di Rienzo 205
 Colonna, Giovanni 204
 Columba, aziz 45
 Columbanus, aziz 32, 42, 45, 47, 48
 Colombus, Cristobál 208, 225, 225
 Compostela 71, 102-03, 102-05
 Conques kilisesi 105
 Conrad II, Germen İmparatoru 76
 Conrad, Burgonya kralı 76
 Conrad (I) von Franconia, Almanya kralı 74, 79
 Conrad IV, Romalılar kralı 116
 Constance, imparator VI.
 Henrinin karısı 95, 115
 Constance 32
 Ruhani meclisi 189
 Constantinus (I) Büyük 26, 27
 Constantinus II, Bizans imparatoru 42
 Constantinus III, Bizans İmparatoru 29
 Constantinus V, Bizans imparatoru 66
 Corbie 56
 Cordes 132
 Corvey 56
 Cosmati eseri 110, 168
 Courtin 182
 Courtrais 14
 Coviha, Pero da 225
 Cremona 42
 Crowland manastırı 59, 84
 Ctesiphon 49
 Curemonte 107
 Çekler 80, 188
 Çin 20, 37, 111, 112, 112, 132, 196
 Dacia 26, 28
 Dagobert I, Frank kralı 40, 40, 41, 48, 53
 Dalmasya 34, 67, 186, 193
 Danelaw 60, 61
 Danimarka 126
 Danimarkalılar 60, 61, 73
 ayrıca bkz. Vikingler
 Dante 115, 150, 182, 219
 Dara 68
 David I, İskoçya kralı 200
 David II, İskoçya kralı 17
 Demetrius 68
 denizcilik 15, 55, 62, 128, 221, 224-25, 225
 seyrüsefer yardımları 145, 152, 220
 Desiderius, Monte Cassino başrahibi 77
 Dias, Bartolomeu 225
 Dimyat 68
 din 14, 15, 18-17, 19
 ayrıca bkz. Hristiyanlık, kilise, İslamiyet
 Din Savagları 13
 Dinkelsbühl 134, 134
 Diocletianus 26, 27
 Diyarbakır bkz. Amida
 Diester 32
 Doğu Anglia 58, 59, 60
 Domesday kitabı 61, 89
 Dominic, aziz 83
 Dominiken tarikatı 89, 109-10, 111, 131, 192
 Donatello 155, 216
 Donatus, Beşençon piskoposu 47
 Duarte, Portekiz kralı 224
 Dublin 62, 62
 Du Cange, Charles 13
 Duccio di Buoninsegna 163
 Dufay, Guillaume 208
 Duns Scotus 110
 Dunstable, John 208
 Dürreş bkz. Dyrrachium
 Eder, Albrecht 156, 217, 218
 Dyrrachium (Dürreş) 68
 Ebroin, Neustria Saray nazırı 41
 Ebu Bekr, 49
 Ebul Hasan el-Muhtar ibn-Butlan 152
 edebiyat 11, 15, 179, 218-19
 Karolenj 54, 55; klasik 14, 15, 56, 179, 200; İngiliz 150, 179, 199; Fransız 161, 179; Alman 179; İtalyan 63; İtalyan 150, 156, 179, 201
 Edessa (Urfa) 68, 91
 Edrme 29
 Edmund, aziz, Doğu Anglia kralı 60
 Edward, Günah çıkartıcı, İngiltere kralı 60, 79
 Edward, Yaşlı, İngiltere kralı 60, 79
 Edward I, İngiltere kralı 106-07, 123, 182, 197, 199, 200
 Edward III, İngiltere kralı 200
 Eferi dileden 14-15, 24, 49, 138, 150, 156, 179, 201
 Edessa (Urfa) 68, 91
 Edrme 29
 Edmund, aziz, Doğu Anglia kralı 60
 Edward, Günah çıkartıcı, İngiltere kralı 60, 79
 Edward, Yaşlı, İngiltere kralı 60, 79
 Edward I, İngiltere kralı 106-07, 123, 182, 197, 199, 200
 Edward III, İngiltere kralı 200
 Eferi dileden 14-15, 24, 49, 138, 150, 156, 179, 201
 Egebrt, Wessex kralı 58
 Eğitim 89-91, 99-100, 150, 150-51
 klasik 20; yerel dilde 14-15; kilise mensuplarının 20, 23, 109, 150; laiklerin 21, 150
 ayrıca bkz. Üniversteler
 Eileen Donan 20
 Einsiedeln 211
 El Muhadi hanedanı 113, 114
 elbise 24, 24, 158
 Elizabeth von Gölritz 209
 Ely 59
 katedrali 170
 elyazmalar 13, 29, 48, 56-57
 resimli 17, 39, 55, 56, 56-57, 60, 61, 66, 84, 93, 95, 115, 149, 152, 153, 154, 155, 160, 161, 178, 179, 180, 180, 198, 209
 Emevi halifeliği 51, 68, 68, 69, 70, 71
 Emilia 32
 Emmeran, Aziz 47

Endülüs 71, 71
Enkidu 122, 132, 132, 133, 138,
144-45, 144
Enkizizasyon 119
Enrique II (Trastamara kontu),
Kastilya kralı 206
Enrique, Denizci, Portekiz prensi
224, 225
Epimüs 28 68
Erik VI, Danimarka kralı 126
Erik, Pomeranyalı, İskandinav
kralı 126
Erzurum b'kz Theodosiopolis
Estelle
San Pedro de la Rúa 104
Esterگون 81
Ethelbold, Mercia kralı 58
Ethelbert, Kent kralı 58
Ethelthryth, Anglo-Saxon
prensesi 59
Etiyopya 37, 225
Eugenius III, papa 90
Eugenius IV, papa 213
Eurik, Vizigot kralı 33
Evrensel kilise hareketi 11
Eyck, Jan van 206
Eyyubi hanedanı 68
Ezra 60

Faeroetier 62
 Farabi 69
 Farsça 51, 69
 Fas 68, 71, 73, 222
 Fatımi hanedanı 68, 70, 70-71, 76
 Febus, Gaston
 Libre de la chassee 161
 Felix aziz 69
 Ferdinand III, Kastilya kralı 114
 Ferrando v, Aragon kralı 216
 Ferrante, Napoli kralı 213
 feodalizm 16, 23, 74, 75, 97-99
 földişi işi 45, 74, 80
 Filippo Maria, Milano dükü 215
 Flistin 18, 19, 68, 108, 112
 Fitzinger, Richard
 Dialogue of the Exchequer
 99-100
 Flandre 73-74, 125, 132, 182, 198,
 206, 209
 Fleury 28
 Floransa 126, 138, 139, 208, 212,
 215,
 Ruhani meclisi 194, 197;
 katedrali (Duomo) 131, 139,
 215; Ponte Vecchio 139;
 belediye binası 131; surları 131
 Fosceri, Francesco, Venedik

Fouquet, Jean 83
Foy aziz 105
Franconia 79, 80
Francia 186
Frankler 31, 33, 36, 37, 38, 42, 47, 61, 78
Roma İmparatorluğunu
istilaları 29, 32; Meroving
dönemi 39-41, 47; Karolenj
dönemi 53, 54; Capet dönemi
55
Frank başlığı 20
Fransa 19, 119, 119, 182, 206,
216-17
Frank egemenliği 73, 74, 75,
119, 119; merkezi yönetim 119,
188, 198; Yüz Yıl Savaşları 196,
197-200, 216-17; Kastilya ile
ititaf 206, 222; İskoçya ile
ititaf 200, 200; matbaa 218,
219
Franche-Comté 31
Francesco d'Assisi, aziz 89, 89
Franciscan tarikatı 62, 89, 89,
109-10, 111, 131, 178
Franciaum 77
Fredegonde, Frank kraliçesi 41
Freducci d'Ancona 221
Frezzi, Federico 219

Friedrich (I) Barbarossa, German
imperatoru 94, 95, 100, 119,
123
Friedrich II, German imperatoru
94, 95, 95, 108, 108, 115-19,
115, 123, 210
Friedrich III, German imperatoru
216

ruhani medliser b.kz. Tarente, Vatikan vs.; tarihi 11; hukuku 39; örgütü 36, 39, 45, 47, 59, 80, 82-83, 108 ve toplam 16, 17, 23, 158; ve kentsel hayat 20, 121-122, 123, 124, 131; kilise mensupları 20, 21, 23, 24, 82, 158; misyonlar 45, 111, 111, 112, 124; ayrıca bkz. Hristiyanlık, yayılması, papalık, hac Kiliseler (yapılar) b.kz. mimarî, kilise

Kirilos, aziz, İskenderiye patriği 35

Kirilos, aziz ("Slavlar havarisi") 67

Kitab-ı mukaddes 15, 28, 67, 218, 219; yazmalar 91, 180

Kolberg 191

Kolonya 31, 39

Kommenos hanedanı 183

Kordoba 71, 91, 113, 114, camii 71

korsanluluk (sanat) 163, 206, 209

korsanlık 132

Korsika 36, 186

Koptça 17

köleler 20, 158, 225

köprüler 20, 134, 139, 148, 182

köytöler 17, 157, 157

Krak des Chevaliers 106

Krakov 190, 191, 192

katedrali 191; üniversitesi 191-192

Kudus 37, 38, 51, 68, 91, 108, 117

krallığı 90, e hac 81, 89, 102

Kutsal Kabir Kilisesi 81; Kaya Kubbesi 51

Kulikov Pole 197

Kur'an 51

kuşlar 160

kutsal emanetler (azizlerin) 48, 74, 102

kutsal emanet muhafazası 74

Kutsal Topraklar b.kz. Filistin

Kuzistan 49

Küçük Asya 26, 35, 36, 36, 37, 38, 51, 68, 71

Küfe 49, 51

kütüphaneler 13, 59, 152

La Couventrtrade 135, 135

Ladilas, Kusa, Polonya kralı 191

Ladilas II, Napoli kralı 213

Ladilas III, Macaristan kralı 193

La Garde Frénet 79

Lambert d'Ardes

Liber Floridus 220

Lancelot du Lac 179

La Rioja 72

Las Navas de Tolosa 114

latince 20, 20, 38, 58

edgim dili olarak 11, 56; kültürel aktarım aracı olarak 15, 20, 23, 24, 26, 179; kilise dili olarak 150

Latini, Brunetto Tesoro 219

Le Mans 174

Leander, Sevilla piskoposu 39

Legh, 79, 81

Leher, Autun piskoposu 47

Legnica III

Leon I, papa 35

Leon III, papa 54

Leon I, Roma imparatoru 33, 35

Leon III, Roma imparatoru 38, 66, 68

León 72, 73, 222

Leonardo da Vinci 145, 208, 208

Leopold I von Habsburg 211

Leopold III von Habsburg 211

Les Très Riches Heures du duc de Berry 157

Leuvigild, Vizigot kralı 38, 74

Levenham 135, 135

Liber Floridus 39

Liber Sancti Jacobi 102

Ligüria 124, 209

Liguria 41, 42

Limburg 209

Limburg kardeşler 157

Limerick 62, 62

Lindau İncili 56

Lindisfarne 59, 60

Litvanya 19, 182, 191, 191, 206

Liuthard 55

Livius 205

Livonia 125

Lizbon 62, 222

Llewellyn, Gwyneth prensi 199

Loarre 72

Loire 33

Lombard 37, 41, 41-42, 42, 53, 54, 77, 95, 123

Lombardiya 76

Londra 123, 142

Lorenzetti, Ambrogio 120, 141

Lorraine 74, 76, 77, 209, 209

Lot 20

Lothaire I, Germen imparatoru 55, 73, 74

Lothaire II, Lorraine kralı 74

Lotto, Lorenzo 83

Louis I, Büyük Macaristan ve Polonya kralı 191, 193

Louis I, Sofu, Germen imparatoru 17, 47, 54, 55, 73

Louis II, Germen imparatoru Louis III, Kör, Germen imparatoru 74, 76

Louis IV, Baviera, Germen imparatoru 100, 211

Louis II, Kekeme, Fransa kralı 55

Louis IV, Denizgiri, Fransa kralı 73

Louis V, Fransa kralı 73

Louis VII, Fransa kralı 99, 100

Louis VIII, Fransa kralı 119, 155

Louis IX (Aziz Louis), Fransa kralı 108, 111, 112, 113, 117, 117, 119, 119, 144, 155, 175, 220

Louis XI, Fransa kralı 209, 216

Louis d'Aquitaine b.kz. Louis (I), Sofu, 55, 77

Louis, Orléans dükü 208, 209

Louis de Provence, b.kz. Louis (III), Kör

Louis de Mâle, Flandre kontu 209

Lubin, Aziz, Chartres piskoposu 175

Lubusz 191

Lucerne 211

Luther, Martin 213, 216

Luttrell Dua kitabı 178

Lübeck 125, 126, 142

Lüksemburg 209

Lüksemburg ailesi 183, 189, 190, 191, 202, 209

Luxeuil 45, 47

Lyon 31, 47, 219, 219

Lyon I, Roma eyaleti 31, 33

Maabtricht 124

Mabilon, Jean 13

Macaristan 66, 81, 186, 191, 192, 193-94, 206

Macarlar 26, 66, 74, 76, 79, 81, 193

Madeira 222, 223

madencilik 145, 189

maden işi 35, 56, 59, 159

Maffei, Celso

Monumentum 219

Magdeburg 80-81, 80, 191

Magellan (Magelhaes) Fernando 222

Magi 20

Magnus Ericson 126

Mainz 80, 216

Maitani, Lorenzo 168, 168

Majorianus, Roma imparatoru 31, 33

Makedonya 68

Makedonya hanedanı 66, 66

Makran 49

Malatya b.kz. Melitene

Malazgird 66, 71, 183

Man adası 62, 126

manastirlik 41, 45, 49-52, 82, 87-89, 108, 197

aynca b.kz. herbir tarikat

manastirlik 13, 14, 45, 45, 46, 49, 56, 59, 150

Manfred, Sicilya kralı 115

Manova 42

Manoel (I) Komnenos 183

Map, Walter 179

Marcellinus 34

Marcanus, Roma imparatoru 33

Margaret, İskandinavya kraliçesi 126

Mariano di Jacopo 145

Marie, Büyük Louis'nin kızı 193

Marozia, Hugues de Provence'nin karısı 76

Maraliya 47

Martin, aziz, de Tours 53

Martin V, papa 213

Martini, Simone 204

Martyropolis 68

Masaccio 215

matbaa 20, 208, 216, 218-19, 218, 219

matematik 220, 221

Mathilda, Toskana kontesi 108

Matthias (I), Corvin, Macaristan kralı 193

Matthew, Master 102

Matthieu Paris 180

Mauricius, Roma imparatoru 42

Maurisidier 13

Mavera-ün-nehr 49

Maximilian I, Germen imparatoru 213

Mazovia 125, 191

Medici ailesi 138, 212

Medici, Cosimo de 215

Medine 51, 70

el-Mehdi 70

el-Mehdi, halife 68

Mehmet II, Osmanlı padişahı 206

Meissen 80

Mekke 68, 70

Melchisedek 171

Melfi anayasası 119

Melitene (Malatya) 68

Melissinos 112, 113, 113

el-Memun, halife 69

el-Mensur, Müslüman İspanya hükümdarı 71, 72

Merakeç 73

Mercia 49, 58, 60

Merovenj hanedanı 31, 38, 39-41, 41, 52, 53, 54

Merseburg 79

Merv 71

Methodius, aziz 67

Metz 41

Mezopotamya 68

Meymuni 73

Misir 37, 38, 49, 70-71, 108, 113, 113, 119

Mihail VIII Paleologos, Bizans imparatoru 183, 186

Mieszko I, Polonya kralı 81, 191

Milano 32, 41, 79, 123, 126, 213, 215

katedrali 215

Millan de la Cogolla, San 74

Milton, John 14

Mimarar 11, 15, 145, 164-69, 164-69

iç 164

164, 165, 166-69

166-69, 170; İstanbul'da 37, 164, 164; İngiltere'de 14, 45; Fransa'da 105, 109, 167; Macaristan'da 193; İrlanda'da 46; İtalya'da 45, 110, 164, 168, 168-69; Norveç'te 173; Rusya'da 194; İspanya'da 38, 102, 104; Suriye'de 35

Kentel 128, 131, 134-35, 134-37; Bizans 37, 164, 164; Karolenj 56, 56; Parlat 171; Gotik 11, 109, 116, 128, 134, 140, 164, 165, 166, 166-67, 174-75, 177, 177; İslami 51, 71, 112; Romanesk 102, 104, 164, 166, 193; Saxon 45; Venedik 13 aynca b.kz. tahkikat mozile

Ming hanedanı 132, 196

Miret 119

monastirlik (oturacak yeri kalkan kilise sıraları) 146, 146-47, 172

Moğollar 20, 64, 111-12, 111, 132, 193, 194, 194, 197

Moesia 29, 32

Mohaç 194

Moissac 105

Monkwearmouth 45, 59

Mons Badonicus 33

Mont Cenis geçidi 79

Monte Cassino 45, 48

Montpellier 204

Montreuil, Pierre de 177

Mont St Michel 73

Monza 42

Moone haçı 47

Morat 213

Moravia 67

Morgarten 211

Mortanya 26

Morris, William 15

Mortyropolis 194, 194, 194-197

kremlin 197

mozile 34, 101, 117

Möngke, Moğol hanı 112

Muaviye, halife 51

Muhammed, Hz. 49

Muhammed ibn-Tuğcu 70

Muntencia 32

Murad II, Osmanlı padişahı 206

Musa 175

Musa, İspanya'nın Müslüman fathisi 51

el-Mutasim, halife 69

mücevhercilik 15, 33, 59

Mülhausen (Mulhouse) 213

Müslümanlar b.kz. İslamiyet

müzik 148, 178, 178

Nafeller 211

Najera 72

Namur 209

Nantes 61, 62

Napoli 36, 77, 96, 115, 186, 213

Napoléon 14

Narbonne 28, 54, 74

Narses 36

el-Nasir, sultan 113

Naumburg 116

Navarre 72, 73, 114, 182, 185

Nestorius 39, 41, 41, 48, 53, 55

Neva 194

Nevers 209, 209

Nevski Aleksander b.kz. Alexander Yaroslavski

Nicephorus I, Bizans imparatoru 66

Nicephorus II, Phokas, Bizans imparatoru 66, 66, 76, 77

Nicholas, aziz, Myralı 175

Nicholas II, papa 95

Nicholas Lyrari 150

Nidau 211

Niğbolu 193

Ninova 37

Nisibis (Nusaybin) 68

Nisabur 71

Nordalbingia 54

Noricum 34, 37, 41

Normanlar 23, 55

İngiltere'de 61, 97-100; İrlanda'da 90, 95, 96, 186; Sicilya'da 95-97, 113

Normanların Tarihi 96

Normandiya 61, 62, 73, 99

Northmen b.kz. Normanlar; Vikingler

Northumbria 45, 49, 49, 58, 59, 60, 200

Norveç 62, 126

Norveçler b.kz. Vikingler

Novgorod 62, 62, 64, 194, 194

Novon 125

Nuredin 68, 92

Nuremberg 216, 218

Nusaybin b.kz. Nisibis

nûfus 23, 131, 131-32

Oderzo 42

Odo, Akittanya dükü 53

Odo, Bayeux piskoposu 97

Odo, Frank kralı 55, 73

Odorice de Pordenone

Livre de merveilles 149

Odovacar 34, 35

Offa, Mercia kralı 58, 59, 61

Oğuz, Moğol hanı 111

Ohri 66

okur-yazarlık 17, 20, 24, 49, 52, 56

Oleg, Kiev prensi 62, 64

Omier, Théroutanne piskoposu 47

opter 145, 152

ordular, b.kz. savaş

Oreste 34

Orkney 62

Orléans 40

ormanlar 26

orta Anglia 58, 59

Ortodoks Hristiyanlık 66, 66, 67-68, 193-194

Litvanya'da 19, 191; Rusya'da 19, 194, 194; Latin kilisesiyle kopuş 185

Orvietto

katedrali 168, 168-69

Oseberg gemisi 56

Osman, halife 49-51

Ostabiz 104

Ostrogotlar 29, 32, 34, 35, 36, 42

otlar 153-154, 154

Otto I, Büyük, Germen imparatoru 54, 74, 76, 77, 79, 80-81, 190

Otto II, Germen imparatoru 76, 77, 81

Otto III, Germen imparatoru 81, 191

Otto IV, Germen imparatoru 116

Ottokar II, Bohemya kralı 189, 190

Osmanlılar 112, 183, 185-86, 185

İstanbul'u fethileri 92, 185, 206; Balkanlarda 192, 193-194, 193

Oxford kalesi 99

Oviedo 71

Camara Santa 38; Santa Maria de Naranco 38

Omer I, halife 49, 51

Padua 42, 213, 215

Palatinat 31

Palermo

Santa Maria del'Ammiraglio 96

Pamplona 71, 71

Pandulf, Benevento dükü 77

Panonya 30, 32, 43, 81

Paolo di Venezia 101

papalık 11, 41, 42, 77, 82, 83, 108, 198, 206, 213

ve karolenjler 53, 54; çağlanmas 91, 186-186; ve imparatorlar 93-95, 108, 115-116; ve Normanlar 95, Avignon'da 182, 196, 197, 198, 206

Paris 40, 41, 55, 73, 122, 198, 218, 219

antlaşması 119

Notre Dame 174, 177, Sainte Chapelle 175-77; St. genevieve 48; üniversitesi 108, 110, 150

Parna 42

Patrick, aziz 48

Paulinus, piskopas 59

Pavia 32, 41, 55

Pecada, Oria Anglia kralı 59

Pecheneger 62, 64, 66

Pedro I, Gadder, Kastilya kralı 113, 206

Pedro II, Aragon kralı 115

Peipus Gölü 194

Pekin 11, 149

Peloponez 68

Pelota, Mercia kralı 59

Peppin II, Heristalli 53

Peppin III, Frank kralı 54

Peppin, Lombard kralı 54, 73

Petrarca 11, 101, 204-05, 204-205, 218

Petrus, Sanctus 83, 103, 170, 172

Petrus, aziz 48

Philippe II, Fransa kralı 119

Philippe IV, Fransa kralı 182, 197, 198, 208

Philippe I, Burgonya dükü 161, 208, 209

Philippe II, İyi, Burgonya dükü 206, 209

Phokas, Bizans imparatoru 37, 100

Phoitus, İstanbul patriği 66

Piacenza 42

Piast hanedanı 190, 191

Picenum 34

Pierre de Vaux 89

Pierre, Saygun 73

Piktler 45

Pilgrim, Passau piskoposu 81

Pireneler 33, 53

Pisano ailesi 170

Pisano, Nicola 110

Pituenga, Cassandro de 140

Pituenga, Florin de 140

Piza 110, 139, 215, 220

Plantagenet hanedanı 75, 98

Plinius 180

Po 32, 34, 37, 79

Poitiers 53, 174

Polonya 81, 126, 182, 189, 190-92,

191, 193, 194, 208

Polo, Marco 111, 112, 154

Pontanya 191

Pomorie 191

Ponthieu 209

Pontekiz 73, 114, 182, 206, 223 ve

keşif yolculukları 222-25,

224-225

Poznan 191

Prag 189

üniversitesi 188, 189

Probianus dipdikası 34

Probus, Roma imparatoru 27

Procopius 36

Protostanlık 11

Provence 28, 33, 34, 39-40, 41, 53,

54, 74, 76

Ptolomeus (Batlamyus) 221

Cosmographia 220; Coğrafya

32, 220

Quedlinburg 79

Quercy 74

Raetia 31, 34

Raffaello 183

Ragnachar, Frank kralı 39

Ragusa 193

Ramiro I, Asturias kralı

Raphanea 68

Ratislav, Moravya hükümdarı 67

Ravenna 34, 36, 42, 42, 56, 76,

vazifetevi 45

Raymond, Toledo başpiskoposu

73

Raymond, Toulouse kontu 132

Reccanati 83

Reccard, Vizigot kralı 38

Recceswinth, Vizigot kralı 39

Redolfus, Master 74

Reformasyon 11, 13, 82

Regensburg 47, 134

köprüsü 134; katedrali 134,

177; St. Emmaran manastırı 56;

barışı 221

Reggio di Calabria 42

Reims 40, 125

katedrali 171, 175; okulu 55

Renan 30, 31, 123, 124, 125

resim 11

Reinan 206; İtalyan 77, 83, 89

102; 163; Rus 194

Rhone 33

Ribagorza 72

Ricart, Robert 141

Richard I, İngiltere kralı 90

Richard II, İngiltere kralı 202

Richard II, Normandiya dükü 73

Richard d'Avers 95

Ricimer 33, 34, 35

Riemenachneider, Tilman 173

Riga 125

Rigord 19

Robert, Napoli kralı 205

Robert (I) Bruce, İskoçya kralı 17,

200

Robert Guiscard, Apulia dükü 95

Rodos 38, 186

Rodez 74

Roger I, Sicilya kontu 95

Roger II, Sicilya kralı 95, 96, 100

Roger of Salerno Chirurgia 155

Rollan, Normandiya dükü 61, 62,

73

Roma, 42, 55, 76, 77, 205, 218

4. yy'da 23; Vizigot yağması 29;

Belisarius tarafından zabtı 36;

ve Hristiyan kilisesi 23, 38, 42;

ve papalar 93, 213, 216; ve hac

102; görünümleri 100-101, 101;

Castel Sant' Angelo 101; San

Lorenzo fuori le Mure 110;

Santa Maria Ara Coeli 100; San

Paolo fuori le Mure 171; Santa

Sabina 172; Pantheon 100-101;

Diocletian heykeli 100; Marcus

Aurelius heykeli 100, 101

Roma imparatorluğu 11, 13, 18,

26, 26, 29, 35, 51, 66

ayısal kurumlar 16, 26, 34;

evrensellik 24, 93, 182; gerileme

11, 14, 15, 16, 18, 20, 26-35, 51,

186

Romanizm 14, 15

Romanos (I) Lekapenos, Bizans

imparatoru 68

Romuald, Lombard dükü 42

Rotharis, Lombard kralı 42

Rothenburg 134, 134

Rouen 62, 219

katedrali 171

Rönesans 11

Rudolf I, Burgonya kralı 76

Rudolf II, Burgonya kralı 76

Rudolf III, Burgonya kralı 76

Rudolf (I) von Habsburg,

Romaliar kralı 189, 210, 211

Rudolf II von Keuburg-Burgdorf

211

Rufinus 32, 35

Rupert von Deutz 174

Rukovik ailesi 64

Rusya 19, 62-64, 194-97, 194 ve

İstanbul 62-64, 66; ve Moğollar

111, 111, 112, 194

Rutenya 191

rûnik yazı 20

rüzgâr gücü 145

Safevi hanedanı 69

Saksanya 79

Salahaddin 90, 91, 92, 108

Salerno 77, 95, 96, 145, 155, 155

Salık hanedanı 94

Salutati, Coluccio 215

Samani hanedanı 69, 71

Sannium 34

Samosata (Samsat) 68

Samuel, Bulgaristan çar 66-67

San Gimignano 138, 138

sanat 162; ayrıca bkz. resim,

heykel

Sancho (II), Büyük, Navarra kralı

72, 102

Sancho Ramirez, Aragon ve

Navarra kralı 72, 140

Sanlago de Compostela 102, 102

Santillana 104

Sanudo, Marino 221

Sardiniya 38, 186

satranç oyunu 159

Saxnlar 53, 54, 58, 59

ayrıca bkz. Anglo-Saxnlar

Savabya 76, 79

Savabya Birliği 21

Savabyahlar 31

Savonarola, Girolamo 131

savaş 23, 26, 32, 34, 158, 208

Scania 126

Schaffhausen 21

Schwyz 210, 213

Scott, Sir Walter 15

Selânik 68

Selçuklular 66, 71

Sempach 21

Semur 144

Septimianus 39

Septimier geçidi 79

Srbistan 185, 186

Srilar 79-80, 183, 185

sikke 59

Arap 51; Karolenj 59; İngiliz 59,

60, 61, 123; Merovenj 197

Sergius, aziz, Radonezhli 197

Sevilla 62, 73, 114

Sforza ailesi 212, 215

Sforza, Francesco 215

Sheppey adası 60

Shetland 62

Sicilya 54, 132

Vandal saldırısı 32; Belisarius

tarafından zabtı 36;

Müslümanlar da 95-96, 96,

113; Sicilya Vespere 193, 216;

Staufen kralları da 115, 115

18, İspanyol egemenliği altında

115, 186, 213, 216

Siena 215

katedrali 163; belediye binası

120, 141

Sigebert, Franklar kralı 40

Sigismund, Germen imparatoru

189, 193, 206, 209, 216

Sigismund von Habsburg,

Avusturya dükü 209, 213

Silezya 191

Silos 102

Simeon, Direkçi, aziz 35

Simeon, Bulgaristan çar 66, 68

Siraküza 76

Shelling, Michael 46

Slavlar 36, 53-54, 64, 66, 66, 67,

68, 79, 79-81, 183, 188

Slovene 67

Slovançe 72

Solomons 32, 39, 40

Solothurn 213

Spoleto 41, 42, 42, 54

St. Denis 40, 48, 54, 117, 143, 174

St. Gotthard geçidi 79, 210

St. Jean gövayeleri bkz.

Hospitalier

St. Omer dua kitabı 180

Stanislas, aziz 192

Stât geçidi 210

Staufen hanedanı 94, 115, 116,

117, 119, 183, 189

Stephen III, papa 54

Stepan, aziz Macaristan kralı 81,

193

Stepan Dušan, Srbistan kralı 183

Stettin 191

Stewart hanedanı 200

Stilichon 32

Straslund 126

Strauburg 218

katedrali 177

su gücü 145

Suger, St. Denis başrahibi 174,

174, 175

Suriy 35, 37, 38, 49, 51, 66, 68,

70, 71

Sutton Hoo hazinesi 59

Suzdal 194

Süryanya 31

Söveyer 11, 38, 45

Svatoslav 62

Swintihla, Vizigot kralı 39

Sugaris 33, 39, 40, 41

Sylvester II, papa 81, 152

Székesszék 81

Şahinçelik 115

Şam 51, 69

cami 51

şarap 21, 132

Şatolar bkz. tahkimat

Şeytanın köprüsü 79, 79

Şiraz 71

şövalyelik 158, 159, 206

şövalyelik 158, 159, 206

Tacuinum Sanctatis 152, 153

Tahir 69

tahkimat 106-07, 106, 107, 164

köprüler 20; Burh (müstahkem

kent) 60, 79, 106, 123; haçlı

gözetleri 106, 186; toprak yığma

gözetleri 106; kent surları 124,

131, 132, 134, 134, 135, 138,

139, 139, 140, 140, 206

Britanya gözetleri 99, 10607,

106, 107; Girit gözetleri 186;

Fransa gözetleri 75, 107;

Yunanistan gözetleri 182,

İspanya gözetleri 72

tahita içiçiliği 146, 146, 147, 167,

172, 172-73, 178

taife devletleri 72-73, 113

taife tekerleği 16

Tanca 224

Taormina 76

Taranto 42

Tarento ruhani meclisi 13

tarım 17, 17, 201, 22, 26, 55,

144-45, 157, 157

tarifi 11, 13-15

Taron 68

tasvirîcilik 53, 66, 66

Tatlarlar 197

teviz oyunu 159

tekdüzelik 35, 38, 49

teknoloji bkz. bilim ve teknoloji

Teluch 68

Templer Şövalyeleri tarafından 30,

155

Teresa, Portekiz kraliçesi 22